19 20/IX 34
A 57. I. F.

EKONOMINIŲ MOKSLŲ BIBLIOTEKA
Nr. 8
Red. *A. Janulaitis*

Franz Eulenburg Aussenhandel und Aussenhandelspolitik

FRANZ EULENBURG

EKONOMINĖ POLITIKA
ir
UŽSIENIO PREKYBA

Autoriui leidus
VERTĖ DR. *J. PAJAUJIS*

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS
KAUNAS 1931

Du 30231

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO
BIBLIOTEKA
Inv. Nr. R212 38803

RES

Akc. „Varpo“ b-vės spaustuvė, Kaunas, Gedimino g. 38 Nr.

TURINYS.

Psl.

BENDRIEJI RAŠTAI. . . 1

Pirmoji knyga. Tarptautiniai ūkio santykiai . . 3—109

Tarptautiniai ūkio santykiai ir užsienio ūkio politika . 3

I. Skyrius. Pirminiai klausimai . . . . . 6—14

1. Esminis skirtumas tarp nacionalinio ir internacionalinio ūkio; darbo ir kapitalo judrumas kaip skiriamasis požymis 6
2. Tautinis darbo ir kapitalo bendrumas . . 9
3. Transporto skirtumai tarp vidaus ir užsienio. . 10
4. Valiutos bendrumas, kaip charakteringas požymis . 11
5. Valstybinis finansų bendrumas 13

II. Skyrius. Užsienio prekybos ir tarptautinių ūkio santykių laikotarpiai . . . . . 15—36

Užsienio prekybos reikšmė, kaip principas laikotarpiams nustatyti 15

I. Nusveriamai agrarinių valstybių laikotarpis nuo 16—18 šimtmečio 16

1. Užsienio prekyba tik papildinys dėliai transporto ir valiutos kliūčių 16
2. Svetimo įvežimo rūšys. 18
3. Menkas žmonių judėjimas; naujo pasaulio kolonizacija 19
4. Svetimų patarnaujamųjų veikinių, ypač laivų susisiekimo naudojimas 21
5. Menkas kapitalo judėjimas 21
6. Kraštų skaičius, jų gaminiai tarptautinėje apyvartoje 22

II. Industrinės išrutulos laikotarpis vakarų Europos valstybėse 19 šimtm. 24

1. Europos kraštų industrializacija; transporto pakitėjimas; eksportas būtinas. . . . 24
2. Emigracija sprendžiamas reiškinys . . . 26
3. Europos kapitalo eksportas pasireiškia tik vėliau . 27
4. Užsienio prekybos reikšmė didėja . . . 28
5. Valiutų suvienodinimas; prasidedąs susipynimas . 28

III. Laikotarpis visiškos industrializacijos ir tolesnio įsipynimo į pasaulinį ūkį nuo 1895 m. . . . 29

1. Beprasidedąs pasaulinis ūkis: žaliavų stoka ir importas kaip stumiamasis motyvas . . . 29
2. Tarptautinis kapitalas įgyja didelės reikšmės . . 31
3. Ūkio santykiavimo išsiplėtimas; užsienio prekybos funkcijos 32

Psl.

4. Didėjantieji patarnaujamieji veikiniai . . . 34
5. Ateities galimumai 35

III. Skyrius. Tarptautinių ūkio santykių elementai . 36—72

Metodologinės pastabos 36

I. Tarptautiniai kapitalo judėjimai 37

1. Įvairios investavimo formos; ilgaterminiai bei trumpaterminiai investavimai ir jų reikšmė . . 37
2. Žaliavos sričių atidarymas 40
3. Tolimųjų kraštų prisišliejimas 41
4. Svetimų paklausų didėjimas 42
5. Naujų pramonių sukūrimas užsieny; ilgaterminių kapitalo investavimų dydis 42
6. Trumpaterminiai kapitalo investavimai . . 44
7. Prievolių atsiteisimas; kraštų charakteristika . . 45

II. Žmonių judėjimas 47

1. Bendroji reikšmė. — Kelionės į užsienius . . 47
2. Nuolatinės emigracijos ir apsigyvenimo reikšmė . 48
3. Atsitiktinė išeivybė, jos pelnas ir nuostolis . . 51

III. Patarnaujamieji veikiniai 52

1. Transporto tarpininkavimas ir transporto apsunkinimas 52
2. Kredito tarpininkavimas ir apdraudimo verslas . 53
3. Prekybos tarpininkavimas, biržos ir aukcijonai . 54
4. Bendroji reikšmė. 55

IV. Tikroji prekių prekyba 56

1. Prekių rūšys; prekių apyvarta įvairių tipų kraštuose 57
2. Pasaulinė rinka; pasaulinės prekybos prekės, retybinės prekės ir padauginamosios prekės . . 61
3. Tarptautinės kainos jų įtaka tautinėms kainoms . 62
4. Pasaulinės rinkos kainos, jų ir tautinis kainolygis . 64

V. Vienpusiški veikiniai 65

1. Rūšys ir pobūdis tokių veikinių, ypač kontribucijų: „transferas“ 65
2. Atsiteisimas patarnaujamaisiais veikiniais . . 67
3. Įtaka skolininkei valstybei; tolesnis ūkio funkcijonavimas 68
4. Įtaka kreditorei valstybei ir neitraliems kraštams . 70

IV. Skyrius. Vertybių pervedimų išsilyginimas . . 72—97

1. Prekybos balansas ir mokamasis balansas, jų prasmė ir reikšmė 72
2. Formalinis ūkio santykiavimo išsilyginimas . 74
3. Pertekliaus ar deficito galimumai mokamajame balanse 75
4. Išvados iš „balansų“ 77
5. Tarpvaliutiniai kursai; mechanizmas ir savaimis reguliavimas pagal klasikų teoriją . . . 78
6. Priekaištai: Pinigų kiekis iš pradžios veikia tik pinigų rinką — kainoms jis tik pamažėl atsiliepia; potencinė ir efektyvinė perkamoji galia . . 80
7. Keičiamųjų kursų įtaka efektų ir prekių rinkai . 83
8. Vidinės pinigų vertės įtaka 84

Psl.

V. Skyrius. Veikiamosios pajėgos . . . 85—97

1. Reikmens, kaip stumiamoji jėga; aktyviniai ir represyviniai faktoriai 85
2. Ekstensyvūs reikmens ir gyventojai . . . 87
3. Intensyvūs reikmens: perkamoji galia, turtas, kultūros lygis 88
4. Industrinės išrutulos laipsnis sukuria stipresnius paklausus 89
5. Žemės vaisių būvis ar stoka skatina ar trukdo svetimą importą 91
6. Kapi alo darymas svarbus gamybos priemonių paklausams 93
7. Netarpiški patarnavimai pad dina perkamąją galią ir imlumą 95
8. Aktyvinių veiksnių dinamika; pasyvinių reikšmė . 96

VI. Skyrius. Santykis tarp vidaus ir užsienio rinkos 97—109

Tautos ūkio išgalės 97

1. Klausimo statymas; įvairus atskirų kraštų dalyvavimas 97
2. Importo reikšmė vidaus ir užsienio rinkos santykiui 99
3. Pirminių medžiagų būvis nulemia tautos ūkio išgalių statiką 100
4. Kraštutiniai atvejai ir tikrovės sąlygos . . 102
5. Užsienio rinkos reikšmės didėjimo tendencija . 103
6. Nukrypimas nuo šios schemos, didėjant importui ar eksportui 104
7. Santykio *dinamika* ir jos priežastys . . . 105
8. Vidaus rinkos absoliutinis sustiprinimas ir relatyvinis jos reikšmės sumažėjimas. Augant turtui, randasi didesnė priklausomybė nuo svetimo ūkio . . 107

Antroji knyga. Užsienio ūkio politika. . . 109—345

I. Skyrius. Reguliuojamosios užsienio ūkio politikos idėjos

Vedamųjų idėjų reikšmė . . . . 109—127

I. Galios idėja 111

1. Galios išlaikymas ir galios išplėtimas, kaip valstybės „laisvės" primatas; tautinės sąmonės klausimas . 111
2. Sąryšis su ekonominės autarkijos idėja . . 113
3. Universalistinių ir pacifistinių idėjų santykis su užsienio ūkio politika 114
4. Finansiniai tikslai, tarnaują užsieniniam ūkiui. — Užsienio politikos primatas 115

II. Gyventojų idėja 116

1. Savųjų gyventojų išlaikymo problema . . 116
2. Gyventojų daugėjimo įtaka 117
3. Kokybinės gyventojų politikos galimumai: valstiečių rėmimas iš vienos pusės ir proletariato — iš antros 119
4. Eugenikos tikslai 121

III. Turto idėja 121

1. Turtas, kaip būtina sąlyga kitų tikslų pasiekti . 121
2. Turto šaltiniai: ekonominio koeficiento pagerinimas, produktyvinių jėgų pakėlimas; delko jie būtini . 123

Psl.

IV. Socialinio paskirstymo idėja. 125
1. Gyvenimo standarto išlyginimas ir pakeitimas. Atskirų sluoksnių „gerbūvis“ 125
2. „Teisingumo“ argumentas. Idėjų antagonizmas . 126

II. Skyrius. Partijų nusistatymas . . 127—139

1. Politinės pasauližvalgos: konservuojanti, pažangėjanti, išlyginanti 128
2. Dvasinės partijų struktūros kitimas: žemės ūkio, pramonės, prekybos, valdininkijos nusistatymas — jo priešingumai 130
3. Demokratizacija ir didėjanti valstybės veikla; pagrindinis atskirų tautų mentalitetas . . .
4. Partijų kitimo fazės Anglijoje: įsivyravęs liberalizmas; pokarinis persilaužimas 132
5. Vokietija: Pagrindinių pažiūrų kitimas. Oportunistinis nusistatymas, valstybinės sferos sustiprėjimas . 134
6. Jungtinės Valstybės: respublikonai ir demokratai. Nusveriamas protekcionistinis charakteris . . 135
7. Prancūzija: mažas susiinterasavimas ekonominiais klausimais; svarbiausia — vidurio klasių apsauga . 138

III. Skyrius. Principiniai prekybos politikos klausimai 139—232

Laisvė ir sąvaržumas, kaip bendrieji principai: laisva prekyba ir protekcionizmas, kaip atskiri atvejai. — Mokslo uždavinys — suvokti vidinę principų logika . . 140

I. Klasikinis laisvos prekybos argumentas. . . . 142
1. Naturalinis darbo pasidalinimas; nauda iš jo pasauliniam ūkiui ir tautai, padidinant produktyvines jėgas 142
2. Auklėjimasis laisvos prekybos charakteris, prileidžiant svetimą konkurenciją 144
3. Tec nikinės pažangos laidavimas; empiriniai faktai tam prieštarauja 146
4. Konsumcijos atpigimas, kaip bendroji pasekmė . 147
5. Darbo mokesčio argumentas; kaštų sumažinimas ir eksporto palengvinimas; gyvenimo standartas . 149
6. Muitų neteisingumas; „sraigtas be galo“ . . 150
7. Pacifizmas ir laisva prekyba. Faktai . . 151

II. Kritika. Naujesnieji argumentai 153

Teorija ir prekybos politika, priekaištai . . . 153
1. Tarptautinis darbo pasidalinimas, optimalinė būklavietė: a) absoliutinis sąraišumas, b) reliatyvinis sąraišumas, perdirbimas ir ubikvitetai; c) nesąraiši gamyba. Problematika ir jos išsprendimas 154
2. Nauda konsumentams: pajamų dydis ir žemos kainos
3. Teisingumas, esant nelygiai paskirstytam turtui; verslamonininko pelno funkcijos 158
4. Atpiginimas ir specializa ija, praplečiant pardavimą 159
5. Kontrarinė darbo mokesčio teorija . . . 160
6. Atviros durys ir uždara rinka krizių atveju; eksporto lygsvarumas ir produktyvinių jėgų paskirstymas . 161

III. Senesnėsės apsaugos muitų teorijos . . . 164

Pastabos apie viešąją kritiką — apsaugos muitų sistemų schema 164

A. Tautos darbo apsauga.
1. Tautinių interesų solidarumas ir ištisinis muitų tarifas 164
2. Vidaus rinkos argumentas 168

Psl.

3. Priekaištai tai argumentacijai . . . 169
4. Savitarpinis kainų pareinamumas, įtaka pardavimui ir kainolygiui. Kainų perkrovimas ir perkamosios galios perslanka 170
5. Nerentabilingų įmonių išlaikymas. Atrankos principas 172

B. Auklėjamųjų muitų sistema. . . . 174

1. Tauta, kaip ūkio subjektas; produktyvinių jėgų pakėlimas 174
2. Apsiribojimas tam tikromis tautomis — pramone — tam tikru laikotarpiu; tarptautinė laisva prekyba, kaip tikslas 176
3. To principo likimas; jo išsiplėtimas ir šalininkai . 177
4. Priekaištai: visuotinis atmetimas — muitų panaikinimo sunkumai - neišauklėtinos įmonės. — Atauklėjimas. Siaura jo pritaikymo sritis . . . 178

IV. Naujesni apsaugos muitų pamatavimai . . . 183

C. Laisvaprekybinės išimtys.

1. Smith'o išimčių prisiminimas: vidaus mokesčių apdėliai 184
2. Retorsijų beprasmiškumas 184
3. Politiškai - militarinis argumentas ir jo konsekvencijos 185
4. Perankstyvas muito panaikinimas . . . 186

D. Išlyginimo principas

1. Visuotinis kaštų skirtumo išlyginimas prieštaringas ir neaiškus 188
2. Ypatingas apsunkinimas ir pritaikymas „fair" konkurencijai 188
3. Skirtingo darbo mokesčio ir socialinių apdėlių išlyginimas 190
4. Išlyginimas prieš dumpingą, ir ypač valiutinį dumpingą; abejotinas jo tinkamumas . . . 191

E. (Kapitalo) Išlaikymo principas.

1. Praeinamas vidaus pramonių krizis. Tautos kapitalo nuostolis: kapitalo išlaikymo apsauga . . 193
2. Sunkumai atskirti laikiną depresiją ir nuolatinį silpnumą 196

IV. Skyrius. Tiesioginės užsienio ūkio politikos priemonės 198—232

Tiesioginės ir netiesioginės priemonės turi būti imamos drauge 198

I. Užsieninė pinigų politika, ypač valiutos manipuliacija . 199

Egzodrominio valdymo problema, stabilizuoti devizų kursai 199

1. Perėjimas prie aukso valiutos, kaip stabilizacijų priemonė 200
2. Racionalizacija, įvedant „auksabranduolę" valiutą; aukso demonetizacija; valiutos manipuliacija . 203
3. Devizų kursai laisvoje valiutoje: prekių valiutos sunkumai dėliai nepastovaus kainų lygio . . 206
4. Gold exchange standard, kaip devizų politikos priemonė; griežtas jos veikimas ir pritaikymas . . 209
5. Užsieninė diskonto politika, kaip priemonė išlaikyti devizų kursus aukso valiutoje ir laisvoje valiutoje; Ricardo mechanistinė pažiūra; aprėžtas veikimas . 212
6. Centralinių notų bankų kredito politika: valdymas pinigų rinkos, keičiamųjų kursų, ir prekių prekybos 215
7. Tarptautinio Clearing'o mintis . . . 217

Psl.

II. Kapitalo ir kredito politika. 218

Politinių priemonių įtaka kapitalo eksportui . . 218
1. Kapitalo įplaukio palengvinimas . . . 218
2. Kapitalo judėjimo pasunkinimas: jo reikšmė . 220
3. Tarpiškas kredito palengvinimas; eksporto apdraudimas 221
4. Užsieninė diskonto politika, jos tolesnieji tikslai ir jos sėkmingumas 222

III. Gyventojų politika. 124
1. Kolonizacijos politika ir įsikurtinės kolonijos — jų sėkmingumas 225
2. Apsigyvenimo teisė ir svetimšalių politika . . 226
3. Reguliavimai emigracijos krašte . . . 227
4. Se oninės išeivybės politika 228
5. Užsienio svetimšalių politika. — Bendras ūkio politikos priemonių veikimas 229

V. Skyrius. Tarptautinės sąjungos ir monopoliai . 232—237

Privatinių verslamonių išsiplėtimas užu tautinių ribų . 232
1. Žaliavos monopoliai; jų sunkumai . . . 233
2. Tarptautiniai karteliai ir finansiniai sąjungiai . 234
3. Tų bandymų įtaka ūkio santykiavimui; sąlygos ir kliūtis 236

VI. Skyrius. Netiesioginės administracijos priemonės 237—259

Administratyvinis liberalizmas ir protekcionizmas. Didėjanti netiesioginių priemonių reikšmė . . . 237

I. Susisiekimo administracija 238
1. Laivininkystės rėmimas įvairiais būdais; savosios vėliavos privilegijavimas 239
2. Geležinkelių statymo reikšmė susisiekimui . . 242
3. Tarifų politika, jos panaudojimas tautinio ūkio interesams 243
4. Jūreivybės politika 246

II. Gamybos rėmimas 246
Aktyvinis protekcionizmas bendrai 247
1. Liberalinės subvencijos savojo ūkio sustiprinimui . 247
2. Atskirų pramonių rėmimas 248
3. Žaliavų parūpinimas 250
4. Žemės ūkio gamybos kėlimas. Skirtumai įvairiose tautose 251

III. Paramos metodės 252
1. Konjunktūros politikosr ėmimas, įvedant viešųjų darbų varžytynes 253
2. Užsakymai ir tiekimai (ypač giniklavimosi pramonei ir geležinkelių statybai) 254
3. Tiesioginė parama 256
4. Priemonių veikimas: „ūkio gairių“ nustatymas, jo įtaka užsieninei ūkio apyvartai . . . 258

VII. Skyrius. Muitų politikos technika.—Prekybos sutartys 259—306

I. Sąvokų skyrimai 260

1. Importo ir eksporto draudimai. — Kontingentavimo metodė, jos konsekvencijos; laisva ir reguliuotoji ūkio sistema 260

Psl.

2. Išvežamieji muitai del finansinių sumetimų. Prabangos muitų prasmė ir veikimas . . . 263
3. Apsauginiai muitai: kainų išlaikymas ar kainų pakėlimas; finansiniai pašalio tikslai . . . 265
4. Skirtingas apdėjimas muitais pagal prekių rūšis . 267
5. Tarifai, derybiniai, atsargos, kovos tarifai, degresyviniai muitai 270
6. Vertės muitai ir specifiniai muitai; slankiojamoji skalė 272

II. Prekybos sutartys 275

1. Istoriška 275
2. Tarifinės sutartys ir autonominė prekybos politika . 277
3. Prekybos sutarčių prasmė 278
4. Muitų dydis agrarinėse ir pramoninėse valstybėse . 280
5. Šalutiniai susitarimai 283

III. Didžiausias palankumas ir reciprocitetas . . . 283

1. Formulės atsiradimas ir reikšmė . . . 285
2. Aprėžimas pagal prekes, kraštus ir kilmę . . 286
3. Didžiausio palankumo galiojimo sritis . . 287
4. Priekaištai ir kritika. 288
5. Reciprociteto principas 290
6. Kolektyvinės sutartys 292

IV. Eksporto premijos ir dumpingas 293

1. Įvairios premijų rūšys 293
2. Tapatybės liudymas 295
3. Privatiniai eksporto atlyginimai . . . 296
4. Dumpingas ir jo veikimas 297
5. Valiutinis dumpingas 299

V. Prekybos ir muitų unijos 301

1. Istoriška 301
2. Politinės unijų prielaidos 302
3. Ekonominės jų pasekmės 303
4. Paneuropa ir Vidurio Europa 305

VIII. Skyrius. Europos prekybos politikos fazės . . 306

Sąryšis tarp užsieninės prekybos politikos ir dvasinių to meto srovių 306

I. Reguliuojamoji absoliutizmo sistema . . . 309

1. Prekybos balanso aktyvinimas, kaip priemonė turtui padidinti 309
2. Tos sistemos ūkio politika: didesnė vidaus rinka — susisiekimo būvis — gyventojai — kolonijos . 311
3. Valstybinio ūkio sukūrimas 313

II. Perėjimas prie liberalinės eros (1780—1840) . . 314

1. Prigimties teisė ir individualizmas buržuazijoj, atokričiai 314
2. Liberalinės srovės Anglijoje, Prancūzijoje, Prūsuose 315
3. Vokiečių Muitų Sąjunga 317

III. Liberalizmo fazė (1845—1876.) 318

1. Dvasinis kartos nusiteikimas, laisvė visuomenėje, politikoje ir ūkyje 320
2. Anglijos perėjimas prie absoliutinės laisvos prekybos
3. Konservatyvinė Prancūzijos prekybos politika, Napoleono pasukimas 322
4. Vokiečių prekybos politikos kitimai . . . 323

Psl.

5. Rusija, Austrija - Vengrija ir mažosios valstybės . 324
6. Svyravimas Jungtinėse Valstybėse. . . . 326

IV. Persimetimas į protekcionizmą 327

1. Bendras nusikreipimas nuo liberalizmo politikoje ir ūkyje 327
2. Priežastys; depresija ir valiutų krizis . . . 330
3. Vidurinis luomas ir darbininkija linksta bendrai į valstybės apsaugą 332

V. Imperalizmo laikai (1895—1914) 334

1. Naujas krypsnis į prekybos sutartis . . . 334
2. Imperalizmas, įvairios jo formos . . . 335
3. Politinė ekspansija 336
4. Kultūrinė penetracija ir ekonominė ekspansija . 337
5. Imperalizmo priemonės 339
6. Didžiosios pasaulinės imperijos; imanentinis antagonizmas 340

VI. Pokarinių laikų tendencijos 341

1. Nacionalizmo sustiprėjimas 342
2. Linkimas į federalizmą 342
3. Administratyvinis protekcionizmas . . . 342
4. Apsauginių muitų tendencijos 342
5. Artėjimas ir užsisklendimas 343
6. Istorinės raidos išvados 343

Trečioji knyga. Reikšmė tautos ūkiui . . . 345—477

I. Skyrius. Užsieninės ūkio politikos ir ypačiai muitų padariniai . . . . . 345—402

I. Bendrosios pastabos 345

1. Tyrinėjimo sunkumai: induktyvinė metodė nepakanama, nes priežastys perdaug komplikuotos . . 345
2. Tarpiškieji ir netapirškieji represyvinių priemonių padariniai: importo nukrypimas . . . 348
3. Įtaka gamybai, kainų susidarymui, socialiniam paskirstymui 350

II. Muitų perkrovimo taisyklės; kaip jis veikia kainas . 354

1. Klausimo statymas 355
2. Kas „neša muitą"? Kraštutinieji atvejai . . 356
3. Keturi galimieji atvejai, kaip muitų perkrovimo pagrindas 358

III. Žemės ūkio apsauga muitais 363

1. Agrarinių muitų funkcijų kitimas . . . 363
2. Vidaus kainos, esant neelastingiems paklausams 364
3. Nelygi nauda, žiūrint ūkių rūšies . . . 366
4. Žemės renta ir agrarinio kapitalo darymas . . 368
5. Įtaka žemės kainoms 369
6. Intensingumo didinimas muitų dėka? . . . 370
7. Vidaus rinkos sustiprinimas ir gyvenimo kaštų pabranginimas 371
8. Darbo mokestis ir eksportas 373
9. Kingo dėsnio pritaikymas 375
10. Intensingumo padidinimas ir paskutiniosios įmonės išlaikymas 376

Psl.

IV. Pramonės apsauga muitais 378

1. Paklausų ir pasiūlų elastingumas . . . 378
2. Kainų pakylimas, esant lygiems ir nelygiems pasiūlams 379
3. Skirtingas muitų veikimas 382
4. Perkrovimo ribos 383
5. Pramonės apsauga ir perprodukcija . . . 384
6. Reikšmė reproduktyviniam vartojimui . . 385
7. Įtaka gamybos ir konsumcijos gėrybėms . . 389
8. Muitų atsigriebimo galimumai 391
9. Karteliai ir muitai. Silpnųjų įmonių išlaikymas. Diferencialinis pelnas 391

V. Mišri sistema 394

1. Padarinių diferenciacija 394
2. Kainų kilimas pareina nuo pajamų: parduoties mažėjimas, kylant bendrai visoms kainoms . . 396
3. Naujos perkamosios galios stiprinimas, kad pavaduotų senosios sumažėjimą 398
4. Įtaka užsienio prekybai 300
5. Įtaka finansams 401

II. Skyrius. Pasaulinės rinkos kaina ir tautinės kainos 402—415

1. Tautinė muitų politika ir pasaulinės rinkos kainos . 402
2. Kainolygio prasmė ir reikšmė 404
3. Svorio reikšmė tautiniam kainolygiui . . 405
4. Negalimas išsilyginimas tarp įvairių kraštų . . 407
5. Induktyvinė metodė kainų pakylimui tirti nepakankama 408
6. Apsaugotųjų prekių svoris ir jo reikšmė . . 409
7. Schematiniai muitų veikimo pavyzdžiai . . 410
8. Skirtingas kainų judėjimo reakcijos greitis . . 413
9. Prekių kainolygis ir perkamoji galia . . . 414

III. Skyrius. Valstybinės įtakos galimumai ir ribos . 415—427

1. Generacijos ir kapitalo darymo reikšmė ūkio politikai 415
2. Gamybinių išgalių autarkizacijos ribos; prekybos sutarčių būtinumas 417
3. Naujų konkuruojančių kraštų problema . . 419
4. Išsaugojimas pirminių medžiagų, kaip ateities rezervų 420
5. Reikalas nuolatos taikstytis bežemėms pramonėms . 422
6. Prekybos balanso aktyvinimas, kaip uždavinys . 423
7. Importo ar eksporto varžymų netikslingumas . 425

IV. Skyrius. Turto darymo problematika . . 427—477

I. Kaštai ir mainų nauda, kaip turtėjimo matas . . 428

1. Tarptautinis darbo pasidalinimas, kaip turtėjimo priemonė 428
2. Absoliutinio kaštų skirtumo išnaudojimas . . 430
3. Lyginamųjų kaštų teorija 432
4. Priekaištai: 435
   a) Prekių prekyba tik dalis ūkio santykių . 436
   b) Proporcionalių vieneto kaštų prielaida . 437
   c) Lygių kaštų prielaida įmonėse . . . 439

Psl.

d) Pajėgių paklausų įtaka 441
e) Piniginių pajamų faktas . . . 442
f) Pasiūlų elastingumas? 442

5. Komparatyvinė perkamoji galia nulemia . . 443

II. Turto didinimo galimumai: iš mainų prekių . . 445

1. Pelnas pareina nuo prekių rūšies ir kainų . . 445
2. Agrarinių kraštų turtėjimas; monopolinės kainos . 448
3. Pramoninių kraštų turtėjimas. Kylančios pirminių medžiagų kainos ir krentančios fabrikų kainos, kaip nuolatinis antagonizmas 451

III. Iš patarnaujamųjų veikinių 454

1. Prekybos tarpininkavimas 455
2. Transporto tarpininkavimas: rizika ir nerentabilingumas 456
3. Kapitalo ir kredito tarpininkavimas, rizika . . 459
4. Pelnas iš išeivybės ir svetimųjų darbo daugiovertė . 460
5. Tariamasis pelnas iš svetimųjų kelionių . . 461

IV. Iš kapitalo perkėlimų ir tributų 464

1. Kapitalo perkėlimų rezultatai skolininkei ir kreditorei šaliai 464
2. Pasaulinio ūkio išgalių kėlimas . . . 467
3. Turto pervedimas iš tributų (transferas) . . 470
4. Galimumai gaunančioje ir mokančioje šalyje . 471

V. Išvados 472

1. Komplementarinių gėrybių būtinumas . . 472
2. Tarptautinis ūkio santykiavimas ir turto plėtra . 474
3. Tautinė dividenda ir ekonominis koeficientas, kaip turto didinimo matas. — Ūkio vylius . . 475

Rodyklės:

I. Asmens 477

II. Dalykai 479

Bendrieji raštai.

Iš visos ekonominės literatūros aplamai bene daugiausia raštų ir yra parašyta apie dėstomąjį šiose knygose dalyką. Tačiau daugumas tų raštų dėl savo kilmės turi dažniausiai politinį pobūdį. Ir mokslinis šio dalyko gvildenimas nuo pat klasikų laikų vis rišamas su aktualinėmis ano meto dabarties problemomis ir delto neišvengia politinio antspalvio. Tatai daro šios srities literatūrą itin gyvą: visuomenė juk ne nuo šiandien gyviausiai domisi užsienio prekybos politikos klausimais. Netenka tad stebėtis, kad čia politinis nusistatymas savotiškai nudažo mokslinę argumentaciją, kad čia, pagaliau, atsiliepia net ir visa pasaulėžvalga. Ne tik veikėjo valiai, bet ir mokslininko pažinimui daro įtakos visa tai, ko jis nori ar bijo. Vertinamieji spręsmai kai tik čia puikiausiai keroja ligi pat dabartinių laikų. Iš to dar neišeina, kad kalbamaisiais raštais jau ir naudotis nevertėtų; bet vis tik tai yra įspėjimas, ypač mokslines problemas nagrinėjant, laikytis kuodidžiausio nešališkumo, vengti visų iš anksto susidėjusių spręsmų ir prielaidų (premisų). Delto šiame veikale žiūrėsime į dalykus aiškiai kritiškai.

Tenka pabrėžti, kad šie klausimai plačiausiai nagrinėjami visų pirma anglų, paskum vokiečių literatūroje. Romaniškoji literatūra čia toli atsilieka, o amerikoniškoji tik pastaruoju metu daugiau susidomėjo šiuo dalyku. Taip yra, matyt, delto, kad Anglijoje užsienio prekyba jau nuo pirmųjų Tiudorų laikų tapo tautos gyvybės klausimu, ir su ja iš anksto susisiejo stiprūs užsienio politikos interesai. Ne mažiau sąryšio su tautiškai politiškais reikalais turėjo ji ir Vokietijoje nuo pereito šimtmečio pradžios. Delto tai visų pirma ir buvo nagrinėjama politinė šio klausimo pusė. Plačiau ir ne kartą nagrinėta taip pat prekybos politikos doktrinų istorija (paskiausiai: Bickel, Die ökonomische Begründung der Freihandelspolitik, 1926). Iš naujesnių bendrųjų veikalų čia minėtini: Fontana-Russo, Grundzüge der Handelspolitik (vokišk. vertimas Pflaum'o, 1911 m.); Taussig, International trade, 1924; Esslen, Politik des auswärtigen Handels, 1925 (pastarasis laisvos prekybos šalininkas); Sieveking, Grundlagen der Handelspolitik 1927; Gruntzel, System der Handelspolitik, 1928; Gruntzel, Theorie des Zwischenstaatlichen Wirtschaftsverkehrs, 1926 (abu pastarieji veikalai apsauginių muitų šalininko). Beje, šie autoriai „prekybą“ dažniausiai ima siauresne prasme, vien kaip užsieninę prekybą, netyrinėdami nuodugniau kitų užsieninės ūkio politikos pusių. Netrukus pamatysime, kad toks apsiribojimas nėra tikslingas, jis susidarė vien del atsitiktinių istorinių aplinkybių. Čia mes turėsime reikalo su visa užsieninės ūkio politikos sritimi ištisai.

Nuostabiu būdu pati užsienio prekyba daug mažiau buvo moksliškai gvildenama, negu prekybos politika, nors jau klasikai iš anksto buvo atkreipę dėmesį ir į užsienio prekybą. Apie ją betgi daug daugiau kalbama pasaulinio ūkio literatūroje, kuriai šie klausimai sudaro centralinę problemą. Iš tikrųjų pasaulinio ūkio „santykiavimas“ apima visus tarptautinius ekonominius persipynimus, kurie gali būti labai įvairių rūšių. Mokslui apie pasaulinį ūkį, tiek patį pavadinimą (Weltwirtschaft), tiek darbo pradžią yra davę vokiečiai; ankstyviausia čia bene bus žinomoji enciklopedija Neumann - Spallart, Uebersichten der Weltwirtschaft, išėjusi

1878 m. labai turtingu turiniu. Bendrieji veikalai šiuo klausimu: Harms, Volkswirtschaft und Weltwirtschaft, 1912; Schumacher, Weltwirtschaftliche Studien, 1911; Sartorius von Walterhausen, die Weltwirtschaft und die staatlich geordneten Verkchrswirtschaften, 1926; Levy, Grundlagen der Weltwitschaft, 1924. Daug šios srities rašinių išleidžia Institut für Weltwirtschaft und Seeverkehr (Kiel) bendruoju pavadinimu „Probleme der Welwirtschaft". Apie kai kuriuos svarbius paskiausios praeities faktus randame žinių Tautų Sąjungos leidiniuose; pasaulinės ūkio konferencijos medžiagą žiūr. „Société des Nations. Conférence économique internationale", daugiausia 1927 m. Turinio apžvalgą duoda: Pribram, Die weltwirtschaftskonferenz, Weltwirtschaftliches Archiv, 1928, psl., 305—438. Be to, įsidėmėtinas anglų „Report of Balfour - commitee: Survey of overseas Markets", 1925.

Kadangi literatūros nurodymų apsčiai galima rasti atitinkamuose „Handwörterbuch der Statswissenschaften" straipsniuose, tad čia jos plačiai nenurodinėjame. Prie kiekvieno skyriaus įvardiname tik keletą naujesnių veikalų, kurie gali palengvinti tolesnes studijas.

Šitame veikale skaitytojas ras dažnai minint vardą to vyro, kurs daugiausia yra nusipelnęs šios srities mokslui ir kurio mintys dar ir šiandien vyrauja mokslinėje diskusijoje, būtent — Dovydo Ricardo. Iš tikrųjų, daugely svarbių punktų jis pirmas iškėlė aikštėn esminius dalykus; jo mintys kritiškai išsiaiškinti dar ir dabar labai verta. Tatai, žinoma, nereiškia, kad mes dar galėtume visame ar bent iš didumos laikytis jo pažiūrų. Nei jo kainų teorijos, nei pinigų vertės teorijos, nei jo išvedžiojimų apie gyventojus, nei apie lyginamuosius kaštus, nei apie mokesčių perkrovimą, — nebegalime šiandien ištisai priimti. Tos prielaidos (premisos), kuriomis rėmėsi Ricardo, formuluodamas savo aštriai apgalvotus dėsnius, atitiko dalykų esmę jo laikais, bet jau iš didelės dalies nebeatitinka mūsaisiais. Be to ir klausimų sritis žymiai išsiplėtė. Todel jo dėsniai, tebebūdami logiškai teisingi, pakitėjusiomis sąlygomis netenka galios; kas kita betgi pats problemų statymas ir apdairus ieškojimas joms išrodymų. Čia jis dar ir šiandien daug kuo galėtų būti mūsų mokytojas.

PIRMOJI KNYGA.

Tarptautiniai ūkio santykiai.

Kai tik kuris ūkis siekia užu savo srities ribų, ar tai įsigydamas gėrybių, ar užmegzdamas ūkio santykius, tuojau iškyla svarbios problemos, skirtingos nuo vidinės santvarkos problemų, turinčios kitokį pavidalą ir kitokį dėsningumą. Tokie išoriniai santykiai tampa būtini tada, kai, augant gyventojų skaičiui ar didėjant reikmenims, uždara sritis nebeišgali ūkiškai išsilaikyti. Tatai įvyksta jau gana anksti. Tenkinant reikmenis daiktais, gabenamais iš tolo, prisireikia tam tikrų įtaisymų ir laidų, tam tikrų santykiavimo formų, tam tikrų asmenų su ypatingais gabumais; bet visa to gali ir nebūti savajame krašte. Kaip svetimųjų teisė iš seno buvo ypatinga, skirtinga nuo bendrųjų teisės santykių, taip ir svetimos mokėjimo priemonės bei svetimos gėrybės eina kitokiomis taisyklėmis. Čia tai ir išauga tas ryžtus verslamoninko tipas, tiek charakteringas moderninei ūkio santvarkai. Čia pirmiausia išsidirbo naujos kapitalo sąjungio formos. Čia išnyksta savaiminis reikmenų tenkinimas ir atsiranda „rinka“, kurį visados reiškia santykiavimą su svetimais žmonėmis. Moderninis mainų ūkis tūleriopai yra gavęs pradžią iš užsienio prekybos. Svetimieji paprastai atneša naujų paskatų, ardydami senąsias bendruomenes. Visa Europos ūkio išrūtula neįmanoma be santykių su svetimomis tautomis, ji neišskiriamai su tais santykiais susijusi. Pastebėtina, kad visados randasi tam tikrų tautų, kurios šią išrutulą aktingai skatina. Kitados tai buvo bizantiečiai ir italai, paskum frizai ir hanziečiai, o naujaisiais laikais čia, rodos, pirmauja germanų-anglosaksų tautos, jos visur prasiskina kelią, revoliucionizuoja visos žemės užsieninį ūkį ir tuo deda jam savo dvasios antspaudą.

Užsienio prekyba retai tereiškia vien prekių mainus, ji paprastai apima visą santykiavimą tarp

įvairių valstybių gyventojų, taigi ir žmonių kapitalų ir žinių susisiekimą. Nors jis dažniausiai teliečia tik privačius santykius, betgi toks atskirų asmenų susipynimas išplečia rinką visam tautos ūkiui ir drauge turi svarbių tarptautinių padarinių. Su tuo veikiai susisieja valstybės galios išplėtimas užu savojo krašto ribų. Šis santykiavimas kai tik daugiausia ir perduoda vienos tautos kultūra kitoms tautoms taikingu būdu, tuo tarpu kai šiaip jau tas neretai įvyksta užkariavimo ir pavergimo keliu. Žinoma, tarptautiniai santykiai patys savaime nėra visų pirma ūkiškos kilmės, juose susipina labai įvairios gijos, bet jie visi berods turi ūkiškų padarinių. Pastarieji, net ir būdami neperdaug gilūs, vis tik gali opiai paliesti visos bendruomenės gyvenimą bei interesus. Ir migraciją, padėdama įvairių tautų kultūroms susimaišyti, dažniausia taip pat nepraeina be gilių ekonominių padarinių. Kariniai kivirčiai tautų tarpe neretai kyla kai tik del ekonominių santykių. Daugumą karų sukėlė visų pirma prekybiniai ir koloniniai konfliktai. Didelė tad tiesa išreiškiama posakiu, jog „karas, prekyba ir piraterija yra trynai", neatskiriami vienas nuo kito. Politinės priemonės, — o karas tėra viena iš jų — be abejojimo ilgą laiką ėjo prieš visas kitas. Taip čia kyla tūleriopos specifinės problemos, kurios ne nuo šiandien kreipia į save valstybės vyrų ir ūkio politikų dėmesį.

Tuo būdu užsienio prekybos politika turi drauge ir politinę ir ekonominę pusę. Jodvi berods gali viena su antra sutapti, bet gali būti ir viena antrai priešingos. Vykdant užsieninius ūkio santykius, kiek čia veikia ir tikslą statančios, t. y. politinės priemonės, tenka turėti omeny ne viena tik ekonominė pusė. Tautinių valstybių susikūrimo gadynėje čia, šiaip ar taip, daug nusveria ir kiti svarbūs atžvilgiai, visų pirma atžvilgys į pačią tų tautinių valstybių būtį, kurią jos štai yra pasiekusios. Galimas daiktas, kad kitais laikais yra buvę kitaip. Senovėje ir ankstyvaisiais viduramžiais ligi pat 15 šimtmečio randame tik silpną savitos užsieninės ūkio politikos užuomazgą, nes tada dar, gali sakyt, nebuvo tautinių valstybių, kurių esmę sudaro tvirtai nustatytos sienos ir tam tikra teritorija. Miestai-valstybės, variusieji berods gana ryškią ūkio politiką, darė tai visai kitomis prielaidomis.

Iš antros pusės, tikrai universalinio ūkio laikais, kada bū-

tų išnykusios sienos tarp atskirų valstybių, nebebūtų nei užsieninio ūkio, nei užsieninės ūkio politikos. Kai atskiri kraštai tampa tik vienos universalinės valstybės provincijomis ir atskiri tautų ūkiai tik vieno vienintelio pasaulinio ūkio nariais, tada, išdilus politinėms sienoms, išnyktų taip pat ir tautinė prekyba bei tautinė prekybos politika, užleisdama vietą naujai universalinės administracijos santvarkai. Tokią būseną galima berods įsivaizduoti, kad ir nelabai tetikint tos idėjos įgyvendinimu. Šitai betgi jau aprėžia užsienio prekybos vietą istorijoje: tai nėra visuotinoji problema. Jos negalėjo atsirasti pirmiau, ligi nebuvo susikūrusios savarankiškos valstybės. Europoje tai įvyko ne ankščiau, kaip 15 šimtmetį. Žinoma, naujieji laikai rado jau tam tikrą užuomazgą, bet tolesnėji išrutula gavo principialiai kitą linkmę. Tuo būdu t a u t i n i ų v a l s t y b i ų s u s i d a r y m a s turėjo įtakos ir patiems prekybos politikos tikslams, kurie vėlgi savo keliu žymiai atsiliepė į tų valstybių susikūrimą.

Ūkio santykiavime tarp įvairių kraštų prekių mainai nėra vienintelis daiktas. Kad ši pusė visų pirma buvo pabrėžiama ir delto visados kalbama apie užsienio p r e k y b ą ir užsienio prekybos politika, tai čia yra daugiausia istorinės priežastys. Tarpvalstybinis ūkio santykiavimas iš pradžios tikrai apėmė daugiausia tik pačią prekių prekybą, nors tais laikais, kada buvo sukurtos šios teorijos, jau ir kiti tarptautiniai ūkio santykiai, ypač laivų susisiekimas, vaidino tam tikrą rolę. Tačiau grynoji prekių prekyba tiek daug ūkiškai svėrė, kad kiti santykiai, palyginti su ja, buvo visai nežymūs. Moderniniais laikais toks aprėžimas jau nebegalimas. Čia tarpvalstybinis santykiavimas apima jau visas tautos ūkio dalis, ir delto nedera viena tik prekių prekyba išskirti. Klasikų formuluotoji užsienio prekybos teorija perdaug išleidžia iš akių tas kitas puses. Delto ta teorija gali berods išaiškinti dalį reiškinių, bet ne visus. Metodiškai atrodo teisinga, imti pagrindan progresyvi būsena ir aiškinti ji, suprastinant sąlygas, iškeliant aikštėn kas tipinga, ir atmetant į šalį, kas tėra istoriškai - atsitiktina. Priešinga „Robinzono“ metodė čia taip pat maža tiktų, kaip ir prileidimas, būsią čia turime vien naturalinius prekių mainus. Anglų kalbos terminas „international trade“ daug geriau išreiškia dalyko esmę, negu vokiečių „auswärtiges Han-

del“ —užsienio prekyba. Todel mes čia „užsienio prekyba“ visur vadinsime tarptautinių ūkio santykių visumą, o ne vieną tik prekių apyvartą tarp atskirų kraštų. Atitinkamai šiai praplėstai prekybos sąvokai, ir tos valstybinės priemonės, kurios mėgina duoti ūkio santykiavimui tam tikrą tikslą ir tam tikrą linkmę, siekia kur kas daugiau, negu vieno tik prekių apyvartos reguliavimo. Tai jau yra apskritai užsieninė ūkio politika.

Užsienio prekybos politika nėra kažkas savaiminga, ji neįmanoma be pačios užsienio prekybos, ir pažinti ji tegalima, tik pažinus pastarąją. Todel tolesniuose išvedžiojimuose mes visų pirma imsime nagrinėti ūkio santykius, jų esmę ir jų priežastis. Politika visados tėra priemonė tikslui, o ne savaiminis tikslas. Kaip vyraujanti idėja ir čia viršum viso eina tautų turtingumo problema. Pagal ją iš anksto rikiuojama kiekviena ūkiškoji veikla, ir užsienio prekyba tesudaro tik tam tikrą jos formą, kurios likimas betgi žymiai atsiliepia į žmonių gerovę.

I SKYRIUS.

Pirminiai klausimai.

Šie klausimai nagrinėta daugiausia anglų literatūroje: be Ricardo ir Mill, žiūr.: Bastable, Theory of international trade, 1903; Cairnes, Some leading principles of political economy, 1874; Edgeworth, Theory of international values (dabar išspausdinta: Papers, III dal. 1926; Jevons, Die Theorie der politischen Oekonomie, vokiečių vertimas 1924, IV skyr.; Boehler, Der klasische Begriff der Weltwirtschaft, Weltwirtsch. Archiv, 22 t. 1925; pastaruoju laiku: Wegemann, Kritischer Beitrag zur Theorie des internationalen Handels, 1926.

1. Ištisus šimtmečius naudota politinės priemonės laimėjimams užsienio ūkio srityje pasiekti: politinis viešpatavimas atrodė būtinoji ekonominės suprematijos sąlyga, tad atitinkamai ir elgtasi santykiuose su kolonijomis ir su svetimais kraštais. Šitos santykių pusės mes čia visiškai neliesime, prileisdami vien taikingą ūkio santykiavimo. Užsienio prekyba tarptautinio ūkio santykiavimo prasme yra visados dvipusiškas reikalas. Kiekvienas veiksmas čia būtinai iššaukia antros pusės atveiksmį. Taip yra delto, kad šiandieninis ūkis derinasi rinkai, o iš jo negalima išskirti ir užsienio prekybos. Ji bene tik tuo skiriasi nuo vidaus prekybos, kad čia prekiauja vienas

su kitu įvairių valstybių piliečiai. Rinka, vadinas, mainai bei santykiavimas, lygiai ir piniginė sąskaityba čia taip pat reikalingi, kaip ir vidaus prekyboje. Todel kyla klausimas, ar iš tikrųjų yra pagrindo atskirai dėstyti užsienio prekybos teorija. Ar mes čia turime reiškinį sui generis? Juk santykiavimas niekad neina tarp įvairių kraštų, kaip tokių, o visad tik tarp atskirų pirklių ir gamintojų, ar šiaip tarp atskirų asmenų. Ar čia yra tiek esminio skirtumo, palyginti su to paties krašto piliečių prekyba, kad būtų reikalingas atskiras teoretinis nagrinėjimas? Abiem atvejais turi būti tarpusavio mainai, vadinas turi egzistuoti atskiri pelno ūkiai ir laisvas santykiavimas, o ne reguliuotasis, kaip, antai, Fichtės valstybėje ar Sovietuose. Panaši yra abiejuose kraštuose ir teisinė santvarka, remianti ir įgalinanti laisvus mainus. Lygiai tokie pat, rodos, ir kainų dėsniai galioja kaip tautos ūkyje, taip ir tarptautinėje prekyboje. Tiesa, vieno kurio krašto piliečiai yra valstybės susaistyti ir delto politiškai bei teisiškai atskirti nuo kito krašto piliečių. Bet ar tai turi bent kokios reikšmės ekonominiams įvykiams, kaip tokiems? Koks skirtumas, ar prekyba varoma su savojo krašto tolimos srities piliečiais, eventl. su savąja kolonija, ar su svetimos valstybės piliečiais? Kalba juk negali čia to skirtumo daryti. Ideografiškai jis nusakyti lengva: prekyba tada eina tarp įvairių valstybių, atskirtų viena nuo kitos sienomis. Bet ar tos politinės sienos turi ekonominės reikšmės? Kaip čia yra mokslinio dėsningumo atžvilgiu?

Atsakymas, kurį į tai davė Ricardo, o vėliau patobulino Mill ir ypač Cairnes, priėjo tokios išvados: viename kuriame krašte kapitalas ir darbas esą laisvai perkeliami, delto čia esanti ir visiškai laisva konkurencija. Tuo tarpu iš vieno krašto į kitą šis kilnojimasis negalįs eiti taip laisvai, kaip vieno kurio krašto viduje. Ir kadangi čia negalima esą kaip norint paversti kapitalo ir darbo, vadinas, išnyksta ta būtinoji vidaus santykiavimo sąlyga, — todel ir tarpvalstybinėje prekių prekyboje turį galioti ypatingi dėsniai. Toks esąs esminis skirtumas tarp tautos ūkio ir tarptautinio ūkio, tarp „national“ ir „international trade“.

Bet ar šis argumentas iš tikrųjų tinka dar ir moderniniems laikams? Grynoji teorija gali, žinoma, ir nepaisyti spe-

cifinio pobūdžio aplinkybių, betgi politinė teorija to negali, ji turi imti valstybių tvarkomus ir skiriamus tautos ūkius.

Ir viename kuriame krašte kapitalas ir darbas toli gražu negali taip visiškai išsilyginti. Visų pirma, ir čia yra reliatyvus darbo pajėgų nejudrumas, kai tenka pakeisti darbas, pereiti nuo vieno verslo prie kito. Vienoje šakoje gali būti perdaug darbininkų, kitoje jų stokoti. Taip pat ir pastovusis kapitalas nesiseka taip veikiai ir sklandžiai išimti iš vienos pramonės ir perkelti į kitą, rentabilingesnę. Tatai galima padaryti tik su judomuoju prekybos kapitalu, bet ne su pastoviuoju verslamonės kapitalų; jis ne tik visai išimti, bet net ir perrikiuoti labai sunku, iš dalies nė negalima. Delto neįvyksta ir visiškas pelno rentos išsilyginimas, kurs šiaip jau reikėtų prileisti. Dažnai pasitaiko, kad vienur kapitalo įdėta perdaug, kitur jo stokoja. Kapitalo judrumo dėsnis be abejojimo gali būti pritaikytas prekybos įmonei, kur svarbiausią rolę vaidina apyvartos kapitalas, bet toli gražu ne tiek jis pritaikytinas ekstraktyviai progamybai apskritai, kaip ir daugeliui pramonės šakų bei žemės ūkiui.

Iš antros pusės matome, jog tarptautinis kapitalo perkėlimas, padedant efektų kapitalo formai, nepaprastai išsiplėtė. Kapitalas perkeliamas į rentabilingesnes vietas, ypač tada, kai krašto viduje jo atsiranda tam tikras apstas. Taip pat ir migracijos judėjimas sudaro gana svarbų veiksnį tarptautiniam prekių santykiavime, išlygindamas darbo jėgų paskirstymą įvairiems verslams. Abejotina berods, ar darbo jėgos taip pat lengvai persikelia iš vieno krašto į kitą, kaip to paties krašto viduje. Skirtumų čia yra. Palyginti su kilojimusi krašto viduje, sienos perėjimas, šiaip ar taip, priklauso nuo tam tikrų sąlygų, nes juk darbo rūšis, darbo būdas, darbo tempas įvairiuose kraštuose yra skirtingi. Bet vis tik pastaruoju metu šios tautinės kliūtys tiek darbo, tiek kapitalo judėjimą vis mažiau besulaiko. Jos negali būti laikomos čia lemiamomis. Palieka berods teisinės būklės skirtumas: teisinė lygybė savajame ir nelygybė svetimajame krašte; klausimas betgi, ar to pakanka ekonominiam skirtumui pateisinti. Čia turi prisidėti dar kažkas daugiau, kad susidarytų pagrindas esminiam skirtumui.

2. Politiniai dariniai kaipo tam tikros savos rūšies vienetai, turi tokių ypatumų, į kuriuos tenka atsižvelgti ir kurie sudaro skirtumą tarp valstybinio ir tautinio santykiavimo. Tie skirtumai yra tūleriopi. Vieno kurio krašto viduje yra tam tikros darbo bendrumas, nes čion jau vien dėliai bendrų transporto sąlygų įvyksta susiskaidymas pagal gamybos sritis „darbo padalinimas“: užsimezga bendradarbiavimas tarp miesto ir apylinkių, tarp kaimo ir artimesniųjų prekyviečių. Del šios priežasties atsiranda visos lokalinės vartojimo linkui orientuotos pramonės, kurių charakteringiausia bene bus statybos pramonė. Šito sąryšio reikšmę teisingai yra pabrėžęs Carey. Ir glaudesnis bendradarbiavimas tarp žemės ūkio bei pramonės taip pat yra iš anksto numanus bet kurio politinio vieneto viduje. Vargiai tad begali būti pravesta mintis visiško gamybos sričių padalinimo, kur kraštas A tiektų tik pramonės gaminių, kraštas B tik žemės ūkio produktų. Svarbiausieji reikmens šiaip ar taip turi būti tenkinami savajame krašte. Ūžu krašto ribų visados išeina tik tam tikra dalis gaminių. Šis reliatyvus darbo jėgų prieraišumas prie savojo krašto nėra čia betgi sprendžiamasis veiksnis; tikrai sakant, darbo bendrumas turi būti dar plačiau suprastas. Jį nulemia, svarbiausia, darbo tempas, darbo sudarymas, darbo santvarka, papročių, kultūros ir teisės vienodumas. Šiaip ar taip, bet darbo rūšis kiekvienos tautos viduje yra gimininges nė, palyginti su svetimomis tautomis. Tiesa, buvusioje Austrijos imperijoje, kaip ir Rusijoje, o, gal būt, ir šiandieninėje Lenkijoje valstybės sienos nėra pakankamai stiprios, kad sudarytų tokį vienetą. Bet vis delto kai tik šis valstybiškai-tautinis darbo bendrumas turi didelės įtakos darbo jėgų judrumui ir kilnojimuisi.

Negalima išleisti iš akių taip pat ir kapitalo bendrumo, kurs sudaro nemažiau svarbų skirtą: kapitalu mes čia vadiname pelno reikalui investuotą turtą pinigų forma. Naujaisiais laikais, kaip teks toliau konstatuoti, čia, be abejojimo, atsirado didelis judrumas, nebesustojąs ties valstybės sienomis. Bet kapitalo judėjimui kliudo didesnis netikrumas ir procentų skirtingumas. Dalis kapitalo visumet bus naudojama krašto viduje: tai yra savasis ūkio vienetų kapitalas, įdėtas į savąją įmonę, lygiai kaip ir tvirtai investuotieji taupme-

nų indėliai[1]. Šį kapitalą sulaiko krašte procentų dydis. Atskiruose kraštuose tautinis procentų lygis yra nevienodas. Jis pareina nuo visos ūkio struktūros, nuo išrutulos tempo, nuo gyventojų verteiviškumo ir apskritai nuo jų mentaliteto, t. y. nuo jų taupumo ir pajėgumo taupyti, pagaliau ir nuo to, ar tai yra daugiau žemės ūkio, ar pramonės kraštas. Kiekviename krašte esti pagrindinis sluoksnis tam tikrų savybių, kurių neperkelsi į kitą kraštą. Šie veiksniai sudaro kiekvieno krašto viduje idealinį vienetą, tam tikrus savitarpio santykius, kuruos mes galime pavadinti tautiniu kapitalo bendrumu. Nežiūrint į tai, reikia pripažinti, kad kapitalo bendrumas, kaip anksčiau buvo nurodyta, nėra toks glaudus, kaip darbo bendrumas, nors jis dar ir tebeegzistuoja.

3. Svarbus yra transporto skirtumas, kurs pastaraisiais laikais įgijo daugiau reikšmės, negu anksčiau. Atstumas erdvėje jau savaime yra kliūtis susisiekimui, o juo labiau tarp atskirų kraštų. Šalinei valstybei, kaip Anglija, tatai turi ypač didelės reikšmės, nes čia jūros izoliuoja kraštą iš visų pusių. Kai tik ši ypatinga būklė, tarp kita ko, padarė didelės įtakos ir klasikų teorijai. Čia savaime suprantama krašto vidaus pirmenybė, palyginti su užsieniu, nes natūralinės ribos buvo nepakeičiamos. Nors kiti kraštai nėra taip izoliuoti, bet vis delto transportas trukdo susisiekimą su tolimesniu užsieniu ir skatina su artimesne vidukrašte. Transporto išlaidų našta gula iš anksto ant visų svetimų gaminių atgabentų iš tolo. Tatai labai žymiai trukdė vieno krašto susisiekimą su kitu seniau, tebetrukdo dar ir šiandien. Prie apsunkintų kapitalo ir darbo mainų — tų dviejų veiksnių, kuriuos mes lygtinai pripažįstame galiojant, — prisidėtų dar ir trečias: transporto apsunkinimas.

Bet ir šis momentas vargiai begalima laikyti sprendžiamuoju, atsižvelgiant į pastarųjų laikų išrutulą. Jau to paties krašto viduje transporto sąlygos bus toli gražu nevienodos, jei atmesime jų vienodinimą politinėmis priemonėmis — di-

[1] Somary (Bankpolitik, 180 psl.) pabrėžia stiprų išsilaikymą tautinių pinigo rinkų. Nežiūrint į visus tarptautinius persipynimus, tebeliko tautinis žiro santykiavimas, tautinis notų bankų padėjimas, stoka tarptautinio clearing'o, procentų skirtingumas. Visa tai teisybė; bet vis delto moderninei išrutulai yra charakteringas didėjantis pinigų bei kapitalo rinkų internacionališkumas. Ir kitais atvejais teks pastebėti, kad įsipynimai į pasaulinį ūkį visiškai nepanaikina tautinių ypatumų.

ferenciniais tarifais. Ir krašto viduje yra įvairių transporto rūšių, kurių vienos trukdo susisiekimą brangesniais sauskeliais, kitos lengvina jį pigesniais vandens keliais. Tad ir čia nėra dar to diferencinio momento, kurs s a v a i m e jau skirtų tarptautinį santykiavimą nuo tautinio. Be to, ir savajame krašte atstumai esti toki dideli, kad tatai apsunkins netarpišką susisiekimą tarp atskirų kraštų dalių. (Jungtinės Valstybės, Rusija, Indija). Naturalinės kliūtys krašto viduje gali būtik tiek stiprios, kad per jas susisiekimas darosi dar sunkesnis, negu su tolimesniu užsieniu. Ir atvirkščiai, atstumas nuo užsienio gali būti labai mažas, kaip antai, pasienio susisiekime tarp kaimyninių sričių, pav., tarp Lotaringijos ir Pareinės, Tarp Lenkijos ir Aukšt. Silezijos, tarp Čekoslovakijos ir Saksų. Čia savaime turėtų išsiplėsti naturalinis apsimainymas tarp kaimyninių sričių svetimųjų valstybių, ir politinės sienos jį tik apsunkina. Vadinas, pats transportas savaime nesudaro dar diferenciacijos tarp valstybių. Dažnai esti priešingai; politinės sienos perskiria naturalinius junginius ir naturalinius papildinius, o ne atvirkščiai; pasienio susisiekimo reguliavimas tik iš dalies įneša čia pataisų. Pagaliau, moderninė susisiekimo technika daug sumažina transporto sunkenybes; ypač masiniam transportui jų reikšmė vis mažėja. Todel mes vargiai begalėsime vien tik atstumą ir transportą imti tuo charakteringu požymiu, kurs atskirtų tarptautinį santykiavimą nuo tautinio, nors ir tenka pripažinti, kad transportas sudaro vieną iš diferencinių veiksnių.

4. Yra betgi kitas ekonominis veiksnis, kurs tautinę prekybą sprendžiamai skiria nuo tarptautinės. Jo ypatybė turi būti tokia, kad jis darytų svarbios įtakos ūkio procesams ir drauge aiškiai skirtųsi nuo atitinkamų institucijų kituose kraštuose. Tokią štai ypatybę turi p i n i g ų s i s t e m o s b e n d r u m a s, kiekvieno krašto v a l i u t a. Ji vieningai apjungia visus ūkio procesus, privesdama kiekvieną jų prie vieno bendro vardiklio. Valiutos ribos yra drauge ir valstybės ribos. Ne tik valstybės galia daro čia įtakos; ir vidinis sąryšis bei savitarpio priešingybės tarp atskirų ūkių remiasi tautine pinigų santvarka. Ji yra vienas visų svarbiausių ekonominių faktų ir sudaro pagrindą ekonominiam santykiavimui tarp atskirų valstybių. Specifinė tautiškai-valstybiška pre-

kyba gali rastis tik tada, kai yra vieninga pinigų ir valiutos sistema[1]. Faktas, kad kiekvienam krašte yra atskira teisėta mokamoji priemonė ir visi mokėjimai reikia atlikti valstybine valiuta, sudaro skirtumą, pervedant vertybes iš vieno krašto į kitą. Ryškiausia tas metasi į akis ten, kur valiutos bazės yra skirtingos. Tačiau ir bendrinė aukso bazė valstybių valiutoms čia nedaug ką tepakeičia. Ji berods paruošia tam tikrą išsilyginimą ir artėjimą, bet vis delto valiutos sistema kiekviename krašte palieka skirtinga nuo kito krašto sistemos. Lotyniškosios monetų sąjungos kraštuose buvo įvestas bendrinis valiutos vienetas, tačiau ilgainiui pasirodė, kaip kiekvieno tų kraštų valiuta ir piniginė santvarka nuėjo savais keliais. Net ir įvedus pasaulinę valiutą su tarptautiniu clearing'u, vis delto pasiliktų svarbiausias daiktas, būtent, valstybė turėtų pripažinti teisėtomis mokamąsias priemones ir visos vertybės turėtų būti privedamos į vieną bendrą vardiklį — tos pasaulinės valiutos vienetą.

Kiekvieno krašto valiuta santykiuose su užsieniu daug pareina nuo šiokios ar tokios to krašto diskonto politikos. Tąja politika nustatoma tam tikra reliacija tarp vieno krašto bendros ekonominės bazės bei vieningos pinigo vertės, palyginti su kitais kraštais. Čia tai ir pasireiškia vieninga bet kurio krašto pinigų vertė, kad ir kaip skirtinga esti jų perkamoji galia įvairiose to paties krašto vietose. Todel atrodo netikslinga, tiriant tarptautinį ūkiškąjį santykiavimą, samprotauti taip, tarsi tarp atskirų valstybių vyktų naturaliniai mainai, nes tada išleidžiama iš akių svarbiausias momentas. Ne tik pinigų vertė, bet ir kapitalo procentų dydis turi vieningą tautinį - valstybinį požymį. Taip būtų net ir tada, jei procentų dydis nebūtų reguliuojamas: pakanka jau vien to, kad yra tam tikros valiutos vienetas. Valiutos sistema yra kiekvieno krašto specifinė pastovioji (konstantė), skirianti jį nuo kitų kraštų.

Sąryšy su tuo eina ir kitas veiksnis, galįs kuoryškiausia iškelti aikštėn tautinius ūkio vienetus. Tai yra perka-

[1] Delto ir toks išrodinėjimas, kaip štai Bastable, kurs prileidžia tik tiesioginius mainus („barter") ir operuoja „produktyvinės jėgos" vienetu, neturi įtikinamosios galios. Čia trūksta masto, sulig kuriuo galima būtų lyginti valanda krašte A ir valanda krašte B. Jos neatvaizduoja tolygių darbo vertybių, nes perkamoji galia abiejuose kraštuose yra skirtinga.

mosios pinigų galios, kitaip tariant, kainų lygio skirtumas. Tiesa, kainų lygiams daro įtakos ir prekių sritis; kadangi kainos savitarpy pareina viena nuo kitos, tad susidaro saviškas kainų lygio veikiamasis sąryšis (Wirkungszusammenhang); jo nuolatiniai svyravimai visų pirma eina iš šitos (prekių) pusės. Bet vis delto ir įtaka iš pinigų pusės palieka itin svarbi tautinio kainų lygio didumui ir jo kitėjimams. Tas aiškiai pasirodo, kada bandoma lyginti keleto kraštų piniginio vieneto perkamoji galia. Čia matome, jog yra tautinis kainų lygis, tam tikras perkamosios galios bendrumas. Net ir tada, kai tarptautinis kainų judėjimas eina ta pačia linkme, vis tik perkamoji pinigų galia atskiruose kraštuose palieka skirtinga. Ji daugiausia pareina nuo to paties krašto ūkio struktūros. Žinoma, pasitaiko nemažų skirtumų ir to paties krašto viduje: perkamoji pinigų galia kaime ir mieste, Rytuose ir Vakaruose, vargingesnėse ir turtingesnėse apylinkėse esti toli gražu nevienoda. Ir vis tik vieno kurio krašto kainų lygis rodo savitą, vieningą judėjimą, kokio kitur nėra.

Tarptautinė aukso valiuta berods kiek priartina įvairių kraštų valiutų sistemas, bet, nežiūrint į tai, pinigų vertės ir perkamosios galios skirtumai vis delto palieka. Vadinas, ne tik formalė valiuta, bet ir konkreti pinigų vertė sudaro diferencinį momentą, skiriantį ūkinius valstybių vienetus. Šie tautiniai kainų lygiai ir yra tad esminiai skiriamieji požymiai tarp atskirų tautos ūkių.

Be abejojimo, ir to paties krašto viduje, kaip jau minėjome, skirtumai esti gana dideli, pav., tarp Rytų ir Vakarų Vokietijos, tarp Frisko ir Čikago, tarp Londono ir Edinburgo. Vis delto pinigų vertės kitėjimas vieno kurio krašto viduje turi vienodą linkmę. Kainų lygis ir perkamoji pinigų galia žymiai nulemia pajamų paskirktymą pagal socialines klases gyventojų tarpe. Nors tarp įvairių kraštų ir yra panašumų, žiūrint didumo pajamų iš darbo mokesnio, lygiai kaip ir kitų klasių pajamų, tačiau perkamoji pajamų galia vis kitoniška. Kaip kalba ir kultūra dvasios srityje, taip perkamoji galia ūkio srityje sudaro charakteringą esminį skirtumą tarp įvairių kraštų.

5. Reikšmingas yra pagaliau ir tautinis finansų bendrumas. Jis išsprendžia klausimą, kiek ir kokių socialinių išlaidų turi prisiimti kiekvienas atskiras ūkis. Mokesčiai, kó-

ki jie bebūtų, visados reiškia savo nuožiūra nustatomąjį kaštų elementą. Mokesčiai esti vienoki valstybių viduje, bet skirtingi įvairiose valstybėse. Jie berods gali būti perkrautini vienos kurios bendruomenės tarpe, bet ne užu jos ribų. Finansinės sistemos pareina nuo administracijos pobūdžio, nuo ūkio struktūros, nuo turto paskirstymo, nuo galingų partijų įtakos — vis tai valstybės vidaus dalykai. Socialinių išlaidų našta ir pajamų paskirstymas kiekviename krašte turi vidinį sąryšį ir yra aiškiai atsiriboję nuo užsienių. Turtingumo laipsnis čia ne tiek sveria, kiek administracijos pobūdis, svarbiausia pasireiškiąs viešųjų finansų tvarkyme. Administracijos įtaka visam tautos ūkiui yra toli gražu nemenka. Todel negalima išleisti iš akių ir finansinių sistemų skirtingumo, kalbant apie tarptautinių santykių ypatumus.

Mes čia tyčiomis nesiėmėme išvesti tautinių skirtingumų iš to fakto, jog tarp valstybių yra muitų sienos, nes tatai tik iš dalies tepaliečia tarptautinį ūkio santykiavimą, kurs vėlgi juk reikia skirti nuo ūkio politikos priemonių. Turime juk ir be to eilę pastoviųjų (konstančių) kas kraštas vis skirtingų. Statiškai nagrinėjant, tos pastoviosios tenka imti kaip tam tikri duomens. Taigi betgi nereiškia, kad jos pačios būtų nekintamos. Tai tik reiškia, kad jos čia yra galutinos priežastys, delko prekyba tarp atskirų kraštų turi skaitytis su tam tikrais ūkiškais skirtingumais, kurie sprendžiamai veikia kainą ir gamybą, pasiūlus ir paklausus. Tuo būdu, berods, tarptautinis santykiavimas aiškiai atsiriboja nuo vidinio tautinio, nors kapitalo bei darbo judrumas ir nebeturi jau sprendžiamos reikšmės. Čia stoja priešpriešais istoriškai - valstybinės individualybės, kurių ypatumai ir tenka išnagrinėti. Pirmieji du (kapitalo ir darbo judrumo) argumentai, kurie galiojo senoje Anglijoje, dabar, pakitėjusiomis aplinkybėmis, tegali būti tik lygtinai pripažįstami; senosios reikšmės jie jau nebeturi. Už tat turi būti iškelti aikštėn kiti momentai. Mes įžiūrime juos v a l i u t o j e ir p e r k a m o j e p i n i g ų g a l i o j e. Abu šie veiksniai tikrai yra specifiškai tautiniai požymiai ir stato užsienio prekybą į ypatingas sąlygas, kitoniškas, negu vidaus prekybos. Šie diferenciniai ypatumai susidarė daugiausia naujaisiais laikais, ir moksliniam pažinimui jie tik ilgainiui tepaaiškėjo.

II SKYRIUS

Užsienio prekybos ir tarptautinių ūkio santykių laikotarpiai.

Pagrindą čia, žinoma sudaro pirmiausia Sombart, Der moderne Kapitalismus 5 t. 1924/27, — kapitalinis veikalas, kuriam lygaus nėra jokioj kitos kalbos literatūroj; toliau, Sieveking, Grundzüge der neueren Wirtschaftsgeschichte, 1921; Max Weber, Ūkio istorija (Lietuv. vertim. 1929 m.), Kulitscher, Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzit, 1928; apie prekybą žiūr. Eulenburg, Ideen und Probleme in der deutschen Handelsgeschichtsforschung (Festgabe für Schmoller, II, 1908); Langenbeck, Geschichte des Welthandels der Neuzeit, 1926.

Apie užsienio prekybą tarptautinio santykiavimo prasme galime apskritai kalbėti tik nuo tol, kai iš tikrųjų jau yra susidariusios atskiros valstybės, kurios išoriniuos santykiuos figuruoja, kaip vienetas. Šis valstybių susikūrimas Europoje vyko besibaigiant 15 ir prasidedant 16 šimtmečiui. Anglija, Prancūzija, Ispanija, Švedija ir Niderlandai maždaug vienu metu sukūrė tuos tautiškai-valstybinius vienetus. Todel tik nuo naujųjų amžių pradžios teturime santykiavimą tarp „kraštų", kaip tokių. Šis metas, prasidėjęs kartu su didžiaisiais atradimais, sudaro ūkio istorijoje tikrai naują epochą, nors tiesioginiai padariniai tik vėliau ėmė tolydžio reikštis. Mūsų reikalui šis ilgas laiko galas tenka paskirstyti smulkiau, kad galėtume iškelti aikštėn esminius kiekvieno laikotarpio bruožus. Skiriamuoju pažymiu imsime čia tą reikšmę, kurios turi užsienio prekyba visam tautų gyvenimui, ir pagal to nustatysime laikotarpius.

Vadinas, tikslingą paskirstymo principą sudarys čia ne tai, ką subjektyvi nuomonė kiekvienu metu laikė esminiu dalyku, o tai, kas juo iš tikrųjų buvo. Tyrinėjimą pradedame nuo aktyviųjų europinio kultūros skritulio tautų, kurios sąmoningai mezgė tokį tarptautinį santykiavimą. Šiaip ar taip Europos - Amerikos kultūros pasaulis tebėra tasai veikimo centras, iš kurio gavo paskatas kiti žemės kraštai.

„Prekyba" čia vartojamąja prasme, kaip bendras tarptautinis ūkio santykiavimas, galima suprasti, tik pažinus aplamai visą ūkio struktūrą, kurios dalį ji tesudaro. Ūkiškosios išrutulos laipsnis, vidaus ūkio struktūra ir jos pakitėjimai nulemia ir išorinių ūkio santykių išsikerojimą bei didumą, tad ir jų reikš-

mę. Patys prekių mainai sudaro čia tik vieną integralinę dalį. Tad paskirstymo principu tikslinga bus imti to ar kito ūkio reikmenų dydis. Jis nulemia ir tarptautinio ūkio santykiavimo reikšmę tam ūkiui. Kai reikmens negali būti patenkinti savąjame mitybos plote, ar tai del padidėjusio gyventojų skaičiaus, ar del naujų valstybės reikalų, ar, pagaliau, del pasikeitusios technikos bei socialinių santykių, tad šios rūšies strukturiniai pakitėjimai, performuodami vidaus ūkį, visados įneša atmainų ir į tarptautinį ūkio santykiavimą. Ir čia štai prekių prekyba, kaip vienas bendrojo santykiavimo narys, įstabiai keičia savo funkcijas: kiekvienoje epochoje ji atlieka vis kitokius uždavinius, kurie jai specifiškai atitenka. Ne tik didumo atžvilgiu, bet ir savo prasme bei reikšme užsieninė prekių prekyba per šiuos keturis šitmečius yra tapusi kitoniška. Todel mūsų reikalui teks skirti iš esmės šios trys epochos.

Pirmasis laikotarpis: nuo 16 — 18 šitmečio tautinės agrarinės valstybės pačios iš savęs tenkina daugumą savo reikmenų; užsienio prekyba tik papildinys.

Antrasis laikotarpis: 19-me šitm. Vakarų ir vidurio Europos valstybėse persiformuoja vidaus ūkis — išsiritulioja pramonė. Išvežimas tampa svarbus veiksnis tolesnei išrutulai.

Trečiasis laikotarpis: nuo 1895 m. įsipinama į pasaulinį ūkį. Įvežimas būtinas, nes savoji žemė nebeišmaitina.

Šis paskirstymas, iškeldamas aikštėn charakteringus kiekvieno laikotarpio bruožus, pažymi ir beisikeičiančias užsienio prekybos funkcijas toje ar kitoje epochoje.

I. Nusveriamai agrarinių valstybių laikotarpis.

1. Kadangi ūkio struktūra ir jo reikmens nulemia užsienio prekybos vaidmenį, tai iš anksto numanu, kokios reikšmės tegalėjo turėti užsienio prekyba visą tą laikotarpį nuo 15 — 18 šimtmečio. Užsienio apyvartoje iš vieno krašto į kitą tebuvo išvežami bei įvežami tik tam tikri brangieji dirbiniai, berods ne vien prabangos dalykai, bet anaiptol ir ne patys reikalingieji gyvenimo daiktai, ir ne svarbiausios žaliavos. Todel ši apyvarta turėjo tenkinti daugiausia viršutinių sluoksnių, kunigaikščių rūmų, bajorijos, kunigijos, bažnyčios, o taip pat

valstybės ir karo reikmenis. Tik retai kada tarptautinė prekyba išeidavo iš tų ribų. Jei Adomas Smith užsienio prekybą, kaipo tautos turto šaltinį, stato užu žemės ūkio, pramonės ir vidaus prekybos, tai jis čia tenusako faktiną to meto būvį, išvesdamas iš to bendrąją taisyklę: tokia pažiūra, tiesą sakant, tada buvo savaime suprantama. Dar ir Malthus'ui visai neatėjo į galvą, kad galima būtų iš tolo parsigabenti maisto produktų, mainais už kitų kraštų gaminius. Prekių mainai daugumo tautų reikmenims tebuvo papildinys, bet toli gražu ne būtinybė. Jei toks padėjimas buvo dar 18-to šitmečio gale, tai juoba ankstyvesniais laikais. Tuo galime įsitikinti, pažvelgę į mainomųjų prekių rūšis ir užsieninės prekybos dydį. Net ir pažangiosios valstybės, kaip Venecija, Prancūzija, Olandija, Anglija, nesudaro čia išimties. Europos gyventojų skaičius visą tą laikotarpį buvo beveik pastovus ir ligi 18-to šimtmečio vidurio vos maža tepadidėjo. Tad iš šitos pusės nebuvo jokio stipresnio akstino prekybai plėsti. Antra vertus, ir technika tebebuvo daugiausia empiriška ir iš esmės nei kiek nepakeitė visos apyrūpos.

To meto tarptautinis ūkio santykiavimas teapėmė nedaugelį prekių rūšių. Pigesnės arba nepaslankios prekės negalėjo pakelti transporto kaštų. Daugiausia buvo įvežama ir išvežama koloninės prekės, pietų vaisiai, vynas, brangieji vilnoniai, kai kurie geležies dirbiniai (ginklai), namų ruošos bei apdaro prabangos dalykai, kailiai ir brangenybės. Tuo tarpu reikalingiausieji kasdieninio gyvenimo daiktai, lygiai kaip ir žaliavos, neturėjo dar tarptautinėje prekyboje jokios reikšmės. Čia figuravo svarbiausia amatų bei namų pramonės gaminiai, vilnoniai ir tai tik brangesnieji, knygos, meno dirbiniai, bet ne masinės prekės ir ne žemės ūkio produktai. Nedidelis tad buvo ir užsienio prekybos mastas. Pažymėtina, kad toji prekyba eina daugiausia pajūrio vietose, ar bent tokiose, kuriose lengvai pasiekiamos vandens keliu; tuo tarpu tolesnis vidužemis lieka beveik nepaliestas. Tik patys brangieji gaminiai išvežami kartais iš krašto vidaus. Šiaip jau tam kliudė natūralinės bei politinės transporto sunkenybės.[1]

[1] Produktų prekyba biržose buvo taip pat gana siaura. Smulkesnių žinių visais šiais klausimais žiūr. Sombart, II t. 944—1042 psl.

Kraštai, kurie pirkdavo prekių mainais, buvo šie: Olandija, Prancūzija, Anglija, iš mažos dalies Vokietija. Tie kraštai ir tegalėjo išvežti gatavų dirbinių, gi dauguma kitų valstybių parduodavo tik ypatingų žemės gaminių perteklių. Žemės ūkis visur užima pat pirmąją vietą gyventojų verslo atžvilgiu. Prekyba ir pramonė vargiai kur besivertė daugiau, kaip dešimta dalis visų krašto gyventojų, jei imti ištisus kraštus, o ne vien miestus-valstybes. Vadinas, mes čia visur turime nusveriamai agrarinius kraštus.

Ligi šiol, rodos, niekas neatkreipė dėmesio į tai, kaip daug trukdė bent kiek platesnę tarptautinę apyvartą valiutų skirtingumas ir beveik negalėjimas jas prilyginti. Pinigų vertė taip svyravo, kad ji vos begalima buvo suvaikyti. Didesnė prekių apyvarta tarp atskirų kraštų neįmanoma buvo be pastovios tauruju metalų valiutos. O kaip gi atrodė šis dalykas 18-to šimtmečio pabaigoje visuose kraštuose, išskyrus Angliją? Jau ir tada tai buvo pagrindinis klausimas.

2. Kad galėtume spręsti apie užsienio prekybos reikšmę, įsidėmėkime trumpai tuos r e i k m e n i s, kurie turėjo būti patenkinti.

a) Bažnytiniai reikmens: brangieji dvasininkų drabužiai, smilkylas, vynas, be to, žuvys pasnyko metui; visa tai anais laikais turėjo gana didelės reikšmės. Čia prisidėjo berods ir brangesnėji statybos medžiaga, be to, relikvijos ir šventųjų paveikslai.

b) Kunigaikščių rūmų ir atskirų diduomenės sluoksnių p r a b a n g o s reikmens: drabužiai, brangieji akmens, „žalieji skliautai“ („Grünes Gewölbe“), porceliana, šilko audiniai, aksomas. Šitie reikmens buvo nemaži. Prekyba visados prasideda nuo reliatyvų pertekliaus dalykų; šiuo atžvilgiu bajorija, tais laikais ponų klasė, suvaidino sprendžiamąją rolę.

c) V a l s t y b ė s reikmens apėmė daugiausia kariuomenės laikymo išlaidas; reikėjo įsigyti anglių, sieros, karo pabūklų, šaunamųjų ginklų ir kt. Anais karingais laikais daug reiškė, jei valstybė visa tai turėjo gabentis iš svetur. Toliau čia galime priskirti:

d) t a u r u j u m e t a l u įsigijimo reikalą ten, kur nebuvo nei sidabro, nei aukso. Jiems įsigyti valstybės darė dideles

pastangas. Besiplėčiant piniginiam ūkiui, tuose kraštuose jų tolydžio vis daugiau reikėjo.

e) Palyginti su tuo, tikrieji kasdieninio gyvenimo reikmens, kaip štai javai, statybos medžiaga, padargai, ar ir paprastieji drabužiai, maža tesvėrė užsienio prekyboje.

Šis įvežimas reikėjo apmokėti. Bet kuo? Kadangi ir išvežančios valstybės del visos ūkio struktūros dažniausia galėjo vartoti tokias pat prekes, tai paprastai buvo mainais įvežama panašūs namų pramonės ar žemės ūkio gaminiai tik kitokios rūšies. (Drobė už vilnonius, vynas už audinius, orientalės prekės už kailius). Arba būdavo apmokama specifiškai aukštomis vertybėmis, vadinas, taur. metalais, kurių įsigyta eksploatuojant kolonijas. Sidabru, antai, reikėjo mokėti pirmiausia už oriento prekes. Delto mėginta gauti įvežamųjų gėrybių kitu būdu, taip, kad už jas eventualiai ir visai nereikėtų mokėti, būtent, gabenant jas iš kolonijų, kurios buvo daugiausia eksploatacijos objektas.

Taip tad svetimų gaminių vartojimas vyko tik pat paviršiuje, vidinį tautų gyvenimą tik tarpiškai tepaliesdamas. Palyginti su visais reikmenimis, užsienio prekyba tesudarė mažą jų dalelę, nes ji juk visai netiekė masinių prekių. Tik viena vienintelė prekė visur ir visados buvo laikoma vertinga ir būtinai įsigytina— tai taurieji metalai.

3. Žmonių judėjimas tais laikais irgi nedidelis, transporto sąlygos kliudo jam išsiplėsti. Didelių kilnojimųsi gadynė, kuri pažymi dar ir ankstyvuosius viduramžius romėnų bei kryžiaus karų žygiais ir Rytų kolonizacija, dabar jau yra praėjusi. Atskiri asmens, berods, dažnai traukia svetur. Vokiečiai mėgsta dangintis į Italiją ir Olandiją („Hollandgängerei"), o priverstinos amatininkų kelionės išveda ne vieną keliaujantį gizelį į užsienį, kur dažnai apsigyvena. Be to, atskiri išeiviai neretai įsikūria svetur del ekonominių priežaščių: lombardai, skotai, frizai, žydai taip ir paliko gyventi svetimuose kraštuose. Bet ūkiui tatai neturėjo didesnės reikšmės. Daug svarbiau kiti du elementai. Viena, kariai samdiniai, kurie būdavo renkami iš visų kraštų ir dažnai palikdavo tame krašte, kur jie kovojo, sudarydami ten gana svarbų fermentą gyventojų tarpe. Antra, grupinė migracija, ištrėmus 17 šimt. kitatikius — protestantus iš Prancūzijos ir Salzburgo, žydus iš Ispanijos

ir Portugalijos. Čia priimančioje juos šalyje padaugėdavo ne tik žmonių, bet ir turtų. Tokie tremtiniai darė žymios įtakos darbo rūšiai ir kokybei: Olandijoje—žydai, Vokietijoje—hugenotai, Prūsuose — zalcburgiečiai, o italų pirkliai ir finansininkai — visuose kraštuose. Tačiau bendrai imant, gyventojų skaičius tame laikotarpy yra iš didžiumos pastovus, tebelieka toks pat, koks buvo 16 šitm. pradžioje, dėliai nusistojusios ūkio struktūros. Ši ramų išsirutuliojimą buvo kiek sutrukdęs trisdešimtmetinis karas, sumažindamas labiausia Vokietijos gyventojų skaičių. Tik šio laikotarpio pabaigoje prasideda kiek didesnė migracija viduje, bet tarpvalstybiniam santykiavimui ji beveik neturi reikšmės. Daug svarbiau įsikūrimas naujame pasauly europiečių kolonistų; ispanų—pietinėje ir vidurinėje Amerikoje, prancūzų — Kanadoje ir Luizianoje, anglų — rytinėse valstybėse. Keliauti už jūrių-marių juos vertė iš dalies religiniai motyvai, iš dalies avantiuringa nenuoramų dvasia, o, ne be to, ir pelno troškimas. Tuo būdu ligi šol neapgyventuose kraštuose atsirado naujas pirkėjų sluoksnis ir nauja kultūra. Už išvežamas iš ten prekes (tabaką, taur. metalus, medvilnę) buvo apmokama žemės ūkio gaminiais, o dar daugiau pramonės dirbiniais. Ši naujo pasaulio kolonizacija tapo itin svarbus veiklas visai tolesnei išrutulai. Tai yra laikotarpis, kada įvyksta didieji pagrindiniai užkariavimai ir svetimų kraštų įsisavinimai, nulėmusieji tolesnį jų priklausymą tam ar kitam kultūros skrituliui. Iš pradžios tie kraštai tebuvo vien tik eksploatacijos objektas. Tropinės kolonijos buvo laikomos naudingomis, nes jos tiekė pageidaujamų koloninių prekių. Dar naudingesnės atrodė emigracinės kolonijos, bet į jas jau pradėta šnairuoti, kaip į konkurentus, jei tik jos mėgino imtis pramonės darbo. Tas buvo tiesiog draudžiama. Kolonijos turėjo tiekti brangenybių. Čia pirmoj vietoj ėjo taurieji metalai. Be to vesta plantažų ūkis su vergų darbu, kaip štai medvilnės, tabako gamyboje, tai pat ir kasyklose. Prekyba buvo rezervuota metropolijos koloninėms bendrovėms.[1] Didumo ta koloninė prekyba buvo labai nedidelė: persveriamai agrarinis ūkio pobūdis ir sunkokas vidaus susisiekimas neleido jai išsiplėsti į užsienines ir tarptautines sritis.

[1] Apie to meto žmonių pažiūras į kolonijų vertę žiūr. Bonn, Die Idee der Selbstgenügsamkeit. iš „Festschrift für Lujo Brentano", 1916, psl. 55 ir tol.

4. Svetimi veikiniai teko, berods, naudoti tais besikuriančio santykiavimo laikais jau gana dažnai. Besiplėčianti laivininkystė buvo monopolizuota keleto valstybių, kurioms kiti kraštai turėjo mokėti duoklę. Po to, kai Hanza neteko savo reikšmės šiauriniams kraštams, o Italų miestai — Orientui, tada tokią duoklę iš kitų valstybių pradėjo imti pirmiausia Olandai, kurie ypatingu savo gabumu prekybai ir prekybišku tarpininkavimu gerokai praturtėjo ir įsisteigė didelį laivyną. Žinios apie Olandų laivyno dydį yra kiek perdėtos. Bet, šiaip ar taip, ligi galo karo del Ispanijos sosto, jis buvo didesnis už visų kitų tautų laivynus, sudėtus krūvon. Tik nuo to laiko prasideda Anglų konkurencija. Prancūzijai nesisekė išplėsti savo laivininkystės; negelbėjo čia ir valstybės parama. Anglijoje gi navigacijos akto politika daug padėjo anglų laivynui užimti pirmąją vietą pasauly. Visas tarpinis susisiekimas, kurį anksčiau buvo apėmę Olandai, perėjo ilgainiui į Anglų rankas.

Kokie dar veikiniai galėjo turėti svarbos? Čia gal tektų paminėti gana žymūs kyšių ir pensijų išmokėjimai svetimų kraštų valdovams, toliau, operacijos didžiose pasaulinėse biržose, pirmiau Antverpene, paskum Amsterdame. Jos betgi vargiai galima būtų vadinti prekių biržomis šiandienine prasme; kaip matyt iš sąrašo parduotų ten vertybės popierų, jų prekyba irgi buvo labai siaura. Vertybių pervedimo operacijų tikrai būta, bet jos neperdaugiausia tereiškė.

5. Kapitalo judėjimas iš vieno krašto į kitą vaidino šiokią tokią rolę 18 šimtm., o svarbiausia per ištisą tą šimtmetį bene buvo subsidijos karo reikalams. Ypač Anglija gausiai jų teikė kontinentinėms valstybėms, čia vienai, čia kitai, o vėliau ir Prancūzija. Nuolatiniai karai, vedami svetimon sąskaiton, vertė ieškoti pinigų užsieny. 16 šimtm. yra buvę aiškiai didelių tarptautinių kapitalo judėjimų. Tuo tarpu 17 ir 18 šimtm. semia daugiau iš savųjų išteklių; nei anglų, nei prancūzų kapitalas nebuvo sutrauktas iš užsienių. Maža teišgabenta kapitalo ir į kitas pasaulio dalis. Čia tenka priskirti Rytų Indijos faktorijos, Pietų ir Vidurinės Amerikos kasyklos, Vakarų Indijos plantažų ūkis. Tarptautinių biržų veikimą čia jau minėjome; bet apyvarta svetimomis vertybėmis ten buvo labai nedidelė, kapitalo reikėjo, svarbiau-

sia, visuomeniniams tikslams ir tą jo reikmenį tenkino pažangesnėse vakarų valstybėse patys kiekvienos valstybės piliečiai. Naivios suktybinės operacijos, kaip štai Bubbles ar John Law aferos, aiškiai rodo, kaip menkai tebuvo išsiplėtęs kapitalo išvežimas svetur. Nė koloninės bendrovės, kurių 18 šimtm. gana daug įkurta, neturėjo reikšmės tarptautinei kapitalo rinkai; priešingai, jų akcijos kaip tik stengtasi išparduoti savajam krašte. Tautinis visų to meto emisijų pobūdis yra neabejotinas — įrodymas gali būti jau ir tai, kad Ricardo, šiaip jau puikiai nusimanęs visais pinigų bei biržos, lygiai kaip ir tarptautinės prekybos klausimais, visiškai nežino emisijos sąvokos. Tarpvalstybiniame santykiavime jos dar nevaidina jam jokios rolės.

6. Čia mes vaizduojame tas realias sąlygas, kuriomis išaugo absoliutizmo laikų ūkio politika bei ekonominės doktrinos. Tad ir tarptautinio darbo padalinimo teorijos prasmė bus aiški, tik turint omeny, kad ta teorija derėjo vien ūkio gyvenimo paviršiui, kad kapitalo judėjimas iš vieno krašto į kitą buvo labai nežymus, kad maža tereikalauta gamybos įrankių ir daugiausia dar vartota vietinė žaliava. Vynas iš Portugalijos, vilnoniai iš Anglijos, drobė iš Lenkijos ar iš Vokietijos — štai prekių mainų pavyzdžiai: mūsų laikais niekas tokių pavyzdžių neimtų. Prekių mainai aiškinami gamtiniais skirtingumais tarp įvairių gamybos tipų. Tarptautinė prekių apyvarta paliečia tik plonus gyventojų sluoksnius ir reliatyviai nedideles vertybes. Į pačios tautos ūkio gelmes ji beveik nesiekia. Tai vis dar yra nusveriamai agrariniai kraštai, kurie gyvena daugiausia iš savo žemės vaisių; svetimi maisto produktai jiems tebėra tik papildinys. Malthus'ui ir jo amžininkams nei į galvą neateina mintis, kad mitybos plotas būtų galima padidinti tarptautiniais prekių mainais. Taip pat ir žaliava imama daugiausia iš savojo krašto žemės bei miškų ūkio, nereikalaujant svetimų žemės produktų. Iš to aišku, kad ir kapitalo vaidmuo tarptautiniam santykiavime tegalėjo būti labai menkas.

Berods, į tą santykiavimą sueina dabar tautinės valstybės, turinčios tvirtas politines sienas. Dalykai, mat, virto jau kitaip, negu buvo ankstesniu laikotarpiu, kada visas tarptautinis santykiavimas koncentravosi galinguose miestuose —

respublikose, kurie vien tik sau varė prekybą svetimais produktais, neišplėsdami jos į viso krašto ūkį. Šios sąlygos buvo Italų, Flandrų, lygiai kaip ir Hanzos miestuose, kurių mes čia nebenagrinėsime. Betgi absoliutinės valstybės laikais jau iš tikrųjų buvo galima, kaip sakė A. Smith, vienos valstybės gamybos liekis mainyti už atitinkamą kitos valstybės ekvivalentą, nors žymios dalys tautos ūkio dar ir nereikalavo svetimųjų gaminių įvežimo. Taip pat ir atskiroms pramonėms įvežimas nebuvo dar svarbiausias dalykas. Nedidelis tad skaičius k r a š t ų ir dalyvavo užsienio prekyboje. Afrika dar visiškai nebuvo čia pritapusi; Azijos kontinentas vaidino kiek svarbesnę rolę, bet, absoliučiai imant, importas iš ten buvo irgi nežymus; įvežama buvo daugiausia koloninių prekių ir kai kurių brangenybių. Ir Amerikos kontinentas teturėjo reikšmės, svarbiausia, kaipo Europos prekių rinka. Tenykščiai gaminiai — iš pradžios ir medvilnė — neatrodė būtinai reikalingi aktyviosioms Europos tautoms. Išimtį čia sudarė brangieji metalai, kuriems turime skirti didelės reikšmės, šalia jų bene dar tabakas, paskiau medvilnė. Juk pačios tos valstybės, kurios varė aktyviąją prekybą, buvo daugiausia žemės ūkio kraštai, perdėm, feodinė ūkio santvarka. Politinį ir ūkinį krašto pobūdį čia visur nulėmę viešpataujantieji luomai bei klasės. Tik palengva teišsirutulioja pramoniniai ir komerciniai pradmens.

Netgi Olandija, Anglija, Prancūzija buvo nusveriamai agrarinio charakterio kraštai, tenkiną didelę dalį reikmenų pats iš savęs ir tik periferijoj tereikalingi užsienio. Tų kraštų v i d u n tik pamažėl ir netiesioginai įsiskverbė užsieninio ūkio įtaka. Peržvelgę galop svarbiausias p r e k i ų r ū š i s, kurios ėjo mainais, randame štai ką: Anglija įveža audinių, ypač vilnonių ir gauna už tai įsivežti vyno, medžių, drobės, šiek tiek ir javų. Prūsai—Vokietija išsigali eksportuoti atliekamų žemės ūkio produktų iš Rytų, be to, kiek drobės iš Silezijos ir Pereinės. Įdomių žinių turime apie Brandenburgo-Prūsų užsienio prekybos kryptį.[1] Daugumas iš to, kas pereidavo per sieną, palikdavo kitose Vokietijos žemėse. Prancūzija tiekė porcelianos, gobelinų, dailiųjų audinių, Amerika — sidabro

[1] Išvadingų duomenų randame: B e h r e, Geschichte der Statistik Brandenburg-Preussens psl. 346, 356; deja, panašių raštų apie kitus kraštus ligi šiol trūksta.

ir medvilnės, Olandija—daugiausia žemės ūkio gaminių, Portugalija—vyno. Vadinasi, įvežimas niekur nelietė masinių prekių, esminių reikmenų, o visur tebuvo papildinys savitarpio mainuose.

II. Industrinio persikeitimo laikotarpis:

Pramoninė Vakarų Europos valstybių išrutula.

1. Šis vaizdas griežtai pasikeičia nuo politinio Europos persiformavimo laikų, kada didieji išradimai prasiskynė sau kelią. Jie padarė Europos tautų ūkyje tikrą perversmą: Anglijos ir Prancūzijos, o vėliau ir Vokietijos ūkio struktūra iš pagrindų pakitėjo. Tuo būdu užsienio prekyba įgavo visai kitos reikšmės patiems tautiniams ūkiams. Kai tik šiuo metu prasideda ir tolydžio įsigali stambiosios įmonės sistema vakarinių Europos valstybių pramonėje ir iš čia daro sprendžiamos įtakos visam kontinentui. Didėjant gyventojų skaičiui, jiems reikia naujo darbo; to darbo jie randa pramonėje, kada vidaus rinka išsiplečia išorėn: šis r i n k o s i š s i p l ė t i m a s ir yra pati didžioji kalbamojo laikotarpio problema. Tuo būdu pasikeičia ir aprūpinimas maisto produktais. Abu tiedu veiksniai sprendžiamai veikia tarptautinius ūkio santykius. Technikos revoliucionizavimas praskina kelią šiam naujam kitėjimo procesui, gyventojų daugėjimas yra čia veikiamasis akstinas, o kapitalas — jam reikalingasis įrankis. Atvaizduosime trumpai užsieninio ūkio išrutulą 19 šimtmetį.

Randasi galimas masinių prekių transportas, nes naujoms susisiekimo priemonėmis jos gali būti greitai ir be didelio pabranginimo atgabentos. Prasideda javų eksportas, pradžioje iš Europos Rytų, paskum iš už jūrių į vakarinės ir vidurinės Europos valstybes. Čia prisideda ir organinės žaliavos nepriteklius; savasis žemės ūkis nebeištesi patiekti pramonei žaliavos, ypačiai tekstilinei pramonei. Be to, žemės ūkis nebeišgali ir visų gyventojų išmaitinti. Miesto pramonė paima gyventojų prieaugį ir tuo būdu padeda sukūrti modernines įmones, kurios iš anksto yra taikomos dideliam darbininkų skaičiui, padeda surasti gyvenimo priemonių padaugėjusiam žmonių kiekiui, eksportuojant į užsienį padidėjusį gamybos kiekį. Čia kai tik tekstilinė pramonė tampa tikrai stambiąja pramone; dar ir M a r k s u i ji tebėra moderninės išrutulos simbolis ir

paveikslas. Priaugant gyventojams ir didėjant kapitalui, atsiranda būtinas reikalas išvežti užsienin, kas viršaus pagaminta. Turimas kolonijas Europos valstybės eksploatuoja, kaip pardavimo rinkas. Atrodo, tarsi visų svarbiausias dabar būtų išvežimas, tarsi tik jis galėtų duoti darbo gyventojų pertekliui. Užsienio prekyba darosi juo reikalingesnė, juo labiau pageidaujamos svetimos rinkos. Šiame laikotarpyje berods jau svarbu gauti svetimų žemės produktų, bet jie vis dar sudaro tik nedidelę viso vartojimo dalį. Taip pat ir išvežama daugiausia dar ne masinių dalykų. Tam tikros žaliavos ir maisto produktai tik palengva tampa masine preke. Tuo tarpu daugumo valstybių įvežime irgi žymiai nusveria gatavi dirbiniai.

Naujas veiksnis šiame kitėjimo procese yra transporto sąlygų pagerinimas. Geležinkeliai ir garlaiviai, pereidami prie stambiosios įmonės sistemos, tolydžio mažina frachtus. Dabar ir mažaverčiai gaminiai gali būti atgabenti iš didesnių atstumų. Tuo būdu užsienio prekyba įsiskverbia į sausažemių vidų. Geležinkeliai atveža prekes į pajūrį ir, atbulai, nuo pajūrio į krašto vidų. Didesnis valstybių skaičius įsipina į tarptautinę prekybą, nors dar gana palaidai. Šiaurės Amerikos kontinentas įgauna žymesnės reikšmės, kaip pardavimo rinka, o ilgainiui ir Pietų kontinentas. Rytų Azija pradeda įeiti į Europos akiratį: Japonijos ir Kinijos atidarymas svetimšalių susisiekimui Anglijos pastangomis sudaro čia pirmą etapą. Formuojantis ūkiui šia nauja linkme, kolonijos atrodo nebereikalingos nei eksportui nei importui, jų esą galima ir atsižadėti. Išplėstas susisiekimo tinklas apima tiek daug senų kontinentinių žemių, kad ieškoti naujų sričių pardavimo rinkai nėsą jokio reikalo. Europos ūkis ypač spėriai kyla nuo šio (19-to) šimtmečio pusės; tada tik ir tarptautinis santykiavimas įgauna didesnės reikšmės. Tai aiškiai matyti iš statistikos duomenų, rodančių, kaip didėjo užsienio prekyba ir koks dalinys tekdavo kiekvienam gyventojui.[1]

[1] Pagal Mulhall, Dictionary of Statistics, 4th edition 1889, užsienio prekybos eksportas ir importas sudarė (mil. £):

Metais	Anglijos	Prancūzijos	Vokietijos	Viso pasaulio
1820	74	33	40	341
1850	169	95	70	832
1870	549	237	212	2141
1890	749	324	383	3562

2. Šį laikotarpį didelės reikšmės įgauna emigracija. Perėjimas nuo amatų į stambiąją pramonę atėmė duoną daugeliui žmonių, kurie ligi tol vertėsi savarankiškai. Iš antros pusės, nuo stambiojo žemės ūkio atliekami darbininkai nesutelpa į savojo krašto pramonę ir yra priversti dangintis svetur. Juoba, kad šį prasidedančio kapitalizmo laikotarpį charakterizuoja dažni kriziai, kurie tolydžio sukelia paliestuose kraštuose naują emigracijos bangą: taip antai: 1837 bei 1857 m. kriziai ir aštuoniasdešimtųjų metų depresija. Kraštai, kuriuos gyventojų greitai daugėjo, o darbo pragumų buvo maža, atidavė savo gyventojų perteklių toms valstybėms, kurios turėjo dar neišplėštos žemės ir šiaip jau uždarbio galimumų. Laikotarpy 1820—1895 m. Amerikon įplaukė apie 18 milijonų žmonių, vadinas, 56% visų išvykusių iš Europos. Palyginti su tuo skaičium, emigracija į kitas šalis nebe tiek reikšminga.[1]

Tokia didžiulė emigracija yra specifinis 19 šimtm. reiškinys, kuriam prilygsta tik visai kitoniškos rūšies masiniai sąjudžiai iš tautų kilnojimosi ir kryžiaus karų laikų. Šiai emigracijai pamatinės reikšmės turi užsieninė prekyba ir tarptautinis ūkio santykiavimas. Ji rodo padidėjus ir žmonių judrumą ir drauge žymi, jog gimtajame krašte nuolat veikia tam tikros priežastys. Šią masinę emigraciją iš Senojo Pasaulio turime pripažinti charakteringu kalbamojo laikotarpio požymiu, juoba kad ji nesusidūrė su jokiomis politinėmis kliūtimis; naujosios valstybės kaip tik mielai priėmė emigrantus. Apgyvendinimas tolimųjų Vakarų J. V-bėse, berods, davė vaisių tik žymiai vėliau. Tiek gyventojų tirštumo, tiek pramoningumo atžvilgiu pusiausviros centras pamažu slenka nuo viešpatavusių ligi tol rytinių Naujosios Anglijos valstybių į Vakarų vidurio valstybes; atskirus etapus čia ryškiai vaizduoja pasaulinės Amerikos parodos vietos: Philadelphia, Chicago, St. Louis, Francisco. Kada gyventojai neranda priemonių išgyventi savajame krašte, tai visados yra aiškus ženklas nepastovių sąlygų ir esminių struktūros pakitėjimų.

---

[1] Tikslesnių duomenų dabar duoda: Stephenson, n. v. Emigracija yra apskritai visos Europos reiškinys, kurio negalima išaiškinti vieningomis priežastimis. Svarbiausios: savarankiškumo išnykimas amatuose ir depresija žemės ūkyje dėliai agrarinio krizio.

Tiems tai laikams derėjo Malthus'o teorija, kaipo neginčijama tiesa, nors tokia ji net jau ir logiškai negali būti. Prie to prisidėjo dar naujas reiškinys — sezoninė migracija. Šio naujo tautų kilnojimosi vaisiai sunku ir apskaičiuoti. Jis užmezgė ateičiai santykius tarp tautų, davė pradžią išrutulai produktingųjų jėgų, kurios šiaip jau būtų likę neišrutuliotos. Tai yra sprendžiamasai šio laikotarpio įvykis.

3. Greta to pradeda veikti tarptautiniame santykiavime naujas elementas — kapitalo persikėlimai ir kapitalo persipynimai, įžymūs betgi tik vėlesnėj šimtmečio eigoj, maždaug nuo septyniasdešimtųjų metų. Kapitalas eina iš Europos daugiausia Jungtinių Valstybių linkui, ir investuojamas į užjūrines kasyklas bei geležinkelių statybą, be to, ir į kitas verslamones, ypač į organinės žaliavos kultūras (medvilnė, vilna, maisas, tabakas, kava). J. Valstybių Vakarai prasikūrė daugiausia Europos lėšomis. Nemažų sumų gavo ir Pietų Amerika, o taip pat Indija ir Anglijos kolonijos, nors toli gražu ne tiek, kaip Jungtinės Valstybės. Mulhall'io žiniomis nuo 1850 lig 95 metų 22 milijardu markių kapitalo srovė įturtino Amerikos pasaulį. Tai yra nauji milžiniško masto reiškiniai; jie sukuria visą eilę naujų santykių, įgalina užveisti kultūras, atgabenti prekes iš tolimųjų Vakarų į pajūrį; sistematinė žaliavos eksploatacija tuo tarpu dar lieka vėlesniems laikams. Nuo 80-tųjų metų kapitalo eksportas sustiprėjo, netapdamas betgi dar sprendžiamuoju veiksniu tarptautiniuos ūkio santykiuos. Mokamąjame balanse ši pozicija berods jau tenka įrašyti. Be to, kapitalo eksportą seka ir prekių judėjimas, kurs drauge su didžiule emigracija įturtina senojo pasaulio visuomenės ūkį. Tiesą sakant, emigrantai ir tegalėjo įsikūrti naujuose kraštuose tik kapitalo eksporto dėka. Jis finansavo užjūrines verslamones, kurios savo keliu vėlgi pateikė rinkų kai kuriems senojo pasaulio gaminiams. Jie sudarė šio laikotarpio gale jau gana svarbią, nors dar nevykusią poziciją tarptautiniuose ūkio santykiuose. Čia bene bus charakteringa tai, kad Goschen'as žinomoje savo keičiamųjų kursų teorijoje (1883 m.) kapitalo eksportui dar neduoda ypatingos svarbos; iš to matyt, kad šis eksportas įgijo reikšmės bendrai visam tarptautiniam santykiavimui tik paskutinį trečdalį pereitojo šimtmečio.

4. Perėjimas nuo agrarinės valstybės į pramoninę įvyko visų pirma Anglijoje, paskum iš dalies Prancūzijoje, kurioje tačiau, susidarė savotiškas tipas—smulkios pramonės ūkis finansinio kapitalizmo pamatais. Kiek abejotina buvo, kuria linkme turės eiti išrutula Vokietijoje, Italijoje ir Jungtinėse Valstybėse. Padidėjus gyventojų skaičiui ir susidarius daugiau kapitalo, radosi galima pereiti prie naujų formų; moderninė technika skatino tą perėjimą ir vėlgi atgrįščiai darė įtakos abiem pirmesniem veiksniam. Šitame išrutulos laipsny užsieninė prekyba įgijo tolydžio vis didesnės svarbos. Gal niekas geriau to neapibūdina, kaip importo kiekis, tenkąs kiekvienam gyventojui įvairiuose kraštuose tuo pačiu metu.[1] Pažymėtina, kad ir tose valstybėse, kur industrializacija prasidėjo daug vėliau, kaip antai, Vokietijoj, užsieninis ūkis vis delto ir ten turėjo tokią pat tendenciją. Čia tai ir prasideda Europos valstybių priklausomybė nuo užjūrių kraštų. Tai jau nebe ankstyvesnis darbo pasidalinimas, kada tikslingumo dėliai buvo mainomasi tos pat rūšies gaminiais. Dabar jau randasi būtinas reikalas turėti pardavimo rinkų svetimuose kraštuose, nors kai kur to dar nenumanoma. Kadangi žmonės nebegali išmisti iš savosios žemės vaisių, jie įsitraukia į darbą pramonėje, kurios dirbiniai turi būti eksportuojami.

5. Didelės reikšmės įgyja tas faktas, jog prekyba susikūrė sau tarptautinį įrankį — vienodesnes valiutas — kad tarptautiniai ūkio santykiai būtų sklandesni, kainų judėjimas lengvesnis, svyravimai mažesni. Lotyniškoji monetų sąjunga buvo čia pirmas tos rūšies bandymas, atrodęs iš pradžios gana sėkmingas. Vokietijai ir Skandinavijos valstybėms įvedus aukso valiutą Anglijos pavyzdžiu, išlyginus sulig auksu valiutas Olandijoje ir Jungtinėse Valstybėse, susidarė sąlygos bendram tarptautiniam santykiavimui, kurs aukščiau buvusiomis sąlygomis, kaip matėme, tegalėjo labai netobulai funkcijonuoti. Visa tai aiškiai pasireiškė prekių mainuose nuo antros

[1] Kiekvienam gyventojui teko toks užsienio prekybos dalinys (vok. markėmis):

Metai	Anglijoje,	Prancūzijoje,	Vokietijoje
1830	72	24	34
1870	347	124	106
1890	395	168	134

(Mulhall n. v.).

pusės šio laikotarpio po 1870 metų. Vakarų Europos valstybėse importas jau turi tenkinti žymią dalį visų reikmenų. Būtinai reikalinga parsigabenti iš tolo tam tikrų maisto produktų, tad, antra vertus neišvengiamas ir pramonės išsiplėtimas. Pastebėtina kad pasyviųjų kraštų, tiekiančių žemės ūkio produktus, randasi vis daugiau. Aktyvios paleka tik Europos vakarų ir vidurio valstybės, į kurių tarpą įeina ir Vokietija. Užjūrio kraštai laikomi pardavimo rinkomis, kad būtų kur iškišti padaugėjusių gyventojų padidėjusius pramonės dirbinius, duodant tuo būdu gyventojų pertekliui darbo savajame krašte. Priešingai ankstyvesnėms epochoms, dabar eksportas juo toliau juo labiau tampa būtina grandis tautos ūkio išrutuloje. Prekės išvežti dabar būtinai reikalinga, antraip žmonės negalėtų savajame krašte išmisti. Vidaus struktūros pakitėjimai atskiruose kraštuose aiškiai atsiliepė ir į tarptautinį santykiavimą. Gyventojų padaugėjimas ir kapitalo susikaupimas drauge su technikos revoliucija iššaukė pagrindines šio laikotarpio permainas. Pagaliau, charakteringa, kad šio periodo prekybos judėjimas eina savotiškomis bangomis. Bendrai imant, visas ūkis, tad drauge ir užsieninė prekyba šuoliais kyla apie šimtmečio vidurį ir paskum vėl šimtmečio gale. Bet šiaip jau, tai vis bangavimas, — čia aukštyn, čia žemyn, tam tikrais ciklais, sutampančiais su konjunktūros kilimu ar kritimu.

III. Paskutinis laikotarpis nuo 1895 m.:

Visiška industrializacija ir įsipynimas į pasaulinį ūkį.

Jei mes naujausiąją gadynę imame nuo pereito šitmečio pabaigos, tai delto, kad tuo metu išaugo ir išsiplėtojo naujas momentas, kurs ligi tol neįstengė dar įsigalėti. Tai, būtent, beprasidedanti visiška vakarų bei vidurio Europos ir Jungtinių Valstybių industrializacija. Ji apima visas tautos ūkio dalis ir savo įsikėrojimais daro kartu įtakos ir kitiems kontinentams. Pasaulinis karas nepadarė čia jokių pagrindinių atmainų, tik pagreitino išrutulą ir sukeitė savitarpy atskirų kraštų vietas, žiūrint jų reikšmės ir galios.

1. Politiniu atžvilgiu šį periodą žymi imperializmas, o ekonominiu — beprasidedąs „pasaulinis ūkis“. Abu tiedu pavadinimai anksčiau mažiau težinomi, dabar tik

pradedami plačiai vartoti. Atskiri kraštai žengia nevienodu tempu ir tebėra nevienodose stadijose. Bet jie visi daugiau ar mažiau įsitraukia į šią naują išrutulą. Paviršutinė jos žymė yra ta, kad visose valstybėse atgyja kolonijų idėja, o iš antros pusės, ir vidaus ūkio pagrindai žymiai išsiplėčia; tatai daro įtakos ir tarptautiniam ūkio susipynimui. Smarkus ūkio gyvenimo kilimas, — kurio priežastį kai kas įžiūri ir naujai atrastose aukso kasyklose, — prasideda nuo 1895 metų; jis padėjo nepaprastai išplėsti Europos-Amerikos ūkio radiusą.

Tarptautiniai prekių mainai įgauna tam tikrą savo pobūdį iš to visa nulemiančio fakto, kad Europos valstybės juo toliau juo labiau negali apsieiti be svetimų kraštų žemės vaisių. Industrializuotiems kraštams s a v o s i o s ž e m ė s p a g r i n d a s visais atžvilgiais pasidaro persiauras. Pirmoj eilėj tenka parsigabenti svetimų kraštų žaliavų. I m p o r t a s dabar nulemia kraštų santykiavimo esmę; tuo būdu užsienio prekyba tampa neišskiriama dalis pačių tautinių ūkių. Dabar jie svarbiausiais ramsčiais remiasi ant svetimos žemės. Net ir didžiausių Europos kraštų tautiniai ūkiai yra perdėm nesavarankiški, vien tik d a l i n i a i ū k i a i. Noras politiškai prisijungti sau kitus kraštus gimdo visose valstybėse kolonijų siekimą. Tuo iš naujo susirūpinus Anglija ir Prancūzija, paskui jas Belgija, Vokietija ir Italija; bet taip pat Japonija ir Jungtinės Valstybės bando eiti šiuo keliu. Svarbiausias čia tikslas surasti papildomųjų žemės produktų: jų ieškoma, nes, pritrūkus jų, būtų pakirstas kiekvieno tautinio ūkio gyvybės nervas. Vadinas dabar visų svarbiausia: ne pardavimo rinkos ir eksportas, o žaliavos rinkos. Ir nauja kolonijinė politika, iš pradžios neaiškiai, apygraibomis, paskum vis aiškiai siekia: ne kolonizacijos ir eksporto rinkų, o svetimos žemės produktų. Užsienio prekyba tarsi apsisuka; jos funkcijos pasikeičia: dabar visų svarbiausiai rūpi ne tiek parduoti naujų prekių, kiek užtikrinti senasis importo kiekis. Nuolatinis importo reikalo pabrėžimas yra čia charakteringa žymė, o kova del žaliavos rinkų — neišvengiamas rezultatas. Įsigali masinės prekės, masiniai gyventojai ir masiniai paklausai. Dabar jau importas turi tenkinti elementarinius reikmenis, tiekti gyvenimo priemonių, būtiniausių medžiagų darbui, prispirtinai reikalingų pramonei: be jų žmonės negali dirbti ir gyventi. Štai principas ir prasmė išsi-

plėtimo to žemės pagrindo, kuriuo remiasi Europos tautų ūkis. Ryškiausia ir anksčiausia tatai pajuto Anglija, bet, iš esmės imant, tas pat yra ir kitose Europos valstybėse. Žemės produktų reikalas tapo jų likimo klausimu.

Ši aplinkybė nulemia ir eksporto pobūdį. Europos valstybių prekių mainai įgauna kitą linkmę, negu 17-me ar 18-me, o dar net ir pirmoj pusėj 19-to šimtmečio. Jungtinių Valstybių prekyba aiškiai pasuko šia linkme tik po didžiojo karo. Imdami kriterijum ir paskirstymo principu reikmenų dydį, galime šiaip apibūdinti naują krypsnį tautų ūkio išrutuloje: juo toliau juo didesnės dalies gyventojų būvis pareina nuo svetimų žemės produktų įsigijimo. Čia aiškiai matyti skirtumas tarp dabartinio ir dviejų anktyvesnių laikotarpių. Pirmąjį laikotarpį prekių mainai apskritai tesiekė tik periferiją; antrąjį — del reliatyvaus gyventojų perteklio jie turėjo dirbti eksportui; dabar jie turi dirbti, kad gautų svetimos žemės produktų. Iš viso Europos valstybių importo, kurs apima ⅘ visos pasaulinės prekybos, maisto produktų teko (1913 m.): Vokietijai — 6, Anglijai — 10, Prancūzijai — 4, iš viso — 20% ; žaliavos toms pat šalims: 9, 10 ir 8%, iš viso 27%, tad drauge beveik pusė viso importo.

2. Antras požymys, charakterizuojąs šį periodą, yra ta didžiulė reikšmė, kurios įgauna dabar t a r p t a u t i n i s k a p i t a l a s. Hilferding'as pavadino jį finansiniu kapitalu, ir šis pavadinimas tikrai atitinka dalyko esmę. Tai didžiulio masto finansavimas, kuriuo Europa apipina visus kitus kraštus. Kapitalas plaukia svetur ūgdyti ten naujas kultūras, padėti pramoninėms bei prekybinėms verslamonėms susikurti, o be to ir eksportui finansuoti. Atskiram kapitalistui, žinoma, rūpi tik juo didesnis pelnas, bet pasirodo, jog šis kapitalo eksportas yra būtina sąlyga pačių tautinių ūkių išrutulai. Čia tarsi koks ūkio vylius, kurs per atskirų asmenų egoizmą siekia didelio tikslo —sudaryti Europos gyventojams egzistencijos galimumus. Tam inscenizuojamas kapitalizmo įsiskverbimas į visus kraštus. Azijos Rusija pritraukiama tuo būdu arčiau prie Europos, net Afrika prijungiama nutiestais gelžkeliais. Nemažiau kapitalo iš europinės kultūros pasaulio gauna ir tolimųjų Rytų kraštai. Užsienyje investuoto kapitalo sumos nuolat didėja. Susidaro naujos rūšies priklausomybė tarp skolininkų ir kreditorių kraštų, kur pastarieji esti beveik tiek pat įsiangažavę

kaip ir skolininkai. Pažymėtina kapitalistinė kolonijų penetracija, ypač Anglų, bet taip pat ir Prancūzų. Iš antros pusės kapitalizmas įsiskverbia ir į Rytų Aziją. Moksliški Afrikos ir Azijos keliautojų tyrinėjimai pramina taką ir nesąmoningai padeda kapitalizmui įžengti į tuos kontinentus. Tik dabar pasaulinis ūkis ir pasaulinė prekyba gauna išsiplėsti tokiu mastu, apie kurį anksčiau nė nesvajota. Visa tai, tiesą sakant, taip atrodo tik iš europinio pažiūro, kurio kiti pasaulio kraštai gali ir nesilaikyti: jis, veikiausiai, tebus tik epizodas viso kito pasaulio išrutuloje.

3. Sąryšy su anksčiau minėtais reiškiniais eina trečias momentas — ūkio santykiavimo išsiplėtimas, tiek intensingumo, tiek ekstensingumo atžvilgiu. Kapitalo ekspansija yra to priežastis, gretimasis reiškinys ir kartu padarinys. Įsipynimas į pasaulinį ūkį darosi vis glaudesnis ir tampa iš esmės svarbia dalimi europinių tautos ūkių. Atskiriems kraštams užsienio ūkis įgauna vis didesnės reikšmės. Galima būtų pasakyti ir taip, kad pasaulinio ūkio „išgalės" (capacitas) žymiai išsiplečia. Jis tampa neišskiriama dalimi pačių tautinių ūkių. Produktyvinės tautų jėgos, kurias technika, susisiekimas ir kapitalas išplėtė ligi negirdėtų ribų, gali būti toliau plečiamos, tik stipriau susisiejus su visų kitų kraštų ūkiu. Išorėn užsienio prekyba išsikerėjo į kitus kontinentus, tiek į Aziją, tiek į Afriką. Kolonijos yra čia aiškiausias importas. Pasaulinės prekybos apyvarta 1890 m. sudarė apie 71 milijardą markių, o 1913 m. jau siekė apie 160 milijardų, vadinas, išaugo daugiau kaip dvigubai. Pakilimas žymus nuo 90-tųjų metų ir turi sąryšio su prasidėjusiu tuomet aukso padaugėjimu[1]. Vadovaujančių prekybos tautų, ypač Anglijos, Vokietijos ir Jungtinių Valstybių ūkyje vyksta aiškus vidinės struktūros pakitėjimas. Ne tiek čia gal svarbu pats prekių mainų dydis, kiek jų vaidmuo tautos ūkio visumoje, žymiai pasikeitęs, palyginti su pirmaisiais laikais. Anksčiau minėti A. Smith'o žodžiai apie užsienio prekybos reikšmę anais laikais turėjo pamatą; jie buvo nukreipti prieš merkantilistus,

[1] Laikotarpy 1890—1913 padidėjimas sudarė: Anglijoj 105%, Prancūzijoj 88%, Vokietijoj 181%, Jungtinėse Valstybėse 156%. Iš tikrųjų tai yra didžiausio reliatyvaus ir absoliutinio kylimo laikai. Tiesa, čia reikia prileisti, kad tuo laikotarpiu kainos pakilo bent 30%. (Plg. Eulenburg, Die Preissteigerungen des letzten Jahrzehntes, 1912). Bet vis delto padidėjimas yra labai žymus.

perdaug aukštai vertinusios užsienio prekybą ir teisingai nusakė jos vaidmenį to meto ūkyje. Antrame laikotarpy, kurs apima beveik visą 19 šimtmetį, užsienio prekybos reikšmė žymiai padidėjo, prasiplėtė jos funkcijos visam ūkio klestėjimui. Nuolat didėjant gyventojams, kurie iš dalies emigruoja, iš dalies turi eksportuoti savo dirbinius, iškyla svarbi pardavimo rinkų problema. Vadovaujančių Europos tautų ūkiui tai reiškia, jog praplečiamas mitybos pagrindas. Jis turi būti praplėstas, kad surastų darbo vis didėjančiam gyventojų skaičiui. Taip galima būtų tiksliai formuluoti prekių mainų vaidmuo ankstesniais laikais.

Paskutiniu laikotarpiu tas vaidmuo iš esmės pasikeitė: dabar jis įgijo sprendžiamos reikšmės ir tai ne tik industrinėse valstybėse, bet taip pat ir naujuose kraštuose, kurie tebėra dar naudojimo objektai. Visoms industrinėms Europos valstybėms užsienio prekyba tapo būtinybė. Ji paliečia svarbiausias ūkio sritis, nes visa tų kraštų gamyba remiasi svetimos žemės vaisiais. Tekstilinė, geležies, medžio, elektrotechnikos pramonė, iš dalies ir maisto produktų gamyba, o net ir žemės ūkis reikalauja svetimų kraštų medžiagos. Todel čia jau turime nebe tarptautinį darbo pasidalinimą, kur vien tik del lyginamųjų gamybos kraštų atrodė tikslinga daryti mainai. Dabar tarptautinė prekyba visvien eina net ir tada, kai tenka parduoti žemiau savo kaštų, atiduoti daugiau savųjų produktų, įdėtų į gamybą. Maisto ir žaliavos kaina nieko nereiškia ten, kur einasi didelių tautų gyvybės pagrindu. Prekių mainai svarbiausiose pozicijose turi dabar įvykti del gyvenimiškos būtinybės, o ne vien del kalkuliacinių sumetimų, kaip anksčiau. Technika čia berods įstengia sumažinti didėjančius pramonės dirbinius gamybos kaštus ir tuo būdu kiek kompensuoti. Atskiri tautų ūkiai be svetimų produktų nebesudaro ūkinio vieneto ir apskritai nebegali egzistuoti. Net ir didelės valstybės čia neišimtis. Šiuo metu galima tiesiog pasakyti: atkirtus užsienio ūkį, turi sunykti ir vidaus ūkis. Pasaulinė prekyba tik aiškiai atskleidžia tai, kas iš dalyko esmės savaime išeina, būtent: tautinių ūkių savarankiškumas dingo, priklausymas kitų kraštų ir kitų žemės rutulio dalių tapo elementariniu faktu. Tai yra vieno dalyko pusė. Lygiai svarbūs išrodo istoriniai pasikeitimai kapitalo judėjimo ir migracijos atžvilgiu. Dar Ricardui abu tiedu judėjimai buvo priklausomi nuo vidaus sąlygų ir tatai davė užsienio

prekybos teorijai tam tikrą antspalvį. Sekančiame periode pasikeitė žmonių judėjimas. Greta emigracijos atsirado dar sezoninis išeiviavimas ir tuo būdu įvyko bent šioks toks darbo jėgų išsilyginimas, turėjęs įtakos taip pat darbo mokesčiui ir rentai. Be to, šiam laikotarpy ir kapitalo judėjimas bei kapitalo eksportas įgijo ypatingos reikšmės, kurios anksčiau neturėjo. Pirmą vietą, kaipo didžiausi kapitalo tiekėjai, užima Anglija ir Prancūzija. Vokietija čia, bendrai imant, atsilieka užpakaly, tuo tarpu, kai užsienio prekybos atžvilgiu ji įsistumia į antrą vietą. Dabar jau beveik atrodo, kad kapitalui visai nėra tautinių ribų ir jis nekliudomas plaukia į didžiausio rentabilingumo sritis. Tatai daro įtakos ir prekių tėkmei, padeda išūgdyti naujas kultūras. Jei antrame laikotarpy prisidėjo naujas momentas — platesnis žmonių judėjimas, tai trečiame laikotarpy toks išplečiantis veiksnis yra kapitalo judėjimas. Tatai kapitalo ir darbo nejudrumas, į kurį seniau buvo nurodoma, dabar arba visiškai nebeegzistuoja ar, jei ir tebėra, tai tik mažam laipsny.

4. Naujos ir platesnės reikšmės įgavo taip pat p a t a r n a u j a m i e j i v e i k i n i a i ir darbai kitiems kraštams. Laivininkystė nepaprastai išsiplėtė; pelnas iš jos atiteko daugiausia dviem trim kraštam, kurie įssistatė laivynus ir įsteigė garlaivių linijas. Taip išaugus bendrai visam santykiavimui, prireikė tam tikrų metodų ir priemonių atsiskaitymui reguliuoti. Milžiniškoms atsiskaitymo operacijoms tarp vieno krašto ir kito tarpininkauja keletas didžiųjų biržų. Jose koncentruojamos tam tikros žaliavos, reguliuojama vekselių ir čekių apyvarta, be kurios atskirų kraštų bankai negali apsieiti; tarptautinės pinigų ir žaliavų rinkos tampa čia charakteringomis.

Tuo būdu prekybos funkcijos pakitėjo ir išaugo. Turėjo išsiplėsti tarptautinės biržos ir prekių rinkos, kad galėtų vadovauti milžiniškai apyvartai ir iš antros pusės išlyginti visą tarptautinį mokėjimų santykiavimą. Šitai sekėsi padaryti, perėjus ir kitiems tolimiems kraštams prie aukso valiutos, įsikūrus savotiškam tarptautiniam clearing'ui, kuriuo tapo Londonas. Neatsitiktinai, o del gilių vidinių priežasčių, pagaliau visos valstybės, kurioms rūpėjo santykiai su pasauliniu ūkiu, perėjo prie aukso valiutos. Europos Rytų ir Pietų valstybėmis čia pasekė taip pat Amerikos Pietų bei vidurio valstybės ir Japonija.

5. Ateities galimumai. Šią istorinę apžvalgą mes čia darėme iš požiūrio pramoninių Europos-Amerikos valstybių, bet ne kitų kraštų. Tos juk valstybės naujausiais laikais visur pravedė kelią ir vadovauja, jos tenka vadinti „aktyviomis". Jos tai organizavo tarptautinį santykiavimą, ne tik organizavo, bet ir subūrė jį savo aktyvumu. Jos kolonizavo plačia žodžio prasme, jos kapitalizavo ir finansavo visą pasaulinę apyvartą. Bet vis delto nėra abejojimo, kad istorinė evoliucija eis toliau, juoba, kad karas dar pagreitino didžiuosius struktūros pakitėjimus, kurie jau buvo žymūs ir anksčiau. Visa Azijos prekyba tėra dar tik užuomazgoj, savirūpa tebeviešpatauja Rusijoj ir Balkanuose, Afrika irgi, daugiau objektas, negu subjektas, tik iš kai kurių savo dalių tiekia žaliavų ir priedinių medžiagų. Be to, visi šie dar neįtaukti kraštai siekia politinio savarankiškumo. Kaip teisingai pastebėjo List'as, šitai turės padaryti įtakos ir ūkio vedimui bei plėtojimui. Čia dar visur yra didelių galimumų, šių kraštų įsipynimas į pasaulinį ūkį gali ateity vykti nepalyginamai platesniu mastu. Taip tad ligšiolinė užsienio prekybos istorija atrodo didelė vieninga evoliucija, vedanti į tikrai pasaulinį ūkį, į universalinę ekonomiją. Ją sprendžiamai veikia tam tikri tautinių ūkių imanentiniai veiksniai[1].

Lieka ateities klausimas, ar netenka laukti regreso šiame įsipynime į pasaulinį ūkį, stipriau nacionalizuojantis atskiriems tautiniams ūkiams? Ar neprasiskins kelio nauja universalinio ūkio struktūra, kurioje vėl bus pakeistas dabartinis, tarsi jau savaime suprantamas, gamybos pasidalinimas tarp įvairių žemės rutulio sričių ir jų tautų? Europos ūkio bazė jau iš didelės dalies yra persikėlusi į svetimus kraštus ir nebeturi savosios žemės pagrindo. Ar tas taip ir paliks? Ligi šiol Europos tautų genijus sugebėjo nugalėti visus sunkumus. Bet tebelieka klausimas, ar Europos-Amerikos kultūros pasaulis galės ir toliau remtis tais metodais, ar neiškas jis pats sau duobės savo užsieniniam ūkiui? Naujų valstybių pakilimas gali sudaryti pavojų senajam kultūros pasauliui, gali nusmukdyti senuo-

[1] Be abejojimo, yra teisinga, kad dabartinis būvis amžinai negalės tęstis. Visų pirma, žaliavos klausimas juo toliau, juo labiau darysis ateičiai lemiamas. Bet vis delto dar nėra reikalo kalbėti apie „industrinio Europos viešpatavimo griuvimą", bent dar nesekamos kartos laikais. Ko galima laukti, tai palengva vykstančio persirikiavimo, kurį karas bus dar pagreitinęs.

sius tautų ūkius, jei naujosios valstybės bus tirščiau apgyventos, ar pačios paims į savo rankas žaliavų išnaudojimą. Mokslas gali šią problemą tik pastatyti, bet ne ryžtis ją išspręsti.

III SKYRIUS.

Tarptautinio santykiavimo elementai.

Tarptautinių ūkio susipynimų analizė negali imti pagrindan neišrutulioto santykiavimo stadijos; tada tektų naujai prisidedą veiksniai tol tempti ir dialektiškai lankstyti, ligi jie tiktų į senas kategorijas. Tikslesnė atrodo, kaip jau minėjome, ta metoda, kuri ima kuolabiausiai išsirutuliojusį būvį, koks tik yra tikrovėje įvykęs. Delto ir čia negalima apsiriboti vienu tik prekių judėjimu, bet reikia dėti pagrindan visi ūkio santykiai tarp atskirų kraštų. Toks vienpusiškas iškėlimas vienos tik prekių prekybos paeina iš ankstyvesnių laikų, kada dar ši iš tikrųjų sudarė kone visą tarptautinį santykiavimą. Šitai gal tinka dar ir šiandien neišsirutuliojusiems kraštams, bet jokiu būdu ne visam pasauliniam ūkiui. Prasminga analizė turi bandyti neišleisti iš akių nė vieno čia pasitaikančių elementų, kurių formos esti labai įvairios. Praplėstoji prekybos sąvoka gali apimti taip pat kapitalo bei pinigų prekybą, lygiai kaip ir transportą bei tarpininkavimą. Tas yra labai svarbu parduoties kelių teorijai (Theorie der Absatzwege), kuri turi didelės reikšmės.

Kiekvienas santykiavimas visados yra dvipusiškas reikalas, vis viena ar jis liečia atskirus individuumus rinkoje, ar ištisas bendruomenes ir tautas. Tarptautinis santykiavimas tuo atžvilgiu juoba nėra išimtis. Čia turime reikalo su vertybių parvedimo sistema. Todel čia visados stovi priešpriešiais reikalavimai ir prievolės. Iš to jau aišku, kad bendrai visi šie santykiai negi vienu tik būdu gali būti išlyginti; iš tikrųjų, čia vienas elementas gali atstoti kitą, jį pavaduodamas. Tarptautinis santykiavimas lygiai apima prekes kaip ir kapitalą, pinigus, transporto veikinius, darbą, patarnaujamuosius veikinius. Taip pat ir prekybos politikai gali būti labai svarbu daryti įtakos atskiriems faktoriams. Norėdama būti efektyvi, ta politika delto dar neprivalo apsiriboti vien prekių prekybos sritimi, ji turi čia ir kitokių įtakos būdų bei politinių priemonių. *Veikiniai ir priešveikiniai tik savo visumoje yra tolygūs,* bet ne atskirai paimti.

Kad ir kaip svarbūs ir lemiami yra buvę seniau vieni tik prekių mainai, kad ir daug naudos bei įtakos mokslui yra padarę tų santykių nagrinėjimas, vis delto teoretiškai galima įsivaizduoti toks būvis, kada vienoje pusėje prekės visiškai išnyksta, vadinas, eina tik vienpusiška prekių apyvarta. Prieš tą prekių poziciją antroje pusėje stovėtų visai kitos rūšies elementai. Šis atvėjis „grynai" ligi šiol tikrovėje nėra įvykęs. Bet jis nėra savaime negalimas teoretiškai svarstyti. O ir tikrovė kartais yra iš dalies prie jo priartėjusi: antai, rentinė ir prekybinė valstybė, kuri gyvena iš rentų bei duoklių, kaip ir iš prekybinio tarpininkavimo pelno. Vėlyvųjų viduramžių miestai-valstybės, kaip štai Genuja, Venecija, bene ir Liubekas, o kurį laiką gal ir Olandija buvo priėjusios gana arti šio idealo. Tuo atveju tad kraštas tik importuotų, bet apmokėtų kitokiomis vertybėmis, o ne prekėmis. Tokia sistema iš tikrųjų galėtų būti, mokant duoklę ar esant kreditoriaus-skolininko santykiui, kaip tai buvo senesniam valstybių pajėgų santykiavime, o ir šiandien dar nėra negalima. Šitokia tarptautinių ūkiškų pervedimų konstrukcija leidžia įžvelgti ir suimti kai kuriuos saryšius. Iš to berods eina tiesioginė išvada, kad prileidimas bepiniginių mainų čia nepritaikomas ir delto netikslingas. Tokia metoda, kaip štai *Mill*'io, kuri deda pagrindan naturalinius mainus, „bargain" (Bastable) yra netikusi. Taip pat neteisingas ir teigimas, esą prekės visados turinčios būti apmokėtos prekėmis, kaip tai, sekant *Say* parduoties kelių teorija, pa-

staruoju laiku dažnai tvirtinama. Iš tikrųjų, net ir visą laiką gali būti apmokama kitokiomis vertybėmis, ir iš to nesusidarys joks prieštaravimas. Delto atrodo tikslinga imtis iš pat pradžios analizuoti kitas balanso pozicijas, jau vien tam, kad geriau numatytume grynos prekių apyvartos reikšmę.

Visas bendrai tarpvalstybinis santykiavimas apima kapitalų, žmonių, prekių ir patarnaujamųjų veikinių apyvartą; su ja paprastai surišti vertybių pervedimai iš krašto į kraštą, bet jų gali ir nebūti. Iš antros betgi pusės šis santykiavimas apima ir vienpusiškus veikinius, paeinančius iš privatinių ar valstybinių sutarčių, kurie gali būti atsiteisti tuo ar kitu būdu. Pradėsime nuo to elemento, kurs moderniniame ūkyje vaidina vadovaujamąją rolę, būtent, nuo kapitalo judėjimų.

I. Tarptautiniai kapitalo judėjimai.

Sartorius von Waltershausen, Das Volkswirtschaftliche System der Kapitalanlage im Auslande, 1907; C. K. Hobson, The export of capital, 1914; Palyi, Zur Frage der internationalen Kapitalwanderungen, 1926; be to Sombart, Hochkapitalismus, II t. psl. 489—99.

„Kapitalu" vadinsime pelnui dirbančią pinigų sumą, kurią to ar kito krašto piliečiai skolina arba kitu kuriuo būdu perduoda, kaip duoklę ar pensiją. Čion tad neįeina gamybos priemonės ir gėrybės realia forma, o vien tik pinigų forma. Kas su šiuo piniginiu kapitalu toliau atsitinka ir kuriuo būdu šis turtas naudojamas užsienyje — tai jau atskiras klausimas. Berods mes turime čia kiek praplėsti kapitalo sąvoką, nes dažnai kapitalu vadinama tik ilgalaikės paskolos. Tačiau pinigų pervedimai nevisados esti tik šios rūšies. Pinigai gali eiti iš vieno krašto į kitą ir trumpalaikėmis paskolomis. Tada kalbama apie tarptautinę pinigų rinką. Todel mes, tiesą sakant, turėtume kalbėti apie kapitalo ir pinigų santykiavimą, apie kapitalo ir pinigų judėjimą. Vien tik trumpumo dėliai praleidžiame antrąjį pavadinimą, lygiai kaip tai daro Hobson, Waltershausen ir Palyi. Čia betgi neįeina taurieji metalai: jie yra greičiau prekė, kuri tik savo naudojimo būdu — monetų kalimu — tesiskiria nuo kitų prekių.

1. Piniginių kapitalų pervedimas į užsienį gali būti įvairių formų, kurios skiriasi viena nuo kitos tiek kapitalo judrumo, tiek kreditorių rūšies bei privatinio saugumo atžvilgiu, bet vis tai tėra tik skirtingos kapitalo įdėjimo formos. Kapitalas gali būti įdėtas: (1) skolinant kapitalo valstybei, savivaldybėms, kurios už tai duoda tvirtus procentus. (2) Perimant (perkant) užsienines pramonės vertybes, tariant, efektus, tiek obligacijas, tiek įvairių verslamonių akcijas, jų tarpe visupirma geležinkelių

vertybes. Ir vienų ir antrų vertybės popierių pirkimas reiškia piliečių d a l y v a v i m ą užsienio verslamonėse, kurs kiekvienu metu gali būti nutrauktas, parduodant vertybės popierius. Vadinas, čia vienos valstybės piliečiai laikinai tampa kitos valstybės turto dalininkais, ir tuo būdu piliečių nuosavybė išsiplečia užu savos valstybės ribų. Abu procesai vyksta daugiausia krašto viduje, kur tokie užsieniniai efektai pereina į kito vietinio piliečio rankas ir kreditorium palieka vis ta pati valstybė. Tiesa, kreditoriaus teisės gali būti perduotos ir iš vienos valstybės į kitą, kaip tatai nutiko ypač po karo beveik visoms Europos valstybėms kreditorėms. Kapitalo turėtojas iš valstybės savininkės pusės arba atperka efektus, arba, užuot išpirkęs juos, perduoda kitam kreditoriui.

Kapitalas tačiau gali tbūti taip pat įdėtas (3) tiesioginai steigiant užsienyje bet kurias v e r s l a m o n e s, kaip antai: įsigyjant įpoteką miesto žemei, įsigijant žemės turtų, kurie dar turi būti apdirbti — ar tai plantažų, ar miškų, ar kasyklų. Finansuojančios valstybės ūkiui dažnai iš to tenka tiesiog naturalinis gavinys, įvežant tuo būdu svetimam krašte pasigamintus produktus. Galimas tačiau daiktas, kad eksploatavimas duoda tik piniginį pelną, kurs eina savojo krašto ūkio naudai. Tas pat galima pasakyti ir apie steigimą užsienyje pramonės bei prekybos verslamonių, ar tai būtų fabrikų filialės, ar bankų skyriai, prekybos namai ar, pagaliau, dalyvavimas, bet kuriose susisiekimo verslamonėse, kaip štai: geležinkeliai, laivų statyklos, tramvajai, elektros įmonės. Visi šie būdai reiškia tik kitokį ir rizikingesnį kapitalo įdėjimą užsieny; iš jo eina verslamonininko pelnas, kurio dydį nulemia esamas tame krašte rentabilingumas. Maža kapitalo teturinčiuose kraštuose verslamonininko pelnas greičiausia bus didesnis. Tatai juk ir skatina kapitalą keltis iš vieno krašto į kitą, jog ten gaunama daugiau pelno, kad ir didesne rizika. Šiuo atveju pati nuosavybė visados lieka užsieny; čia ir yra skirtumas, palyginti su efektais, kurie gali neribotai keisti savininką, eidami iš rankų į rankas. Todel čia kalbame apie investuotinį užsienio kapitalą ir investuotinį kreditą.

Pagaliau (4) lieka dar trumpaterminiai indėliai vadin. k a s d i e n i n i ų p i n i g ų laikiniems reikalams. Jie gali būti sunaudoti vekselių arbitražui, biržos spekuliacijai, arba iždo ob-

ligacijų pirkimui užsieny. Šių kapitalų grįžimas pareina nuo to, kokie yra galimumai juos sunaudoti savajame krašte, koks diskonto dydžio skirtumas, kiek saugiai ir pelningai jie įdėti, be to, dažnai nuo politinių aplinkybių. Vis tai tokie dalykai, kurie ir šiaip jau liečia bendrai visus santykius su svetimąja pinigų bei kapitalo rinka. Bet ypatingas solidarumas tarptautinėse pinigų rinkose pasireiškia kai tik šių trumpaterminių indėlių atžvilgiu. Net ir ten, kur pastovus kapitalo investavimas negalimas del vidinių kliūčių iš kreditorės valstybės pusės (pav. Anglų paskola Rusijai ar Prancūzų Vokietijai) trumpalaikis pinigų perleidimas vis delto gali būti praktikuojamas.

Visi šitie kapitalo indėliai moderniniais laikais atsiranda iš privatinės iniciatyvos, iš noro gauti didesnį pelną, negu jis galimas savajame krašte. Čia betgi nereikia išleisti iš akių dviejų dalykų. V i e n a, kad tam tikrą rolę vaidina ir politiniai sumetimai: dažnai teikiama pirmenybė savosioms kolonijoms arba draugingiems kraštams, be to, kreditorės valstybės valdžia remia ar trukdo svetimąsias paskolas, apriboja įsiskolinimą, uždraudžia ar suvaržo įsileidimą į biržą ir dg. kt. Šitomis priemonėmis nekartą naudotasi visose valstybėse; antai, Rusų paskola Prancūzijoj buvo ypatingai remiama, tuo tarpu kai Anglijos vyriausybė buvo kuriam laikui paskelbusi „embargo“ užsieninėms paskoloms, norėdama pirmiau aprūpinti kapitalu savąsias kolonijas. Iš antros pusės, imanti paskolas valstybė gali pasunkinti tam tikros rūšies investavimus, pavyzdžiui, kad ir uždrausdama svetimšaliams pirktis žemės arba verstis prekyba bei pramone, kaip tatai yra Japonijoj. Šis metodas karo metu ir pokariniu periodu buvo taikomas atskirų kraštų piliečiams.

Tačiau, bendrai imant, čia nulemia privatinis pelno siekimas, grynai privatiniai interesai. Investuoti kapitalas į užsienio efektus dažnai stengiamasi tada, kada vidaus ūkis yra apsčiai juo aprūpintas, ir užsienis žada didesnį pelną. Procentų aukštumas visados reiškia didesnį pareikalavimą. Šiaip jau tarptautinis kapitalas nebepaiso valstybių sienų. Tiesa, tam tikri sluoksniai vis dar mieliau investuoja kapitalą savajame krašte, o antra vertus, ir įstatymai reikalauja tam tikrus kapitalus laikyti krašto viduje (vok.: Mündelgelder). Bet kaip tik efektai, padarę kapitalą judresnį, m o b i l i z a v ę jį, žymiai pa-

didino ir jo internacionališkumą. Ricardo nuomonė tiek tebelieka teisinga, kad del žinomesnių sąlygų ir del mažesnės rizikos savasis kraštas vis dar atrodo parankesnis ir tik dalis turimojo kapitalo įdedama užsienyje.

Iš antros pusės, užu visų šitų privatinių siekimų nesunku įžiūrėti ir visuomenės ūkio interesai. Nors atskiras kapitalistas, investuodamas užsienyje kapitalą, tik savo pelno težiūri, bet tatai išeina naudon ir pačiai kreditorei valstybei, tokiems b ū t i n i e s i e m s j o s t i k s l a m s, kurie tam tikram išrutulos laipsny yra neišvengiami. Vadinas, čia nėra taip, tarsi to kapitalo eksporto galima būtų išvengti, neišnykus aplamai užsieniniams ūkio santykiams. Tų tikslų reikėtų tada siekti kitais būdais: vedant planingą tarptautinį ūkį arba valstybiškai reguliuojant kiekvieno krašto aprūpinimą kapitalu. Bet visa tai susidurtų su didžiulėmis kliūtimis. Privatinis procesas padeda tarptautiniam kapitalui pasiskirstyti, išstumia jį iš turtingųjų valstybių ir pritraukia į stokuojančias kapitalo, perkelia vertybes iš tų kraštų, kuriuose yra jų perteklius, į tuos, kurie jų reikalingi. Kokie gi tie „būtini tikslai" apie kuriuos kalbėjome?

2. Išaiškinkime sau tas ypatingas funkcijas, kurias įvairūs investavimai įneša į skolinančią ir gaunančią šalį, o taip pat ir į tarptautinį santykiavimą. Įliejimas kapitalo p a s k a t i n a i r i š ū g d o n a u j a s ž a l i a v o s k u l t ū r a s, kurios be šito negali atsirasti. Šiaip jau užjūriuose ligi šiol tebūtų buvęs naturalinių vaisių rinkimo ūkis greta plėšraus žemės eksploatavimo, ar kur atsitiktinai išsiplėtojusi vietinių augalų kultūra. Modernines prekybos bei kolonizacijos pradžioje iš tikrųjų taip ir tebuvo. Tik kapitalo dėka prasideda sisteminis nuolatinis ir sąmoningas veisimas bei ūgdymas organinių žaliavų (medvilnės, kaučuko, tabako, medžių, vilnos) arba eksploatavimas neorganinių medžiagų (rūdos, anglies, žibalo). Charakteringi čia reiškiniai — žūtbūtinis ieškojimas tokių žaliavos šaltinių, pakeitimas senesniųjų kultūrų naujomis, tikslingesnėmis (medvilnė Egipte, cukrus Kūboje, tabakas Samaroje, kaučukas Brazilijoje, vilna Australijoje). Visa tai galima buvo įvykdyti tik įliejant kapitalo nuolatine nepaliaujama srove. Šitai kaip tik ir yra reikšminga moderniniam kapitalo judėjimui. Prie to verčia būtiniausias reikalas rasti darbo ir maisto žmonių perte-

kliui europinės kultūros kraštuose, panaudojant tam kapitalą ir privatinį pelno siekimą. Plėšrusis ūkis ir gamtos vaisių eksportas užleidžia vietą sisteminiam svetimos žemės kultivavimui. Vadinas, ne naturalinis, o dirbtinis procesas, kapitalo skatinamas ir nuolat palaikomas. Pirmas svetimojo produktingumo padidinimas dažniausiai reikalauja mažiau lėšų ir duoda daugiau naudos, negu tolesnieji. Delto toks kapitalo įdėjimas kaip tik pat pradžioje tiekia žymaus pelno. Tuo būdu kapitalas atlieka svarbų uždavinį ir nutiesia naujus pamatus visai užsienio prekybai. Tai buvo vienintelis kelias įsigyti visų pirma neorganinių medžiagų, kurios senuose kraštuose buvo išsibaigusios. Bet ir pasitiekimas svarbių organinių žaliavų taip pat davė pramonei naujų galimumų. Tiesa, ir šis išsprendimas tegali būti laikinas, bet kol kas visa Europos kultūra remiasi šiuo kapitalistiniu žaliavos pasigaminimu.

3. Nemažesnės reikšmės turi, be to, ir t o l i m ų j ų k r a š t ų s u s i s i e j i m a s s u f i n a n s u o j a n č i ų v a l s t y b i ų ū k i u. Visi tie kapitalai užsienyje galų gale eina tam, kad padidintų čia paklausus, kurie vėlgi praverčia kapitalą davusiai valstybei. Tokiuo tai viršproporciniu būdu pasiekiamas e k s t e n s y v u s r i n k o s p r a p l ė t i m a s — savotiškas naujųjų laikų reiškinys, kurio visas svarbumas vėliau tepaaiškėjo. Užjūriai bei tolimos kolonijos tik taip ir galėjo būti sujungti su kitų kraštų ūkiu. Šis rezultatas ypač kris į akį, jei įsidėmėsime, kad didesnė dalis visų kapitalų buvo kaip tik įdėta į susisiekimo priemonių statybą. Apskaičiuojama, kad į užeuropinius geležinkelius (1913 m.) buvo investuota 60 milijardų vok. markių kapitalo, vadinas, daugiau kaip trečdalis visų užsieninių kapitalo investavimų. Viso pasaulio geležinkeliai tik tuo būdu ir buvo išstatyti. Jie atidarė kontinentus ir suartino juos laiko-tolio atžvilgiu. Jie praplėtė vakarų ūkio radiusą ir tai, būtent, viršproporciniu būdu. Pajūriai tapo priartinti viens prie kito, susirišus su jais vidukraštėms. Pavyko išplėsti išorėn aktyviųjų kraštų veikimo radiusas, ko kitu būdu nė nebūtų buvę galima padaryti. Šis procesas sąmoningai prasideda Anglijoj maždaug nuo 1850 m. ir Vokietijoj nuo 1870 m. Ne be reikalo Vokietijos Banko steigiamoje programoje aiškiai buvo įrašytas—tada dar gana keistai atrodęs uždavinys—finansuoti užsienio geležinkelius. Moder-

niniam užsienio ūkiui ši kapitalistinė penetracija, galima sakyti, ir yra pats svarbiausias uždavinys. Kiti čia pasakytų — tai paskutinė gelbėjimosi priemonė vakarų kapitalui, kurs šiaip jau turėtų savyje užtrokšti (mažėjant pelno rentai)[1]. Be abejojimo šitai nutiesė naujus pagrindus prekybai, įgalina ją išsirutulioti į moderninę formą. Prekyba dabar nebėra jau tik vidaus gamybos papildinys, ar vien tik priemonė tarptautiniam darbo pasidalinimui pagal lyginamuosius kaštus ir jau toli gražu ne vien tik privatinio pelno siekimui tetarnauja. Pasaulinė rinka yra tikrų tikriausias šio kapitalo eksporto padaras: prekyba seka tik užsieninius investavimus.

4. Toliau, vidaus kapitalui sudarius užsienyje pelningus darbo pragumus, kyla to paties užsienio perkamoji galia, vadinas, intensyviai didėja paklausai. Valdžios paskolos duoda užsakymų ir darbo, žemės paskolos įgalina statyti namus ir taisyti gatves, kelių paskolos virsta užsakymais pačioje kapitalą duodančioje valstybėje. Kitaip tariant, kapitalo perdavimas pastato ant kojų skolininkės valstybės ūkio gyvenimą, o dažniausiai apskritai tik jis ir tesudaro darbo galimumus. Jis tampa būtina sąlyga tam, kad naujas kraštas pajėgtų pirkti ir išplėtotų savo reikmenis. Paprastai neatkreipiama dėmesio į tai, kad be šitos kapitalo infiltracijos iš Europos valstybių pusės perkamoji galia svetur tebūtų buvusi labai menka. Galima pasakyti, kad eksportą į svetimas šalis daugiausia finansuoja kapitalo davėjas: čia jis kita forma gauna atgal tai, ką buvo įdavęs. O kaip tik tarptautinei prekybai ir yra reikalingas tos perkamosios galios buvimas. Savaime čia nesvarbu, ar tie kapitalai bus sunaudoti produktingiems ar neproduktingiems tikslams, sakysim, ar už tuos pinigus bus statomi valdžios namai, mokyklos, kinematografai, muziejai ar geležinkeliai, uostai, elektros įtaisai. Vadinas, užsienio perkamoji galia ir talpumas europinėms prekėms pareina nuo ankstyvesnio kapitalo investavimo. Šis būtinai praveda kelią prekybai, įgalina ją ten plėtotis. Kapitalas tampa prekybos pirmataku.

5. Pagaliau, kapitalo investavimas padeda susikurti užsienyje naujoms pramonėms. Tiesa, šitai ne tik

---

1 Tokia nuomonė radikalinių marksistų pav., Rosa Luxemburg, Akkumulation des Kapitals, 1912. Sternberg, Der Imperialismus, 1926; Nachimson, Die Weltwirtschaft vor und nach dem Kriege, 1922.

duoda pelno verslamonininkui ir kapitalistui, bet gali sudaryti ir konkurenciją svetimame krašte. Taip štai, medvilnės ir vilnos pramonė, mėsos ir javų gamyba užjūriuose tampa pavojingomis tokiems pat verslams senuose pramonės kraštuose. Bet iš antros pusės, atsiranda nauji reikmens, nauji gamybos priemonių ir kitų gėrybių paklausai. Ši kapitalo eksporto funkcija iškilo aikštėn ypač pastaruoju metu, nemažėjant betgi ir pirmesniems uždaviniams. Naujojo pasaulio industrializacija įvyko ir vis dar žengia pirmyn daugiausia vakarų kapitalų dėka. Šitai turės sprendžiamos reikšmės užsienio prekybos linkmei ir jos išstūmimo galimumams. Galimas daiktas, kad kapitalą skolinantieji kraštai ilgainiui taps valstybėmis-rentininkėmis, kurios paliks darbą dirbti jaunesniems kraštams, o pačios tenkinsis renta.

Peržvelgę šias visapusiškas funkcijas, kurias atlieka kapitalas, turime pripažinti, kad tam tikrame išrutulos laipsnyje jis iš tikrųjų yra būtinoji sąlyga bet kokiems tarptautiniams prekybos santykiavimams. Moderniniam ūkiui galioja dėsnis: ne vėliava, o kapitalas rodo kelią prekybai, sužadindamas visur naujus reikmenis. Del tos štai priežasties mes čia pirmiausia ir imamės nagrinėti šį tarptautinio santykiavimo elementą.

Apytikriai galima apskaičiuoti, kad visas užsieniuose i l g a m t e r m i n u i investuotas kapitalas 1900 m. sudarė apie 80 milijardų vok. mrk., 1913 m. jau apie 160 milijardų; iš kurių ⅔ teko Prancūzijai ir Anglijai, o ⅓ kitiems kraštams[1]. Maždaug tokio pat didumo buvo bendra viso pasaulio prekybos apyvarta. Galima tad numanyti, kad ir prekių mainai tiek tesiplečia, kiek įplaukia kapitalo. 1926 m. viso pasaulio investuotasai kapitalas reikia skaičiuoti apie 250 milijardų vok. mrk., vadinas, trigubai didesnis, negu 1900 m. Tiesa, šie treji duomens turi skirtingas prasmes. Jei prileisime, kad pirmame laikotarpy pinigų vertė nukrito apie 30%, o antrame apie 50%, tai ir padidėjimas bus kiek mažesnis, negu iš pirmo žvilgio atrodo. Pastaruoju laikotarpiu aiškiai pasikeitė vietos, iš kurių plaukia kapitalas. Prancūzija ir Vokietija po karo išnyko iš kapitalo

[1] Ilgaterminiai indėliai aplamai, rodos, gana tiksliai apskaičiuoti, sekant pačias investuojančias valstybes. Tokio apskaičiavimo bandymą žiūr. E u l e n b u r g, Die internationale Kapitalbildung nach dem Kriege, Weltw. Arch., 1923, 363 psl.

tiekėjų tarpo. Į jų vietą atėjo Jungtinės Valstybės; Anglija reliatyviai irgi atsiliko.

6. Kitoks, nors mažiau reikšmingas, yra trumpaterminis kapitalo perdavimas, kurį vadiname pinigų investavimu. Tai yra tiekimas kredito vekselių depozitais, rembursiniu kreditu, arbitražu. Šis kapitalo perdavimas atsiranda iš reguliarinių avansų, užsieny laikomų pinigų prekių eksportui finansuoti, iš kapitalo sąskaitų emisijos operacijoms bei investacijoms, iš bankų kredito valiutų kursams reguliuoti ir t. t. Svarbiausias tačiau jo investavimas — tai diskonto rinka ir reporto rinka. Jo reikšmė neabejotinai didėja; juo žymesni tarptautiniai vertybių pervedimai ir juo tikresnis santykiavimas, — juo šios valiutos tvirčiau laikosi. Tiesa, jos daug sunkiau apskaičiuoti, negu tvirtai investuotos vertybės. Trumpaterminiai indėliai pasireiškia bankuose ir biržose kaip „kasdieniniai pinigai", kurių nemaža dalis paeina iš užsienio ir lengvai paverčiama spekuliacijos tikslams, bet irgi kaip neterminuoti depozitai, kurie kritišku metu vėl atšaukiami. Pagaliau, kaip garantijos užsienyje: čion įeina „svetimieji pinigai" kariniems ir kitiems tikslams, kaip tai prieš karą juos mėgo eksportuoti Rusija, o pastaruoju metu kai kurios prasiskolinusios valstybės (jų tarpe ir Vokietija). Pinigų apstumas (Geldflüssigkeit) dažnai remiasi svetimomis paskolomis ir delto tėra tik apgaulingas. Todel kalbama ir apie „skolintinę konjunktūrą", kuri gana dažnai pasitaiko. Tokių investavimų priežastį sudaro pinigų apstumas krašto viduje, tad didesni procentai užsieny, o iš antros pusės — garantijos būsimiems užpirkimams, eventualiai savosios valiutos rėmimas užsieny. Pagaliau, čion tenka priskirti savotiškieji revolving credits, grynai bankiniai kreditai, sakysim, forma rembursinio kredito prekių transportavimo laikui, ar forma devizų indėlių trumpam terminui, kuriuos vieno krašto bankas tiekia kito krašto bankui, panašiai, kaip bankinį akceptą. Šis trumpalaikis kapitalo tiekimas, bendrai paėmus, sudaro nemažą dalį visų tarptautinių ūkio santykių. Jo didumas apytikriai galima apskaičiuoti, sustatant mokamąjį balansą, kur pasyvų pusę išlygina daugiausia toki trumpalaikiai pinigų indėliai. Tik tuomet čion patektų ir duotieji prekybiniai kreditai, kurių negalima priskirti prie tikrojo (pirminio)

kapitalo eksporto, nes jie duodami antriniu būdu, sąryšy su prekių tranzakcija. Ši „nematomoji" trumpaterminių indėlių formų gavo ypatingai išsiplėsti, padedant užsieniniams bankų skyriams ir čekių institucijoms. Kai kuriais metais ir kai kuriose valstybėse jie gali būti net didesni, negu matomieji kapitalo indėliai. Bet, žinoma, anie daug greičiau grįžta atgal ir vėl gali būti naudojami kitiems panašiems tikslams. Šiaip ar taip, tų trumpalaikių indėlių reikšmė, ypač tarptautinei prekybai anaiptol nėra tokia menka, kaip galėtų atrodyti. Štai kodel ir vienų metų mokamasai balansas nieko dar nepasako apie įsiskolinimą. Lygiai kaip tam tikrais laikais pernelyg išauga banko neatgautieji aktyvai, kadangi mokėjimai laiku neįplaukia, taip kai kuriais metais ir tarp ištisų kraštų kreditai gali užsitęsti arba būti prailginti, kas betgi neduoda pagrindo daryti tolesnių išvadų. Tuo būdu susidaro įspūdis, tarsi čia būtų neapmokėto importo, nors jo visai nėra. Iš tikrųjų čia mokėjimas tik nutęsiamas arba jis atliekamas vėlesniu laiku ir kitokiu būdu, pav., tikruoju kapitalo perdavimu, t. y., paverčiant trumpatermininį kreditą ilgatermininiu indėliu. Toks pakeitimas visados turi didelės įtakos prekių apyvartai tarp dviejų kraštų.

Šie kapitalo perdavimai galiausia prasme yra ne kas kitas, kaip tik finansavimas užsienio prekybos, kuri be to negalėtų eiti taip, kaip ji dabar eina. Ir ypatingai praverčia tam tikslui kaip tik trumpaterminiai pinigų indėliai. Senesniais šimtmečiais šį uždavinį buvo pasiėmusi Venecija, paskum Olandija, 19 šimt. Anglija, o pastaraisiais laikais ji, rodos, bus perėmusios J. Valstybės. Finansuojanti valstybė čia padaro neblogą biznį, nors nereikia užmiršti ir to pavojaus, kurs šiuo būdu dažnai susidaro vidaus gamybai.

7. Atsiteisimas iš tų prievolių, kurios kraštas prisiima, gaudamas tokius kapitalus, paprastai įvyksta, persiunčiant prekes iš skolininkės valstybės į skolinančiąją, jei tik pastaroji tų prekių reikalinga. Čia, žinoma, nėra reikalo, kad jau patys kreditoriai panorėtų prekes imti. Jie paprastai perleidžia savo teises tiems asmenims, kuriems tų prekių reikia ir kurie nori jas imti iš skolininkės valstybės. Pakanka, jei rentininkas ar kapitalas A tuos procentus, kuriuos jis turi gauti už savo kapitalą iš svetimo krašto, perleis kitam savo krašto žmogui B,

ir šis paims už juos iš skolininkės valstybės ar tai žaliavos, ar prabangos dirbinių. Atsiteisimas tačiau gali įvykti ir kitokiais veikiniais, ne būtinai prekėmis. Taip štai kapitalą davusioji šalis gali perleisti savo procentų teisę kitam kraštui, iš kurio ji yra gavusi prekių ar patarnaujamųjų veikinių. Jei A gavo iš D kapitalo, tai A išveža už tą sumą žaliavų į E; šis vėlgi už tai parduoda D gatavų dirbinių: tada apmokėjimas atliktas. Žinoma, gali būti ir labiau komplikuotų atvejų, kai įsiterpia daugiau narių. Toks „trikampiškas" santykis galėtų susidaryti, jei, sakysim, Amerika duotų Indijai kapitalo, Indija už jį pirktų Vokietijoj gatavų dirbinių, Vokietija savo keliu pirktų prekių iš Anglijos, o pastaroji atsiteistų skolą Jungtinėms Valstybėms transporto darbu. Iš to, kas aukščiau pasakyta, savaime aišku, kad mes čia visur, kur rašome „kraštas" turime omeny atskirus krašto gyventojus.

Čia įvairūs kraštai aiškiai skiriasi vienas nuo kito; galime klasifikuoti juos į šiuos keturis tipus:

I. Kraštai, bevirstą skolininkais; tai tokie, kurie kada-ne-kada skolina iš užsienio kapitalo, bet kurių procentų našta mažesnė už įplaukiančio kapitalo sumą. Jie gali turėti didesnį prekių importą, negu eksportą, vadinas, pasyvų prekybos balansą, kadangi, naudodami kapitalą, jie turi gauti prekių arba veikinių.

II. Grynai skolininkės valstybės; tai tokios, kurios skolinasi kapitalo nuolatos ir tolydžio vis daugiau; negalėdamos kitaip atsilyginti, jos tiekia prekes, rečiau veikinius, vadinas, turi aktyvų prekybos balansą.

Prie tokių valstybių seniau priklausė Austrija, Rusija, Indija.

III. Kraštai, bevirstą kreditoriais; tai tokie, kurie išveža kapitalą, bet negauna dar tokios procentų sumos, kad galėtų jau iš to susidaryti naujo investuotino kapitalo; jie eksportuoja prekes, norėdami įsigyti paskoloms atliekamo kapitalo, ir delto turi aktyvų prekybos balansą; čia tenka priskirti Angliją 19 šimtm. pradžioje.

IV. Grynai kreditorės valstybės — tokios, kurios išveža kapitalo didelėmis sumomis, bet gauna dar didesnę sumą procentų, iš kurių gali vis naujas kapitalo paskolas tiekti; vadinas, pasyvus prekybos balansas. Čia

pavyzdys Anglija ir Prancūzija 19 šimtmetį, pastaraisiais laikais ir Jungtinės Valstybės.

Kreditoriaus-skolininko santykis neišvengiamai turi būti dvipusiškas, jis įpareigoja abi šalis, daro jas viena nuo kitos priklausomas. Kreditoriai, nemažiau kaip skolininkai, yra surišti ir suinteresuoti, kad reikalai sklandžiai eitų. Nesumokėjimas laiku priklausomų sumų kenkia daugeliui kreditorės valstybės gyventojų ir sustabdo paklausas iš rentos turėtojų pusės. Todel vargiai begalima kalbėti apie skolininkės valstybės vergavimą, kaip tai dažnai pasakoma. Juk prieš karą Jungtinės Valstybės buvo gerokai įsiskolinusios Europai, bet tai nė kiek nevaržė jų ūkiškojo veikimo laisvės. Apie procentų mokėjimo padarinius teks dar toliau kalbėti.

II. Žmonių judėjimas.

Str. „Auswanderung" iš Handwörterbuch der Staatswissenschaften, II t., 1926; Stephenson, A history of American Immigration, 1926. Apie paskiausią praeitį žiūr. Bureau international de travail. Les mouvements migratoires, 1926.

1. Antrą tarptautinį ūkio santykių rūšį sudaro žmonių judėjimas. Gyventojų emigracija jau savaime turi nemažos reikšmės tiek išleidžiančiai, tiek priimančiai valstybei; o susijęs su tuo vertybių pervedimas daro žymios įtakos kiekvieno krašto ūkio balansui. Čia mes turime skirti tris tipus: a) nuolatinę emigraciją ir įsikūrimą svetur, b) laikiną atsitiktinę išeivybę ir c) atskirų asmenų keliones. Keleivių judėjimas delto yra svarbus, kad kelionėms tenka daryti vertybių pervedimai. Mūsų anksčiau konstruuotam pavyzdy galima būtų papildyti viena tarptautinio santykiavimo pusė, priskaitant čia keleivių konsumpciją: kraštas, į kurį keliaujama, gauna perkamosios galios, kuri vėlgi gali veikti savąjame ar svetimąjame krašte. Pirmuoju atveju gali tad būti atsilyginta skola tuo būdu, kad keleivis įgyja savąjame krašte reikalavimo teisių (banknotų ar čekių forma) ir gauna už tai skolininkės valstybės krašte patarnaujamųjų veikinių. Pastaruoju atveju sustiprinama svetimo krašto perkamoji galia užsieninėms prekėms, pervedant jan savojo krašto pinigus. Šitai buvo gana žymu, antai, senojoje Austrijoje, lankantis į jos kurortus daugeliui turtingų svetim-

šalių. Antra vertus, galimas daiktas, kad kreditorius keliauja į skolininkę valstybę ir čia suvartoja savo indėlį ar tik jo dalį; tada įvyktų skolos panaikinimas. Tuo būdu sumažinama skolininkės valstybės pasyvų, o ne padidinama kreditorės valstybės aktyvų saldo. Ypač pokariniu metu kai kurioms skolininkėms valstybėms šitai turėjo nemažos reikšmės. Pastaruoju laiku Jungtinės Valstybės savo procentus atsiima, rodos, daugiausia šituo būdu, leisdamos turtingiems amerikiečiams sunaudoti juos užsieny. Ištisai eilei Europos valstybių ši pozicija yra gana svarbi; taip antai, Šveicarijos, Italijos, Prancūzijos aktyvuose ir, iš antros pusės — Anglijos, Jungtinių V-bių, Vokietijos pasyvuose. Tam kraštui, kurs išleidžia keleivius, rezultatai esti kaip tik priešingi. Čia vis viena kuriuo tikslu keliaujama; ir kelionės biznio reikalais taip pat čion priklauso. Kai kurių kraštų aktyvuose ši pozicija tada vaidina žymesnę rolę, jei jie šiaip jau mažai tėra įtraukti į tarptautinį ūkio santykiavimą. Pavz. Šveicarijai svetimšalių kelionės 1925 m. davė 166 mil. vok. mark. perteklių, Italijai — 612 mil.[1]. Žinoma, iš keleivių gautieji aktyvai visados vėl užsienin susiverčia.

2. Šis, palyginti, tik priedėlinis žmonių judėjimas toli gražu neturi betgi tokios reikšmės, kaip nuolatinė ar laikinoji masinė emigracija. Klasikų teorija negalėjo visu platumu apimti *emigracijos* problemos, nes anuo metu jos, kaip masinio reiškinio, dar nė nebuvo. Aplamai, emigracija gali būti laikoma tam tikru mastu, pagal kurį galima spręsti apie vieno krašto ekonominį būvį ir apie kito krašto įtalpumą naujiems gyventojams. Berods, čia nepakanka, kad būtų perteklius bedarbių žmonių, kurie nori emigruoti, reikia dar turėti ir palankių emigracijoms progų. Todel emigracija iš Europos kraštų ėjo tam tikromis bangomis, žiūrint ekonominės konjunktūros[2], ir iš antros pusės — galimumo įtilpti į Jungtines Valstybes, kurių būklė nuolat buvo tam palanki. Įsidėmėtina, kad ne pats jau nedar-

[1] Kad tūlais atvejais čia kaip tik kreditoriai kraštai sunaudoja skolininko žemėje savo reikalavimų dalį, tai yra ypač įsidėmėtina. Anksčiau nurodytieji skaičiai remiasi Tautų Sąjungos memorandumo 1 str.; kalbamoji pozicija kai kuriuose kraštuose sudaro gana žymią visų aktyvų dalį: Italijoj — 13%, Šveicarijoj — 9%.

[2] Kad emigracijos bangos eiga gana tikrai atvaizduoja konjunktūrą, tai geriausia matyti iš pramoninių valstybių pavyzdžio. Vokietijoj emigracija pasiekė aukščiausio laipsnio 80-tais metais, paskum, juo ūkis intensyviau plečiasi, juo emigracija tolydžio mažėja; tas pats ir Anglijoj, Italijoj, Rusijoj.

bas savaime stumia į emigraciją, kaip tai, rodos, reikėtų manyti. Pramonės darbininkai, kaip vienur, taip ir kitur yra mažai linkę ieškoti naujų darbo progų svetimuose kraštuose. Priežastis čia greičiausia bus ta, kad jie, savitarpio organizacijų ir valstybės globojami bei šelpiami, iš dalies netenka pasiryžimo savarankiškai verstis, be kurio neįmanoma emigracija. O jei ir naujam krašte reikės būti darbininku, tai kam dar emigruoti? Šitai yra svarbu tarptautinio darbo pajėgų pasiskirstymo klausimui. Naujos tėvynės daugiausia ieško žemdirbiai ir smulkiosios buržuazijos sluoksniai. Apskaičiuojama, kad visuose kraštuose didžiausį emigrantų kontigentą duoda stambaus žemės ūkio sritys iš savo gyventojų pertekliaus, bet niekados ne didmiesčių pramonės darbininkai. Psichologiškai ši tendencija visai suprantama[1].

Čia svarbu išaiškinti tas klausimas, į kurį R i c a r d o atsakė neigiamai, būtent, ar migracijų dėka darbo pajėgos persimeta iš vieno krašto į kitą, ar išsilygina darbo pasiūlai. Atrodo, kad, esant migracijos ir apsigyvenimo laisvei, darbo pajėgos turėtų išsilyginti, persikeliant darbininkams iš tų kraštų, kur darbo mažiau, į tuos, kur jo yra daugiau. Bet jau R i c a r d o nurodė į tai, kad čia esama naturalinių kliūčių; jo įpėdiniai M i l l ir C a i r n e s dar pakartojo tą argumentą, kad darbo jėgų išsilyginimas susiduria su vidaus kliūtimis. Ir iš tikrųjų, nežiūrint į didžiulę migraciją, darbo jėgos negauna išsilyginti, tik nedidelė dalis gyventojų teiškeliauja ir susiranda pelningesnį verslą, nors ir būtų svetur pakankamai darbo. Čia tikrai veikia vidaus kliūtys, kalbos skirtumas ir šiaip jau svetimumas, drauge su aukščiau minėtomis priežastimis.

Bet vis delto reikia pasakyti, kad tų nuolatinių migracijų padariniai yra itin svarbūs ir kaip tik prekybai įgyja didelės reikšmės. Viena, kad jau darbo mokestį, bent nekvalifikuojantiems darbininkams, imigracijos krašte nulemia pigus „paskutinysis darbininkas“ (paskutinysis „kuli“ Prano O p p e n h e i m e r i o prasme). Iš čia ir kilo naujoviškoji įstatimdavybė, varžanti imigraciją. Jos sulaikymas, atvirkščiai, gali darbo mokestį pakelti ar bent apsaugoti nuo sumažėjimo. Jei emigracija vyksta nuola-

[1] Emigracija iš Europos kraštų sudarė 1901—10 m. vidutiniškai 1 mil., 1911—13 vidutin. 1,33 mil. žmonių kasmet; po karo ji žymiai sumažėjo. Užtat prasidėjo didelė emigracija svetimšalių darbininkų į Prancūziją: 1920—25 m. apie 1,18 mil. žmonių.

tiniam įsikūrimui, tai tolesnis svarbus jos padarinys — naujų kraštų kultivavimas ir drauge prekių apyvartos padidinimas. Čia turime omeny tiek paties krašto apgyvendinimą, tiek susitelkimą į verslamones, kurios be šito žmonių antplūdžio nebūtų galėjusios nė įsisteigti. Ir apskritai produktyvinės jėgos to krašto, į kurį eina emigracija, žymiai sustiprinamos, nes ateiviai dažniausiai juk esti jaunesnieji, ryžtesnieji, verteiviškesnieji žmonės, siekią prasiskinti kelią pirmyn.

O kokie rezultatai emigraciją leidžiančiam kraštui? Ne kartą buvo nurodinėjama, kad, emigrantams dažniausiai pasiimant smulkias sutaupas, išleidžiantis juos kraštas nuo to daug nukenčiąs, o priimantis pelnąs. Ir viena ir antra vargiai beturi didesnės reikšmės. Kur kas svarbesnis yra kitas klausimas. Visa pareina nuo to, ar naujam krašte darbo našumas yra didesnis, negu senajame, ar kiekvienas darbininkas daugiau iš savo darbo pelno. Jei naujas kraštas turi dar neliestą dirvą, reikia manyti, darbo našumas bus čia bendrai didesnis. O jei taip, tai nuo to padidės ir paklausai, kurių dalis teks senąjai tėvynei. Pagaminus daugiau prekių, sustiprėja naujojo krašto perkamoji galia, įpročių, kalbos ir kultūros bendrumo dėka užsimezga prekybos santykiai, kurie šiaip gal ir nebūtų atsiradę. Kolonijų įtaka kai tik tuo ir remiasi, kad išeiviai palaiko santykius su metropolija. Tuo būdu išeivybė netiesioginai įgija didelės reikšmės prekių mainams. Jei ne ši ištisus šimtmečius besitęsianti emigracijos srovė, nebūtų buvę nė tokio Amerikos išsirutuliojimo, nė jos prekių apyvartos. Ypatinga čia yra tai, kad kraštas, iš kurio emigruojama netenka pačio produktingojo amžiaus žmonių; jų išauginimui jis turėjo pakelti savaime neproduktingas išlaidas, o dabar negauna už tai jokios naudos. Tuo tarpu kraštui, į kurį emigruojama, tų neproduktingų išlaidų daryt nereikėjo, jis dovanai gauna vien produktingo amžiaus žmones. Be abejojimo, pirmasis kraštas iš to turi nuostolių, o pastarasis netikėto pelno. Tuo ištisais dešimtmečiais naudojosi Jungtinės Valstybės.

Todel čia ir imamasi vienokių ar kitokių politinių priemonių, nukreipti emigraciją į tam tikrą vagą ar ją sutrukdyti. Kadangi žmonės ne taip lengvai gali judėti iš vieno krašto į kitą, kaip prekės ar kapitalai, todel ir valstybės įsikišimas čia turi būti sėkmingesnis. Apie tai dar teks toliau kalbėti. Vis

tik migracija palieka labai stiprus akstinas tarptautiniam santykiavimui. Kiek kitonišku būdu, negu kapitalo eksportas, ji irgi reiškia e k s t e n s y v ų rinkos praplėtimą. Be to ji taip pat pakelia svetimo krašto produktyvines jėgas ir tuo intensyviai padidina paklausus.

3. Kitaip tenka vertinti atsitiktinė migracija (sezoninė išeivybė). Ji eina ten, kur reikia nudirbti tam tikro laikino pobūdžio darbai, ypač piūties metu, be to, ir kitomis progomis (geležinkelių, namų statyba, kasyklų darbai). Pastaruoju laiku ji visur žymiai išsiplėtė. Ši migracija sudaro savotišką laikino žmonių kilnojimosi elementą. Tuose kraštuose, į kuriuos ši laikina migracija eina, tik jos dėka ir tegalima pagaminti tam tikrų gėrybių, ypač organinių medžiagų, šiaip jau vargiai bebūtų galima jų išauginti. (Pavyzdžiais čia gali būti cukrinių runkelių kampanija vidurinėje Vokietijoje, javų piūtis Rytų Vokietijoje, medvilnės ir maiso nuėmimas Jungtinėse Valstybėse, kasyklų darbai pietų Afrikoje, o taip pat eilė darbų Prancūzijoj ir Vokietijoj, karo sunaikintų sričių atstatymas Prancūzijoj, uosto ir laivų darbai Anglijoje ir kt.). Tuo būdu žymiai daugiau pagaminama prekių kaip tik tarptautinei prekybai: padidinama produktyvinės jėgos, kurios šiaip jau del žmonių stokos būtų likusios neišnaudotos, ir sustiprinama užsienio paklausai kitoms prekėms. Šio darbo vaisiai ateičiai gali būti gana žymūs.

Čia tai iš tikrųjų tautinės ribos atrodo nė kiek nekliudančios: šituo keliu darbo jėgų pasiskirstymas greičiau jau būtų įmanomas, negu nuolatinės emigracijos būdu. Bet vis tik ir čia vargiai begalima kalbėti apie „visiškai laisvą persikėlimą“. Išeiviauti gali toli gražu ne visi gyventojai, o tik tam tikra jų dalis, kuriems tai leidžia ypatingos namų būvio sąlygos; antra vertus, nevisi ir darbai gali būti tokių svetimų darbo pajėgų nudirbami. Vis delto jos daro nemažos įtakos vietiniam darbo mokesčio dydžiui, tad drauge ir tam tikrų prekių gamybos kaštams. Kadangi tai yra daugiausia nekvalifikuoti, paprasti darbininkai, todel jie pigiai gaunami. Visa tai turi žymios reikšmės tarptautinei konkurencijai ir tarptautiniams prekių mainams. Iš antros pusės, grįžtant išeiviams į savąjį kraštą vyksta atitinkamų vertybių pervedimas. Moderniniam kai kurių kraštų ūkyje tos sumos vaidina gana svarbią rolę (Kinuose, Italijoje, Balkanuo-

se), ir reiškia vieną iš pozicijų mokamojo balanso aktyvuose. Valstybės, sumokančios ateiviams šias sumas, išlygina savo nuostolius, panaudodamos darbo jėgas didesniam produktingumui, pagamindamos daugiau gėrybių, iš kurių turi naudos visuomenė. Be to, jų pelną charakterizuoja dar vienas momentas: auklėjimo kaštai ir neproduktingos išlaidos, kaip anksčiau minėta, tenka emigraciją leidžiančiam kraštui, lygiai kaip ir eventualė pašalpa bei karšatis, tuo tarpu samdančioji valstybė išnaudoja tik produktingąją darbo jėgą. Užtat emigracijos kraštas pasiliuosuoja nuo pertekliaus darbo rinkoje, o išeivių uždarbis, kartais ir gana didokas, turi sudaryti atlyginimą už minėtus nuostolius.

III. Patarnaujamieji veikiniai.

Ūkio santykiaviman tarp atskirų valstybių įeina dar ištisa eilė patarnaujamųjų veikinių, kuriuos viena valstybė atlieka kitai, arba, atvirkščiai, duoda kitos valstybės gyventojams atlikti. Čion neįeina užsienyje steigiamos savosios verslamonės, jos reiškia tik ypatingą kapitalo investavimo formą; apie jas jau buvo kalbama. Pasidalinant funkcijomis, ši sritis verslamoniško veikimo užsieny išsiskyrė iš kitų santykiavimo formų ir įgavo savaiminės reikšmės. Patarnaujamieji veikiniai tikrąja prasme gali būti šiaip pritaikomi:

1. Anksčiausiai pasireiškė transporto tarpininkavimas laivų, geležinkelių ir pašto susisiekime, kiek jis atliekamas svetimon sąskaiton. Vadovaujantis Olandijos vaidmuo, kurs tuo rėmėsi 16 ir 17 šimtm., negalėjo neatkreipti į save to meto stebėtojų dėmesio. Naujaisiais gi laikais transporto reikšmė dar žymiai padidėjo, kadangi jis apima dabar masines prekes, o be to, nuo 19-to šimtm. sprendžiamos reikšmės įgijo transportas sauskeliais, kurs ligi tol tebuvo antraeilis. Jis pareina nuo geografinės atskirų valstybių būklės, nuo to, kiek kuri valstybė yra tranzito ir tarpininkavimo kraštas, — kaip štai Vokietija ir Belgija, gaunančios iš tranzito susisiekimo gerokai pelno, o iš antros pusės, ir nuo to, kiek atskiri kraštai yra linkę naudotis jūrų susisiekimu ir imtis užjūrinių transportų. Pelnijančių kraštų aktyvuose ši pozicija užima gana žymią vietą, ly-

giai kaip ir apmokančių kraštų pasyvuose (Jungtinės V-bės, Pietų Amerika).

Į šį transporto momentą jau J. St. Mill atkreipė dėmesį, o paskum Carey ypatingai iškėlė jį aikštėn. Atskiroms prekėms ir atskiroms ūkio sritims jis turi nevienodos svarbos. Jei mažos vertės prekių atstumas nuo pajūrio nedidelis, tada frachtas nedaug jas teapsunkina ir jų parduotis lengvesnė, negu priešingam santykiui esant. Tam tikromis aplinkybėmis šios prekės gal iš viso tik į tolimus kraštus ir tegalima parduoti: kad ir geriausi gamybos pagrindai, jei tik transporto sąlygos nepalankios, gaminiai neatsilaikys tarptautinėje prekyboje, nebent tai būtų labai aukštos vertės prekės. Tai galima pasakyti apie daugumą anglų prekių, palyginti su tūlomis vokiečių ir austrų prekėmis. Tuo būdu visas apsirūpinimas pirminėmis medžiagomis, lygiai kaip ir visų masinių prekių eksportas pareina nuo to klausimo, kokie yra transporto kaštai, eventualiai, kiek jie gali būti papiginti. Šitai daro sprendžiamos įtakos konkurentingumui kaip tik tarptautinėje prekyboje. Lotaringijos, lygiai kaip ir Ukrainos rūdos kasyklų būklė nepalanki naudojimui į tolesnį atstumą, nes juk transporto išlaidos sudaro vieną iš gamybos kaštų elementų. Jei kuris kraštas gabenasi sunkiąsias medžiagas iš svetur, tai jis turi pakelti dvigubus transporto kaštus ir atsiduria nepalankesnėse sąlygose, negu tas kraštas, kurs šiuo atžvilgiu turi naturalinių pirmenybių. Klasikų teorija galėjo nedėti tam didelės reikšmės, nes anuo metu buvo transportuojamos ne tiek masinės prekės, kiek aukštos kokybės gaminiai. Tuo tarpu prekių parduotingumą (Absatzfähigkeit), kurs tarptautinei prekybai yra už vis svarbiausias, visados nulemia gamybos kaštai plius transporto išlaidos. Diferencinis transporto pelnas ar transporto nuostolis paprastai einą iš importuojančio, eventualiai eksportuojančio krašto sąskaitos tarpininkaujančios valstybės naudai. Ir juo gamybos pagrindai labiau nutolsta nuo savojo krašto žemės, juo šis elementas tampa svarbesniu.

2. Kitą patarnaujamųjų veikinių rūšį sudaro kredito tarpininkavimas, netiekiant tuo dar paties kapitalo. Atsiskaitymas iš milžiniškai išaugusių tarptautinių mokėjimų reikalauja tam tikrų institucijų, jau vien tik įvairių šalių valiutų skirtumams išlyginti. Tatai atliekama tarptautinės apyvartos

mokamomis priemonėmis: čekiais, banknotais, vekseliais, telegrafiniais išmokėjimais, o jie visi reikalingi tam tikro kredito organizacijos kitam krašte, kad galėtų būti čia naudojami. Ją sudaro išsiplėtę užsienyje bankai, ant kurių išrašomi čekiai ar devizai, ypatingas išsispecializavimas tarptautiniam arbitražui ir vekselių operacijoms, pagaliau, įsteigimas tam reikalui atskirų institutų. Su tuo susijęs tarpininkavimo darbas kai kuriems kraštams turi nemažos reikšmės. Anglijos vaidmuo tarptautiniame ūkio santykiavime pareina nuo sutapimo čia minėtųjų sąlygų, o ypač nuo to, kad Anglijoje yra, palyginti, žemas diskontas ir svarų vekselis visur kur priimamas. Šis vaidmuo ne taip lengva improvizuoti ir kitur perkelti, nes čia reikia ir ypatingų institucijų. Tarptautiniai kapitalo tarpininkavimai irgi dažniausiai duoda tarpininkui gražaus pelno, kurs nemaža apsunkina skolininkę valstybę.

Prie panašaus tarpininkavimo darbo reikia priskirti taip pat ir privatinės draudimo operacijos, atliekamos užsieniui. Jos apima tiek asmenų, tiek ir daiktų draudimą ir išsiplėtė dideliu mastu delto kad kapitalistiniame ūkyje ateitis visados yra surišta su rizika; antra vertus, dideli kapitalai visados yra investuoti dabarty, o pelnas iš jų numatomas tik ateity. Kam tenka šios operacijos perimti — tatai pareina nuo procentų skirtumo ir nuo prisiimančios valstybės saugumo. Seniau šiuo atžvilgiu pirmoj vietoj ėjo Anglija ir Šveicarija. Darbininkų draudimas, kurį, sakysim, Vokietija teikia užsieniniams darbininkams, reikia berods skirti ne čion, o į emigracijos skyrių (pavyzdys: italai, palyginti su vokiečiais).

3. Tolesni patarnaujamieji veikiniai tarptautiniuose ūkio santykiuose — tai grynai prekybinis tarpininkavimas. Klasikų teorijoj šitai vaidino ypatingą rolę, kadangi ankstyvesniais šimtmečiais Olandija turėjo šiuo atžvilgiu vadovaujamą vietą Europoje. Palanki jos geografinė būklė, anksti išsiplėtusi jūreivybė, turėjimas didelio laivyno, pagaliau, jos koloninė veikla darė ją tikru prekybiniu kraštu, aptarnaujančiu visas Vakarų ir Žiemių vastybes. Šiaip jau prekybinis tarpininkavimas gali būti atliekamas keleivių ir pirklių, kurie imasi tarpininkauti kitai valstybei: pokariniu metu olandai — Vokietijai, anksčiau vokiečiai viduje ir užsienyje — Anglų kolonijoms, graikai — Orientui. Iš antros pusės,

tai gali būti komisinės operacijos; šios tėra tik grynas tarpininkavimas kitam kraštui, kur šis veikimas nėra išsirutuliojęs, dažnai steigiant filiales ir prekybos būstines, kuriomis čia gauna naudotis eksportininkai ir importininkai. Dideli tarptautinio komiso namai Anglijoje, taip pat ir Hamburge, yra šios rūšies.

Pagaliau, tarptautinės biržos ir aukcijonai, kur eina apyvarta pasaulinės prekybos prekėmis, kaip antai, Olandijoj, Anglijoj iš dalies ir Vokietijoj, pastaruoju metu Jungtinėse Valstybėse. Jau minėjome, kad šis prekybinis tarpininkavimas istoriškai suvaidino didelę rolę. Kai kurie miestai, kaip Brügge, Antverpenas, Amsterdamas virto pasaulinės biržos miestais. Paskutinį šimtmetį Londonas tapo rinka įvairiausių žaliavų — jutos, vilnos, medvilnės, cino, aukso; Amsterdamas ir Chicago — javų, Antverpenas ir Le Havre — kavos; Amsterdamas ir Londonas — žibalo. Susikūrus moderniniems žaliavos monopoliams, tarpininkavimas, gal būt, įgys dar didesnės reikšmės. Atskiros bendrovės, kaip štai metalo bendrovė, prieš karą jau įstengė apimti pasaulinį monopolį. Čia, tiesa, reikia įdėti dideli kapitalai, bet užtat gaunama gerokai viršaus pelno. Vis didėjant monopolių reikšmei daugelyje ekstraktyvės gamybos sričių, gali susidaryti gana stambi pozicija aktyvuose tų kraštų, kuriems priklauso kalbamosios bendrovės, o iš antros pusės — nemažas apkrovimas mokesčių kitų kraštų. Mažųjų valstybių galia kartais remiasi kai tik tokiu tarpininkavimu tarptautiniuose ūkio santykiuose: Belgija, Olandija, Šveicarija, o net ir Švedija iš dalies paveldėjo tą vaidmenį, kurį seniau vaidino Genuja ir Venecija. Beje, čia nėra reikalo, kad perkamosios ar parduodamosios prekės būtų tiesiog gabenamos į tarpininkaujantį kraštą. Visa tai gali būti atlikta daug imantresniu būdu, biržos sandėliais ar konsignacinėmis operacijomis, ir vis delto vienas kraštas gauna mokėti kitam už tarpininkavimą.

4. Visa ši patarnaujamųjų veikinių grupė apima tokius ūkiškojo santykiavimo būdus, kurie reiškiasi anaiptol ne prekių mainų forma, bet vis delto savo keliu iššaukia prekių transportavimą ar bent daro jam įtakos. Vidiniam darbo pasidalinimui progresuojant, šie veiksmai atsiskyrė nuo pačių prekių mainų ir įgavo didelės savaiminės reikšmės: juk

jie neišvengiamai kartojasi beveik su kiekviena prekių tranzakcija, kurios dalį jie sudaro. Tūlais atžvilgiais jie gali padaryti vieną kraštą priklausomu nuo kito. Šias itin svarbias funkcijas greičiausiai pasiima už vis labiau tam tinką žmonės įvairiuose kraštuose; čia, šiaip ar taip, reikia ir tam tikrų įgimtų asmens gabumų. Vokiečiai prieš karą turėjo užėmę šiuo atžvilgiu gana žymią vietą; Oriente tai buvo graikai ir armėnai, Afrikoje — arabai. Tiesa, paprastai tą tarpininkaujantį kraštą, kurs ypatingai atsideda šiam verslui, greičiausiai paliečia ir tarptautiniai struktūros pakitėjimai. Vienam ar kitam kraštui gali atsitiktinai susidaryti tokia situacija, kad jis gauna pelnytis iš tarpininkavimo; antra vertus, ta proga gali taip pat netikėtai ir išnykti, kai kitos tautos ima čia savarankiškai verstis, arba ūkio eiga pasuka kitais keliais. Bereikia tik prisiminti Anglų laivininkystę, įpratusi turėti tam tikrų pajamų iš tarpininkavimo operacijų. Ir štai transporto persirikiavimas, vykstąs del naujos technikos ir naujų prekybos kelių, kuo skaudžiausiai palietė Anglų laivininkystę, atsiliepdamas net ir į visą tautos ūkį. Šiuo atžvilgiu ypač tragingas buvo Italijos komunų ir Hanzos likimas, kai ūkio struktūros pakitėjimas išstūmė jas iš užimamos pozicijos, kadangi ši rėmėsi daugiausia tarpininkavimu, o ne savosios žemės gamyba. Kiekvienas pažangėjąs kraštas stengiasi pasiimti pats šį tarpininkavimo darbą ir transporto išlaidas, juo galima, pats sau suversti. Apskritai imant, patarnaujamieji veikiniai, palyginti su kapitalo ir prekių judėjimu, vaidina berods tik antraeilę rolę, nors kai kurių kraštų aktyvuose bei pasyvuose jie ir nemažai nusveria.

IV. Tikroji prekių prekyba.

Svarbiausią poziciją tarptautiniuose ūkio santykiuose sudaro vis delto pati prekių prekyba. Kadangi reikmenų tenkinimas, kiek jis liečia materialines gėrybes, yra apskritai kiekvieno ūkio tikslas, tad užsieninė prekių prekyba jau nuo seniai buvo patraukusi į save visą ūkio politikų dėmesį. Ji laikoma tikslu, kuriam visa kita tėra tik priemonė. Todėl ir moksliškai nagrinėjant prekybos balanso teoriją, nuo merkantilistų laikų ir ligi pat šių dienų pirmiausia žiūrėta tos prekių prekybos. Juoba, kad čia statistika lengvai galėjo apskaičiuoti re-

gimąjį importą ir eksportą; kai tik šis santykiavimas pirmiausia davėsi kontroliuojamas ir reguliuojamas. Ši aplinkybė neprivalo betgi vesti prie to, kad vieną tik prekių prekybą laikytume raktu tarptautiniams ūkio santykiams suprasti, išleisdami iš akių kitus elementus. Be to, čia turime nieku būdu ne prekių „mainus", kaip kad kalbos paprotys vis dar klaidingai pasako. Apyvarta rinkoje, kurią charakterizuoja piniginės kainos, niekad negali būti „mainai" („bargain"), šie tėra įmanomi tik kaip naturaliniai mainai.

Mūsų problematikai čia ypatingai svarbūs du dalykai: kraštai su s k i r t i n g a vidine pinigų verte (kainų lygiu) sueina į savitarpio santykius, pasiūlo prekes ir klausia jų. Jie betgi moka arba gauna vienodas kainas, išreikštas valiutų vienetais. Toliau, čia santykiauja ne vien dviejų kraštų pirkėjai bei pardavėjai, o eina apyvarta pasaulinės rinkos prekėmis, kurių kainas nustato toli gražu ne vien tik tų dviejų kraštų sąlygos. Šios prekės turi savotišką pobūdį ir tam tikrus ypatumus, palyginti su kitomis rinkomis.

Prieš pradėdami nagrinėti tas dvi problemas, peržvelgkime pačios prekių apyvartos rūšis.

1. Tarptautinės prekybos prekių rūšys ir kiekiai iš esmės atrodo galį būti neriboti. Vienintelė kliūtis čia tebūtų transporto kaštai, kai del jų didumo negalima prekės tolimesnėn rinkon parduoti. Savaime ši kliūtis egzistuoja ir savojo krašto viduje, kur kiekvienos prekės transportingumas pareina nuo jos vidinės vertės santykio su jos svoriu. Žinoma, juo didesnis atstumas, kaip tai paprastai esti tarp atskirų valstybių, juo didesnė ir ši kliūtis. Kalifornijos vaisiai, pavyzdžiui, bus daugiausia netransportingi, arba tegalės būti išvežami tik apdirbta forma. Tačiau moderninės susisiekimo priemonės įstengia gabenti iš didelių atstumų ir mažavertes prekes, kaip medvilnė ir vilna. Delto štai didžiausią dalį tarptautinės prekių prekybos sudaro masinės prekės. Jos galima suskirstyti į vartojimo prekes (daugiausia gatavi dirbiniai) ir gamybines prekes, kurių tarpe vėlgi gali būti maisto produktai ar žaliavos pramonei. Pigesni frachtai, palengvinusieji įvežti į Europą žaliavos medžiagų, žymiai padėjo europiniams fabrikatams konkuruoti su užeuropiniais. Naujoji tekstilinė pramonė Azijoj būtų galėjusi daug anksčiau išsirutulioti, jei europinė ne-

būtų gavusi taip pigiai parsitraukti medvilnės iš Vakarų Indijos. Didžiosios pramoninės valstybės, įvežančios žaliavą ir išvežančios gatavus dirbinius, pajėgia konkuruoti tik dėliai žemų moderninio masinio transporto frachtų. Tiesa, kai tik del šio transporto ypatumų iškyla ir savotiškos problemos, ypač ryškiai pasireiškusios pastaruoju metu; kadangi gatavi dirbiniai užima mažiau vietos ir, be to, pramoninės valstybės turi pasyvų prekybos balansą, tad jos gauna juo brangiau mokėti už importą, juo mažiau eksportuoja. Frachtai, mat, yra juo didesni, juo mažiau krovinių gauna laivai vežti atgal. Su šia problema susiduria Anglija, bet taip pat ir kitos pramonės šalys.

Pačias valstybes irgi tenka skirstyti pagal prekių apyvartos rūšis. Galima būtų berods įsivaizduoti, kad kiekviename ūkio išrutulos laipsnyje valstybės pasikeičia savitarpy trimis ar keturiomis svarbiausiomis prekių grupėmis. Tai būtų įkūnytas „tarptautinio gamybos pasidalinimo" idealas, kur viena prekių grupė gaminama viename, kita kitame krašte, turinčiame tam ypatingai palankias gamtines sąlygas. Betgi iš tikrųjų taip nėra; valstybės aiškiai skiriasi viena nuo kitos prekybos rūšimis. Reikia skirti šie atvejai:[1]

I. Valstybės įveža daugausia gatavų dirbinių ir tik mažą kiekį žemės produktų, užtat pastarųjų daugiausia išveža. Tai yra pažymys p e r s v e r i a m a i a g r a r i n i ų k r a š t ų, išsidriekusių dideliuose plotuose, ekstensyviai dirbančių ir naudojančių žemę, teturinčių labai ploną sluoksnį gyventojų, kurie daugiausia minta iš žemės ir tesiverčia naminių amatų arba lokalinės pramonės darbu. Praeity tokių kraštų buvo daugumas, yra jų ir naujaisiais laikais. Negalima betgi pasakyti, esą kai kurie kraštai jau iš prigimties taip sukurti, kad visados išlaikytų šį agrarinį pobūdį.

---

[1] Iš eksporto ir importo rūšies dar jokiu būdu negalima spręsti apie pliusus (naudą, pelną), nes čia visa pareina nuo kainų ir nuo didumo tos būtinybės, kuri verčia kraštą prekes importuoti. Kadangi prekių prekyboje atsilyginama pinigais, tad nėra reikalo, kad abiejose pusėse būtų t i e s i o g i n i a i ekvivalentai. Čia tai ir yra begalinė pinigų nauda, kad jie išlaisvina iš tiesioginių mainų. Delto ir „parduoties kelių teorija" savo pirmine forma negali būti teisinga, nes čia ne vienos prekės, o taip pat ir kiti elementai, p a v a d u o d a m i jas, gali eiti jų vieton. Be to ir jų piniginės kainos turi savišką dėsningumą.

II. Persveriamai industrinės valstybės, atvirkščiai: turi įsivežti iš užsienio abiejų rūšių žemės produktų ir, palyginti, mažai fabrikatų, bet užtat ištisai fabrikatais apmoka. Tai daugiausia senieji pramoniniai Europos kraštai.

III. Gali berods būti ir taip, kad kai tik pramoninės valstybės turi apsčiai tam tikrų žemės produktų, kurių tad gali nemažą kiekį ir išvežti, pavz., Anglija anglių, Jungtinės Valstybės medvilnės, vario ir kt. Išrutulą nuo vienos stadijos į kitą charakterizuoja prekių importo bei eksporto rūšies pakitėjimas. Antai, Jungtinių Valstybių gatavų dirbinių importas 1885 m. siekė 32%, o 1925 m. jau tik 19%. Tuo pat metu žemės produktų eksportas sumažėjo nuo 78% ligi 48%.

Čia kyla problema, ar šis industrializacijos procesas turės eiti ir kiek jis eis taip pat ir kituose ligi šiol agrariniuose kraštuose. Jei taip būtų, tai ilgainiui prekių prekybos pobūdis, negalėtų išsilaikyti dabartine savo forma. Žalioji medžiaga būtų naudojama pačiuose žemės ūkio kraštuose ir jos nebeatliktų pardavimui. Tik šito vargiai begalima laukti, nes tokiai išrutulai trūksta būtinųjų sąlygų. Dažniausiai tik ten, kur turime reikalo su monokultūromis, vadinas, kur tam tikra žaliava randama specifiškai tik viename kuriame krašte, tik ten ji ilgainiui ir pradedama savajame krašte apdirbinėti. Tačiau visuotinis industrializacijos procesas del tūleriopų priežasčių maža teturi šansų. Tiek žemės ūkio intensyvinimas, tiek ir viso krašto industrializacija daugiausia pareina nuo agrarinių kraštų gyventojų tirštumo ir jų sugebėjimo; šitai bus teisinga net ir tada, jei prileisime, kad didėjant rentabilingumui, persikels čion tam tikras kapitalo kiekis. Ypač gyventojų sugebėjimas turi būti ilgesnį laiką auklėjamas. Be to, viename krašte paprastai esti tik kai kurių žemės produktų, bet ne visų. Antai, rūdos arba anglių tik retai kur terandame. Todel neatrodo taip, kad naujieji kraštai, net ir toliau skverbiantis čion kapitalizmui, liautųsi tiekę savųjų žemės produktų. Berods, galimas daiktas, kad dalį fabrikatų, ypač organinių medžiagų dirbinių, ateity jie gaminsis patys.

IV. Lieka dar klausimas, kokie yra ūkio santykiai tarp kraštų, esančių tokiam pat išrutulos laipsny, taigi, savitarpy tarp agrarinių, ar tarp pramoninių kraštų. Prekių apyvarta

tarp kraštų tokio pat ar panašaus išrutulos laipsnio yra labai galima, o pastaruoju metu ji čia dargi visų didžiausia, kad ir kaip keista tatai beatrodytų iš pirmo žvilgio. Tokį galimumą turėjo omeny klasikai, formuluodami dėsnį tarptautinės specializacijos pagal gamybos kraštus. Šis galimumas yra kaip tik žymiai didesnis tarp pramoninių kraštų, negu tarp agrarinių. Agrariniuose kraštuose gyventojų reikmens yra gan paprasti, jie gali būti tenkinami čia pat vietoje, ir jų papildymo galimumas, aišku, yra labai nedidelis. Pramoninėse valstybėse jis kur kas didesnis. Sulig „išgalių dėsniu" („Gesetz der Kapazität", žiūr. toliau) kiekvienas kraštas apriboja savąją prekių gamybą ir imasi gaminti tik tam tikras prekes. Moderninis stambiosios įmonės charakteris tik dar labiau sustiprina šią tendenciją. Čia pasireiškia degresyvinių kraštų veiksnis, kurs daro gamybą juo pigesnę, juo įmonė platesnė, ir tuo parodo naudingumą specializuotis. Kadangi kiekvienas kraštas tegali aprėpti tik tam tikrą gamybos plotą, todel tikslinga yra atsidėti vien optimalinei gamybai, o kitus gaminius pirktis.

Iš tikrųjų, duomens liudija, jog prekyba tarp pramoninių kraštų, kaip tik moderninės stambiosios pramonės dėka, rodo tendenciją didėti: taip turi būti jau vien delto, kad įrengimo ir gamybos priemones tik šie kraštai patys ir tegali naudoti.[1] Štai pavyzdys: kas nuo trijų mašinas statančių valstybių (J. V., Anglijos, Vokietijos) daugiausia nuperka šių daiktų? Ne kiti kraštai, o kaip tik šitos pačios valstybės viena nuo kitos, ir jau tik antroj eilėj kiti kraštai, tiek, kiek ten pažengia industrializacija. Lygiai tas pats yra ir su elektrotechnikos bei chemijos dirbiniais. Priežastis čia ta, kad šie pramonės gaminiai tik ten ir tegali eiti, kur yra pramoninių miesto gyventojų. Ši aplinkybė moderninio tautos ūkio prekių apyvartai turi be galo didelės reikšmės. Todel apie „tarptautinį darbo pasidalinimą" geriau nė nekalbėti. Ši sąvoka jau delto netikusi, kad nebuvo vieneto, kurs galima būtų buvę dalinti; tikrai sakant, čia vyksta gamybos sričių diferencijacija[2].

---

[1] Iš Anglų ir Vokiečių eksporto prieš karą į Europą ėjo vienų 42, kitų 76%.

[2] Panaši teisinga pažiūra ir Harms'o, Weltwirtschatl. Archiv. 25 t., 35—37 psl. Pastebėtina, kad pas Milli visai nėra „tarptautinio darbo pasidalinimo" sąvokos, nei tais žodžiais, nei ta prasme.

2. Taip tat iškyla aikštėn tarptautinės prekių rinkos ir jos kainų problema. Ar ši rinka skiriasi kuo ypatingu nuo kitų rinkų ir šios kainos nuo kitų kainų? „Pasaulinė rinka", perkeltitine vaizdo prasme, duoda idealinį galimumą koncentruotų paklausų ir drauge kombinuotų pasiūlų, kiek tatai leidžia transporto kliūtys. Ji apima bendrai visas turimąsias prekes, kiek jos gali būti visur, kur tik norint nugabentos. Greta to visiškai išsilieka ir tautinės bei lokalinės rinkos. Pastarosios, antai, tebėra visur gana žymioje statybos pramonėje. Koks gi yra tarp tų rinkų skirtumas?

a) Visų pirma pasaulinė rinka yra į abi puses daug platesnė, ypač kiek tai liečia masines prekes, kurios galima standartizuoti, vadinas, tikrąsias pasaulinės prekybos prekes. Tai gali būti lygiai žemės produktai, kaip ir pusfabrikačiai. Yra susidariusios tarptautinės biržos, kuriose specifiškai tomis prekėmis prekiaujama. Tiesa, tai liečia tik nedidelį gėrybių skaičių; bet vistiek jos sudaro patį tarptautinės apyvartos kamieną. Aš skaičiuoju, kad toms prekėms tenka didesnė pusė visos užsieninės prekybos (1913 m.)[1]. Čia pasaulinės rinkos kainos galioja lygiai visiems kraštams. Skirtumus tesudaro ypatingos transporto sąlygos ir skirtinga kokybė. Kaina pareina nuo visų paklausų dydžio, palyginti su visu efektyviniu pareikalavimu, ir nuo jų abiejų lankstumo (elastingumo). Kai kurie kraštai apskritai ir tegali tiekti savo produktus, tik susidarius šiai pasaulinei rinkai. Kalifornijos vaisiai, Brazilijos kaučukas ir kt. pradėjo eiti apyvarton tik pasaulinės rinkos išsiplėtojimo dėka, gavę pelningas pasaulinės rinkos kainas. Be jos tų kraštų gamyba tebūtų turėjusi lokalinės reikšmės ir atitinkamai žemas kainas.

b) Iš antros pusės, neabejotinai yra tokių gėrybių, kurių negalima neribotai dauginti; jos turi monopolinį pobūdį, tad jų pasiūlai standūs, nelankstūs (neelastingi). Gali tai būti ypatingai išdailinto skonio, ar tam tikros kokybės prabangos dalykai, gaminami tik kai kuriuose kraštuose, ar, pagaliau, vadin. masinės prekės kurių reliatyviai stokoja (palyginti su išplėstinais paklausais). Čia galima kalbėti apie reliatyviai retas gėrybes,

[1] Čion įeina svarbiausia: javai, kava, cukrus, tekstiliniai dirbiniai, rūda, angliai, medžiai, kaučukas, aliejai, kailiai. Skaičiuojama, remiantis Hermberg, Kampf um den Weltmarkt, 1920.

quasi-monopolines prekes. Tada kai kurie kraštai turi iš jų diferencialinio pelno. Pasinaudoti juo šie kraštai gauna tuo būdu, kad pasaulinė rinka kai tik žymiai padidina tų gėrybių vartojimą. Vieno kurio krašto ribotiems paklausams jos visai nebūtų monopolinė prekė. Į šį quasi-monopolinį padėjimą ilgą laiką mažai tekreipta dėmesio, nors klasikų tarptautinio darbo pasidalinimo teorija savaime veda į quasi-monopolių pažinimą. Tik pastaruoju metu jie iškelta aikštėn ir pradėta jais labiau domėtis. Apie tai dar teks kalbėti toliau.

c) Pagaliau, yra neribotai padauginamų prekių rūšių, kurios nedera nei į pirmą, nei į antrą grupę. Jų galima ir šen ir ten kiek tik norima prisigaminti, todel ir konkurencija joms ypatingai didelė. Tai yra visų pirma specifinės rūšies fabrikatai, kurie gali būti bet kur pagaminti ir nepriklauso prie naturalinių masinių prekių aukščiau nurodyta prasme. Jų išsiplėtimas, padidėjęs ypač pastaraisiais laikais, įnešė didelį įvairumą į tarptautinius ūkio santykius.

3. Svarbu tai, kad pasaulinės rinkos kainos vieningai nusistato ir delto jos visur įsigalioja. Savaime tik idealinė ir virtualinė, t. y. galimoji kaina, ji betgi visur sekasi realizuoti[1]. Pasaulinė rinka, jungdama visus menamuosius (virtualinius) to meto pasiūlus ir paklausas, veikiau gali išsilyginti, negu tautinės bei lokalinės rinkos, ji ryškiau iškelia aikštėn tipingumus. Bet, iš antros pusės, ji yra jautresnė, labai greitai reaguoja į išorinius veiksnius, ir tai kaip tik delto, kad čia paklausai ir pasiūlai tėra menamieji, taigi svyruoją, nepastovūs. Šią rinką berods sunkiau gali paveikti savivališkos priemonės, negu bet kurią tautinę ar juoba specialinę rinką. Čia lygiai sunku dirbtinai sumažinti ištekliai, kaip ir perdaug išplėsti pareikalavimas. Iš pradžios atrodo, tarsi visai nebūtų pajėgos, kuri galėtų daryti įtakos pasaulinei kainai, kaip kad daroma tautinių rinkų kainoms. Bet vis delto, labai gali būti, kad tam tikras monopolines prekes suima į savo rankas galingos kapitalo grupės. Tam tikromis aplinkybėmis net ir vieno kurio krašto muitų politika gali daryti įtakos pasaulinės rinkos kainai. Jei, sakysim, daug įperkąs kraštas aukštais

[1] Bendrieji kainų dėsniai galioja taip pat ir tarptautinėje prekyboje; čia frachto išlaidos, atskiri mokesčiai, muitai, ir t. t. reikia laikyti tik tam tikrais kaštų elementais. Žiūr. apie tai 3 knyg.

muitais sumažins ligšiolinius savo paklausus kuriai prekei, tai del to pasaulinės rinkos kaina kris, ir gamyba, kiek tatai galima, bus susiaurinta. Atvirkščiai, efektyvinės perkamosios galios pakitėjimai tokiame krašte, kurio paklausai tam tikrai prekei yra gana dideli, labai žymiai atsilieps į pasaulinę rinką ir vers didinti arba mažinti gamybą. Tuo būdu netiesioginiai veiksniai pasaulinę rinką ir pasaulinės rinkos kainas veikia daugiapusiškiau ir stipriau, ir daugumo tų veiksnių, rodos, nė apskaičiuoti negalima.[1]

Vieninga pasaulinės rinkos kaina veikia įvairias gamybos vietoves nevienodai, žiūrint jų atstumo nuo parduoties rinkos. Kainoms kylant, skatinama gamyba praplėsti; jų kritimas, priešingai, sumažina gamintojų pajamas, kadangi gamybos kaštai ne taip veikiai prisitaiko. Todel šios pasaulinės rinkos kainos nulemia tarptautinės prekių apyvartos dydį. Paklausai daugiausia yra lankstūs ir tampa tiesiog kainos funkcija. Tatai itin opiai paliečia užsienio prekybą. Pasaulinės rinkos sąlygos neišvengiamai turi atsiliepti į tautines kainas, ir iš tikrųjų jų įtaka visur jaučiama. Nė vienas kraštas, įtrauktas į prekių apyvartą, negali ilgainiui tos įtakos išvengti. Kiek ji paliečia tautinių kainų lygį, tatai pareina berods nuo svetimų prekių pareikalavimo dydžio tame krašte. Jei čia einasi daugiausia tautinės rinkos prekėmis, tai pasaulinės rinkos kainų veikimas yra nežymus, kaip, antai statybos medžiagai, keraminiams dirbiniams ir kt. Priešingu atveju įtaka bus ir labai didelė. Todel visos pasaulinės prekės, nežiūrint į tai, ar atskiroji rinka yra apsaugota, ar ne, visados daugiau ar mažiau paliečia ir tautines tų prekių kainas. Kiek tatai atsiliepia į bendrąjį to krašto kainų lygį, pareina nuo tos reikšmės, kurios čia turi kalbamosios prekės. Beje, anglių ir javų kainos labai gali paveikti ir kitas kainas, tad drauge ir bendrąjį kainų lygį. Vis delto labai dažnai tautinių kainų lygis išlaiko savaiminį judėjimą, nes jis daug pareina nuo perkamosios gyventojų galios, o ši visados glūdi tautinėse sąlygose. Šiems samprotavimams turime prileisti, kad pinigų pusėje neįvyksta jokių sutrikimų ir kad santykiaujantieji vienas su kitu tautos ūkiai turi

[1] Nors ir atrodo, kad pasaulinės rinkos kainos, susidarančios biržoje, labiau svyruoja, tai vis tik tų svyravimų ribos yra siauresnės, negu tai būtų uždarose ar neorganizuotose rinkose.

panašias valiutas. Pasaulinės rinkos kainos ir tautinės kainos in the long run eina berods paraleliai, bet labai galimas daiktas, kad tautinės kainos kurį laiką turės savotišką judėjimą. Šitai juoba galima pasakyti apie visą kainų lygį, kuriame visados bus žymūs tautiniai skirtumai, nes juk nėra dviejų kraštų kur vidinė pinigų vertė ir socialinis susisluoksniavimas būtų abejur vienodi. Apie tai turėsime toliau dar plačiau pakalbėti.

Todel kainų lygio kritimas bet kuriame krašte nereiškia dar, kad tas kraštas įgauna didesnių galimumų konkuruoti svetimose rinkose: kainų lygio kritimas reiškia juk pinigų vertės padidėjimą ir atitinkamai aukštesnį vertinimą svetimos valiutos.

4. Vieningos prekių kainos pasaulinėje rinkoje atskiriems kraštams būtinai turi skirtingos reikšmės, žiūrint vidinės pinigų vertės ir gyventojų perkamosios galios. Net ir tada, jei pasaulinės rinkos prekių kainos esti vienodos, vis tik tautinis kainų lygis gali būti skirtingas, tat ir skirtingai veikti vidinius paklausus. Jei pasaulinės rinkos kaina tam tikrai prekei, vartojamajai krašte P, yra aukšta, palyginti su gyventojų perkamąja galia, tai tuo atveju: a) to produkto kaina krašte irgi turės būti aukšta, nebent kaštai būtų vėl numušti žemu darbo mokesčiu; b) paklausai kitoms, tiek užsienio, tiek vidaus prekėms turės reliatyviai sumažėti, kadangi bendra perkamoji galia kinta tik palengva ir kiekvienu momentu gali būti laikoma pastoviąja (konstante); c) kitų vidaus produktų kainos gali būti numuštos, nes čia pasiūlai spiria parduoti; d) bet taip pat turės sumažėti ir šios būtinai reikalingos prekės paklausai, kaip tik dėliai aukštos kainos (Lenkijos paklausai medvilnei čia bene gali būti charakteringas pavyzdys). Ir jei, priešingai, tam tikros prekės kaina, palyginti su krašto perkamąja galia, yra žema, tada visa eina atvirkščiai; to čia nė neišvedžiosime. Tuo atveju šiam kraštui susidaro vartojimo renta, apie kurią kalba Marshall, t. y. tautinis diferencialinis pelnas, kadangi kainą nustato paskutinysis pirkėjas, ir turtingesniojo krašto pirkėjai stovi viršum jo. Taip tat pasaulinės rinkos kainos veikia tautinį kainų lygį labai įvairiai.

Todel reikia didelio atsargumo, darant išvadas vien tik iš duomenų apie prekių prekybą ir tos prekybos dydį. Šie duomens dar toli gražu nepasako to, kas šiaip jau, rodos, iš

jų išeitų. Čia tegalima įžiūrėti charakteringa išrutulos linkmė ir svyravimai, pareiną nuo konjunktūros. Be to, reikia visados turėti omeny transporto kaštai; jie veikia įvairias sritis labai nevienodai, žiūrint jų būklės ir atstumo nuo gamybos vietovės. Gabenant prekes iš didelių atstumų kraštui paprastai lieka mažiau pelno, negu tada, kai šios susisiekimo išlaidos atpuola. Štai delko, pavyzdžiui, Šveicarijos būklė yra taip žymiai blogesnė, negu Anglijos, arba antai, Jungtinių Valstybių Vakarų daug nepalankesnė ir brangesnė, negu Rytų, ir delto Vakarai su savo gamyba ligi šiol menkos teturi reikšmės pasaulinei rinkai. Šis momentas, kurį buvo pabrėžęs jau C a r e y, tuo tarpu įgijo dar didesnės reikšmės. Iš duomenų apie užsienio prekybos vertę negalima įžiūrėti transporto kaštų koeficiento. Tačiau jis vaidina sprendžiamą rolę pardavimo kainai vartotojų vietovėje; iš antros pusės, jis nulemia ir gamintojų pelną. Į šitai teks dar atkreipti dėmesį, kalbant apie tarptautinį turto susidarymą.

V. Vienpusiški veikiniai ūkio santykiavime.

Transporto klausimas, kurs čia imamas bendriau, buvo plačiai gvildetas sąryšy su Dawes'o planu; plg. santr.: Mühlenfels. Das Transferproblem, 1926. Pažymėtina: V i n n e r, Canadas Balance of International Indebtedness. 1924. M e l c h i o r P a l y i, Das Zahlungsbilanzausgleich bei einseitigen Wertübertragungen, Arch. für Sozialwissenschaft, t. 56, 1926.

1. Lieka tačiau dar išnagrinėti eilė santykių ir vertės pervedimų, kurių negalima priskirti nė prie vienos iš minėtų kategorijų. Juos galima pavadinti vienpusiškais „politiškai-teisiniais" veikiniais. Iš pirmo žvilgsnio, jie atrodo aiškiai prieštarauja ligi šiol mūsų priimtai tezei, būtent, jog tarptautiniai ūkio santykiai visados yra abipusiški, t. y. rinkoje persipynę. Tačiau tas prieštaravimas tėra tik tariamas. Šie vertės pervedimai, tiesa, atsiranda ne iš grynai ūkiškų įvykių, o iš tam tikrų teisinių santykių, bet jie vis delto iššaukia abiejose pusėse ūkiškas tranzakcijas. Čion tenka skirti sutartimis nustatytos prievolės, kurias vienas kraštas prisiima kitam, toliau, veikiniai, kuriuos sulig teisinėmis pretenzijomis viena pusė turi tiekti, — o antra be regimo atlyginimo gauti, vadinas: karo reparacijos, dovanos, palikimai. Savaime čion tektų skirti ir migracijos pelnas bei nuostoliai, lygiai kaip ir politiniai vertybių

pervedimai. Čion priklauso pirmiausia piniginės pensijos ir tam tikros rūšies rentos, ar tai būtų valdininkų pensijos, ar sumos, pareinančios iš palikimų, draudimų, ar šiaip kurių teisių; senesniais laikais čion įėjo, pavyzdžiui, gana gausios subsidijų ir kyšių sumos. Iš antros pusės čion tenka taip pat skirti ir išlaidos kolonijoms. Metropolija tiekia joms tam tikrų veikinių, už kuriuos negauna tiesioginio atlyginimo. Šis klausimas koloniniam ūkiui yra gana svarbus, nes žymi dalis eksporto į kolonijas tėra tik centro vyriausybės užsakymai. Bet taip pat ir paveldint turtą iš palikimo gali atsirasti toki vienpusiški veikiniai, lygiai kaip ir patentų bei autorių teisės gali vesti į tarptautinį ūkio santykiavimą, ar bent į vertybių pervedimus. Daugiausia čia gali eventualiai nusverti valdininkų algos kolonijose. Tai išlaidos, kurios neina vartojimui savajam krašte, vadinas, nesudaro čia pajamų ir neišplečia perkamosios galios, kaip kitos išlaidos, pasiliekančios vidaus apyvartoje. Šios gi sudaro tokią perkamąją galią kitame krašte ir reiškia pervedimą vertybių, už kurias negaunama atmokėjimo.

Gana svarbi gali tapti „tributų ir kontribucijų“ pozicija, kuri pastaruoju metu iškilo aikštėn tarptautiniuose ūkio santykiuose dėliai vokiečių reparacijų. Tuo tarpu, kai anksčiau karo atlyginimai mažai tekreipdavo į save dėmesį, kitaip yra su pasaulinio karo reparacijomis. Sumos čia žymiai didesnės, jų mokėjimas išsitęsia per visą žmogaus amžių, o be to ir ūkio santykiai yra tapę daug opesni. Su anksčiau minėtomis pozicijomis jas riša ta bendra aplnkybė, kad vis tai yra vienpusiški veikiniai, kurie remiasi prievarta ar sutartimis ir už kuriuos, kaip bent iš pradžios atrodo, negaunama jokių priešveikinių. Kontribucijų prasmė juk ta ir yra, kad vienas kraštas apsikrauna išlaidomis kito krašto naudai ir tuo pablogina savo padėjimą. Senesniais laikais nugalėtieji kraštai atsimokėdavo tokius tributus ir duokles daugiausia savo teritorijos dalim arba naturaliniais veikiniais. Tatai galėjo sklandžiai eiti be jokių tos ar kitos valstybės sukrėtimų, jei tik atsimokąs kraštas tesėjo tuos tributus duoti. Ir senoviškieji kolonialiniai tributai, lygiai kaip ir karinės kontribucijos rėmėsi daugiausia tokiomis naturalinėmis duoklėmis. Jei jos buvo perdidelės, galėjo nualinti duodantįjį kraštą, šiaip jau buvo jam pakeliamos.

Dabartiniu metu mes turime reikalo su p i n i g i n i a i s veikiniais, kurie yra vienpusiškai nuskirti ir reiškia tik prievoles be teisių, arba teises be prievolių. Šiuo atveju kalbama apie „transferą". Čia reikia išnagrinėti, kokie esti padariniai abiejose pusėse, nes šie transferai pertraukia mainų ūkio sistemą. Yra ryškus skirtumas tarp pervedimo naturalinių veikinių eventualiai patarnavimų ir piniginių veikinių. Pirmuoju atveju neesti jokių išorinių kliūčių, jei tik reikalaujamieji ir teikiamieji naturaliniai veikiniai bei patarnavimai atitinka paklausus. Kitaip yra su piniginiais veikiniais.

Samprotavimas, paremtas „naturalinių mainų" įsivaizdavimu, negali prie šios problemos nė prieiti: jos esmė juk ta ir yra, kad čia turi būti pervestos ne prekės, o perkamoji galia piniginių vertybių forma. Dalykas atrodo gana paprastas, kai transferuojant pervedama gyvi pinigai (auksas). Šitai turi veikti gaunančioje šalyje lygiai taip, kaip ir kiekvienas grynai išorinis pinigų padaugėjimas, būtent, po kurio laiko pakelti kainas; tuo tarpu mokančioje šalyje turi pakilti pinigų vertė, vadinas, kainos kristi. Betgi mokančioje šalyje metalinių pinigų išteklius greitai išsibaigia, ir tik labai nedidelė dalis kontribucijų gali būti tuo būdu ištesėta. Jei ši metodė iš esmės nepritaikoma, kokiu tad būdu gali įvykti transferavimas? Čia reikia skirti keletas galimumų.

2. Pirmiausia buvo pareikšta tezė, kad mokėjimai, pareinąs iš transfero, turi būti atlikti forma d e v i z ų, kurie savo keliu gaunami iš prekių tiekimo trečiosioms valstybėms. Už šiuos devizus gavusis kraštas vėlgi daugiausia importuojąs tik prekes. Arba tie devizai gali pereiti, kaip procentas už skolas, tiesiog trečiai kreditorei valstybei, ar likti investuoti užsienyje, kad neštų procentus. Savaime suprantama atrodė išvada, kad galų gale jų pervedimas turi veikti tarptautinę prekių apyvartą. Ši pagrindinė pažiūra tačiau nėra teisinga. Toji pozicija, kurią mes vadiname tributais, principinai gali būti išlyginta ir kitais būdais: perleidžiant darbo jėgas, kurias savasis kraštas i n n a t ū r a maitina ir išlaiko (šitai svarbiausia!), tiekiant tūleriopų patarnaujamųjų veikinių, arba pervedant kapitalo, forma svetimų vertybės popierių, kurie gai būti naudojami. Pastaruoju būdu po didžiojo karo atsilygino kai kurios senosios kreditorės valstybės, perleisdamos savo teises paskolos lakštų forma nau-

jiems kreditoriams. Labai dideles savo paskolos sumas perleido taip pat ir Prancūzija Vokietijai po 1871 m. Tačiau šis procesas negali kartotis, kiek tik nori, nes paprastai kraštas neturi svetimų vertybės popierių tiek, kiek reikėtų, net ir tada, kai privatūs savininkai priverčiami juos atiduoti. Galimas betgi daiktas, kad visos kitos suminėtos pozicijos drauge pasieks tributų dydį. Šitai galime įsivaizduoti tokia forma: D skolingas F kaip tributą 1000, F turi sumokėti A procentų 500 ir E už patarnaujamuosius veikinius irgi 500. Ir štai D prisiima abi tas prievolės, jis atlieka A patarnaujamųjų veikinių (laivų transporto) už prideramą sumą ir patiekia E už tokią pat sumą darbo jėgų. Tokiu būdu transferas tepasireikštų abiem atvejais vidaus veikiniais. Visi tie veikiniai tarptautiniam clearing'e būtų išlyginti atitinkamai jų vertei ir be jokio prekių siuntimo. Tada transferas būtų įvykdytas ir be pagalbos devizų, gaunamų iš prekių apyvartos. Šio galimumo neturime išleisti iš akių, juoba, kad tų kitoniškų veikinių reikšmė vis didėja. Vadinasi, transferas gali būti atliktas iš vidaus netiekiant nė jokių prekių. Bet ir šis atlyginimo būdas turi svarbių rezultatų tretiesiems kraštams.

3. Paprastuoju atveju transferas betgi atrodys kitaip, dažniausiai tai bus p e r v e d i m a s d e v i z ų, gaunamų iš prekių eksporto. Čia reikia dvipusiškai apsvarstyti, kaip tokie vienpusiški mokėjimai ilgainiui veikia ir mokantįjį ir gaunantįjį kraštą. Mes nagrinėsime čia tik principinę pusę, palikdami nuošaliai istorinį vokiečių transfero atvejį.

Tokio perkamosios galios atėmimo padariniai charakteringi tuo, kad juos turi pakelti bendrai visas ūkis, visvien, ar toji našta yra išdalyta atskiroms pramonės šakoms, kurios už tai gauna iš valstybių atlyginimą, ar tam tikras sumas turi išdėti susisiekimo verslamonės, ar, pagaliau, tam tikros sumos imamos iš viešojo biudžeto. Jos vis tiek turi būti surinktos ar tai mokesčais, ar kainų pakėlimu, ir išimamos iš normalės apyvartos. Kokie iš to rezultatai krašto ūkiui? Kiekviena rinkliava ar mokestis, surinktas krašto viduje, normaliu būdu gana greit vėl sugrįžta į apyvartą šiokia ar tokia forma. Sakysime, tiesioginiai ir netiesioginiai mokesčiai yra renkami ir įplaukia į iždą; tada jie kitu keliu, per valstybės išlaidas vėl grįžta į tautos ūkį. Jie nėra žuvę, o grįždami vėl išplečia perkamąją galią, kai iš jų apmokamos algos, užsakymai, ir šiaip viešosios

išlaidos. Tatai gali eventl. padaryti įtakos turto paskirstymui, gali tapti nelygi išlaidų našta, gali kai kada padidėjęs vartojimas sulaikyti kapitalo augimą, tačiau paties ūkio mechanizmas funkcionuoja toliau.

Kitaip virsta dalykai, kada kasmet iš apyvartos proceso išimama tam tikra suma, kuri jau nebegrįžta. Apyvartos procesas tuo pertraukiamas. Iš šitų pajamų nebegali jau išeiti jokių naujų judėjimų, nebegali būti daromos jokios išlaidos šiokiems ar tokiems tikslams. Perkamoji galia sumažėja. Pirmaisiais metais gali tatai būti ir ne tiek žymu. Vartojimas savaime yra labai elastingas, jis pasiskirsto daugeliui prekių ir asmenų, ir delto nežymus jo susiaurinimas yra pakenčiamas, nes čia kiekvienam tik nežymiai sumažėja pardavimas ir užsakymai. Bet kai toks syvų sunkimas tęsiasi ilgesnį laiką, tada tik rezultatai aiškiai pasirodo. Mažėja perkamoji galia gyventojų, pirmiausia žemutinių sluoksnių, silpnėja kapitalo augimas, mažėja paklausai užsienio rinkoms, tuo būdu persitraukia cirkuliacija, ir tatai turi atsiliepti į prekių gamybą. Jei paklausai ir pragyvenimas tik sunkiai duodasi susiaurinami, tai kapitalo augimas turi greitai sumažėti. Visų pirma tatai turi paveikti prekių kainas, ir, būtent, kainų kritimo linkme. Tos pačios išvados prieisime, nagrinėdami pinigų pusę. Mažėjant pinigų ištekliui, reikia manyti, didės procentai. Dėliai to turės iš vienos pusės pabrangti kreditas ir padidėti gamybos kaštai, bet, iš antros pusės, bus stengiamasi kuomažiausiai prekių laikyti atsargoje, o kuogreičiau jas iškišti. Manoma, kad pastarasis veiksnys čia nusveria, ir delto kainos turi kristi.

Taupymas ir vidaus vartojimo susiaurinimas čia tiek tepadeda, kad tada atlieka kapitalo ir darbo eksporto prekėms pagaminti. Nes tas mokamąsias priemones, kurios yra pervestinos, krašto valdžia daugiausia turi gauti iš užsienio devizų forma. Dėliai to atsiranda padidėję paklausai tiems devizams, vadinas, nepalankus keičiamasis kursas. Svetimų valiutų kaina pakyla, o savosios valiutos atitinkamai nukrinta. Jai palaikyti griebiamasi kredito susiaurinimo krašto viduje, kredito restrikcijos. Eksporto pelnas didėja, kadangi vidaus valiuta yra nukritusi, o vidaus kainos negali taip greitai prisivyti pinigų kritimo. Todel užsienis perka, palyginti, pigiau

ir eksportas didėja. Del tos pat priežasties importo kainos, skaitomos svetima valiuta, yra aukštos, ir šitai užkerta kelią importui. Taip tad sumažėja vidaus rinkos imlumas, ir tuo pat metu įmonės vis labiau persirikiuoja eksporto prekėms gaminti. Kokiu mastu visa tai vyksta, pareina visiškai nuo įsiskolinimo ir transferavimo dydžio. Tačiau būtinasis gamybos persirikiavimas vargiai gali eiti taip greitai, kaip vidaus rinkos sumažėjimas. Vadinas, turi įvykti dalini kriziai tam tikrose pramonės šakose. Antra vertus, padidėjęs eksportas aukštomis kainomis vėlgi pareina nuo to, kiek nori ir gali įpirkti kiti kraštai. Gali tai būti neitralūs kraštai, ar pačios kreditorės valstybės. Galimas net daiktas, kad pastarosios ims gintis nuo gresiančio ar jau vykstančio viršeksporto iš skolininkės valstybės pusės.

Normaliai toliau funkcionuoti ūkis galėtų dviem sąlygom: viena, tada, jei bendrasis ūkio gavinys kasmet padidėtų tokia suma, kokia tenka išimti, ar net ir daugiau. Tada nuostolis būtų savaime kompensuotas, ir gyvenimo priemonės, lygiai kaip ir senieji kapitalo atidėjimai liktų, kaip buvę. Vargiai tačiau galima laukti, kad tai įvyktų. Beveik neįmanoma, kad intensingumas nuolat didėtų vien tik iš kaštų sutaupymo.

Bet čia galėtų realizuotis antroji sąlyga: kai tik delto, jog procentai yra padidėję, gali pradėti nuolatos plaukt iš užsienio kapitalas, ir, būtent, iš pradžios trumpalaikėms, pagaliau ir ilgailaikėms paskoloms. Kapitalo įplaukimas gali pakelti perkamąją galią ir vėl paskatinti gamybos priemonių paklausus. Atsilyginti vienpusiškos prievolės čia iš pradžios galima būtų tuo būdu, kad del žemų kainų eitų didesnis eksportas ir įplauktų daugiau devizų. Tuo būdu ūkio tempas galėtų būti visai gerai išlaikytas, ar net padidintas. Čia, aišku, visas pareina nuo to, kiek užsienis turės intereso ir norės ar privalės įsikišti.

4. Kitokie rezultatai bus gaunančiam kraštui. Jam prisideda perkamosios galios, kai jis gauna ar tai svetimų devizų, ar neapmokamų prekių. Pastarosios reiškia naturalinį pelną. Net ir devizai atrodo duodą tiek naudos, kiek už jų sumą galima pirktis užsienio prekių.

Didėjantieji devizų pasiūlai veikia palankiai keičiamą kursą ta prasme, kad svetimos valiutos stovi žemai, o savoji, palyginti, aukštai. Todel kreditorė valstybė gali reliatyviai pigiai įsivežti svetimų prekių, visų pirma žaliavų ir maisto produktų, kurie jai pageidaujami. Delto vartotojų pajamos didėja. Mokesčiai gali būti palengvinti, procentai sumažinti ir tuo būdu kreditas išplėstas. Šie pliusai apčiuopiamai aiškūs. Bet kartu del tos pat priežasties sunkėja eksportas. Dabar jis nebe tiek jau ir reikalingas, kaip seniau. Ypač tada, jei drauge su svetimų mokamųjų priemonių įplaukimu mažėja ir savojo krašto įsiskolinimas užsieniui, vertęs daugiau eksportuoti. Galimas daiktas, kad naujos priemonės iš dalies bus panaudotos savosioms skoloms atlyginti. Šiaip ar taip, prisidėjusi perkamoji galia labai žymiai paskatina ir išplečia vidaus rinką. Įvyksta didesnė ar mažesnė infliacija, stiprinanti paklausus vidaus prekėms. Mokamųjų priemonių pervedimas padidina jau perkamąją galią, palengvina mokesčių mokėtojų būvį, sustiprina finansus. Rezultatas — viršįvežimas ir padidėjęs vidaus suvartojimas. Infliacijos padariniai gali būti, berods, ir nepageidautini, nes tuo būdu forsuojama vartojimas, o gamyba ir realinės pajamos nuo to atsilieka.

Neitraliajam užsieniui savaime gali būti vis viena, ar tai D ar F perka prekes už devizus, kurie abiem atvejais yra pagrįsti auksu. Bet tai tik tada, jei abi šalys ima iš pasaulinės rinkos tokias pat, o ne skirtingas prekes. Antraip, be abejojimo, turi įvykti pakitimų, kartais ir labai svarbių. Juo D tampa neturtingesnė, juo mažiau galimumo beturi kreditorė valstybė savo keliu D rinkon prekių parduoti, nes pastarosios importingumas vis silpnėja. Šitai kenkia kreditorės valstybės eksporto pramonei, ir abejotina, ar ji už tai gali atsigriebti vidaus rinkoje. Devizų perdavimas kreditorei valstybei bus juo kenksmingesnis, juo ūkio santykiai tarp tų dviejų šalių yra artimesni, ir, priešingai — juo naudingesnis, juo tie santykiai tolimesni. Pagaliau, skolininkės valstybės žemų kainų konkurencija gali suardyti kreditorei visą gamybos aparatą, numušti jo vertę. Tada turėtų atsirasti nedarbas, nebent ši valstybė užsitvertų muitais nuo importo, nukreipdama tuo būdu D eksportą į kitus kraštus. Iš antros pusės, šis forsuotas eksportas gali pakenkti ir užsieniams, sukelti ten kriziškus reiškinius,

jei kreditorė valstybė neišplėstų savo paklausų naujoms prekėms. Bet tai toli gražu nėra tikras dalykas.

Visa tai galima pasakyti tada, kai transferavimas vyksta didesniu mastu ir apima žymią dalį užsienių, vadinas, kada išsimokanti valstybė didokai sveria, kaip pirkėjas ir pardavėjas.

IV SKYRIUS.

Atsiskaitymas vertybių pervedimams išlyginti.

Senesnioji literatūra nuo Goschen ligi Bagehot, Soetbeer ir Petritsch, reikia manyti, yra žinoma; be to daugumas pinigų teoretikų liečia šią problemą, kaip antai: Cassel, Hawtrey, Mises, Wicksell, Hahn, Keynes. Iš naujesnių veikalų: Boggs, The international trade balance, 1922; Hermberg, Volkswirtschaftliche Bilanzen, 1925; Memorandum on Balances of Payments and foreign trade balances (Tautų Sąjungos leidinys, 1927;) Zollinger, Bilanz der internationalen Wertübertragungen, 1914; Schmidt, Internationaler Zahlungsverkehr und Wechselkurse, 1922; Glathe, Die volkswirtschaftlichen Bilanzbegriffe 1927; Flux, The foreign exchange, 1924; Cleona Lewis, The international accounts, 1927.

1. Kiekvienas vertybių pervedimas iš vieno krašto į kitą neišvengiamai iššaukia priešais šiokį ar tokį judėjimą iš kitos pusės. Moderniniame apyvartos ūkyje tarp valstybių taip pat maža yra vienpusiškų santykių, kaip ir tarp atskirų individų. Net ir ten, kur tie santykiai kyla iš vienpusiškų reikalavimų ir prievolių, iš ypatingų teisių ir sutarčių, gaunantis kraštas vis tik turės tarptautiniame santykiavime saldo savo naudai. Šis saldo turi būti šiaip ar taip realizuotas veikinių forma, vadinas, turi veikti tarptautinius ūkio santykius. Šitai jau savaime eina iš esamos piniginės sąskaitybos ir visų veikinių apmokamumo fakto; to galėtų nebūti tik ten, kur tiekiama naturaliniai veikiniai. Tiesa, tarp tų elementų, kuriuose čia minėjome, yra ir tokių, kurie tiesioginiai nereikalauja vertybių pervedimo. Šitai galima pasakyti apie didesnę dalį migracijų ir žmonių judėjimo; čia tik tada esti vertybių pervedimai, kai iš tikrųjų naudojamasi patarnaujamais veikiniais. Tolesni išvedžiojimai neliečia taip pat ir netiesioginių vertybių, kaip štai teisės ir santykiai. Čia bus kalbama tik apie tąsias, kur iš vieno krašto į kitą pervedama šioki ar toki piniginiai mokėjimai. Ligi šiol suminėtieji elementai neapima, berods, tarptautinių ūkio santykių visumos, bet jie vistiek sudaro didžiau-

sią jų dalį.[1] Tad čia įvairių kraštų piliečių reikalavimai ir prievolės stovi drauge prieš viens kitą. Ir kadangi visas ūkio santykiavimas atsiteisia pinigine forma, todel čia turime reikalo su mokėjimais, kurie vyksta tarp įvairių kraštų ir jų skirtingų valiutų.

Nuo merkantilistų laikų vienų tik prekių apyvartos priešpastatymas vadinama prekybos balansu, o visų ūkio santykių priešpastatymas, sekant Soetbeer'u vadinama mokamuoju balansu; čia geriau tiktų kalbėti apie reikalavimų ir prievolių balansą arba apie vertybių pervedimų balansą[2]. Tačiau abu tiedu balansai tegali reikšti tik inventorinį apskaičiavimą (Bestandesaufnahme) vienu kuriuo momentu. Kiek prekybos balanso reikšmė ginčijama, tiek mokamojo balanso teisė, ypač po Goschen'o tyrinėjimų pripažįstama. Pažymėtina, kad ir pažangesnieji merkantilistai, kaip Mun ir Serra[3] jau pastarąjį turėjo galvoj. Galima įsivaizduoti, kad, sakysim, centraliniai emisijos bankai tikrai suveda tokį balansą; jame prekių prekybos balansas dažniausia sudarytų stambiausią poziciją. Šiaip ar taip, pagrindinė mintis abiem atvejais lieka ta pati: specifiškai privatinio ūkio sąvokų taikymas visam tautos ūkiui. Jei visuomenės ūkį laikytume vieno valdovo pelno verslamone, kaip tatai buvo savaime numanu absoliutizmo laikais, tai tokio „balanso" suvedimas būtų suprantamas. Lygiai ir valstybės finansams biudžetas tenusako tiek, kad pajamos ir išlaidos turi įvairias pozicijas, kurios, drauge paėmus, paprastai savitarpy išsilygina. Tautos ūkis tačiau nėra toks vienetas, kur ūkį vestų pati tauta; tai ne realė, o kolektyvė sąvoka, tai tik mintinis sujungimas atskirų privačių ūkių. Tikrovėje tėra susiejusieji privatūs ūkiai. Todel iš tikrųjų negali būti ir tokio „tautos ūkio mokomojo balanso", kurs parodytų bet kokį ūkio sėkmingumą, ar nesėkmin-

---

[1] Kitos pozicijos, kurios tačiau mūsų reikalui nesvarbios, yra nurodytos minėtoje Schmidt'o knygoje.

[2] Naujesnis spaudinys, vaizduojąs faktinius santykius, be to pravartus ir sąvokų reikalui: „Memorandum on Balances of Payments and foreign trade Balances 1911-1925" — gausus šaltinis labai įvairiems tyrinėjimams; juo daug kur remiasi naujas veikalas Cleona Lewis, International Accounts. Glathe's knyga nagrinėja tik vokiečių literatūrą.

[3] Mun ypatingai laiko perteklių būtinu dalyku gamybos priemonių padidinimui ir eksporto paskatinimui. Pinigų įplaukimas tais laikais buvo reikalingas dėliai gyvųjų pinigų (Bargeld) stokos, kurią čia matome visur gana dažnai pasitaikant. Plg. Mun, Englands treasure by foreign trade.

gumą, pelną ar nuostolį. Šiuo atžvilgiu tad „balanso“ sąvoka yra klaidinanti. Jos prasmės reikia ieškoti kitur. Anais laikais, susidarant vadin. pasyviam prekybos balansui, išlaidoms prašokant pajamas, daugiausia bijota to, kad auksas ir piniginės mokėjimo priemonės išplauks iš krašto. Buvo manoma, kad neišsilyginus mokėjimams, skirtumas pagaliau turi būti išlygintas, persiunčiant gyvus pinigus. Tai, žinoma, atrodė nenaudinga, nes, nuolat mokant gyvais pinigais, turėjo pagaliau išsibaigti taurųjų metalų išteklius. Priešingu atveju, vadinas, turint aktyvų saldo iš prekių prekybos, kraštas gaudavo aukso ir tatai atrodė naudinga, nes tuo tarytasi įgyjant tiesioginės perkamosios galios. Ir vėlgi, atskiros verslamonės samprotavimą išplečiant visam tautos ūkiui, laikyta savaime suprantamu dalyku, kad mokomasai balansas, vadinas, visi to krašto mokėjimai ir prievolės santykiuos su kitomis valstybėmis, turi išsilyginti. Tokio išsilyginimo f o r m a l i a i iš tikrųjų visados nesunku pasiekti, įstatant tam tikras pozicijas abiejose pusėse.

2. Tuo būdu reikalavimai ir prievolės tam tikram momentui turi vieni kitus atsverti. Greta prekių apyvartos teks čia daugiausia skirti patarnaujamieji veikiniai („nematomoji prekyba“) ir kapitalo judėjimai. Tatai turi būti: R(k+z+t+m) =P(k+z+t+m)[1]. Kai ūkio santykiavimas eina tik tarp privačių asmenų iš įvairių kraštų, už kiekvieną veikinį turi būti atlyginta priešveikiniu. „Neatsiteistų reikalavimų“ gali berods čia būti. Tada išlyginimas įvyksta, perduodant kreditorei valstybei skolos ženklus ar valiutos padengimo priemones. Tiesa, įsiskolinimas galėtų būti įtrauktas sąskaiton, kaip „avansas“ („Vortrag“). Tuo atveju mokėjimas atidedamas ir turės įvykti vėlesniu laiku. Iš to ir išeina žinomoji pažiūra, kad R ir P turi būti lygu: ūkio balansas tarp dviejų kraštų turi būti išlygintas. Iš antros pusės, visai aišku, kad vieno tik prekių balanso abi pusės gali ir nebūti lygios, ir iš tikrųjų tik labai retais atvejais teišsilygina. Kad prekių išvežimas bei įvežimas susibalansuotų, šito pat pradžioje reikalavo daugelis merkantilistų; tokios nuomonės dar ir šiandien matome laikantis kai kuriuos politikus. Ji betgi aiškių aiškiausiai klaidinga, jau vien del tos priežasties, kad pre-

[1] R = reikalavimai, P = prievolės; k = reiškia kapitalo veikiniai, t. y., procentai ir pelnas iš investavimų bei verslamonių, z =žmonių judėjimas; kiek jis surištas su vertybių pervedimu, t = patarnaujamieji veikiniai, m = prekių mainai.

kybos balanse visados yra žymūs sezoniniai svyravimai, kurių negali būti mokamajame balanse. Šis prekybos balanso neišsilyginimas dažnai laikomas pagrindu tam tikroms prekybos politikos priemonėms; tenka juk tokia pažiūra nuolat kas mėnuo užtikti statistiniuose laikraščių išvedžiojimuose.

Negalima tačiau daryti išvadų iš atskirų pozicijų, atitrauktų nuo bendrojo suskaičiavimo. Tokios paskirai išimtos pozicijos pažengusiame ūkyje niekad nesusiderins. Pasyvus prekybos balansas gali būti kaip tik del to, kad turima kitokių reikalavimų užsieniui, kurs už juos ir moka viršįvežamomis prekėmis; ir, priešingai, aktyvus prekybos balansas dažnai reiškia tik tai, kad viršišvežamomis prekėmis apmokama kitiems kraštams procentai arba patarnaujamieji veikiniai. Ir nė kiek neišlaiko kritikos tas gana vulgariškas tvirtinimas, esą kraštas galįs atlyginti prievoles, atsirandančias iš viršimporto perkių, vien tik aikvodamas tautos turtą ar kapitalą. Trumpam laikui, tiesa, gali pasitaikyti, kad užsieniui perduodami vertybės popieriai arba svetimšaliai įsigyja nuosavybėn to krašto verslamonių dalinių, ir tuo būdu atsiteisiama prievolės, kurių kitaip nebuvo galima atlyginti. Čia jau, berods, iš tikrųjų perleidžiama dalis tautos turto. Užsienis įgyja teisę į krašto pajamų dalį arba atgauna dalį savo skolos efektų forma. Taip atsitiko, antai, po karo Anglijos santykiuos su Pietų Amerika, pasitaiko tai ir dažniau. Tačiau toks perleidimas vis delto galimas tik trumpam laikui ir, apskritai, ne kaip bendroji taisyklė, o tik kaip išimtis. Turto dalinių perdavimas veikiai išsibaigia, jis gali tad būti tik atsitiktinė priemonė. Vargiai betikėtina, kad užsienis galėtų tokį atlyginimo būdą prisiimti ilgesniam, ar, juoba, visam laikui. Gaunančioje šalyje turėtų veikiai išsibaigti naudojimo galimumai. Vadinas, šis būdas tėra išimtis, jis tik laikinai padeda išsilyginti. Tikriau, pasyvumą, susidarantį del viršimporto prekių, turi išlyginti viena kuri iš kitų pozicijų, nes juk tarptautinis ūkio santykiavimas eina tarp privačių asmenų ir reikalauja išlyginimo.

3. Ar iš tikrųjų betgi turi visados įvykti toks išsilyginimas, kad R ir P vienas kitą atitiktų? Ar negali būti tokių atvejų, kada užsienio reikalavimai lieka nepatenkinti, vadinas, prievolės neatlygintos ir tuo būdu palieka minus saldo kitoje pusėje? Ir privatiniame santykiavime esti juk mokėjimų sustabdymai,

mokėjimų atidėjimai, mokėjimų sunkumai. Kodėl tad negalėtų jų būti ir tarp įvairių kraštų piliečių? Antra vertus, ar negali būti reikalavimų perteklius, kai jie viršija prievoles? Kad kiekviename „balanse“ stokojantis ar viršijantis narys įrikiuojamas į eilę, ar tai kaip kreditavimas (avansas, Vortrag) ar kaip kapitalo investavimas (atidėjimas, Rücklage) — tai, pagaliau, tėra tik formalis sąskaitybinis reikalas. Net ir tiesioginėj prekių prekyboj ne visados esti tuojau sumokama ar perduodama devizai, nekalbant jau apie kitas gana žymias tarptautinio ūkio santykiavimo pozicijas, ypač apie kapitalo pervedimą. Vadinas, neišlyginimas tikrai gali būti; jam formaliai išlyginti, pasirodžius deficitui, įvedama pozicija:, ‚kredito suteikimas“, o atsiradus pertekliui — įrašoma pozicija: „kapitalo investavimas užsieniuose“, kurs, kaip minėjome, gali būti ilgaterminininis arba trumpaterminininis.

Paimkime čia kad ir tokius atvejus[1].

1. Apmokėjimas tarptautinės prievolės, einančios iš prekių prekybos, įvyksta ne tuč tuojau, o gaunant kreditą, kurs neveda prie išdavimo vekselių (devizų). Suteikimas tokio knyginio kredito, tariant, atidėtas mokėjimas, neturi tada jokio ekvivalento kitoje pusėje. Reikalavimai ir prievolės, berods, egzistuoja, vadinas, yra „mokėtini“, bet tuo momentu, kada suvedamas balansas, nebūna piniginio išsilyginimo, o tik knyginis. Šis štai atvejis kaip tik labai dažnai ir pasitaiko. Nes tam tikrą dalį veikinių užsienis apskritai prisiims tik tada, jei gaus daugiau ar mažiau ilgesnį mokėjimo terminą; tokio metodo laikosi veik visi kraštai. Tada šis mokėjimas, kurs, šiaip ar taip, privalo būti atliktas, turėtų, berods, pasireikšti kitų metų balanse. Jei A tiekia šiemet, B kitais metais, C trečiais, ir kiekvienas duoda metus kredito, tada A apmokėjimas turi išeiti kitais metais, B trečiais — ir tuo būdu vieni po kitų sekantieji mokėjimai vis tik turėtų kiekvienais metais vesti prie išsilyginimo. Santykiams juk pagaliau visviena, ar ši pozicija eina iš pereitų metų, jei tik apskritai figuruoja. Normalėje ūkio eigoje tarptautinės prekybos vykimas yra nuolatinis procesas, ir inventorinis balanso apskaičiavimas visados teduoda momento vaizdą. Minėtasai išsilyginimas tikrai įvyktų, jei kredituojamos sumos kiekvienais metais būtų lygios ir reguliariai atmokamos. Bet šito beveik niekad neesti jau vien del to, kad išvežimas į atskirus kraštus daug pareina nuo konjunktūros ir metai iš metų žymiai svyruoja: konjunktūrai krentant, kreditavimas, šiaip ar taip, turi padidėti. Iš to ir išeina faktino išsilyginimo stoka abiejose pusėse.

II. Kitaip yra dalykai su paties kapitalo santykiavimu. Čia ilgam terminui paskolintoji suma būtinai jau esti keleriopai didesnė už nuošimčius, gaunamus ateinančiais metais. Kraštas A gauna iš D 1000 markių tvirto investavimo ir moka už tai kiekvienais ateinančiais metais D 50 markių procentų. Abi pozicijos šiuo tarpu negali „išsilyginti“ jokiu būdu, netgi ir prekių pasikeitimų. Šiuo atveju į balansą, greičiausia, visai nebus įtrauktas kapitalo pervedimas, o tik procentų saldo mokėjimas. Antraip, skirtumai tarp

[1] Galimumų skaičius yra daug didesnis, negu čia prileidžiama, bet mūsų reikalui pakaks ir šių pavyzdžių.

atskirų metų balansų darytųsi šuoliais, nes kapitalo pervedimas negali juk būti kasmet vienodas, jis atsitinka tik retkarčiais, o paskui vėl kelis metus nebūna. Kiek kitaip yra su trumpatermininěm paskolom, kurios visiškai gali būti įtrauktos į kasmetinį atsiskaitymą. Tačiau ir jų toks įtraukimas reiškia tik „sulipdymą", kad apskritai suvedus balansą. Kai tiekiami trumpalaikiai kreditai, tada jų sumos turėtų sugrįžti ateinančių metų eigoje; bet kredituojanti valstybė gali tuos kreditus ir pratęsti, tenkindamosi pelnu, gaunamu kitais būdais. Tad ir čia vėlgi tėra tik formalė lygsvara. Kai kurie kreditai balansan įtraukiami, kiti neįtraukiami.

III. Lieka tam tikras perteklius, kurs nepasireiškia prekių prekyboje, o tuo tarpu palieka svetur, kad vėliau galėtų būti ten įvestas. Tada faktinai ir vėl nebus išsilyginimo abiejosi pusėse. Jis prileidžiamas dėl to, kad reikia juk kas nors daryti su tuo perteklium. Taip štai anglų t r a d e b a l a n c e tokias saldo sumas įskaičiuoja į užsieny investuoto kapitalo poziciją. Tiesa, jos saldo galėtų būti laikiniems tikslams ir investuotos trumpam terminui. Suskaičiavus taip abiejose pusėse visas pozicijas, kurios yra mokėtinos ar tik buhalteriniai įtrauktos, jos, žinoma, turi „išsilyginti". Bet jei žiūrėsime faktinojo atpildo, tai jos toli gražu nebus išsilyginusios. Jau vien dėlto ne, kad be pagrindinių pozicijų, kurias mes minėjome, čia prisideda dar ir spekuliacija.

4. Vieno tik p r e k y b o s b a l a n s o pasyvumas ar aktyvumas visiškai nieko dar nepasako apie krašto ūkį. Prekių viršišvežimą, kurs tariamai esąs palankus gali atsverti kapitalo įsiskolinimas užsieniui arba naudojimasis patarnaujamaisiais veikiniais, ar kitos kurios rūšies mokėjimo prievolės. Prekių viršįvežimas, dėl kurio visados tiek esti susirūpinę baikštūs protai, atsiranda iš to, kad kraštas turi kitų aktyvų — ar tai iš užsienio gaunamus procentus, ar atlyginimą už tiektuosius patarnavimus, ar pelną iš užsieninių verslamonių, o dažnai ir iš to, jog laikinai gauna kreditą, ar kapitalo paskolą. Nėra pagrindo nerimauti, jei kraštas pasirenka apmokėjimą prekėmis. Iš vieno tik prekybos balanso padėjimo negalima išvesti nieko, kas būtų aiškintina palankiai ar nepalankiai krašto ūkiui. Prekybos balansas, prileidžiant, kad jis tiksliai apskaičiuotas, tegali atvaizduoti nebent tam tikrus santykius. Bet ir iš formaliai išlyginto m o k a m o j o b a l a n s o neką daugiau begalima išvesti, ir šis nieko nepasako apie ūkio sėkmingumą ar nesėkmingumą. Čia tik perslenkamos viena prieš kitą atskiros pozicijos taip, jog formalė lygsvara tarp R ir P visados atrodo išlaikyta. Bet tai tėra s ą s k a i t y b i n i s balansas, kurs faktinai, kaip matėme, gali būti ir neišlygintas. Dėlto pastaruoju metu verčiau imama vartoti terminas „tarptautinės sąskaitos", „international accounts", kurs iš tikrųjų teisingai nusako dalyko esmę. Formalis abiejų pusių išsilyginimas neabejotinai galima sudaryti, įstatant tam tikras išlyginamąsias po-

zicijas ir parodant, kaip „leistąjį kreditą“ visas neįrodytąsias pozicijas. Išvadų tačiau negalima daryti nei iš v i e n o kurio krašto bendrojo balanso, nei iš izoliuoto sustatymo tarp dviejų kraštų.

Kas kita yra laikinis balanso j u d ė j i m a s per ištisą eilę metų ir erdvinis l y g i n i m a s keleto įvairių kraštų vieno su kitu. Čia tai iš tikrųjų galima prieiti išvadų ir spręsmų. Iš to judėjimo galime spręsti apie struktūros permainas tiek pačiame krašto ūkyje, tiek santyky su kitais kraštais. E r d v i n i s lyginimas vieno krašto su kitu parodo skirtumą ūkio struktūros l a i k i n i s lyginimas to paties krašto per eilę metų parodo struktūros pakitėjimus. Šiam reikalui tokių „balansų“ sustatymas yra labai reikšmingas simptomas, iš kurio daug ko galima ir patirti. Apie tų balansų apskaičiavimo sunkumus čia nekalbėsime, tarysime juos esant įveiktus. Tačiau ir iš šitų judėjimų negalima dar įžiūrėti ūkio sėkmingumo ar nesėkmingumo, o tiktai l i n k m ė, eventl. pakitėjimai tarptautiniuose ūkio santykiuose tarp keleto kraštų. Mokamajam balansui, kaip toliau pamatysime, didelės įtakos turi vidinė pinigų vertė, tad ir vidinis kainų lygis, kaip tai aiškiai pasirodė didžiulių pokarinių infliacijų metu. Galimas daiktas, kad del tautos ūkio interesų čia atrodys geistina paveikti tam tikros pozicijos, siekiant ar tai sumažinti įvežimą ar padidinti išvežimą. Šitai dar turėsime plačiau panagrinėti, kalbėdami apie ūkio politiką.

5. Kaip gi vyksta pats vertybių pervedimo procesas? Jei kiekvienu momentu galimas yra tam tikras neišsilyginimas, reikia tad ypatingais būdais sulaikyti mokamąsias priemones, kad jos iš kraštų neišplauktų. Kadangi ne tik prekių prekyboje, bet šiaipjau normalėmis sąlygomis vienas kraštas negali palikti kitam nieko skolingas, o tik dalis prievolių tuč tuojau veikiniais atlyginama, todėl rezultate turėtų eiti tikrų „pinigų“, tariant, valiutos priemonių persiuntimas bei gavimas. Jie reikėtų siųsti mokėjimams atlikti. Šis kasmomentinis išsilyginimas įvyksta t a r p v a l i u t i n i ų k u r s ų m e c h a n i z m u i veikiant. Iš prievolių, kurias kraštas turi vienam ar keliems kraštams, atsiranda reikalavimai iš kreditorės valstybės pusės. Jie gali būti išlyginti pasiūlais ar tai forma valiutinių pinigų, ar čekių iš skolininkės valstybės piliečių sąskaitos, ar

vekselių tos valstybės valiuta. Jei to nebus padaryta, tada teks kredituoti ar atidėti mokėjimas. Tik tie reikalavimai daro įtakos tarpvaliutiniams kursams, kurie tampa efektyviniais, bet ne tie, kurie tėra virtualiniai „mokėtini“.[1] Sakysime, kraštas padarė daug užpirkimų, už kuriuos netrukus turi mokėti. Tada efektyviniai jo mokomųjų priemonių pasiūlai didės ir todėl jų kaina (kursas) palyginti su pariteto verte, kris. Dėlto teks griebtis arbitražo, supirkinėti tokias mokamąsias priemones kitam krašte. Kritimo riba pasiekiama tada, kai notų bankas ryžtasi persiųsti visur vienodai vertinamą auksą. Tuo būdu pasiekiamas prievolių išlyginimas. Kreditorei valstybei atrodo dabar naudingiau pirkti skolininko krašte efektus, leistis ten į keliones, arba naudotis patarnaujamaisiais veikiniais. Čia susidaro priešingas santykis, būtent, prievolės iš užsienio pusės. Dėliai to ten didėja paklausai kitos valstybės mokamosioms priemonėms ir tarptautiniai kursai vėl nusistoja ant pariteto. Čia ypatingos įtakos tarptautinių kursų išsilyginimui turi vidinė pinigų vertė. Delto bus tikslingiau tolimesniems išvedžiojimams prileisti, jog abiejuose kraštuose valiuta yra pagrįsta auksu.

Kaip gi įvyksta keičiamųjų kursų išsilyginimas tada, kai vienų pinigų vertė aukšta, o kitų daug žemesnė? Į tai duodamas atsakymas, kad čia perkamosios galios peritetai nulemia tarpvaliutinių kursų dydį ir drauge reguliuoja užsienio prekybą. Šią teoriją, Ricardo pavyzdžiu sekdamas, ypač pamatavo Mill; čia nurodoma, kaip del pinigų vertės bekintant kainoms, pagaliau įvyksta abipusių mokėjimų išsilyginimas. Eiga čia vaizduojama taip: kai įvežimas į kurį kraštą viršija prieš turimus reikalavimus, tada tenka mokėti auksu, jei neištenka devizų. Vadinas, gresia aukso išvežimas deficitui padengti. Dėliai to kalbamajam krašte sumažėja pinigų kiekis ir pakyla pinigų vertė, tad būtinai turi kristi prekių kainos. Bet atpigus kainoms krašte, didėja išvežimas ligi pasiekiama lygsvara. Tada užsienis, gaudamas daugiau prekių, negu jis yra įdavęs, turės persiųsti į tą kraštą aukso ar auksaverčių mokamųjų priemonių. Tuo būdu čia vėl padidės pinigų

[1] Šis dėsnis svarbus. Iš to išeina, kad tarpvaliutiniams kursams gali turėti įtakos ne užsienio prekyba pati savaime ir netgi ne mokamasai balansas, o tik efektyviai pasiūlomos eventl. klausiamos mokėjimo priemonės.

kiekis ir atitinkamai sumažės pinigų vertė, tad prekių kainos turės pakilti. Išvežimas sumažės, perkamoji galia tariamai kils, įvežimas didės, tuo tarpu užsieniui nebebus galima pakilusiomis kainomis tiek pat prekių išleisti. Vadinas, ir vėl teks įvežti auksas: visa procedūra gali prasidėti iš naujo. Taip, anot šios teorijos, esant laisvai prekių apyvartai, kainų mechanizmas savaime reguliuoja tarptautinius mokėjimus ir sulig tuo reguliavimu kyla arba krinta pinigų vertė. Čia nėra būtino reikalo, kad mokėjimai būtų atliekami vien tik auksu. Jau Ricardo turėjo omeny, kad gali būti mokama ir devizais, tuo atveju skolininkėje valstybėje pakyla ne aukso kaina, o užsieninis devizų kursas, ir atitinkančiai nukris vidaus pinigų vertė. Visas mechanizmas funkcijuonuoja čia tokiu pat būdu, kaip ir persiunčiant patį auksą. Esminis dalykas palieka tas, kad brangsta mokamosios priemonės tuo pat krinta pinigų vertė ir kyla kainos krašto viduje, o užsieniui — atvirkščiai. Devizų kursas tad reguliuoja kainas ir tuo pat prekių pasikeitimą tarpu valstybių. Šiai teorijai, rodos, nieko negalima prikišti. Kad geriau parodžius priežastinį saryšį, pinigų padaugėjimas ar sumažėjimas lyginama iš vienos pusės su keičiamųjų kursų ir diskonto dydžiu, iš antros pusės — su kainų lygiu.

6. Tačiau ši teorija sukelia abejojimų.[1] Ji išleidžia iš akių ištisą eilę aplinkybių, kurios visam procesui turi nemažos svarbos. Kiekvienas teorijos tinkamumas pareina nuo to, kiek ji galima pritaikinti tikrovei. Logiškai ji gali būti visai teisinga, bet jei ji tinka tik specialiam atvejui, kurs tikrovėje visai nepasitaiko, tada netikslinga ji ir konstruoti. Kokios rūšies yra padarytosios prielaidos (premisos)? Ar jos atitinka ir kiek atitinka tikrovę? Kaip laikysis visas saryšis, pasikeitus prielaidoms? Štai klausimai, kurie reikia pastatyti.

a) Visų pirma jau klausimas, ar dėl aukso išvežimo, eventl. įvežimo, jo kiekis iš tikrųjų pakitėja taip žymiai, kad tatai galėtų turėti įtakos kainoms. Ypač tuo atveju, kai notų bankas gali, nors ir aprėžtai, bet v i s t i k e l a s t i n g a i reguliuoti pinigų kūrimą, netikėtina, kad toks rezultatas įvyktų. Antraip jis turėtų pasirodyti, ir k i e k v i e n ą k a r t ą, kada tik pa-

[1] G o s c h e n u i prieštaravo jau Bagehot savo „Lombardstreet"; pastaruoju laiku, pavz., V i n n e r, toliau E s s l e n, — žiūr. Festschrift für Brentano, 32—42 psl.

kitėja apyvartinis pinigų kiekis, visai nepriklausomai nuo užsieninio ūkio įvykių. Pasikeičia, berods, notų padengimo dydis, kadangi jam paliktas elastingas tarpas. Bet kainoms tai dar neturi įtakos, ar nepadengtų auksu mokamųjų priemonių kontingentas darosi kiek mažesnis, ar didesnis. Gana plačiose ribose aukso padaugėjimas neatsilieps į kainas, o iš pradžios tikriausiai plauks į pinigų rinką. Tuo atveju dar nebus jokios įtakos kainų lygiui, o visas procesas tevyks tik notų banke ar biržoje, kur atsiras reliatyviai daugiau (ar, priešingai, mažiau) išteklių. Pinigų kiekio padaugėjimas ar sumažėjimas veikia iš pradžių ne prekių, o p i n i g ų r i n k ą, vadinas, trumpaterminio kredito procentų ir diskonto dydį. Mechanizmas tačiau nėra toks paprastas, kad trumpaterminių indėlių procentų dydis galėtų netarpiškai nulemti kainas. Procentai tėra vienas kaštų elementas greta daugelio kitų. Sakoma, kad dideli procentai aprėžia paklausus gamybos priemonėms[1] (ypač žaliavai), o iš antros pusės verčia išparduoti prekių atsargą; bet toji nuomonė išleidžia iš akių, kad procentai, kaip kaštų elementas, taip pat gali padidinti kainas, vadinas, labai gali būti perkrautini. Čia visiškai pareina nuo konjunktūros, kuri iš tų dviejų vienodai galimų alternatyvų tikrumoj įvyks. Procentams mažėjant, turėtų eiti atvirkščiai, vadinas, turėtų būti superkama prekių atsarga, didėti jų paklausai. Bet ar taip iš tikrųjų yra? Kodel gi kainos turėtų kilti? Delto, kad didėja prekių paklausai, norint pripildyti sandėlius ir apsirūpinti atsarga? Netikėtina, kad žemi procentai jau savaime taip veiktų; čia ir vėl rezultatai visiškai pareina nuo konjunktūros. Šitokiu būdu vargiai begalima šis kompleksas išaiškinti. Kad kainos būtų tiosioginiai paliestos, negalima manyti dar ir del to, jog čia įsiterpia laiko faktorius. Keičiamųjų kursų įtaka kainoms geriausiu atveju gali pasireikšti tik per ilgesnį laikotarpį, nes iš pradžių devizų kursų pakitėjimas tepasiekia tik kai kurias didmenų prekybos prekes, bet ne vartojimo gėrybes. Prekes perka dar ne pinigai, o tik pajamos. Jos tad turėtų pirmiau

[1] Tokią nuomonę pastaruoju laiku sutinkame gana dažnai, pavz., C a s s e l Theoretische Sozialökonomik, 4 leid. (yra vertimas lietuvių kalba), taip pat ir Palyi n. v. psl. 317, 327: „Trumpam terminui procentų padidinimas verčia apsirėžti kapitalą, ištuštinti sandėlius, tuo būdu padidina apyvartos dydį ir numuša kainas“. Bet t r u m p a m t e r m i n u i jis kaip tik to nedaro, nebent tik krintančios konjunktūros laikais, bet jokiu būdu ne kylančios. Tą pat sako B a r o n e, Grundzüge der theoretischen Nationalökonomie (Stähle vertimas, 1927 m.) 102 psl.

pasikeisti (sumažėti ar padidėti), ir tik tada būtų paveiktos atskirų vartojimo prekių kainos. Tačiau pajamų didėjimo ar mažėjimo procesas neina nei taip veikiai, nei visai lygiai, nes įvairios pajamų rūšys labai nevienodai reaguoja į perkamosios galios pakitėjimą. Tad aplamai visas kainų lygis, juoba, tegalėtų būti pajudintas tik labai palengva ir vos nedideliu laipsniu.

Niekaip negalima suvokti, kiek devizų kursas paliečia specifines išvežimo bei įvežimo prekes. O juk tik jų kainų pakitėjimas ir tegali padaryti laukiamos įtakos užsienio prekybai, būtent, paveikti užsienio paklausus ir tuo aplamai pakeisti kainų lygį. Be to, čia dar reikia, kad pasiūlai būtų kiekvienu momentu elastingi. Betgi tokie prekių pasiūlai, kurie čia didėtų, čia mažėtų, sulig besikeičiančių devizų kursų, tokie pasiūlai, kada tik panorėjus, iš žemės neišdigs ir kiaurai žemę neprasmegs. Visi persislinkimo procesai eina, mat, ne taip greitai, delto ir devizų kursų įtaka kainoms negali taip iš karto pasireikšti, kaip toji teorija prileidžia.

c) Paklausai kai kurioms prekėms (toli gražu ne visoms) yra be abejojimo elastingi ir sudaro tiesiog kainų funkciją. Tik niekaip negalima įžiūrėti, iš kur gi, krintant kainoms, atsiras krašte tie viršpasiūlai, kurie dabar turėtų atlikti išvežimui. O tik šita sąlyga ir tegali funkcijonuoti visas mechanizmas. Gamyba tačiau kiekvienu momentu galima padidinti tik labai nežymiai. Pasiūlų elastingumui laiko faktorius turi sprendžiamos reikšmės — trumpesniam laikui pasiūlai reikia laikyti stangiais, palyginti su paklausais. Antra vertus, atpigusias prekes gali taip pat suimti vidaus rinka, jų gali ir neatlikti išvežimui, kurs paveiktų mokamąjį balansą. Visas automatiškai funkcijonuojančio mechanizmo argumentas yra suposmuotas vien prekybos težiūrint ir nekreipiant dėmesio į pačių prekių pagaminimą. Bet jis dargi ir logiškai nėra teisingas, nes anaiptol dar nėra išrodyta, kad padidėjęs išvežimas nukritusiomis kainomis jau sudarys aktyvų mokėjimų saldo. Taip gali būti tik tada, jei viršišvežimas su kaupu kompensuotų kainų nukritimą, o to vargiai begalima laukti: naujas viršišvežimas turėtų netik prisivyti, bet dar ir žymiai pralenkti bekrintančias kainas, kad pasiektų laukiamo rezultato. Pinigų kiekio padaugėjimas tegali juk veikti kainas tik aplinkiniu keliu per pajamas ir perkamąją galią. Bet

potencinė perkamoji galia tik labai palengva virsta efektinė, o tik šioji čia ir teturi reikšmės.

7. Moderniniame ūkyje, kur gėrybių pagaminimas visados turi pereiti ilgesnius aplinkinius gamybos kelius, tokiame ūkyje mokėjimų išsilyginimą turime vaizduotis kitaip, negu prekių mechanizmo būdu. Viena yra aišku, kad keičiamųjų kursų ir pinigų kiekio pakitėjimas iš pradžios paliečia tik p i n i g ų r i n k ą trumpaterminiams indėliams, bet dar ne ilgaterminių kapitalo investavimų ir ne prekių rinką. Kylantis devizų kursas skatina, berods, k a p i t a l o importą, bet dar ne prekių. Keičiamojo kurso dydis labai greitai atsilieps į trumpaterminį kreditą kapitalo paskoloms, o ypač į biržoje gaunamą reportinį kreditą spekuliacijos tikslams. Efektų rinka labai opiai į tai reaguoja ir iš čia padidėjusių (ar sumažėjusių) pinigų procentų įtaka gali persimesti toliau. Dažniausia tatai veda į efektų pirkimą ar pardavimą užsieniui. Aukštas užsieninis devizų kursas reiškia efektų kurso kritimą, vadinas, jų išvežimą. Tuo būdu vėl atsiranda paklausai vidinėms mokamosioms priemonėms. Vidinių efektų išvežimas dažnai eina greta prekių importo ir atvirkščiai, užsieninių efektų įvežimas — greta prekių eksporto. Šiaip ar taip, visados ar tai išplaukia, ar įplaukia naujų pinigų. Tuo būdu visas procesas vyksta n e p r e k i ų r i n k o j e, vadinas, ir kainų nepaliečia tiesioginiai, o tuo tarpu teapima p i n i g ų ir e f e k t ų r i n k ą. Keičiamųjų kursų būvis turėtų jau tęstis ilgesnį laiką, pirm negu jis galėtų slopinamai ar gaivinamai paveikti prekių rinką. Bet ir tada dar tai atsilieptų tik į kai kurias didmenų prekybos prekes ypač į žaliavas, kaip antai: tekstilės, angliai, rūdos, medžiai, javai. Tačiau jų kainas nulemia daugiausia tarptautiniai veiksniai, ir tautinė pinigų vertė maža tegali turėti joms įtakos. Žemam užsienio devizų kursui esant, tos prekės eventl. gali būti superkamos atsargai, o esant aukštam—parduodamos. Bet vis tik normalėmis aplinkybėmis svyravimai nėra tiek dideli, kad iš čia būtų jau paveiktas visas kainų lygis.[1] Taip tad keičiamųjų kursų įtaka prekių judėjimui tegali pasireikšti visai pamažu. Ir tik labai lygtinai tegalioja posakis: „Krintantis devizų kursas veikia importą, kaip sienos muitas, o kurs betgi atitenka užsieniui, o eksportą—kaip įvežimo pre-

[1] Kiek kitokiu būdu, negu čia išvedžiojama, jau Banking teorijos šalininkai nurodinėjo į šį sąryšį su pinigų rinka.

mija, kurią sumoka visas krašto ūkis.“ Taip gali būti tam tikromis aplinkybėmis, tada, būtent, kai devizų kursų pakitėjimas atsiliepia į visą vidinę pinigų vertę, bet tai dar nėra bendroji taisyklė. Moderniniame ūkyje, pailgėjus aplinkiniams gamybos keliams, įsiterpus tarpiniams produktams, internacionalizavusis didmenų prekybos rinkoms, labai nežymi tėra keičiamojo kurso įtaka kainų lygiui ir užsienio prekių ėmimui, o juoba visai užsienio prekybai[2]. Užtat ši įtaka yra didelė trumpaterminių pinigų rinkai, lygiai kaip ir efektų rinkai, kurios abi labai jautriai reaguoja. Ji įstengia sukelti šių vertybių judėjimus ir kapitalo pervedimus, kurie ir labai gali vėl išlyginti devizų kursą. Ricardo ir Mill tarė kapitalą esant reliatyviai nejudrų tarptautiniam santykiavime. Jų laikais gal taip ir buvo. Dabar virto priešingai, ir tai yra charakteringa moderniniams laikams; todel ir mokėjimų mechanizmą daug daugiau veikia šis kapitalo judėjimas, negu kainų akstinas.

8. Visai kitas dalykas, kada krašte pasikeičia pati vidinė pinigų vertė: tatai paliečia perkamąją galią, kurią pajėgia išplėtoti įvairūs sluoksniai. Kai del vidinio pinigų padaugėjimo prisideda perkamosios galios, tada didėja tam tikrų vartotojų sluoksnių paklausai, skatindami didinti įvežimą, nes kainos viduje atitinkamai pakyla. Nukritus krašte valiutos vidinei perkamajai galiai, turės kaip tik dėliai to padidėjusio įvežimo, kristi ir keičiamasis kursas bei valiuta užsieny, mažės ir užsieninė valiutos vertė. Nes juk tarptautinė kiekvienos valiutos vertė pareina nuo jos kokybės, t. y., nuo vidinės perkamosios galios, o ne atvirkščiai. Antra vertus, perkamosios galios atėmimas turės sumažinti kai kurių prekių paklausus ir tuo būdu pakelti užsienyje valiutą ir keičiamąjį kursą. Nėra tad abejojimo, kad kiekvieno krašto vidaus piniginė politika gali turėti didelės įtakos pinigų vertei ir prekių pirkimui. Gi tarptautinis devizų kursas teišjudina tik labai nedidelę dalį pinigų kiekio krašte. Taip yra ypač delto, kad notų padengimas laikomas elastingas; net ir kiek padidėjus ar sumažėjus padengimo priemonėms, tatai dar neturi regimos įtakos pi-

[2] Teisingai pabrėžia Hahn, kad klasikams nebuvo žinomas devizų pirkimas kitokiems tikslams, kaip tik prekėms apmokėti. Bet jie išleido iš akių taip pat ir skirtingą elastingumą iš vienos pusės pasiūlų ir iš antros — paklausų.

nigų vertei. Lygiai ir kredito institucijos mokėjimui ir žiro atsiskaitymui normaliu būdu irgi įstengia sumažinti paties pinigų kiekio įtaką pinigų vertei. Tačiau užsieninis kredito tiekimas gali ir labai stipriai paveikti kainas ir prekių pirkimą, nes, paverčiant tą kreditą realėmis gėrybėmis, kainos in the long run turi kilti. Šitai daro daug didesnės įtakos vidinei kapitalo rinkai, negu vienas tik devizų kurso judėjimas.[1]

Iš antros pusės, devizų kursai kylant, pirklys importuos su valiutos nuostoliu, o eksportuos su valiutos pelnu, kadangi savoji valiuta stovi žemiau palyginti su svetimomis. Ir, priešingai, užsieninių devizų kursui krintant, jis importuos su valiutos pelnu ir eksportuos su nuostoliu, nes jis gauna už savąją valiutą užsieny mažiau, negu viduje. Kai tik ši aplinkybė ir verčia reguliuoti bei manipuliuoti valiutas.

V SKYRIUS.

Veikiamosios pajėgos.

Šiam ir sekamam skyriui tam tikros literatūros nėra; liečiamieji čia klausimai buvo nagrinėjami daugiau atsitiktinai ir iš politinio požvilgio, negu sistematiškai, jų sąryšio žiūrint. Daug ką, nors ir kitam reikalui, duoda Sombart, Hochkapitalismus, II t. 37—39. Autorius keliuose pirmesniuose savo rašiniuose pakartotinai nurodinėjo į šias problemas, kurios čia sąryšingai išdėstomos.

1. Kaip gi atsiranda tarptautinis ūkio santykiavimas ir ypač prekių prekyba tarp įvairių kraštų? Vargiai begalėtume tai suprasti, izoliuotai stebėdami vien atskirų individų naudą, jų pelno siekimą. Šis, be abejojimo, veikia, bet vis tik tai yra tarsi „ūkio vylius“, kurį panaudoja tautos, siekdamos savo tikslų tuo aplinkiniu keliu. Tie tarpvalstybinio santykiavimo pionieriai yra tik įgaliotiniai visuomenės, stovinčios už jų pečių. Dalykų eiga iš tikrųjų tokia: tarpvalstybinis santykiavimas atsiranda tik tada, kai pradeda stokoti savųjų gėrybių, arba kapitalo bei darbo jėgų, ir prisireikia papildyti iš svetur. Priešingasis atvejis, kada esti per daug savųjų gaminių ir jie reikia išvežti, tėra tik rezultatas anksčiau pasireiškusio sve-

[1] Kai užsieninių pinigų įplaukia rinkon arba, atvirkščiai, piniginiai gaviniai išplaukia, tatai daro įtakos devizų kursui. Svetimi devizai krinta, palyginti su savąja valiuta; ši gauna agio.

timųjų dirbinių pareikalavimo. Be šito, joks ūkis nesiims daugiau gaminti, negu suvartojama. Ir kuriam galui jis tai turėtų daryti? Jei iš tikrųjų tad krašte lieka kai kurių gaminių perteklius rinkai, tai iš to visados galima spręsti, jog savojo krašto resursai nebepatenkina jau visų reikmenų. Perteklius nėra tarptautiniam ūkio santykiavimui pirminis faktorius, tik išvestinis rezultatas. Junginiui atskirų ūkių, surištų vienas su kitu bendra pinigine santvarka, bendrais finansais, bendru kainolygiu, prisireikia pirktis iš svetur tada, kai gyventojuose atsiranda svetimų gaminių pareikalavimas, kurs savajame krašte visai negali arba tik nepalankiomis sąlygomis tegali būti patenkintas. Daugumoj atvėjų tai bus visų pirma tam tikro prabangos vartojimo dalykai. Elementariniai reikmens tuo tarpu čion neįeis. Jis bus mėginama tenkinti savais ištekliais, jau vien delto, kad transportas turi eiti per daugelio tarpininkų rankas ir tuo pabrangina prekes. Iš pradžios kraštas greičiausiai neturėtų tam nė pakankamai turto; tad didžioji gyventojų dalis bandys apsieiti be tokių reikmenų tenkinimo. Ir tik šiam bandymui nepasisekus, reikės žiūrėti, kaip beįsigijus iš kitur kasdienio gyvenimo reikmenų. Todel šie gali būti tenkinami iš tolo, tik esant tam tikroms aplinkybėms, aukštesniame ūkio laipsnyje, nugalėjus pinigines, asmenines, erdvės ir laiko kliūtis. Svetimų kraštų gėrybėms parsigabenti reikia visados tam tikrų organizacijų plačiu mastu, reikia tūleriopų institucijų, savitarpy persipynusių.

Taip tad reikmenų išplėtimas, tiek intensyviu, tiek ekstensyviu atžvilgiu, yra v i e n a iš būtinųjų sąlygų, kad tarptautiniai ūkio santykiai užsimegztų. Gėrybių turėjimas ar stokojimas yra antroji sąlyga, galėjimas, eventl., sugebėjimas tiekti vertybių ar veikinių už veikinius — trečioji. Čia tad nėra taip, tarsi visų pirma ūkis pagaminąs atliekamų produktų, kurie būtinai reikią parduoti, ne, pirmiau turi atsirasti naujų, kitoniškų ir pigių prekių pareikalavimas, kurį eventl. gali sužadinti ryžtūs pirkliai. Šitai teisingai suprato John Stuart M i l l, kurs, priešingai Smith'ui, išeina iš to, jog tik didėjantieji paklausai ir tik jie vieni duoda pradžią užsienio prekybai. Ir ypačiai kai kurių žemės produktų stoka, pasiekus tam tikro kultūros laipsnio, yra pirmutinis akstinas visam užsienio ūkiui. Klausimas dabar toks: n u o k o p a r e i n a k i e k v i e n o k r a š t o

užsieninio ūkio mastas ir dydis? Kokios aplinkybės nulems jo reikšmę?

Iš tų momentų, kurie veikia užsieninį ūkį, galime skirti aktyvinius ir represyvinius veiksnius. Pirmieji tat ir skatina gabentis prekių iš svetur. Tuo jie neišvengiamai nulemia drauge ir visą mokėjimų išsilyginimo metodę. Represyviniai veiksniai yra tie, kurie trukdo prekybą, ar tai būtų naturalinės kliūtys, ar politinės priemonės. Reikia tačiau atminti, kad aktyvieji veiksniai nuolat rutuliojasi ir delto daro kintamos įtakos. Tik ištyrus pačias veikiamąsias pajėgas, tegalima spręsti apie užsieninės ūkio politikos reikšmę, šiaip ji lengva perdėti. Kokie gi yra aktyvieji veiksniai, nulemią kiekvieno krašto gyventojų paklausus, tad drauge ir užsienio prekybą? Čia pažymėtina: 1. reikmenų intensingumas, 2. jų ekstensingumas, 3. pramoninės išrutulos laipsnis, 4. žemės produktų buvimas ar stoka, 5. kapitalo sukaupimo laipsnis ir 6. patarnavimai užsieniui. Mes čia laikysimės tokios metodės, kad kiekvieną atskirą veiksnį nagrinėsime izoliuotai, prileisdami kas kartas kitus veiksnius esant pastovius.

2. Reikmenų ekstensingumą kiekviename krašte nulemia gyventojų dydis ir jų priaugimas. Elementarinė tiesa, kad didelis gyventojų skaičius reikalauja daugiau, negu mažas, priaugąs daugiau, negu pastovus: taip štai, namų statyba arba susisiekimo priemonės aiškių aiškiausiai nuo to pareina. Ne kas kita, kaip tik gyventojų daugėjimas ir iškėlė savo laiku mitybos ploto problemą, duodamas progos Malthus'ui siūlyti savąjį vaistą. Nuostabu tačiau, kad Malthuso šalininkai visai neįtraukė į savo samprotavimų akiratį tarptautinio ūkio santykiavimo, o rėmėsi vien statiškomis vidaus ūkio sąlygomis—pažiūra, kuri jau tuo metu neatitiko tikrovės. Užsieninio ūkio raidai svarbu tai, kad anksčiau įvykstąs gyventojų padaugėjimas skatina rūpintis išeitimi, ir mitybos plotą, dabar jau persiaurą savajame krašte, plėsti užu jo ribų, į užsienius. Gyventojų padaugėjimas yra apskritai vienas stipriausių akstinų visuomenėje. Gyvenimo bazės išplėtimas čia pareina, berods, nuo to, kiek galima sudaryti kapitalo ir įsigyti objektų mainams už egzistencijos priemones. Todel kapitalo sudarymas yra būtinas procesas kiekvienam ūkiui, kuris remiasi ne plėšriu žemės naudojimu ir ne politiniu užkariavimu. Taip tad gyven-

tojų daugumas nulemia paklausų dydį ir ekstensingumą, ir tai labiausiai tarptautinėje prekių apyvartoje.

Štai delko Anglų dominijos su 22 milijonais gyventojų ne kiek tegali įpirkti, štai delko didžiulė Kinų imperija, vos šiek tiek paklausams padidėjus, taip daug jau sveria. Iš antros pusės, ir greitas gyventojų priaugimas tuo pat didina importo reikalą, jei tik ekonominė išrutula (žiūr. tol.) jau tiek yra pažengusi. Čia neabejotinai turime tą sprendžiamąjį momentą, kurs nulemia, kiek kraštas gali dalyvauti pasaulinėje rinkoje ir kiek jis čia nusveria, kaip pirkėjas. Valstybės aiškiai skiriasi į tokias, kuriose gyventojų yra daug ar maža, tiršta ar reta, priauga ar stovi vietoj. Pirmosios turi galimumo didinti reikmenis, griebtis našesnės ir intensingesnės gamybos ir tuo būdu pasitiekti tų gėrybių, kuriomis reikia apmokėti importas. Reikmenų ir paklausų išplėtimo klausimas yra itin svarbus užsieniniam ūkio santykiavimui.

3. Reikmenų intensingumą nulemia gyventojų turtas ir perkamoji galia. Tiesa, abu šiedu veiksniai vėlgi pareina nuo daugelio kitų momentų, pirmoj eilėj nuo gyventojų darbingumo, vadinas, nuo to ekvivalento, kurį jie gali patiekti mainais. Kalbėdami apie perkamąją galią, mes čia turime omeny, viena, absoliutinę perkamąją galią, t. y. bendrai visas gyventojų pajamas ir, antra — reliatyvinę, vadinas, jos pasiskirstymą atskiriems nariams. Tam gali turėti įtakos šios aplinkybės: ar daugiau esti stambiųjų pajamų, ar persveria vidutiniosios; kaip paskirstyta žemė — ar daugiau stambiųjų dvarų, ar valstiečių ūkių. Pastaruoju atveju, kai tik del lygesnio paskirstymo, svetimų gaminių paklausai gali eventualiai būti mažesni, negu stambiam žemės ūkiui esant. Ten, smulkesnio ūkio vienetuose, didelė dalis pajamų nelaisva, būtent, įdėta į vidaus gamybą, čia gi įmanomas reikmenų praplėtimas. Ir apskritai viso žemės ūkio padėjimas vaidina svarbią rolę, nes juk jis sudaro tikrą faktorių pramonės paklausams. Nemažos reikšmės turi ir geras ar blogas derlius; jis nulemia kaimo gyventojų reikmenų dydį, tad iš dalies ir viso krašto importingumą.

Iš antros pusės, miesto ir pramonės gyventojai paprastai daugiau reikalauja svetimų gaminių, negu kaimiečiai; šiems savirūpa turi dar kiek didesnės reikšmės. Delto ir užsie-

nio prekėms pramoninių gyventojų paklausai yra didesni, negu agrarinių, kurie svarbiausius reikmenis iš savęs tenkina. „Turtingas“ reiškia tai, kad gavinys, palyginti su įdėtuoju darbu, duoda tikrą perteklių, kurs neišleidžiamas tiesioginiai būtiniems gyvenimo reikalams, o iš dalies atlieka. Jis didelis Jungtinėse Valstybėse, didelis Olandijoj, mažas Airijoj, mažas Indijoj, mažas Belgijoj, Vokietijoj pokariniu metu, šiaip ar taip, mažesnis, negu anksčiau. Iš vieno tik pagalvinio apskaičiavimo negalima dar, žinoma, padaryti jokių sprendžiamų išvadų, bet vis delto galima apytikriai numanyti, koks kur yra palyginamasai turtingumo laipsnis. Taip pat ir iš kainų padėjimo galima reliatyviai spręsti: žemos kainos paprastai atitinka menką reikmenų būvį, aukštos — didesnį jų intensingumą. Sąryšy su tuo dar viena aplinkybė turi įtakos — tai krašto „kultūros lygis.“ Vienoks ar kitoks reikmenų būvis turi labai didelės reikšmės tam, kiek intensingai gali kraštas įpirkti. Kinų ir Indų reikmens menki ir delto jie, kaip pirkėjai „neturtingi“. Lenkai ir italai taip pat. Tuo tarpu anglai, vokiečiai, amerikiečiai turi aukštesnį gyvenimo standartą ir delto daug daugiau įperka. Galime prileisti, kad tie momentai tam tikru trumpesniu laikotarpiu yra bendrai maždaug pastovūs, nekintą: vadinas, absoliutinis krašto pajamų dydis, socialinis paskirstymas, kultūros lygis ir naturalinis turtingumas. Kinta: kasmetinis derlius, perkamoji galia, darbo apstas įmonėse. Darant įvairių kraštų palyginimą, kur visados imama tam tikra statiška momentalinė būklė, ir pastarieji veiksniai tenka laikyti nekintamais. Tuo būdu vieningai apsprendžiamas reikmenų intensingumas.

Toliau, importo reikalui daugeliu atžvilgiu yra svarbus p r a m o n i n ė s i š r u t u l o s l a i p s n i s. Kad „pramonė didina turtą“ — tai įžvelgė jau merkantilistai, tuo šūkiu vadodavos H a m i l t o n ir Friedrich L i s t, lygiai kaip ir jaunesniųjų valstybių praktiniai politikai (Witte ir Mussolini). Visi jie norėjo sukurti ir išplėtoti pramonę, nes deliai to kraštas tampa turtingesniu, finansai gausesniais. Priežastys čia gana aiškios. Kapitalo apyvarta pramonėje yra daug greitesnė, negu žemės ūkyje (prekyboje, berods, dar greitesnė ir štai delko prekybos miestai iš seno pasižymi savo turtingumu ir prekybinės tautos veikiau praturtėja). Tuo būdu greičiau įvyksta kapitalo akumuliacija. Toliau, santykis tarp gavinio ir įdėtojo darbo

pramonėje yra palankesnis, negu žemės ūkyje: jos ekonominis koeficientas aukštesnis. Su tieka pat įdėto darbo ir kapitalo gaunama daugiau gryno pelno. Tai yra tiesioginis greitesnės kapitalo apyvartos rezultatas. Todel krašto industrializacija padidina perkamąją galią ir importingumą užsienio prekėms. Pramoninės valstybės yra turtingesnės ir delto pajėgia daugiau įpirkti, negu agrariniai kraštai.

Tačiau industrializacijos įtaka ūkio santykiavimui siekia dar toliau. Ji nulemia taip pat importo linkmę ir jo rūšį. Skaičius žmonių, gyvenančių ne iš savo ūkio, padidėja. Pramoniniai gyventojai turi kitokios rūšies reikmenis, negu žemdirbiai. Atsitraukus nuo žemės darbo, išsiplečia specifiškas kultūrinis ir pramoninis pareikalavimas. Sąryšy su tuo beveik savaime išdailėja kultūra ir jos reikmens. Paklausai tam tikroms gamybos priemonėms atsiranda irgi tik pas industrializuotus gyventojus. Visoms pramoninėms valstybėms tampa itin svarbus žaliavos klausimas. Ligi tol galėjo būti daugiausia naudojami savieji organinės medžiagos produktai, gaunami čia pat, šalimais. Dabar, pereinant prie moderninės pramonės, dalykai virsta kitaip. Tų medžiagų retai kada jau beužtenka. Tenka ieškoti naujų žaliavų, kadangi senosios išsibaigia, o be to, prisireikia ir svetimų medžiagų, ypač anorganinių žemės produktų. Tuo būdu importo linkmė moderniniais laikais gauna ypatingą pobūdį, kurs yra labai charakteringas.

Žaliavą tiekiantiems kraštams žemės produktų išvežimas įgyja ypatingos svarbos. Agrariniam krašte paprastai esti tik savosios žemės vaisių pramonė, iš dalies namų pramonė kaime, iš dalies apdirbamoji pramonė mieste. Čia nėra sudėtingos industrijos, kuri apdirbinėtų svetimą žaliavą. Tuo tarpu industrinė valstybė jau daug geriau gali įsisteigti pramonę, kuri apdirbinėja svetimos žemės produktus, imdama juos ar tai visam gaminiui ištisai, ar bent papildymui ir pagerinimui (Pavyzdys: grūdinamieji metalai plienui pagerinti, koncentruoti pašarai žemės ūkiui patobulinti)[1]. Tuo būdu iš pagrindų pasikeičia būtinieji užsieniniai įpirkimai, kurių reikalas tik del pramoninės išrutulos ir atsiranda.

---

[1] Pastarasis dalykas dažnai išleidžiamas iš akių, nors jis yra gana svarbus. Jis reiškia paskutiniosios gamybos dalies minimumą, be kurio negali tarpti ūkio visuma, — nors absoliutinis, o net ir reliatyvinis kiekis yra nedidelis. Apie tai kalba Weddingen, Theorie des Ertrages, 1927.

Pagaliau pramonė reikalauja dar kitokių ir naujų prekių: įvairiopų daiktinių gamybos priemonių, padargų, aparatų, mašinų, kaip štai elektros įtaisymų ir įrankių, kurių agrarinis kraštas visai nereikalauja. Besirutuliojant pramonei, gyventojai koncentruojasi miestuose ir tiems aglomeratams reikia jau visai kitokių susisiekimo priemonių. Sąryšy su aukštesniu išrutulos laipsniu atsiranda visai naujos reikmenų lytys. Gamybos priemonių prekyba, visai neliečianti tiesioginio vartojimo, randa pirkėjų tik išsiplėtusioje pramonėje, industrializuotame žemės ūkyje, sumiestėjusių gyventojų tarpe. Iš viso, gamybos priemonės tik čia ir tegali būti naudojamos. Miesto gyventojų ir industrinių verslamonių paklausai visai kitoki, negu kaimo gyventojų: elektrotechnika ir mašinų pramonė, susisiekimo priemonės ir chemijos dirbiniai tik ten ir tegali rasti rinką, kur šie reikmens yra išsiplėtoję. Iš to aiškėja ir anksčiau minėtasai faktas, kad pramonės kraštai esti geriausi pirkėjai vieni kitiems. Importo reikalavimas vėlgi daug pareina nuo to, kiek kraštas pajėgia savuosius gaminius pritaikinti įvairiopiems užsienio rinkų paklausams. Tad iš tikrųjų industrinės išrutulos laipsnis turi čia labai didelės reikšmės. Agrariniai kraštai, priešingai, gali daug daugiau tenkinti reikmenis iš savęs, ir delto jų importas eina kitokia linkme. Čia aiškiai glūdi dinamiškoji problema, kuri turės sprendžiamos įtakos užsieninės prekių prekybos ateičiai.

5. Sąryšy su tuo iškyla ir kitas nepaprastai svarbus ir platus klausimas: tai b u v i m a s ar s t o k a, eventl. m a ž ė j i m a s ž e m ė s p r o d u k t ų, ar tai žaliavų, ar maisto priemonių.

a) Visų pirma, kraštas, turįs ir vienų ir antrų, yra reliatyviai nepriklausomas nuo svetimo importo, tad atitinkamai ir nuo savojo eksporto. Juo mažiau papildomai abiejų reikalaujama, juo mažesnis bus importas ir visa užsienio prekybos apyvarta. Pavyzdys čia gali būti Jungtinės Valstybės, kurios seniau reliatyviai mažai tereikalavo svetimų žaliavų ir delto nejautė nė būtino reikalo eksportuoti. Nuo to laiko tačiau, kai pradėjo stokoti ar tai grūdų, ar medžio, ar žibalo, ir teko ieškotis svetimo importo, nuo tol ir Jungtinės Valstybės turi daugiau rūpintis išvežimu. Nemažiau svarbi, žinoma, ir maisto priemonių bazė. Turėdamas ją, kraštas nėra tiek priklausomas nuo eksporto rūšies, kaip tie

kraštai, kur maisto priemonių bazė labai siaura, pavz., Anglija ir Belgija. Bet, didėjant industrializacijai, kai tik čia ir prieinama labai greitai savaiminio išsimaitinimo riba, kadangi netrukus pasireiškia mažėjančio dirvos našumo dėsnis žemės ūkyje. Tuo būdu krašto įsipynimas į pasaulinį ūkį turi didėti; tai yra bendra problema visoms industrinėms Europos valstybėms. Čia kai tik ir prasideda moderninė prekių prekyba: gyventojų daugėjimą gali kompensuoti tik žemės produktų bazės praplėtimas. Dėliai to vėlgi turi didėti užsienio prekyba.

b) Tokių žemės produktų turėjimas ir jų eksploatavimas duoda kartais žymių pliusų pasaulinėje rinkoje. Jų pardavimas beveik visados tikras, nors pelno bei kainų svyravimai ir neišvengiami. Argentina, Kanada, Australija, Indija, Malaka, nemažiau ir Jungtinės Valstybės, visados gali rasti pinigingų pirkėjų. Tokių žemės turtų buvimas krašte turi pasaulinei prekybai pirmaeilės svarbos. Anglijos ir Vokietijos padėjimas iš didelės dalies remiasi anglies ir rūdos sutapimu. Brazilijos ir Straits Settlements turtus sudaro jų tiekiamas kaučukas, lygiai kaip ir žibalo versmės yra didelis lobis. Ne kitu būdu, berods, susidaro ir agrarinis turtas naujokinėse dar neišnaudotose žemėse. Jungtinės Valstybės tuo ir prašoko kitus kraštus, kad jos turėjo šių organinių ir neorganinių žemės turtų, tarytum, neribotam kieky; dar ir šiandien jų turtingumas iš didelės dalies pareina nuo to, kad jos gali vis dar nenualindamos plėšti tuos žemės turtus. Tik pamažėliui pradės ir čia jų pritrūkti. Turėjimas tokių „pirminių medžiagų", kuriomis remiasi moderninė pramonė, daro kraštą nepriklausomą nuo daugelio užsieninių pirkimų. Ten, kur vietos žaliavos iš dalies apdirbamos savoje pramonėje, dažniausiai turime, berods, monokultūrines industrijos, specifiškai vartojančios tokias žaliavas. Jos, kaip matėme, reikalauja kitų dalykų importo.

c) Iš antros pusės, tokių žemės produktų s t o k a dažnai susilpnina krašto pajėgumą pirkti ir importuoti. Priežastis čia ta, kad toks kraštas negali patiekti mainais už importą kitur reikalaujamų gaminių. Tokiam padėjime yra šiuo tarpu net ir dideli kraštai, kaip Kinai, Japonija, iš dalies ir Italija, kuri žymiai mažiau gali eksportuoti prekių ir tiekia daugiausia tik Pietų vaisius, gėles, šilko žaliavą ir nebent dar savo peizažines grožybes. Tuo atveju reikia jau ypatingų pastangų, kad ir netu-

rint išvežtinų vertybių vis delto pajėgtų gerokai įpirkti, kaip antai Šveicarija. Taip tad stoka visados parduotinų mainomųjų gėrybių turi didelės svarbos — tiek importui bei eksportui, tiek, pagaliau, ir krašto turtingumui.

d) Tiesa, kai kada žemės produktų s t o k a paskatina pirktis svetimų produktų savajai gamybai intensyvinti ir tuo būdu verčia daugiau eksportuoti. Tik tada, berods, gyventojų sugebėjimai kitose srityse turi būti pakankamai dideli, kad pagamintų mainams vertybių. Taip štai daugumui Europos valstybių reikalas gabentis svetimų žemės produktų yra svarbiausias akstinas didinti importą, intensyvinti ūkį ir drauge specializuotis: Anglija, Prancūzija, Belgija, Vokietija turi eksportuoti, kadangi joms reikia importuoti, ir tai vis daugiau, bedaugėjant gyventojmas. Žemės produktų ar tik jų eksploatavimo stoka gali perkamąjį pajėgumą sumažinti (Kinai), bet iš antros pusės, gali taip pat vesti prie didžiausio energijos įtempimo ir importo padidinimo.

Čia tad yra dvipusiškas veikimas: importas gali pasirodyti būtinas, jei reikmens ir perkamoji galia šiaip jau yra išaugę, bet jam gali būti ir užkirstas kelias. Visa pareina nuo to, kiek yra išsiplėtę gyventojų reikmens. Krašto turtingumą žemės produktų stoka silpnina, jų buvimas — stiprina; turi betgi būti išugdytos kitos pajėgos, kurios galėtų kompensuoti minusą ar išnaudoti pliusą. Žemės produktai aiškiai tenka skirti prie komplementarinių gėrybių, kurioms pirma reikia žmogaus darbo ir verteiviškumo, kad apskritai galėtų duoti vertės. Tarptautiniam ūkio santykiavimui šie produktai turi elementarinės reikšmės.

6. Didesnis ar mažesnis importo reikalas, sudaręs pagrindą ūkio santykiavimui, kaip matėme, reiškiasi gyventojų perkamąja galia; tačiau gali būti dar ir kitų veiksnių, nuo kurių pareina importingumas ir užsieninis ūkis. K a p i t a l o s u s i d a r y m a s taip pat turi sprendžiamos reikšmės užsienio prekybai. Šiuo atveju, berods, kalbama apie tautos taupumą, jos pajėgumą ir sugebėjimą taupyti. Ne tuo vienu betgi čia einasi: pats juk taupumas ir tegalimas tik tada, kai esti didesnių l a i s v ų p a j a m ų; iš tikrųjų čia turime visą tautos kapitalo susidarymo klausimą. Mūsų problemai jis delto turi sprendžiamos reikšmės, kad visų pirma nuo to pareina savosios pramonės išrutolos laipsnis. Išmaitinti vis didėjantis gyventojų perteklius savajame krašte galima tik ta sąlyga, jei nuolatos susidaro pakankamai

kapitalo. Nuo to pareina galimumas intensyvinti ūkį, griebtis naujų pramonės šakų ir išplėsti savųjų gaminių pardavimas užsienin. Štai kas sugriauna M a l t h u s'o teoriją, kuri ir atsirasti galėjo tik del to, kad buvo i š l e i s t a i š a k i ų k a p i t a l o s u s i d a r y m o r e i k š m ė ū k i o d i n a m i k a i. Todel mes, nagrinėdami moderninės užsienio prekybos eigą, būtumėm galėję iš pat pradžios statyti kapitalo susidarymo klausimą. Mintijant tenka daryti skirstymas, imti atskiri elementai vienas po kito, tuo tarpu, kai tikrovėje tėra visuotinas dalių sąraišumas.

Kapitalo susidarymas tiesioginiai ir iš pagrindų veikia paklausus svetimoms g a m y b o s p r i e m o n ė m s, industrinėms žaliavoms ir aparatams, kai tik pareikalavimas negali būti patenkintas savajame krašte. Abiejų formų, tiek ilgaterminino, tiek trumpaterminino kapitalo susidarymas yra būtina sąlyga tam, kad didėtų visų rūšių produktyvinių gėrybių įvežimas: paprastai, prieš jam padidėsiant, turi jau būti susidarę kapitalo. Be šito visai nėra galimumų pakelti vidaus gamybą. Kaip nuo pajamų apskritai pareina vartojimo gėrybių pareikalavimas, taip nuo kapitalo — gamybos priemonių paklausai. Antra vertus, kapitalas eina į užsienį ir sudaro naujus importo galimumus, kurių šiaip jau nebūtų. Šitai jau minėjome, kalbėdami apie ūkio santykių elementus.

Čia mes turime atvaizduoti tas veikiamąsias pajėgas, dėliai kurių šie elementai tenka laikyti itin svarbiais. Kapitalo susidarymas krašto viduje pakelia importingumą, padidina bendrąjį tautos ūkio pareikalavimą, tad drauge ir visus paklausus. Iš antros pusės, savojo kapitalo sudarymą gali, berods, atstoti s v e t i m a s k r e d i t a s, kurį kraštas gauna[1]. Krašto importingumui jis turi nemažesnės svarbos ir, bent iš pradžių, veikia lyginai taip, kaip savojo kapitalo sudarymas. Tiesa, vėlesnėje stadijoje turi virsti priešingai — reikia didinti eksportas procentų saldui išlyginti. Anksčiau buvome nurodę, kaip kapitalas praveda kelią įsipynimui į pasaulinį ūkį. Čia mes matome, kad kapitalas taip pat yra sprendžiamasis faktorius v i d i n i a m

[1] Mes čia paliekame nuošaliai pradmeninį kredito kūrimą (originäre Kreditschöpfung), kurs turi atstoti kapitalo susidarymą; mano nuomone, pirmasai negali atsirasti be pastarojo, nors ir gali šį papildyti ir perviršyti.

krašto imlumui, tad drauge ir tarpvalstybiniams ūkio santykiams.

7. Galiausiai, krašto pareikalavimas gali būti padidintas dar ir kitu būdu, būtent, tuo, kad užsieniui tiekiami n e t a r p i š k i p a t a r n a v i m a i. Tada čia turi būti išsidirbę gabumai pažinti svetimus reikmenis ir pritaikinti jiems pasiūlus; nes juk ir kituose kraštuose lygiai veikia būtinybė vadovautis vien savo reikmenimis. Ir čia štai pasireiškia ypatumai tų asmenų, kurie mezga tarptautinius ūkio santykius, nužiūri tą svetimąjį pareikalavimą ir imasi tarpininkauti: jie patiekia įvairių rūšių prekių bei veikinių tinkamu laiku ir tinkamomis kainomis abiem pusėm. Tenka veisti naujos kultūros, išrasti kokybės, sužadinti reikmens. Dažnai santykiai tegalima palaikyti tik su didžiuliu įstaigų ir informacijų aparatu. Visame tame neišvengiamai esti kaž kas spekuliatyviška. Kaip pirmiau visados įvairių tautybių „ryžtūs pirkliai" ieškodavo ir rasdavo tokių ryšių, taip dabar aktingosioms tautoms reikia turėti tokios verteiviškumo dvasios. Čia nuostabi tam tikrų natūrų energija ir mitrumas visa tai daro. Bet išviršinis vaizdas lengvai persikeičia, tarsi savotiškas ūkio vylius nuslepia tikrąsias veikiamąsias pajėgas. Šios visados remiasi pagrinde glūdinčiais reikmenimis, nors jie būtų tik latentiniai, nepasireiškę, dar tik sužadintini. Tuo būdu savųjų paklausų elastingumas žymiai pareina nuo to, kiek sugebama pritaikyti savieji pasiūlai s v e t i m i e m s paklausams ir užsienio perkamajai galiai.

Šitai ypatingai sustiprina atskirų asmenų ir tam tikrų gyventojų grupių ekonominį būvį; tas sustiprėjimas toliau persiduoda ir kitiems tautos ūkio nariams. Taip gali būti padidinta tautos perkamoji galia del to, kad užsieny arba užsienio sąskaiton atliekami patarnavimai, kurie duoda pelno. Principe tai nieku nesiskiria nuo lig šiol gvildentų atvejų, tik forma kiek kitoniška. Atsilyginimas įvyksta tuo ar kitu importo pavidalu, ar tai įrašydinant saldo savo kreditan, ar realizuojant jį tiesiog užsieny, arba paverčiant užsieny įgytą perkamąją galią prekėmis ir jas įsivežant. Šie veiksmai tenka skirti prie aktyviausių užsienio prekybos pozicijų, kurios tiesioginiai virsta sustiprėjusiais paklausais užsienio prekėms, ar užsienio patarnavimams. Reikalavimų balanse tie veiksmai sudaro nematomąsias pozicijas, kurių smulkmenų čia nenagrinėsime. Jos svarbios tuo, kad tiesiogi-

niai didina importą. Patarnavimai užsieniui, — ar tai būtų pelnas iš prekybinio tarpininkavimo, ar iš užsieninių verslamonių, ar iš kolonialinės veiklos, — visados sustiprina krašto perkamąją galią ir sužadina naujus reikmenis.

8. Toki yra, bendrais bruožais, kiekvieno užsieninio ūkio pagrindai. Faktiną jo eigą galutinai nulemia minėtieji veikiniai. Metodologiškai yra teisinga imti pagrindan tokia stadija, kur tarptautiniai ūkio santykiai jau yra išsirutulioję, ir iš čia išvesti paprastesni, žemesnės išrutulos atvejai. Visi šie aktyvieji veiksniai, drauge paimti, kiekvienu momentu parodo, kokių galimumų turi to ar kito krašto užsieninis ūkis. Jie reiškia k r a š t o i š g a l e s p a s a u l i n e i r i n k a i. Būdami ir savaime jau svarbūs, jie taip pat nulemia krašto padėjimą santykiuos su kitais kraštais. Iš jų galima aiškiai matyti, kiek kuris kraštas įstengia paimti svetimų prekių bei veikinių ir kiek jis priklauso kitų kraštų. Tiesa, jie nuolat rutuliojasi, tad jų uždavinys yra dinamiškas. Dėstyti juos tektų produktyvių jėgų teorijoj, kuri turėtų taip pat išnagrinėti absoliučių ir reliatyvių krašto išgalių problemą.

Šiems štai aktyviniams veiksniams, kurie nuolat juda ir keičiasi, kurių pusiausvira tėra tik quasi-statiška, daro įtakos ir politinės aplinkybės. Visos tokios politinės priemonės tiek betgi tegali turėti reikšmės ir padarinių, kiek jos veikia šiuos aktyvinius faktorius. Tuo būdu jos gali pasunkinti prekių bei veikinių įsigijimą ir tuo pat trukdyti pačią užsienio prekybą. Jas tikslingai galime pavadinti „represyviniais“ arba, dar geriau „n e t a r p i š k a i r e p r e s y v i n i a i s“ faktoriais. Antra vertus, politinės priemonės gali, berods, veikti ir tuo būdu, kad jos k e i č i a pačius minėtuosius aktyvinius faktorius ir tuo vienaip ar kitaip nukreipia importo pareikalavimą krašte. Pavyzdžiui, savojo žemės ūkio pakėlimas gali sumažinti svetimų žemės produktų importą. Užsienio prekybos atžvilgiu tai būtų tarpiškai „represyvinis“ veiksnys. Savo keliu, jis galėtų didinti paties žemės ūkio importingumą ir tuo vėlgi paveikti užsienio prekybą. Taip pat p r o d u k t y v i n i ų j ė g ų k ė l i m a s krašte gali tam tikromis aplinkybėmis sumažinti importą, bent jau kai kurių prekių. Bet jis gali taip pat, stiprindamas perkamąją galią, padidinti kitų prekių pareikalavimą ir importą. Vadinas, čia visiškai pareina nuo aplinkybių, ar užsieninis ūkis nuo to pakils

ar nusmuks, ar užsieniniai santykiai padidės ar sumažės. Dažniausiai produktyvinių jėgų ugdymas pakelia tautos ūkio išgales ir tuo padidina importo reikalą krašte — kaip tik del to, kad kraštas, išplėtojęs savo produktyvines jėgas, tampa turtingesniu. Pagaliau, tie aktyviniai veikiniai patys gali būti sustiprinti tam tikromis politinėmis priemonėmis. Jas vadinsime politiškai — aktyviniais momentais.

Iš to kartu išeina, jog tik turtėjantieji kraštai tegali nuolat didinti savo užsieninę prekybą — dalykas, žinomas nuo H u m e ir S m i t h laikų visiems mokslo žmonėms, bet toli gražu ne visiems politikams. Nuo krašto turtingumo laipsnio pareina juk, kiek tas kraštas pajėgs ir norės paimti svetimųjų dirbinių, o tatai nulemia drauge ir jo būklę pasauliniame ūkyje.

VI SKYRIUS.

Santykis tarp vidaus rinkos ir užsieninio ūkio.

Tautos ūkio išgalės.

Iš pat pradžios atrodo savaime suprantama, kad krašto turtingumas remiasi vidaus rinka. Ji yra kiekvieno ūkiškojo veiksmo pagrindas ir drauge jo tikslas. Žemės ūkiui ir visoms lokalinėms pramonėms ji savaime sudaro pardavimo rinką. Tai buvo visai ne laiku atsiradęs krypsnys, kai merkantilizmas užsienio prekybą palaikė svarbiausiu turto šaltiniu, jos rėmimą paskelbė svarbiu dalyku ir jos linkui nukreipė žymią dalį ūkio politikos.

Nuolat girdėti tvirtinant, jog perkamosios galios ir vidaus rinkos sustiprinimas esanti geriausia atspara tautinei pramonei; ši rinka esą reikalinga visu pirma stiprinti, norint kad tautinė dividenda tikrai pakiltų. Del to čia turėjome pirmoj eilėj išnagrinėti tuos veiksnius ir pajėgas, kurios nulemia užsienio prekybą ir drauge krašto išgales pasauliniam ūkiui. Kyla betgi klausimas, ar galima nusakyti kas nors bendro apie santykį tarp „vidaus rinkos“ ir užsieninio ūkio, vadinas, apie krašto gaminių eksporto dydį ir reikšmę, palyginti su visa gamyba, o taip pat ir apie šios išrutulos tendencijas. Šis tai klausimas paliečia visą kiekvienos tautos ūkį ligi pat smulkenų ir nustato gaires užsieninei ūkio politikai. Mes prileidžiame, kad atskirų tautos ūkių visuma sudaro idėjinį vienetą, nors pats santykia-

vimas vyksta tik tarp individų. Iš pradžios imame šį klausimą vien statiška problema, kurią tik tolesnėj eigoj galime gvildenti iš dinamiškų požvilgių.

Santykis tarp vidaus rinkos ir užsienio ūkio, kaip tai aiškiai pastebime įvairiuose kraštuose, yra labai nevienodas. Yra valstybių, kuriose užsieninė rinka tevaidina labai menką rolę, palyginti su vidaus rinka, nors absoliučiai kiekiai dėliai krašto didumo ir gyventojų daugumo gali atrodyti gana dideli. Taip yra, pavyzdžiui, Rusijoje, Indijoje, Jungtinėse Valstybėse, taigi kraštuose su visai skirtingais tautos ūkio tipais. Čia skaičius interesentų, kuriuos eksportas tiesioginiai paliečia, labai nedidelis, užsieninė ūkio reikšmė, palyginti, gana menka. Ir yra valstybių, kur užsienio prekyba, palyginti su vidaus rinka, pasirodo labai didelė, kur eksportas tiesioginiai liečia gana žymų ūkių skaičių: taip štai, Belgijoje, Olandijoje, Šveicarijoje, atmetant, žinoma, į šalį grynąjį tranzitą. Šios valstybės daug stipriau suinteresuotos užsienio prekyba ir tiek pat yra jautresnės prekybos politikos atžvilgiu. Bendrai atrodo, kad mažosios valstybės priklauso prie pastarosios grupės, o didžiosios prie pirmosios. Kadangi negalima išvesti tų abiejų kiekių koeficiento, tai bene aiškiausiai parodys kalbamąjį santykį eksporto suma, tenkanti kiekvienam žmogui. Ji sudarė antai (1913 m. vok. markėmis): Jungtinėse Valstybėse 113, Prancūzijoj 141, Vokietijoj 156, Anglijoj 281, tuo tarpu Belgijoj 348, Olandijoj 896, Šveicarijoj 291.

Atvirkščiai, savojo vartojimo santykis su visa gamyba nulemia vidaus rinkos svarbumą atskiroms pramonės šakoms ir visam krašto ūkiui. Ar vidaus ūkio dalinys didesnis, lygus, ar mažesnis, ar jis turi tendenciją didėti ar mažėti, palyginant su užsienio rinka? Nuliekamas kiekis, kuris iš bendrosios gamybos atlieka nuo vidaus suvartojimo, parodo krašto priklausomybę nuo užsienio: tas kiekis turi būti atidėtas importo apmokėjimui. Iš šių bendrų samprotavimų nekiek, berods, išvadų tegalima padaryti del atskirų ūkio šakų. Yra grynai t a u t i n i ų p r a m o n i ų, kurių visą darbą paima vidaus rinka — taip, antai, statybos pramonė, žymi dalis drabužių pramonės ir visa lokalinė valgomųjų daiktų pramonė. Tuo tarpu kitos pramonės dirba daugiausia eksportui ir be jo visai negali egzistuoti; tokios štai stambios industrijos, Vokietijoje: chemijos, elektrotechnikos,

mašinų statybos, Anglijoje: anglių kasyklos, medvilnės pramonė — vis tai eksportinės pramonės siauresne prasme. Pagaliau, yra ir tokių, kurios be importo visai neišgali patenkinti vidaus paklausų, vadinas, neaprėpia vidaus rinkos. Būtų ypatingai svarbu išnagrinėti sąlygos ir pakitėjimai kiekvienoje atskiroje šakoje, nes nuo to pareina visas užsieninis ūkis. Charakteringa yra bendroji tendencija, kad išrutulos eigoje stambioji pramonė labai dažnai pralaužia savo krašto ūkio rėmus. Moderninės stambiosios pramonės esmė, permaina organinėje kapitalo sudėty, pagaliau degresyvinių kaštų dėsnis, visa tai veikia taip, kad pramonė nuo tam tikro didumo praauga vidaus rinką ir būtinai reikalauja užsienio pirkėjų. Čia vėlgi tarsi ekonominės išrutulos vylius pasigauna šios priemonės, kad būtų pagaminta reikalingų gėrybių atsimokėjimui už didėjantį importą. Tereiškia: E eksportas, I importas, G bendra gamyba, V vidaus suvartojimas, tada išeis V=G+I—E.

2. Mes galime suvokti šiuos santykius, samprotaudami taip: Bendrajai gamybai galioja kaž kas panašu į minimumo dėsnį žemės ūkyje, t. y., mažiausiam kieky turimas gamybos elementas nulemia bendrąjį gavinį. Reliatyviai menko nario stoka gali opiai atsiliepti į visumą. Užsieninis krašto ūkis, kaip matome, pareina nuo importo dydžio, nuo papildomojo gyventojų reikalavimo, kurs apima ne tik galutino vartojimo, bet taip pat netiesioginio reproduktyvinio gamybos vartojimo tikslus. Čia mes visados imame pagrindan tas valstybes, kurios aktyviai sukūrė tarptautinį ūkio santykiavimą. Kiti kraštai yra pasyvių narių santyky su šiomis valstybėmis, be kurių jie dažniausiai nebūtų nė įstengę savo produktyvinių jėgų išplėtoti. Europos valstybių užsienio ūkiui importas sudaro pirmąjį veiksnį. Tik didelis reikalas verčia pasiekti svetimus kraštus ir pakelti gana žymias transporto išlaidas. Kai gyventojai bei jų pareikalavimas perauga savosios žemės išteklius ir, iš antros pusės, atsiranda ir išsiplečia vis didėjantieji reikmens, kurių nebegalima patenkinti savo krašte, tada būtinai prisireikia eksportuoti, kad patenkintų tuos absoliučiai ar reliatyviai būtinuosius reikmenis[1].

[1] Džiaugiuos, kad šituo klausimu mano pažiūros daug kur sutinka su Sombart'o, (plg. jo: Ausbau, Anbau, Abbau, Weltwirtsch. Archiw. 1926) iš tikrųjų, tam tikrų pirminių medžiagų turėjimas, arba nuolatinis

Jaunesnieji agrariniai kraštai tik tariamai sudaro čia išimtį. Jų eksporto dydį ir drauge jų būklę tarptautiniame ūkio santykiavime nulemia kapitalo bei patarnaujamųjų veikinių importo dydis. Ir čia reikmens praauga agrarinį ūkį, ir verčia importuoti svetimų dirbinių; tada reikia daugiau gaminti, kad atliktų kuo už juos užmokėti. Šitai kartojasi tipiškai visuose kolonialiniuose kraštuose, kur kolonistai atneša senesnę kultūrą, tad ir didesnius reikmenis. Bet ir čiabūvių kultūrose kitokių gėrybių pareikalavimas sudaro akstiną gaminti daugiau, negu reikalinga tiesioginiam vartojimui. Todel tautose dažnai tenka pirma sužadinti reikmens, kad palenkus gyventojus plėtoti vietos kultūras, kurios paskum eina importo apmokėjimui. Ir čia tad importo reikalo dydis nustato santykį tarp vidaus rinkos ir užsieninio ūkio. Juo pareikalavimas didėja, juo reliatyviai mažėja vidaus rinkos reikšmė. Antra vertus, juo daugiau gaminių pavyksta išgauti iš savo žemės, juo vidaus rinka įgyja didesnės reikšmės. Šitai reikia dar plačiau išsiaiškinti.

3. Kiekvienas kraštas turi tik tam tikras produktyvinių jėgų išgales. Jas apriboja turimas pirminių medžiagų (Grundstoffe, matières premières) kiekis ir darbo veikinių kiekis, t. y. gyventojų dydis; abu tiedu veiksniai visų pirma pareina nuo teritorijos ploto. Toliau jų ribą sudaro kapitalo fondo dydis, kurs kievienu statišku momentu yra toks, o ne kitoks, ir negali būti norimai pakeistas. Vis tai yra tam tikru laikotarpiu pastovūs dydžiai; iš pradžios jie atrodo ne labai ir pakeičiami. Įsiterpus čion kapitalui ir padedant technikos pažangai, krašto išgalės, berods, gali būti žymiai padidintos. Kapitalizmas čia nuveikė didelį darbą, nepaprastai išplėsdamas produktyvinių jėgų išgales. Įvairių formų kapitalas sąryšy su technika gali sudaryti pakaitalą ir menkai turimoms jėgoms: ar tai intensyvindamas žemės išdirbimą, ar sukurdamas pramones, kuriose žmogaus ir žemės jėgos gali būti daugiau išnaudotos. Tai įvyksta, didinant ekonominį koeficentą, t. y. santykį tarp įdėto darbo ir gavinio. Tačiau trumpesniame laikotarpy ir kapitalo fondo dydis yra vienas iš tų veiksnių, kurie apribojo krašto materialinių

---

jų valdymas yra šiandieninės mūsų ūkio santvarkos pagrindas, bet drauge ir Achilo kulnas — silpnoji vieta. Kolonialinė politika buvo neįsisąmoninta pastanga nugalėti tuos sunkumus „politinėmis priemonėmis“.

gėrybių turį. Šis turis įvairiuose kraštuose gali būti labai nevienodas, žiūrint kur kokie pagrindiniai faktoriai; bet kiekviename krašte jį vis delto apriboja turimosios pirminės medžiagos, kurių būtinai reikalauja ūkis tam tikrame kultūros laipsnyje. Visos tirados apie dvasinį kapitalą arba apie idėjines vertybes negali pakeisti šio elementarinio fakto. Pirminės medžiagos gaunamos iš žemės, arba kaip augmeniniai produktai, kurie nuolat vėl atsinaujina, arba kaip neorganinės materijos, kurios savo rūšimi ir kiekių yra aprėžtos. Pastarosioms bendrai nėra jokio pakaitalo, nes surogatai irgi reikalauja kitokių žaliavų. Žemė iš tikrųjų yra visokio turto šaltinis, kaip sakė fiziokratai, tik kad jie turėjo omeny vien žemės ūkį, negalvodami apie visus kitus žemės turtus, kurių dar kraštas turi. Juo daugiau technika išmoksta juos sudoroti, juo labiau ji darosi nuo jų priklausoma.

Tiesa, tas šaltinis reikia eksploatuoti: šitai pareina nuo žmonių, jų gabumų, jų energijos. Darbo nuoveikis yra tad antras faktorius, nulemiąs krašto išgales. Bet vis delto kiekvienu momentu susidaro t a m t i k r a r i b a, tam tikros gamybinės išgalės. Juo kraštas mažesnis — juo menkesni ir vienpusiški žemės turtai; juo jis didesnis — juo šie produktai ir jų naudojimo galimumai yra žymesni ir įvairesni. Neorganinės medžiagos galima, berods, geriau naudoti, bet nepadauginti. Organinių medžiagų eksploatavimas taip pat negalima pakelti aukščiau tam tikro laipsnio, o ypač negalima išlaikyti tuo pat metu ir intensyvės ir visapusiškos gamybos. Nereikia užmiršti, kad Europos žemės ūkis galėjo intensyvėti, tik liaudamasis auginti daugumą tų žaliavų, kurias jis seniau gamino (linus, vilnas, aliejus, dažus). Tik tuo būdu perėjimas ir buvo galimas. Be to, gyventojai turi tam tikrą darbingumą, kuris tam tikru momentu vargiai begali būti pakeltas. Jis pareina nuo gyventojų sudėties pagal amžių, lygiai kaip ir nuo fizinės bei dvasinės-moralinės žmonių jėgos. Štai visa šita mes čia ir vadiname t a u t o s ū k i o i š g a l ė m i s kiekviename krašte. Jų ribas nulemia teritorija ir gyventojai.

Trūkstamas savojo krašto išgales turi papildyti svetimas importas. Jo didumą tam tikroje kultūros stadijoje daugiausia nulemia kiekis s v e t i m ų ž e m ė s p r o d u k t ų, kurių kraštas nebeturi ir kurių jis vis tik reikalauja svarbiems reikmenims tenkinti. Šis trūkstamųjų žemės produktų kiekis ap-

sprendžia užsieninį krašto ūkį, vis viena, ar tie produktai būtų įvežami apdirbta ar neapdirbta forma. Mes vadiname tai užsieninio ūkio koeficientu tam tikru metu. Šis dėsnis, kaip tuojau pamatysime, tenka kiek modifikuoti, bet, apskritai imant, jis atitinka moderninio užsieninio ūkio esmę. Iš to vieningai išsisprendžia ir santykis tarp vidaus ir užsienio rinkos. Juo didesnę dalį reikmenų turi tenkinti svetimi žemės produktai, juo didesnis turi būti ir eksporto dalinys, priešingu atveju — didesnė vidaus rinkos reikšmė: V = (G+I) — E. Yra atgrįžtinis (resiprokinis) santykis tarp svetimų žemės produktų reikalo krašte ir tarp vidaus rinkos reikšmės. Ši formulė duoda išaiškinimą ir pamatavimą to fakto, kad atskirų kraštų padėjimas ir reikšmė pasauliniam ūkiui nuolat kinta laiko eigoje; bet kurio krašto pasiektosios išgalės kiekvienu momentu reiškia tik labilinės pusiausviros būvį. Anuo metu, kai klasikai rašė, tas būvis atrodė patvaresnis ir darė reliatyvaus pastovumo įspūdį. Audringo pirmyn veržimosi laikais krašto išgalės keičiasi labai greit, ligi pagaliau vėl pasiekiamas statiškas būvis. Didinti produktingumas ir tuo pat turtingumas, sudaryti daugiau galimumų tautinei dividendai pakilti — tai reiškia: išplėsti krašto išgalės, jo turis.

4. Čia skirtina keletas atvejų. I. Galimas daiktas, kad krašto gamyba eina tik vidaus rinkai ir su ja sutampa, vadinas, egzistuoja didelis kolektyvinis reikmenų tenkinamasis ūkis. Tai būtų iš tikrųjų „autarkinis“ ūkis, idealis kraštutinis atvejis, kurį maždaug atitiktų Fichtes „geschlossener Handelsstaat“ („uždaroji prekybinė valstybė“). Autarkinio ūkio idealas reiškia nepriklausymą nuo užsienio, visų pirma būtinųjų reikmenų atžvilgiu. Jis galimas tik ta sąlyga, kai savoji žemė iš tikrųjų visa ko duoda ir žmonių pasitenkinimui to jau ganėja — ištisus šimtmečius besitęsęs Europos būvis, kurį suardė moderninė išrutula.

II. Antras kraštutinis atvejis — kada eksportu apmokami šiaip jau veikiniai, kiek už juos neatsilyginta kitokiu būdu, bet prekių importas nereikalingas, nes pakanka savųjų išgalių. Šis atvejis iš tikrųjų ilgą laiką tęsėsi kai kuriose Rytų Azijos valstybėse, antai Kinuose ir Japonijoj, lygiai kaip ir Jungtinėms Valstybėms jis buvo charakteringas. Tiesa, iš antros pusės, čia daž-

nai reikėdavo griebtis kolonialinių užkariavimų, teritorijos prijungimų, migracijų, vadinas, iš dalies politinės galios priemonių, kad išlaikius šį būvį, kurio siekimą dabar vėl užtinkame kai kuriose „visapasaulinių imperijų“ idėjose.

III. Pagaliau, trečias kraštutinis atvejis: už visas įvežamas prekes atsimokama tik patarnaujamaisiais veikiniais. Šis atvejis bene buvo senuosiuose prekybos miestuose, Genujoj, Venecijoj, Liubeke. Savaime jis galėtų charakterizuoti padėjimą grynai prekybinės valstybės, kuri paskum prisijungia svetimas teritorijas, kad galėtų egzistuoti.

Daugumoje atvejų eiga bus kitokia. Nei galima bus apsieiti be pirminių medžiagų importo, nei seksis visa užsieninė apyvarta atsverti vien patarnaujamais veikiniais: grynoji rentinė bei prekybinė valstybė vargiai beįvykdoma. Dažniausia tad vidinės tautos ūkio išgalės tęsės patenkinti tik dalį būtinųjų reikmenų. Kita dalis reikės parsigabenti iš užsienio. Iš to išeina: juo didesnis pareikalavimas tokių būtinųjų svetimų gaminių ar veikinių, palyginti su savomis jėgomis, juo žymesnę rolę vaidina užsienio rinka, palyginti su bendrąja krašto gamyba. Ten, kur didelės savosios išgalės, užsienio rinkos reikšmė paprastai menka. Taip buvo Rusijoj esant ligšioliniam kultūros pobūdžiui, tas pats, nors kitomis sąlygomis, galiojo ir Jungt. Valstybėms. Tuo tarpu ten, kur savosios išgalės yra menkos,—ar tai del teritorijos siaurumo ir naturalinio žemės neištekliaus, ar tai del ypatingo gamtos skurdumo, — ten užsienio rinka vaidina žymiai didesnę rolę. Štai delko mažosios valstybės, pasiekusios tam tikro kultūros laipsnio, paprastai daug stipriau įsipina į pasaulinį ūkį, negu didžiosios su savo įtalpesne ir visapusiškesne žemės kultūra.

5. Galima pastebėti aiški tendencija ta linkme, kad užsienio rinkos dalinys nuolat didėja, kaskartinė užsienio prekybos apyvarta absoliučiai ir reliatyviai auga. Ir tai ne tik pramoninėse valstybėse: ši tendencija apima ir agrarinius kraštus. Anksčiau jau buvo nurodyta, kad tas vaidmuo, kurį užsienio prekybai skyrė Adomas Smith, tikrai atitiko 18-to šimtmečio tautos ūkio struktūrą, net ir tokiam krašte, kurs tuo metu buvo vienas pažangiausiųjų. Žemės ūkis tebeturėjo didžiausios reikšmės, tiek pagal skaičių žmonių, kurie tiesioginiai iš jo gyvena, tiek pagal gavinį, kurį jis pagamina. Toliau ėjo

pramonės darbas, dirbamas tuo metu daugiausia dar namų pramonėje, kur jį organizavo judamas patiekovo kapitalas; tik retai pasitaiko nedidelės manufaktūros. Vidaus prekyba turėjo išlyginti tarpusavy įvairias miesto ir kaimo sritis, transporto spaudimo ji dar beveik nejautė. Ir tik paskutinėje vietoje ėjo užsienio prekyba, kuri iš tikrųjų vien atilekamus gaminius tedavė mainais už reliatyvės prabangos importą. A. Smith, išreikšdamas tai, kaip teoretinį postulatą, iš tikrųjų tenusakė anų laikų būseną.

Šiuo atžvilgiu įvyko esminių ir pagrindinių atmainų: užsieninio ūkio reikšmė nuolat didėja, drauge eina pramoninė išrutula, todel ir vidaus rinka netenka absoliutinio pirmavimo. Nebegalima atsidėti vien vidaus rinkai, kai reikia tolydžio vis daugiau gabentis svetimų gėrybių ir pramoninių medžiagų. Šis momentas įvairiuose kraštuose nevienodai stipriai veikia; tatai labai daug pareina nuo tautos ūkio struktūros pakitėjimų. Europos—Šiaurės Amerikos kultūros sritis juo toliau, juo daugiau įsimazgo į pasaulinį ūkį, tad čia atitinkamai didėja užsienio ūkio dalinys ir reikšmė. Tuo tarpu visi Rytai, tiek Rusija, tiek Kinai—Japonija tėra tik labai paviršutiniškai į jį įsitraukę. Galimas daiktas, kad šiose valstybėse gali kada įvykti atvirkščia evoliucija, ir vidaus rinka vėl gali užimti pirmaujamą vietą. Šitai gal būt galima ir pagreitinti sąmoninga politika. Tačiau, bendrai imant, neginčytinai galioja anas dėsnis, kurs išreiškia ekonominę kiekvieno krašto priklausomybę nuo likusio pasaulinio ūkio. Tas dėsnis nusako, jog kiekvienu momentu stokojamas žemės pagrindas nulemia krašto užsienį ūkį, tad drauge ir vidaus rinkos reikšmę, palyginti su eksportu. Stiprinant vidaus rinką, dažniausia kartu didėja ir importas, ir vis labiau įsipinama į pasaulinį ūkį. Kitaip tariant, užsieninio ūkio koeficientas nulemia vidaus rinkos reikšmę krašte. Juo toliau juo labiau žemės pagrindas tampa ūkio lemtimi.

6. Ligi šiol mes prileidome, kad tarp įvairių kraštų eina tik prekių prekyba ir todel įvežimas turi būti apmokėtas irgi išvežimu įvairių prekių rūšių. Bet mes jau žinome, kad šis prileidimas neatitinka tikrovės, kad tarptautinis ūkio santykiavimas turi daugel kitų pozicijų. Delto į aną bendrąją formulę tenka įnešti dvi gana svarbios modifikacijos. I. Viena, įvežimas gali

būti didesnis negu atitinkamas išvežimas. Tas būna del to, kad įvairios rūšies patarnaujamieji veikiniai, ypač kapitalo paskolos, leidžia išlyginti reikalavimus kitu būdu, o ne vien tik prekių mokėjimais. Pastarieji yra būtini ten, kur nėra kitų užsieninių pozicijų, šiaip kurių pelnų ar gaunamų kreditų. Visais kitais atvejais įvežimas tariamai prašoka išvežimą ir esti išlyginamas „nematomu išvežimu". Tų kitų reikalavimų dėka, išvežimas gali būti reliatyviai mažesnis, o vidaus rinka atrodo padidėjusi. Iš tokių patarnavimo bei kapitalo veikinių kraštas turi naudos. Šitai matome visose kreditorėse valstybėse, ypač Anglijoj ir Prancūzijoj. Ir nauda čia nemaža, kadangi ne tiek daug reikia gaminti eksportui. Bet tai iš esmės nė kiek nekeičia anksčiau išvesto dėsnio, tik ką čia sumažėjo būtinumas eksportuoti ir tuo būdu palankiau susideda santykis su vidaus rinka. II. Iš antros pusės, galimas daiktas, kad kraštas neturi didelio importo pareikalavimo, jo žemės kokybė aplamai pakankama, bet užtat jam tenka naudotis svetimais veikiniais, sakysim, įsivežti svetimo kapitalo arba naudotis prekybiniu tarpininkavimu. Importas negi būtinai turi susidaryti iš prekių, jame gali būti juk ir kitų elementų. Tada užsienio rinka įgyja reliatyviai didesnės reikšmės, negu to, rodos, reikalautų vidaus sąlygos. Taip buvo ilgą laiką Jungtinėse Valstybėse. Kai importas apima dar ir kitas pozicijas, ne vien tik daugiausia žemės produktų papildymą, tada į minėtąją formulę tenka įvesti dar vienas (P) elementas, taigi: $V = G + I \pm P - E$.

7. Ligi šiol mes prileidome statišką būvį; dabar belieka išrodyti *užsieninio ūkio raida ir keitimasis santyky su vidaus rinka*. Užsieninio ūkio koeficientas keičiasi tam tikru dėsningu judėjimu. Svetimų žemės produktų reikalo dydis, kurs čia visa nulemia, pats yra daugelio aplinkybių funkcija, kaip į tai esame nurodę kitam sąryšy. Išrutulai daro įtakos šie momentai:

a) *Gyventojų daugėjimas*: kai tik del jo žemės pagrindas tampa perankštas ir mitybos plotas nebeištenkamas (klaidingai pastatyta *Malthus'o* problema). Pavyzdys: Vokietijoj gyventojų daugėjimas prieš karą apie 800.000 žmonių kasmet reliatyviai padidino užsieninio ūkio dalinį ir atitinkamai susiaurino vidaus rinkos dalinį; kitaip Prancūzijoje, kur vidaus rinka galėjo išlaikyti didesnę reikšmę.

b) Tolydžio stokojimas tam tikrų medžiagų, kurios būtinai reikalingos ūkio laipsniui išlaikyti: 18 šimtmečio gale medžio klausimas, kaip tai atvaizdavo Sombart'as, pereito šimtmečio vidury medvilnės klausimas, vėliau geležies rūdos, pastaruoju metu žibalo klausimas. Kasyklų ūkyje mažėjančio našumo dėsnis aiškiausiai pasireiškia, išsisemiant medžiagai.

c) Iš antros pusės vis didėjantieji nauji reikmens, bekylant turtingumui. Čia bus tikslu skirti kultūrinius vartojimo reikmenis nuo techninikinių gamybos reikmenų.

Dėliai to dabar jaučiamas būtinas reikalas įsigabenti svetimų žemės produktų: gali tai būti tik tam tikros padedamosios medžiagos saviems ištekliams papildyti ten, kur turima svarbiausiųjų produktų, ar stokojamosios medžiagos ir jėgos, būtinai reikalingos tautos ūkio išrutulai (pavz., anglys jėgai gaminti, varis elektrotechnikai). Moderninio santykiavimo ypatumas yra tas, kad jis sužadina naujus reikmenis. Tatai sukelia tautų varžytynes del tam tikrų medžiagų ir jėgų, o jos vėl mezga naują santykiavimą. Užsieninis ūkis įgyja didesnės reikšmės: toks yra daugumo industrinių valstybių likimas.

d) Pagaliau technikos pakitėjimas įstengia geriau išnaudoti turimas krašte žemės jėgas, vadinas, padidinti krašto išgales: taip, antai, ėmus vartoti jėgos gaminimui anglis ir vandenį vietoj medžio. Galimas tad daiktas, kad čia svetimųjų medžiagų pareikalavimas sumažės. Kraštai, turtingi anglių, moderninės technikos dėka mažiau reikalaus aliejų; vandens jėgų naudojimas galės sumažinti anglių importą ir tuo būdu sustiprinti vidaus rinką. Bet iš antros pusės technika daugeliu atvejų kaip tik reikalauja tolimų kraštų medžiagų, kurios padėtų geriau išnaudoti savo krašte turimus išteklius. Pavyzdžiai: varis elektrotechnikai jėgos išnaudojimui, aliuminijus lengvesniems indams, juta javu transportui, jodas žemės ūkiui.

Šie sudėtiniai veiksniai, nuolat besirutuliodami, nulemia iš esmės ir kintamą santykį tarp vidaus bei užsienio rinkos. Čia mes vis turime galvoj bendrąjį dėsnį, kad būtinasis reikalavimo padengimas turi būti savo keliu apmokėtas eksportu, kurs del to vis labiau tampa būtinybe, jei jo neatstoja kitokios rūšies aktyvai. Aišku, kad šie sudėtiniai veiksniai daro kintamos įtakos už-

sienio ūkiškam koeficientui. Jie tai nuolat keičia ir performuoja tautos ūkio struktūrą ir drauge vidaus rinkos reikšmę, palyginti su užsienio rinka. Tai ir yra šių santykių d i n a m i k a.

8. Iš to eina savotiškos išvados. Absoliutinis vidaus rinkos išplėtimas reiškia materialinių gėrybių padidėjimą, tad kartu turtingumo ir tautinės dividendos pakilimą. Vidaus rinkos sustiprinimas yra tas uždavinys, kurį visados sau stato ūkio politika. Daugėjantieji gyventojai ir didėjantieji reikmens, kylant turtingumui, taip pat verčia siekti to paties tikslo, būtent, išplėsti v i d a u s r i n k ą. Bet iš antros pusės, mažėjant medžiagoms ir atsirandant naujiems reikmenims, to tikslo tegalima pasiekti, tik drauge stiprinant ir didinant užsieninį ūkį. Iš to ir atsiranda ši antinomiją (priešingybė), kad absoliutinis išplėtimas vidaus rinkos ir padidinimas materialinių gėrybių dalinio kiekvienam gyventojui tėra galimas, tik didinant užsienio rinkos dalinį, t. y. r e l i a t y v i a i m a ž i n a n t v i d a u s r i n k o s r e i k š m ę. Vidaus rinka tegali absoliučiai didėti, tik reliatyviai mažėdama. Ši tendencija neišvengiamai pasireiškia, kaip rezultatas žemės nepritekliaus, didėjančių reikmenų ir moderninės technikos. Savaime čia vis viena ar tą užsieninio ūkio dalinį sudaro svetimi žemės produktai, patarnaujamieji veikiniai, teikiamasis kapitalas, ar svetimi ateiviai, kurie eksploatuoja žemės turtus, kaip antai, Jungtinėse Valstybėse. Nesvarbu čia ir pats to dalinio dydis, kadangi pagal minimumo dėsnį jau ir mažas elementas gali nulemti visumos likimą. Reliatyviai menkas trūkumas (pav. trąšų ar sezoninių ateivių) gali suardyti viso namo sąsparas. Kitaip tariant: v i d a u s r i n k a j u o t o l i a u, j u o l a b i a u į g a u n a s p r e n d ž i a m ą s i a s ž y m e s i š u ž s i e n i n i ų r i n k ų. Už didėjantį turtingumą tenka atsimokėti kartu augančia priklausomybe nuo svetimų kraštų ūkių, kurie čia savo keliu potencialiai plečia savąsias išgales.

Moderninis tautos ūkis yra itin komplikuotas padaras, kuriam pavojų sudaro daugelis atsitykių. Nebegalima sustiprinti ir įturtinti vidaus rinkos, neišplėtus tuo pat metu užsieninio ūkio, nes juk kiekvieno krašto tautos ūkis teturi aprėžtos produktyvinių faktorių išgales. Jaunesniųjų kraštų priklausymas nuo svetimo kapitalo reiškia tą pat, ką senesniųjų kraštų priklausymas nuo svetimų žaliavų, arba retai gyvenamų kraštų — nuo svetimų gyventojų imigracijos. Plečiantis industrializacijai, būtinai turi

didėti užsieninio ūkio koeficientas, tad drauge vidaus rinkos priklausomybė nuo užsieninio ūkio. Besikeičiančios priemonės, kurių griebiasi prekybos politika, tėra tik įvairūs keliai iš tų sunkumų išsivaduoti: naujų teritorijų prisijungimas, kolonijų užkariavimai, valstybės galios išplėtimas, kaip politinės priemonės iš vienos pusės, ir kapitalo eksportas svetimiems kraštams eksploatuoti, taikinga penetracija prekybiniais susitarimais, kaip ekonominės priemonės, iš antros — visa tai siekia to paties tikslo nuo tų laikų, kada tautos išėjo iš savaiminio reikmenų tenkinimo stadijos.

Šie dinamiškieji momentai pasireiškia tik per daugiau ar mažiau ilgesnį laikotarpį. Todel prekybos persirikiavimas ir kryptis dažniausiai gali būti pritaikinta pakitėjusiai ūkio struktūrai. Išoriniai įvykiai gali, berods, šį procesą pagreitinti, bet apskritai čia visą judėjimą sukelia imanentinės pajėgos. Iš to išvada: kiekvienu trumpesniu laikotarpiu santykis tarp vidaus rinkos ir užsieninio ūkio yra pastovus dydis. Jis galima imti kaip tam tikras duomuo. Politikos priemonės išgali paveikti šiuos atskirus elementus. Ir kai tik del to, kad minėtasai santykis yra reliatyviai pastovus, galima iš anksto kiek numatyti ir apskaičiuoti prekyba. Toks r e l i a t y v u s p a s t o v u m a s faktiškai imamas pagrindan, kiekvieną praktinį žygį darant, jis ir politikai yra veikimo prielaida. Berods, nereikia išleisti iš akių, kad tos dinamiškosios jėgos tikrai veikia be paliovos, siekdamos pakeisti tą reliatyvų pastovumą. Čia visados teturime tik quasi - statišką pusiausvirą trumpesniam laikotarpiui, kurį tolydžio kinta. Politika negali visiškai to nepaisyti. Ji tik iš dalies teįstengia paveikti tą dinamiką tam tikra linkme ir savo metodėmis sąmoningai valdyti produktyvines jėgas.

ANTROJI KNYGA.

Užsienio ūkio politika.

I SKYRIUS.

Užsienio ūkio politikos reguliuojamosios idėjos.

Nei vokiečių nei anglų kalbos literatūroje nėra veikalo, kur šis dalykas būtų sutrauktai išdėstytas. Atskiri tikslai buvo atsitiktinai gvildenami, einant Vokietijoje didžiajam ginčui del agrarinės ar industrinės valstybės; šia proga tūli nurodymai iškėlė aikštėn ir gilumoje glūdinčias veikiamąsias pajėgas. Panašiai, žinoma, ir kitur iš prekybos politikos motyvų galima įžiūrėti jos paskatos. Tačiau principinis ir mokslinis dalyko nagrinėjimas būtų čia taip pat reikalingas, kaip ir apskritai visai ūkio politikai. Įžymų bandymą, kurs vertėtų tęsti toliau, padarė Sartorius von Walters-hausen, Weltwirtschaft und Weltanschauung, Jena, 1927, („äussere Wirtschaftspolitik" 144—72 psl.). Galios idėją randame pas istorikus Ranke, toliau, Meinecke, Idee der Staatsraison, 1925; Schmoller Grundriss der allgemeiner Volkswirtschaftslehre, 654 psl. ir t.; Wergo, Freihandel und Schutzzol als Mittel staatlicher Machtentfaltung, 1928; Kjellen, Der Staat als Lebensform 1917 ir šiaip jau įsidėmėtinas mūsų klausimams. Į gyventojų idėją nurodo Mises, Ziele der Handelspolitik, Arch. für Soz. 1917, psl. 43 ir t. Daug minčių pas Harms, Probleme der Handelspolitik.

Principinio gvildenimo stoka suprantama iš tos ypatingos būklės, kuri ligi šiol atiteko ūkio politikai moksliniuose tyrinėjimuose. Dabar jau dažnai pripažįstama reikalas ją teoretiškai pamatuoti. Plg. Weddingen, Zur Grundlegung der Wirtschaftspolitik, Schmollers Jahrb., 1928. Tas dar jokiu būdu nereiškia, kad mokslas pats statytų tikslus politikai, vadinas, ir vėl prieitų prie vertinamųjų spręsmų. Priešingai. Mokslas gali tenkintis nurodydamas, kokie tikslai ligi šiol veikė, kokie gali veikti, ir kaip jie paveikia išrutulos eigoj. Mokslas gali bandyti, hegeliškai tariant, sekti visatos dvasios pėdsakus ir atsekti jos būtinybes, — pats betgi neprivalėdamas išrodinėti šiokios ar tokios eigos vertingumo. Jis tačiau ir labai gali gvildenti bendruosius ūkio politikos principus.

Norėdami suprasti užsieninės prekybos politikos prasmę, turime įsigilinti į tas pagrindines priežastis, kurios ją vienaip ar kitaip kreipia. Jos šaknys visados yra dvilypės. Iš vienos pusės, ji tėra apskritai visos krašto užsienio politikos narys. Ji priklauso tos užsienio politikos, nors savo rėžtu gali taip pat daryti pastarajai įtakos. Iš antros pusės, jos uždavinys — tarnauti vidaus ūkiui; tad ji turi prisišlieti prie jo tikslų, ji negali prieštarauti vidaus ūkio politikos dvasiai. Iš abiejų pusių ji gauna bendrąsias savo veiksenos direktyvas, gauna ir tam tikrą dvasios linkmę. Būdama valstybės reikalas, ji turi atitikti ir dvi-

lypį valstybės tikslą: galia išorėn, gerbūvis viduje — į tai yra nukreipta tautų valia ir žygiai.

Tos bendrosios politikos tikslai toli gražu neprivalo būti vien tik ūkiški ir labai dažnai jie nėra tokie. Žiūrint bet kurios tautos bendrosios politikos akimis, ekonominis užsienio ūkio tikslas visados tėra tik priemonė aukštesniems tikslams — lygiai kaip ir pats ūkis tėra tik priemonė kitiems tikslams. Kokie gali būti tie kiti tikslai, šitai ir turėsime toliau išgvildenti. Nieko tai nekeičia, jei ir čia pasireiškia „t i k s l ų h e t e r o n o m i j o s“ dėsnis: tuo būdu priemonė, kurios imtasi tam tikrais motyvais, gauna kitokią linkmę ir daro kitokius padarinius, negu buvo laukta, jos imantis. Ji prašoka tikėtuosius rezultatus ar nepasiekia jų, nukreipiama į šalį ir pakeičiama tokių jėgų, kurios iš anksto veikia ne ta linkme, negu politikos norėtoji. Šitai kaip tik dažnai pasirodys užsienio ūkio politikoje.

Patys tikslai turi būti netolaikiniai ir siekti toliau, negu nūnai gyvenančių žmonių gerovė, nes pati tautos ir valstybės būtis yra netolaikinė. Del to kiekviena politika būtinai turi galvoje būsimąsias kartas. Juo labiau šitai galima pasakyti apie tarptautinę ūkio politiką, vis viena kokiomis priemonėmis ji besinaudotų. Šiuo atžvilgiu ji nepareina ir nuo to, ką laikysime apskritai galutinu būties tikslu. Niekas nepasikeičia, jei tokiu tikslu statysime ir hedonistinį principą — „kuodidžiausią laimę“. Šis principas nieko nepasako, ar tai turi būti kuodidžiausia gerovė dabartinės kartos, ar būsimos, ir visai jau nenurodo, ar siektina juo didesnio gyventojų skaičiaus, ar paliktina kokybinė elita. Del to čia būtinai reikalinga transcendentinė orientacija.

Mes vadinsime tuos politikos tikslus, kuriais remiasi ir užsienio ūkio politika, v e d a m o m i s i d ė j o m i s. Šion sąvokon mes suimame įvairius valios krypsnius sulig jų prasme, nenusakydami betgi dar tuo nieko apie jų kilmę ir veikimą. To meto žmonėms ir veikėjams šios idėjos dažnai lieka neįsamonintos, tebeglūdinčios pasąmonės ir pojūčių srityje, bet vis delto jos pagrindinai nulemia užsienio ūkio politiką. Antra vertus, jos gali būti visai sąmoningai statomos, kaip motyvas, ir atitinkamai formuluotos. Šiaip ar taip, jos duoda tam tikrą linkmę kiekvieno meto žmonių valiai ir veiksenai, lygiai kaip ir kiekvieno krašto vyriausybės priemonėmis: jos stato uždavinius, kuriuos valstybės vyrai ir politikai rūpinasi įgyvendinti.

Kokios gali būti bendrosios idėjos, duodančios užsienio ūkio politikai linkmę ir prasmę? Man atrodo, kad čia yra iš viso keturi tokie tikslai: galios ir gyventojų idėja išorėn, ir turtingumo bei socialinio paskirstymo idėja viduje. Jas čia turime ištirti, atsižvelgdami į jų reikšmę užsienio ūkio politikai.

I. Galios idėja.

1. Valstybinei užsienio politikai pirm visa ko rūpi išsaugoti tautinė valstybė ir jos tautos vieningumas santykiuose su kitomis valstybėmis. Šitai jau savaime išeina iš pačių sąvokų valstybės suverenumo ir politikos, kuri juk siekia g a l i o s i š l a i k y m o ir g a l i o s i š p l ė t i m o. Palyginti su tuo, ūkis tėra viena iš priemonių, nors ir labai svarbių. Išorinės galios įgijimas ir išsaugojimas sudaro, apskritai, istorinės valstybės prasmę, nes tik šitai laiduoja jos gyventojų saugumą. Todel kiekvieno krašto užsienio politika, vadinas, jos santykis su kitomis tautomis, visados reiškia pačios tos bendruomenės likimą. Per ilgesnį taikos laikotarpį šis dėsnis gali būti primirštas, bet jis vis delto palieka galiojąs. Kiti tikslai eina po jo: šitai tiesioginai ir sprendžiamai veikia visos tautos ir atskirų individų ūkį. Valstybių sienos visų pirma turi būti saugios, kad tos valstybės galėtų viduje rutuliotis. Žemė juk sudaro valstybei jos egzistencijos pagrindą. Salinę tautą pati gamta nuolat verčia tuo rūpintis, nes tokios tautos sienos yra mažiausiai saugios. Bet šitai galioja lygiai ir kiekvienai kitai tautai. Šį būvį paprastai vadiname „tautos laisve“ ir laikome jį didžiausiu tautos gėriu, didesniu net už turtą. Čia aiškiai matome užsienio politikos pirmavimą prieš visus kitus valstybinius tikslus. Laisvė ir saugumas yra tautai toks pat savaiminis tikslas, kaip individui jo savisauga. Tuo būdu laisvės problema tampa pagrindiniu klausimu savitarpiniuose valstybių santykiuose kaip tik užsienio ūkio srity. Tai yra padarinys didžiojo laisvės sąjudžio nuo 18 šimtmečio pabaigos, kurs privedė prie stipresnio t a u t i n i ų atžvilgių pabrėžimo. Kai tik tautų demokratizacija ir iškėlė aikštėn šias tautines tendencijas. Čia siekiama ne tik išlaikyti tautos galia ir saugumas, bet taip pat išsaugoti ir išplėsti jos kultūros būtis bei tautiniai savitumai. Jie apginti ir sustiprinti — šitai laikoma dabar vyriausiu uždaviniu. Tokia yra nauja kryptis ir

labai įdėmi „pagrindo substitucija“; ji, drauge su demokratizacija, išaugo iš tautinės sąmonės atgijimo.

Užsienio ūkio politikos naudojimas tiems tautiniams galios tikslams yra ypatingas naujųjų laikų požymis. Tėra tik dalyko neišmanymas apsukti šis santykis atvirkščiai, ir ūkis bei turtas statyti aukščiau valstybinių tikslų. Galios siekimas savaime dar jokiu būdu nereiškia viešpatavimo kitoms tautoms. Čia gali būti siekiama vien tik lygių teisių ir lygaus padėjimo kitų tautų tarpe. Ans viešpatavimo noras dar pasireiškia santykiuose su k a i k u r i o m i s svetimomis tautomis. Bet jis tolydžio nyksta, kadangi tos tautos pačios jau yra persiėmusios laisvės siekimu. Tuo tarpu, kai viešpatavimas kitoms tautoms ėjo taisykle dar ilgai ir po merkantilizmo gadynės, naujaisiais laikais pažiūros kinta, ir ton vieton stoja l y g i a t e i s i š k u m o idėja, nors dar ir neįkūnyta. Kolonialinėje politikoje ligi pat pastarųjų laikų dar labai žymu senesnioji viešpatavimo pažiūra. Bet ir čia dalykai keičiasi: Pietų Amerikos kraštai ir Anglų dominijos tapo savarankiškomis valstybėmis. Azijinės Rytų tautos to tebesiekia; tik artimieji Rytai ir Afrikos žemynas tebėra dar didesnėj ar mažesnėj priklausomybėj nuo tautų — valdovų.

Iš antros pusės, nusimanymas bendros kalbos ir kultūros lygiai kaip ir bendros teisės bei papročių, trumpai sakant, s a v a i m i n g ų t a u t o s y p a t u m ų s ą m o n ė tapo tvirtas ryšys, susiejąs tautas viduje. Šie ypatumai žūt-būt stengiamasi apginti nuo išorės, dargi aukojant ūkio interesus ir ūkio gėrybes. To ar kito krašto žmonės, sudarą atskirą tautą, nebenori tarnauti vien priemone kitai tautai net ir tada, kai jiems iš to būtų ūkiškos naudos. Su tuo susisieja idėja — laikyti savoji kultūra vertinga ir ji bent jau atlaikyti prieš kitas kultūras. Todel tėra siauraprotiškas įsivaizdavimas, esą tauta galima patraukti savo pusėn, rodant tuos ekonominius pliusus, kurių ji turėtų, prisijungdama prie kitos galingesnės tautos. Tik vidujai nelaisvos tautos tegalima tuo sumasinti, bet ne tos, kurios jau išugdė tautinę sąmonę. Šis faktas turi didelės svarbos užsienio ūkio politikai moderniniais laikais. Galima jis apgailestauti, bet noroms nenoroms tenka jis imti, kaip duomuo tautai, susivienijusiai valstybėje, t a u t i n i s s a v a r a n k i š k u m a s ir k u l t ū r i n ė s a v i s a u g a tampa vyriausiuoju tikslu, kuriam ir ūkis turi tarnauti. Teisybė, tai, kad ūkiškos priemonės labai daž-

nai naudojamos politinės galios tikslams pasiekti. Taikinga kapitalo penetracija, pavz. Portugalijoj ar Turkijoj, Meksikoj ar Lenkijoj gali sudaryti tam tikrą politinę priklausomybę, nežiūrint į visą išorinį savarankiškumą. Taip pat dažnai bandoma panaudoti politinės karo, bauginimo, vienašališkų sutarčių priemonės ekonominiams pliusams išgauti. Charakteringa, kad čia politinė plotmė persimeta į ekonominę; tačiau pats tikslas palieka politinis.

2. Iš antros pusės, su tautinio savarankiškumo ir laisvės idėja beveik savaime susisieja ekonominio autarkizmo idėja[1]. Tautinis savarankiškumas yra idėjinė prielaida ir ekonominio savitumo nusimanymui ir tai verteiviškumo dvasiai, kuri jam praveda kelią: be politinės laisvės negali būti nė ūkio politikos plačiu mastu. Tautinis savarankiškumas politiniu atžvilgiu turįs vesti ir į ekonominį savarankiškumą. Autarkizmas tampa šūkiu. Iš istorijos tariamasi įžvelgti, kaip lengvai ekonominė priklausomybė virstanti ir politine. O kadangi nenorima pastarosios, tad žūt-būt stengiamasi išvengti ir pirmosios. Delto dažnai matome pastangas del politinių priežasčių apsiriboti tautiniame ūkyje. Į šį principą ypač linksta jaunesnėsės valstybės, tik pradedančios gyventi atskiros tautos gyvenimu. Reikia pasakyti, kad tokios pastangos gana dažnai atrodo neracionališkos. Ir vis tik sąryšy su šiomis pažiūromis, jaunesnės valstybės, pasiekusios „politinės laisvės", stengiasi ir ekonomiškai „išsilaisvinti" iš svetimos priklausomybės. Ypač demokratijos griebiasi visų priemonių sustiprinti ir pakelti vidaus gamybines pajėgas. Krašto valdžia patenka į rankas sluoksniams, kurie stengiasi įsigalėti bei išsilaikyti ir tuo patraukia paskui save visą valstybės politiką. Teisingai sakoma, kad užsienio politikos ir užsienio ūkio tikslus visados nustato tam tikrų klasių sąjūdžiai. Ypač naujosios buržuazijos sluoksniai yra linkę tautiniais jausmais veikti ekonominę plotmę. Nemažiau, berods, ir proletariniai sluoksniai gali siekti tautinio savarankiškumo. Tokios naujai iškilusios klasės paprastai esti daug „nacionališkesnės", negu senosios aristokratinės. Šitai pasirodo visose Europos valstybėse,

---

[1] Savyrūpos (autarkizmo) idėja laiko eigoje reiškėsi labai įvairiais pavidalais. Ji glaudžiai susijus su galios ekspansija išorėn, o iš antros pusės su tam tikra draudimų sistema. Plg. B o n n, Die Idee der Selbstgenüngsamkeit, Festgabe für Brentano zum 70. Geburtstag (1914).

pradedant senąja Prancūzija ir baigiant Sovietų Rusija, del gana aiškių priežasčių: svetimieji juk čia visur yra buvę ekonominiai viešpačiai.

Praeity šį persimetimą į ekonominę plotmę aiškiai matome Jungtinėse Valstybėse, Lotynų Amerikoje, pastaruoju metu Anglijos kolonijose ir naujose po karo susikūrusiose valstybėse. Joms prekybos politika kai tik yra svarbiausia priemonė savo tikslams pasiekti. Turimoji omeny „savirūpa" yra dvejopa: ji gali būti tik f o r m a l ė, kaip tai rodo pastangos mažųjų valstybių, siekiančių bent jau savą ūkio politiką vesti. Bet ji gali turėti ir e s m i n ė s prasmės. Šio tikslo siekia didžiosios valstybės. Tokiai savirūpai reikalinga turėti savo krašte ar bent savo valdžioj įvairiopų žemės produktų, be to, gana plati teritorija ir ir vidaus rinka. Čia bandoma teritoriją išplėsti tiek, kad kuomažiau reikėtų imti iš užsienio. Mažosios valstybės del savo siauro ploto turi nuo šios priemonės atsisakyti ir tenkintis tuo, kad bent tam tikras medžiagas apdirbtų savo krašte. Didesnes betgi valstybes juo platesnės savirūpos idėja verčia plėsti savo galią, prisijungiant svetimus kraštus, ar tai kaip kolonijas, ar laisvesniais sąjungos ryšiais. Čia visur p o l i t i n i s momentas, kurį nulemia dvasinė tautų išrutula, stumia į tam tikrą užsienio ūkio vedimą.

3. Tačiau ir u n i v e r s a l i s t i n ė s bei pacifistinės idėjos taip pat gerai gali būti suderintos su prekybos politika ir tapti valstybinės politikos uždaviniu. Liberalizmas iš seno skelbė aukštą politinę mintį: ekonominė laisvė vedanti į politinį tautų apsisprendimą bei jų lygiateisiškumą ir tuo pat į pacifizmą. Ši kosmopolitika tėra tam tikra forma galios santykiams išlyginti ir galios pozicijai laiduoti, tik kitokiomis priemonėmis. Iš pirmo žvilgio ji atrodo prieštaraujanti tautiškai-politinei linkmei, tačiau iš tikrųjų reiškia drauge jos įvykdymą. Antai, P r i n c e--S m i t h garbina laisvą prekybą, kaip pasaulinę misiją visuotinei taikai įgyvendinti.

Panašių balsų ligi nūdien tenka išgirsti iš visai skirtingų srovių. Nes išorinį galios saugumą duoda jau ir tai, kad tautų tarpe įsiviešpatauja taika — šį principą ypač kelia mažosios tautos. Šiuo atžvilgiu jos gali pasiremti sena ir tvirta universalistinio humanizmo, lygiai kaip ir tikybos ideologija. Čia glūdi politinės pusiausviros mintis, gavusi regimą išraišką Tautų

Sąjungoje. Taip pat ir kai keno siekiamoji Europos ūkio sąjunga laikoma priemone įgyvendinti politinę taiką Europos tautų tarpe.

Čia daroma išvada, jog politinė kova greta ekonominio sutarimo esanti neįmanoma, lygiai kaip ir ekonominė kova greta politinės taikos. Tuo būdu ūkio sąjunga turi tapti priemone pacifistiniam visuotinės taikos idealui pasiekti. Tiesa, negalima be atodairos suplakti krūvon liberalizmo su internacionalizmu bei pacifizmu ir protekcionizmo su autarkizmu bei ekspansijos politika. Juk ir pilnam krašto produktyvinių jėgų išplėtojimui reikia rimties tarptautiniuose santykiuose, reikia politinio lygiateisiškumo, tad galų gale irgi pacifizmo. Tačiau ideologinis sąryšis tarp politinių ir ekonominių pažiūrų, be abejojimo, yra.

Šiaip ar taip, atrodo gana reikšminga, kad užsieninė ūkio politika turi tarnauti tam tikroms bendrosioms užsienio politikos idėjoms, kurias valstybės siekia įvykdyti. Gali tai būti vieš-patavimas ir pavergimas, ar politinė pusiausvira. Čia statomieji tikslai nesutampa su grynai ūkiškais tikslais. Jei tarp šių dviejų problemų kyla konfliktas, tada paprastai politinė racija nusveria ekonominę. Valstybės gyvenimą, šiaip ar taip, daugiausia nulemia tautos išsilaikymo ir tautinės savisaugos sumetimai, kurie statomi prieš visa kita. Juk net ir Adomas S m i t h, nematydamas čia prieštaravimo, valstybės reikalą stato daug aukščiau už ekonominį interesą, kaip tai rodo garsus jo posakis apie navigacijos aktą.

4. Artimam sąryšy su politiniais siekimais yra taip pat f i n a n s i n i s užsienio ūkio politikos tikslas: tai reiškia, jog užsienio ūkis naudojamas, kaip priemonė sustiprinti ir padidinti pajamas valstybės reikalams. Šis sąryšis egzistuoja iš seno, nuo pat merkantilistų laikų. Priemonės čia toli gražu nėra vienlinkmės. Iš tikrųjų, čia gali būti lygiai gerai panaudoti a b u p r i n c i p a i, kuriais galiausiai remiasi kiekviena ūkio politika, būtent—laisvė ar reguliavimas. Jei laisvė turi padidinti produktyvines jėgas, tada gyventojų praturtėjimas sustiprins finansines išgales: esant žemoms kainoms, didėja perkamoji galia, tad drauge ir mokestinis pajėgumas. Iš antros pusės, naujos pramonės sukūrimas taip pat turįs praversti valstybės politikos tikslams, būtent, padidinti pajamas ir pagerinti finansus. Pramonės kraštuose esą daug gausesnių mokesčių šaltinių, ne-

gu vien tik agrariniame krašte. Tokia yra merkantilizmo lygiai kaip ir moderninio protekcionizmo nuomonė. Kaip mums teks dar pamatyti, didelė dalis apsauginių muitų istorijoj ir dabarty yra atsiradę tokių štai samprotavimų dėka. Apsauginė užsienio politika sudaro čia dalį bendrosios valstybinės finansų politikos. Šis atvejis ypač dažnai pasitaiko jaunose kolonialinėse valstybėse. Ne tik ką pati muitų rinkliava sudaro dažnai gana žymų pajamų šaltinį, bet dar daugiau tikimasi tų valstybės pajamų padidėjimo iš industrinės išrutulos, kuri turinti, pakilus kainoms, padidinti plačių gyventojų sluoksnių pajamas. O tatai valstybei būtinai reikalinga, jei ji nori atlikti savo vis didėjančius uždavinius saugumo, socialinės politikos ir kultūros srity. Ir čia valstybiniai siekimai nulemia užsienio ūkio politikos kelią.

Taip tad p o l i t i n i a i tikslai siekia daug toliau, už tiesioginius ūkio tikslus; šie atrodo tik priemonė kitoniškiems valstybiniams siekimams. Be abejojimo, tos idėjos gyvos ir iš pagrindų veikia tarptautinę ūkio politiką. Berods, iš antros pusės, ir užsienio politika sudaro būtiną sąlygą ir prielaidą ramiam ir pastoviam ūkio gyvenimo plėtojimuisi. Delto valstybės vyrai bei ūkio vadai ir remia pacifistinius siekimus, nes tik politinė rimtis teleidžia išplėsti produktyvines pajėgas. Šitų sąryšių nereikia išleisti iš akių. O tatai lengvai atsitinka, kai visas dėmesys nukreipiamas vien į tiesioginius, praktinius ūkio interesus. Bet tai yra siauras ir klaidinantis šunkelis: tikrąjį kelią rodo R a n k ė's mintis apie užsienio politikos primatą.

II. Gyventojų idėja.

Iš ano vyriausiojo užsienio politikos dėsnio — valstybės apjungtos tautos saugumo ir kultūrinės buities išlaikymo — eina, berods, tolesnis nemažiau svarbus momentas, būtent: i š l a i k y m a s k r a š t o g y v e n t o j ų, bent jau esamame skaičiuje. Žmonių mažėjimas laikomas smukimu, emigracija iš gimtojo krašto — nepalankiu, vengtinu simptomu. Charakteringa, pavyzdžiui, kad Italijoj pastaruoju laiku išeivybės leidimui gauti reikia liudijimo, kad išeivis savajame krašte negali rasti darbo. Gyventojų išlaikymas atrodo ta vedamoji linija, kurios turi laikytis apskritai kiekviena moderninė politika. Sociologiškai tatai galima išvesti iš pačios grupės esmės. Štai tad

ir vėl irracionalis momentas. Jis betgi pripažįstamas visuotinai galiojančiu ir neginčytinu. Tiesa, tai tėra padarinys moderninio individualizmo, kurs iškėlė atskiro asmens ir tų asmenų sumos vertybę. Literatūrai nuo Malthus'o laikų gyventojų išmaitinimas ir išlaikymas savo krašte buvo savaime suprantama prielaida; antraip gyventojų klausimas nė nebūtų tapęs tokia plačia problema. Nes iš tikrųjų visa problema ta ir yra, kad gyventojai savajame krašte galėtų išmisti. O kai tas nebegalima, tada belieka tik plėsti teritorija, ar tai politinėms aneksijomis, ar kolonijos įsigijimu, arba emigruoti.

Taip pat ir viršproporcionalis mirtingumo padidėjimas bei gyventojų skaičiaus sumažėjimas visur laikomas nepageidaujamu dalyku, ir verčia susirūpinti gelbėjimo priemonėmis. Atvirkščiai, gyventojų daugėjimas laikomas palankiu, pageidaujamu reiškiniu. Čia ir vėl susiduriame su grynai tautiškai-politine idėja, kilusia merkantilizmo laikais. Ji galioja, kaip iš anksto priimtas įsitikinimas, kaip politikos dogma, netgi „be skraistės". Tai yra stipraus gyvenimo pojūčio ir išsilaikymo valios naturalinė išraiška, kai tik žmonės įgyja savęs pačių sąmonę. Ir čia gilumoje dažnai glūdi galios politikos mintis. Daugiau žmonių, reiškia daugiau kareivių, daugiau gynėjų, daugiau galios. Bet šis siekimas ne būtinai turi būti nukreiptas į galios ekspensiją. Dažniausiai kai tik demokratija stato pirmon vieton tautos idėją ir tautinę kultūrą, laikydama jos sustiprinimą savo idealiniu tikslu. Savaime šio politinio idealo visai gerai galima būtų siekti ir nepaisant gyventojų skaičiaus mažėsimo, o rūpinantis jų kokybiniu pakilimu. Bet tuo tarpu ši mintis vargiai tepastebima politiniam akiraty. Tautos visuma kol kas greičiau tėra vien kiekio problema. Tuo būdu ji stato tarpvalstybiniam ūkio santykiavimui ir tarpvalstybinei politikai ypatingus reikalavimus. Juk kiekvienos užsienio politikos tikslas — saugoti savuosius tautiečius, ginti ir užsienyje jų teises bei interesus.

2. Ši politika įgyja ypatingos svarbos ten, kur sparčiai priaugą gyventojai verčia rūpintis mitybos ploto padidinimu. Jis reikia praplėsti arba sukurti, jei savosios žemės nebeužtenka. Taip buvo Anglijoj 19-to šimtmečio pradžioje. Tatai vaidina svarbią rolę tiek Vokietijoje, tiek Rusijoje, ir ypač tankiai gyvenamuose kraštuose, kaip štai Japonijoje ir Indijoje. Pasta-

ruoju metu gyventojai praauga mitybos plotą Italijoj, Lenkijoj ir Balkanuose, ir šitai iš dalies sudaro vieną iš svabiausių akstinų apskritai visai tarptautinei politikai. Tatai juk ir yra problemų problema tarptautiniam santykiavimui abiejomis kryptimis. Žmonijos istorijoje gyventojų judėjimai sudaro vieną stipriausių veikiamųjų jėgų. Jie sprendžiamai paveikia tautų kilnojimąsi, jų susipynimą, teknikinės pažangos būtinumą.

Ypač naujaisiais laikais gyventojų politikos sumetimai daro didelės įtakos prekybos politikai.[1] Vokietijos perėjimas 90-tais metais prie Caprivi'o prekybos sutarčių sistemos tėra čia vienas iš pavyzdžių. Berods, ir gana keistas prieštaravimas. Gyventojų padaugėjimas laikomas geistinu ir siektinu dalyku, betgi jis vėl ir sudaro ypatingų sunkumų. Visa jaunesniųjų tautų ūkio politika yra nukreipta į tai, kad padidintų mitybos plotą gyventojų pertekliui. Emigracijos būdas nevisados galimas, nes čia susiduriame su kitų tautų pasipriešinimu; todel tenka griebtis kitokių priemonių.

Kiekvienas kraštas del gamtinių priežasčių turi tik tam tikrų išgalių saviems gyventojams. Jos pareina visų pirma nuo pačios ūkio išrutulos laipsnio, bet vis tik del žemės nepritekliaus jas tegalima išplėsti tik ligi tam tikrų ribų. Tik iš dalies tėra teisinga, kad kiekviena ūkio sistema išugdo sau tokius gyventojus, kokių yra reikalinga, kaip sakė Karolis M a r k s a s. Teisinga čia, berods, tai, kad be galimumo išmisti gyventojai negali ir egzistuoti, reikia sudaryti tokių galimumų, jei gyventojų skaičius turi didėti. Moderniniais laikais svarbiausioji tam sąlyga — tai turėjimas kapitalo, kurs duoda darbo galimumų ir reikalauja tankių gyventojų, ir kaip gamintojų, ir kaip vartotojų. Bet taip pat nėra abejojimo kad dažnai gyventojų padaugėja a n k s č i a u, negu įvyksta ūkio pakilimas bei išplėtimas. Tada šis padaugėjimas sudaro naujų galimumų, kuriuos paskum kapitalas išnaudoja. Tas padaugėjimas iš didelės dalies nulemia ir valstybių vidaus struktūrą. Be jo moderninis ūkis visai nebūtų galėjęs išsirutulioti. Jis tai padeda sukurti naujus kadrus ir delto turi elementarinės svarbos.

---

[1] Gyventojų išlaikymo idėja dažniausiai neminima, nes ji savaime suprantama. Bet kai tik delto ji ir yra vedamasis motyvas prekybos politikos veiksenai. Šitai teisingai pabrėžia M i s e s, Ziele der Handelspolitik, Arch. Sozp. 43 t.

Gali tačiau būti ir tokių kraštų, kur gyventojų skaičius atsilieka nuo gamtinių krašto išgalių, neišpildo viso talpumo ir gyvenimo ploto. Ir tada ši aplinkybė nulemia krašto ūkio struktūrą: taip štai Prancūzijoje, Švedijoje, Australijoje, kurios negali pilnai išnaudoti produktyvinių jėgų.[1] Iš vienos tad pusės, gyventojai pralenkia naturalines išgales ir verčia ieškoti priemonių tarpvalstybinio santykiavimo srity, gi iš antros pusės jie neišpildo viso talpumo ir tuo nustato gyvenimo standartą. Pirmoji problema naujaisiais laikais yra kur kas opesnė.

Iš to ir vėl matome, kad užsienio ūkio politiką nulemia ne vien tik ekonominiai sumetimai. Tikriau, kiekviena valstybinė politika statosi klausimą ar besiekiant ekonominių tikslų bus duotas vis daugėjantiems gyventojams galimumas išgyventi, ar, gal būt, reikia ieškoti kelių, kur tuo tarpu teks pakelti ekonominiai nuostoliai. Malthus ir klasikų teorija testatė klausimą: kaip aprėžus žmonių skaičius, o ne atvirkščiai: kaip praplėtus mitybos plotas. Naujaisiais laikais, priešingai, antroji problema yra kai tik opiausia ir reikalauja būtino išsprendimo, jei netgi už tai reikėtų paaukoti kiek ekonominio tikslingumo[2]. Su šiuo moderniniu mentalitetu tenka skaitytis. Tik bendrai pakitėjus šiai pažiūrai, galėtų pakitėti ir ūkio politikos linkmė. Ligi paliks esamoji protausena, tol gyventojų idėja visados ims viršų prieš grynai ekonominį tikslingumą. Gyventojų išlaikymas šiuo tarpu atrodo aukščiausias kiekvienas politikos tikslas, jų daugėjimas turįs būti bent jau netrukdomas. Šis dinaminis momentas svarbu pabrėžti iš pat pradžios, nes statiškai nagrinėjanti teorija išleidžia iš akių šią problematiką, vis besiveržiančią pirmyn.

3. Be to, čia einasi toli gražu ne vien tik gyventojų skaičiumi. Užsienio ūkio politika dažnai gauna ypatingą pobūdį del to, kad reikia išlaikyti ir sustiprinti tam tikri gyventojų sluoksniai. Šitai galima pavadinti kokybine gyventojų politika. Tai liečia ypač agrarinius gyventojus, kurie nuo Aristotelio laikų per visus viduramžius ligi fiziokratų ir ligi mūsų dienų laikomi valstybių pagrindu. Jie gali būti branginami,

---

[1] Tokie kraštai paprastai pasivaduoja ateiviais iš kitų šalių — antai, Prancūzija, Jungtinės Valstybės.

[2] Pastebėtina, kad prekybos politikos literatūra labai mažai gvildena šią premisą, kuri tylomis prileidžiama ,bet anaptol nėra savaime suprantama, ir kad ligi šiol vis dar vyrauja siauras Malthuso akiratis, nors faktai jau seniai privedė jį ad absurdum.

kaip visos tautos „sveikatos šaltinis“, saugotinas del populiacionistinių sumetimų ar gal konservatinis tų sluoksnių nusistatymas gali daryti juos brangintinus del politinių sumetimų — šiaip ar taip, jų išsaugojimas, tiek Vokietijoje, tiek Austrijoje, iš seno buvo aiškus politikos tikslas, lygiai kaip ir Anglijoje 19-to šimtm. pradžioje. Čia visur rūpėjo sustiprinti aristokratinis dvarininkų sluoksnis. Bet, iš antros pusės, ir del tautinės demokratijos sumetimų gali būti bandoma sustiprinti tam tikromis priemonėmis smulkieji valstiečiai, kaip tai daroma Lenkijoje, Čekoslovakijoj, Rumunijoj; ir Anglijoj šis klausimas kurią dieną galėtų iškilti ir tapti didžiųjų partijų programa. Kaip ten bebūtų, valstiečių ar dvarininkų sluoksnis gali būti nebe ūkiškomis priemonėmis remiamas ir stiprinamas tiek, kiek šie elementai gauna įtakos politikai. Šis dalykas laiko eigoje regimai keičiasi. Aktyvinė valstiečių politika, kaip ją nuolat sutinkame naujaisiais laikais, dažnai yra stipresnės krašto demokratizacijos vaisius; ji neišvengiamai turi paveikti krašto užsieninę ūkio politiką. Ir čia nė nesvarstoma, ar tatai bus naudinga grynai ekonominiu atžvilgiu. Politinė valia štai stato savuosius tikslus.

Gali tačiau būti ir atvirkščias siekimas: industrinių gyventojų dauginimas ar bent saugojimas gali taip pat aiškiai ar tik pasąmonėje vaidinti tam tikrą rolę, pasirenkant tą ar kitą prekybos politikos kelią. Darbininkų padaugėjimas, kaip industrinės išrutulos rezultatas, galėtų būti siekiamas kai tik del politinių priežasčių. Tada tektų naudoti visos tos priemonės, kurios veda arčiau šio tikslo — industrinių darbininkų skaičiaus padidinimo: tuo juk būdu pagreitinamas naujos socialinės santvarkos įvedimas. Tokia štai pažiūra Karolio M a r k s o, kuriam prekybos politika tėra priemonė šiam politiniam tikslui.[1] Šitaip žiūrint, tenka, žinoma, pasirinkti industrializacijos pagreitinimas, įgalinąs socialistinę visuomenės santvarką, o ne tokia ūkio politika, kuri stengiasi išlaikyti smulkiai buržuazinius visuomenės sluoksnius. Sovietų Rusijai irgi ne tiek rūpi duoti vietos daugėjantiems gyventojams, kiek sukurti ateičiai industrinio proletariato armija.

---

[1] Plačiai apie tai dabar: Alfred M e u s e l, List und Marx, 1928, kur ryškiai iškelta aikštėn judviejų pažiūrų priešingumas, bet taip pat ir dalinis sutarimas.

Tikrumoje, aiškaus pramonės skatinimo šalutinis padarinys dažniausiai esti toks, kad gyventojų prieaugis perviršija naturalinį krašto talpumą. Čia tokių pat rezultatų gali turėti lygiai laisvos prekybos, kaip ir apsaugos muitų politika. Taip štai Anglijoj pirmoji, o Vokietijoj pastaroji išugdė pramoninių gyventojų skaičių, sumažindama agrarinius, prieš pačių politikų norą. Matyt, čia bus įvykusi minėtoji „tikslų heteronomija“: tam tikra linkme kreipiami paskatai davė rezultatus, kurių visai nelaukta. Ir štai tie išdaviniai rekalauja vėl naujų politikos priemonių, kadangi mažinti gyventojų negalima ar nenorima del populiacionistinių sumetimų.

4. Pagaliau, k o k y b i n ė gyventojų politika gali siekti ir e u g e n i k o s t i k s l ų: sulaikant, pavyzdžiui, kai kuriuos gyventojų elementus nuo imigracijos, daromas tam tikras aiškus atrinkimas eugenikos reikalui. Ligi šiol ši idėja, gal būt, nelabai ryškiai tėra užsibrėžusi kultūrinių tautų akiraty. Tuo tarpu yra kitų daug opesnių uždavinių, pirm negu galima bus pradėti galvoti apie rasės gerinimą. Vis delto amerikiečiai su savo „eugenic laws“ jau sąmoningai to siekia, ir kai tik aukodami už tai ekonominius pliusus[1]. Ši biologinė gyventojų politikos pusė tebėra labai svarbi problema. Tolesnėj eigoj mes matysime pradmenis šios politikos, kuri siekia rasės pagerinimo ir tuo būdu nustato ir užsienio politikai tam tikras gaires. Šiuo tarpu mes turime reikalo su viena i š g a l i m ų ideologijų, kuri, griežtai vykdoma, taip pat turėtų nulemti užsienio ūkio politikos linkmę.

III. Turto idėja.

1. Svarbiausias betgi kiekvienos valstybinės politikos uždavinys, šiaip ar taip, lieka daiktinių gėrybių t u r t o padidinimas, eventl. apsaugojimas jo nuo sumažėjimo, vadinas, materialinės g e r o v ė s idėja.[2] Šis uždavinys nepareina nuo klau-

[1] Užsienio literatūroj šis argumentas vaidina daug didesnę rolę, negu pas mus (Vokiečiuose): tiek Australija, tiek Jungtinės Valstybės iš dalies net sąmoningai gina eugenikos dėsnį.

[2] Aiškus skirtumas tarp šių dviejų sąvokų yra tas, kad gyventojų t u r t a s nepareina nuo jo paskirstymo, tuo tarpu g e r o v ė liečia atskirus sluoksnius, vadinas, apima ir turto paskirstymą. P i g o u, Economics of welfare, permažai pabrėžia šį skirtumą; be to, jis neleistinu būdu sutolygina objektyvinę gerovę su subjektyvine laime; šis hedonistinis krypsnis neišlaiko kritikos pažinimo teorijos atžvilgiu.

simo, ar turtas jau savaime yra paskutinysis tikslas, siekiamas del jo paties, ar tik priemonė pasiekti kitų nebe ekonominių tikslų — galios, kultūros. Šiaip ar taip, mums čia svarbu įsidėmėti, jog valstybė kaip tik užsieniniuose ūkio santykiuose turi visą eilę uždavinių, kurie eina pirm tiesioginių ūkiškųjų tikslų, būtent, savisaugą ir laisvę, rūpestį išlaikyti ir dauginti gyventojus. Kad šiais transekonomiškais uždaviniais tenka visų pirma rūpintis, tatai pareiškė ne kas kitas, kaip pats A. S m i t h'as: „Kadangi apsigynimas — sako jis — taip daug svarbesnis už turtą, todel navigacijos aktas yra bene vienas išmintingiausių Anglijos p r e k y b o s įstatymų". Jei čia bendrajam dėsniui pamatuoti imamas tam tikras (apsigynimo) atvejis, tai mes matėme, jog ir kiti atvejai gali turėti nemažesnės svarbos. Turi tik būti aišku, ar verta ūkiškosios vertybės aukoti ir ar tuo būdu bus pasiektas tikslas. Šie „kiti uždaviniai" dažnai daro įtakos visiems ekonominiams samprotavimams: verčiau tebus mažiau padidintas turtas, be ką sudarius visiems gyventojams netikrumo pavojų, be ką pagilinus socialinių sluoksnių skirtumas, ar sutvirtinus vienos klasės viešpatavimą, kur toks antagonizmas jau yra. Savaime galimas daiktas, sakysim, kad įgyvendinimas Fichtės idealinės valstybės, arba geresnės „teisingesnės" visuomenės santvarkos būtų įmanomas tik su didelėmis ekonominėmis aukomis iš atskiro individo pusės, ir vis delto ta auka būtų daroma. Kas ekonominiam samprotavimui atrodo netinkama, tai gali būti visai priimtina iš kito atžvilgio, ar tai užsienio politikos, ar rasės higienos, ar net ir kultūros politikos akimis žiūrint. Labai g a l i b ū t i valstybinis rezonas, prieštaraująs ekonominiams sumetimams: ypač tai yra galima tada, kai tenka rūpintis visumos evoliucijos ateitimi, aukojant grynai dabarties interesus.

Bet iš antros pusės — ir tai yra nemažiau svarbu suprasti — didelės dalies tų tikslų apskritai negalima niekaip pasiekti be visų ekonominių priemonių įtempimo, vadinas, be materialinio turto padidinimo. Turtas dažniausiai yra sąlyga tiems uždaviniams įvykdyti, nors jie ir aukščiau už jį būtų statomi. Nesirūpinti materialinėmis turto priemonėmis — tai reikštų ilgainiui pakenkti ir tiems kitiems tikslams: galios, gyventojų padaugėjimo, kultūros, laisvingesnės santvarkos — viso to moderniniais laikais negalima pasiekti be ekonominių gėrybių. Būtų — ir gana dažnai yra buvę — pražūtinga išleisti iš akių tas sąryšis,

kurs yra tarp kitų uždavinių įvykdymo ir turto padidinimo. Juk tik didėjant turtui, tegali būti pasiekti ir kiti tikslai: socialinė politika irgi tėra galima, tik kylant bendrajai tautos gerovei. Jei materialinė gerovė ir nėra savitikslis, tai vis delto užsienio politika būtinai turi kreipti dėmesio į ekonominį tikslą. Krašto gynimas ir saugumas, socialinė politika ir rasės higiena — visa tai reikalauja materialinių priemonių ir negali būti be jų įvykdyta. Kiekviena politika, norinti turėti patvarios sekmės, privalo jomis naudotis. Taip pat ir gausesnis viešųjų finansų panaudojimas, jei jis turi didinti pajamas, tėra galimas, tik pažangėjant visam ūkiui. Todel ūkio tikslas būtinai reikia suprasti kaip valstybės funkcija; šiaip ar taip, valstybė negali apsieiti, neįterpusi į savo uždavinius ekonominio tikslo. Štai kad ir gyventojų daugėjimas tėra galimas tik ta sąlyga, jei intensyvinamas kapitalas ir didinamas gėrybių pagaminimas.[1] Gyventojų politika visai neįmanoma be tokio turto padidinimo, nes, tik išplėtus gyvenimo priemonių plotą, susidaro galimumas gyventojams daugėti. Priešingai senesnei netikusiai Malthus'o teorijai, naujasis gyventojų mokslas teisingai iškelia aikštėn neabejotiną abiejų problemų sąraišumą ir atgrįžtinį vieną kitos veikimą. Gi moderninėmis sąlygomis tai reiškia, kad gyventojai tegali daugėti tik ta sąlyga, jei viršproporcionaliai didėja kapitalo susidarymas.

2. Čia, berods, kalbama apie patvarius kiekvieno tautos ūkio tikslus, o ne apie trumpą individualinio gyvenimo laikotarpį dabarty. Visi politikos siekimai būtinai yra taikomi ateičiai. Del to turtas čia reikia suprasti, kaip turto šalti-

---

[1] Moksliškas gyventojų problemos gvildenimas pastarojo šimtmečio eigoje atrodo gana skurdus. Prie šio klausimo vis dar prieinama taip, kaip jį pastatė Malthus, nors tas pastatymas savaime yra nelogiškas, o ištiso šimtmečio raida tikrai jau privedė jį ad absurdum. Mitybos proto problema reikia imti, atsižvelgiant visų pirma į kapitalo susidarymą ir viršuvertę, o ne dedant pagrindan aprėžtą žemės plotą: tokiame plote negalima juk padidinti ne tik maisto priemonių, bet ir kitų — apdaro, buto, kultūros gėrybių. Tačiau rinkos ūkyje svarbu visai ne tai, o tik galimumas įsigyti jų mainais. Ir gana nuostabu, kad toks mąslus teoretikas, kaip Knut Wicksel, remia šiuo paradoksu savo ūkio teoriją, nors šiaip jau jis suponuoja rinką ir mainų ūkį; betgi, esant rinkai ir mainų ūkiui, visas (malthusiškas) klausimo pastatymas yra beprasmiškas. Gyventojai tikrai sudaro socialinei ekonomijai labai svarbią problemą, tik ji reikia statyt visai kiton plotmėn: nepakankamas gyventojų skaičius, neproporcingas pasiskirstymas plote pagal amžiaus klases, gyventojų daugėjimas ir atskirų generacijų subuvimas ir t. t.

nis, kaip nuolat trykštantieji galimumai ūkio dinamikos prasme. Čia einasi tuo, ką mes paprastai, anot Listo, vadiname „produktyvinėmis jėgomis“. Stiprinti, kelti, dauginti šios produktyvinės jėgos — štai kiekvienos tarpvalstybinės ir vidinės ūkio politikos uždavinys. Tai yra nepajudinamoji ašis, apie kurią sukasi įvairiopos priemonės, savaime suprantamas tikslas, veikimo gairė ir mastas, nepaisant dargi, ar šio tikslo pasiekiama, ar ne. Galimas, berods, daiktas, kad vykstančioje interesų ir ūkio grupių kovoje dabarties reikalai užtemdo šią ateities idėją. Tačiau visados, tiek liberalistinės, tiek protekcionistinės ūkio politikos prasmė — kuodaugiau išplėtoti esamieji krašte galimumai. Keliai tam gali būti visai skirtingi: laisvė visoms individualinėms pajėgoms, ypač savarankiškiems verslamoninkams, arba, iš antros pusės — nustatymas tam tikros linkmės tikslingam veikimui. Uždavinys visados palieka tas pats: išugdyti daiktinės, lygiai kaip ir asmeninės krašto pajėgos. Iš esmės moksliškai Smitho pamatuotas, šis uždavinys mokslo žmonėms šiandien yra visiškai aiškus. Praktikoje, berods, ne visados juo vadovaujamasi, nes kasdieninė kova neišvengiamai nustumia į šunkelius. Tačiau dinamiškoji problema tebelieka nuolat didinti produktyvinių jėgų naudojimo laipsnis. Čia tai ir yra svarbiausioji kapitalo bei verslamonės funkcija moderniniame ūkyje, kad ji padarė tokį stebūklą, taip negirdėtai padidino produktyvines jėgas, vistiek, ar valstybės padedama, ar ir be jos pagalbos.

Šis produktyvinių jėgų padidinimas būtinai reikalingas del daugelio priežaščių. Viena, del gyventojų prieaugio. Tas prieaugis galima išlaikyti tik tada, jei drauge auga paties ūkio ekonominis koeficientas, t. y., jei tautos gamybos našumas, palyginti su įdėtu darbu, didėja.[1] Kaip jau matėme, gyventojų politika tik šia sąlyga tegali būti sėkminga. Toliau, jis reikalingas ir del to, kad atskiras asmuo gali pasiekti aukštesnio gyvenimo standarto, tik gerėjant tautinei dividendai. Tik tada didės ir ta dalis, kuri kiekvienam tenka iš bendrojo tautos gaminio. Labai galimas daiktas, kad tatai nepasireiškė individualiniame suvartojime; gali būti, kad padidės visuome-

[1] „Ekonominio koeficiento“ mintis dar dažnai kartosis tolimesniuose išvedžiojimuose; tai yra teoretinė pagelbinė sąvoka, nors ji ir ne visuomet galima induktyviai įrodyti.

n i š k a s aprūpinimas gėrybėmis, ir dėliai to pagerės taip pat ir atskiro asmens būvis: steigimas viešųjų įstaigų, mokyklų, muzėjų, sveikatos priežiūra, teisinis saugumas. Visa tai gali būti priskirta prie visuomeninės gerovės ir tuo būdu paliesti ir atskiro asmens gerbūvį. P a g a l i a u, produktyvinių jėgų ugdymas reikalingas dar ir del to, kad išlygintų tolydžio vis didėjantį jų trūkumą, mažėjimą, pasunkėjimą, susitrukdymą; ar tai todel, jog tenka vartoti surogatinės medžiagos, ar siektis į tolimesnius kraštus, ar statyti didesni įrengimai. Žmonės nuolat ima iš gamtos produktus plėšriu būdu ir nevisados galima viltis, kad čia padės laimingas nuotykis. Ligi šiol technika dažniausiai dar vis sugeba rasti išeitį. Antra vertus, nemaža dalis užsienio ūkio politikos juo toliau, juo labiau eina tam, kad čia praskintų kelią, padėtų išplėsti ir užtikrinti žemės bazę. Savaime, žinoma, galima įsivaizduoti tokios nuotaikos žmonija, kuri maža dėmesio tekreipia į išorines gerybes ir seka asketiniu idealu: ar tai del to, kad trūksta noro kultūrėti, ar del to, jog žmonių tiek padaugėję, kad tas akstinas nebeveikia. Bet net ir tada reikėtų nuolat plėsti produktyvinės jėgos, jau vien tik tam, kad išlaikytų ligitolinį kultūros lygį, nes, eksploatuojant esamąsias jėgas ir medžiagas, siaurėja žemės bazė.

IV. Socialinio paskirstymo idėja.

Nuo turto dauginimo idėjos reikia skirti kitas tikslas, kurį mes vadiname socialiniu: jam rūpi apsaugoti, išlyginti ir pakelti gyvenimo standartas tam tikrų visuomenės sluoksnių, vienus paremti, o kitus sutramdyti. Politikoje iš seno vaidina žymią rolę klausimas, kaip yra pasiskirstęs tam tikru būdu turtas, kai kiekviena klasė stengiasi patraukti į save juo didesnę pelno dalį. Tam gali būti panaudotos tiek pozityvinės, tiek negatyvinės priemonės. Čia n o r i m a tam tikri sluoksniai, sakysim, amatininkai ir valstiečiai, apsaugoti nuo sunykimo, kitiems pavyzdžiui, darbininkams, padėti iškilti. Čia eina kova del dalinio, kurs turi tekti rentai, ar kapitalo pelnui, darbo mokesčiui, ar algai. Gali pasirodyti reikalas remti tam tikri sluoksniai kitų sąskaiton, kad padidėtų jų pajamos ir pagerėtų būvis. Gali tai būti vidurinis luomas platesne žodžio prasme, gali būti ir

darbininkų klasė, žiūrint, kokios įtakos turi tie sluoksniai. Čia aiškiai matome socialinę idėją, del kurios kovojama užsienio ūkio politikos ginklu. Ir taip pat visai aišku, kad ši problema nesutampa su paties turto didinimu, o liečia atskirų sluoksnių gerbūvį. Kaip paskirstymas, šalia gamybos, sudaro antrą ūkio pusę, taip jis veikia ir užsienio ūkio politikos linkmę.

Visose ūkio politikos priemonėse sprendžiamą rolę vaidina pastangos apsaugoti tam tikrus sluoksnius nuo nusmukimo, išlaikyti bent jau esamąjį jų gyvenimo lygį, jei ne pakelti jį. Dažnai užmirštama, kad ši idėja turėjo sprendžiamos reikšmės, įvedant Anglijai laisvą prekybą. Tikėtasi, jog iškils verslamoninkai ir darbininkai žemvaldžių sąskaiton, padidės kapitalo pelnas ir drauge darbo mokestis žemės rentos sąskaiton. Nėra abejojimo, kad didėjanti demokratizacija šias problemas stato dar aštriau, negu senesniais laikais. Prekybos politikos teorija nuo klasikų laikų, berods, niekad nebuvo šios pusės visai išleidusi iš akių, tačiau ilgą laiką mintis buvo nukreipta daugiausia į turto didinimo idėją, o ne į paskirstymo problemą; tiesa, anuo gal ir reikėjo anksčiau rūpintis. Dabartiniu metu vis labiau išsistumia pirmon vieton socialinės politikos argumentas, reikalaudamas į jį atsižvelgti. Ir čia, kaip matysime, priemonės gali būti pasirinktos labai įvairios. Vien tikslas tėra duotasis. Anglijoje socialinės politikos argumentas buvo panaudotas kovoje del laisvos prekybos, Amerikoje — ginant apsauginius muitus.

2. Gimininga su šiuo yra kitas argumentas, patiekiamas „t e i s i n g u m o“ vardu, ir tai nepareinamai nuo politinio nusistatymo. Tuo jis dažnai išeina iš ūkiškų samprotavimų ribų ir persimeta į etikos arba klasių politikos sritį[1]. Teisingumo sąvoka yra labai linkusi keistis ir toli gražu nenusako tam tikro vieningo turinio. Galima reikalauti „teisingumo“ darbininkų klasėj, galima tarptautinę ūkio politiką taikyti vidurinio luomo interesams, kaip tai aiškiai daro Prancūzų prekybos politika. Ar tas tikslas yra pasiektas, ar teisingos priemonės jam pasirinktos — šioj vietoj mums dar ne tiek svarbu, kiek pati idėja. Ir čia vėlgi keliamasai šūkis nepareina nuo tam tikros politikos linkmės, kuri pasirenkama. Prancūzijoje, antai, protekcioniz-

[1] Katalikiškoje ūkio politikoje ši mintis vaidina gana didelę rolę, kaip „j u s t i t i a d i s t r i b u t i v a“ ir „j u s t i t i a c o m m u t a t i v a“ — „paskirstomasai“ ir „išlyginamasai“ teisingumas.

mas turi ginti vidurinį luomą, pakreipdamas jo naudai gavinio paskirstymą. Į šitokį tikslo statymą, dažnai etiškai nudažytą, tenka labai ir labai atsižvelgti, kaip į reguliuojamąją idėją. Jis gali būti plačios gyvenimo koncepcijos išraiška. Bet iš antros pusės, jis su dideliu naivumu statomas pirmon vieton partijų ideologijoje. Tiek negatyviai, tiek pozityviai šių tikslų norima pasiekti kaip tik tarptautinės ūkio politikos priemonėmis. Tokį argumentų pasikeitimą dažnokai sutinkame.

Prekybos politikos tiksluose, kurie drauge yra ir veikimo motyvai, randame didelį idėjų įvairumą. Čia dažnai pasitaiko ta „pagrindo substitucija", kuri perkeičia tikruosius, gilesnius veikimo motyvus; sulig istorinėmis aplinkybėmis aiškiai kinta funkcijos tų uždavinių, kuriuos turi atlikti prekybos politika platesne prasme. Pasikeičia jų prasmė, jų reguliuojamoji idėja, jei netgi priemonės, kuriomis naudojamasi, ir lieka tokios pat. Įsidėmėkime tik šitai: užu šios dienos interesų, kuriose vyriausybės ir parlamentai gana dažnai paskęsta, visados glūdi išreikštos ar neišreikštos reguliuojamosios idėjos. Jas bent mokslas turi aiškiai formuluoti, kad jis nenugrimztų dienos šūkiuose, o tikrai žinotų, kuo einasi. Mokslui tenka racionaliai skirti tikrovės neracionalumai. Labai galimas daiktas, kad tarp keleto nusakytųjų idėjų kyla antagonizmas: tarp galios siekimo ir socialinio teisingumo, tarp turto didinimo ir gyventojų išlaikymo. Iš anksto negalima pasakyti, kuri iš tų idėjų kiekvienu atveju ims viršų ir nulems politikos linkmę. Tokios politinės antinomijos apskritai sudaro istorinį procesą. Čia iš vienos pusės valstybinės galios momentas, o iš antros pusės produktyvinių jėgų kėlimas turės būti užvis aukščiau statomas ir sudaryti primatą valios linkmei. Ekonominiam mokslui betgi visų pirma rūpi materialinės gerovės kėlimas; apie priemones šiam tikslui pasiekti bus tad ir kalbama tolesniuose išvedžiojimuose.

II SKYRIUS.

Partijų nusistatymas.

Dar mažiau ligi šiol yra moksliškai išnagrinėtas ideologinis bei praktinis partijų nusistatymas, nors tatai ir būtų labai pageidaujama. Geriausiai dar yra atvaizduoti Anglijos santykiai, pakenčiamai, nors ir ne iš pagrindų, Vokietijos, labai menkai Prancūzijos ir Jungtinių Valstybių. Iš partijų programų, žinoma, nedaug kas tegalima patirti. Įvadui plg.: Heller, Die

politischen Ideenkreise der Gegenwart, 1926 (specifiškai Vokiečių sąlygoms); maža teduoda S u l z b a c h, Grundlagen der politischen Parteibildung, 1921. Be to žrk. P h i l i p p o v i c h, Die Entwicklung der virtschaftspolitischen Ideen im 19 Jahrh., 1910, ir M o m b e r t, Sozial-und wirtschaftspolitischne Anschauungen in Deutschland. 1919.

1. Tomis štai idėjomis, kurias mes čia pažinome, visados persiima tam tikri asmens ir gyventojų grupės, kurios vienaip ar kitaip stengiasi jas įvykdyti. Hegeliškai tariant, galima būtų pasakyti: idėja priima partijos pavidalą, kad pagaliau įsikūnytų. Ypačiai parlamentarinių kovų ir demokratinio valdymo laikais jos įsigali šituo būdu. Čia nėra reikalo, kad jos būtų sąmoningai suprastos aukščiau išdėstyta prasme, ir be šito, pasąmonėje teglūdėdamos, jos sudaro pagrindą valios nuosprendžiams ir veiksmams. Atskirų partijų ūkio politikos ideologija irgi tenka laikyti tokių b e n d r ų j ų idėjų atspindžiu. Jos remiasi tam tikromis gyvenimo pažvalgomis ir pojūčiais, kurie deda joms dvasinį antspaudą. Tai yra apskritai politinio gyvenimo didžiosios srovės, kurios nuolat kartojasi, su didesniais ar mažesniais variantais: išlaikanti (konservatinė), pažangėjanti (liberalinė) ir lyginanti (socialistinė). Tiesa, partijos drauge pasireiškia ir kaip vykdytojos t a m t i k r ų i n t e r e s ų, siekiančių saviškos ūkio politikos, kurią diktuoja priklausymas prie tam tikros klasės.

Mes galime bandyti nupiešt bendrąjį idealinį vaizdą dviejų ar trijų svarbiausiųjų srovių ir apibrėžt stambiais bruožais jų ideologiją. Ji sudaro politinę žmogaus žvelgseną į pasaulį ir gyvenimą.

Tuo būdu idealiai suprasta, k o n s e r v a t i n ė minties srovė — visvien kuriuo istoriniu vardu ta „dešinėji" besivadintų — remiasi istorine nuosavybe, tiek žemės ūkyje, tiek pramonėje, vadinasi, iš esmės orientuojasi į stangumą, sėslumą. Ji pabrėžia autoritatyvinį momentą valstybėje, visuomenėje, bažnyčioje. Monarchija, ar bent jau stipri valdžia, tvirti jungtuvių, įstatymų, bažnyčios ryšiai (valstybinė bažnyčia) — tokie yra šios dvasios krypties pasireiškimai, labiau aristokratinė santvarka, eventualiai pabrėžianti luomų skirtumus ir duodanti luomų atstovybę — štai jos gyvenimo idealas. Visų pirma suinteresuota išlaikyti ir plėsti tai, kas esama, ji mielai gins apsauginės ūkio politikos idėją. Laisvos ūkio apyvartos rezultatai atrodo galį pakenkti kai tik paveldėtajai nuosavybei. Kapitalo judėjimas ir persirikia-

vimas čia menkai tėra galimas. Autoritatyvinis reguliavimas iš valstybės pusės malonus šiai srovei. Šie išlaikantieji ir konservuojantieji sluoksniai gali orientuotis į religinius, etinius ar tautinius idealus, kuriuose ūkis tesudaro nedidelę dalį, ir kai tik šia ideologija veikti žmonės. Naujaisiais laikais pirmon vieton bus iškišama tautinė idėja, kaip kad seniau religinė. Šie sluoksniai, sudarydami konservatinį kiekvienos politikos elementą, ekonomiškai dėliai vidinės būtinybės turi siekti apsaugos to, kas esama. Bendroji pasaulėžvalga neišvengiamai daro įtakos ir nusistatymui atskiromis problemomis.

Palyginti su tuo, liberalinės srovės nusistatymas bus judrus ir pažangus. Individų vertės pabrėžimas ir iškėlimas, laisvesnis gyvenimo būdas ir gyvenimo supratimas pažiūrose į valdžią, į socialines institucijas, į mokyklą, į visuomenę, ne stangus sąraišumas, o laisvesnis vyksmas — štai atitinka jos idealą, ir laisvas susibūrimas jos esmę. Suinteresuota technikos naujenybėmis, ji daug daugiau remsis prekybos, judomojo kapitalo, lengvosios bei gatavų dirbinių pramonės sluoksniais. Nuosavybės teisė čia daug greičiau gali pereiti iš rankų į rankas (vertybės popierių forma); žmonių persitvarkymas ir daiktų prisitaikymas čia įprastas dalykas. Del to bendrasai liberalinis nusistatymas reikalaus laisvesnės ūkio santvarkos viduje, laisvos prekybos su užsieniu. Ir čia ideologija apima bendrąsias pažiūras, kurių tarpe ekonominės, vėlgi tesudaro tik vieną dalį[1]. Šis pažangos siekiantis visuomenės elementas užsienio ūkio politikoj reikalaus visais atžvilgiais juo laisvesnio, juo mažiau varžomo santykiavimo.

Pagaliau socialistinė visuomenės srovė nesiderins nei su viena, nei su antra buržuazine grupe, nes jos abi remiasi privatine nuosavybe; socializmas principiniai ją atmeta. Demokratinė pažiūra į visuomenės santykius, gausus dalyvavimas ir žemutinių sluoksnių — pasireikš visame administracijos, santvarkos ir bendrosios minties linkmės charaktery. Didesnė laimės, gerovės ir apskritai buities formų lygybė sudaro jos prasmę. Užsienio ūkio politikoje jos nusistatymas turėtų būti dau-

[1] Suskliausti visa liberalinė pažiūra vien į ekonominę pusę, kaip tai daro Mises, Liberalismus, 1923, — šitai atrodo man tik apgailėtinas dalykų nesuvokimas. Tuo būdu niekaip negalima teisingai suprasti liberalizmo, kaip dvasios linkmės ir gyvenimo pažvalgos. Tikrai sakant, čia yra „didelė konfesija" Goethe's prasme.

giausia oportunistinis, kad tik greičiau prisiartintų prie savo tikslo. Jos būklė reikalauja darbininkų klasės pakilimo, reikalauja vis didesnės dalies iš ūkio gavinio. Ji turėtų būti dabartiniu metu gal dar pažangėjanti, bet užtat ateity konservuojanti, išlaikanti, vadinas, sulig aplinkybėmis, laikytųsi vieno ar kito dviejų didžiųjų principų: pažangos ar atstangos. Ji greičiau būtų linkusi pritarti valstybės įsikišimui, nes valstybė juk turinti ginti silpnesniojo interesus. Į socialistinio visuomenės sutvarkymo programą turi įeiti mintis reguliuoti ir užsienio prekybą, tai geriausiai rodo iš vienos pusės F i c h t e, lygiai kaip ir S o v i e t a i iš antros pusės.

Šios svarbiausios srovės nebūna izoliuotos viena greta kitos, o daro viena kitai įtakos, be to, perduoda dalį savo pagrindinių pažiūrų ir kitoms srovėms. Tiesa, jau kiekviena tauta del išorinių aplinkybių yra labiau linkusi į tą ar kitą pagrindinę srovę. Bendras politinis palinkimas į vieną kurią iš šių pasaulėžvalgų ideologiškai apima drauge ir ūkio politikos pažiūras.

2. Dalykai nėra betgi taip paprasti, kaip iš šių idealinių vaizdų galima būtų iš pradžios manyti. Partijų protausena (mentalitetas) nėra vieninga, visada tokia pat, ji keičiasi vėlgi sąryšy su bendromis laiko tendencijomis. Tai yra d v a s i n ė s s t r u k t ū r o s pakitėjimai, vykstantieji partijų viduje. Demokratizmas iš anksto bus labiau linkęs pritarti valstybės įsikišimui, negu aristokratiškesnė visuomenės santvarka. Be to, nacionalizmui, lygiai kaip ir internacionalizmui stiprios paspirties duoda tūleriopos dvasinės srovės. Kai ekonomiškai silpnesni sluoksniai pasiekia valdžios, ar bent partijos turi daugiau į juos atsižvelgti, tada įvyksta tam tikra modifikacija bendram ideologiniam nusistatyme ir politinėje veiksenoje. Partijos visada turės būti daugiau ir mažiau oportunistiškos, kadangi rinkikai visų pirma žiūri dabarties interesų. Delto tai istoriškai esamų partijų programos daug kuo skiriasi nuo mūsų atvaizduotos idealinės charakteristikos, nors bendroji linkmė ir sutiktų. Čia įtakos daro keletas aplinkybių: Viena (1) didelės reikšmės turi tai, kokia yra bendroji dvasios linkmė tautoje, ar ta tauta labiau pratusi klausyti valstybės autoriteto, ar visuomenėje vyrauja daugiau individualistinis nusistatymas (pastarajam atvejui Anglija, pirmajam Prancūzija). Iš antros pusės (2) partijos kryptį kartais atsitiktinai nulemia vienoks ar kitoks svarbių in-

teresentų grupių būvis krašte. Be to (3), politinių grupių ideologija pareina ir nuo bendrosios socialinės krašto išrutulos laipsnio. Čia yra žymus skirtumas tarp agrarinių ir pramoninių kraštų. Agrariniam krašte pagrindinę politinę srovę veiks kitokios įtakos, negu industriniame (Šveicarija palyginti su Belgija). Pagaliau (4), partijos turi labai nevienodos įtakos ūkio politikai, žiūrint jų galios ir pajėgumo. Politiškai stipri partija gali del išorinių priežasčių netekti įtakos. Antra vertus, nedidelė, bet pratusi valdyti grupė gali labai žymiai pakreipti dalykus savo naudai. Pastaruoju metu ypač bendrasai krypsnis į demokratiją duoda pagrindinėms partijų tendencijoms ir idealams tam tikrą linkmę. Dėlto kiek modifikuojasi ir idealiniai tipai, kuriuos čia esame atvaizdavę.

Peržvelkime dabar paties ūkio didžiąsias interesentų grupes, kurios gauna, ar bent bando gauti įtakos politinėms partijoms. Žemės ūkis visose jaunose agrarinėse valstybėse laiko perdėm laisvosios prekybos pusę — jam pirmiausia juk rūpi juo laisviau išvežti savieji gaminiai, o iš antros pusės, juo pigiau pirkti pramonės dirbiniai. Betgi industriniuose kraštuose jis greičiau palaikys protekcionizmą, nes čia pramonė retai kur apisieina be apsaugos, tad žemės ūkis, neturėdamas jos, greit galėtų atsidurti blogesnėj padėty už pramonę. Todel partijos, kurios daugiausia remiasi ūkininkais, turės savo programą čia vienaip, čia kitaip nustatyti. Be to, ir paties žemės ūkio interesentų tarpe yra nemaža priešingumų. Visų pirma, tarp stambiųjų dvarų, besilaikančių dar daugiausia javų ūkio, ir tarp smulkiųjų ūkininkų, kurie verčiasi patobulinamuoju žemės ūkiu ir gyvulių ūkiu. Taip pat ir pramonės atstovų interesai toli gražu nesutampa taip vieningai ūkio politikos klausimais, kaip galima būtų manyti. Ir tarp jų yra principinių priešingumų. Teisybė, žinoma, kad sunkioji pramonė, vartydama didelius kapitalus yra linkusi prie apsaugos, kuri gali būti ne tik muitas: juk tos pramonės kapitalui pavojus yra ypač didelis. Tačiau visa apdirbamoji pramonė, pasiekusi tam tikro gamybos dydžio, bus suinteresuota atviraja užsienio rinka ir mažiau bijos konkurencijos. Senasis priešingumas tarp verpėjų ir audėjų, tarp plieno pramonės ir mašinų fabrikacijos perdėm kartojasi. Pastarosios grupės bus nusistačiusios liberališkiau, vadinas, laisvos prekybos šalininkės. Čia betgi vėl visa pareina

nuo to, kokie yra tų grupių galios santykiai, kiek kuri gauna įtakos politikai. Pavyzdžiui, Vokietijos pramonėj prieš karą daugiau lėmė sunkiosios industrijos interesai, gi po karo atrodo gaunanti didesnės įtakos apdirbamoji pramonė. Bet ir čia paprastąsias linijas komplikuoja vidutiniai susirišimai tarp tų dviejų grupių, ar tai prijungimo keliu, ar sukuriant „interesų bendruomenę". Jei tad Vokietijoje po karo savaime sunkiosios industrijos reikšmė sumažėjo, tai užtat padidėjo interesų sąjungiai.

Prekyba ir laivininkystė turėtų greičiau linkti į laisvąją prekybą. Čia, rodos, judėjimo laisvė ir kapitalo apyskaita gana vieningai apsprendžia jų buities sąlygas. Delto reikėtų laukti, kad jūrų bei prekybos miestai ir jų atstovai neabejotinai laikysis tokio politinio nusistatymo. Bet ir čia gali įvykti modifikacijų: antai, kada pinigų ir bankų interesai atsiskiria nuo prekių prekybos interesų ir nueina savais keliais. Aniems sluoksniams užvis labiau rūpi investuotojo kapitalo saugumas; laisvas prekybinis ūkis galėtų jam pakenkti, sumažindamas rentą. Galop, kapitalo investavimai užsieny visai gerai sutinka su tokiu protekcionistiniu nusistatymu: juk delto kai tik gali didėti tų indėlių rentabilingumas. Taip štai, London City, kur šis sąryšis aiškiai matomas, jau toli gražu nebėra ekonominio liberalizmo šalininkas. Tas pat galima pasakyti apie Prancūzų haute finance, apie Wallstreet kaip ir apie Vokiečių bankokratiją. Iš to išeina savotiškas priešingumas tos pačios grupės viduje, lygiai kaip mes jau matėme žemės ūkyje ir pramonėje. Bet ir darbininkijos ekonomine ideologija toli gražu nėra tokia vieninga, kaip turėtume laukti iš jos bendrosios pasaulėžvalgos. Jos nusistatymas iš dalies yra liberališkai — laisvas — prekybinis: juk ir pats Marksas manė, kad laisvoji prekyba paskatina evoliuciją į stambiąją įmonę ir tuo būdu priartina socializmo įgyvendinimą[1]. Į tokią nuomonę jį sugundė tometinės Anglijos pavyzdys. Jei betgi organizaciją daugiau skatintų kartaliai, o jie tegalėtų plėtotis tik apsauginių muitų dėka, tada ir darbininkija galėtų perimti protekcionistinį nusistatymą, neprieštaraudama savo principui. Tiesa, einamuoju momentu jai visados rūpės juo pigesnis gyvenimas. Del-

[1] Priešingą pažiūrą reiškia, pavyzdžiui, Schippel, Handelspolitik; plg. čia jau minėtąjį Meusel'io veikalą.

to ji, atsižvelgdama į pačių darbininkų būklę, iš anksto bus griežtai priešinga agrariniams muitams. Drauge tačiau ji norėtų išlaikyti pramonę esamam aukštume, o ypač apsisaugoti nuo darbo mokesčio nukritimo. Del to ji, iš antros pusės, bus linkusi palaikyti industrinius muitus. Taip tad ir jos ekonominėj krūtinėj dvi sielos gyvena.

Kitoks vėlgi yra pagrindinis nusistatymas valdininkų ir tarnautojų, vadinas, to gana svarbaus sluoksnio, kurį įprasta vadinti „naujuoju viduriniu luomu". Kadangi šie sluoksniai turi tvirtai nustatytas pajamas, tad jie bus visų pirma suinteresuoti juo pigesniu gyvenimu; tatai turėtų daryti juos labiau liberališkos ūkio politikos šalininkais. Abejotina tačiau, ar drauge su tuo kils lygiai ir jų nominalinės pajamos. Be to jiems valstybės įsikišimas, tad ir atskirų grupių apsauga, neatrodo kažkas nepaprasta. Todėl šių sluoksnių nusistatymas labai daug pareis nuo jų grynai ideologinės orientacijos, kur nusveria jau nebe ekonominiai motyvai.

3. Charakteringas šio meto bruožas, daręs ypač didelės įtakos moderninei ūkio politikai, yra tas, kad tautinė demokratija modifikuoja partijas. Savaime tatai reiškia, jog silpnesnieji ir apsaugos reikalingieji gauna didesnės įtakos valdžiai. Ji elgsis čia kitaip negu įtakingoji ir galingoji aristokratija, kuri liberališkai žiūri į valstybę. Iš to atsiranda palinkimas vis labiau plėsti valstybės veiklą ir dauginti visokios rūšies apsaugą. Ypač charakteringas atrodo šis pakitėjimas vidaus ūkio politikoje: dėliai demokratizacijos ji apskritai nukrypsta daugiau išlaikymo, konservavimo, negu pažangėjimo, kryptimi. Pažangėjančių verslamonininkų visados tėra vienas kitas; masė arba junginiai dažniausia jaučia reikalą atsišlieti. Šios tendencijos istoriškai kartojasi visuose dabarties kraštuose.

Dėliai tokio ideologinės orientacijos ir ekonominių interesų mišinio politinis nusistatymas išeina labai įvairialytis; nuolat bekintąs — socialinių sluoksnių įtaka valdžiai pareina, berods, nemaža ir nuo vyriausybės bei vadovaujamųjų asmenų pajėgumo. Lygiai taip pat ir nuo ideologijos, kuri dienos šūkiais veikia visuomenės opiniją, patraukdama drauge ir abejinguosius. Tuo būdu dažnai įvyksta savotiškas persilaužimas partijų nusistatyme ūkio politikos klausimais. Ūkio politikos kitėjimo

fazės visuomet rodo tam tikrus pasikeitimus visuomenės struktūroje ir įvairių srovių jėgų santyky. Kai kuriuose kraštuose čia prisideda dar ypatingas tautos mentalitetas, susidaręs del istorinių priežasčių. Dėliai to komplikuojasi pirmykštės formulės, atrodžiusios tokios paprastos. Kintamieji faktoriai lengvai nustelbia pastoviuosius ir štai naturalinis rezultatas pažiūrų pakitėjimas. Šitai mes išrodysime politine veiksena kai kuriuose kraštuose pastaruoju metu, imdami čia pavyzdžiui Angliją ir Vokietiją, Jungtines Valstybes ir Prancūziją.

4. Žinomiausias ir įžymiausias yra partijų pakitėjimas Anglijoj[1]. Iš seno įtakos persvarą turėjo čia vyraujantieji landegentry ir torių partija principiniai laikėsi apsauginių muitų. Pakeitimui pradžią davė Peel (1840); jam tenka istorinis nuopelnas, kad jis laiku suprato tą būtybę. Ligi tol viešpatavusi klasė neteko įtakos; valdžia perėjo į vidurinių klasių rankas. Gladstonui vadovaujant liberalinė idėja (nuo 1860 m.) visiškai paėmė viršų; valstybės vairą laikė liberalų partija, kurios nusistatymas atitiko naują gyventojų nuotaiką. Pagaliau ir priešingoji partija buvo priversta laikytis ūkio politikoje liberalinio principo. Prekybos ir eksporto pramonės interesai nusvėrė, Anglijos užsienio prekyba kilo; patys vieni kapitalo interesai nebuvo tiek stiprūs, kad pakeistų dalykų eigą.

Nauja srovė pradėjo kilti nuo 90-jų metų. Sir Charles Dilke veikalas: The Problems of Greeter Britain (1888) davė tarsi išorinį signalą. Unijonizmo mintis apėmė ypač kolonialinius politikus, kurie statė pirmon vieton imperijos idėją. Joc Chaimberlain tapo tų sluoksnių minties reiškėju. Senoji partija buvo pavadinta kitu vardu ir tuo jau išoriniai pažymėtas naujas krypsnis. Unijonistai, rodos, savaime turėjo dabar tapti apsauginių muitų šalininkais ir siekti Greeter Britain. Bet vidurinės klasės nesidavė patraukiamos ir liko ištikimos laisvajai prekybai, lygiai kaip ir darbininkai, kuriems žemos javų kainos ir pelningas eksportas laidavo aukštą gyvenimo standartą. apsauginių muitų šalininkus eventl. galėjo paremti tik airiai del

[1] Gana žiningas sinchronistinis atvaizdavimas visos išrutulos įvairiose ūkio ir socialinės politikos srityse. Lewis and Branton, The Rise of Britisch Commerce, 1928. Plg. taip pat: Leubuscher, Liberalismus und Protektionismus in England, 1927, kur teisingai nurodoma Labour Party pažiūrų dvilypumas. Be to, H. Levy, Wirtschaftsliberalismus in England, 1928.

politinės taktikos sumetimų. Tokiomis aplinkybėmis bandymas pravesti naują apsauginę programą baigėse liberalų partijos laimėjimu: vidurinės klasės, smulkioji pramonė, prekyba ir laivininkystė tvirtai laikėsi laisvosins prekybos dėsnio, lygiai kaip ir darbininkija. Vargiai begalima buvo tikėti, kad šių svarbių sluoksnių nusistatymas pasikeis, o vieno tik City kapitalo interesai neįstengė savo siekimų įgyvendinti.

Karo sąjūdy pasikeitė partijos, gerokai pasunkėjo vidurinių klasių būvis, ir, be to, ryškiai pasirodė žemės ūkio svarba karo atveju. Imperijos ideologija, artimesnis bendravimas su kolonijomis, supratimas karo bei ginklavimos industrijos reikšmės — visa tai įsmigo į žmonių protus ir del politinių priežasčių stipriai paskatino protekcionistinę idėją. Sunki būklė tarptautinėje rinkoje svarbių eksporto industrijų, kaip štai pirmiausia medvilnės pramonės ir anglių kasyklų, padarė tai, kad savosios rinkos apsaugą dabar ir vėl atrodo pageidaujama. Labiausiai įsidėmėtina yra bene ta aplinkybė, kad ir darbininkija nebepalaiko ištisai laisvosios prekybos pusės. Atrodo juk, kad nedarbas labiau apima eksporto pramonę negu vidaus rinkos sheltered industries. Del suprantamų tad priežasčių randasi palinkimas į protekcionizmą, ypač į pramonės apsaugos muitus. Juk darbininkų gyvenimo standartui gresia tiesioginis pavojus, kurio sunku beišvengti, o iš antros pusės, valstybės veikimas Anglijoje apskritai žymiai išsiplėtė — rezultatas pakitėjusio tautos mentaliteto.

5. Vokietijoje apie vieningą politiką galima kalbėt tik nuo to laiko, kai susikūrė vokiečių imperija.[1] Iš pradžių partijų dėmesys buvo daugiausia nukreiptas į ideologinę ir vidaus politikos pusę. Konstitucinių ir politinių klausimų svarstymas, sukeltas ypač Bismarko asmenybės, nustelbė visa kita. Ekonominiai atžvilgiai turėjo likti antroje vietoje, nors jie latentiškai ir tebeglūdėjo. Liberalinė minties srovė apėmė visus politikus ir paliko savo žymes visoje įstatymdavybėje. Tatai lietė lygiai vidaus, kaip ir užsienio ūkio politiką. Ši srovė atitiko tuo metu vyraujančius eksporto interesus vokiečių žemės ūkio, kurs linko į laisvąją prekybą. Priešingai linkmei davė pradžią Rytų žemval-

[1] Apie Vokietiją žr. Grambow, Die deutsche Freihandelspartei zur Zeit ihrer Blüte, 1903 ir G. Mayer, Die Freihandelslehre in Deutschland, 1928; Lotz, a. n. v.

džių persimetimas į „mokesčių bei ūkio reformininkų sąjungos“ pusę. Jie sugebėjo patraukti į save taip pat vidurines amatininkų klasės, kurių luomui gresė pavojus. Kairieji, remdamiesi prekybos, pajūrio miestų ir smulkiųjų ūkininkų interesais, tvirtai tebesilaikė laisvosios prekybos. Bet politinės vidurio partijos, kurioms priklausė ypač daug pramonininkų, perėjo į priešingą pusę. Griežtas pasipriešinimas duonos spekuliacijai sustiprino, berods, opozicines partijas, bet tatai dalykų nepakeitė. Pažymėtina, kad Vokietijoj apsaugos muitų idėja tuo metu prasiskynė kelią prieš darbininkų pastangas ir toliau tik kovoje su jais įsigalėjo. Priešingai Vakarų valstybėms, kur prekybos politika buvo vedama su šių sluoksnių pritarimu ir parama. Katalikų centre persvėrė agrarinis sparnas, katalikai darbininkai nuėjo drauge su žemvaldžiais, nors ir nelengva buvo juos čia patraukti. Sumaniai vadovaujama sunkioji pramonė įgijo didelės įtakos vidurio partijoms, ir žymi dalis liberalų perėjo į protekcionistų pusę, — suvilioti „tautos darbo apsaugos“ šūkiu, kurs dėjosi esąs visiškai nesuinteresuotas. Čia tai aiškiai pastebima pasikeitimo fazės didžiųjų partijų viduje, pasikeitimo, kuriam faktinai buvo iš dalies ideologiniai, iš dalies interesų atžvilgio pakitėjimas.

Įstabus dalykas, kad nuo pereito šimtmečio pabaigos niekas iš esmės nebenori būti absoliutinis laisvos prekybos šalininkas. Kova eina labiausia del agrarinių muitų: prieš pramonės muitus aplamai vargiai bekovoja bent viena politinė partija, nebent tik prieš atskirų muitų pozicijų didinimą. Del įvairių sumetimų darbininkai neveda absoliutinės kovos prieš pramonės muitus. Dešinėsės partijos principiniai stoja už abejopos apsaugos sąryšį.[1] Kitos partijos iš oportunizmo laikosi tokių pat pažiūrų. Net liberalinės partijos principiniai nereikalauja muitų panaikinimo, o tik jų sumažinimo. Prekybos interesai irgi tik lygtinai už laisvą prekių apyvartą. Jie pageidauja, kad būtų apsidrausta nuo netikėtų muito padidinimų ilgaterminėmis prekybos sutartimis. Apskritai atrodo, kad čia partijų nusistatymas daugiausia tenka aiškinti tam tikru ypatumu vokiečių dvasios, linkusios į didesnį valstybės įsikišimą. Pastaruoju metu vėlgi sąryšy su

[1] Labai aiškiai išdėstyta Agrarisches Handbuch, 1911; plg. Wergo n. v., 106 psl.

didėjančia demokratizacija vis daugiau žiūrima tiesioginių interesų, negu nuolatinųjų. Ir kai tik tie sluoksniai, kurie sakosi kovoją su valstybės kišimusi į privatinius santykius, daro tai tik ten, kur einasi socialinės politikos klausimais. Protekcionizmas tačiau įvairiose savo formose, ypač prekybos politikos srity, atrodo jiems savaime suprantamas dalykas.

6. Jungtinėse Valstybėse partijų santykiai atrodo taip permatomi, kad jų nusistatymas prekybos politikos klausimais turėtų beveik savaime išeiti iš ideologijos susipynimo su vyraujančių grupių interesais.[1] Pietinės valstybės del stiprių eksporto interesų iš seno buvo linkusios į laisvą prekybą, tuo tarpu kai šiaurinės valstybės nuo Sir William Hamilton'o laikų siekė išugdyti pramonę. Tame krašte, kur užsienio politika turėjo menkos reikšmės, o darbininkų klausimas beveik jokios, pasidalinimą į šiaurės respublikonus ir pietų demokratus nulėmė daugiausia ūkiškosios problemos. Greta centralistinės ar federalistinės santvarkos, čia partiją daugiausia jaudino klausimai: agrarinė ar industrinė valstybė, laisvoji prekyba ar apsauginiai muitai, be todar monometalzimas ar bimetalizmas. Labiau linkusieji į laisvąją prekybą ir federalizmą demokratai atitikdavo Pietus ir iš dalies Vakarus, didesni apsauginių muitų ir centralizmo šalininkai respublikonai rėmėsi daugiausia Rytais ir vidurio Vakarais. Ginčas del laisvo ar vergų darbo — tai svarbiausia priešingumas tarp Pietų stambiųjų žemininkų ir Šiaurės pramoninių kapitalistų. Pastarųjų laimėjimas atidavė valdžią ilgam laikui į respublikonų rankas. Tiesa, partijų jėgų santykis leido ir laisvesnei srovei kartkartėmis paimti vyriausybės vairą. (Cleveland'o prezid. du kartu). Šį partijų mainymąsi, tarp kita ko, nulemdavo ir interesų pasikeitimas. Bet nuo Mac Kinley (1890 m.) protekcionistai respublikonai beveik vieni visą laiką valdo.

Protekcionizmas gavo aiškią persvarą tada, kai jo pusėn perėjo vakarų ir vakarų vidurio farmeriai, buvę anksčiau laisvos prekybos šalininkai. Jie pradėjo jausti Kanados konkurenciją. Iš antros pusės, pramonė jau įsiveržė į vakarus ir čia įsigalėjo trestų įtaka. Berods, prieš pat pasaulinį karą del žalingo veikimo įvyko valdžios partijų permaina; demokratai, nuo-

[1] Apie naują išrutulą daug žinių duoda: Bonn, Geld und Geist. Vom Wesen der amerikanischen Welt, 1928.

saikių apsaugos muitų šalininkai per Wilsoną įstengė sumažinti muitus. Ir jei vis delto respublikonai galėjo laikytis aukštųjų apsaugos muitų, o ir demokratai tik nežymiai juos tesumažino, tai svarbiausia del to, jog darbininkai irgi reikalavo muitų, bijodami, kad laisvesnis prekių įvežimas nenumuštų jiems darbo mokesčio. Delto ir demokratai atsižvelgdami į vartotojus ir kai kurios apdarbamosios pramonės, stojo tik už nuosaikius muitus, neatmesdami betgi apsaugos dėsnio aplamai. Ir čia tad matome ūkiškąjį partijų oportunizmą, nepaisant politinės ideologijos.

7. Prancūzijoje liberalinės prekybos politikos idėja vargiai bebuvo kada bent vienoje partijoje tiek stipri, kad galėtų turėti sprendžiamos įtakos. Šio savotiško reiškinio priežastis bene bus ypatingas prancūzų mentalitetas, pripratęs nuo Colbert'o laikų prie valstybės globos. Be to čia maža tėra pažangėjančių verslamonininkų, lygiai kaip ir prekybiškos dvasios. Ne be pagrindo čia piliečio santykis su valstybe buvo apibūdintas, kaip draudimo sandėris, kurs piliečius pririša prie valstybės.[1] O visų pirma čia nėra to gyventojų daugėjimo, kurs spirte spiria žengti pirmyn, nėra tad ir būtino reikalo intensyvinti ūkis. Prancūzų dvasiai apskritai charakteringa tai, kad bendroje diskusijoje politiniai klausimai visados nustelbia ekonominius. Viešpataujančioms vidurio klasėms, ypač smulkiesiems valstiečiams provincijoje ir smulkiajai pramonei, užimtai dailinamąja gamyba, rūpi išlaikyti esamasis būvis, o pirmyn besiveržiančios stambiosios industrijos stokoja. Prancūzijoje laisvajai prekybai ginti niekad nebuvo nei didelės agrarinės partijos, nei stiprios užjūrio prekybos bei laivininkystės grupės, kuri, antai, Anglijoj vis tebeturi žymios reikšmės. Užtat čia turime savotišką reiškinį rentinio kapitalizmo, kuriam apsauga visai maloni, ir labai reta didelių sunkiosios industrijos įmonių. Tautiniam prancūzų ūkio etosui ši rentininkija, ir iš antros pusės valdininkija, nustelbianti laisvąjį įmonininką, daro didžiulės įtakos. Delto prancūzų partijų tarpe visai nėra tų didžiųjų ūkio politikos priešingumų, kaip kituose kraštuose. Iš to darosi suprantama ir ta aplinkybė, kad ne tik labiau agrariniai dešinieji sluoksniai, bet ir vidurio partijos yra solidarinės apsau-

[1] Blondel, La France et le marché du monde, 1901. - Salze. Das ewige Frankreich, 1923.

gos šalininkės. Taip pat ir darbininkų politiniai atstovai toli gražu nėra protekcionizmo priešininkai. Jei jau valstybė turi įsikišti kitose srityse, tai kodel ir ne užsienio ūkio politikos srity? Kadangi pramonė mažai tėra koncentruota, tai ir darbininkų tarpe trūksta vieningumo, o jų interesai juoba eina skirtingais keliais. Maisto priemonių klausimas nėra čia agitacijos objektas, nes Afrikos kolonijų ištekliai papigina duoną, vaisių ir daržovių yra apsčiai, o be to ir gyvenimo reikalavimai čia daug mažesni, negu Anglijoje, Vokietijoje ir Jungtinėse Valstybėse. Jei agrariniai muitai nesukelia ginčų, tai taip pat ir stambiosios pramonės muitui. Visų svarbiausi tebėra vidurinių klasių rentos interesai, į kuriuos partijos visokiomis aplinkybėmis turi atsižvelgti; apsaugos idėja atrodo kaž kas visiškai savaime suprantama. Karas čia nieko iš esmės nepakeitė. Ir prijungtieji kraštai šiuo atžvilgiu atrodo visai prancūziško nusistatymo, grynai politiniai klausimai vis dar ima viršų. Tuo būdu Prancūzijos partijos yra pavyzdys nuostabaus nesidomėjimo prekybos politikos klausimais, kurs nesukelia netgi rimtos opozicijos, nekalbant jau apie protekcionistinės sistemos pakeitimą.

Taip tad ūkio politikos idėjos niekur nepasireiškia visiškai grynos. Jos perkreipiamos iš dalies ideologiškai, iš dalies oportunistiškai. Ypačiai visur besiplečianti viešojo gyvenimo demokratizacija nustumia tolyn principinę klausimų pusę. Tačiau moksliniam sprendimui tebeturi didelės reikšmės: delto mes pavesime jai tam tikrą ištisą skyrių.

III SKYRIUS.

Principiniai prekybos politikos klausimai.

Prekybos politikos principai dėstomi daugelyje veikalų, ypač vokiečių ir anglų literatūroje; tie veikalai nurodyti „Handwörterbuch der Staatswissenschaften". Be sakytų jau vadovėlių, kurie, žinoma, visi gvildena principinius klausimus, reikia dar paminėti iš naujesnės literatūros: Brentano, Das Freihandelsargument, 1901; Dietzel, Sozialpolitik und Handelspolitik, 1902; to paties, Das Produzenteninteresse der Arbeiter und die Handelsfreiheit, 1903; Esslen, Die Politik des Auswärtigen Handels, 1905; toliau Schüller, Schutzzoll und Freihandel, 1905; Gruntzel, Theorie des Zwischenstaatlichen Wirtschaftsverkehrs, 1904; Harms, Die Zukunft der deutschen Handelspolitik, 1925. Toliau, principiniai: Stolzmann Theoretische Grundfragen zum Problem Freihandel oder Schutzzoll, 1927; Ashley, The modern tariff history. Laisvos prekybos teorijos santrauką duoda Wilhelm Bickel, Die ökonomische Begründung der Freihandelspolitik, 1926. Panašios santraukos apsauginių muitų teorijai dar

ligi šiol trūksta. Iš kitų kalbų literatūros reikia paminėti: Marshall, Money, Credit and Commerce, 1925; Culbertson, Foreign Trade Policy, 1926; toliau, ypač Taussig, Free Trade the Tariff ant Reciprocity, 1920; to paties, Some Aspects of the Tariff Questions, 1926. Paskutiniu laiku: George Crompton, The Tariff, an interpretation of a bewilderung problem, 1927, persk. V, Free trade fallacies; svarbu taip pat Hawtrey, The economic problem, 1926, ypač persk. 22-25.

Vienas dalykas yra pati tarptautinė prekių prekyba, ir visai kitas dalykas tas būdas, kuriuo valstybė daro įtakos kai tik šiai tarpvalstybinio santykiavimo pusei, tiek negatyviu, tiek pozityviu atžvilgiu. Tas santykiavimas vyksta, berods, savais dėsniais, bet vis tik atrodo galima jis paveikti. Senasis merkantilizmas turėjo čia ištisą eilę labai įvairių, tarpusavy persipynusių priemonių, iš kurių visumos aiškiai matyti tam tikras tikslas. Jomis buvo siekiama padaryt įtakos ūkio santykiams ta prasme, kad sustiprintų bendrąją valstybės galią. Daug labiau komplikuotuose moderninių laikų santykiuose ta įtaka turėtų šakotis į daug daugiau linkmių. Jos iš tikrųjų esama, ir ji lygiai veikia visai skirtingose ūkio administracijos srityse. Jos linkmė gali turėti tam tikrą aiškų pobūdį net ir tada, kai ji neliečia pačios prekybos politikos siauresniąja prasme. Šis sąryšis reikia pabrėžti, nes antraip galėtų būti perdaug įvertinamos vien formalinės prekybos politikos priemonės. Tikrai sakant, kitoniškos administracinės politikos priemonės yra jau bent nemažiau svarbios, kaip ir anos, ypač kad apie šias visumoje ne tiek daug kalbama. Šią „tarpvalstybinę administracinę“ politiką turėsime dar plačiau pagvildenti. Jos tendencijos galima suvesti į abu pagrindinius principus: liberalizmo ir protekcionizmo. Jie perdėmui nustato bendrąją linkmę, kuri iš dalies glūdi pasaulėžvalgoj, iš dalies atitinka tam tikrus laiko krypsnius: laisvesnė gyvenimo santvarka ar suvaržymas vyresnybiškomis normomis — tai bendrieji principai viso žmonių sugyvenimo apskritai. Delto mes susiduriame su jais visur, kur žiūrint, ar daugiau vietos duodama atskiro asmens iniciatyva, ar valstybės įsikišimui. Tai pagrindiniai kiekvieno ūkio politikos klausimai. Prekybos politika tesudaro tam tikrą jų dalį; laisvos prekybos, ar apsauginių muitų dėsniai pasirodo esą tik specifinės formos anų bendresniųjų pagrindinių idėjų.

Vis delto pravartu statyti iš pat pradžios grynosios prekybos politikos principiniai klausimai. Nes juk jie yra įdė-

miausias visos ūkio politikos simptomas ir rodiklis. Kadangi vis sunkiau besuvaikyti praktika, kuri vis daugiau pareina nuo interesų ir nuotaikos tenka tad nuolat orientuotis šituo būdu. Visi atskiri faktai yra akli, jei teorija neatidaro jiems akių, lygiai kaip, iš antros pusės teorija lieka tuščia, jei negauna iš tikrovės paimto turinio ir varsos. Schüler'is teisingai yra nurodęs, kaip neracionaliai iš tikrųjų vyko didesnė dalis visos protekcionistinės politikos, nežiūrint į visus karštus ir plačius pamatavimus. Todel bus pravartu atnaujinti kritinio požvilgio diskusija del principų. Prekybos politika siauresniąja prasme savo priešingybėmis apima tokias problemas ir ginčytinus punktus, kurie nuolat išnaujo kyla ir jaudina protus. Čia svarbu susidaryti kritikinė nuomonė apie bendras vedamąsias linijas, kad galima būtų suvokti įvairių priemonių prasmė ir reikšmė ne vien tik einamajam momentui. Racionalinis jų pamatavimas svarbu ir tam, kad būtų rasta tikra atrama jų įgyvendinimui.

Principai, t. y. „dėsniai", turi būti savaime logiški, be vidinių prieštaravimų ir visuotinai galioją. Jų taikymas praktikoje yra valstybės vyrų ir politikų uždavinys, jiems tai yra priemonė jų tikslams. Šiems tikslams vadovauja bendrieji politiniai siekimai ir todel jiems svarbūs ne vien tik ūkiškieji momentai.

Mokslinis nagrinėjimas turi ištirti, ar atitinka tos prielaidos (premisos), kuriomis remiasi kiekvienas principas, be to, kokios yra jo pritaikymo ribos, ar iš tikrųjų galima jo priemonėmis siekiamojo tikslo pasiekti, ir kokie priekaištai, eventl., gali kilti del to principo rezultatų bei šalutinių padarinių. Mokslinis nagrinėjimas turi duoti imanentinę, t. y. technikinę ir loginę kritiką. Ir kai tik šalutiniai padariniai gali būti kritikai itin svarbūs, nes jie gali laukiamąjį rezultatą paversti niekais arba iškreipti. Nereikia užmiršti, kad argumentai, kuriais tie principai pamatuojami, ilgainiui abiejose pusėse kinta. Čia mes galime aiškiai matyti pagrindo substituciją. Jei pats principas ir palieka galiojąs, tai vis tik jo pamatavimas įgauna naujas lytis. Jis pareina nuo laiko aplinkybių, nuo priežastinių sąryšių pažinimo, nuo pritaikymo ribų; jis yra kintamas. Delto gerokai naivu kalbėti čia apie absoliutines tiesas, visur ir amžinai galiojančias: tarsi žino-

jimas ir pažinimas visados liktų vienodi. Tikrai sakant, kiekvienas principas remiasi tam tikromis prielaidomis ir supozicijomis. Jo pritaikymo plotmė pirma pareina nuo to, kiek atitinka tos prielaidos ir supozicijos.

Laisvosios prekybos ir apsaugintų muitų pamatavime tikslinga bus skirti senesnieji (klasikiniai) ir naujesnieji (moderniniai) argumentai. Čia kai tik priešingų srovių kritika spyrė kiekvieną tobulinti savo doktrinos.[1]

I. Klasinis laisvosios prekybos argumentas.

Laisvosios prekybos principas, kurio istorija taip toli siekia, buvo daugiausia pamatuojamas „naturaliniu darbo pasidalinimu". Kiekvienas kraštas laikomas čia uždara sritimi, — kaip tai buvo savaime suprantama klasikų Anglijai, — turi tik tam tikrą kiekį produktyvinių jėgų; nevisos tad gamybos rūšys gali būti lygiai išrutuliotos. Visados yra tokių šakų, kurių gamyboje kraštas turi naturalinį pranašumą, praneša čia kitus kraštus, t. y. gali pigiau už juos gaminti. Dėliai ekonomijos visados perkama ten, kur prekės pigiausiai pagaminamos, ir atsisakoma nuo jų gamybos savajame krašte, perleidžiant jų kitiems kraštams. Lygiai tas pat ir su kitų kraštų gamyba; tam tikrus produktus jie pagamina pigiau, o kitų gaminių atžvilgiu atsilieka. Todėl esą abiem šalim naudingiau apsiriboti gamyba tokių prekių, kurių atžvilgiu jos turi naturalinį pranašumą, o kitas įsigyti iš užsienio mainais. Istorinis pavyzdys, labai dažnai minėtas—tai santykis taip Portugalijos, pigiau patiekiančios vyną ir Anglijos, pigiau gaminančios audinius. Metueno sutartis turėjo imti tai domėn ir sutvirtinti tokį darbo pasidalinimą; atsitiktinis tos sutarties formulavimas čia mums nesvarbu. Į tokį darbo pasidalinimą visų pirma žiūrima, kaip į naturalinį, sudarytą tam tikrų nekintamų sąlygų. Moderniniai šalininkai, norėdami vaizdžiai parodyti, kad toks darbo pasidalinimas iš tiesų

[1] Tolesniuose išvedžiojimuose, kad ir plačiau atpasakojant argumentus, niekur nesilaikoma jų autorių žodis į žodį. Tekstas dažnai duoda tik atsitiktiną pamatavimą, tuo tarpu, kai mums čia svarbu pati argumento prasmė, kuri palieka net ir tada, jei pamatavimas tebuvo daugiau istoriškas. Čia stengiamasi iškelti aikštėn argumentai visame jų stiprume.

esąs savaime suprantamas, mėgsta nurodinėti seną pavyzdį — kaip beprasmišką auginti šiltadaržiuos kava ir vynas. Ši argumentacija, kiek ji liečia naturalinę būklę, iš tikrųjų atrodo nesugriaunama ir tarsi a p r i o r i suprantama.

Dalykai yra betgi kur kas sudėtingesni, ir nereikia nusitverti perdaug paprastos argumentacijos, norint, kad įrodymai būtų įtikinami. Jau M i l l'is teisingai pastebi, jog pranašumą gali sudaryti ir tam tikras išprūsimas ar šiaip įgytieji skirtumai. Berods, darbo mokesčio dydis savaime dar neįeina į tuos veiksnius, kurie nulemia gamybos kaštus kiekviename krašte, kaip tai iš pirmo žvilgio galėtų atrodyti. Nes čia sprendžiamos reikšmės turi gavinys, o ne darbo mokesčio dydis; gavinys gi gali būti prie aukšto darbo mokesčio didesnis, tad ir pigesnis, negu prie žemo.

Nors atskirų gamybos šakų išstūmimas gali iš karto atrodyti tam kraštui nuostolingas, visam pasauliui jis betgi yra naudingas: juk delto didėja produktyvinių jėgų našumas ir visuotinė gerovė. „Daugiovertė, kuri tuo būdu atsiranda abiejų šalių gamyboje, sudaro tos prekybos naudą". (M i l l). Bet ir s a v a s i s kraštas gauna šiuo būdu juo tiksliausiai ir racionališkiausiai išnaudoti esamąsias jėgas. Nenašios įmonės tenka mesti, o steigti ir plėsti tokios, kurių našumas palyginti didesnis. Tatai reiškia, jog padidėja bendrasis krašto ūkio produktingumo, ir tai visai nepareinamai nuo privatinio rentabilingumo. Taip tat savosios produktyvinės jėgos pakeliamos ar bent geriau išnaudojamos. Bendrasai ūkio gavinys esti didesnis, negu gaminant visokiausias prekes ne tiek racionališkai. Garsus pavyzdys — vynuogių auginimas Anglijos šiltadaržiuos, savaime, berods, galimas, bet visai netikslingas. Vadinas, atsisakant nuo tokių neracionališkų įmonių padidinamas ir s a v o j o k r a š t o produktyvinių jėgų našumas. Kraštas gali dabar mainais duoti viršaus pagaminamu pigių dirbinių ir, atvirkščiai, gauti iš kitur trūkstamų produktų. Esant aprėžtiems ištekliams, jis privalo apriboti ir gamybą. Jis turi pasirinkimą, ir laisvoj prekyboj atranda tai, kas tinkamiausia. Nuo ko bepareitų pranašumas, ar jis būtų naturalinis ar įgytasis, visvien juo didžiausias savosios gamybos išnaudojimas pasiekiamas tuo būdu, kad atsisakoma nuo mažiau rentabilingos gamybos. Delto tokia iš-

vada — neprivalu trukdyti natūrališkai vykstančio proceso, kurs visados atrenka palankiausias gamybos šakas, t. y. tikras, kur mažiausi gamybos kaštai. O jį trukdo kiekviena apsauga, sureikiama tai ar kitai atskirai šakai. Todėl laisvi mainai su tarptautiniu darbo pasidalinimu reiškia tikslingiausį produktyviniųjėgų paskirstymą ir išūgdymą ne tik visam pasauly; bet drauge ir kiekviename krašte. Laisvos prekių apyvartos ta ir yra prasmė ir uždavinys, kad padėtų šio ekonominio optimizmo pasiekti. Kiekvienas dirbtinas nuslopinimas sukliudo savaime suprantamą optimalinės gamybos tikslą.

Ligi šių dienų tai yra svarbiausias liberalinės prekybos politikos argumentas. Jis skiria viso krašto ūkio interesą nuo atskiro gamintojo intereso; jo stiprumas yra tas, kad jis rodo kelią patvariam ugdymui produktyvinių jėgų, kurios jam už vis labiau rūpi.

2. Tarptautinio darbo pasidalinimo argumentas turi tačiau vieną konsekvenciją, kuri lengvai gali atvesti į visą priešingą dalyką, negu juo pigiausi pasiūlai. Būtent: jei kiekvienas kraštas vienas tegamina tam tikras prekes, ar bent didelę jų daugumą, tada jis įgyja monopolinį padėjimą. Imkime žinomąjį pavyzdį Anglija — Portugalija, kur pastaroji viena tegamina vyną, o pirmoji audinius; tada nėra jokio pamato, delko Portugalija turėtų tiekti vyną žemiausia savo kaina. Tikriausiai ji reikalautų aukščiausios kainos, kokią dar gali gauti, ir ši būtų neabejotinai aukštesnė, negu vieno tik gamybos kaštai. Delko ji turėtų elgtis kitaip? Tas pavyzdys ir šiaip jau nėra tinkamai parinktas, kad visuotinai galiotų. Žemės ūkio produktų gamybą veikia progresivinių kaštų dėsnis; del to šiuo vyno gaminimo atveju, kai tik didėjant paklausams, vyno gamybos kaštai galėtų pakilti nepalyginamai aukščiau, negu audinių, kurių gamybą veikia degresyvinių kaštų dėsnis. Čia jau būtų kontrargumentas prieš griežtą tos minties realizavimą. Ypač tada, kai produktai yra svarbūs gyvybei, galėtų būti rizikinga perleisti visa jų gamyba vienam kuriam kraštui ir tik iš jo laukti pasiūlų. Nurodymas, esą šiuo atveju kitas kraštas galįs pats imtis pageidaujamos gamybos, tik labai aprėžtai tėra pritaikomas „naturalinio dar-

bo pasidalinimo“[1] ir ypač kapitalistinės gamybos sąlygose. Todel labiau pabrėžiamas konkurencijos argumentas, vadinas, ne tiek atkertamasis, kiek atrenkamasis momentas statomas pirmon vieton. Užsienio konkurencija daro labai ir labai sveikos įtakos. Ji pakerta silpnesnes įmones, kurios tik dirbtinai tėra palaikomos, ir palieka tik tąsias, kurios tikrai gali gyvuoti ir tarptautiškai konkuruoti. Tuo būdu produktyvinių jėgų išnaudojimas pakeliamas ligi maksimumo. Iš antros pusės, konkurencija verčia specializuotis ir siekti geriausios, t. y. pigiausios gamybos, ir tatai veda vėlgi į tarptautinį darbo pasidalinimą. Tuo būdu įvairūs kraštai, eventualiai net ir tose pačios pramonės šakose, atsideda ypatingiems savo tautiniams sugebėjimams, kuriais jie gali pranešti kitus. Nevaržoma užsienio apyvarta geriausia padeda išauklėti visų racionaliausias įmones. Tai yra auklėjamoji laisva prekyba, priešingai auklėjamiems apsaugos muitams. Konkurencija, kaip atrenkamasis principas, tampa savotišku vaistu, kuriuo ji istorijoj iš tikrųjų dažnai yra buvusi.

Pastaruoju metu šis argumentas dažnai iškeliamas kovai su tautiniais karteliais ir trustų visagalybe. Čia visur turime reikalo su monopolinės rūšies junginiais, kuriuos muitai, be abejojimo, palaiko. Perėjimas į laisvą prekybą būtų čia priemonė užkirsti kelią tų monopolinių darinių įsivyravimui. Kartelių veikime įžiūrima tam tikra vidurinių klasių politika; iš dalies jos faktinai tas ir yra. Jei tie junginiai dažnai padeda išlaikyti silpnesnes įmones, tai laisva prekyba galėtų čia paveikti priešingai. Iš jos tad tikimasi, kad ji sumažins kainas. Juk ji regimai pasunkina visokias monopolizavimo pastangas krašto viduje, atidarydama rinką užsieniui. Ne tiek tad tarptautinio darbo pasidalinimo statika pati savaime, kiek atidarymas kelio svetimai įvairiakokybinei konkurencijai ir nuolatinis taikstymasis prie tikslingiausios gamybos (dinamiškoji problema) — tokia yra laisvų mainų iš krašto į kraštą prasmė ir funkcija. Šitai kai tik ir padeda patvariai ugdyti produktyvines jėgas. Nukreipiant krašto gamybą į tinkamiausius ke-

[1] Verta vis delto pastebėti, jog Mill'is buvo tiek apdairus, kad jis apskritai vengė „naturalinio darbo pasidalinimo“ sąvokos, kurią pirmas bene bus padėjęs vartoti Torrens. Mill'is visur pabrėždamas kalba apie „international values“, matyt, jam pačiam anas argumentas atrodė neperstipriausias.

lius, stiprinama specifiškai tautiniai ypatumai ir visas krašto ūkis.

3. Su tuo rišasi ir tolesnis argumentas, jog laisva prekyba stipriausiai skatina technikinę pažangą: apsauga, ir tuo pat rinkos užtikrinimas, daro įmonininkus nerangius ir leidžia besilaikyti senų metodžių. Tuo tarpu svetima konkurencija verčia griebtis technikinių ir organizacinių naujenybių, nes antraip pažangesnieji gresia nukonkuruoti. Svetimi pasiūlai pigesnėmis kainomis nevisados remiasi naturaliniu to krašto pranašumu. Dažnai, kaip jau pabrėžė Smith'as ir Mill'is, jie galimi tik del tam tikro išsilavinimo, išsimokslinimo, del technikinių naujoviškumų ir organizacinių pagerinimų. Šie atsiranda tam tikruose kraštuose, ir tik užsieninė konkurencija perduoda juos kitiems kraštams. O technikinė pažanga leidžia sumažinti kainas ir tuo pat atpiginti pasiūlus. Pranašesnės konkurencijos baimė verčia kitus griebtis tokių pat metodžių, ar, iš antros pusės — siekti apsaugos, kuri tada tik atsilikėliams padeda. Svetimųjų persvara, kurios taip dažnai bijomasi, remiasi kai tik šiais technikiniais ir organizaciniais patobulinimais. Be nuolatinio šios teisėtos konkurencijos akstino negalėtų prasiskinti kelio technikinė — organizacinė pažanga ir tuo būtų kliudomas pilnas produktyvinių jėgų išplėtojimas. Vėl ir vėl tariamasi rasti įrodymų, jog laisvoji prekyba užsieny esanti buvusi akstinas daryti pagerinimus, kurių be šito nebūtų buvę. Taip daug esą patogiau besiversti senomis metodėmis, kai rinka apsaugota, negu ieškoti naujų kelių.

Ši dedukcija atrodo visiškai įtikinama ir savaime suprantama. Juk ji tėra anksčiau išdėstyto argumento rutuliojimas. Ar bereikia įrodinėti dar jos teisingumas? Neatrodo. Bet štai vis tik savotiškai krinta į akis toks dalykas, kad Anglija, laisvos prekybos šalis, laikoma toli gražu ne progresinga, o daugeliu atžvilgiu atsilikusi[1]: tai sakoma lygiai apie naujausių įtaisų vartojimą ir aukščiausias organizacijos formas, kaip ir

[1] Industrinis Anglijos atsilikimas dažnai aiškinamas tuo, kad jos pramonė turinti neginčijamą rinką savose kolonijose ir del to trūkstą akstino racionalizuotis. Man šis klausimas neatrodo toks paprastas. Jungtinėse Valstybėse stiprų paskatą racionalizacijai sudaro transporto sąlygos; Anglijoje jos yra nepaprastai palankios, iš to ji turi ekonominių sutaupų ir dėliai to jai atrodo ne būtinai reikalinga griebtis racionalizacijos, kuri vis tik reikalauja ir išlaidų, o vaisiai ne visados yra tikri.

apie įmonių didinimą, vykstantį kitur gana plačiu mastu. Anglijoj to viso nepastebima, priešingai — daugiur smulkioji įmonė ir menka organizacijos technika atsilikusiose įmonėse. Ar tai nėra prieštaravimas anam argumentui? Tas pat tenka pasakyti ir del kito dalyko, būtent, kad Anglija tiek žemės ūkio, tiek pramonės srity buvo daug toliau pažengusi už kontinentalines valstybes anuo metu, kada ji irgi turėjo apsauginius muitus. Tada juk auklėjamasis laisvos prekybos veikimas dar negalėjo būti pasireiškęs. Iš antros pusės, bendrai visų pripažįstama ir nuolat nurodinėjama, kad Jungtinės Valstybės tiek technikiniu, tiek organizaciniu atžvilgiu pralenkia kitus kraštus. Ir tai turėdamos labai aukštus apsauginius muitus: laisvai užsienio konkurencijai pramonės srity čia beveik visiškai užkirstas kelias. Prancūzija regimai mažiau parodė technikinių - organizacinių sugebėjimų, negu Vokietija, nors abi šalys turėjo apsauginius muitus. Tai yra vis delto tokie prieštaravimai, kurie noroms nenoroms krinta į akį.

Taip tad empiriniai faktai mažų mažiausia jau bent nelabai paremia šį technikinės pažangos argumentą, kad ir kaip įtikinamas jis beatrodytų. Iš to dar neišeina, kad jau pati argumentacija klaidinga, betgi tai parodo, jog rezultatai perdaug vienašališkai priskiriami vienai vienintelei priežasčiai, tuo tarpu kai juos sudaro tūlerіopi veiksniai. Priežastinis sąryšis gali būti ir kitoniškas, negu manoma. Lieka dar, būtent, vienas akstinas, kurs gali atvesti į tą patį tikslą ir be užsienio konkurencijos pagalbos. Tai verslamonininkų pelno siekimas. Verslamonininkus skatina ne tik svetimoji konkurencija, bet ir jų pačių verteiviškumas. Tas paskatas jaunesnėse šalyse dažnai esti stipresnis, negu senesnėse, jau prisotintose, anglosaksų-vokiečių rasėje stipresnis, negu romaniškoje. Anoji technikinės pažangos doktrina daugių daugiausia gali derėti atskiroms tautoms, bet ne visuotinai.

4. Ligišioliniai argumentai, kurie turi vidinį sąryšį, viens kitą remia ir papildo, kalbėjo daugiausia apie gamybą. Bet „atvirų durų“ politikos pats stiprumas glūdi dar kitur. Pagal tą teoriją naudos turi būti ypač v a r t o t o j a m s. Ji pagrindinai liečia s o c i a l i n ę prekybos politikos pusę. Didėjant pasiūlams, gerėjant gamybos technikai, kylant produktyvinėms jėgoms, pasiekiama ne tik geriausio, bet visų pirma pi-

giausio gyventojų aprūpinimo, nes tada mažiausiai aikvojama kaštų bei priemonių. O juk visa kas ūkyje galų gale siekia reikmenų tenkinimo. Vartotojų interesas buvo ir ligi šių dienų tebėra svarbiausias ir stipriausias laisvos prekybos pamatavimo argumentas. Ši mintis galima pagilinti ir tęsti toliau. Dėliai to, kad tarptautinis darbo pasidalinimas ir svetimoji konkurencija atpigina prekes, lieka laisvos perkamosios galios kitoms prekėms, ji išsiplečia. Juk visados tik prekių atpigimas daro realines pajamas didesnes ir vartojimą platesnį. Aprūpinimas naudingais ir maloniais dalykais tampa visapusiškesnis ir gausesnis, negu esant aukštoms produktų kainoms. Tai liečia ypač kasdieninio gyvenimo reikmenis; jų pabrangimas turi nepalankiai atsiliepti į paklausus kitoms prekėms. Tuo tarpu atpigus būtiniausiems reikmenims, gyventojų perkamoji galia, vadinas, jų pajamos, metasi į kitas prekes; gyvenimo standartas kyla. Delto taip svarbios yra maisto produktų kainos, nes nuo jų pareina pragyvenimas ir aukštesnio kultūrinio būvio galimumai. Ūkis juk apskritai tik del vartojimo ir egzistuoja. Prie vartotojų sluoksnio priklauso visi tautos nariai. Visi jaučia atpigimą, bet labiausia tie, kurių pajamos tėra mažos. Štai kodel šis argumentas toks populiarus. Atpigimas turi skatinamai veikti gamintojus, kaip ir visą tautos ūkį aplamai. Kai perkamoji galia išsiplečia ir jos atlieka laisvos, galima daugiau parduoti ir gaminti. O šitai kai tik daro laisvoji prekyba, atpigindama kainas.

Ši argumentacija savaime prileidžia, kad prie žemesnių kainų nominalinės pajamos palieka tokios pat. Nes įvairiopus kainų kritimus gyventojai tik tada gali atitinkamai išnaudoti, jei jie gauna tokias pat nominalines pajamas. O jei to nėra, jei, sakysim, kai tik del kainų kritimo sumažėja ir pajamos, tada ir iš atpigimo nėra jokios naudos. Aišku, kad šiuo atpigimu pasinaudoja tie sluoksniai, kurių pajamos didėja ar bent lieka tokios pat. Taigi, valdininkai, tarnautojai, rentininkai, kaip iš pradžios atrodo, ir darbininkai. Bet svarbiausis klausimas yra šis: ar, atpingant produktams, ir kitų sluoksnių pajamos palieka tokio pat didumo, ir tuo būdu pakyla jų realinė perkamoji galia? O gal iš tikrųjų tų ar kitų kurių sluoksnių nominalinės pajamos mažėja? Į šį galimumą tenka atsižvelgti. Mažesnis pelnymas iš ga-

mybos turi sumažinti jau bent tų sluoksnių pajamas. Čia matyt aiški argumentacijos spraga.

5. Tam tikrą prieštaravimą sudaro, berods, ir dažnai vartojamas darbo mokesčio argumentas.[1] Jis sako, kad muitai ypač gyvenimui reikalingiems maisto produktams, pakelia darbo mokestį; tai reiškia susilpninimą eksporto pramonės, kuri suinteresuota žemu nominaliniu darbo atlyginimu. Nes tuo atveju laisvaprekybiniai kraštai turi pirmenybės prieš kitus konkurentus ir gali juos geriau nukonkuruoti neitralėse rinkose. Laisvoji prekyba čia kai tik reiškianti žemas gyvenimo išlaidas, tad ir žemą darbo mokestį, užtat didesnį eksportą, kurį įgalina tik pigesni gamybos kaštai. Išlaikymas žemo darbo mokesčio, kuriuo pamatuojamas eksporto interesas, suvaidino nemažą rolę Anglijoj, įvedant laisvą prekybą.

Šis argumentas ypač taikomas prieš agrarinius muitus ir randa didelį pritarimą iš prekybos bei pramonės pusės. Šiuo tai argumentu Anti-Corn-Law-League sėkmingai kovojo su javų muitais. Anglijos eksporto interesai atrodė reikalaują žemo darbo mokesčio, o šis tebuvo galimas, tik sumažinant javų kainas, įvedus laisvą prekybą. Kraštas, kurs panaikina muitus, įgyja pirmenybės prieš apsaugos muitais aptvertus kraštus — prileidžiant, žinoma, kad muitai iš tikrųjų padidina nominalinį darbo mokestį, o laisvoji prekyba jį sumažina. Ši tezė reikia dar įrodyti. Anglų darbininkai tačiau rimtai patikėjo, kad muitų panaikinimas sumažinsiąs darbo mokestį. Jie iš pradžios nepalankiai žiūrėjo į pastangas įvesti laisvą prekybą. Išvada būtų teisinga, prileidžiant automatinį ir paralelinį judėjimą tarp maisto produktų kainų ir darbo mokesčio. Vadinas, jei pastarasis krinta, javų kainoms mažėjant, ir kyla, joms didėjant.

Del panašių sumetimų darbininkai, atvirksčiai, kovoja su maisto produktų muitais, nes jie bijo, kad del to turės pabrangti gyvenimas ir savaime sumažėti prekių pardavimas tiek viduje, tiek užsieniui. Muitai padidina rentą, nepakeldami realinio darbo mokesčio; netgi nominalinis darbo mokestis paprastai nega-

[1] Šį argumentą Vokietijoje pirmiausia iškėlė Dietzel. „Das Produktionsinteresse der Arbeiter und die Handelsfreiheit". Plg. ginčus su juo Diehl „Kornzoll und Sozialreform", 1901.

li prisivyti kainų kilimo, kaip tai nurodė jau Ricardo. Darbininkai turi daryti ypatingų pastangų, jei jie nori išgauti lygiagretį mokesčio padidinimą. Delto muitų pakėlimas gali ir pabloginti gyvenimo standartą. Tuo tarpu, kai išvežamoji pramonė tesudaro tik dalį gamybos ir liečia tik dalį darbininkų, nominalinio mokesčio atsilikimas paliečia visus darbininkus. Čia tad sakoma, kad laisvoji prekyba mažinanti nominalinį darbo mokestį, o kitu atveju — kad ji didinanti realinį darbo mokestį. Ar tos abi išvados yra galimos viena greta kitos — šitai turėsime vėliau ištirti; čia tik išdėstėme pačius argumentus.

Tolesnis pamatavimas, lyg ir išplėsdamas ligišiolinius samprotavimus, nurodo laisvos prekybos „teisingumą". Kiekvienas apsauginis muitas yra ne kas kita, kaip dovana, prakėlimas vienos klasės prieš kitą, rėmimas — ar tai žemvaldžių pramonės sąskaiton, ar tai rentos smulkiųjų ūkininkų naudai, ar tai kapitalo pelno su darbininkų skriauda. Niekaip negalima tų pliusų, kurių duoda apsauga, paskirstyti lygiai visiems sluoksniams. Kai kurie vis turės būti apdovanoti iš kitų kišenės. O tatai priešinga socialiniam teisingumui.

Kai tik šis etinis momentas turi stiprios įtikinamosios galios ir visados patraukdavo daug šalininkų į laisvos prekybos pusę. Čia berods nedaroma skirtumo tarp dviejų teisingumo rūšių: distributyvio (dalomojo) ir atpildomojo (atlyginamojo), kuriuos skyrė jau Aristotelis. Nėra jokio abejojimo, kad įvedant muitus tikrai daroma nevienodos naudos. Pavyzdžiui, iš javų muitų turės naudos iš pradžių tik stambieji javų gamintojai, bet ne smulkūs ūkininkai; geležies žaliavos muitai nuostolingi mašinų fabrikams. Iš tikrųjų, vienašališko privilegijavimo negalima išvengti. Ir sunku beįžvelgti, kodel vienas verslas turėtų būti skriaudžiamas kito naudon. Visi jie veikiai pasijunta apsaugos reikalingi. Tenka arba tikrai privilegijuoti atskiri sluoksniai, kas visados kelia abejojimų socialiniu atžvilgiu, arba padaryti apsauga visuotine, visiems ji išplėsti.

Ypač neužpelnytos žemės rentos didinimas apsaugos muitais visados buvo jaučiamas, kaip neteisingumas, ir suvaidino laisvos prekybos pamatavime nemažą rolę. Todel apsaugos muitų priešininkai labai dažnai kalba apie „dovaną". Bet ir

įvedus visuotinius apsaugos muitus, labai abejotina, ar visiems lygiai iš to būtų naudos; greičiausiai, vieni sugebėtų išnaudoti sau muitus, tuo tarpu kai kiti to padaryti negalėtų. Šiaip ar taip, visuotiniems muitams dar mažiausiai galima būtų prikišti neteisingumas. Bet jie del kitos priežasties nepasiekia tikslo arba gali duoti net visai priešingų padarinių. Nes tada turėtų pakilti bendrai visas kainų lygis. Tuo atveju padidėjusios kainos kai tik pritrauktų svetimą konkurenciją ir įgalintų ją net sėkmingiau konkuruoti, negu anksčiau. Todėl esąs tik savęs apgaudinėjimas, jei tuo būdu manoma pagelbėti. Tada nebelieka nieko kito, kai tik toliau kelti muitai ir vėl privilegijuoti atskiri sluoksniai. Tai yra sraigtas (šriubas) be galo. Iš tų neišvengiamų sunkenybių ir aiškios neteisybės išvedanti laisva prekyba. Čia tad ji pasirodo perdėm etiškai pagrįsta ir geriausiai atitinkanti teisingumo principą.

7. Pagaliau, tenka paminėti dar vienas paskutinis argumentas vartotas jau H u m e'o, kurs smerkė prekybinį tautų rungtyniavimą. Čia laisvoji prekyba rišasi ne tik nuotaikos, bet ir esmės sąryšiu su bendrąja p o l i t i n e pažvalga į tarptautinius santykius. Ji glūdi A. Smitho gyvenimo ir pasauližvalgos pagrinde, ją matome aiškiai išreikštą pas J. St. M i l l'į. Prince S m i t h laisvoj prekyboj įžiūri harmoningą tautų sąjungą. Pacifiškai humaniška pagrindinė nuotaika tebežymu tose pažiūrose ir ligi šių dienų. Visuotinė taika, ramus sugyvenimas, tarpusavio susitarimai ,tautų solidarumas ir taikingas lenktyniavimas — tokie atrodo laisvo ūkiško tautų santykiavimo šalimieji reiškiniai, kurie drauge yra ir būtinosios jo prielaidos. Prekybos rungtynės įpainioja į karus. Merkantilizmas vartojo pagrečiui ir politines ir militarines priemones. Jis stengėsi nustelbti svetimas tautas. Visų kraštų lygiateisiškumas ir lygus padėjimas reikalauja taip pat laisvos prekių apyvartos ir laisvo žmonių susisiekimo; tatai yra taikos laidas. Panašiai ir Brentano prekybinį rungtyniavimą laiko viena iš svarbiausių priežasčių karo kivirčams ne vien praeity: kai tik paskutinių laikų apsaugos muitai sudarę karo ūpą ir buvę viena iš esminių pasaulinio karo priežasčių. Argi pats muitas nevadinamas ginklu ir ar muitų karai nesukelia vaidų ir neprieteliškumo tautų tarpe? Delto pastaruoju laiku vėlgi iš politinio susitaikymo laukiama ekonominio, ir atvirkščiai. Paneuropos idėjoje taikos

momentas turi sprendžiamos reikšmės. Ekonomlnė taika ir muitų sienos nugriovimas atrodo svarbus žingsnis ir į politinę vienybę. Pastaroji esanti negalima ligi vyksta ekonominiai karai. Čia nejučiomis susieina politinis ir ekonominis minties krypsnis.

Tačiau šiuo atžvilgiu yra ir visai skirtingų politinių nuomonių. Pagal aprioristinę konstrukciją laisvos prekybos argumentas atrodo savaime aiškus. Bet iš antros pusės, nėra abejojimo, kad ir reliatyviai laisvos prekybos laikais nebuvo išvengta karų: nei vokiečių su prancūzais, nei turkų su rusais. Laikotarpis nuo 1850—77 m., vadinas, reliatyviai laisvos prekybos laikotarpis anaiptol nebuvo pacifistinis, kaip tai iš praeities žiūrint lengvai gali pasirodyti. Jis neišgalėjo, šiaip ar taip, priešingumų sušvelnyti, ne tik ką karų sulaikyti. Ar visai tad teisinga ši politinė argumentacijos pusė? Ideologiškai ta išvada atrodo visiškai pamatuota. Bet ir jos priešingybė beveik taip pat įtikinama. Bismarkas, antai, kaip tik priešingai tvirtino, kad politinis draugingumas visai suderinamas su ekonominiu priešingumu. Piniginiuos reikaluos, mat, dingsta ne tik bičiulystė, bet ir didžiausias politinis draugingumas. Daugelis priešingų ūkio interesų ir susitiprėjusi konkurencija, kuri atsiranda del perdidelio ekonominio susiartinimo, galinti net pakenkti politiniam draugingumui. Ir tai, būtent, daug daugiau, negu tuo atveju, kada vienas su kitu maža reikalų teturima. Delto stipresnius ekonominius draugus l a i k a n t a t o k i a u, daug labiau sustiprėjąs politinis ryšys, negu juos priartinant. Taip tad politinė išvada iš laisvos prekybos principo toli gražu nėra savaime suprantama. Tuo čia anaiptol nenorime pasakyti, esą anuos karus sukėlęs laisvos konkurencijos įvedimas. Mažiausiai betgi galima jau pasakyti bent tai, kad jis nesulaikė kivirčių ir nesustiprino politinės taikos. Tuo būdu šios argumentacijos negalima įrodyti nei izoliuojamąja dedukcija, nei patirties faktais. Joje perdėm žymus nuotaikos ir norų pobūdis. Neabejotinai laisvos prekybos ideologijoje pasireiškia kosmopolitiškai — humanitariškai — pacifistinė linkmė, tuo tarpu, kai apsaugos muitai yra, ar bent gali būti susiję su nacionalistiškai — imperialistine tendencija.

Apskritai imant, klasikinėj laisvos prekybos argumentacijoj abi — gamybos ir vartojimo politikos eilės veikia išvien su

socialetiniais plačios pasauližvalgos motyvais, palaikomos stipraus patoso ir stiprių gyvenimiškų interesų. Jos vis delto sudaro falangą, kurios įtikinamumui negalima nepripažinti patvarios reikšmės ir jos įrodymams logiško nuoseklumo.

II. Kritika. Naujesnieji argumentai.

Šie argumentavimai dažnai buvo reiškiami literatūroje ir praktikoje, nevisados moksliškai pamatuoti, kaip tai ypač galima pasakyti apie dvi pastarąsias įrodymų eiles. Tačiau nekitaip yra dalykai ir su daugeliu politinių argumentų; bet tai dar nereiškia, kad mokslas galėtų nekreipti į juos dėmesio. Neišlaiko, berods, kritikos tokia nuomonė, esą ta užsienio prekybos teorija, kurią mes pirmiau išdėstėme, būtinai jau savaime turi teikti tik tą vieną principą. Visiškai galima, remiantis ta pačia teorija, prieiti tiek laisvos prekybos, tiek apsaugos muitų išvados. Taip štai M a l t h u s buvo agrarinių muitų šalininkas, nors šiaip jau jis laikėsi klasikinės teorijos. Pats Smith'as prileido keturias garsias išimtis, apie kurias dar teks pakalbėti. Austrų mokykla buvo linkusi į apsauginius muitus ir vienas vyriausių jų gynėjų galėjo remtis Karoliu M e n g e r i u; panašus buvo teoretinis nusistatymas ir F o n t a n a - R u s s o. Istorinės mokyklos priekaištas, esą ta teorija vedanti į tam tikrus reikalavimus yra visiškai nepamatuotas. Teorija, duodanti pažinimo, neprivalo dar vesti į tam tikrą politiką, nes ši visados bus valios dalykas. Mokslas, nepareinamai nuo politinio nusistatymo, gali tik bandyti nušviesti klausimą, ar tos išvados, kurios daroma iš tam tikrų principų, yra logiškai pamatuotos ir iš esmės tikros.

Neabejotinai laisvos prekybos pamatavimas iškelia aikštėn svarbius pažinimus, kurie neturi būti užtemdyti. Čion priklauso pagrindinė mintis apie darbo pasidalinimą, apie tarptautinės konkurencijos atrenkamąją galią, apie technikinę pažangą, čion priskirtina argumentas del vartotojų reikalo, lygiai kaip ir nurodymas į vidinį muitų sąryšį bei jų savitarpio veikimą. Visi tie dalykai reikia turėti galvoje, imantis spręsti prekybos politikos problemas. Jų nepaisymas turi privesti prie pražūtingų rezultatų ir paversti niekais protekcionistinius siekimus, ypač tada, kai varoma daugiau jausminė protekcionizmo politika. Vis delto klasikiniai laisvos prekybos argumentai turi

silpnų vietų, kurios davė progos juos griauti. Į kai kurias mes jau esame nurodę. Kitas turime dar išnagrinėti, nes tatai drauge nušviečia kiek ir modernines sąlygas.

1. Jau tarptautinio darbo pasidalinimo argumentas senoje formoje, toks, kaip jį išdėstė klasikai, ir kaip jis dažniausiai perimamas ligi šių dienų, nebetinka komplikuotoms naujųjų laikų sąlygoms. Jis buvo taikomas menkai teišsirutuliojusio pasaulinio ūkio sąlygoms, tik nedaugelio kraštų specializacijai ir dabarty turi būti žymiai modifikuotas. Tikslingiausia bus nagrinėti šis dėsnis, kaip būklavietės (Standort) klausimas. Nes ir iš tikrųjų čia einasi optimaline, t. y., tikslingiausia atskirų gamybos šakų būklavietė ir jos pasikeitimais. Principialiai čia skirtina keletas atvejų; jie nesutampa ir su skirstymu pagal absoliutinių bei lyginamųjų kaštų diferenciją. Čia sakome esant „tarptautinį gamybos sričių pasidalinimą", o ne „darbo pasidalinimą", nes iš anksto nebuvo nė tokio vieneto, kurs būtų galėjęs būti padalintas.

A. Absoliutinis prieraišumas per žaliavos būklavietes apima kai kurias anorganines medžiagas ir jėgas, kurios tik tam tikrose vietose terandamos. Čia visai neįmanomas kitoniškas atgaminimas (reprodukcija), jei kitų medžiagų konkurencija atpuola. Iš tikrųjų, kai kurių žaliavų (anglių rudų, žibalo, mineralų) buvimas tiesiog reiškia, kad jos būtnai reikia ten pat vietoje eksploatuoti. Kai tik pastaraisiais laikais tai ypač aiškiai pasirodė. Tas pat galima pasakyti ir apie kai kuriuos agrarinius produktus; jų būklavietę nulemia klimato sąlygos. Čion tenka skirti kolonijinės prekės, pietiniai vaisiai, tam tikros pluoštinės medžiagos (medvilnė, šilkas, juta), kurių ribos neišeina iš tropinių ar bent pietinių kraštų. Juo toliau, juo daugiau kultūrinės valstybės turi naudotis šiais žemės produktais. Visai priešingai, negu anksčiau, kada savasis žemės ūkis ir progamyba tiekdavo pramonei svarbiausių gaminių. Dažnai vartotas pavyzdys apie tokių medžiagų auginimą šiltadaržiuose neturi rimtos prasmės, nes nieku būdu negalima būtų taip pagaminti bent jau viso jų kiekio. Čia iš tikrųjų galima kalbėti apie naturalinę būklaviečių diferenciaciją. Čion taip pat reikėtų skirti kai kurie sąsiekos padėjimai ir naturalinės transporto kliūtys, nes jos sudaro beveik nepakeičiamas sąlygas gamybai. Šiais atvejais minėtasai argumentas pasako absoliutinę tiesą,

kurios niekas negali nuneigti. Ir kai tik naujaisiais laikais tatai vis aiškiau pasireiškia. Konkurencija čia visur atpuola. Galima tik gabentis tų gaminių iš svetur, arba nuo jų visai atsisakyti, antra vertus, tik čia pat vietoje galima jie eksploatuoti ar auginti. Juo kurio krašto išrutula aukštesnė ir pareikalavimas didesnis, juo mažiau jis gali apsieiti be tokių svetimos žemės produktų.

Čia, berods, kyla daug subtelingesnis klausimas, argi ir tų medžiagų apdirbimas turi būti atliktas ten pat vietoje, ar jis gali būti tam tikrų aplinkybių iš ten nukreiptas ir perkeltas kitur. Vadinas, ar formulė sako: medžiagos gaminimas ten, medžiagos apdirbimas čia, ar abeja ten. Savaime transporto veiksnys neabejotinai turėtų paremti antrąją alternatyvą, kaip jau prileido Carrey. Grynai kalkuliacijos atžvilgiu, bendrieji kaštai turėtų būti žaliavos vietoje žemesni. Gali betgi, tariant Alfredo Weber'io terminu, įvykti deviacija, ar tai del motorinės jėgos naudojimo, ar del ypatingų darbo sugebėjimų. Nes tam reikalingasai kapitalas, be jokio abejojimo, kad ir nėra taip judrus, kaip krašto viduje, tai vis tik ieško rentabilingiausios naudojimo vietos, geriausių šansų. Iš antros pusės, darbas pagal savo specifinį tinkamumą ne visur, berods, gali būti perkeltas, bet kai tik moderninė technika vėl įgalina dalinį jo perkėlimą. Galimas ir tikėtinas dalykas, kad medžiaga pritrauks jėgą ir darbą, bet taip pat gali būti, kad jėga ir darbas pritrauks medžiagą. Čia iš tikrųjų yra kaštų klausimas, kurio iš anksto negalima išspręsti.

B. Reliatyvinis prieraišumas prie medžiagos būklavietės yra ten, kur turime reikalo su „visurybėmis" (ubikvitetais), t. y., su tokiomis medžiagomis, kurios visur ar daugiur gaunamos. Tai galima pasakyti apie daugumą organinių medžiagų, ypač apie javų ir gyvulių ūkio gaminius, taip pat apie miškų ūkio produktus ir statybos medžiagą; seniau tai buvo pritaikoma ir daugumai pramonės dirbinių. Nuo kai kurių tų dalykų gamybos gali būti tam tikrose srityse kartais ir susilaikoma, paliekant ją reliatyviai tinkamesnėms apylinkėms. Iš jų tarpo klasikai ypač mėgo rinktis pavyzdžius, norėdami iliustruoti tikslingo gamybos pasiskirstymo argumentą. Vienas kraštas gamina drobę, kitas vilnoną ir atsisako nuo gamybos tų dirbinių, kuriuos kitas kraštas reliatyviai mažesniais kaštais

gali pagaminti. Tuo būdu abiem randasi naudinga daryti mainai[1]. Ta, žinoma, sąlyga, jei vieno krašto išgalės netesi abiem gamybom.

Čia štai, dėliai priežasčių, glūdinčių pačiose įmonėse, gali susidaryti nauja tarptautinė konkurencija, sakysim, tuo būdu, kad senesnysis kraštas patenka į progresyvinių kaštų dėsnį. Tuo atveju, ko gero, gali pasišauti jaunesnysis kraštas su mažesniais kaštais. Tada pirmajam belieka tik galimumas persimesti į kitokias gamybas, kurios atstotų tą, nuo kurios teko atsisakyti. Antra vertus, konkurencija gali atsirasti ir tuo būdu, kad transporto sąlygos sudaro naują kaštų elementą: būtent, kada tikrai įvyksta tai, ką mes anksčiau prie A nurodėme, kaip galimumą, t. y., kada tam tikra pramonė tampa pritraukta prie medžiagos arba jėgos būklavietės. Kas labiau pritraukia: rūda ar anglys, vilna, ar specifinis darbininko sugebėjimas, miškas, ar medžio suvartojimas, kaip popieros? Iš čia kyla naujos problemos, viena, del tos aplinkybės, kad kapitlo susidarymas yra įvykęs tam tikrose vietose, kurių neperkelsi nei neperslinksi, antra, dėliai transporto reikšmės kaštų klausimui, o tuo pat ir būklavietei. Susidaro tad t ū l e r i o p o s optimalinės vietos: žaliavos vietos, darbo vietos, transporto orientuojamosios vietos[2].

C. Pagaliau su b ū k l a v i e t e v i s a i n e s u r i š t a arba labai m a ž a i t e s u r i š t a g a m y b a. Čion įeina neribotai dauginamos gėrybės, taigi fabrikatų dauguma. Čia savaime nėra dar naturalinio pranašumo, jokio su būklavietė surišto gamybos sričių padalinimo, o vien tik istorinis ir delto kintamas. Tai yra tokios gamybos šakos, kuriose vienas kraštas iš tikrųjų gali turėti didesnius gamybos kaštus, negu kitas delto, kad čia nepalankesnės ar tai kapitalo, ar darbo jėgų ar transporto sąlygos. Tada produkciją nulemia reliatyviniai gamybos kaštai. Vienam kuriam statiškam momentui ir čia galima kiekvienu atveju nustatyti „pranašumas". Kitaip betgi dinamikai, išrutulai, kada vyksta pakitėjimai ir persislinkimai, kuriems akstiną gali duoti ir paklausų pusė. Kiekvienos būklavietės persislinkimas trukdo ligi tol buvusią gamybą. Jau

[1] Apsunkinimo mokesčiais negalima visokiomis aplinkybėmis įskaityti į gamybos kaštus, kaip mano S c h ü l e r, Freihandel und Schutzzoll.

[2] Plg. čia Alfred W e b e r, Standortslehre und Handelspolitik, Archiv. f. Sozialwiss. 1911, 22 t., 667 psl. ir tl.

Mill'is, priskirdamas čion „išugdytąsias" pajėgas, turėjo pripažinti, kad daugelis iš tų momentų gali būti perkelti į kitas vietas ir į kitus tautos ūkius valios pastangomis, išorine prievarta, verslamoninkų veiklumu, nauja technika. Šičia ir reikia ieškoti galutinos priežasties naujų pramonių susikūrimui kituose kraštuose. Ir čia štai valdžios politinės priemonės gali sudaryti, ar bent pagreitinti tą ugdymą, „auklėjimą".

Tai ir yra opi vieta visiems kraštams, kad atsiranda naujos konkurencijos, kurios savaime gali gyvuoti, ir kad pasikeičia kaštų elementai. Čia, mat, turime reikalo su kintamais momentais, nepareinančiais nuo būklavietės. Kaštų elementai čia visad gali svyruoti ir keistis, jie labai toli nuo absoliutinio pastovumo. Naujos technikos su mažu personalu, specifinių darbo jėgų išauklėjimas, nauji kapitalai, pažangėjanti organizacija — visa tai atrodo labai galima perkelti ir reprodukuoti. Šį tai atvejį Mill'is nagrinėjo teoretiškai, kai jis sumaniai praplėtė Ricardo lyginamuosius kaštus. Čia esamasis tarptautinis gamybos pasidalinimas toli gražu neprivalo būti patvarus. Labai daug kas gali būti pakeista naujos technikos dėka, surandant naujų medžiagų, išnaudojant ligi šiol apleistas jėgas. Po to ir vėl kuriam laikui gali atskirose gamybos šakose išsidirbti tautinė specializacija; bet ir ji nebus patvari, o vis paliks kintama. Be to, vargiai begalima tikėtis, kad tauta visiškai atsisakytų nuo savos gamybos tose šakose, kurios yra svarbios ir būtinos gyvenimui.

Reikia prisiminti, kad rods visur dar esama produktyvinių jėgų, kurios nėra pilnai išnaudotos ir kurias lengvai gali pakelti išorinė paskata. Tada galas pastoviam darbo pasidalinimui ir sąraišumui su vieta. Noroms nenoroms jis turi pasikeisti. Nėra reikalo ieškoti tam pavyzdžių iš naujųjų laikų. Laisva prekyba gali tad nuolatos ardyti vidaus gamybos struktūrą. Nes perėjimui prie naujos technikos, ypač žemės ūkyje, bet taip pat ir pramonėje, reikia laiko, ką laisvaprekybinis argumentas taip lengvai užmiršta. Vokietijos ir Amerikos industrializacija aiškiai tai parodo. Prileidimas, jog krašto išgalės visados esančios tam tikras duotasis dydis tik reliatyviai tėra teisingas. Kapitalas ir darbas patys savaime gali būti ir intensingiau naudojami. Čia atpuola absoliutinis ir reliatyvinis sąraišumas su vieta, delto ir lyginamieji gamybos kaštai gali nuolat keistis. Be-

rods, vienas ar antras kintamasis momentas iš tikrųjų gali ilgesnį laiką sudaryti kuriam kraštui palankesnes sąlygas ir pranašesnę būklę: ar tai būtų tam tikras skonis, ypatingas technikinis sugebėjimas, ar žemas darbo mokestis. Tačiau visi tie pliusai nėra nei būtini, nei pastovūs ir, kas svarbiausia, jie galima sėkmingai veikti. Lyginamųjų kaštų dėsnis, kurs sako, jog ir nepalankios būklės kraštas dalyvauja mainuose, tad ir tarptautinio darbo pasidalinime, formaliai, žinoma, yra teisingas. Bet jis čia nieko tikrai sprendžiamo nepasako, nes patys kaštų elementai yra kintami ir pareina nuo besikeičiančio kiekio įdėtojo darbo bei lėšų. Del to kai tik ir gali čia paveikti išorinė įtaka, kadangi darbo pasidalinimas duoda čia pirmenybę. Klasikinės argumentacijos pavojus yra tas, kad ji ima, kaip nekintamą, momentalinį būvį, kurį juk sudarė tik tam tikros aplinkybės.

2. Negali atremti visų priekaištų ir tas, savaime rods taip įtikinamas, v a r t o t o j ų r e i k a l ų argumentas, siekiąs juo mažesnių kainų. Kaip matėme, jis tylomis prileidžia, kad tų štai „vartotojų" pajamos liekančios tokios pat, tekrisiančios tik kainos; antra vertus, muitas visados pakeliąs kainas ir delto vartotojai esą tiesioginiai suinteresuoti laisvąja prekyba. Bet ši, rodos, taip paprasta išvadų pynė turi spragą. Prileiskime, kad esant laisvai prekybai, produktų kaina tikrai būsianti reliatyviai žemesnė, tai tas vis tik dar nieko nepasako apie pačių vartotojų nominalines pajamas. Kad žemesnės kainos padidintų gyvenimo gerovę, nominalinės pajamos turi palikti tokio pat dydžio, kaip ir ten, kur kainos aukštesnės. Tas, žinoma, g a l i, bet ne būtinai t u r i įvykti. Žemesnės prekių kainos gamintojui ir pirkliui duoda didesnių pajamų tik ten, kur parduotis atitinkamai padidėja, bet ne ten, kur parduotis lieka tokia pat ar bent jos padidėjimas atsilieka nuo kainų nukritimo. Čia tad yra faktinos eigos klausimas.

Taigi, savarankiškų gamintojų pajamos, tiek pramonėje tiek žemės ūkyje del kainų kritimo gali ir sumažėti, tad ir jų perkamoji galia kristi[1]. Vartotojai laimi, ką gamintojai pralaimi. Ar ir darbo mokestis taip pat nesumažės drauge su kai-

[1] Vidaus gamintojai tiek mažiau gauna pajamų, kiek vidaus prekių pirkėjai sutaupo, o tai, be abejojimo, yra nemažos sumos. Šį argumentą teisingai pabrėžia ir Schüler psl. 95, 190.

nomis, tai lieka vis delto atviras klausimas. Galimas vėlgi daiktas, kad kai tik apsaugotų pramonių pajamos didės ir tuo pakels jų perkamąją galią, kuri atlygins kainų pabrangimą. Protekcionistinis gamintojų interesų argumentas čia ir pabrėžia didesnes gamintojų, jų tarpe ir darbininkų, pajamas tad ir padidėjusią jų perkamąją galią. Visų pirma didesnis darbo mokestis, — sako tas argumentas — galįs labai gerai išsiversti ir su aukštesnėmis kainomis. Aukštos kainos esančios žalingos tik tiems sluoksniams, kurie patys nedalyvauja gamyboj; kiti gi iš aukštų kainų kai tik pelną ir galį mokėti ir didesnį darbo mokestį, nes tada „paskutinysis darbininkas" aukščiau stovįs. Šis samprotavimas gal delto pasirodo toks įtikinamas, kad kylančios konjunktūros metu gyvenimas paprastai visur gerėja, nežiūrint į tai, jog kainos kyla, o smunkančios konjunktūros laikais jis blogėja, nežiūrint į tai, ar kai tik delto, jog kainos krinta. Čia tad turime ypatingą paskirstymo problemą, kuri dar reikės toliau išaiškinti. Jokiu būdu betgi nėra taip, lyg ji būtų jau savaime aiški iš vartotojų interesų atžvilgio. Šie rimti priekaištai laisvosios prekybos argumentui, matomai, reikia atremti.

3. Net ir į socialinio teisingumo postulatą žiūrima labai skeptiškai. Vienas tik laisvos prekybos įvedimas jo toli gražu neįgyvendinąs. Nelygus turto paskirstymas jau savaime privilegijuojąs tam tikrus sluoksnius, tuo tarpu kai kiti visuomet lieką atstumti. Šiame elementariniame fakte laisvoji prekyba nič nieko nepakeičianti. Savarankiškų verslamoninkų būklė niekad nesanti lygi. Tikriau sakant, vieni visados pelnąsi iš kitų kišenės — del rinkos sąlygų, kredito palengvinimų, įmonės rūšies, technikinių pakeitimų, patentų; pastaruoju metu veslamonių sąjungiai dar labiau statą vieną pramonės šaką privilegijuoton padėtin, palyginti su kitomis. Taip tad ir neįvykstąs „paskutinių gavinių išsilyginimas". Todėl nesą nieko ypatingo, jei ir šiuo atveju pasirodytų diferencialinis pelnas; moderniniame ūkyje jis neišvengiamas. Visa ūkio sistema remiasi pelno siekimu: negalima tad esą daryti priekaištu to, kas yra paties ūkio būtinoji sąlyga. Bendrasis tautos ūkio interesas visiškai galįs būti suderintas su tokiu pelnu. Nes juk renta ir viršpelnis turį atlikti tokias funkcijas, kur einasi jau nebe individualinių naudotojų pliusais: jie tarnauja

kapitalo sudarymui bei kapitalo akumuliacijai ir įgalina šioje privatine nuosavybe paremtoje ūkio santvarkoje technikinę pažangą ir gamybos išplėtimą, neįmanomą be viršpelnio ir rentos. Jei šiuo atžvilgiu norima pasiekti didesnės lygybės, belieka apdėti viršpelnius mokesčiu, kurs labai gali apkarpyti rentos prieaugį.

Atremiant šiuos priekaištus, kurie literatūroje nevisados buvo aiškiai formuluoti, turėjo būti bandoma išplėsti tam tikromis kryptimis laisvosios prekybos argumentas. Etiniai, lygiai kaip ir kosmopolitiniai pamatavimai noroms nenoroms teko atmesti, nes jų konstrukcija yra daugiau jausminė bei politinė, negu loginė. Pelnas ir nuostoliai labai nelygiai tenka įvairioms šakoms ir be prekybos politikos, jau vien del paties konjunktūros fakto. Todel prie ankstyvesnių pamatavimų prisidėjo nauji argumentai, kurie iš tikrųjų įturtina protavimą. Juos galime pavadinti: parduoties, darbo mokesčio ir krizių argumentais. Jie iš dalies tęsia klasikų argumentaciją, tačiau ją kitokiu būdu toliau rutulioja.

4. „Praplėstos parduoties argumentas“ duoda naują linkmę ir išrutulą tarptautinio darbo pasidalinimo momentui. Tik rinkos praplėtimas įgalina didelio masto gamybą, o didesnė parduotis leidžia pilnai išnaudoti modernini gamybos aparatą ir tuo numažinti kainas. Masinėje gamyboje veikia, mat, degresyvinių kaštų dėsnis. Tik tada įvyks gamybos specializacija ir technikos pagerinimai, kai produkcija padidės ir bus laiduota platesnė parduotis. Tam betgi reikalingos svetimos rinkos. Tik tuo būdu gauna visiškai įsigalioti degresyvinių kaštų momentas, charakterizuojąs stambiąją moderninę pramonę: čia dirbama ne siaurai tautinei, o pasaulinei rinkai ir, būtent, pigesnėmis kainomis. Specializuota ir pigesnė gamyba tegalima tik tada, kai vis labiau didinamos įmonės, išsiplečiant rinkai ir geriau išnaudojant kapitalą. Cheminė industrija, mašinų industrija, geležies apdirbimas, odos pramonė, laivų statyba — tai iš tolo matomi pavyzdžiai tų pramonių; jų išrutula pareina nuo praplėstos parduoties, kuri praaugo vidaus rinkos ribas. Tik tuo būdu galima specializacija, kuri šiaip jau visai neišsimokėtų, teturint siaurą pardavimo rinką. Šitai aiškiausiai parodo labai plati specializacija, duodanti galimumo prisitaikyti prie įvairiausių reikmenų, kaip antai, vokiečių mašinų pra-

monėje, anglų medvilnės pramonėje, ir ypač vokiečių cheminėje pramonėje, kurios visos kai tik delto ir išaugo į stambiąsias industrijas. Tam betgi būtina sąlyga — laisva prekyba iš krašto į kraštą. Nei anglų tekstilinės pramonės ištobulinimas, nei vokiečių chemikos pažanga, nei mašinų pramonės specializacija visai nebūtų buvusios galimos be to rinkos praplėtimo anapus savojo krašto ribų. Tuo būdu „tarptautinio darbo pasidalinimo“ mintis gauna naują pagrindą, kurio ji anksčiau neturėjo. Šitai tinka bent visoms toms šakoms, kuriose veikia degresyvinių kaštų, evt. masinio pardavimo dėsnis: o tai ligi šiol yra dauguma moderninių stambiųjų industrijų, lygiai kaip ir susisiekimo priemonės.

5. Taip pat ir darbo mokesčio argumentas, del kurio, kaip matėme, pažiūros galėjo būti dvejopos, dabar, nuosekliau ir griežčiau pravedus izoliuojamąją metodę, buvo pagilintos ir gavo naują formulavimą. Vulgarinė nuomonė, kurią pirmiau reiškė eksporto argumentas, gali būti taip formuluota: aukštas darbo mokestis daro aukštas kainas, o aukštos kainos, ypač maisto produktų, veda į aukštą nominalinį darbo mokestį. Čia tad buvo prileidžiamas paralelinis judėjimas tarp darbo mokesčio ir kainos. Tokia buvo Cobdeno ir senųjų socialistų nuomonė, ji dar ir šiandien turi nemaža šalininkų. Priešingai tam, Dietzel'is vėl iškėlė pirmon vieton kontrarinę teoriją. Ji nusako, kad maisto produktų atpigimas, vadinas, kainų nukritimas, padidina realinį darbo mokestį. Darbo mokesčio dydį nulemia „paskutinysis darbininkas“. O laisvos prekybos krašte nerentabilingos įmonės sustabdomos ir išsilaiko tik produktingiausios įmonės. Tada paskutiniojo darbininko darbo mokestis gali būti aukštas; javų gamybos kaštai, imant juos, kaip gyvenimo brangybės mastą, bus čia žemi. Jei gyvenimas pigus, ir tuo pat realinis darbo mokestis aukštas, jo perkamoji galia didelė, tad laisvoji prekyba kartu naudinga darbininko interesams ir kaip gamintojo, ir kaip vartotojo. Iš to turi naudos ir pramonė, nes, esant reliatyviai žemesniam nominaliniam darbo mokesčiui, ji turi mažesnius kaštus. Darbininkas tad laimi čia dvigubai.

Šis pamatavimas atrodo visiškai nuoseklus. Vartotojų argumentui, kaip matėme, buvo prikišama, kad darbo mokestis tėra reliatyvus dalykas: jei bus aukštas darbo mokestis, gali

sau būti aukštos ir javų kainos, darbininkui tas nieko nepakenksią. Dabar štai iškeliamas aikštėn gamintojo interesas, kurs lygiai liečia darbininką, kaip pramoninį gamintoją, ir kaip vartotoją. Laisvos prekybos krašte, c e t e r i s p a r i b u s, darbininkų būklė turi būti geresnė, negu apsaugos muitais aptvertam krašte. Pavyzdžiu nurodoma Anglija, kur gyvenimas esąs pigesnis, nominalinis ir realinis darbo mokestis atitinkamai aukštesnis, negu, sakysim, Vokietijoj.

Bet moderninis darbininkas suinteresuotas ne tik darbo mokesčio didumu, o visų pirma darbo pastovumu. Laisvos prekybos teorija sugebėjo ir čia, vadin. „k r i z i ų a r g u m e n t e“, rasti neabejotiną sąryšį tarp konjunktūros ir darbo. Dažnai girdėt tokia, lyg ir savaime suprantama, nuomonė, esą dalyvavimas pasaulinėje rinkoje sudaraąs rinkos netikrumą, tuo tarpu kai vidaus rinka esanti „tikra“. Šitai atrodė taip savaime suprantama delto, kad tarptautinis santykiavimas iš tikrųjų greitai perduoda sąjudžius iš vieno krašto į kitą. Visi pasaulinės rinkos kainų svyravimai paliečia ir vidaus rinką, visos spekuliacijos bei krachai atsiliepia ir ten, kur šiaip jau būtų buvusios ramios sąlygos. Gintaro žvejų būklę Baltijos pajūry—taip buvo formuluojama—nulemią biržos įvykiai New Yorke; Australijos vilnos derlius daro didžiausios įtakos Europos tekstilinei pramonei. Tuo būdu ūkio kriziai lengvai įgauna tarptautinį pobūdį ir kiti kraštai dažnai turi drauge nešti riziką. Delto štai ir tikimasi, užkertant kelią svetimam importui ir rezervuojant kuodaugiau vietos, išlaikyti pusiausvyroj vidaus rinka. Ypač krizių metu iškyla „vidaus rinkos argumentas“, veikdamas nuotaiką ir palinkimą. Apsauginiams muitams tada pritaria ir tie, kurie principialiai nėra jų šalininkai, bet laiko juos tinkamu apsisaugojimu nuo krizių.[1] Atrodo, kad protekcionistinė politika iš tikrųjų gauna čia į rankas vieną stipriausių argumentų.

---

[1] Šis argumentas vaidina visuomenėje labai didelę rolę, nors jis nė kiek neatsilaiko prieš griežtai mokslinį įrodinėjimą. V. S c h o e n e b e c k, kurs tą argumentą ypatingai pabrėžia (Zoll und Inlandspreis, 1926 ir 1927), užmiršta, jog ir kiekviena vidaus gamyba krizio atveju sustiprina išvežimą. Kiekviena pramonė skundžiasi, žinoma, tik svetimo importo spaudimu, bet kad pati del viršprodukcijos griebiasi forsuoto eksporto, tai tas jai atrodo visai naturalu. Beje, autorius savo įrodinėjimus remia toli gražu ne induktyviniu įvairių kainų lyginimu, o išveda juos grynai deduktyviai. Abiejuose veikaluose nėra nė vieno tikrų kainų palyginimo!

Laisvoji prekyba gali betgi čia atsiremti nurodymu, jog didesnė rinka daug greičiau išsilygina, negu atskiros izoliuotos rinkos. Vidaus konjunktūros jautrumas žymiai sumažėja, išsiplėtus rinkai. Uždaroje rinkoje svyravimai ir kritiški reiškiniai turėtų būti daug žymesni. Štai jau žemės ūkio derlius, nuo kurio daugiausia pareina gyventojų perkamoji galia, viename kuriame krašte yra daug nereguliaresnis, negu įvairių kraštų derliaus bendros išdavos. Be to, muitai, žadėdami didesnį rentabilingumą, kaip tik skatina viršprodukcija ir dirbtinai nukreipia kapitalą. O tam gamybos pertekliui, kurs šiaip jau būtų išgabentas į užsienį, tada trūksta rezervuaro. Laisvai prekybai esant, išrutula, gal būt, eina lėčiau, bet užtat daug sveikiau ir gajau. Aplamai tad perkamosios galios svyravimai izoliuotame krašte yra daug didesni, negu bendrai visuose santykiaujančiuose kraštuose. Įrodinėjimas, jog muitai esą apsauga nuo krizių, kad neleistų depresijos metu užplukdyti krašto svetimomis prekėmis, pasirodo gerokai naivus. Tarsi savoji specializuotoji pramonė nejaustų tokio pat prispirtino reikalo iškišti užsienin atliekamų produktų. Muitai jau greičiau padeda d i r b t i n a i sukurti ir išugdyti pramones, kurios reikalauja užsienio rinkos. Iš tikrųjų, depresijos laikais visados stiprinamas išvežimas užsienin.

Teisinga, žinoma, kad svetimų gaminių importas gali slopinti vidaus pramonę. Bet, iš antros pusės, lygiai taip pat teisinga, kad išplėsta rinka atpigina gamybą, ir gali būti išvežti gaminiai, kurių šiaip jau negalima būtų parduoti. Reikia taip pat atsižvelgti ir į teigiamus reiškinius. Vargiai begali būti, kad visi kraštai drauge pergyventų tokias pat fazes. Juo visapusiškesnis eksportas, juo mažiau jis ir svyruoja. Valstybių visumoje konjunktūra yra tad lygesnė, negu viename kuriame krašte. Greitas moderninių krizių nugalėjimas aiškinamas kai tik pasaulinio ūkio išsiplėtimu ir didesniais jo reikmenimis. Laisvi mainai yra daug geresnis vaistas nuo krizių, negu izoliavimasis ar importo atkirtimas. Kiek atskiroms pramonės šakoms atvirų durų politika pasunkina būklę ir gali įnešti čion neramumo, tiek visam krašto ūkiui ji duoda didesnį darbo pastovumą. Ypač moderninė industrija lengvai linksta plėsti įmones, nes tatai savaime yra naudinga. Gi apsaugos muitai tiesiog dirbtinu būdu skatina virškapitalizaciją, kuri

smunkančios konjunktūros metu nebeturi parduoties, ir tuo didina vidinį krizio pavojų: juk iš protekcionizmo kai tik ir laukiama, kad jis paskatinsiąs pramonės augimą ir kapitalo susidarymą. O delto didėja ir krizio pavojus. Laisva prekyba užkerta kelią vienpusiškai viršindustrializacijai, paskirsto produktyvines jėgas daug lygiau, negu dirbtinis rėmimas. Pastarasis šiuo tarpu, berods, daug smarkiau išsikelia, bet užtat paskum lengvai atveda į viršprodukciją ir virškapitalizaciją. Laisvoji prekyba kai tik labiausiai atitinka tautinius interesus, nes tuo būdu geriausiai laiduojama tautinė ypatybė. Ji pasireiškia tuo, kad kraštas praneša kitus kraštus tam tikrais savumais bei verslais, ir nereikalauja dirbtinės paramos. Laisvame ir gaivinančiame konkurencijos ore tautinė ypatybė geriausiai tarpsta ir tuo tikriausiai saugo nuo krizio pavojaus.

Pastarieji argumentai ypač daug sveria dabarties metu. Darbo mokestis faktinai sudaro vis didesnę tautos pajamų dalį, ko seniau nebuvo. Antra vertus, konjunktūros svyravimai ir nedarbas reiškia moderniniam ūkiui tokį pavojų, į kurį prekybos politika būtinai turi atsižvelgti. Ir pagaliau, degresyvinių kaštų dėsnis, plečiant gamybą, yra aplamai moderninio ūkio pagrindas. Pradinėje klasikų teorijoje šie trys argumentai nebuvo dar pakankamai iškelti aikštėn. Tik naujesnės išrutulos eigoje buvo suprastas visas jų svarumas, ir tikrai jie sudaro stiprų argumentą už laisvą prekybą.

III. Senesnėsės apsaugos muitų teorijos.

Kitaip yra dalykai su apsaugos muitų principu. Iš pat pradžios jis reiškė tik seniai vartojamą ir savaime suprantamą valstybių praktiką proteguoti savus piliečius, kurie moka mokesčius, ir apsaugoti juos nuo svetimų prekių; iš antros pusės, tai buvo būdas gauti valstybei pajamų, perkėlus vidaus muitus ir akcyzes į krašto pasienius. Pirmiau tą politiką varė senesnieji miestai, paskum, kitokiomis galios priemonėmis, ir absoliutinės valstybės. Bet ji čia niekur neturėjo racionalinio pamatavimo, jei nelaikysime juo senosios „prekybos balanso“ teorijos. Socialekonominis jos pateisinimas vargiai beatrodė ir reikalingas; tik daug vėliau imtasi bandymų racionaliai ji pamatuoti. Apsaugos muitų principas, nepareinamai nuo to-

kio ar kitokio jo vykdymo, be abejo, remiasi bendraisiais dėsniais; į juos verta atkreipti dėmesio, nes negalima nuneigti, jog kai kurie argumentai turi vidinės logikos. Delto tenka išsiaiškinti jų reikšmė bei pritaikymo ribos. Principinai galima skirti šie dėsniai: solidarumo, išrutulos, išlyginimo ir išlaikymo.

Čia verta įterpti pastaba apie tuos kovos būdus, kuriais visuomenėje dėl šių principų kovojama. Dažnai atvaizduojama taip, tarsi protekcionistinės sistemos gynėjams terūpi tik egoistiniai interesai, tuo tarpu kai laisvos prekybos šalininkai vis turį galvoje visuomenės gerovę. Ten esą kovojama nešvariomis priemonėmis, siekiama tik sau kuodidesnės galios ir naudos, nesivaržant panaudoti tam valstybę ir parlamentą. Iš to dažnai korupcija, smulkios ir šlykščios rietenos, savitarpiškas rėmimas ir palaikymas, kad padėtų viens kitam kuodaugiau naudos paglemžti, kur „ranka ranką plauna". Šie priekaištai buvo nekartą iškelti ir iš mokslininkų pusės (Brentano, Marshall). Tuo tarpu laisvos prekybos šalininkai spindį tikrų visuomenės geradarių aureolėje. Atvirkščiai, jau Fr. List'as laiko Anglijos perėjimą į laisvą prekybą machiaveliška ir egoistine politika, jos šalininkus apšaukia kosmopolitais ir individualistais, priešpastatydamas apsaugos sistemą, kaip tautinę politiką. Pastaruoju laiku irgi girdėti panašių priekaištų iš politikų bei mokslininkų tarpo (Schmoller, Pohle, Spann). Jiems apsauga atrodo beveik tautinė pareiga, etiškai esanti daug prakilnesnė, gi laisvoji prekyba laikoma nevertingu, nepatriotiniu dalyku. Su tokiais etiniais samprotavimais patys principai neturi visiškai nieko bendra.

Taip formuluoti priekaištai nei iš vienos nei iš antros pusės neturi jokio pamato ir nepasiekia tikslo. Visuomenės santvarkoje, kuri remiasi privatine nuosavybe ir pelno siekimu, kiekvienas verslamonininkas ir kiekvienas individas turi teisę ir pareigą, juo galėdamas žiūrėti savo interesų. Tokia yra šios sistemos tvarka ir prasmė, kad taip vyksta. Čia yra nuomonė, kad tų indvidualinių interesų žiūrėjimas, teisingai suprastas ir ilgam numatytas, geriausiai praverčia ir visuomenės gerovei. Galima pasakyti, kad atskiro asmens siekimas tarnauja aukštesniam tikslui: ir verslamonininkas tėra funkcionierius pačios visuomenės, kuriai kai tik šis siekimas naudingas ir reikalingas. Delto jokių kainų taksų, net ir pabrangimo atveju, jokių pramonės taisyklių, net ir menkas prekes gaminant, jokių verslo suvaržymų, net ir nesugebantiems dirbti, o visų pirma jokio apkarpymo pelno arba darbo mokesčio, kaip tokio. Ypač tai dera užsienio prekybai, kur normaliais laikais nereikalaujama įvežimo kontigentavimo ar išvežimo licencijų. Individualinis pelno troškimas yra visos sistemos prielaida ir pateisina priemones tikslui pasiekti. Rezultatai labai gali „tarnauti" visuomenei ir eiti bendrojo ūkio naudon. Faktinai tad čia einasi vien tikslingų priemonių pasirinkimu.

Stipresniems dažniausiai atrodo laisvas „laisse-faire" ir laisva konkurencija tikslingiausia priemonė juo labiau padidinti ir užtikrinti pelną. Priešingu atveju — tinkamesne priemone laikoma apsauga. Jos gali duoti karteliai, monopolistinis rinkos užsitikrinimas, kapitalo sąjungiai bei kombinacijos, valstybės subvencijos, pagaliau, ir apsauginiai muitai. Kaip vienur, taip ir kitur pelno siekimas pasilieka toks pat tikslas. Todel etiniais momentais laisvos prekybos ar apsaugos muitų negalima nei pamatuoti, nei griauti, ligi ekonominė galia savaime pripažįstama veikliu akstinu ūkio gyvenime. Tikriau, čia reikia suvokti padariniai ūkio visumai ir pagal tai spręsti.

Argumentus, kuriais pamatuojamas apsaugos muitų principas, galima suskirstyti į tokią štai bendrą schemą pagal tuos

tikslus, kuriems apsauga turi tarnauti. Mums teks išnagrinėti muitų sistemos principinai ir žiūrint jų loginio turinio. Apsaugos tikslas gali būti:

A. Tautos darbas
B. Išrutula
   a) auklėjimas
   b) perauklėjimas
C. Išlaikymas
   a) įmonės, kaip tokios
   b) kapitalo išlaikymas
D. Išlyginimas
   a) darbo mokesčio
   b) socialinio draudimo išlaidų
   c) valiutos
E. Apsigynimas
   a) krizių atveju
   b) sunkmečio atveju
   c) retorsija.

A. Tautos darbo apsauga.

1. Seniausiąją sistemą, kuri ilgą laiką po to, kai atsisakyta nuo vien tik išorinio prekybos balanso argumento, buvo naiviai laikoma savaime suprantamu dalyku, — tą sistemą galima apibūdinti, kaip „solidarinę apsaugą“. Išgarsėjusi, berods, tik nuo 1877 m., kai Bismarkas nukalė „tautos darbo apsaugos“ šūkį, savo prasme ji jau randama senam Hornegk'o posaky: „Geriau už bet ką duoti trys taleriai, kurie palieka krašte, negu du, kurie išeina užsienin“. Istoriškai ši sistema rišasi aplamai su tautinių valstybių susikūrimu, su privilegijavimu savos valstybės piliečių ir su atbundančios buržuazijos sąmone, kada imtasi savojo tautinio darbo apsaugos, kaip tai buvo aiški merkantilizmo doktrina. Formuluota ji buvo, rods, Prancūzijoj[1] pirmam 19-to šimtmečio trečdaly, kaip žemės ūkio ir pramonės „protekcionistinių interesų solidarumo“ sistema. Esminė mintis čia ta, kad importas aplamai ir be išimties varžomas, kai tik jis sudaro konkurenciją savajai pramonei. Gali, žinoma, būti skirtumai ir laipsniavimai muitų dydžio ir produktų kokybės atžvilgiu, lygiai kaip prabangos įvaža gali būti ypatingai suvaržyta. Laisvai leidžiama tik medžiagos tolesniam perdirbimui.

---

[1] Protekcionistinių interesų solidarumo formulė užtinkama prancūzų literatūroje dažnokai, antai: Dupin, Forces productives et commercielles de la France, 1827. Louis Say, Considérations sur l'industrie et la legislation, 1822 ir t. t. Šis išsireiškimas, nenurodant šaltinių, minimas: Lexis, Ausfuhrprämien; be to: Schmoller, Grundriss, psl. 1102.

Vėlesniam pamatavimui klasišku pavyzdžiu tapo Bismarko aplinkraštis bundesratui (1878 m. gruodžio laiškas): „Muitų sistema, kuri lygiai paliestų visus produktingai dirbančius luomus ir prakeltų bendrai visą savojo krašto gamybą prieš užsieninę vidaus rinkoje, negalės atrodyti niekam apsunkinama; ji nesusidurs su tokiu nepalankumu, kokiu paprastai sutinkama kiekviena privilegija". Toks yra tautinių muitų naivus pamatavimas.

Atskirų šakų rėmimas atrodo priešingas teisingumui, tuo tarpu visos vidaus gamybos privilegijavimas — ne. „Soliariškai" pamatuoja apsaugą daugiausia pramonė su žemės ūkiu: aukštos javų kainos reiškia aukštą darbo mokestį, aukštas darbo mokestis silpnesnį konkurentingumą su užsieniu. Todel pramonės apsauga. Ir atvirkščiai, tokia pat argumentacija, kad žemės ūkis reikalingas muitų, jei pramonė juos gauna; nes tada jie pabrangina žemės ūkiui gamybos įrankius, del to padidėja gamybos kaštai, ir todel išlyginimui jie taip pat „solidariškai" turi gauti muitus. Tam tikros logikos šitoj argumentacijoj esama. Žinomos Stutgarto rezoliucijos (1924) pamatavime ta ir buvo silpna pusė, kad ji atmetė agrarinius muitus, tuo pat metu pripažindama juos pramonei.

Solidarinės apsaugos mintis pasireiškia *ištisinio* („*lückenlos*") *muitų tarifo* forma. Nuosekliu būdu, jis turi apsaugoti visus savojo krašto gaminius — tik ta gali būti solidarinės apsaugos prasmė, išimtį čia sudaro tik tokios medžiagos, kurios visai negaminamos krašte, vadinas, svetimos žaliavos ir kolonijų produktai. Dažniausiai su tam tikru nenuoseklumu daroma išimtis taip pat anglims ir kitoms vidaus žaliavoms. Tai yra nenuoseklu delto, kad, sakysim, vidaus kasyklų pramonėn irgi įdėti dideli kapitalai, ir svetima konkurencija gali jiems būti pavojinga. Gana didelės reikšmės čia turi ir atžvilgis į finansines pajamas. Valstybių biudžete muitų pajamos sudaro svarbią poziciją. Kaip Vokietijoj 1878 m. ši aplinkybė buvo akstinas muitams pakelti, taip ir visur kur ji yra gana svarbi muitų pateisinimui. Tai matyt jau iš to, jog kai kur „apsaugomos" net ir tokios prekės, kurios viduj visai negaminamos. Apsauga pripažįstama kiekvienai šakai, kuri sudaro tautos darbo dalį, apsaugos reikalingumo netenka įrodinėti kokiomis ypatingomis aplinkybėmis. Jei ta ar kita

šaka būtų išskirta, padaryta išimtimi, tai tuo ji aiškiausiai būtų skriaudžiama. Tvirtesnės pramonės gali turėti mažesnis muitus, bet apsaugomos jos turi būti visos. Ši sistema iš tikrųjų gana plačiai įsigyveno.

2. Greta šitų pamatavimų pastaruoju metu mėgstama pabrėžti v i d a u s r i n k o s pirmenybė. Vidaus rinka jau savaime, vien kiekybės atžvilgiu, nusverianti užsienio rinką, kuri tegalinti būti tik priedas. Vidaus rinka, būdama artimesnė, jau tuo pat laiduojanti aukštesnes pardavimo kainas, negu užsienio rinkoje; čia gamintojas turįs drauge prisiimti transporto kaštus ir eventl. dar pasiūlyti pigiau už žemas konkurencijos kainas. Čia esą ne kitaip, kaip Thünen'o skrituliuose, kur tolesnis gamintojas mažiau gaunąs, negu artesnis. Tik ką eksporto atveju gamintojas negalįs pereiti į ekstensyvią įmonę, nes konkurencija to neleidžianti. Todėl vidaus rinka kai tik laiduojanti tikrą pardavimą. Viduje transporto kaštai sudaro naturalinę apsaugą, kurią konkuruojantis užsienis gali peršokti, tik nuleisdamas kainas. Argumentas, kurį kiek kitokia forma stipriai pabrėžia ir C a r r e y, laikydamas jį sprendžiamu veiksniu Amerikos sąlygoms.

„Vidaus rinka" — taip sakoma toliau — esanti be to ir daug tikresnė. Ji geriau žinoma, bendra kalba ir papročiais, bendra valiuta ir mokesčių sistema leidžia geriau ją pažinti, gi užsienyje esą kitaip. Be to, ir teisinis saugumas, krašto viduje savaime suprantamas, užsienyje esąs daug iškaštingesnis ir keblesnis. Be vidinės rinkos pastovumo jokia pramonė negalinti egzistoti, nes čia ji artimai turinti aiškų, tikrai ir lengvai numatomą pardavimą. Prie visa to, vidaus rinką esą galima daug lengviau veikti ir kontroliuoti tam tikra priežiūra ir apdirbinėjimu. Trumpai sakant, ši naturalinė pirmenybė kiekvienai tautinės pramonės šakai turinti elementarinės reikšmės ir delto ji verta ypatingai apsaugoti. Užsienis čia iš tikrųjų atrodo tik papildinys.

Ypač žemės ūkis paprastai nurodinėja į didelę savo gyventojų perkamąją galią, norėdamas tuo įtikinti, kad vidaus rinkos apsauga esanti ūkio politikų prievolė ir viso krašto ūkio interesas. Perkamoji galia kai tik šių sėslių gyventojų sluoksnių, kurių reikmens lengva numatyti, atrodo tas pastovusis ašigalis, į kurį nuolat vis turi grįžti pramonė ir prekyba.

Čia pelnymasis laiduotas ilgam laikui, tuo tarpu kai užsieny daug greičiau galį ištikti kriziai ir, be to, ten nuolat atsirandanti nauja konkurencija. Jei tik vidaus rinka rezervuota savajai pramonei, tada nuo pardavimo į svetur esą galima ir atsisakyti. Čia, viduje, esąs tas didelis ir dar išplėstinas rezervuaras, kurs vienas tik ir laiduojąs parduoties pastovumą. Šie argumentai, gal būt, niekur nėra buvę tokioj formoj grynai išreikšti. Bet regimai tokia yra prasmė, rišama su solidarinės ir vidaus rinkos apsaugos principu. Atrodo tad, jog labai svarbūs socialekonominiai sumetimai aprobuoja protekcionizmą, kaip tokį, vidaus gaminių privilegijavimą vidaus rinkoje. Šiaip ar taip, neprivalome tų sumetimų permenkai įvertinti.

3. Šie vidaus rinkos rezervavimo argumentai, žiūrint tautos ūkio, yra betgi labai menkai pamatuoti. To principo apibendrinimas turėtų būti pražūtingas valstybėms, kurios del žaliavų stokos ir žmonių pertekliaus yra priverstos eksportuoti. Lygiai taip pat berods ir tiems kraštams, kuriems trūksta pramoninio darbo, o yra žemės produktų perteklius, kaip iš pradžios daugumoje kolonijinių kraštų. Abejuose turime tipingą gamybos elementų disproporcingumą, abeji tad reikalingi eksporto, kad galėtų apskritai egzistuoti. O jis galima išlaikyti tik tol, kol yra kitų kraštų, kurie nori įsivežti pramonės dirbinių, kad už tai galėtų parduoti kitokių medžiagų. Taigi abiem atvejais tenka gaminti pardavimui užsienin, jei nesurandama kitokių priemonių apsimokėti. Čia nieko negelbės ir didžiausia vidaus rinka. Todel reikės daryti nusileidimų ir įsileisti iš užsienio tam tikrų produktų, jei netgi jie eventl. ir sudaro konkurenciją. Tik šituo būdu galima įsigyti svetur rinka, kuri pačiam reikalinga. Tam tikros šakos del tautos ūkio sumetimų turės iš anksto gaminti daugiau, negu gali inimti vidaus rinka. Užsienis betgi tieks ne vien papildomų produktų, o taip pat iš dalies ir konkuruojančių gaminių, kuriuos jis irgi norės ir turės parduoti. Jei A išveža javus, ir D užsitveria nuo to įvežimo, tada jis negali ir trečiam E parduoti savo cheminių produktų, kuriems neturi pakankamos rinkos savo krašte, nes E perkamoji galia pareina, sakysim, nuo tų nuošimčių, kuriuos jis gauna iš A paskolintųjų kapitalų. Į šį produkcijos neišsilyginimą sudūžta iš anksto vidaus rinkos principas. Jis būtų galimas tik tada, jei kraštas apsieitų be

svetimo importo, vadinas, turėtų gamybos elementų proporcingumą, kaip uždaroje Fichtės valstybėje. Tada, berods, liaunasi svetimas importas, bet drauge ir visa užsienio prekyba aplamai. O jei tokia savirūpa ir išsilyginimas nėra pasiekiami, tada reikia prisiimti ir tokios prekės, kurios gaminamos taip pat viduje. Tarptautinės produkcijos savitarpiškas sulaipsniavimas tebūtų įmanomas tik tada, jei būtų tam tikra visapasaulinė vadyba, kuri nuskirtų kiekvienam kraštui jo gamybos ir pardavimo dydį. Bet jos negali būti. Į tai ir sudužta to principo logika. Pažengusiame tautos ūkyje niekaip negalima rezervuoti vidaus rinkos tik saviesiems gaminiams, nesudarant pavojaus jos egzistacijai: negalima bent tol, kol pačiam reikalingi svetimi produktai, tad ir užsieninė pardavimo rinka. O tai ir yra užvis svarbiausia — sudarymas pavojaus savai egzistacijai.

4. Ne mažiau abejotina atrodo ir muito nauda, kada ji gauna visos prekės lygiai ar laipsniuotai, ir tik žaliavos bei kolonijų prekės sudaro išimtį. Jo tikslas — laiduoti arba padidinti kainos. Bet čia nelogiškai užmirštama kainų interdependencija (koherencija); kiekviena pramonės šaka, berods, žiūri savo interesų, tačiau išleidžia iš akių sąryšį su kitomis kainomis. Jei visos šakos nori turėti muitą, tada apskritai nė viena iš jų negauna naudos. Tikriau, visi gamintojai bendrai turi laukti padidėjimo kainų jų gaminių medžiagoms. Kiekvienas eventual. laimi, kaip gamintojas tą, ką jis, kaip vartotojas svetimų gaminių, turi viršaus išleisti. Gamintojas, žinoma, nori, kad pakiltų jo prekių kainos, bet jam nėra jokios naudos, jei drauge pakyla kainos ir visų kitų prekių, kurių jis reikalingas, kaip vartotojas ar tolesnis apdirbėjas. Gi pardavimas aukštesnėmis kainomis viduje — ką paprastai solidarinės apsaugos šalininkai užmiršta — kai tik ir tėra galimas vien tada, jei kiti gamintojai (sluoksniai) gauna didesnes pajamas iš savo gamybos. Antraip, aukštesnės kainos visai negali būti sumokėtos. Vadinas, rezultatas tegali būti toks: sumažėjęs pardavimas aukštesnėmis kainomis, arba toks pat pardavimas, bet tik nukritus kitoms kainoms, arba dar, toks pat pardavimas būtinųjų produktų, bet užtat sumažėjęs kitų gaminių pardavimas viduje. Tai yra alternatyvos, į kurias veda solidarinės apsaugos logika. Čia ir geriausi norai to negali pakeisti.

Jei iš tikrųjų pavyktų savąsias kainas padidinti proporcionaliai muitui, tai tada pakiltų visas krašto kainų lygis, neišskiriant ir darbo mokesčio. Tuo atveju santykis tarp atskirų sluoksnių paliktų lygiai toks pat, kaip anksčiau, tik ką aukštesniam kainų lygy. Tai, kas labai gali turėti prasmės atskiroms pramonės šakoms, būtent, specifinio prekių importo apkrovimas muitų apsauga ir tuo būdu jo sulaikymas, darosi betikslišką, kai apkraunamos visos prekės. Galimas daiktas, kad padidėjęs kainų lygis dabar vėl duos galimumo importuoti bent kai kurias prekes, o gal net su didesniu pelnu, negu anksčiau. Tada nebelieka nieko kito, kaip tik vėl didinti muitai, kad atgavus benykstančią pirmenybę. Vidinio muitų perkrovimo klausimas yra atskira problema, apie kurią dar toliau teks kalbėti. Jei betgi muitai duotų kai kurioms pramonės šakoms viršvidutinio pelno, tada, nesant konkurencijos, čia greičiausia vyktų dirbtinė virškapitalizacija ir gamybos forsavimas; o tos šakos kai tik mažiausiai ir gali tenkintis pardavimu vidaus rinkoje. Paprastai ta nauda, kurios galėtų duoti apsaugą atskiroms gamybos šakoms, išnyksta del to, kad drauge pabrangsta didelė dalis šalutinių ir pagelbinių produktų, ypač gamybos įrankių žemės ūkiui, pramonei ir susisiekimui. Eksportui ši aplinkybė gali būti pavojinga; nes jei kainos labai pakilusios, tai parduoti užsienin galima tik su nuostoliais, kadangi vidaus kainos perviršija užsienio kainas.

Tik ką paliestą klausimą turime dar kiek panagrinėti, nes visa problematika yra itin svarbi bendram sąryšiui suprasti. Paprastai apsaugojamam verslui, ar tai žemės ūkiui, ar pramonei, daugiausia rūpi gauti „pelningos kainos“. Svetimas įvežimas todel atrodo nepatogus, kad jis numuša kainas, bet ne del to, kad jis apskritai vyksta ar apima negaminamas prekes. Yra žinoma taisyklė, ir jos čia nedėstysime, jog paprastai kainų pakėlimas sumažina paklausus gaminiams, bent jau tada, kai tie paklausai elastingi. Vieno tad kainų pakėlimo muitų apsauga jokiu būdu neužtenka tam, kad būtų laiduotas atitinkamai didesnis pardavimas.[1] Būtų aiškių aiškiausia klaida prileisti, jog specifinių pirkėjų pajamos įgyjančios atitinkamai didesnės perkamosios galios. Kai-

[1] Apie įvairiopą muitų veikimą žiūr. III knyg. antrą skyrių.

nų pakėlimas, jei tuo pat metu nepadidėja ar bent neišlieka tokie pat paklausai, nepasiekia savo tikslo ir reiškia tik tariamąją naudą. Nėra absoliučiai pelningų ar nepelningų kainų, jos gali būti šiokios ar tokios tik santyky su pardavimo dydžiu. Delto ir negalima padaryti jau pačių kainų „pelningomis“, neužtikrinus tuo pat metu ir paklausų. O šitai daugeliu atvejų lieka labai abejotina. Galimas, berods, daiktas, kad apsaugotieji gamintojai išplės paklausus, jei jų pajamos bus padidėjusios. Taip štai žemės ūkis, gaudamas didesnes kainas, tikrai gali daugiau įpirkti žemės ūkio gamybos įrankių ir kai kurių vartojimo prekių. Bet tada kiti sluoksniai turi atitinkamai mažiau pirkti, jei tuo pat metu ir jų nominalinės pajamos bei darbo mokestis nėra padidėję. Juo muitai padidina išlaidas maisto produktams, juo jie atitinkamai sumažina jas kitoms prekėms. O, jei drauge pakyla darbo mokestis, tada žemės ūkiui maža naudos iš padidėjusių pajamų. Kadangi jos vėl tenka išleisti pakilusioms kitų gaminių kainoms. Taip tad, nelygiai apsaugai esant, įvyksta tik perkamosios galios perslinkimas nuo vieno sluoksnio į kitą. Esant lygiam apsunkinimui ir lygiam perkrovimui, apskritai niekas nepasikeičia, tik pakyla bendras kainolygis. Paklausai gali padidėti tik tada, jei kainos nukrinta, arba pajamos viršproporcionaliai pakyla. Bet iš bendrosios muitų apsaugos to nieku būdu negalima išvesti. Jos veikimo prielaidos yra tad labai ir labai netikros. Solidarinės apsaugos logika tuo tarpu veda tik į pajamų paskirstymo perslanką arba į visuotinį kainolygio pakylimą. Pirmasai dalykas gali būti kartais laikomas pageidaujamu, bet tada jis tėra šalutinis padarinys, o ne numatytoji vidaus rinkos apsauga.

5. Pagaliau dar vienas abejojimas gamybos technikos atžvilgiu. Jei kiekvienas tautinis darbas, vistiek, geras ar menkas, turi gauti apsaugą, tai tas reiškia premiją silpnoms įmonėms; sulig jomis turi derintis muito dydis. Kitaip yra dalykas tada, kai galima pakelti ūkio produktingumas, intensyvinant bei racionalizuojant įmonę, sutaupant kaštus, trumpai sakant, papiginant gamybą. Apsauga tad turėtų būti panaudota tam, kad įvestų šiuos pagerinimus, kurie galėtų sumažinti gamybos kaštus ir kainas. Nuolatinė apsauga vargiai begalės tai padaryti. Čia, tikriau, reikalingas tam tikras įmo-

nių atrinkimas. Gi visuotinė apsauga, atvirkščiai, dažnai reiškia vėlinantį veiksnį technikai, jei stipresnės pajėgos jo vėl nepanaikina. Kainos kyla delto, kad „paskutinės įmonės" kaštai dirbtinai palaikomi.[1] Tai gali turėti negeistinų padarinių socialekonominiam krašto darbingumui. Kaip jau Ricardo nurodė, gali būti steigiamos tam tikros pramonės šakos, kad paskum reikalavus joms apsaugos, kuri suteiktų šioms tautinio darbo šakoms privilegijuotą padėtį prieš pigią užsienio konkurenciją. O tai reikštų premijuoti be reikalo daromus bandymus. Neracionalus ir kaštingas produktyvinių jėgų naudojimas būtų neišvengiamas. Ne racionalioji ir pigiai dirbanti įmonė, o kai tik brangiai dirbančioji nulemia apsaugos reikalingumą. Tatai savaime gali būti solidarinės apsaugos padarinys.

„Ištisinio tarifo" visad reikalauja didžiosios valstybės. Jos kai tik ir atrodo pajėgiančios išplėsti visus produkcijos galimumus. Šį sumanymą skatina politiniai motyvai, kuriuos paremia ir ekonominės pajėgos. Solidarinė apsauga ypač siekia tos idėjos, kad kraštas būtų padarytas nepriklausomas užsienio. Tačiau šis idealas pasirodo neįvykdomas del anksčiau nagrinėto sąraišumo su būklaviete, neįvykdomas del apribotų kiekvienos tautos ūkio išgalių. Tada mėginama šauktis pagalbon politinės galios ekspansija, kad padėtų išlaikyti savirūpos idėją. Mažosios valstybės čia yra nepalankesnėj padėty gamybiškai - technikiniu atžvilgiu ir del to liberališkesnės. Jos visai negali remti visų vidaus gamybos šakų, nes jų maža teturi ir todel privalo svetimo importo. Jos dar ir delto turi būti čia atsargesnės, kad specifinis eksportas, kurs joms yra charakteringas, veikiai gali būti pakirstas.

Taip tad pamatavimas to principo, kaip bendros taisyklės, yra pilnas trūkumų ir prieštaravimų. Jo taikymas tėra ribotas, nes kraštas negali ilgainiui taip elgtis, nepakenkdamas sau santykiuose su kitais kraštais. Visa sistema yra priešinga tikslui, nes ji neišgali pasiekti to, ko siekia. Nuosekliai vykdoma, ji turėtų vesti į nuolatinį tautos apsunkinimą netinkamų įmonių išlaikymu, ir trukdyti produktyvinių pajėgų išplėtimą, kadangi remtų visus bandymus, net ir tuos, kurie sa-

[1] Plačiai svarsto šias problemas: Dietzel, Das Produzenteninteresse 1903; to paties, Technischer Fortschritt und Freiheit der Wirtschaft 1922. Iš antros pusės nuostabiai retai tos problemos nagrinėta.

vaime neturi jokios ateities. Todel turi būti mėginama sudaryti apsaugos atrinkimas, kad iš tikrųjų duotų tautos ūkiui naudos. Tam daugiau ar mažiau tarnauja kitos sistemos. Jos iš principo mėgina atrinkti tam tikras apsaugotinas šakas, ko solidarinė tautos darbo apsauga nedaro.

B. Auklėjamųjų muitų sistema.

1. Atrinkimo principas, kurs daug kur rado pritarimo ir gerokai išsiplėtė, yra ne kas kita, kaip auklėjamosios apsaugos principas. Apie jį užsimena Smith, Say, jį ryškiai atstovauja amerikietis Hamilton, bet ypač Fr. List deda jį savo prekybos politikos sistemos pagrindan. Ligi šių dienų jis turi mokslininkų, ypač vokiečių, tarpe nemaža šalininkų — juk jį net ir Mill pripažinęs. Praktikoje labai dažnai operuojama List'o mintimis — ne visados teisingai, bet tai daroma.

To pamatavimo, kuriuo List'as parėmė savo tezę, nėra reikalo čia smulkmeniškai kartoti. Jo užsipuolimai ant „mokyklos" iš didelės dalies neturi pagrindo, nors istorikai, lygiai kaip ir moderniniai universalistai, mielai pasigauna to žodelyčio. Smith'ui esminis dalykas buvo visai ne „mainoverčių" teorija: savo sistemos centran jis iš tikrųjų statė darbo pakėlimą, kuriam visa kita turi tarnauti. Kad produktyvinių jėgų ugdymas turi būti ūkio ir ypač prekybos politikos tikslas — tą visados žinojo ir tvirtino visi vadovaujantieji teoretikai. Pačią produktyvinių jėgų sąvoką, randamą jau pas Smith'ą, Vokietijoj ją pirmiausia iškėlė aikštėn Soden'as, o paskum perėmė List'as.[1] Ji labai vykusiai čia formuluota, nes tvirtai nesuriša, o prileidžia visokeriopus aiškinimus, gi iš antros pusės, reiškia pakankamai, rodos, įtikinamą tikslo siekimą. Listo išvedžiojimų vertė ta ir yra, kad jis formulavo naują ir, tarytum, nesugriaunamą argumentą apsaugos muitams pamatuoti. Juk, antai, Schmoller'is sako, jog daugumos valstybių naujoji apsaugos muitų politika einanti visiškai List'o idėjų vėžėmis. Čia jis, be abejojimo, labai klysta.

[1] Šiuos visus klausimus nagrinėja dabar Artur Sommer, Friedrich Lists System der politischen Oekonomie, 1927; ten pat nurodomi ir gausingi tos minties pirmtakūnai.

Savo pamatavimą Listas remia tuo, kad jis pabrėžia savaiminį charakterį tautos, kaip p o l i t i n i o vieneto, su sava valia, sava egzistencijos teise ir savu tikslo statymu, o iš antros pusės nurodo į tai, kas vadinama produktyvinių jėgų konfederacija: į sąryšį kartų, g e n e r a c i j ų, kurios gyvena tautoje viena greta kitos ir viena po kitos[1]. Tautinė valstybė buvo savaime suprantama prielaida, kuria rėmėsi ir klasikai; juk M a l t h u s'o gyventojų dėsnis galėjo būti konstruotas, tik imant pagrindan vienos valstybės uždarą gyvenamąją teritoriją. Ligi tol čia skirtumo nėra. Listui betgi esminis dalykas — tai p r o b l e m o s d i n a m i k a. Valstybės esančios įvairiose išrutulos stadijose. Esą tokių, kurios jau yra pasiekusios visų produktyvinių jėgų išplėtimo, kitos, būdamos ankstyvesnėje stadijoje, to dar tebesiekiančios. Tiesa, Listas čia kalba tik apie vidutinėsės zonos kraštus, kurie tinką industrinei išrutulai. Esant tokiam išrutulos stadijų skirtumui, jaunesniems kraštams užkertamas kelias bent kada pasiekti visiško savo produktyvinių jėgų išugdymo. Laisvos apyvartos sąlygose senesnių kraštų pranašumas nustelbiąs jaunesniuosius, ir šie niekaip negalį išugdyti savosios pramonės. Anie, stipresnieji, aprūpiną juos visais pramonės dirbiniais. Tuo tarpu svarbiausias dalykas ir esąs — juo galint visapusiškiau išplėtoti visos produktyvinės jėgos, t. y. v i s i glūdintieji krašte galimumai ir pajėgumai gėrybes gaminti, o ne vien tik optimaliniai: nes tik visų pajėgų kėlimas reiškiąs didžiausias naudojimo išgales. Bandant tiksliai apibrėžti tą dažnai vartojamą produktyvinių pajėgų sąvoką, ji apima bene šitai: visas naturalines žemės jėgas ir žemės turtus, krašto sąsaikos galimumų išplėtimą, be to, žmogaus darbo ir pagelbinių technikos priemonių išnaudojimą. Visa tai latentiškai glūdi krašte ir reikalinga tik sužadinti ir paleisti darban, kad gautų visiškai išsirutuloti. Tai padaroma atskirų žmonių individualiniu veikimu, lygiai kaip ir v a l s t y b i n i ų p r i e m o n i ų p a g a l b a.

---

[1] Visai nėra būtino reikalo duoti šiai minčiai universalistinės prasmės. Produktyvinių jėgų konfederacijai pamatuoti užtenka pačios kartų keitimosi sąvokos, kuri gali būti ir individualistiškai aiškinama. Kartų keitimosi ypatumas yra tas, kad drauge gyvena viena šalia kitos įvairios amžiaus klasės. (Žiūr. 3 knyga, II skyrius).

Delto prie produktyvinių jėgų netiesioginiai priskiriami ir dvasiniai bei doroviniai tautos ypatumai, politinės institucijos ir sąlygos, tvarkinga ir darbšti valdininkija, tikyba ir politinė laisvė; mes galime tuos veiksnius pripažinti „tarpiškai produktyviniais“, tuo tarpu kai L i s t'as, lygiai kaip A d. M ü l l e r'is ir universalistai stato juos pirmon vieton.

Sakytieji elementai gali būti naudojami ekstensingai ir nerangiai, arba intensingai ir įtemptai. Pirmąjį atvejį matome agrarinėse valstybėse, kur pramonė apdirbinėja daugiausia tik šalutinius žemės ūkio produktus ir gyventojai daugumoje žemdirbiai. Pastarasis dalykas yra industrinėse valstybėse, kurios siekia miesto išrutulos ir juodidesnio instrumentalinių jėgų naudojimo. Tik čia ir pats žemės ūkis gali būti intensingiau pastatytas, nes čia galimi didesni paklausai ir, būtent, arti, sutaupant transporto kaštus. Ši aplinkybė labai svarbi, nes kai tik susisiekimo priemonių įtaisymas daugiausia įgalina pakelti kraštą, intensyvinti gamybą, palengvinti išvežimą ir praplėsti rinką. Šiuo būdu tolesnieji T h ü n e n'o skrituliai pritraukiami arčiau rinkos ir gali pereiti prie intensyvesnės įmonės. Pramonės bei susisiekimo plėtojimas, o tuo pat ir žemės ūkio intensyvinimas galima paskatinti valstybinėmis priemonėmis. Pavyzdžiu čia eina visų pirma pati Anglija. Kai tik ši valstybė nuo pirmųjų Tiudorų visai sąmoningai varė tautinę pramonės politiką. Iš pradžių buvo panaikintos svetimųjų privilegijos, paskum pereita prie sąmoningo rėmimo savojo žemės ūkio, tautinės prekybos bei pramonės; Cromwell'io navigacijos aktas buvo tik vienas iš atskirų etapų. Ligi pat 19-to šimtmečio pradžios sąmoninga tautinė politika siekė čia savos pramonės išugdymo.

Tokia tai yra ta garsioji teorija apie auklėjamuosius muitus, kuri taip dažnai buvo minima. Ji reiškia b ū k l a v i e t ė s perkėlimą į tam tikrus kraštus, kurie d a r b o atžvilgiu ypatingai tam tinka. Beje, darbas suprantamas čia platesne prasme, jis apima ir visą techninį išsilavinimą, moralinius bei politinius duomenis, pagaliau, ir ūkio vadų tinkamumą.

2. Berods, L i s t a s pats labai žymiai aprėžia šią mintį, ir tas aprėžimas daro patį principą toli gražu ne visur galiojantį. Ne visos valstybės, jo manymu, tam tinkančios, o kol kas tik vidutinės zonos kraštai. Bet ir iš jų tarpo tik „tos tau-

tos, kurios del savo moralinių, intelektualinių, visuomeninių ir politinių sąlygų jaučiasi sugebančios išugdyti manufaktūrą". List as daro tad tam tikrą atrinkimą ir iš anksto aprėžia tos metodės taikymą; jis turi galvoj tam tikrų tautų pirmavimą (be Anglijos dar Prancūzija, Vokietija ir Jungtinės Valstybės); jos esančios išrinktos industrijai. Kitas tautas, ypač tropinius kraštus, jis nori išskirti. Jie palieka ankstyvesnėje žemės darbo ir žaliavos gaminimo stadijoje. Reikia manyti, kad ir tokie kraštai, kaip Rusija ar Lenkija, turėtų būti pripažinti netinkami pramonei. Iš esmės tad čia grįžtama prie Smith'o „naturalinio darbo pasidalinimo". Tuo būdu visa argumentacija gauna tik istorinės reikšmės tam tikroms valstybėms tam tikram laikui. Atrodo, tačiau, kad nėra būtino reikalo tas principas iš anksto taip aprėžti, o galima jis imti bendriau ir pripažinti kiekvienas kraštas tinkamu pramoninei išrutulai, jei sąlygos atitinka. Tada kiekvienu atveju lieka tik klausimas, ką iš tikrųjų reiškia tos „netiesioginės sąlygos", apie kurias Listas kalba, ir kada jos turi būti laikomos tikrai atitinkančios. Nes savaime nė viena tauta, įgijusi tautinį pajautimą ir sąmonę, nenorės išskirti savęs iš šio galimumo. Todel mes čia atmetame tą aprėžimą ir imame auklėjimo principą bendrai, visai nepareinamai nuo jo atsitiktinio istorinio apvalkalo.

3. Pats šios sistemos autorius būtinai turėjo prieiti dviejų išvadų. Viena, žemės ūkis negali reikalauti jokių apsaugos muitų. Jo nereikia „auklėti", jis jau yra išaugęs. Industrinė išrutula ir miesto gyventojai, į kuriuos kelias tampa dabar artesnis, sudaro žemės ūkio gaminiams stipresnius paklausus su didesne perkamąja galia. Todel šis principas apskritai neprileidžia agrarinių muitų. Tiems abejojimams, kurie solidarinės apsaugos atveju kilo del muitų dvilypumo, šis atrenkamasis auklėjimo principas iš anksto užkerta kelią. Toliau, „auklėjimas" gali tęstis visados tik tam tikrą laiką: prilyginimas čia siūlo ir savo pasekmes. Kaip atskiram žmogui, taip ir visai tautai „auklėjimas" kartą turi baigtis. Čia aiškus įrodymas yra tas, kad po eilės metų išugdytosios pramonės šakos turi juk būti pajėgios konkuruoti. Listas skaičiavo vienos kartos amžių daugiausia trisdešimčiai metų. To principo šalininkai turi galvoti, kad muitai teks palengva mažinti ir pagaliau visai panaikinti, kada jie bus pasiekę savo tikslo. Tuo tai la-

biausia ir masina ši argumentacija, kuriai pritarė net ir Mill'is. Jei kuri šaka apskritai niekad negali savarankiškai ir be paramos egzistuoti, tada neverta jos ir ugdyti: ji turi žlugti nuo svetimos konkurencijos. Pagaliau, šio principo šalininkams tikslas vis lieka tarptautinė laisva prekyba, kuriam tautinis auklėjimas tėra priemonė. Pastarasis savaime nėra tikslas, delto negali ir nuolatos tęstis. Tikriau, jis turi atvesti į lygiateisiškumą įvairių tautų, t. y. tų, kurios tam pašauktos. Universalinė pasaulinio ūkio bendruomenė tebelieka idealu. Tada tautos vėl iš naujo pasiskirsto tarptautinę gamybą tarp atskirų visiškai išsirutuliojusių sričių. Apsauginiai muitai tėra pereinamoji stadiją į tą būseną ir yra tada savo istorinį uždavinį atlikę.

Tiesa, apsauginių muitų periodas reiškia produktų pabrangimą. Tačiau su tuo pabrangimu esą reikia sutikti del būsimos didesnės naudos, kurios paskum turėsianti visa tauta. Ligi tol dirvonavusios produktyvinės jėgos būsiančios, mat, padarytos našios. Jų išplėtojimas padidinsiąs visam laikui gėrybių gaminimo išgales. Vidinė konkurencija galėsianti vėl prasidėti aukštesnėje išrutulos stadijoje. Kainos, kurias per tam tikrą laiką muitai bus padidinę, susilyginsiančios tada vėl savaime su pasaulinės rinkos kainomis. Padarytąją auką gausiai atlyginsią didesni gaviniai, kurių paskui būsią.

Tarp tų keturių išimčių iš laisvos prekybos, kurias prileido Adomas Smith'as, šio argumento nėra. Betgi Mill'is jau pripažino tam pamatavimui tiesos. Ypatingai svarbus čia atrodo praeinamasai muitų pobūdis. Lygiai svarbu, berods, ir tai, kad čia visiškai atmetama agrariniai muitai ir galiausiai siekiama perėjimo į laisvą prekybą.

4. Šią išvadą daro pati principo logika; jo pasekmės eina jau iš prielaidų. Gana keistas buvo jo likimas. Juo remtasi tada, kai sąlygos anaiptol nebeatitiko. Tai daroma iš dalies net ir ten, kur jis dargi visiškai nedera. Turi būti visai aišku, jog šis principas nepritaikomas pažengusioms industrinėms valstybėms, o dar mažiau galima juo pateisinti lygiagrečiai muitai visai pramonei aplamai; jie čia gali būti tik atskiroms šakoms. Ir viena ir antra prieštarautų jo prasmei, kuri šiuo atžvilgiu yra gana aiški. Pagaliau, juo negalima pateisinti ir muitų žemės ūkiui, kurio šis principas neapima. Apie žemės

ūkį čia galėtų būti kalbos nebent tiek, kiek tenka „auklėti“ ir remti tam tikros patobulinamojo žemės ūkio šakos, kaip štai intensyvi daržų kultūra ir pieninininkystė. Bet kai tik šios „patobulinamojo žemės ūkio“ rinktinės sritys ligi šiol retai kada tebuvo įtraukiamos į auklėjimo principą, nors savaime jos čia labai gerai galėtų tikti. Tuo jis ir skiriasi nuo solidarinės apsaugos, kuri gina visus muitus. Galima auklėjimo principas laikyti industrinėms valstybėms nepakankamu, žemės ūkiui aplamai nepritaikomu, bet negalima jo falsifikuoti ir paversti į jo priešingybę. Pažengusioms Europos valstybėms jis nebetinka. Kas kita trims pietiniams pusiausaliams, lygiai kaip ir Rusijai, o iš dalies ir buv. Austrijos žemių valstybėms.

Nesilaikyta nė šio principo apribojimo tam tikroms privilegijuotoms tautoms. Kone visi jaunesni kraštai laiko save išgalinčiais pereiti prie industrializacijos, net ir ten, kur sąlygos šiaip jau neatrodo per daug tinkamos. Neatsilieka ir tropinės juostos kraštai, kaip Brazilija, Indija, Egiptas: ir jie tariasi galį bent iš dalies griebtis manufaktūros ugdymo, kadangi jie turi tam tikrų žaliavų ir tuo pat dalį reikiamų sąlygų. Apskritai, jaunesnieji kraštai mielai pasigauna šio principo, kada jie nori ugdyti pas save tam tikras pramones. Ne be pamato — juk ir politikų bei verslamonininkų noras gali jau būti laikomas „vidiniu pašaukimu“. Delto ne tik Jungtinės Valstybės seniai jau eina H a m i l t o n o nurodytuoju keliu, juo seka ir daugybė kitų kraštų: Rusija, Balkanai, Italija, Japonija, lygiai kaip ir Anglų kolonijos, Australija, Pietų Afrika, Indija, Kanada. Kai tik yra tam tikrų medžiagų, gamtos, jėgų ar žmonių, kraštai jau ir randa reikalą industrializuotis. Visa tai laikoma „produktyvinėmis jėgomis“, kurios turi būti išplėtotos, nežiūrint į tai, kad sistemos kūrėjas ateities išrutulą norėjo apriboti paneuropiniais kraštais.

Istoriškai negalima šiai idėjai nepripažinti didelės praktinės reikšmės. Jei senesnieji pažengusieji pramonės kraštai ir nebegali ja remtis, tai užtat gali jaunesnės valstybės Rytų Europos, Amerikos, Afrikos ir Azijos kontinentuose. Kaip tik stipresnė senųjų pramonės kraštų kultūra verčia jaunesniąsias dar neišsirutuliojusias valstybes įvesti apsaugos principą, kad galėtų išugdyti pas save tokias pramones, kurioms jos pačios turi žaliavos. Pasaulinis karas, kaip savo laiku ir Napoleono

karai, buvo čia ypatingai didelė paskata. To principo tėvas tarėsi davęs tokį pamatavimą, kurs visuotinai galiosiąs ir būsiąs apsaugotas nuo laisvos prekybos principo savivališkumo. Iš tikrųjų, ši teorija ligi šiol turi labai daug šalininkų. Juk štai net ir principiniai laisvos prekybos gynėjai, kaip Mill'is ir Brentano, randa galima visiškai sutikti su laikinu muitų įvedimu. Ir kas gi nepritars produktyvinių jėgų kėlimui, nors tam laikinai ir reikėtų padėti aukų? O jei tuo labai dažnai remiasi ten, kur visai negali būti kalbos apie „auklėjimą", tai čia tik neapgalvotas iškraipymas, kurs neliečia pagrindinės minties.

5. Bet kaip yra dalykai su pačiu racionaliu pamatavimu? Tas principas sukelia nemaža abejojimų.

a) Vienas priekaištas apskritai atmeta muitą auklėjimo tikslams, kaip nepamatuotą. Kiekviena verslamonė turi iš pradžios skaitytis su nuostoliais ir neproduktingomis išlaidomis, ligi ji pasieks savarankiškumo ir konkurentingumo. Todel užsienio konkurencija nereiškianti čia jokios išimties, kol galioja verslo laisvės principas. Jei kuri pramonės šaka be ypatingos apsaugos negali susikurti, tai esąs įrodymas, kad ji neatsilaikanti ir ateity neatsilaikysianti prieš svetimą konkurenciją. Jei vilioja sėkmingumo perspektyvos ateity, tai keletą metų turįs būti pakeltas mažesnis rentabilingumas. Tos ar kitos pramonės šakos neatsiradimas laisvos prekybos sąlygose parodąs jos betikslišką.

Ši argumentacija tačiau nėra įtikinanti. Čia kalbama ne apie jaunas verslamones apskritai, o apie tokias, kurios susiduria su senesne ir tik delto stipresne konkurencija, reiškiančia monopolį. Privatus asmuo vargiai besiims čia reikalą pradėti, nors kraštas vis delto gali tikėtis ateity pigios savos apyrūpos pragumų. Gaminantis jau kraštas galėjo ligi šiol išnaudoti savo monopolinį padėjimą šioj šakoj, nors jo pirmenybė susidarė tik del istoriškų sąlygų. Kurį laiką jaunesniam krašte konkurencija bus iš pradžios negalima, bet vėliau jis visai gerai atsilaikys. Juk pagaliau visos pramonės šakos atsirado tam tikrose politiškai - istoriškose sąlygose, kurios vienam krašte susidarė anksčiau, negu kitam. Negalima nuneigti, jog prie tų sąlygų priklauso ir ankstesnė pramoninė krašto įstatymdavybė. Gali būti abejojimų, ar visuotinis mokslas, ar

specifiniai palengvinimai, muitai arba subvencijos iš visuomeninių lėšų geriau tinka bet kuriai pramonės šakai remti. Bet tai liečia tik priemonių pasirinkimą, o ne paties dalyko esmę. Jungtinės Amerikos Valstybės, kaip ir Vokietija, gali būti pavyzdys, kaip iš pradžios žemiau stovėjusios pramonės išaugo ligi konkurentingumo ir net pranešė senesnes industrijas. Šį reiškinį nuolat matome kartojantis. Negalima ginčyti, kad čia daug padeda visuomeniškos institucijos, ar tik tiesiog valstybės subvencijonuotos techniškos įstaigos. Kodel tad nesiimti eventual. ir auklėjamųjų muitų priemonės?

b) Daug svaresnis yra kitas priekaištas: negalima numatyti laiko, ligi kol turės būti paliktas muitas. Niekad negalima tikrai pasakyti, ar po tam tikro laikotarpio apsaugos reikalas bus išnykęs. Kartą pradėjus eiti apsaugos keliu, visados gali pasitaikyti nevykusios įkūros ir netikslingas kapitalo įdėjimas. O kada jau netikslingu būdu kapitalas įdėtas ir darbo jėgos pririštos, tada, norint panaikinti apsaugą, reikia surasti kitas pelningas verslas. Auginus, auginus kurią pramonę, argi dabar ją vėl apleisti ir didelius auklėjimo kaštus tiesiog į balą išmesti? O gal geriau bandyti ją vis delto išlaikyti? Ar atsižadant jos nuostoliai nebus didesni, negu toliau aukas darant? Ką gali žinoti, o gal technikos ir netikėtų naujenybių dėka, vieną gražią dieną dalykas ir pradės apsimokėti? Štai keblus klausimas, kurs eina iš auklėjimo principo. Tikrybėje atrodo, kad „auklėjimas“ apskritai niekad nesibaigia. Kartą įvedus tam tikslui muitus, jie labai greitai pavirsta „išlaikymo muitais“, kuriuos vargu taip lengvai bepašalinsi. Net ir dirbtinai išauginta pramonės šaka, kai į ją įdėti dideli kapitalai, ne taip lengva likviduoti ar pravesti jos sanacija. Ar krašto pramonė turi griebtis savos automobilių gamybos, ar tenkintis pigiais ir gerais fordais? Nuo ko čia turi pareiti sprendimas? Apsaugos muitų įvedimas galima, berods, auklėjimu pamatuoti, bet jų panaikinimas, kurs juk turėtų būti savaime suprantama konsekvencija, — tas jau ne taip lengva numatyti. O tada belieka tik mintis palikti juos visam laikui. Argi pats List'as neparašė įvade į savo veikalą šių keblių ir dažnai nepastebimų žodžių[1]: „Apsaugos muitas kartą apsaugotai

[1] List, Das nationale System, 17 pusl. (Ehebergo leidinys iš 1877 m.). Tiesa, auklėjamųjų muitų šalininkams, kaip Brentano, Dietzel,

pramonės šakai neprivalo niekad n u k r i s t i t i e k, kad šios pramonės būčiai sudarytų pavojų svetima konkurencija. I š l a i k y m a s e s a m o j o, apsaugojimas tautinės pramonės šaknų ir kamieno — šitai turi būti nepalaužiamas principas. Todel svetimoji konkurencija gali būti prileista tik dalyvauti kasmetiniame vartojimo prieaugy. Muitų tarifai turi pakilti, kai tik užsieninė konkurencija paima visą arba didesnę dalį to metinio prieaugio". Juk tai reiškia iš auklėjamojo muito daryti nuolatinį ir tuo paneigti visos sistemos pagrindinę mintį.

Iš tikrųjų toks auklėjamasis muitas, išskyrus Angliją, vargiai bebuvo kada kur panaikintas. Įėjimas rasti lengva, bet išėjimas labai sunku. Čia atsikeršija vaizdo primetimas heterogeniniam objektui. Savaime gana prasminga analogija netenka prasmės, kada užmirštama, jog tai tik palyginimas. Lengvai susižavima žodžiu, kurio nebeatitinka tikrasai mastas. Todel tas principas pasirodo nepakankamas ir neužtektinai pamatuotas.

c) Auklėjimas turi reikšti tam tikros rūšies a t r i n k i m ą paskiroms šakoms. Del to jis atsižada visos pramonės solidarumo. Iš to eina savotiškos konsekvencijos, ligi šiol pakankamai neapgalvotos. Kas atsitinka su kitomis pramonės šakomis, lygiai kaip ir su žemės ūkiu? Del kainų koherencijos į jas atsiliepia apsaugotojų gaminių pabrangimas. Ar jos turi nešti tas aukas, kurios eina atskirų apsaugotųjų šakų naudai? Gamybos kaštų padidėjimas gali sudaryti pavojų neapsaugotoms šakoms. Jei, pavyzdžiui, įvesti auklėjamieji geležies muitai, tai tuo pat pabrangsta gamybos kaštai žemės ūkiui ir tekstilinei pramonei, tuo tarpu, kai šioms šakoms produktyvinių jėgų niekas neremia ir neskatina. Kas tokiais atvejais? Kitos šakos, ypač pereinamuoju laikotarpiu, stipriau gauna pajusti svetimą konkurenciją ir neturi jokios atramos. Į tai, man rodos, ans principas neduoda aiškaus atsakymo.

Jei nurodoma, kad s e n e s n i ų pramoninių kraštų kultūra nustelbia jaunesnius kraštus, tai ar negali, atvirkščiai, j a u n e s n i ų j ų agrarinių valstybių konkurencija stipriai spausti

---

H a r m s ir kt., tai yra gana kietas riešutas, ypač kai pastarasis energingai stoja prieš „išlaikymo muitus". Logiškai, berods, tai galima visai gerai pamatuoti, kaip štai aukščiau buvo bandoma, bet čia jokiu būdu negalima remtis Listu.

senesniąsias, eventual. net užkariauti jų vidaus rinką, ar bent numušti kainas tiek, kad jos pasidarytų nerentabilingos? Ar tuo atveju agrarinė apsauga vis delto neleistina, ar ji čia laikinai įvestina? Tai yra tikroji problema, kurią dažnai sutinkame Europos ūkyje. Galima būtų ir čia del ypatingų aplinkybių reikalauti laikinos apsaugos, kuri paskum, žinoma, turėtų tolesnių pasekmių kitiems verslams. Šio klausimo irgi negalima išspręsti, bent iš tokio auklėjamojo muito požvilgio. Čia ir vėl mintis pasirodo nepilna ir nepakankamai išsemiama.

d) Pagaliau gali iškilti ir p e r a u k l ė j i m o reikalas. Atsiranda nauja konkurencija, kuriai senoji pramonė negali tuo tarpu atsilaikyti, ligi ji persitvarkys ir prisitaikys. Ar čia būtų pateisinama laikinoji apsauga ir ar šis dažnai pasikartojantis atvejis dar čion priklauso? Išdėstytoji argumentacija vargiai ji beprileidžia. Ir vis tik savaime apsauga čia lygiai gerai galėtų turėti pamato, nes tuo būtų įgalinta nauja išrutula.

Iš visa to aiškėja, jog vien tik auklėjimo ir išrutuliojimo argumentas neišgali pakankamai prisitaikyti prie įvairių sąlygų. Jis tarytum vieningai apibrėžia didelę problematiką ir padaro aiškų atrinkimą; bet daugeliui atvejų, ir tai labai svarbių, jo nebeištenka. Iš esmės jis tinka tik tam tikram istoriniam laikotarpiui atskiruose kraštuose; tačiau, nei galima nusakyti jo galiojimo laiko, nei jis duoda visuotinio išsprendimo. Bet vis tik produktyvinių krašto jėgų ir jų sujungimo idėja yra vaisinga. Ji gali nustatyti prekybos politikai gaires, rodančias toliau, negu kreipia tos dienos interesų galia. Svarbu įsidėmėti ta aplinkybė, kad tai yra principas ne statikos, o dinamikos, t. y., progresuojančios išrutulos. Kai tik delto jo pamatavimas ir negali duoti nuolatinės veikimo direktyvos; tikrai ištenkamas jis tėra vien nedaugeliui atvejų.

IV. Naujesni apsaugos muitų pamatavimai.

C. Laisvaprekybinės „išimtys".

Pastaruoju laiku galime pastebėti, kai kalbama apie apsaugos muitų pamatavimą, aiškią „pagrindo substituciją", t. y., pakeitimą argumentų, besilaikant paties principo, kaip tokio.

Praktikoje matome ir pačių muitų funkcijų pakitėjimą, kurs turi sąryšio su permainomis ūkio struktūroje. Tai ypač galima pasakyti apie auklėjamuosius muitus, kurie tinka tik nedaugeliu atvejų. Todel ieškoma kitokių pamatavimų. Nauji argumentai dažnai vėl siekiasi senesnių pavyzdžių. Adomas Smith'as ir klasikų teorija, principialiai laikydamos laisvos prekybos, prileido vis tik eilę išimčių, kurias pripažino ir Ricardo. Juk ir Say nebuvo perdaug tolimas auklėjimo idėjai. Bet ypač Smith'o keturių garsių išimčių reikšmė tik pastarosios išrutulos eigoje ryškiai tepaaiškėjo; su jomis mezgasi naujas pamatavimas, paverčiant tas išimtis pagrindiniu dalyku. Jos štai tokios[1].

1. Tuo atveju, kai tos ar kitos prekės yra apsunkintos vidaus mokesčiu, nuosekliai turi būti imama ir už importuojamas prekes pasienio rinkliava. Šį argumentą kiek kitokioj formoj mes jau buvome sutikę, kalbėdami apie prekybos politikos tikslus. Prekių apdėjimas mokesčiu nukeliamas prie sienos, kur jis turi rinkliavos, eventual. muito pobūdį. Šiaip tam argumentui nieko negalima prikišti. Tik atskirti finansiniai muitai nuo apsauginių, kaip dar toliau pamatysime, labai nelengva. Be to, nemažų abejojimų gali sukelti ir klausimas to „ypatingo apsunkinimo" vidaus mokesčiais, kurį muitas turi išlyginti

2. Įsidėmėtina yra Smith'o mintis apie „muitą prieš muitą", vadinas, retorsinius muitus. Iš esmės tai reiškia atsisakymą nuo laisvos prekybos argumentų. Negalimas daiktas, kad susyk pasidarytų „gerai", kas šiaip jau, be priešpriešinių muitų buvo blogai. Nes vis viena, ar muitai įvesti atsimokėjimui ar ne, jų padariniai, žiūrint iš laisvos prekybos požvilgio, turi būti lygiai kenksmingi. Tuo tarpu palankūs laisvos prekybos rezultatai, kurių iš šito požvilgio laukiama vidaus ūkiui, bus panaikinti, vėl atgaivinus priešpriešinį muitą. Tad jis visai nelogiškai sugalvotas. Delto apsaugos muitų šalininkai mielai pasigauna šio argumento, kad juo pasiremdami galėtų atidėlioti ar visai atmesti muitų užtvarų pašalinimą ar bent sumažinimą. Kad ir kaip populiariai ir tarytum įtikinamai

[1] Tą garsią vietą žrk. Adam. Smith, Wealth of Nations, Book IV, Chapter II.

šis argumentas skamba, vis tik ekonominio įrodymo jam negalima patiekti. Laisvos prekybos kraštui savieji pliusai lieka juk tokie pat, visai nepaisant to, ką daro kiti kraštai. Be to, klaidinga būtų manyti, kad muitais apsitvėręs užsienis galįs nuolat užplukdyti kraštą pigiomis prekėmis, jei šis pats neapsitvers muitais. Įvežimas visiškai pareina nuo to, kiek perkantis kraštas gali inimti. Jis turi juk kartą būti išlygintas atitinkamu išvežimu ar kitais veikiniais. Atskirų pramonės šakų specialinei būklei gali būti ir kitaip, bet ne visam krašto ūkiui. Čia importo apmokėjimui paprastai turi drauge vykti kitų prekių eksportas. Todel retorsinių muitų įvedimui trūksta ir loginio ir esminio pagrindo; L i s t a s užtat griežčiausiai juos atmeta. Esmėje tai tik motyvavimas derybose, neįžvelgiant principinai į dalyką. Jei priešininkas derybose nenusileidžia, tada pagal šią logiką verčiau laikytis blogo principo ir palikti muitus amžinai. Tai turėtų prasmės tik tada, jei vienpusiška laisva prekyba būtų žalingesnė už apibusišką apsaugą. Be to, ši „išimtis“ nenurodo jokio masto, sulig kuriuo galima būtų nustatyti įvedamojo muito dydis. Pasirodo tad, jog ši mintis griūva, iš kurios pusės bepajudinsi. Vis tik labai įsidėmėtina, kad S m i t h'as pritarė tokiems „kovos muitams“, nors kai tik jie turi vesti į nuolatinį protekcionizmą, jei „piktas kaimynas nesiteiks“ nusileisti.

3. Svarbus čia trečias argumentas, politiškai-militariškas. Čia S m i t h'as pripažįsta apsaugą tokioms pramonėms, kurios tarnauja krašto gynimui; tam reikalui turi būti daroma auka visokiomis aplinkybėmis; didžiausio pelno dėsnis čia jau neveikia, visa nulemia nebe ekonominiai sumetimai. Šios minties konsekvencijos siekia daug toliau, negu iš pirmo žvilgio gali atrodyti. Nes kas tik netarnauja gynimui moderniniuose karuose? Čion tenka priskirti visa ginklavimosi pramonė ir net vadin. raktinė pramonė, kurios ribos, kaip žinoma, labai plačios. Pavyzdžiui, degutinių dažų (Teerfarben) gamyba turėtų irgi būti čion įtraukta, nes iš deguto kartu gaminama ir šaunamoji medžiaga, o viena produkcija be kitos ekonomiškai neišsimokėtų. Jį pagal S m i t h'ą turėtų būti čion priskirta, nes politinis argumentas savaime statomas pirmon vieton. Juk S m i t h'as ne tik pritarė navigacijos aktui, bet vadino jį bene išmintingiausiu Anglų p r e k y b o s politikos žygiu. Kas Ang-

lijai buvo teisinga, regimai turėtų būti, taikant analoginiams atvejams, ir kitur ne klaidinga. Geroka dalis moderninio protekcionizmo, ne tik Anglijoj, bet ir kitose šalyse, galėtų prisidengti šiuo argumentu. Jo apibendrinimo vaisiai iš tikrųjų sunku ir beapskaičiuoti. Geležies pramonė, bet taip pat cheminė, lygiai ir stiklo pramonė turėtų čion įeiti, nes jos visos moderniniais laikais netiesioginiai reikalingos karo vedimui. Juk antai, jau Malthus gynė taip pat ir agrarinius muitus, kad „apsiausto miesto“ atveju būtų galima kuoilgiau atsilaikyti, jei netgi visiška savirūpa ir nebūtų įmanoma. Moderniniai žemės ūkio muitų šalininkai mėgsta kai tik į tai nurodinėti. Ginče del agrarinės ar industrinės valstybės visų pirma naudojami militariniai argumentai, kad jais paremtų ypatingos žemės ūkio apsaugos reikalą. Smith'as tikriausiai apie tai negalvojo. Bet politinis argumentas regimai siekia toliau, negu to iš pradžios norėta. Tūli apsaugos muitų pamatavimai aiškiai remiasi šiuo argumentu, kurs iš esmės absoliučiai prieštarauja laisvaprekybiniam nusistatymui.

4. Didžiausių pasekmių gali turėti ketvirta išimtis, apie kurią, nuostabiu būdu, mažiausiai buvo kalbama. Ten, kur muitų panaikinimas galėtų esamai pramonei pakenkti tiek, kad „daugelis tūkstančių krašto gyventojų turėtų netekti darbo ir pragyvenimo“.[1] ten patariama muitai bent laikinai palikti. Panašiai sako ir Say: „comme il faut éviter la ruine des établissements, qui se sont formés sur la foi même d'une législation imparfaite, il est bon consulter les industrieux“. Šis atvejis gali pasitaikyti ypač ten, kur, sakysim, del karo buvo įvesta ypatinga apsauga atskiroms šakoms: ten reikėtų palikti tam tikras pereinamasis apsaugos laikas. Kai kas pasakys, jog tatai nė kiek nekeičia laisvos prekybos principo, jis tebegalioja, kaip galiojęs. Bet vistik ši išimtis įgyja labai didelės reikšmės. Savaime tektų reikalauti, kad kai tik dirbtinai išugdytos pramonės žlugtų, nors iš to ir nuostolių būtų. O čia, priešingai, reikalaujama jos išlaikyti.

---

[1] Smith, Book IV, chapter II: „to deprive at once many thousants of our people of their ordinary employment and means of subsistence. The disorder which this would occasion might no doubt be very considerable“.

Šiuo atžvilgiu įsidėmėtinas ir Ricardo daromas nusileidimas;[1] javų muitai, kuriuos jis principialiai neigia, turį būti panaikinti ne tuojau, o tik tolydžio, palaipsniui, pradedant nuo tam tikros kainos. Taigi kainos palaikymas dirbtinėmis priemonėmis atrodo jam „pateisinamas“: „due regard to temporary interests: to obviate as far as is practicable the enormous even all undue protection to agriculture should be gradually withdrawn“. Iš antros pusės, Ricardo laiko reikalingais mokesčių išlyginamuosius muitus, kad tuo būtų sudarytas ypatingas vidaus rinkliavos ekvivalentas. Ši pažiūra, apibendrinus ją, tampa labai reikšminga. Ji juk parodo, kad tam tikromis aplinkybėmis gali būti žiūrima ir kito principo, o ne vien tik juopigesnio prekių įsigijimo iš užsienio. Tuo būdu čia iškeliamas tam tikras atrenkamasis principas muitams įvesti ar išlaikyti, kurs įgyja didžiulės reikšmės. Apibendrinus minėtuosius atvejus, kuriuos Smith, Say ir Ricardo ypatingai pabrėžia, padarius iš jų bendrąjį prekybos politikos principą, lengvai prieinama tam tikro dėsnio, remiančio atskirų pramonės šakų apsaugą ir griežtai prieštaraujančio absoliutinei laisvai prekybai.

Tuo keliu dažniausiai nesąmoningai eina naujosios protekcionistinės teorijos, darydamos iš vadin. „išimčių“ taisykles, kad surastų naujus principus. Laikantis grynojo protekcionizmo, kurs ima globon kiekvieną tautinę pramonę, kaip tokią, prieinama solidarinės apsaugos sistemos, kurios konsekvencijos pačios ją pakerta. Tuo tarpu naujosios teorijos, rodos, visos atmeta „ištisinį“ muitų tarifą. Jos daro atrinkimą ir skiriamuosius pažymius jam įžiūri tam tikrose aplinkybėse, kurios vėlgi duodasi principialiai formuluojamos. Vadinas, svarbu tai naujai atrankai rasti saugotinumo rodiklis, kurs atrodytų tvirtas. Esminį skirtumą čia sudaro tai, ar apsauga turi nuolatinį ar praeinamą pobūdį. Minėtose teorijose galime skirti du principu: išlaikymo ir išlyginimo. Iš jų ypač didelės reikšmės įgijo pastarasis.

---

[1] Tą vietą randame: Ricardo, Muitų apsauga žemės ūkio naudai, sk. 3 ir 9, taip pat laiškuose į Malthus'ą.
Say, Cours complet, I p. 585.

D. Išlyginamųjų muitų principas.

Išlyginamasai principas, apie kurį užsimena jau R i c a r d o, yra taikomas ypač Jungtinėse Valstybėse. Štai respublikonų platformos formulė iš 1904 m.: „The measure of protection shoud always be at least the difference between the cost of production at home and abroad together with the reasonable profit to the american industries". Tokioj formoj šis reikalavimas nepaprastai primityvus ir iš anksto atkerta bet kokį importą vidaus gamybos srityse. Jo pamatavimas tiesiog beprasmiškas. Gamybos kaštai savaime niekad nėra pastovūs, o sprendžiamai pareina nuo gamybos dydžio: pramonėje dažniausiai juo didesnė gamyba, juo pigesni kaštai. Be to, jie visai skirtingi įvairiose to paties krašto įmonėse. Yra tokių, kuriose jie prašoka vidutinius užsienio kaštus toms pačioms prekėms, kitose gi esti mažesni. Delto reikėtų jau imti pagrindan „paskutinosios įmonės" kaštai, bet ir šitai del minėtųjų priežasčių susiduria su sunkenybėmis; principas pasirodo labai netikras ir delto neįvykdomas.

Charakteringas dalykas, kad čia visuomet atsižiūrima į socialinius momentus. Išlyginimui, e q u a l i z i n g o f p r o d u c t i o n, sąlygos susidarytų, pavyzdžiui, tada, jei svetimas kraštas turėtų ypatingos persvaros dėliai to, kad jis mažiau „apsunkintas", negu kitas. R i c a r d u i, kaip matėme, muitas būtų pateisinamas tada, jei kuri pramonės šaka būtų apkrauta ypatingu vidaus mokesčiu daugiau, negu kitame krašte. Pagal šitą pažiūrą, apdėjimas rinkliava svetimo importo neprivalo dar užkirsti kelio konkurencijai, o tik sudaryti i š l y g i n i m ą muito forma. R i c a r d o ėmė čia pavyzdžiu ypatingą mokestį javams. Jis pateisinąs javų importo apdėjimą rinkliava muito forma. Šis principas tačiau įgauna bendresnės reikšmės ir pasirodo tinkąs aplamai konkurenciją padaryti „fair". Šituo būdu turi būti i š l y g i n t a s tik ypatingas apsunkinimas vidaus gamybos, o ne bendrasis apdėjimas mokesčiais, nes šis liečia visas prekes. Pastaruoju atveju R i c a r d o, nuosekliai eidamas, muitą atmeta. Panagrinėkime kiek arčiau vaisingą i š l y g i n i m o mintį.

2. Savaime „ypatingas apsunkinimas" ne būtinai jau turi reikšti atskirą mokestį; jis gali susidaryti tik iš to, kad apyvartos mokesčiai nevienodai veikia. Jie gali, pavyzdžiui, gatavus

dirbinius iš savų žemės produktų apsunkinti daugiau, negu iš svetimų pusfabrikačių, pastaruosius vėl daugiau, negu importuojamus fabrikatus. Ar ir čia muitas neturėtų sudaryti išlyginimo? Štai pavyzdžiui, vokiečių miltai turi pakelti keleriopą apyvartos mokestį, palyginti su svetimais miltais, kurie juo visai neapdedami, ar bent tik vieną kartą. Toliau, galima būtų atsižvelgti į nelygų transporto apsunkinimą; kai kuriuose kraštuose jis yra kur kas didesnis, negu kituose. Čia turima omeny ne absoliutinis tarifų dydis, o transporto išlaidos, palyginti su atstumu nuo gamybos vietovės. Sunkiesiems produktams jos žymiai didesnės, negu lengviesiems. Chemijos dirbinius, mašinas, tekstilinius fabrikatus transporto išlaidos daug mažiau apsunkina, negu geležies prekes, statybos medžiagą ir anglis. Ar ir šitai turėtų būti laikoma „ypatingu apsunkinimu", kurs reikia išlyginti? Visa pareina nuo tų aplinkybių, kuriomis vienas ar kitas veiksnis pasirodo, kaip „ypatingas apsunkinimas". Ypač transporto diferenciavimo srity yra daug galimumų: jei kuri svetima pramonė del žemų išimties tarifų gauna ypatingų lengvatų prieš vidaus pramonę, tada galima būtų pagal šį principą reikalauti, kad jos importas būtų apdėtas rinkliava ir tuo būdu padaryta „teisi" („fair") konkurencija. „Transporto išlyginimas" čion ypač galima būtų įtraukti, kad vidaus pramonė neatsidurtų nepalankesnėse sąlygose. Transporto išlaidos sudaro netiesioginius gamybos kaštus, todel jos turėtų įeiti į „equalizing costs of production". Tai yra tik vienas pavyzdys, kaip plačiai siekia tas principas.

Pats išlyginamasai muitas, jei būtų norima jis rimtai pravesti, turėtų labai toli einančių padarinių. Kad vidaus pramonė esanti ypatingai apsunkinta, o užsieninė turinti ypatingų lengvatų — štai labai lengva konstruoti, nors ir negalint patiekti tikslių įrodymų. O jei, pagaliau, būtų norima išlyginti muitais ir naturaliniai gamybos pranašumai, tai tas iš anksto reikštų, jog užkertamas kelias bet kokiai konkurencijai. Tatai jau vestų į tokį principą, kurs sprendžiamuoju požymiu ima kiekvieną kaštų skirtumą ir iš anksto neleidžia jokios konkurencijos. Bet, taip vargiai begalima išlyginamasai principas suprasti. Tikriau jis reikėtų šiaip formuliuoti: jei vidaus gamyba turi pakelti dirbtinį kaštų apsunkinimą, kurio užsieny nėra, tada išlyginamasai muitas būtų pateisinamas. Kadangi to padaryti negali-

ma kitu būdu, kaip tik apdedant rinkliava importą, tai čia būtų, tikrai sakant, ne apsauga, o tik priemonė neleisti ar bent apsunkinti „neteisi“ („unfair“) konkurencija. Tai reikštų kaip ir vidaus mokesčio nukėlimą į pasienį. Jis gali būt reikalingas del socialinės politikos atžvilgių, lygiai kaip ir del dumpingo.

3. Išlyginamieji muitai pamatuojami keliais būdais. Socialinės apsaugos reikalas būtų tada, jei reikėtų atremti nelygus darbo mokesčio dydis, kada darbo mokestį gali numušti, antai, namų pramonės ar moterų bei vaikų darbas, sweatingo sistema ar badmokestis, ypatinga parama meistrams, neturtėliams ir t. t. Visai tai esąs „neteisus“ („unfair“) spaudimas į darbo mokestį. Gyvenimo standartui gresiąs pavojus, kai šitokia konkurencija numušanti aukštą darbo mokestį ir aukštus gyvenimo kaštus. Šis argumentas pastaraisiais laikais vaidina žymią rolę. Tas žemas darbo mokestis laikomas ne gamybos pliusu, paeinančiu iš naturalinio ar išugdyto pranašumo, o neteise užsienio privilegijuota padėtimi. Amerikos ir Australijos darbininkams tai yra stiprus akstinas neįsileisti į kraštą pigių darbo jėgų, vadinas, dirbtinai aprėžti darbo rinka, kad nebūtų atpiginančios konkurencijos; normalį darbo mokestį nulemia paskutinysis darbininkas. Todel norima neįsileisti darbininkų su žemais gyvenimo reikalavimais, kadangi jie numuša darbo mokestį, o iš antros pusės, siekti atitinkamo išlyginimo muitais. Šitaip samprotavimas eina, tarytum, visai logiškai. Rimtai imant, šis argumentas nėra betgi įvykdomas, nors jis ir atrodo toks paprastas; jis dargi nėra gerai pamatuotas. Būtent, žemas darbo mokestis anaiptol dar nereiškia pigaus darbo. Gali būti kaip tik priešingai, kad aukštas darbo atlyginimas duoda pigius produktus, kaip iš tikrųjų ir esti. Išvada, esą žemas darbo mokestis daraąs žemus gamybos kaštus, yra perdaug mechaniška; tam turėtų būti visur vienodas intensingumas, vienodas nuodirbis, vienodas našumas, o visų pirma vienodas gamybos dydis ir instrumentalinis įrengimas. Čia įžiūrima priežastinis sąryšis ten, kur jo nėra dargi proporcionalių kaštų atveju, o juoba kitais atvejais. Darbo kaštai gali kai tik del aukšto akordinio mokesčio veikti degresyviai ir gaminių kainą atpiginamai. Šituo būdu išlyginamųjų muitų negalima pamatuoti. Tada juk apskritai jokia gamyba su aukštais darbo kaštais negalėtų išlaikyti konkurencijos, o mes ži-

nome, kad yra atvirkščiai (Fordo automobiliai). Todel šis socialinės politikos atžvilgis neduoda tikro pamatavimo. Jis pats save nuneigia, nors iš pradžios ir atrodo įtikinamas. Nebent tiek galima pripažinti, kad atskirais atvejais jis iš tikrųjų gali atitikti.

Ne ką geresnis ir tolesnis argumentas — aukštų socialinių apdėlių išlyginimas. Jis vaidina ypač didelę rolę Vokietijoje, nes čia draudimas ir kiti socialiniai apdėliai, esą, nepalankiai diferencialiai veikią. Delto išlyginamoji apsauga esanti reikalinga ir principialiai pateisinama. Bet šis argumentas dar netvirtesnis. Socialiniai apdėliai (soziale Lasten) reikia laikyti tik darbo atlyginimo dalimi. Jei šis žemesnis, negu užsieny, tai apskritai nėra jokio diferencialinio momento. Tada čia turime tik kitokį apskaičiavimo būdą; aukštas darbo mokestis be apdėlių lygu žemam darbo mokesčiui su apdėliais. Bet jei netgi toje šalyje, kur yra socialinis draudimas, darbo mokestis būtų ir aukštesnis, tai ir iš to dar jokių būdu neišeina, kad bendrieji darbo kaštai santyky su gaminių kaina būtų didesni. O juk tas tik čia ir svarbu. Aukštas darbo mokestis gali tiek padidinti paklausus, kad del to gamyba gauna išsiplėsti ir tuo pat darosi pigesnė. Gamyboje su degresyviniais kaštais didesnis pardavimas labai dažnai atlygina aukštesnį akordinį darbo mokestį. Todel vien tik iš darbo mokesčio dydžio, ar jis būtų su socialinio draudimo išlaidomis, ar be jų, visai nieko dar negalima spręsti apie kaštus ir produktų kainų. Abu tat tiedu argumentai lygiai mažai ką įrodo ir neduoda muitų pamatavimo, nors jie ir nuolat neapgalvotu būdu kartojami.

4. Kitaip atrodo dalykas dumpingo atveju, t. y. tada, kai užsienin parduodama pigiau, negu viduje. Apie pati dumpingą teks dar vėliau kalbėti. Čia pirmiausia krinta į akis tas atvejis, kada tyčiomis siūloma pigesne kaina, parduodama užsienin pigiau, negu viduje, turint apsaugotą vidaus rinką, monopolistiškai joje viešpataujant. Kraštas, į kurį įvežama, turįs gintis nuo tokios „neteisios“ konkurencijos; tai daroma vėlgi su muitų pagalba. Čion reikėtų priskirti taip pat išvežimo premijos, atmokėjimai ir šiaip visi būdai dirbtinai prašokti konkurentą. Kai tik šis argumentas labai gerai gali pateisinti muitą, nes tai būtų tik savotiška retorsinė pramonė. Čia susiduriama ne su naturaliniu pranašumu, o tik su „neteisia“ konkurencija, ir ko-

va su ja neprieštarauja laisvos prekybos principui. Šis atvejis iš tikrųjų atrodo visai svarstytinas; net ir be kartelių jis įgauna didesnės reikšmės, kai pradedama vartoti atvirų ar paslėptų išvežimo premijų būdas. Jis yra savivališkas, neapskaičiuojamas, galįs iškreipti tikrąsias konkurencijos sąlygas. Tiesa, ir čia dalykas nėra toks paprastas, savaime suprantamas, kaip lengvai linkstama manyti. Nereikia užmiršti, kad importuojantis kraštas turi iš pigių kainų nemaža ir naudos. Viena, dėl to atlieka perkamosios galios viduje, lygiai kaip ir svetimam importui. Be to, kraštas gauna pelnytis iš pigių pirkinių ir kitu būdu, nes gali imtis dabar kitoniškų produktų gamybos: antai, Anglija panaudojo pigią vokiečių žaliavinę geležį savo apdirbamajai pramonei, Olandija pigius priešgaminius savo laivų statybai. Nors atskiroms pramonės šakoms dažnai ir tenka persitvarkyti, eventual. pereiti prie tam tikros specializacijos, tai vis tik importuojantis kraštas bendrai gali ir neturėti iš to nuostolių. Apie tai dar teks kalbėti kitoje vietoje. Vis delto dumpingas tikrai priskirtinas prie tų atvejų, kur išlyginamasai muitas dar greičiausiai galėtų būti pritaikomas.

Pagaliau dažnai nurodoma į v a l i u t i n į d u m p i n g ą, kurs irgi turįs pateisinti muitą. Ypač pokariniu metu, kada taip daugely kraštų valiuta buvo nusmukusi, apsauga atrodė pamatuota ir pateisinama. Juk dažnai kriziškų reiškinių priežastimi buvo laikomas toks dumpingas, nors eksportuojančios valstybės savaime neturėjo čia tikslo tyčia siūlyti pigesnėmis kainomis. Šios argumentacijos nekartą pasigaudavo apsauginių muitų šalininkai 80-tais metais po staigaus sidabro kainos kritimo, ir panašiai dabar vėl po karo.

Kaip čia iš tikrųjų yra? Tikrumoje žemavaliučių kraštų išvežimas, lygiai kaip ir įvežimas, dažniausiai esti daug mažesnis, negu tai savaime prileidžiama, pergreitai darant išvadas. Dumpingą varantis kraštas tik tuo atveju turi laikiną persvarą, jei, sakysim, jis pats nėra reikalingas svetimų pirminių medžiagų ir gamybos priemonių. Šitai reikia turėti galvoje, kaip esminį dalyką. Nes jei vidinės pinigų vertės kritimas eina lėčiau, negu išorinis valiutos smukimas, kaip tai dažniausiai esti, tada už anas importuojamas medžiagas tenka neproporcionaliai brangiai mokėti. Delto dumpingas savaime greit išsibaigia. Be to, žemavaliučiame krašte, smunkant vidaus perkamajai ga-

liai, silpnėja savieji paklausai, tad mažėja apyvarta ir tuo pat didėja bendrieji kaštai. Delto valiutinio dumpingo veikimas tegali būti tik ribotas ir laikinis. Bijoti jo nėra pamato, nes ilgesniam laikui jis visai neįmanomas. Labai abejotina, ar jis apskritai gali paveikti pasaulinės rinkos kainas. Jei netgi prileistume, kad toks veikimas laikinai pasireiškia, tai ir tada daugių daugiausia galėtų būti pateisinta laikinė, bet ne nuolatinė apsauga, kaip to reikalauja išlyginamųjų muitų teorija. Laikinai, berods, galėtų būti tam tikrų prekių importas apdėtas atskira rinkliava, jei dumpingas gresia sunaikinti svarbią pramonės šaką, nors čia ir nėra tikrosios persvaros; tada visas dalykas reikėtų skirti į „išlaikymo muitų" sritį.

Apskritai, kai norima išlyginti tam tikri kaštų ir kainų skirtumai, tada prieinama apsaugos sistemos, kuri principialiai laikosi kito požvilgio. Apie ją čia toliau ir pakalbėsime.

E. Išlaikymo (kapitalo išlaikymo) principas.

Išlaikymo principas suprantamas kitaip, negu solidarinės apsaugos principas. Tuo tarpu, kai šis nori, kad būtų tiekiama apsauga kiekvienam tautos darbui, kaip tokiam, ans savaime galėtų būti visai gerai suderintas su laisvos prekybos idėja. Jam rūpi „išlaikyti" ta ar kita gamybos šaka del tam t i k r ų s o c i a l e k o n o m i n i ų p r i e ž a s č i ų, ir, būtent, dažniausiai del p r i e ž a s č i ų p r a e i n a m o p o b ū d ž i o: čion reikėtų priskirti kapitalo apsauga žemės ūkyje bei pramonėje iš vienos pusės, ir iš antros — ypatinga apsauga krizių ir sunkmečių (Notstand) atveju. Šis argumentas reikia plačiau pamatuoti.

1. „Išlaikyti" tenka tokios pramonės, kurios savaime gyvuoti gali ir tik dėl ypatingų aplinkybių pergyvena krizį. Apsauga čia turi pagelbėti sunkioj būklėj, kuri laikoma praeinamu dalyku. Vadinas, ne išlaikymas apskritai, o tik pašalinimas kenksmingų aplinkybių. Mes matėme, kad muitai savaime nėra apsauga nuo krizių. Jei betgi krašto ūkiui jie ir negelbsti, tai atskiros šakos kaip tik gali išvengti šiuo būdu ypatingų nuostolių. Išvada turėtų būti ta, kad praėjus ir išnykus toms ypatingoms aplinkybėms reikia panaikinti ir ypatinga apsauga. Tokia pagrindinė mintis. Apie tai galima šit kas pasakyti.

Apskritai imant, individualistiniame tautos ūkyje verslamonės vedimas paliekamas pelnui ir rizikai paties verslamonininko, kurs už tai neša atsakomybę. Kaip kylančios konjunktūros atveju jis gauna pasinaudoti ypatingais pliusais, kaip jam tenka neapkarpytas visas pelnas, — taip lygiai ir nuostoliai bei žlugimas. Tokia jau prasmė privatinės nuosavybės, kuriai paveldėjimo teisė duoda dar ypatingą ramstį. Apsauga nuo nuostolių negali tad būti individualiai pamatuojama. Visa ūkio sistema sąmoningai remiasi atrinkimu tokių įmonių, kurios gali savaime išsilaikyti, tuo tarpu kai silpnos, neišgalinčios gyvuoti, turi žlugti. Antra vertus, p r i v a t i n i s apsidraudimas nuo nuostolių visuomet galimas, ar tai draudimo keliu, ar kartelių sutartimis, bet ne visuomenė turi apdrausti. Kitaip būtų dalykas ten, kur valstybė pati perima įmonių steigimą. Reguliuotoje F i c h t ė s valstybėje tokia garantija būtų visai galima, mūsiškėje ūkio sistemoje principialiai — ne.

Bet štai paskutinę aplinkybę pralaužia visos išrutulos eiga. Nes čia prielaida yra ta, kad privatinis kapitalas esąs p a m a i n o m a s ir galįs rasti pritaikymą kur tinkamas kitur. Tačiau moderniniame ūkyje to nebėra. Pastovaus kapitalo negalima be atodairos perkelti bei permainyti ir pritaikyti kitokioms sąlygoms. Šituo atžvilgiu su juo yra panašiai, kaip su žemės ūkio įmone. Verslamonininkų judamumas, ta būtinoji konkurencijos sąlyga, iš dalies tikrai yra dingęs. Įmonės likvidacija, lygiai kaip ir žemės ūkyje, reikštų t a u t o s k a p i t a l o n u o s t o l į, kuris ne taip lengva atsigriebti. Nauja konkurencija, gresianti įmonei su pastoviuoju kapitalu, veikia kitaip, negu konkurencija grynajai prekybai arba smulkiajai bei namų pramonei (ar net ir manufaktūrai), apie ką visų pirma galvojo klasikai. Nuostolis gali būti pražūtingas visam tautos ūkiui ir neatitaisomas vien tik „nurašymu“. Pavyzdžiui, anglių kasyklų ar rūdos tirpyklų sustabdymas, lygiai kaip ir pavojus svarbioms žemės ūkio dalims, gali vesti į didelius sankrėsmus, nes tos gamybos šakos nepakeistinos kitomis. Tais atvejais „nurašymas“ paliečia ne tik atskirą įmonę, bet ir visą tautos ūkį. Delto čia tektų vadovautis tikslingumo sumetimais, apsisaugant nuo neatgaunamų nuostolių. Atskira įmonė turėtų pasikliauti tik savimi ir negalėtų reikalauti apsaugos ar išlaikymo, o privalėtų imtis savisaugos kartelių ir sąjungų būdu.

Kitas betgi dalykas, kai ištisoms pramonės šakoms gresia pavojus del ypatingų ir praeinamų priežasčių. Tas ypatingas aplinkybes gali sudaryti atsitiktinis konjunktūrinis svetimų prekių užpludimas ar nepaprastas sunkmetis dėl staigių pakitėjimų vienokios ar kitokios rūšies. Naujų kelių atradimas jaunose, dar neišnaudotose pramonėse, naujos technikos, įgalinančios pralenkti konkurentą; čion priklauso taip pat ir kainų skirtumai abnormalinio dydžio. Visa tai galime pavadinti kapitalo apsauga, ar dar geriau, kapitalo išlaikymo apsauga. Aiškiai matyt, kad ši mintis tėra pratęsimas ketvirtos Smith'o išimties argumento, apie kurį anksčiau kalbėjome. Čia galėtų būti nuskirtas tam tikras terminas atsitaisymui ir persitvarkymui, nes antraip ypatingoji parama galėtų virsti neracionalia nuolatine apsauga. Antra vertus, galėtų būti įvesta ir degresyvinė apsauga, kuri leistų palengva prisitaikyti prie naujų sąlygų.[1] Argumentuoti čia galima būtų taip: tautos ūkio atžvilgiu nėra prasmės prisileisti, kad kapitalas laikinai būtų išstumtas iš darbo, jei po kurio laiko jis vėl gauna dirbti. Tai netikslinga del to, kad pastovusis kapitalas yra nepaslankus ir dvikartinis jo perrikiavimas neapsieitų be didelių nuostolių. Todel esą neracionalu prileisti, kad šitai ištiktų tą ar kitą pramonės šaką. Laikinasis sunkmetis reikalaująs tik laikinės ir apsaugos, ir čia kai tik muitų apsauga galinti būti pravartesnė, negu kuri kita gelbėjimo priemonė. Naujesnioji evoliucija šią kapitalo išlaikymo mintį iškelia pirmon vieton. Tai labai reikšmingas krypsnis, kad kapitalistinė verslamonė gauna prisiimti ne tik privačiaūkiškas, bet ir bendrąsias socialines funkcijas („patarnavimus"). Juk tokia apsauga neabejotinai būtų tiekiama valstybinei ar socializuotajai verslamonei. Todel ji esanti pateisinama del tų pat priežasčių ir tokiais atvejais, kada gresia stambaus kapitalo nuostolis.

Kaip pavyzdys tokios praeinamosios išlaikymo apsaugos, buvo nurodinėjama 70-jų metų agrarinis krizis ir to pat meto geležies krizis. Čia apsauga turėjusi duoti laikinąją paramą, o ne nuolatinį palaikymą nedarbingos pramonės. Patirtis abiem

[1] Beje, čia kai tik Ricardo nurodė į kapitalo nuostolį, kurs gresia žemės ūkiui del žemų kainų, ir delto siūlė nuimti muitus, tik pasiekus javų kainoms tam tikro dydžio. Plg. Smulkiuosius raštus 28 psl. ir aukščiau 187 pusl.

atvejais pateisinusi, nes buvęs padidintas darbingumas ir tikrai pašalinta sunki būklė. Tuo tarpu, kai anksčiau minėtais „išlyginimo“ atvejais dalykai atrodę kitaip, čia esąs tik laikinis spaudimas, prieš kurį reikalinga laikinė akcija. Nebent tik valiutinio dumpingo atveju esąs panašus dalykas, nes ir ten susidūriama tik su laikiniu spaudimu.

Abejotina, berods, kokios priemonės gelbėjimo akcijai geriausia tinkančios. Čia gali būti teikiama ar tai kredito parama, kaip Amerikos medvilnės gamintojams, ar subvencija, ar prisiėmimas rizikos, kaip štai kavos valiorizacijos atveju. Kita priemonė gali būti muitas; tada jis rezervuojamas tam tikriems atvejams. Svarbu tai, kad muitas čia turi praeinamą pobūdį, o iš antros pusės, principialiai pripažįstamas apsaugos reikalingumas tik ypatingais atvejais, kai ji liečia ištisą pramonės šaką. Šiaip ar taip, čia pagrinde glūdi bendruomenės ir bendruomeniško laidavimo idėja.

2. Berods, čia kyla ir labai didelių abejojimų. Pirmiausia, vienas: iš ko galima pažinti, kad tikrai tai yra tik laikinis sunkmetis, o ne klaidingai nukreiptas neracionalus kapitalo įdėjimas, kurs visados turi likti neproduktingas? Kaip mums dar teks matyti, muitai ypač gali vesti į neproporcingą kapitalo investavimą. Labai galėtų būti, kad krizį pergyvena tik atsilikusios įmonės, tuo tarpu, kai stipresnės ir darbingesnės iš anksto daug geriau gali atsilaikyti. Tada laikinė krizio apsauga pavirstų vėl nuolatine apsauga, išlaikančia netikusias įmones. O tai jau būtų nuolatinis tautos ūkio apsunkinimas, produktyvinių jėgų trukdymas, ko apsauga neprivalo daryti. Labai, mat, nelengva atskirti, kur tėra atsitiktinis ir laikinis sunkmetis, ir kur nuolatinis silpnumas. Laikinai reikalingoji parama atrodo teiktina, kad nebūtų atleidžiami darbininkai ir negulėtų bergždžiai kapitalas, bet ji neturi būti nuolatinė ir nevesti į neracionalų produktyvinių jėgų paskirstymą.

Dar sunkiau numatyti laikas, kol ši apsauga turi tęstis. Krizio ir sunkmečio sąvoka, kaip matėme, toli gražu nėra aiški. Kiekvieną tad kartą tenka stropiai tyrinėti, kad tai išaiškinus. Kada gi apsauga reikia nuimti? Šis reikalavimas lengvai gali vesti į eventualinę apsaugą, t. y., tokią, kuri principialiai būtų visados, kai tik ištinka krizis, vadinas, neveikiamai glūdėtų ir pradėtų veikti, kai randasi reikalas. Nuosekli išva-

da turėtų būti judamieji muitai, kur muito dydis derintųsi sulig pasaulinės rinkos kainomis; nes antraip prieitume ir vėl prie nuolatinės apsaugos, kurios šis principas nori išvengti ir kuri ekonominiu atžvilgiu reiškia neracionalų produktyvinių jėgų paskirstymą. Berods, dažnai tenka girdėti tvirtinimas, kad daugelis muitų ir šiaip tesudarą tokią eventualinę apsaugą; tikrumoje jų veikimas visuotinai ir nepasireiškiąs, o tik tuo atveju, kai reikia apsaugoti nuo atskirų nuostolių. Kalbėdami toliau apie muitų padarinius turėsime ypačiai dar ištirti, ar tokia virtualinė arba potencialinė apsauga iš viso yra galima. Čia mes svarstome tik principinį „sunkmečio apsaugos" klausimą. Tie muitų panaikinimo keblumai pasireikš ypač, darant ilgalaikines prekybos sutartis, nes šituo būdu, pagaliau, kiekvienas muitas gali būti teisinamas. Tokia „krizių apsauga" yra beveik nesuderinama su prekybos sutartimis, nes ji fiksuoja muitus ir numato jų įvedimą vien tik virtualinio galimumo atveju. Tuo tarpu prekybos sutartys turi kitus tikslus, negu laikinį apsaugojimą nuo krizio.

Vis delto šio principo konstrukcija yra racionaliai pamatuota, nors jo įgyvendimas tebėra gana problematiškas. Aiškiai įvyksta muito funkcijų pakitėjimas. Išlaikymo muitas virsta kapitalo sudarymo priemone, laikinis sunkmetis tampa nuolatine apsauga. O jei dar stiprūs karteliai tarsi iš anksto laiduoja silpnų įmonių buvimą, tada „išlaikymo apsauga" jau ir visai kitaip veikia. Tuo atveju ji turi būti pritaikyta ne stipriosioms ir vidutinėms, o silpnosioms įmonėms. Išlaikymo apsauga čia remia kai tik pastarąsias ir tuo būdu trukdo produktyvinių jėgų plėtojimą; ji išlaiko gyvas ir tokias įmones, kurios neišsimoka, užuot kreipus kapitalą į tautiškai produktingiausias šakas. Moderninės sąjungos dar padidina šį pavojų.

Paskutinis čia išdėstytasai argumentas iš esmės tiekia visiškai racionalų principą, kurs laiduoja pastovų produktyvinių jėgų naudojimą. Visas tik sunkumas — išvengti to, kad laikinasis apsidraudimas nuo rizikos nevirstų vėl neracionalia nuolatine apsauga. Todel šiais atvejais daug verčiau jau imtis kitokių priemonių, o ne muitų.

Mes čia išnagrinėjome prekybos politikos principus, kaip bendras taisykles, žiūrėdami jų vidinės logikos. Pasirodo, kad del jų visų gali būti nemaža abejojimų ir priekaištų, pasekus

ligi galo jų ekonomines konsekvencijas: kitaip tariant „grynai“ nė vienas iš jų negali pretenduoti į visuotinį galiojimą nei duoti vieningo atsakymo. Antra vertus, jų galiojimo ribos yra labai nevienodos ir pareina nuo istorinių dalykų. Iš to išeina, kad ir praktika vargiai begalės kada „grynai“ laikytis bet kurio tų vyriausių dėsnių, o turės rinktis juos sulig aplinkybėmis. Kartu betgi pasirodė ir būtinas reikalas išsiaiškinti sau gerai tas konsekvencijas, į kurias šie principai veda, nes antraip jų laikymasis turėtų atvesti į vidinius prieštaravimus.

IV SKYRIUS.

Tiesioginės užsienio ūkio politikos priemonės.

Peržvelgę tuos tikslus, kuriuos galiausiai stato sau užsienio ūkio politika tiek pozityviai, tiek negatyviai, turime dabar apsvarstyti, kokiomis priemonėmis tie tikslai pasiekiami. Jau esame nurodę, kad nepakanka imti galvon vien tik pačios prekybos politikos priemones siauresne prasme. Kadangi prekių prekyba tėra viena iš tarptautinio santykiavimo pusių, todel ir grynoji prekių prekybos politika tegali apimti tik dalį tų priemonių; šalia to, kitos ūkio politikos pusės turi nemažesnės reikšmės. Jos svarbios jau ir del to, kad prekių prekyba atsiliepia į kitus ūkio santykius ir, atvirkščiai, yra jų veikiama. Čia tad turime atgrįžtinį (resiprokinį) veikimą ir santykiavimą. Dažnai netgi pasirodo, kad anos kitos priemonės daro tokios pat žymios įtakos, kaip ir pati prekybos politika. Todel mes čia imamės iš pradžios nagrinėti tas tiesiogines priemones, kurios yra užsieninės valstybių administracijos dalykas; žinoma, pati prekybos politika siauresne prasme ir jos technikiniai klausimai yra vis delto tiek svarbūs, kad apie juos teks atskirai kalbėti. Jie juk nuo seniai yra tapę politinių kovų objektu ir ligi šių dienų jaudina aistras.

Nemažos įtakos tarptautiniam ūkio santykiavimui turi taip pat ir visa eilė netiesioginių administracijos priemonių, į kurias irgi reikia atsižvelgti. Kaip bendroji valstybės politika negali būti vedama be atodairos į užsienio reikalus, taip lygiai ir jos ūkio politika. Kai tik užsienio ūkio atžvilgiu yra išsidirbusios tam tikros metodės, apie kurias mažai kalbama, bet kurios yra itin reikšmingos tarptautiniams ūkio sąpyniams.

Jos gali tuos santykius tiek palengvinti, tiek pasunkinti. Mes vadinsime jas „netiesioginėmis administracijos priemonėmis“. Pagaliau, neturi būti užmiršti ir privatiniai susitarimai, kurie kartais valstybinę politiką papildo, o gana dažnai ją ir pavaduoja: vadinas, gana gausūs ir vis dar besidauginą susitarimai tarp atskirų kraštų prekybininkų ir pramoninkų, kurie ateity žada turėti vis didesnės reikšmės.

Tarptautinės ūkio politikos tiesioginėms priemonėms, kurias čia pirmiausia nagrinėsime, rūpi daugiausia pinigų, kapitalo ir žmonių kelyba. Taigi: I. Užsieninė pinigų politika ir valiutos manipuliacija, II. Tarptautinio kapitalo judėjimo politika ir III. Tarpvalstybinė gyventojų politika. Toliau turėsime plačiai aptarti prekybos politikos techniką siauresne prasme, tad visų pirma muitų politiką. (VII skyrius).

I Užsieninė pinigų politika, ypač valiutos manipuliacija.

Plati šių klausimų literatūra veikaluose apie pinigus: Helfferich, Mises, Somary, Laughlin, pastaruoju laiku Cassel, Money and Foreign Exchange, 1924 (vokiškai pavadinta: Das Geldwesen seit 1914); Machlup, Goldkernwährung, 1925; Knut Wicksell, Vorlesungen über Nationalökonomie auf Grundlage des Marginal-Prinzipes, 1922. Keynes, A Tract on Monetary Reform, 1924; Hawtrey, Currency and Credit, 1928; Hahn, Geld und Kredit, 1924; to paties, Volkswirtschaftliche Theorie des Bankredites, 1928; Withers, Meaning of Money, 1926; Irving Fisher, Stabilising the Dollar, 1920; Flux, The Foreign Exchange, 1924; Whitaker, Foreign Exchange, 1924.

Mes matėme, kaip įvairių kraštų, vadin., „mokėjimo balanse“, suskaičiavus abipuses pozicijas, pasiekiama formalinio prievolių bei reikalavimų išlyginimo. Faktinųjų santykių rodiklis yra tarpvalstybinių kursų būvis, t. y., vidaus valiutos vertė užsieny ir, atvirkščiai, užsienio valiutos vertė viduje. Tarpvalstybiniams ūkio santykiams svarbu jų išsilyginimas, nes visi mokėjimai ir atmokėjimai išreiškiami visados to krašto pinigais. Šie tad reikia išlaikyti juo galima pastovesni, kad į tuos santykius nebūtų įnešta suirutės iš pinigų pusės. Tiems gi tarptautiniams kursams (vadinas, tautinių pinigų vienetų kainoms) sprendžiamos įtakos daro pačių valstybių valiutos. Kad ir skirtingas būtų šiaip jau kainų lygis įvairiuose kraštuose, vis delto labai gali būti lygsvara tarp jų valiutų, išreikštų keičiamaisiais kursais. Tam pakanka, kad vieno krašto piniginio vieneto perkamoji galia tam tikroms prekėms išlaikytų lygsvarą su atitinkama perkamąja galia kito krašto piniginio vieneto. Čia tik kitais žodžiais nusakoma

tvirta vieno krašto pinigų vertė, santyky su kito krašto pinigų verte. Šis mechanizmas tačiau nefunkcijonuoja automatiškai pats savaime, o reikalingas nuolatinės priežiūros iš pinigų pusės. Taip yra jau delto, kad efektų bei kapitalo apyvarta labai judri ir tuojau panaudoja valiutos svyravimus spekuliacijos tikslams. Patyrimas, kaip skaudžiai atsiliepia finansams ir atskiriems gyventojų sluoksniams devizų kursų neišsilyginimas, atkreipė į tai ypatingą valdžių dėmesį. Keičiamasis kursas tikrai galima veikti, t. y. jis stabilizuoti, nustatant sulig tuo vidinę pinigų vertę. Tarptautinę valiutos vertę visų pirma nulemia tai, kokia yra vidinė pinigų perkamoji galia. Todel reikalinga nuolatinė kredito bei valiutos politika, kad ta perkamoji galia būtų išlaikyta ir už valstybės sienų. Čia kalbama apie „egzodromin į“ pinigų santvarkos valdymą, t. y. tokį, kurs stengiasi išlaikyti paritetą tarp pinigų vertės viduje ir užsienyje.[1] Kodel siekiama paritetas išlaikyti, šitai jau matėme anksčiau. Kadangi visi tarptautiniai mokėjimai atliekami vidaus pinigais, tad svarbu, kad šie per tam tikrą ilgesnį laiką būtų patys sau lygūs, t. y. kad jų nominalinė vertė juo galima tikriau atitiktų jų realinę vertę. Kokių priemonių gali imtis administracija, kad pavyktų pasiekti tas tikslas — išlaikyti paritetas tarp įvairių kraštų valiutų, vadinas, tarp jų devizų kurso? Tai gali būti daroma keleriopu būdu.

1. Viena iš svarbiausių priemonių tam tikslui galima laikyti perėjimas prie aukso valiutos.[2] Jos įvedimą daugiausia ir iššaukė užsienio prekybos reikalas. Šitai aiškiai matyt Vokietijoj 1873 m.; bet ir kitos šalys turėjo pasirinkti aukso valiutą, juo labiau jos įsipynė į pasaulinį ūkį. Vidinės pinigų vertės klausimas turėjo čia antraeilės reikšmės, kas pastaruoju laiku labai dažnai užmirštama. Aukso valiuta atlieka du uždavinius. Viena, ji suriša tam tikru būdu vidinį pinigų kūrimą su auksu ir tuo apsaugo nuo infliacijos, užkirsdama kelią valdžios savivalei ir interesentų įtakai. Pinigų vertė nepatiria iš šitos pusės jokių pakitėjimų, o ganėtinai ilgą laiką išlieka beveik visiškai pastovi. Tai yra labai svarbu kainų ir gyvenimo

[1] Knapp, Staatliche Theorie des Geldes, 242 psl.
[2] T. y. tokios, kur auksas kiekvienu metu tvirtomis kainomis perkamas bei parduodamas, ir centralinis bankas gali, eventual. privalo, keisti banknotus ir kitas mokėjimo priemones auksu.

standarto judėjimui viduje, o taip pat ir užsienio atžvilgiu. Iš antros pusės, auksas duoda t a r p t a u t i n i a m santykiavimui tvirtą mastą, kurs visur galioja: įvairių kraštų valiutų vienetai suderinami į tam tikrą nekintamą santykį, kadangi jie visur reiškia tolygias aukso svorio vieneto dalis. Šiam santykiui esant pastoviam, tas pat yra ir su valiutų paritetu: 1 kilogramas aukso = 3444 Fr. = 2790 M. = 136,57 Sov., t. y., 100 RM. = 123,46 Fr. = 4,9 Sov. (98 šilingai).

Tuo būdu tarp valstybių susidaro solidarinis sąryšis, palaikomas to beveik automatiškai veikiančio mechanizmo. Atsiranda tarptautinė valiuta: ji veda į devizų kursų išlyginimą, žinoma, ta sąlyga, kad galų gale pasižadėjimai ištęsiami auksu, arba — tai reiškia tą pat — aukso žyminiais (Anweisungen). Šiaip jau didžiausia dalis tarptautinių santykių, visados išreiškiamų vidaus valiutos pinigiais, atsiskaitoma arba vien tik savitarpiniu perrašymu, arba telegrafiniais „išmokėjimais" valiutos pinigų (svarų, ar markių, ar dolerių), arba kitomis mokėjimo priemonėmis, ar tai vekseliais, ar banknotais, ar čekiais, kurie visi drauge vadinami vienu „devizų" vardu. Jie įprasta vartoti, nes jie mažina kaštus bei riziką ir darosi neišvengiami jau del pačios apyvartos dydžio. Tačiau ir be šitų mokėjimo būdų reikėtų nuolat daryti p e r v e d i m a i iš vienos valiutos į kitą, todel abiejų vertė turi būti tvirta. Duoti čia garantiją — štai aukso standarto prasmė.

Neužtenka dar betgi, kaip iš pradžios, berods, manyta, vieną kart įvesti aukso valiuta, o reikia ji nuolat kontroliuoti. Čia visas sunkumas—turėti ganėtinas kiekis ir pastovi vertė tų kitų padengimo priemonių, kurios nuolat esti reikalingos. Jei iš tikrųjų visados reikėtų atsilyginti auksu, tai veikiai turėtų ateiti momentas, kada jo atsargos neištektų, pirmiausia jau del labai nevienodo sezoninio pareikalavimo. Palyginti su visais pasižadėjimais, gyvų pinigų visados tegali būti krašte tik nedidelis išteklius. O kai įvairios mokėjimo priemonės eina apyvarton viename kuriame krašte, tada randasi pavojus, kad, pagal G r e s h a m'o dėsnį, gerieji pinigai gali išnykti iš apyvartos. Iš to turėtų kilti sankrėsmai, ar bent jau pinigų vertės svyravimai. Taigi valiutos išlaikymu reikia rūpintis jau vien delto, nes šitai, kaip minėjome, atsiliepia ir į keičiamuosius kursus.

Antra vertus, del aukso išplaukimo iš skolininkės valstybės ir įplaukimo į kreditorę valstybę, susidarytų savotiški piniginiai santykiai abiejose pusėse. Pinigų kiekis daro, būtent, įtakos efektų kursams ir krašto kainolygiui; pastarajam, tiesa, ne betarpiškai ir ne tuojau, kaip prileido dar R i c a r d o. Tikriau, potencinis pinigų perkamosios galios kitėjimas tik per sudėtingesnį ir ilgiau trunkantį procesą virsta aktyviniu. Iš pradžios pinigų kiekis atsiliepia į pinigų rinką ir tik į ją. Šitai veikia toliau „kasdieninių pinigų" kainą, privatinį diskontą, lygiai kaip ir trumpaterminius bankų kreditą, o tuo būdu vėlgi efektų kursą, tiek tvirtaprocentinių tiek dividendinių popierių. Prekių rinkos kainos gauna pajusti pinigų kiekio įtaką tik t a r p i š k a i: mažmenų kainos — del pajamų bei perkamosios galios pakitėjimų, o didmenų prekybos kainos del to, kad pinigų kiekis veikia apyvartos kapitalą ir tuo pat verslamonių paklausus, ypač prekybos verslamonių. Savaime pinigų atsarga bei kreditas visados esti ligi tam tikro laipsnio elastingi, ir todel turi išeiti ilgesnis laikas, kol tarptautinė pinigų apyvarta bus palietusi patį kainolygį nusakytuoju aplinkiniu keliu.[1] Pinigų kiekis turi būti jau labai žymiai pakitėjęs pirm, negu tai iš tikrųjų atsilieps į kainas, ir tuo būdu potencinis perkamosios galios pakitimas tikrai virs aktyviniu.

Vis delto, tiesioginė pinigų kiekio įtaka pinigų rinkai ir pinigų kainoms yra pakankamai svarbi, kad pateisintų čia valstybės intervenciją. Delto, norint išvengti nerimų pinigų srityje, bandoma užkirsti kelias toms įtakoms, kurios iš užsienio gali paveikti aukso standarto vertę. Jei netgi šalies viduje ir nėra aukso apyvartos, tai ir tada, del notų padengimo auksu, didesni aukso išteklių pakitėjimai turi atsiliepti į mokamųjų priemonių apyvartą, o iš to vėlgi galima sulaukti labai abejotinų padarinių. Šių nerimų stengiamasi juo galima išvengti jau vien del finansinių priežasčių. Tuo štai ir rūpinasi notų bankų vedėjai, siekdami išlaikyti juo pastovesnį patį aukso kiekį ir pritaikyti jį realinėms sąlygoms. Viso to prasmė — valiutos vieneto v e r t ė s s t a b i l i z a v i m a s, tiek viduje, tiek užsienio rinkose. Nes ir užsieninių devizų kursų būvis, kaip jau esame anksčiau

[1] Apie tai pastaruoju laiku plačiai ir gana nuodugniai kalba N e i s s e r, Der Tauschwert des Geldes 1923. Potencinės ir aktyvinės perkamosios galios skyrimo pas jį nėra. Čia plg. mūsų pirmesnius išvedžiojimus 80 pusl.

nurodę, savo ruožtu daro atgal įtakos vidaus pinigų vertei, jei netiesiog, tai tarpiškai, per efektų prekybą. Todel aukso valiuta anaiptol negali apsieiti be egzodrominio pinigų tvarkymo, priešingai, jis tampa būtina jos sąlyga. Ilgai viešpatavusi nuomonė, esą šis mechanizmas veikiąs visai automatiškai, negalėjo išsilaikyti. Tikriau, centraliniai notų bankai, jau vien tik norėdami pasiekti vyriausiojo savo tikslo — v i d i n ė s pinigų vertės išlaikymo — turi drauge imtis ir valiutos reguliavimo. Jei šitai iš tikrųjų pavyksta, tada pasiekiamas ir kitas aukso valiutos uždavinys — išlyginti tarptautiniai pinigų vertės svyravimai ir tuo priartinti kainolygiai prie aukso perkamosios galios paritetų. Kai tik ši aplinkybė paragina ir tuos kraštus, kuriems aukso valiuta įvesti sunkoka, vis tik neatsisakyti nuo to pliuso. Stabilizuoti vidinė bei užsieninė pinigų vertė ir jodvi viena su kita suderinti — štai tarptautinės pinigų politikos prasmė.

2. Šis klausimas tačiau pastaruoju laiku del ypatingų aplinkybių įgavo kitonišką pobūdį, negu anksčiau, kada aukso standarto reguliavimas ėjo gana paprastai. Visas pagamintasai auksas suplaukdavo į vieną centralinę vietą — Anglijos banką, kam nemaža padėjo ir ypatinga to banko aukso politika, mokant už auksą kiek brangesnes kainas. Iš čia auksas paplisdavo į kitus kraštus atitinkamai jų daliniams tarptautinėje ūkio apyvartoje. Aukso kiekio padidėjimas, bendrai imant, nesudarydavo jokių kliūčių, o tarnavo trejopam tikslui: v i e n a, notų bankų aukso atsargos sustiprinimui, kurs buvo reikalingas padengimo taisyklėms išlaikyti, didėjant vidaus pareikalamui. T o l i a u, jis turėjo padidinti aukso apyvartą pačių gyventojų tarpe, atitinkamai jų padaugėjimui ir jų turto augimui; šiuos du uždavinius senesnieji aukso valiutos kraštai atlikdavo be jokių sunkumų. P a g a l i a u, turėjo būti palengvintas perėjimas prie aukso valiutos ir naujiems kraštams, iš pradžios Pietų ir Vidurio Amerikos valstybėms, paskum ir Rytų Azijai. Šios aukso politikos dėka, aukso paklausai augo beveik proporcionaliai pasiūlams. Galima buvo apskaičiuoti, kiek vidutiniai didėjo pareikalavimas, ir pasirodė, kad jis, normaliai imant, maždaug atitiko pasiūlus.[1] Pasitaikydavo, tiesa, kad pasta-

[1] Kaip, žinoma, C a s s e l'is mėgino apskaičiuoti aukso prieauglio faktorių. Negalima neigti, jog esama sąryšio tarp sekuliarinės svyravimų

rieji pražokdavo ir tuo duodavo pasauliniam ūkiui stiprų impulsą, kaip štai 19-to šimtmečio vidury ir gale. Iš antros pusės pasiūlai galėjo ir žymiai atsilikti nuo paklausų; tada įvykdavo aukso vertės kilimas su visais jo padariniais, kaip štai 80-tais metais.[2] Apskritai betgi, pareikalavimas ir patiekimas ėjo maždaug tuo pačiu žingsniu; vyko savotiškas automatinis reguliavimas, kadangi visų pirma turtingieji kraštai del savo piniginės santvarkos paimdavo naują auksą.

Bet štai galimas daiktas, kad kraštai panorės atsisakyti nuo tokios prabangos, kaip aukso apyvarta ir susilaikys jį priiminėti. Čion prisideda ir teoretinis įsitikinimas, jog aukso apyvarta atskiram kraštui visai nesanti reikalinga, kad išlaikytų vidinį pinigų standartą ir užsieninį keičiamąjį kursą. Šitai kaip tik atitinka racionalizacijos idėją nelaikyti negyvos ir brangios aukso atsargos. Teorija perėmė šią mintį po to, kai jau Ricardo pastatė panašų reikalavimą. Jis prileido, kad pakankama aukso atsarga būtų maždaug aštunta dalis esamų apyvartoj pinigų. Šios taurųjų metalų ekonomijos pasiekiama, įvedant aukso branduolio valiutą; joje laisvas kaldinimas bei aukso apyvarta laisvuose mainuose sustabdoma, ar bent aprėžiama. Istoriškai jos įvedimas dažniausiai rišasi su perėjimu iš popierio ar sidabro valiutos į aukso valiutą. Čia jau nebe senos rūšies aukso valiuta, o manipuliuotoji, kur valiutinei politikai statomi daug didesni uždaviniai. Vidinė pinigų vertė ir keičiamieji kursai išlaikomi čia tokiu pat būdu, kaip ir aukso valiutos su aukso apyvarta. Tokia „auksabranduolė“ valiuta, iš tikrųjų gana paplitus, gali būti visiškai tikslinga ir racionali, žiūrint iš atskirų valstybių požvilgio. Betgi tarptautiniams ūkio santykiams ir jų politikai šio samprotavimo nepakanka. Jei auksabranduolė valiuta taptų visuotine, tada, visoms valstybėms benorint priimti tik mažesnį aukso kiekį, turėtų įvykti jo

---

linkmės („säkularen Trend“) ir aukso padaugėjimo, tatai ypač pasirodė paskutiniais dešimtmečiais prieš karą. Plg. Eulenburg, Die Preissteigerung des letzten Jahrzehntes, 1912; tik ką išėjo iš spaudos plačiai užsimotas tyrinėjimas Gehlhoff'o, Der Einfluss der Golderzeugung auf die Preisentwicklung, 1890—1913 (1928), kurs induktyviai nagrinėja visą įvairių kraštų medžiagą. Be to žr. ypač J. Fisher, The purchasing power of money, 1911.

[2] Jei prileidžiama aukso infliacijos įtaka pinigų vertei ir kainoms, tada nereikėtų neigti ir atvirkščio proceso, t. y. sąryšio tarp aukso nepritekliaus 80-tais metais ir to meto defliacinio krizio.

sukuopimas, tezauravimas („Horten“) atskirose vietose ir jo demonetizacija. Tuomet pareitų vien tik nuo tų vietų nuožiūros, ar jos panorės auksą tezauruoti ir tuo palaikyti jo vertę. Žinoma, kurį laiką jų piniginė santvarka gali jas prie to versti, bet tai dar neišsprendžia ekonominės problemos. Nes aukso vertės stabilizacija galima tik tada, kai yra lygsvara tarp pareikalavimo ir patiekimo. Priešingu atveju jo vertė turi arba kilti, arba kristi. Ir kadangi čia einasi, palyginti, didesniais kiekiais, todel po kurio laiko tatai turi vienaip, ar kitaip, kaip aukščiau esame nurodę, paveikti pajamas bei kainų lygį. Norint tad toje vietoje išlaikyti aukso vertę, reikia čia dirbtinai sudaryti monetinis pareikalavimas, arba dirbtinai sumažinti pasiūlai. Šiaip ar taip, tam reikia vesti labai tikslinga aukso politika.[1]

Kada, visuotinai įvedus auksabranduolę valiutą, aprėžiamas aukso pareikalavimas, tai tas neabejotinai reiškia aukso demonetizaciją. Ji turės ne tik valiutapolitinių bet ir ekonominių pasekmių. Čia eisis ne kitaip, kaip savo laiku aprėžus laisvą sidabro kaldinimą. Klausimas, kas turi atsitikti su naujais aukso pasiūlais, kurie perviršija aprėžtą pasaulinį reikalavimą? Aukso vertė del sumažėjusių paklausų būtinai turės kristi, t. y., kainos turės kilti. Norint to išvengti, reikėtų reguliuoti pati aukso gamyba, suderinant ją su paklausais. Iš bėdos tai gal ir galima būtų padaryti, ar tai tarptautiniais susitarimais, ar sutrustinus visa aukso produkcija. Iš antros pusės, būtų galimas ir toks būdas, kad „aukso branduoliai“ būtų sutinkinti į tam tikrą santykį su gyventojų skaičiumi; laikas nuo laiko tektų čia reviduoti, kad būtų išlaikytas aukso standartas. Ligi to nebus daroma, aukso kaina, įvedus visuotinę auksabranduolę valiutą, visiškai pareis nuo tos vienos vietos politikos. Atskirų šalių valiutų ekonomizacija ir racionalizacija toli gražu nesuderinama su bendraisiais tarptautinės prekybos interesais: mat, piniginė valstybių politika nebėra jau vien tik tautinis reikalas, ji vis labiau įgauna tarptautinį pobūdį.

Jei pastaruoju laiku aukso tezauravimo imasi Jungtinės Valstybės, tai delto dabar aukso standarto išlaikymas visame

---

[1] Apie auksabranduolę valiutą žiūr. žinomąjį Machlup'o veikalą, kurs teoretinėse savo dalyse nėra visai vykęs. Be to: Keynes, A tract on monetary reform.

pasaulyje pareina nuo Federal Reserve Board politikos. Stabilizacija čia vykdoma, padedant atliekamą auksą į sandėlį, bet neįtraukiant jo į tą aukso atsargą, kuri eina notų padengimui; jis neturi atlikti jokių funkcijų. Ir čia tad aiški valiutos manipuliacija tuo būdu, kad Federal Reserve Board nustato mokėjimo priemonių apyvartos dydį. Bet ar ši metodė gali būti ilgainiui tęsiama, jei nuolat didėja aukso produkcija ir drauge aprėžiamas jo pareikalavimas? Štai kur klausimas; noroms nenoroms tenka susidurti su konsekvencija, kuri dažniausiai išleidžiama iš akių, siūlant tautines auksabranduoles valiutas: kas atsitinka su naujais aukso pasiūlais, kas su senaisiais?

Žinoma, galėtų būti ir taip, kad vieną dieną aukso pareikalavimas ir vėl pakiltų, ar tai padidinus „aukso branduolius", ar įsitraukus į pasaulinį ūkį Rytų Azijos valstybėms, tada, galimas daiktas, kad „aukso pala" pasidarytų pertrumpa, kaip bijo Cassel'is. Gal apskritai aukso kiekio veikiai neištektų, jei visuose kraštuose būtų įvesta pilna aukso apyvarta. Kaip ten bebūtų, vis tik atrodo, jog ilgamui negali tverti toks būvis, kada aukso vertę išlaiko tik labai dirbtinė vienos valstybės aukso politika. Visų, ar bent tik svarbiausiųjų valstybių perėjimas prie auksabranduolės valiutos, kur aukso branduolys aprėžiamas ligi minimumo, ar net pakeičiamas aukso devizais („gold exchange standart"), — turėtų duoti tokių valiutapolitinių rezultatų, kurie šaukte šauktųsi tarptautinio sureguliavimo. Apie keičiamųjų kursų išlaikymą tuo atveju reikia pasakyti: savaime auksabranduolė valiuta, berods, gali pasiekti devizų kursų išlyginimo. Tik pačios aukso vertės išlaikymas susiduria su sunkumais, kurie neįveikiami vien tautiniu reguliavimu, o reikalauja savitarpinio valstybių susitarimo.

3. Bet tikrajai aukso valiutai reikalingosios sąlygos toli gražu ne visuomet esti. Jau ir prieš karą kai kurie kraštai turėjo mažavertę valiutą, ar tai popierio, ar sidabro. Mes vadiname jas „laisvomis valiutomis", nes jose pinigų kūrimas nėra surištas su metalu. Prieš karą jos buvo laikomos anormalėmis. Popierinės valiutos pinigų vertę nustato vien tik notų banko kredito politika. Čia tai ir yra visas jos sunkumas: tik esant maždaug paraleliniams pinigų kūrimo dėsniams, tėra įmanomas reguliavimas kurso tarp įvairių kraštų, o nuo to vėlgi pareina de-

vizų kurso išlaikymas. Tos rūšies atvejų pastaruoju laiku pasitaiko dažnokai, ir čia pinigų politika įgauna ypatingą formą. Vieton aukso standarto, čia reikėtų surasti kitas kuris mastas, sulig kuriuo galėtų derintis keičiamieji kursai, kad būtų išlaikytas piniginių vienetų paritetas. Aukso valiuta reiškia specifinę perkamąją galią, būtent, pinigų, palyginti su auksu; čia gi reikėtų surasti kitas kuris paritetas ir jis išlaikyti.

Šiuo keliu prieina perkamosios galios paritetų teorijos, kurią pamatavo Mises ir Cassel'is. Joje tik kiek kitaip formuluojamas jau Ricardo iškeltasai dėsnis, kad dviejų kraštų valiutos derinasi sulig jų piniginio vieneto paritetu. Kas aukso valiutos atveju vyksta savaime, tas dabar reikia dirbtinai sudaryti. Nes keičiamajame kurse tarp dviejų kraštų iš esmės pasireiškia tų kraštų piniginio skaičiavimo vienetų reliatyvinė perkamoji galia (jų vertė, palyginti su prekėmis): „keičiamieji kursai siekia prilygti tuos perkamosios galios paritetus“[1]. Aukso politikos uždavinys kaip tik ir yra, tie paritetai nustatyti. Čia gi dabar tenka aplamai reguliuoti pinigų bei mokamųjų priemonių kiekis, nebeturint jau to tvirto masto — aukso. Prie mokamųjų priemonių reikia skirti ne tik notos, bet taip pat ir depozitai bei čekių kreditai, vadinas, žiro pinigai. Kokiais tad būdais, esant laisvai valiutai, galima pasiekti visų pirma vidinės pinigų vertės stabilizacijos be aukso bazės? Nuo to pareina ir perkamosios galios paritetas tarpu kraštų, vadinas, jų standartizacija santyky su kitais kraštais.

Vienas pasiūlymas čia sako, kad reikia apskritai atpalaiduoti krašto mokamosios priemonės nuo aukso, nes antraip jos turi svyruoti drauge su visais aukso svyravimais. Todel doleris būtų padarytas nepriklausomas jo aukso vertės, o jo pamatan, kaip standartas, būtų paimtas tam tikras prekių kiekis. Vadinas, prekių valiuta, kuri būtų išlaikoma pastovi tam tikra pinigine politika. Notų bankas turėtų leisti notas tokiu būdu, kad būtų išlaikyta mokėjimo vieneto perkamoji galia ir pasiekta kainų stabilizacijos ir pinigų pusės. Šią mintį pirmiausia propagavo Fisher'is, paskum ją perėmė Keynes,

---

[1] Hawtrey, Money and Credit. psl. 60 ir 368; Cassel, Money and foreign exchange, taip pat Cassel, Das Geldwesen seit 1914, psl. 107.

ir kiti. Tuo būdu turėtų, kaip atrodo, išsilyginti ir keičiamieji kursai: tarp perkamosios galios paritetų būtų lygsvarumas ir tik trumpam laikui tepasitaikytų svyravimų. Aukso valiutai būtų rastas pakaitalas — prekių indekso valiuta, arba tiesiog tik devizų valiuta.

Tačiau sunkumas tebelieka iš kitos pusės. Kainolygių negalima vienodai nustatyti dviem kraštam: prekių gamyba ir gėrybių pareikalavimas perdaug skirtingi. Net ir tame pačiame krašte reikėtų laikas nuo laiko iš naujo nustatinėti prekių indeksas, imant dėmesin pakitėjusias sąlygas. Indekso metodė turėtų, žinoma, apimti visas vidaus prekes, remtis bendruoju vidaus kainolygiu. Tuo tarpu devizų kursams visų pirma svarbu įvežimo ir išvežimo prekės, kurios sueina į faktinį santykiavimą vienos su kitomis. Daugybė vidaus prekių (home trade products), kurios yra itin svarbios vidaus kainolygiui ir tuo pat vidinei pinigų vertei, visai neturi tiesioginės įtakos devizų kursams. Užsienio prekybos prekės labai dažnai ir gana ryškiai nukrypsta nuo vidinio kainolygio, o juk tik jas ir teliečia kito krašto paklausai. Nėra jokio pamato prileisti, kad užsienio prekybos prekės ir vidinis kainolygis aplamai eis paraleliai, nors ans pasiūlymas tai ir suponuoja. Tuo būdu vidinis kainolygis negali būti visuotinis mastas keičiamiesiems kursams, jei jis neliečia specifinių užsienio prekybos prekių (foreign trade products)[1]. Auksas, mat, visur yra reikalaujamas ir visur mainomas, o šiaip kurios prekės — ne. Naujasis pasiūlymas atmeta auksą, kaip priemonę mokėjimams išlyginti, ir šis tampa preke, kaip ir visos prekės. Dėliai to darosi labai sunku rasti nauja priemonė, kuri padėtų išlyginti mokėjimų skirtumus tarp dviejų kraštų. O visų pirma pamirštama, kad keičiamuosius kursus nulemia ne vien tik prekių prekyba, bet tolydžio vis daugiau ir kapitalo judėjimai, nekalbant jau apie patarnaujamuosius veikinius ir vienpusiškas prievoles. Čia jau iš dalyko esmės visiškai nepritaikoma indekso valiuta. Ji re-

[1] Teisingai pastebi Hawtrey, Währung und Kredit 61 psl.; „nors keičiamasis kursas ir išreiškia santykį tarp dviejų piniginių vienetų, eventual. tarp užsienio prekybos prekių, tai vis delto šis santykis anaiptol neprivalo matuoti savo reliatyvinių vertybių sulig tomis prekių grupėmis, kurios gali būti parinktos bendriesiems gyvenimo kaštams atvaizduoti". — „Pasaulinės prekybos operacijos yra didmenų prekybos operacijos ir kainos yra didmenų kainos. Delto vartotojų išlaidos tiesioginiai neveikia šių rinkų".

miasi suprastinta fikcija, kur kitados gal ir būtų tikusi, bet moderniniais laikais yra nebepakankama. Delto šis išsprendimas reikia atidėti į šalį.

Belieka peržvelgti dar kitos tarpvaliutinio, egzodrominio pinigų tvarkymo priemonės: devizų politika ir diskonto politika.

4. Ypatinga devizų politika, vedama centralinio notų banko, atrodo būsianti tas kelias, kuriuo galima įsigyti tinkamų mokėjimo priemonių tarptautiniam išsilyginimui. Jei vienu laikotarpiu susirenka daug reikalavimų, o kitu laikotarpiu reikia tesėti daug pasižadėjimų, tai išlyginimo pasiekiama tuo būdu, kad pirmuoju atveju devizai surenkami, o pastaruoju atveju jie išleidžiami. Čia svarbu tai, kad devizai išrašyti aukso valiutos kraštų sąskaiton. Tada kalbama apie „gold exchange standart". Jis vertintinas lygiai su aukso standartu, nes čia garantuotas tvirtas paritetas ir kreditorių patenkinimas auksu. Centralinis notų bankas iš to padaro dar biznį, nes jis perka devizus pigia kaina — esant jų viršpasiūliams ir parduoda juos brangiau, didėjant paklausams. Tuo būdu šitai atrodo tinkama priemonė, kad galima būtų kiekvienu metu atsilyginti tarptautiniai pasižadėjimai. Dažnai tokia devizų politika laikyta net pačios aukso valiutos pakaitalu. Tokios nuomonės buvo Knapp'as ir dalis „valstybinės teorijos" šalininkų. Kaip tipingas pavyzdys, mėgstama nurodyti buvusioji Austrija - Vengrija, kuri, nežiūrint, į aukso mokėjimų sustabdymą, vis tik išlaikydavo valiutos paritetą. Aukso devizais atsilyginama užsieniniai pasižadėjimai, nesuardant valiutos, lyginai ir pinigų vertės bei kainų. Nauda iš to visai aiški. Notų bankui čia nereikia laikyti didelio aukso branduolio ir, be to, jis turi dar pelno iš skirtumo tarp pirkimo bei pardavimo, kaip ir iš diskonto. Kraštuose su popierine valiuta—ir tai visiškai teisinga—devizų politika turi uždavinį išlaikyti paritetą. Ji taip pat gali būti labai tikslinga išlyginimui sezoninio pareikalavimo ir kartkartinių konjunktūros svyravimų.

Tačiau iš dalyko esmės ši metodė tegali būti pritaikyta tik gana siaurose ribose. Viena, devizų politika surišta su kitomis valiutomis ir tuo pat su kitais kainolygiais, o toks surišimas tam tikromis aplinkybėmis gali būti ir pavojingas. Jei, sakysim, devizų krašte įvyksta aukso infliacija, tai ir kitas kraštas

netrukus gauna ją pajusti: jam iš lauko primetami tokie kainų pakitėjimai, kuriems visiškai neduoda pagrindo savieji piniginiai santykiai. Taip štai buvo Vokietijoj ir Anglijoj, kurių valiutos buvo surištos su Jungtinių Valstybių valiuta. Aukso vertės nukritimas po karo Amerikoje neišvengiamai turėjo paliesti tuos kraštus, kurie vartojo jos devizus, kaip mokėjimo priemones. Atvirkščiai, šis surišimas gali būti visai tinkamas tokiems kraštams, kurių valiuta turi būti susijusi su kita: taip, antai, kolonialinių kraštų santykiuose su metropolija. Tada čia yra tikra vasalinė valiuta.

Toliau, ši metodė nieko negali padėti kai tik kritiškais laikais, kada valiutos pastovumas labiausiai reikalingas; tada paprastai tokių svetimų devizų arba visiškai negalima, ar tik labai maži kiekiai tegalima gauti. Nes tie devizai, apmokėtini auksu, turi drauge reguliuoti ir notų leidimą (padengimo devizai). Jie tad yra „surišti" ir negali būti sulig noru išduodami, nes antraip susidarytų pavojus visam kredito pastatui. Tuo būdu betgi aprėžiami laisvų devizų pasiūlai rinkoje ir dirbtinai trukdomas prekių įsigijimas, užuot, atvirkščiai, skatinus eksportą. Teisinga, berods, kad „gold exchange standart" formaliai gali stabilizuoti valiutos vieneto vertę ir išlaikyti ją taip pat santykiuose su užsieniais — bet vis sąskaiton vidaus kredito ir savojo ūkio užsieninės prekybos. Austrijos - Vengrijos pavyzdys nelabai įtikinamas. Tas kraštas ne tik turėjo gana didelį aukso branduolį, bet, kas dar svarbiau, jis pakartotinai imdavo svetimas paskolas, per kurias įplaukdavo svetimų pinigų. Be to, nesant žymaus įsipynimo į pasaulinį ūkį užsienio prekyba buvo čia nedidelė ir reikalavo, palyginti, nedaug mokamųjų priemonių. Prekybos balansas reikėjo laikyti aktyvus protekcine politika, nes antraip nebūtų buvę padengimo devizų, ir valiuta būtų atsidūrusi pavojuje. Todel ši metodė vargiai bepritaikoma ten, kur kraštas stipriai įsipynęs į tarptautinę prekybą, arba kur svetimi devizai neįplaukia užsienio paskolomis.

Pagaliau, klausimas darosi dar sunkesnis, jei visi kraštai, ar bent tie, kurie turi didelių užsieninių interesų, vieton aukso ima laikyti daugiausia devizus, vadinas, jei didesnis skaičius valstybių pereina prie „gold exchange standart" metodės. Tada, padidėjus notų bankų paklausams, gali pasirodyti svetimų mokamųjų priemonių stoka. Nes juk padengimo devizai, kai

tik del jų sąmazgio su notų leidimu, yra „surišti“ ir negali būti duodami laisvai rinkos dispozicijai, kadangi jų paėmimas turėtų opiai atsiliepti į kreditą. Devizai būtų dabar daugely kraštų laikomi visai ne tiems tikslams, kuriems jie iš esmės turi tarnauti. Toks devizų laikymas vidaus ūkio ir kredito tikslams turėtų juk būti nuolat praktikuojamas, net ir tada, jei devizai sudaro ne visą padengimą, o tik tam tikrą jo dalį, kaip štai Vokietijoje. Šį principą apibendrinus, devizų stoka pasidarytų neišvengiama. Keičiamasis kursas užsieniui turėtų kilti, ir savosios valiutos vertė, palyginti su devizų krašto valiuta, kristų. Užsieninių prekių kainos pašoktų ir tuo i n t h e l o n g r u n g pakeltų ir visą kainolygį. Rezultate, užsienio prekyba būtų sulėtinta.

Labai abejotini rezultatai galėtų būti taip pat ir d e v i z ų k r a š t u i. Jei šią metodę pradėtų vartoti daugelis valstybių, tada turėtų visur pakilti tokių devizų paklausai. Arbitražas mėgins jų įsigyti. Delto kai kurios svetimos valiutos turės taip nukristi, palyginant su savąja valiuta, kad tuo būdu bus atidarytas kelias padidėjusiam importui į devizų kraštą. Šis gali atsidurti tokioj būklėj, kad jam reikės kęsti užsienio dumpingas. Jei jau Anglijos padėjime prieš karą buvo kartais tolimo panašumo su atvaizduotuoju būviu, kadangi jos devizai buvo stipriai reikalaujami, tai „devizų padengimui“ tapus visuotiniu, šitai pasireikštų dar daug didesniam laipsny. Todel ši metodė nėra visuotinai pritaikoma, o gali būti tik šiaip k i t o s p i n i g ų p o l i t i k o s p a p i l d y m a s. Devizų politika lieka priemonė finansiškai silpniems kraštams arba tokiems, kurie yra kitų priklausomi, kaip štai kolonijos (vasalinė valiuta), ar, pagaliau, tiems, kurie menkai tėra įsipynę į pasaulinį ūkį. Tuo būdu, notų padengimas devizais tegali būti tik paskira gelbėjimos priemonė.

Tiesa, centraliniai notų bankai turi dar ir kitų priemonių tarptautiniam paritetui išlaikyti. Čion reikia skirti: ėmimas ypatingo rediskontinio kredito svetimuose bankuose, toliau, pirkimas užsieninių vertybės popierių ir jų pardavimas užsienyje, taip pat vidinių vertybės popierių pardavimas užsieniui, ar jų lombardavimas užsieniniuose bankuose; šitais būdais vis įplaukia į kraštą pinigų. Kritiškais laikais dažnai naudojamasi šiomis metodėmis. Ypač ryškus pavyzdys buvo pokariniai me-

tai, kada ne tik Prancūzija, bet net ir Anglija buvo priverstos griebtis šių priemonių. Dar daugiau sveria išleidimas užsienyje paskolų ar valstybės iždo obligacijų; abiem atvejais skolininkas kraštas gauna pinigų įplaukį, kurs dabar vėl išlygina keičiamuosius kursus. Pagaliau, taip pat veikia ir laikymas užsienyje indėlių, kurie tiesioginai tarnauja valiutos išlyginimo tikslams[1]. Vis tai yra papildomosios priemonės, kurios, priešingai devizų politikai, kraštą, berods, apsunkina. Šiaip ar taip, jos yra tinkamos pasiekti kalbamajam tikslui — valiutos paritetui.

5. Lieka dar užsieninė diskonto politika, kaip svarbiausia priemonė reguliuoti pinigų išplaukimą ir įplaukimą į kraštą. Čia mes iš pradžios imame irgi aukso valiutą. Tarpvalstybinius kursus ji laiko tarp abiejų aukso punktų; prašokus viršutinįjį, randasi naudingiau auksas siųsti, nukritus žemiau apatinio — jis priimti. Tačiau, surišus pinigų kūrimą su auksu, savaime randasi būtinas reikalas neprileisti nuolatinių aukso kiekio svyravimų ir žymesnių pakitėjimų, kaip jie paprastai esti. Taigi ne del įtakos kainoms ir ne del prekybos balanso, o del išlaikymo viso kredito pastatų ir vidinės pinigų vertės tenka čia griebtis manipaliacijų. Diskonto politika teisingai buvo pavadinta visuomeniaūkišku notų bankų principu rinkai valdyti (Plenge). Ir iš tikrųjų ji šitai reiškia. Kai kursai pasiekia aukso punktų ribas, tada centraliniai notų bankai imasi diskonto procentą didinti arba mažinti, kad išlaikytų aukso išteklius maždaug senajam kieky. Nes banko procentų dydis neabejotinai veikia užsienių pinigų įplaukimą ir išplaukimą. Svetimi kreditai prailginami, tiekiami nauji, svetimi pinigai dėliai pelno pasiūlomi didesniais kiekiais vekseliniams indėliams; atvirkščiai eina pinigų judėjimas, kai procentai mažėja. Berods, jau ir privatinio diskonto procentai panašiai veikia, bet oficialinė banko rata daro tai dar daug ryškiau, nes kredito institutai galų gale turi vis į ją atsižiūrėti. Čia tad nelaukiama, kol pradės funkcionuoti automatinis mechanizmas, o jis, tarytum, pagaunamas, papildomas ir sustiprinamas, visai sąmoningai siekiant tikslo. Jei šiuo būdu pavyksta stabilizuoti valiutos paritetas, tada iš pinigų pusės įtaka prekių pre-

[1] Parduodant savus devizus svetimose rinkose, dirbtinai numušamas jų keičiamasis kursas; priešingai, notų bankas gali supirkinėti užsienyje vidaus devizus, kad paremtų jų kursą.

kybai tėra labai nežymi; perkamosios galios paritetas išsilaiko. Taip tad diskonto politika aiškių aiškiausiai yra tas kelias, kuriuo greitai ir sėkmingai pasiekiama keičiamųjų kursų išlyginimo.

Ricardo žiūrėjo į dalyką kitaip. Jis prileido, kad, didėjant pasižadėjimams, kyla mokamųjų priemonių paklausai, tad drauge ir keičiamasis kursas, o išlyginimui išplaukia auksas. Delto turi kilti pinigų vertė ir atitinkamai kristi kainos. To pasekmė esąs didėjantis eksportas; tuo būdu vėl įsigyjama daugiau reikalavimų užsieniui ir prasideda atvirkščias procesas: aukso įplaukia, keičiamasis kursas krinta, tuo pat mažėja pinigų vertė ir kainos kyla. Taigi, bendrai imant, automatiškai veikiantis mechanizmas. Tačiau toks vaizdavimas neturi pagrindo. Pinigų kiekis visai nepakeičia kainų tiesioginai, o tik po ilgesnio laikotarpio aplinkiniu keliu, didėjant pajamų perkamajai galiai ir kreditui (apyvartos kapitalo forma). Vadinas, šitai įvyksta tuo metu, kada padėjimas valiutos rinkoje, gal būt, jau vėl yra pasikeitęs. Be to, didelis dar klausimas, ar padidėjęs išvežimas nukritusiomis kainomis, kaip tai prileidžia Ricardo, tikrai duos didesnį bendrą gavinį, ir tuo būdu galės įplaukti aukso ar padidėti reikalavimai užsieniui. Didesnis eksportas žemesnėmis kainomis gali duoti mažesnes pajamas ir todel būti visai nepakankamas kursų išlyginimui. Argumentacija tad jokiu būdu nėra įtikinama; ji daro visą eilę prielaidų, kurios tikrovėje vargiai bėra galimos. Šis samprotavimas išleidžia iš akių laiko faktorių, lygiai kaip ir mokamųjų priemonių elastingumą. Keičiamasis kursas iš pradžios paliečia vien pinigų rinką, kuri tik netiesioginai veikia kainas. Bet štai užsienio prekybos pirkliui keičiamasis kursas tikrai turi didelės įtakos, nes, kai vidaus valiutos vertė žema, jis gali lengviau prekių išvežti ir sunkiau jų įvežti, ir atvirkščiai, jei pinigų vertė aukšta. Dėliai to į prekybą turėtų įsiterpti aleatorinis momentas, sudaręs nemažą riziką. Jis tad ir norima juo galint pašalinti. Tačiau be diskonto politikos pagalbos vienas tik automatinis reguliavimas vargiai begalėtų taip greitai dalykus pataisyti. Tik diskonto politika padeda išlaikyti svyravimus siaurose ribose ir tuo beveik neprileidžia, kad pinigų rinka darytų įtakos valiutai. O tai juk ir svarbiausia[1].

[1] Plg. čia ankstesnius išvedžiojimus 78 ir k. psl.

Kitaip atrodo, dalykai, kada dviejuose kraštuose valiutos sąlygos yra skirtingos. Parduodant efektus galima, berods, ir čia įsigyti priemonių keičiamajam kursui paveikti. Bet šiuo keliu tik laikinai tegalima daryti įtakos, nes turimasis efektų kiekis yra aprėžtas. Tuo tarpu diskonto politika, griežtai pravesta, gali ir tokiais atvejais paveikti tarptautinį santykiavimą ir padėti stabilizacijos tikslo pasiekti. Ji veikia trumpaterminininių pinigų pasiūlus auksčiau nurodytu būdu: diskonto procentų didinimas pritraukia svetimus pinigus. Šis trumpaterminino kapitalo įplaukimas palengvina pinigų rinką krašto viduje. Atvirkščiai, diskonto procentus sumažinus, svetimieji pinigai atitraukiami, o gal net savieji eksportuojami. Sunkumą čia sudaro tik išlaikymas vidinės pinigų vertės ten, kur ji nėra paremta aukso standartu. Bet apie tai čia nekalbėsime.

Tuo būdu diskonto politika valiutos atžvilgiu turi dvejopas funkcijas: ji gali viduje daryti įtakos privatiniam kredito tiekimui ir pinigų judėjimui. Antra vertus, ji gali reguliuoti svetimų pinigų įplaukimą bei išplaukimą ir pritaikinti jį vidinei pinigų rinkai. Ir vienas ir antras rezultatas padeda išvengti trukdančiųjų nepastovumų perkamosios galios paritetuose.

Tačiau ir diskonto politika tegali turėti tik ribotos įtakos valiutos būviui. Jos veikimui dirva randasi tik tada, kai įvairiuose kraštuose yra skirtingos piniginės sąlygos ir aplamai procentai, kad tuo būdu gautų pasireikšti pinigų rinkų solidarumas. Bet ši prielaida tikrumoje nevisados esti. Būtent, jei ir kituose kraštuose tuo pat metu diskonto sraigtas priveržiamas ar atleidžiamas, tada veikimas pats savaime susinaikina, ir pinigų išsilyginimas iš krašto į kraštą negali įvykti. Labai dažnai notų bankai turi diskonto sraigtą priveržti tik tam, kad užbėgtų už akių kitiems kraštams, gresiantiems nutraukti į save pinigus. Tada prasideda keleto kraštų konkurencija del tų pačių svetimų pinigų. Prieš karą, berods, Prancūzija, kaip rentininė valstybė, buvo vienas toks rezervuaras, kurs iš tikrųjų įgalindavo diskonto politikos veikimą. Po karo Jungtinės Valstybės atrodo perėmusios panašaus pinigų rezervuaro vaidmenį. Savaime betgi toks padėjimas nėra būtinas, tikriau, jis susidaro tik tuomet, kai konjunktūros eiga įvairiuose kraštuose yra priešinga, arba kai atskirus kraštus iš viso mažai tepaliečia konjuktūros svyravimai, kaip tat Prancūzijoje iš tik-

rųjų buvo ir dabar bene dar tebėra. Vadinas, čia reikia, kad tautinis procentų dydis būtų skirtingas, tik tada diskonto politikos veikimas gali pasireikšti.

Pagaliau, diskonto politika gali veikti kainas tik ta sąlyga, jei procentai ilgesnį laiką pasilieka tokio pat dydžio. Mes matėme, kad sąryšis tarp pinigų ir prekių rinkos tėra tik tarpiškas, kad persimetimo procesas trunka ilgesnį laiką, ligi bus paliestos pajamos ar kapitalas. Todel ir užsienio prekybą tik tada tegalima paveikti kainų pakeitimo būdu, jei procentai ilgesnį laiką esti vienam krašte didesni, negu kitame. Be to, procentų dydis tėra vienas kainų elementas ir dargi ne pats svarbusis. Tad ir del to diskonto politika tegali turėti tik ribotos įtakos prekių kainoms ir tuo pat užsienio prekybai. Ji toli gražu nėra visuotinis vaistas.

6. Vidinės pinigų vertės, o tuo pat ir perkamosios galios paritetų išlaikymo galima vėlgi siekti ir kitu būdu. Notų bankas turi dar ir kitų priemonių, kad stabilizuotų perkamąją galią iš pinigų pusės. Jis gali aprėžti ar išplėsti kredito tiekimą ir mėginti šiuo būdu valdyti pinigų rinką. Šitos įtakos reikšmė labiau iškilo pastaruoju metu, nors pats dalykas buvo žinomas jau nuo seniai, pavykus didžiajam Anglų eksperimentui (nuo 1797 ligi 1816 m.). Pats kredito tiekimas vyksta, atsižvelgiant į notų padengimą auksu: tatai suriša trumpatermininio kredito naudojimą su tam tikru metalo atsargos dydžiu ir racionuoja ji. Notų bankas gali išplėsti tolesnį kredito tiekimą tik ligi šios ribos.[1] Diskonto procentų didinimas ar mažinimas reguliuoja tada vidinės pinigų rinkos kredito paklausus. Bet ir tai tik apytikriai, nes jis visados palieka dar gana plačias ribas kredito naudojimui, neperžengiant padengimo taisyklių („elastingumas"). Pagaliau, jis visai nepakankamas tada, kai nėra pagrinde aukso standarto. Iš antros pusės, mes matėme, jog užsieninė diskonto politika nevisados gali, kaip norėdama, pakreipti užsieninius pinigus, nes tam reikia, kad procentai būtų skirtingi. Todel pinigų rinkai valdyti tenka griebtis ir kitokių priemonių.

Viena tokių priemonių ir yra kredito racionavimas tam, kad galima būtų reguliuoti pinigų rinkos paklausai. Čia

[1] Jei pirminis bankinis kreditas išplečiamas už elastingumo ribų, tai jis veikia tikros infliacijos prasme.

notų bankas gali peržiūrėti privatinių kreditų institutų likvidingumą, griežčiau ištirti vekselių kokybę, rediskontuodamos garantijas, atsižvelgti į kreditingumą, antra vertus, prailginti kredito tiekimą. Vadinamąja „open market operation" (daugiausia pirkimu bei pardavimu iždo vekselių ir valstybinių paskolų), jis gali pinigų rinka tiesiog išsemti, arba, atvirkščiai, ją pripildyti. Prie šių priemonių gali prisidėti ir „embargo" užsienio paskoloms. Ši metodė tam tikroms aplinkybėms gali vesti į defliaciją, tai yra, mokamųjų priemonių trūkumą. Rezultate ji turi pasunkinti įmonę, eventual. numušti kursus, tramdydama ūkio išsiplėtimą ir aprėždama konjunktūros išnaudojimą. Atvirkščiai, gali būti laisvesnis kredito tiekimas, tiek aukso, tiek popierinės valiutos atveju. Nevienodas naudojimas kredito atsiliepia ir į verslamonininkų veiklą bei paklausus. Sudaroma konjunktūra, kuri po tam tikro laiko ir kainas taip pat pakelia aukštyn, arba, atvirkščiai, numuša žemyn. Elastingas notų padengimo ryšys prileidžia lygiai ir tam tikrą infliaciją ir defliaciją, be to, kad kiekvieną kartą turėtų keistis diskonto dydis. Privatinį kredito kūrimą dėliai bepinigės mokamosios apyvartos, notų bankas gauna pajusti tik po ilgesnio laiko ir tik susilpnintai. Delto svarbu, kad notų bankas juo galima iš anksto susigriebtų gerai nusverti kreditų tiekimą ir nurodytų vedamąją liniją privatiniems bankams, kurie galų gale sulig juo turi derintis. Visa savo veikla jis gali daryti pinigų rinkai didelės įtakos. Vieton tokios labai mechaniškos priemonės, kaip diskonto politika, gali būti pavartotas diferencinis ir prisitaikąs veikimas.

Čia mums rūpi tos kredito politikos įtaka keičiamiesiems kursams ir tarptautinei prekių apyvartai. Kredito restrikcija aprėžia kreditus užsieninėms žaliavoms ir tuo sumažina jų importą; prekybininkų perkamoji galia ir jų paklausai susilpnės. Galimas daiktas, kad dėliai to nukris ir kai kurių pasaulinės rinkos prekių kainos, ypač tuo atveju, jei kraštas daug įperka tam tikrų prekių, kaip štai Anglija medvilnės, Vokietija rugių. „Paskutinysis pirkėjas" ir čia nulemia paklausų kainą. Atvirkščiai, laisvesnis kredito leidimas gali sustiprinti pirklių perkamąją galią. Tiekiant žaliavoms kreditų, arba palengvinant lombardavimą bei rembursavimą, importas didėja. Tatai būtinai palenkia ir devizų kursą banko politikos linkme, ne kitaip, kaip tai galėtų padaryti ir diskonto sraigtas. Skirtumas tik tas,

kad ši politika pati nepasireiškia užsienin, o tik jos padariniai. Čia yra tai, kas buvo pavadinta „pinigų rinkos valdymu“; stengiantis tą rinką valdyti, žiūrima kai tik ir užsieninių ūkio santykių. Taip tad, perkamosios galios išplėtimas ar susiaurinimas tampa priemone reguliuoti tarptautinę prekių apyvartą, lygiai kaip ir pinigų bei kapitalo judėjimą. Čia, kaip ir diskonto politikos atveju, pasireiškia visuomeniaūkiškas reikalas rinką valdyti ir reguliuoti.[1]

7. Tarpvalstybinės pinigų politikos problema naujaisiais laikais pasidarė daug sudėtingesnė, negu anksčiau. Paprastų automatinio pinigų mechanizmo metodžių jau seniai nebepakanka. Ir diskonto politika tėra viena iš priemonių, bet toli gražu nebe sprendžiamoji. Dabar, norint duoti tam tikrą linkmę pinigų judėjimui, reikia nuolatinio tėmijimo ir juo visapusiškesnio valiutos manipuliavimo, juo susipynimai didėja; priemonės tenka rinktis sulig aplinkybėmis. Šitai leidžia įsivaizduoti ateičiai dar vieną galimą problemos išsprendimą. Būtent, įsteigimą t a r p t a u t i n i o C l e a r i n g h o u s e. Jis turėtų savotišku atsiskaitomuoju santykiavimu išlyginti saldo tarp atskirų kraštų, o tuo būdu išlaikyti lygsvaroje ir keičiamuosius kursus. Kaip dabar vieno krašto bankai Clearinghouso dėka sudaro vieningą sistemą, taip toks „C l e a r i n g h o u s e o f t h e W o r l d“ turėtų surišti įvairius kraštus vieną su kitu. Būtinos tam sąlygos: v i e n a, turėjimas visur aukso standarto, nes tik jis pakankamai suprastina atsiskaitymą; čia galėtų būti tarptautinėmis sutartimis nustatytas tas būdas, kaip šis standartas įgyvendinamas atskiruose kraštuose. T o l i a u, lygiagretis ar bent panašus pinigų kūrimas prisijungusiose valstybėse; tik tuo būdu galima būtų išvengti vienpusiškų svyravimų devizų kursų judėjime. P a g a l i a u, atidarymas kredito pačiame Clearinghouse iš sudėtų įnašų; tie įnašai turėtų būti nustatyti sulig tarptautinių pasižadėjimų dydžiu ir atitikti kiekvieno krašto turimą aukso atsargą. Bet, matyt, dar gana tolimas kelias, ligi bus prieita ši, beveik savaime suprantama, tarptautinės ūkio politikos konsekvencija. Mūsų tikslas čia buvo tik atvaizduoti tos komplikuotos ir atsakomingos priemonės, kurių imasi moderninė pinigų bei valiutos politika.

[1] Savaime tam tikslui gali tarnauti ir vadin. „open market operation“, kur bankas imasi pirkti ir pardavinėti vertybes (pavz. iždo vekselius). Visų šių problemą gvildenimą žiūr. ypač P l e n g e, Von der Diskontpolitik zur Herrschaf über den Geldmarkt, 1913.

II. Kapitalo ir kredito politika.

Žr. auksčiau minėtus Waltershausen, Hobson ir Palyi raštus.

Mes matėme, jog tarptautinis kapitalo judėjimas, — ir kaip priežastis ir kaip pasekmė tarpvalstybinės prekių apyvartos bei kitų vertybių pervedimų, — yra charakteringas naujųjų laikų išrutulos požymis. Čia kai tik atsirado plačiausia dirva privatinei verslamonininkų veiklai ir privatiniam pelno siekimui. Reikia saugumo ir pasitikėjimo, kad kapitalo kelyba eitų sėkmingai, ypač tada, jei tai yra ilgalaikiniai kapitalo perkėlimai. Čia stoja darban visos tos pajėgos, kurios sprendžiamai veikia tauptautinį ūkio gyvenimą; moderninė verteiviškumo dvasia atitiko čia savo uždavinį. Ji sukūrė tuos nuostabius pasaulinio ūkio reiškinius, kaip tik delto, jog gavo veikti nevaržoma jokių apribojimų. Platesnis dalyvavimas, efektų metodės dėka, leido sumažinti riziką ir taip nepaprastai išplėsti kapitalo judėjimą. Tuo būdu žemynai tapo išraižyti geležinkeliais ir atidaryti susisiekimai, negyvenamos sritys paverstos dirvomis, tolimiausi kraštai prijungti prie kultūrinio pasaulio. Valdžios, bendrai imant, vengė čion kištis. Bet vis tik, arčiau prisižiūrėję, pamatysime eilę valstybinių priemonių, kurios čia gana daug sveria ir kurių negalima nepaisyti. O dar kitaip atrodys dalykas, jei imsime ir trumpalaikius kapitalo perkėlimus, kuriems politika daro didelės įtakos. Šitai svarbu turėti omeny, nes perėjimas tarp abiejų investavimo rūšių nėra aiškiai apibrėžtas. Tiek kredito davėjas, tiek jo gavėjas gali daryti įtakos visai priešingomis linkmėmis: palengvinti ar pasunkinti savojo kapitalo išvežimą į užsienį, palengvinti ar pasunkinti svetimo kapitalo įvežimą į kraštą.

1. Labai dažnai gaunančioji šalis skatina ir lengvina svetimo kapitalo pritraukimą. Tai daroma pačios krašto valdžios priemonėmis. Taip, antai, duodama procentų garantijos ar kitos kurios garantijos už privatines paskolas (geležinkeliai) suteikiama privilegijos svetimiems kapitalams mokesčių atžvilgiu, palengvinama efektų lombardavimas, leidžiama susmulkinti vertybės popieriai. Tokiais štai būdais paprastai nukreipiamas gimtinio krašto kapitalas į kolonijas, jei netgi ten procentai ir nedidesni, kaip kitur. Taip aprūpinamos kapitalu prancūzų kolonijos; vokiečiai savo kolonialinių paskolų dalinius laikė smulkius, kad galėtų juos plačiau paskleisti.

Anglija iš seno vartoja ištisą eilę tokių priemonių savosioms kolonijoms finansuoti. Procentų garantiją paprastai teikia jaunieji kraštai, norėdami pritraukti svetimus kapitalus — taip štai geležinkelių statymui iš pradžios Vokietija, paskui Rusija, Turkija, Kinai. Tuo juk būdu svetimas kapitalas gauna apsaugą iš visuomenės. Stipriausiai čia veikia finansų kontrolė, primetama skolininkei valstybei, nes ji duoda kapitalo savininkams didesnį laidą. Iš antros pusės, daug padeda nukreipti kapitalo importą tam tikrais keliais ir nesukontroliuojami veiksniai, kaip draugiškumas, valdžios patarimai bei paveikimai ir kt. Dažnai paskolos pravedimu atsilyginama už palankią prekybos sutartį ar už politinius pasitarnavimus. Kapitalą duodanti šalis stato sąlygą, kad pramoniniai užsakymai būtų daromi kreditorėje valstybėje. Ši metodė ypač taikoma ekonomiškai silpnesniems kraštams ir kolonijoms.

Svetimų kapitalų įplaukimą čia visur gali palengvinti apsauginiai muitai, kuriuose įsiveda skolininkė valstybė. Jų dėka tam tikrose pramonėse atsiranda viršvidutinis rentabilingumas, masinąs užsieninio kapitalo investaciją[1]. Iš to aiškėja, jog bet kurio krašto kapitalo interesai gali būti visai nepriešingi svetimiems apsauginiams muitams. Anglų City nusistatymas yra čia ryškus pavyzdys. Apsauginiai muitai svetimam krašte turi berods pasunkinti prekių įvežimą, bet kapitalo importui jie gali būti visai pravartūs: taip buvo Jungtinėse Valstybėse ir iš seno Rusijoje; abidvi jos statė savo ūkį beveik vienais tik svetimais kapitalais, ir kapitalo davėjai nė kiek nebuvo priešingi apsauginiams muitams. Svetimų kapitalų pritraukimas nebuvo, berods, muitų politikos tikslas, bet vis tik jos padarinys; šiaip ar taip, kapitalą tiekiantiems kraštams ji išeidavo naudon.

Kapitalo eksporto saugumo žiūri sąjungos kreditorių interesams ginti, susidariusios kapitalo davėjų kraštuose: taip štai, „corporation of foreign bonholders" Anglijoje, arba „association nationale des porteurs français des valeurs étrangères", arba „die deutsche Treuhandelsgesellschaft". Bet kartais ir politinė galia imasi ginti kreditorių interesus, kaip yra buvę santykiuos su Pietų Amerikos valstybėmis (Venecuela).

---

[1] Į priešingumą tarp kapitalo interesų ir protekcionistinių interesų buvo jau nurodyta aukščiau. Beto: Esslen, Valutazölle der Gegenwart, Kieler Vortrag, 1919.

2. Nemažiau betgi, ir atvirkščiai, kapitalo judėjimas gali būti p a s u n k i n a m a s. Tai daroma draudimais ar įspėjimais, vien tik notų banko pageidavimais ar e m b a r g o, kaip vadinama svetimų paskolų draudimas, vartojant čia angliską laivininkystės terminą. Vokietijos Bankas, pavyzdžiui, po karo ėmėsi kontroliuoti kapitalo importą, turėdamas aiškų tikslą — užkirsti kelią neracionalioms investacijoms. Čia yra dar ir kitų būdų. Pavyzdžiui, notų bankas gali pasunkinti svetimų vertybės popierių lombardavimą: čia dažnai prisideda ir užsienio politikos motyvai (Vokietija prieš Rusiją 1890 m.). Įsileidimas į biržą, kurs paprastai yra laisvas užsieninėms paskoloms, gali būti atidėliojamas ar ir visai sukliudytas. Gaunantis kraštas gali iš dalies sulaikyti svetimo kapitalo skverbimąsi, pakeisdamas akcijų teisę, arba tam tikromis ipotekos taisyklėmis. Visur čia imamasi administracijos bei įstatymdavystės aktų.

Atvirkščiai, kapitalą duodantis kraštas gali bandyti užkirsti kelią kapitalo išplaukimui ir sulaikyti jį krašte, kad numažintų procentus. Tos rūšies buvo loan-embargo svetimoms paskoloms, kurį laikė Anglijos Bankas nuo 1924 m. liepos ligi 1925 m. lapkričio, kad numuštų procentus ir išlaikytų aukso standartą, arba Prancūzų embargo nuo 1918 ligi 1927 m., norint paremti savąją valiutą. Tokių embargo pasitaikydavo ir seniau; kai tik pasirodydavo kapitalo stoka savojoje rinkoje, visos aukščiau minėtos lengvatos būdavo panaikinamos ar virsdavo tiesiog priešingomis priemonėmis. Visais šiais atvejais eina kalba apie ilgaterminininius kapitalo investavimus, kurie iš abiejų pusių palengvinami ar pasunkinami. Nėra jokio abejojimo, kad ši kredito politika daro įtakos kapitalo pasiūlams ir procentų dydžiui. Krašte ištuštėja kapitalo, jei jo labai daug išplaukia (kaip štai buvo Prancūzijoj prieš karą); užsienis iš dalies peranksti įtraukiamas į pasaulinį kapitalo tinklą. Kapitalo srovė ne visados plaukia naturaline tekme, kaip gal būt, manoma, o labai dažnai pasuka svetimų vyriausybių paruošta vaga. Šito nereikia išleisti iš akių. Kapitalo politika gali čia eiti ranka rankon su prekybos politika. Bet ji gali būti jai ir priešinga. Savotiškas nesutapimas pasireiškia tada, kai kraštas lengvina kapitalo eksportą ir tuo pat metu muitų politika sunkina procentų grįžimą. Tokios politikos padariniai vidaus ūkiui, berods, nevisados buvo pakankamai įvertinti. Ji neiš-

vengiamai turi vesti į vis didėjantį kapitalo eksportą. Procentai, negalėdami virsti prekių importu ir praplėstu vartojimu, turi būti vėl užsienyje investuoti. Tatai padeda susidaryti rentininkų luomui krašte. Tuo keliu prieš karą ėjo Prancūzija, juo, gal būt, eina ir Jungtinės Valstybės, jei jos vis laikysis tokios užsitveriančios muitų ir imigracijos politikos. Nes ir joms nėra kito galimumo, kaip tik paversti procentus prekėmis bei patarnavimais, arba investuoti juos toliau ten pat užsieny.

Palyginti su visais ilgaterminiais kapitalo persipynimais šios priemonės atrodo ne taip daug jau nusveriančios. Vis delto nereikia ir jų permenkai įvertinti. Tam tikrą dalį kapitalo judėjimų, be abejojimo, nukreipia valstybiškai - politinė įtaka. Ji veikia ne tik ekonomine, bet ir politine linkme. Taip štai Prancūzijos santykiuose su Rusija, Vokietija su Turkija, Jungtinių Valstybių su Meksika, Anglijos su Kinais. Kreditoriaus skolininko santykis, kurs iš esmės yra privatinių kapitalistų reikalas, tampa čia viešuoju dalyku. Abejotina, berods, ar politika praskina kelią kapitalui, ar kapitalas politikai; yra ir vienokių ir kitokių santykių pavyzdžių. Ypač jaunuose kraštuose vyriausybės paprastai imasi iniciatyvos kreditui išrūpinti. Ar tai čia stokoja privatinio verteiviškumo, ar tai delto, kad tokiuose kraštuose valstybės veikimas savaime yra didesnis. Bent jau viena tarptautinio kredito santykiavimo pusė, būtent, skolininkės valstybės pusė, labai daugeliu atvejų dirbtinai nukreipiama. Apskritai, valstybinė iniciatyva atrodo didėjanti, nes štai ir kreditorių interesų gynimo neretai imasi pačios valstybės.

3. Kitaip tenka žiūrėti į n e t i e s i o g i n į kredito palengvinimą, kurio tiekia atskiros valstybės, pavyzdžiui, duodamos avansų išvežamoms prekėms. Čia daugiausia turime reikalo su trumpaterminiu kapitalo perleidimu, remiamu valstybės priemonėmis. Vidaus pardavėjas, reikalingas greito apmokėjimo, gauna tuo būdu paramos, kuri sprendžiamai veikia prekių apyvartą. Plačiu mastu tai buvo daroma Anglijoj po karo vadinam. T r a d e F a c i l i t i e s A c t, kuriuo valstybė tiekdavo avansų ar garantijų eksporto apmokėjimui. Tokis naudojimasis kreditu gali būti praktikuojamas ir ilgesniam laikui. Panašiai veikia valstybinė kavos valiorizacija Brazilijoj, kur vyriausybė perima visą derlių iš gamintojų ir pati reguliuoja pardavimą, kad išlaikytų kainas. To paties tikslo —

eksporto bei kainų išlaikymo — siekia ir Amerikos medvilnės derliaus avansavimas (cotton loan). Taip pat ir tiekimas kredito vokiečių eksportui į Rusiją yra charakteringas tokiai valstybinei politikai. Pastaruoju laiku dažnai svarstomas valstybinis eksporto apdraudimas, o kai kur (pavz. Anglijoj), jis jau ir vykdomas tuo būdu, kad vyriausybė prisiima dalį d e l k r e d e r e, ar bent sutrumpina laiką ir tiekia avansų kreditui. Formos čia pasirenkamos įvairios, bet iš esmės tai reiškia trumpaterminį kapitalo perleidimą užsieniui, valstybės subvencijos dėka.

Šiaip jau privatinis eksporto apdraudimas arba privatinis naudojimasis užsieninių bankų kreditu ne tik kad galimas, bet jis paprastai čia daugiausia ir vartojamas. Kodel gi privatinė verslamonė kai tik šitoj srity turėtų pasirodyti neišgalinti? Priešingai, ji visai gerai rado čia sau veikimo dirvą. Tačiau daugeliu atvejų privatinė iniciatyva pasirodo nepakankama, kad duotų akstiną tarptautiniams vertybių pervedimams. Kredito tiekimas, ypač santykiuose su atskirais kraštais, dažnai yra susijęs su tam tikra užsienio politika. Po karo šitai ne kartą pasirodė, pavyzdžiui, Jungtinių Valstybių santykiuose su Vokietija, paskum, beveik reguliariai, Anglijos santykiuose su kolonijomis. Net jeigu kreditas tiekiamas, kaip atrodo, saviesiems piliečiams, tai vis tik čia aiškių aiškiausiai to reikalauja tarptautinio ūkio santykiavimo interesai. Visuomeninis reikalas gali būti pakankamai svarbus, kad tektų šis kelias pasirinkti.

4. Nėra abejojimo, kad laisvam santykiavime tarp valstybių įvyksta kredito pasiūlų bei paklausų išsilyginimas, ypač trumpaterminiams indėliams. Aiškiai p a s t e b i m a s t a r p t a u t i n i ų k r e d i t o r i n k ų s o l i d a r u m a s. Jis juo tikresnis — juo greičiau eina žinių perdavimas, juo didesnis viešumas ir saugumas. Kraštai, kuriuose perdideli pasiūlai kapitalo, negalinčio rasti pritaikymo savo krašte, kreipiasi ten, kur yra jo paklausų. Kredito davėjai yra linkę į tai atsižvelgti, jei tik sąlygos pakankamai saugios ir kreditoriai turi pasitikėjimo skolininkų solidiškumu. Išorinė šių santykių išraiška paprastai esti skirtumas procentų, kurie mokami tiek už trumpaterminį, tiek už ilgaterminį kreditą viename krašte, palyginti su kitu. Žinoma, ilgaterminių investavimų atveju čion reikia įs-

kaityti ir rizikos premija. Paprastai betgi užtenka privatinių procentų skirtumo tarp dviejų kraštų, kad pradėtų plaukti kapitalo srovė į reikalingąjį kraštą, jei netgi tai ir nesiderina su kredito politika, kurią varo centraliniai notų bankai. Aukšti banko procentai pritraukia, mat, svetimus kapitalus, gi žemi gali, berods, versti kapitalą išplaukti, bet, iš antros pusės, paskatina vidinį kredito ėmimą. Šitai paprastai panaudoja notų bankai tuo būdu, kad jie vienu tarpu įsiurbia kapitalo srovę, o kitu metu vėl mėgina paskatinti vidinį kapitalo darymą. Čia štai užsieninė diskonto politika —priešingai vidinei — turi ne tik daryti įtakos keičiamiesiems kursams, bet atlikti dar ir tolesnį uždavinį. Ji padeda pritraukti svetimus trumpaterminininius kapitalus, kai diskonto procentas aukštas, ir atvirkščiai, bankui numažinus procentus, svetimi kapitalai išstumiami. Tuo būdu daroma įtakos vidiniam pinigų kiekiui ir apskritai procentų dydžiui. Ši notų bankų įtaka tarptautiniam kapitalo judėjimui yra labai svarbi. Čia jau einasi nebe mokamojo balanso manipuliacija, kaip anksčiau kalbėtais atvejais, o pritraukimu svetimų pinigų savajam tautos ūkiui. Pirmuoju atveju išlyginami tik momentiniai pasižadėjimai, o pastaruoju, be to, dar siekiama išplėsti savojo krašto ūkis, papiginti trumpaterminininis kreditas, bet taip pat ir sukelti savieji kapitalai. Galimas netgi daiktas, kad tuo būdu skolininkėje valstybėje atsiras laisvų pinigų vėlgi investavimui užsienyje. Taip štai Rusija, pati skolindamos kapitalo iš Prancūzijos, teikdavo jo vėl nuo savęs Balkanų valstybėms. Arba U. S. A. finansavo Pietų Amerikos valstybes iš tų pinigų, kuriuos pati buvo pasiskolinusi iš Anglijos. Antra vertus, čia stipriai paskatinama prekyba: juk perkamoji galia krašte praplečiama ir tatai pasireiškia didėjančiu prekių įvežimu. Tokia diskonto politika, laikinai palengvindama svetimų kapitalų įnėmimą, kartais įgalina atsilyginti už veikinius, atsimokėti procentus bei tributus.

Apskritai tad valstybių kredito bei kapitalo politika turi didžiulės reikšmės tarptautinių ūkio santykių visumai. Tiesa, čia visados yra pavojus, kad toks svetimas kreditas gali būti ūmai atitrauktas ar atšauktas, ir tuo būdu staiga pasirodyti apyvartos priemonių stoka. Lengvai gali rastis tariamas kapitalo apstas, kurs tėra tik laikinis. Kalbama ne tik apie sk o-

lintinį aktyvų prekybos balansą, bet taip pat galima kalbėti ir apie skolintinę konjunktūrą. Pastaruoju metu ji gana dažnai pasitaiko ir yra čia svetimo kredito infliacijos padarinys. Nagrinėjant tarptautinius sąryšius, negalima neįžiūrėti, kiek daug bankapolitinės ir valstybinės priemonės įstengia palenkti ir pakreipti kapitalo srovę. Tokios kredito politikos padariniai tik laiko eigoje iškilo aikštėn. Ypač tolimųjų kraštų finansavimas reikalauja saugumo, kurs dažniausiai negalimas be valstybinės pagalbos; bet taip pat ir trumpatermininės kapitalo paskolos, ypač prekybos reikalui, šaukiasi tokio valstybinio laidavimo. Šis pinigų judėjimas daro čia vėlgi sprendžiamsios įtakos skolininkės valstybės keičiamiesiems kursams, įtakos, kuri tam tikromis aplinkybėmis gali būti daug didesnė, negu importo bei eksporto svyravimai. Šitai, pavyzdžiui, aiškiai pasirodė pastaraisiais metais dolerio kurso nustatyme Berlyne. Esant aukštiems privatiniems procentams, eina kredito importas, visiškai prilygstąs aukso įvežimui. Tuo būdu krašte įvyksta kredito praplėtimas, kurs iš pažiūros rodo kredito apstą, bet iš tikrųjų tėra skolintas. Ten, kur notų leidimas yra surištas su nustatytu aukso padengimu, vidinis kredito išplėtimas veikiai prieina galą. Užsieninis kreditas tačiau gali nuolatos plėsti vidaus kreditą.[1] Riba čia pasiekiama tada, kai kredito davėjas nebenori skolinti. Tuo būdu gana dažnai pasirodo rezultatai svetimos kredito infliacijos, prieš kurią paprastoji notų banko politika nebegali atsispirti.

III. Gyventojų politika.

Waltershausen'o straipsnis „Aus- und Eintwanderung" — Handw. der Staatswissenschaften, 4 leid. — Tautų Sąjungos memorandumai: Migration in its various forms, 1927. Reports on Legislation concerning the movement of labour migration in general, 1927.

Jei gyventojų judėjimas imigracijos bei emigracijos forma pasirodė svarbus tarptautinio ūkio santykiavimo faktorius, tai

[1] Žinoma, svetimo kapitalo įplaukimas gali paversti iliuzoriniu kai tik tą tikslą, kurio siekiama, keliant diskonto procentus. Lyginai gali del diskonto procentų sumažinimo svetimas kapitalas išplaukti, tuo tarpu, kai vidinis kredito naudojimas didėja. Šitai irgi parodo diskonto politikos ribas.

iš antros pusės mes matėme, jog kai tik populiacionistiniai tikslai gali tapti užsienio politikos uždaviniu. Šitame kryžtašky susiduria tad abeja. Senesniais laikais vyriausybių intervenciją iššaukdavo be politinių dar religiniai motyvai. Naujaisiais laikais nusveriamos, nors ir ne vienintelės, įtakos įgauna ekonominiai veiksniai. Pastebėtina, kaip, stiprėjant tautinei idėjai, visa eilė priemonių nulemia tarptautinio gyventojų judėjimo dydį ir linkmę.

1. Kolonizacinė politika plačiu mastu, pritraukiant naujakurius, tiekiant jiems žemės sklypus ir palengvinant pirkimą, suvaidino nemažą rolę retai gyvenamuose naujojo pasaulio kraštuose. Dideliu užsimojimu ji buvo varoma Amerikos Jungtinėse Valstybėse, panašiai ir Sibire, Pietų Amerikoj, Kanadoj. Šios metodės davė galimumo nuolatos kreipti į tam tikrus kraštus masinę migraciją, kuri taip charakteringai skiria naujuosius laikus nuo senesniųjų. Čia visur daug padėjo visokios rūšies palengvinimai — žinių tiekimas, žemės dovanojimas, kelių tiesimas, lengvas valstybės teisių įgijimas, kredito pagalba, mokyklų bei susisiekimo priemonių steigimas. Pasekmės tarptautinei prekybai netruko pasireikšti: buvo atidaryti nauji kraštai, išdirbta žemė maisto produktų bei žaliavų kultūrai, sustiprinta tenykščių gyventojų perkamoji galia, neskaitant dargi ateivių atsineštų pinigų. Ir jei masinė migracija išsiplėtė tokiu didžiuliu mastu, tai čia, be abejojimo, nemaža prisidėjo ši liberalinė kolonizacijos politika.

Kitas dalykas yra įsikurtinių kolonijų steigimas savoje politinėje teritorijoje ir kreipimas į ten emigracijos. Pertankiai gyvenamieji Europos kraštai mėgino šį būdą šiaurės Afrikoje ir kai kuriuose subtropiniuose kraštuose. Tačiau tikslas tik iš mažos dalies tebuvo pasiektas. Čia sėkmingumas visiškai pareina nuo klimato sąlygų ir tenykščių darbo pragumų. Tropiniuose kraštuose šių reikalingųjų sąlygų paprastai nėra; su tuo vėlgi surištas kapitalo investavimas, kurs čia, dėliai darbo ir eksploatacijos netikrumo, pasunkina kolonizaciją. Iš Anglų kolonijų įsikurtinėmis galima laikyti tik Australija, Kanada ir Naujoji Zelandija, iš Vokiečių — tik Pietvakarių Afrika, be to, Italų kolonijos šiaurės Afrikoje ir Mažoje Azijoje. Didelė kolonizacinė sritis tebėra Pietų ir Rytų Sibiras, kurs atidarytas tik 19-to šimtmečio eigoje. Priešingai, kolonizacijos

tikslams niekad netarnavo Prancūzų, Belgų, Olandų, Amerikos, o taip pat dauguma Anglų ir seniau buvusių Vokiečių kolonijų. Juk Indijoj iš viso tegyvena 300.000 anglų, Prancūzijos kolonijose tik 1 milijonas europiečių.

Kolonizacija visur buvo vedama ir remiama daugiausia valstybinėmis priemonėmis: krašto penetracija, kelių ir geležinkelių tiesimas, vandentiekių įtaisymas, mokyklų, bandymo stočių, ligonių steigimas ir t. t. — visa tai yra būtinoji dalis modernines kolonialinės veiklos. Nemaža reiškia taip pat ir tiekimas bei palengvinimas kreditų pirmiesiems naujakuriams. Ten, kur sekėsi įsikurtinės kolonijos, šios priemonės ir buvo vartojamos.

2. Kitaip reikia vertinti, kaip aktyvios gyventojų politikos priemonė, susitarimai del apsigyvenimo užsieny. Jie liečia gan gausingas įmones ir verslus, kuriais savieji piliečiai verčiasi užsieny. Čia tikslas — ne tiek įsikurti visam laikui, kiek pagyventi tam krašte, atsidedant tos ar kitos rūšies ūkiškam veikimui. Tam reikalui esti visa eilė valstybinių institucijų: gimtinio krašto teisė, savieji teismai, teisė įsigyti žemės, verstis tuo ar kitu verslu, lygus traktavimas su to krašto gyventojais. Visa tai gali veikti savaime, bet gali būti ir tam tikrų susitarimų objektu. Pastarasis atvejis bus visados ten kur pasireiškia priešingos tendencijos. Šie dalykai yra svarbūs jau kad ir del mokesčių klausimo bei finansinio traktavimo, del jungtuvių ir karo prievolės atlikimo, del pilietybės ir jurisdikcijos. Tiesa, čia turime reikalo ne su masine migracija; betgi atsitiktinis persikėlimas ilgainiui gali tapti ir didesnio masto ateivybė, kuri turi savo tautines bei politines konsekvencijas; antai, lenkai Vokietijoje (Ruhr'o srity ir Rytų pakraščiuose) italai Pietų Prancūzijoj ir Žiemių Afrikoj, kinai Pietų Afrikoje ir Vakarų Amerikoje, malajai ir indai Australijoje bei Pietų Afrikoje; iš antros pusės — europiečiai Kinuose ir Japonijoje. Ypač svarbi yra spalvuotųjų problema svetimuose kraštuose: indų ir kinų Pietų Afrikoje bei Australijoje, japonų Meksike ir Jungtinėse Valstybėse. Iš to gali kilti politinių kivirčių, ypač kai einasi kolonialiniais kraštais. Dažnai svetimos darbo jėgos, kad ir reikalingos, vis tik esti nepageidaujamos, nes jos gali numažinti gyvenimo lygį.

Ištisą šimtmetį daugumoje valstybių vyravo visais atžvilgiais svetimšaliams palanki politika. Liberalinė minties srovė savaime apėmė ir imigraciją bei svetimų piliečių apsigyvenimą.

Lygus svetimšalių traktavimas su savojo krašto piliečiais buvo dažniausiai laiduojamas prekybos sutartyse; tik abi Rytų Azijos imperijos ilgą laiką sudarė čia ryškią išimtį. Ekonominiu atžvilgiu svarbus klausimas, ar įvyksta naujos gyventojų dalies asimiliacija, ar jie sudaro tautiškai svetimą elementą, be to, ar jie organizaciniai įsirikiuoja ir palieka krašte, ar iškeliauja atgal. Antra vertus, svarbu ir tai, kiek dėliai šio apsigyvenimo užsimezga ūkio santykiai tarp atitinkamų kraštų. Visa tai vyksta ne be priežiūros ir tvarkymo pačių imigracijos kraštų vyriausybių.

3. Iš antros pusės čia atitinka tam tikras emigracijos tvarkymas. Emigracijos kraštas gali praskinti kelius, tiekdamas žinių, palengvindamas kelionės kaštus, duodamas susisiekimo progų, prižiūrėdamas darbo sutarčių sudarymą (kaip štai žemės ūkio darbininkų atveju Rytprūsiuose). Nukreipti emigraciją į tam tikras sritis, gimtasis kraštas gali per atitinkamas organizacijas krašto viduje, steigdamas užsienyje savas bažnyčias ir mokyklas, be to, per spaudą ir sąjungas, kaip tai iš seno daro, sakysim, Italija.[1] Čia tik išvirkščia pusė kolonizacinės politikos, kad dabar ir emigracijos kraštai imasi priemonių saviems gyventojams apsaugoti. Sutartimis reguliuojama pilietybės ir teismo priklausomybės klausimai, konkliavų steigimas svetimam krašte, išeivių savivaldybės klausimas ir t. t. Esant stipriai išreikštam tautiniam jausmui, šie klausimai ateity gali pasidaryti dar svarbesni. Šito galima laukti dar ir delto, kad gyventojų pasiskirstymas žemėje toks nelygus ir neracionalus, jog vienoj vietoj neišnaudojamos visos produktyvinės jėgos, o kitoje žmonės sunkiai begali išmisti. Išsilyginimas čia būtų labai svarbus racionaliam pasauliniam ūkiui. Kai kurie kraštai kenčia del gyventojų pertekliaus, o kiti galėtų dar jų įtalpinti. Šitai nekrito taip į akis tol, kol tautos gyveno kas sau, maža viena apie kitą težinodamos. Kitaip tačiau virsta dalykai tada, kai atsiranda tikras pasaulinis ūkis ir kraštas nebegali tenkintis savo žemės baze. Čia susiduriama su savotišku faktu, jog yra perdaug ir permaža gyventojų turinčių kraštų, o pastarieji irgi nori būti politiškai visai savarankiški: tada betgi įsikurtinų kraštų vargiai begalima rasti be

[1] Kai tik Italijos vyriausybė jau prieš karą ypatingai rūpinosi emigracijos politika.

valstybiškai-politinio tvarkymo ir susitarimų. Iš to kyla didelės problemos ir uždaviniai tarptautiniai politikai. Reikėtų sukurti nauja svetimšalių teisė, kurį reguliuotų šią svarbią tarptautinio santykiavimo dalį.

Kitas klausimas, kaip tokia emigracijos politika atsiliepia į gimtąjį kraštą. Ypač, kai emigracija skatinama valstybinėmis priemonėmis, turi būti gerai pažinti jos padariniai. Jie visų pirma pakeičia gyventojų sudėtį pagal amžių ir lytį. Kadangi išeiviai dažniausiai esti jaunesnių ir produktingesnių metų, todel išeivybė nepalankiai atsiliepia į likusiųjų gyventojų amžiaus sudėtį. Šitai bus labiausiai tada, jei ypatingai gausiai emigruoja atskiri sluoksniai, pavyzdžiui, žemės ūkio gyventojai. Tada viename krašte neproduktingųjų metų žmonių gali atsirasti perdaug, kas būtų visiškai nepageidaujama ir mažintų darbingumą.[1] Lygiai tas pat galima pasakyti ir apie emigracijos krašto gyventojų sudėtį lyčių atžvilgiu: būtent, randasi neproporcionalus vyrų nuostolis ir moterų perteklius; dėliai to irgi mažėja darbingumas. Niekados, mat, nereikia užmiršti, kad kiekviena ūkio politikos priemonė gali ir turi duoti tokių rezultatų, kurių visai nelaukta. „Tikslų heteronomijos" dėsnis čia ir vėl turi plačią pritaikymo sritį.

4. Dar labiau įprasta reguliuoti sezoninė išeivybė ir, būtent, iš abiejų pusių. Čia norima, berods, svetimos jėgos pritraukti, bet ne pasilikti jos nuolatos, o po kurio laiko grąžinti. Paprastai šiaip išeiviauja lenkai, italai, kinai, indai, kurie ieško darbo Jungt. Valstybėse, bet taip pat Vokietijoje ir Prancūzijoje. Gana dažnai vietinių darbininkų interesai reikalauja, kad tie ateiviai nebūtų paliekami visam laikui. Tiesa, tokias darbo jėgas daugiausia laisvai samdo privatūs asmenys, bet neretai čion įsikiša ir valstybė: to reikia jau vien del sveikatos kontrolės, del dorovės ir nusikalstamumo priežiūros. Čia išsidirbo visa eilė institucijų kur reikalingas valstybės bendradarbiavimas. Šių priemonių imamasi ypač tuose kraštuose, kur yra stipri darbininkų demokratija, norinti priderinti prie savęs šį svetimą elementą. Svetimų ateivių darbininkų parsigabenimas padeda, antai, suimti derlių, ar tai medvilnės, ar maiso ar javų; verslamoninin-

[1] Reikia ypatingai nurodyti, kaip savotiškas reiškinys, gyventojų sudėtis pagal amžių tuose kraštuose, iš kurių eina gausi emigracija. Jei ji atima daugiausia kaimo gyventojus, tada labai galimas daiktas, kad produktingumas reliatyviai sumažės.

kai išvengia čia tų jėgų laikymo ir negyvuoju sezonu, o parsitraukia jų tik tada, kai yra reikalingi.[1] Visai patogu tokios jėgos krizio metu vėl išstumti ir jų išlaikymo našta primesti kitam kraštui. Darbo jėgų išlyginimo tuo būdu, berods, nepasiekiama. Užtat išeivybės kraštas gauna iš išeivio uždarbio pajamas, kurių šiaip jau nebūtų turėjęs, vadinas, jos palengvina mokamąjį balansą.

Visuomenės ūkio atžvilgiu sezoninė ateivybė pakelia produktyvinės jėgas. Ji yra priemonė gauti pigių darbo jėgų, kada jų reikia. Teoretiškai šis klausimas svarbus tuo, kad iš tikrųjų „paskutinysis kuli" gali numušti darbo mokestį ateivybės krašte (lenkai Rytprūsiuose, kinai Pietų Afrikoj). Tiesa, ir kainų lygį dabar sumažina padidėjusi gamyba, ko nebūtų be svetimos pagalbos. Ši problema ypač svarbi retai gyvenamiems kraštams, kaip Prancūzija. Tuo būdu jie įsigyja darbo jėgų, neprivalėdami jomis rūpintis. Pertirštai gyvenamiems kraštams čia vėlgi yra išeitis, nes jie pasilaiko savo žmones ir vis tik jų darbo jėgos būna išnaudotos. Visame tame matyt aiški įtaka liberalinės ir laisvaprekybinės ūkio politikos, kuri nemaža yra padėjusi skleisti svetimas kultūras ir plėsti pasaulinį ūkį.

5. Prieš visas šias skatinamąsias priemones stovi s v e t i m š a l i ų v a r ž o m o j i p o l i t i k a, kuri savaime irgi yra visai galima. Pastaruoju metu ši anksčiau nežinota tarptautinės ūkio politikos rūšis vis stipriau pasireiškia, tiek del tautinių motyvų, kad neužplūstų perdaug svetimtaučių, tiek del ekonominių — kad nebūtų numuštas darbo mokesčio lygis. Iš esmės ji yra tautinės protekcinės idėjos išvada: apsaugoti ne tik prekių kainą, bet taip pat darbo rinką ir darbo mokestį. Su tuo rišasi ir aiški rasės politika. Del tautinių sumetimų norima išvengti galimų permainų gyventojų sudėty. Šis reiškinys iš karto atrodo nuostabus ir netikėtas, nes ligi tol emigracija visados buvo pageidaujama ir skatinama. Šis krypsnys aiškiausiai sutampa su naujųjų laikų protekcine politika. Tipingai el-

---

[1] Pažymėtina, kad tarptautinio planingo ūkio atžvilgiu kaip tik pirmiausia turėtų būti imamasi sureguliuoti sezoninė išeivybė. Ji svarbi ir delto, jog kai kurie kraštai, vien tik manipuliuodami sezoninę išeivybę, gali nusikratyti nuo savęs krizinius reiškinius ir užkrauti juos kitiems kraštams. Tokiame laimingame padėjime yra štai Prancūzija ir Jungtinės Valstybės. Iš antros pusės, negalima neigti, jog įvežantis kraštas patenka į tam tikrą priklausomybę: kas turėtų būti, jei ateivybė užtruktų?

gtasi Jungtinių Valstybių; iš pradžios varžymai buvo nukreipti tik prieš spalvuotuosius, o tolydžio prieita ir apskritai visos imigracijos kontigentavimo. Taip pat ir Anglų kolonijos iš dalies varžo imigraciją: jos nori pasirinkti ateivius, įsileisti tik tuos kurie joms gali būti, o kitų įvežimą trukdyti. Šitai pasireiškia ypač Australijoj; čia varžomoji politika nukreipta dviem linkmėm: prieš spalvuotuosius — del tautinės politikos priežasčių, prieš anglus tautiečius — del konkurencijos sumetimų. Vis tai yra restriktyvinė gyventojų politika, priešingai atraktyvinei, kurios seniau dažniausiai buvo laikomasi.

Svarstomieji čia klausimai įgyja štai didelės svarbos teoretiniu atžvilgiu. Laisvi kapitalo ir darbo mainai yra būtinoji sąlyga tarptautiniam ūkio santykiavimui. Berods, savaime atsiranda tam tikrų psichologinių bei faktinių kliūčių žmonių persikėlimui ir kapitalo pervedimui, bet tos kliūtys kaip tik ir gali būti sumažintos politinėmis priemonėmis. Tarptautinis santykiavimas žymiai laimėjo iš to, jog politika visais čia kalbėtais klausimais linko daugiausia laisvo susisiekimo pusėn. Tuo būdu stipriai paskatinami aktyvieji tarptautinės prekybos veiksniai. Visur bandoma pašalinti naturalinės kliūtys, palengvinti kapitalo ir darbo jėgų pasikeitimas. Jau buvo nurodyta, kaip viena ir antra tiesioginai kelia produktyvines jėgas, stiprina gyventojų perkamąją galią ir tuo didina prekių apyvartą. Tik pastaruoju laiku pradėjo reikštis nusakytosios priešingos tendencijos, kurių, dėliai jų padarinių, negalima praleisti nepastebėjus. Ligi šiol jos apėmė tik atskirus kraštus (Jungtinės Valstybės, Australija, Japonija), nors nereikia ir permenkai įvertinti jų išsiplėtimo srities.[1] Tačiau kalbamųjų priemonių visuma, šiaip ar taip, eina liberalinės politikos linkme. Palyginti su tuo, neturi būti dedama perdidelės vertės kai kuriems pastarojo meto varžymams. Tendencijos, vedančios į internacionalizavimą pinigų, kapitalo ir žmonių kelybos, vis tik žymiai nusveria.

Visa ši politika, kad ir diktuojama atskiros tautos interesų, eina naudon tarpvalstybiniam ūkio santykiavimui. Skatinamosios priemonės, kurios iš pradžios turėjo pagelbėti vienam kraštui, veikia atgrįščiomis ir pasaulinio ūkio sąryšius. Antra ver-

[1] Paskutiniais metais imigraciją ėmė varžyti ir kitos Anglų kolonijos — Kanada, Pietų Afrika (Vertėjas).

tus, šen bei ten sutinkami politiniai varžymai ir kliūtys gali nukreipti privatinę iniciatyvą tam tikra linkme. Čia ypatingai verta atkreipti dėmesys į tokį štai klausimą: ar jie, tie varžymai, susiderina s u k i t o m i s prekybos politikos priemonėmis ir jas dar sustiprina, ar gal yra joms priešingi ir iš dalies panaikina? Kaip pabrėžėme jau iš pat pradžios, būtų labai vienašališka žiūrėti vien atskirai muitų politikos ir iš to spręsti apie sąlygas. Antai, aukso valiutos įvedimas turi palengvinti tarpvalstybinę prekių apyvartą ir išlyginti kainas, nepaisant kitų kliūčių, kurias darytų tautinės užtvaros. Lygiai taip pat kapitalo politika gali tarptautinį santykiavimą paskatinti ir žymiai išplėsti, jei dargi apsauginiai muitai ir veikia priešinga linkme. Šis antagonizmas pastariesiems laikams ypač charakteringas. Aiškus vidinis prieštaravimas, kai stengiamasi atkirsti svetimas importas ir tuo pat metu skatinama kapitalo bei žmonių kelyba. Iš šio priešingumo turi išeiti tada tokie rezultatai, kurių visai nelaukta. Matėme, pavyzdžiui, kad kapitalo eksporto skatinimas, greta apsauginių muitų, turi versti kraštą rentininke valstybe. Todel iš vienos tik prekybos politikos nagrinėjimo niekumet dar begalima padaryti išvados apie galimus rezultatus. Tikriau, čia reikia suimti visos tarpvalstybinį santykiavimą trukdančios ir skatinančios priemonės, kad galima būtų spręsti, kurios iš jų nusveria. Apsauginė politika stengiasi sulaikyti svetimą importą; kapitalo politika, atvirkščiai, turi palengvinti procentų grįžimą ir tuo pat prekių importą. Kuri iš jų stipresnė?

Moderniniems laikams charakteringa tai, kad apsauginių muitų politika, berods, vis labiau įsigali, bet iš kitų tarptautinės ūkio politikos priemonių skatinamosios yra kur kas stipresnės. J o s t a d į s t e n g ė a p s a u g i n i ų m u i t ų k l i ū t i s i š g e r o k o s d a l i e s n u g a l ė t i. Šitai aiškių aiškiausiai parodo tas faktas, kad kapitalo kelyba vėl eina dideliu mastu ir tuo kompensuoja apsauginių muitų veikimą. Kainų judėjimas yra čia labai charakteringas simptomas: iš paralelinio jų judėjimo įvairiuose kraštuose galima spręsti apie rinkų solidarumą, lygiai kaip atskiri tautiniai judėjimai parodo priešingai. Prieš karą vyravo pirmasai reiškinys, po karo tautiniai kainų lygiai iš dalies nuėjo kas savo keliu. Ilgainiui betgi paralelinis judėjimas turės įsigalėti juo daugiau, juo pasaulinio ūkio susupynimas didės.

V SKYRIUS.

Tarptautinės sąjungos ir monopoliai.

Tautų Sąjungos memorandumai: Mac Gregor, International Cartels; Wiedenfeld, Kartelle und Konzerne, 1927; Lammers, Review of legislation of cartells and trusts; de Rousiers, Cartels and Trusts in their development; Liefmann, Internationale Kartelle, Weltwirtsch. Archiv., 1927; Wiedenfeld, Gewerbepolitik 1927, S. 128 sk.

Ypač paskutiniuoju laikotarpiu charakteringas reiškinys, kad tarptautinis santykiavimas reguliuojamas anaiptol ne vien tik politinėmis valstybių priemonėmis, bet tolydžio vis daugiau pačių interesentų. Tai yra logiška pasekmė to fakto, kad privatus pelno siekimas išugdė moderninį pasaulinį ūkį ir seniai sutraukė tautines sąvaržas. Kaip atskirų tautos ūkių viduje visur pasireiškia junginiai su monopolistinėmis tendencijomis, kurias protekcijonizmas kai tik stiprina, taip ir tarptautiniame santykiavime pastebima lygiai tas pat. Savotišku Hegelio dialektikos būdu, konkurencija iššaukia priešingą sąjūdį, kurs siekia monopoliško rinkos valdymo, ar gal net ir planingo jos reguliavimo. Čia anaiptol nebesitenkinama savojo krašto ribomis: tarptautinis charakteris leidžia siekti toli už jų.

Šitai gali būti daroma tuo būdu, kad grupė asmenų įsigyja tiesioginį monopolį ir tuo paima visus santykius savo priklausomybėm; antras kelias gali eiti per tarptautinius sandėrius ir privatines sutartis; pagaliau, gali būti sukurtos tam tikros interesų bendruomenės, dažniausiai finansinio pobūdžio. Pirmasis atvejis daugiausia apima tam tikras žaliavas, kurios tik kur-ne-kur terandamos ir delto veikiai esti monopolizuotos, kai tik čia įsipina stiprūs kapitalo interesai ir paima jas savo valdžion. Antruoju atveju į tarptautinius junginius ir kartelius veda neparankios konkurencijos sąlygos tam tikrose pramonės šakose. Paskiausioje vietoje, pagaliau, iškyla tarpvalstybinės sąjungos ir pramonės trustai. Visais trim atvejais siekiama rinkos sąlygų reguliavimo, kurs išeina užu atskirų valstybių ribų ir įgauna tarptautinį charakterį. Valstybinei politikai čia nėra užkirstas kelias, ji irgi gali drauge veikti. Svarbiausias betgi dalykas tebelieka pačių verslamonininkų akcija. Tėra faktinojo būvio klausimas, ar čia susidaro tikrasis monopolis, ar tik jo tendencija (kvazimonopolis), monopoloidinis darinys; pastaruoju atveju susiaurintoji konkurencija tebelieka galima.

1. Žaliavos monopoliai apima tokias prekes, kurios arba tik kur-ne-kur terandamos, ar bent kurių svarbiausi tiekėjai tėra atskiri kraštai; čion labiausiai galima priskirti: iš organinių medžiagų — kviečiai, kava, cukrus, medvilnė, guma; iš neorganinių — varis, aliuminijus, kalis, cinkas; bet jų skaičius, kiek numanu, gali dar ir padidėti. Esminis dalykas čia tas, kad medžiagos atsiduria valdžioje galingos grupės kapitalistų, kurie gali būti vien tik prekybininkai. Nėra reikalo, kad tos grupės rankose būtų visos žaliavos ištisai; pakanka, jei ji kontroliuoja didesnę jų dalį (gal būt 60%), kad galėtų turėti tokio pat sėkmingumo. Taip pat nėra būtina suimti patys ištekliai ir jie sulaikyti. Tikriau, gali būti imamasi parduoties rajonavimo, siekiant reguliuoti produktų kainas. Šiuo atžvilgiu įdomus buvo bandymas rajonuoti kviečių pardavimą, kas nėra tolygu amerikoniškam biržos spekuliacijos korneriui. Tokios tarptautinės pastangos galimos tik po to, kai anksčiau yra įvykęs sujungimas ir parduoties reguliavimas atskirame krašte, kaip štai Kanados kviečių atveju (Canadian grain producers association ltd.). Tada prisideda atitinkamos organizacijos kitų kraštų, kurie yra suinteresuoti kviečių eksportu (Argentinos, Jungt. Valstybių, Australijos, Indijos), kad drauge nustatytų pasiūlų kiekį, pravestų valiorizaciją arba sričių kontingentavimą ir tuo būdu išlaikytų kainas. Grynai spekuliatyvinių tikslų, kaip jų turėjo pirmesnieji „pool'iai", ypač amerikoniškieji, čia nesiekiama, o greičiau tolyginio rinkos sąlygų valdymo. Šių pastangų verčia griebtis dideli javų kainų svyravimai, kurie eksporto valstybių farmerius ypač skaudžiai paliečia ir dažnai reikalauja net valstybinės paramos. Čia tad privatinė iniciatyva parduoties reguliavimu bando pasiekti to paties tikslo, būtent, kainų stabilizacijos. Tai pagaliau turi vesti į sulaikymą ir apkarpymą pasiūlų, o gal ir pačios gamybos, jei norima, kad akcija būtų tikrai sėkminga. Taigi čia iš tikrųjų įvyktų tam tikrų pasaulinės rinkos prekių monopolizacija, kuri šiaip jau labai sunkiai pasiekiama.

Panašios metodės dažnai taikomos ir kitoms žaliavoms, kaip medvilnė, kaučukas, kava, cukrus. Čia visur bandoma arba apriboti pati gamyba, arba sukrauti sandėliuosna atliekami kiekiai, reglamentuoti išvežimas ir palaikyti kainos. Sąryšy su tuo reikėtų, pagaliau, nuolatos sekti pasaulinė rinka. Didelis sunkumas čia tik tas, kaip besuėmus į savo rankas pa-

kankamai žaliavos plotų, kad neatsirastų nauja konkurencija. Be to, nemaža sveria ir rizika, kai tenka įdėti dideli kapitalai ilgesniam laikui. Čia tai ir yra silpna pusė tų monopolinių darinių, ypač kai einasi naturaliniais derliaus svyravimais, jog reikia sudaryti išlyginimas sulig laiku, darant atsargą iš vienų metų pertekliaus kitų metų deficitui, kad išlaikius kainas. Iš pradžios elgtasi tiek naiviai, kad ištekliai naikinta, arba trukdyta jiems padidėti. Pavyzdžiui, čia galima priminti, kaip olandai naikino šaknelių medžius Javoje ir Amboinoje; ryžių paskandinimas Marselio uoste, vertęs F o u r i e r susimąstyti, dar neperseniai (L i e f m a n n'o) buvo ginamas, kaip teisingas: matomai, vien tik privataus ūkio momentinių interesų atžvilgiu.[1] Visuomenės ūkio interesai turi būti kitoniški, jiems ne taip jau būtinai rūpi, kad kainų lygis išsilaikytų absoliučiai pastovus. Kartais mėgstama kalbėti apie laisvą planingąjį ūkį. Ir iš tikrųjų, jei tokios priemonės sektųsi, nėra abejojimo, kad tuo būtų pasiekta stipresnės tarpvalstybinio santykiavimo manipuliacijos, negu bet kokiais tarptautiniais atskirų valstybių veiksmais; juk dabar jau priskaitoma apie 70 tokių žaliavos monopolių.

2. Kitokios rūšies yra t a r p t a u t i n i a i k a r t e l i a i, kurie įgijo reikšmės daugiausia anorganinės industrijos srityje. Nuo žaliavų monopolių jie skiriasi tuo, kad jų gamyba daug labiau pareina nuo pačių gamintojų valios: čia, mat, yra sulig noru daugintinos prekės. Tokie tarptautiniai karteliai lengviausia įsteigti tose srityse, kur ir tautiniai greičiausia įsigali, būtent, pusfabrikačių ir tipinių gaminių produkcijoj. Formos ir čia esti įvairios: gali tai būti eksporto kontingentavimai, ar kainų konvencijos, ar ir pardavimo sindikatai. Pirmųjų bene bus daugiausia tarptautinio pobūdžio karteliuose, kadangi tautinės pramonės rezervuoja sau savojo krašto rinką. Iš antros pusės, bus bandoma prieiti tam tikrų sutarimų del santykių neitralėse rinkose. Nors tai gali būti ir sunkiai pasiekiama, bet kai tik šis dalykas daugeliu atvejų ir yra ypač svarbus.

---

[1] Reikia pastebėti, kad vertybių naikinimas, net ir privačiaūkišku atžvilgiu, yra visai beprasmiškas dalykas, kaip antai, karo laiko rašomųjų mašinų naikinimas Jungtinėse Valstybėse. Nes, suvisuotinus šį principą, del paklausų elastingumo turės, žinoma, silpnėti perkamoji galia k i t o m s prekėms, vadinas, visiems taip darant, kiekvienas k i t a s vertelga turės žymių nuostolių. Bet kurio principo teisingumas ar klaidingumas pasirodo tik suvisuotinus jį.

Išrutulos eigoje neišvengiamai turi pasireikšti būtinumas apriboti gamybą: parduoties kontigentavimas įmanomas tik tada, jei iš anksto galima nustatyti kiekį produktų, kurie turi patekti rinkon. Šiuo keliu bando eiti nauja Europos plieno bendruomenė; čia pirmiausia nustatoma bendroji Europos gamyba; iš to kiekvienas kraštas gauna tam tikrą kvotą, kuri atitinka jo darbo pajėgumą, ar ligšiolinį gamybos kiekį. Čia tad, vokiečių plieno kartelio pavyzdžiu, bandoma reguliuoti tarptautiniu mastu pats gamybos kiekis. Tiesa, tokių nuostatų išlaikymas susiduria vėlgi su labai dideliais sunkumais. Gali taip pat būti sudarytas pardavimo sindikatas, kaip štai Europos bėgių kartelio, arba, kaip tarptautinio vamzdžių kartelio — sutarta laiduoti vidaus rinka ir tam tikru būdu pasidalinti užsienio rinkos.

Tokie sutarimai daug sunkesni gatavų dirbinių srity, nors ir čia jų netrūksta. Elektros lemputės, degtukai, anilino dažai, pašarinės medžiagos ir kt. yra tapę tarptautinių kartelių objektais. Daugeliu atvejų verslamonininkus prie to privertė dumpingas tarptautinėse rinkose. Savoji rinka buvo apsaugota nuo svetimos konkurencijos protekciniais muitais, ar prieinama jai nebent tik valiutinio dumpingo atveju. Už tat juo labiau vienas per kitą siūlė neitralėse rinkose neišsimokamomis kainomis, čia dar ėjo tikra konkurencija su dideliu kainų numušimu, kuri vidaus rinkoje jau nebuvo galima. Ar nesisektų pašalinti ir ši konkurencija, kuri galų gale vėlgi atsiliepia į vidaus rinkos kainas? Nes jei vidaus kaina lygu pasaulines rinkos kainai plius muitas, tai pirmoji tiesioginiai pareina nuo pastarosios. Čia tarptautiniai susitarimai turėtų eiti toliau ir imtis bandymo sureguliuoti konjuktūrą. Visų pirma tos pramonės šakos, kur yra didelė kapitalo rizika, siekia rinkos bei kainų laidavimo. Kaip žaliavinio plieno bendruomenė aprėžė konkurenciją ir neitralėse rinkose eksporto kontingentavimu, taip ir kitais atvejais tenka atskirais susitarimais konkurencija stabdyti. Į monopolius tikrąja prasme ligi šiol išaugo tik kalio, vario ir deimantų sindikatai ir kai kurie atskirų fabrikų karteliai (bėgių, vamzdžių, vielos, elektros lempučių).

Pagaliau, kai kurios pramonės šakos yra tiesiog iš anksto sukurtos ant tarptautinio sutrustinimo pagrindo, ar bent greičiau tam tinka. Čia matome f i n a n s i n į s ą r y š į ir interesų bendrumą tarp tos pačios šakos verslamonių įvairiuose kraš-

tuose. Į tai visų pirma linksta jaunesnės pramonės, turinčios stipriai kapitalingą gamybos bazę, kaip štai, elektrotechnika, dirbtinis šilkas, naujoji chemika, tuo tarpu kai senesnės — atrodo mažiau tam tinkančios.[1] Tarptautiniai kapitalo susipynimai mezga iš savęs interesų sąryšius ir darbo sąjungius. Žinoma, visiems šitiems tarptautiniams junginiams tenka susidurti su labai dideliais sunkumais. Dėliai to jų skaičius visados turės palikti nedidelis ir jų veikimas tegalės būti pritaikomas tik tam tikromis ypačiai palankiomis sąlygomis.

3. Šie dariniai ypatingi tuo, kad jie iš tiesų daug internacionališkesni, negu vien tik prekybiniai susitarimai tarp valstybių. Pastarieji visados liečia tik du kraštus. Tuo tarpu tarptautiniai monopoliai, karteliai ir koncernai visgi apima keletą valstybių ir apskritai išsiveržia iš tautinių ribų. Iš esmės žiūrint, apsauginius muitus jie daro nereikalingus. Parduoties nuostatai uždaro kelią svetimai konkurencijai, viduje rinką valdo tautinis kartelis ir, galimas daiktas, saviškai reguliuoja pramonę. Del to muitai nebereikalingi, nes svetimas importas atpuola. Tolesnės šio veikimo pasekmės turėtų būti eksporto kontingentavimas ir gamybos reglamentacija. Tuo būdu represyvinės ir preventyvinės priemonės stipriau paveikia tarpvalstybinį santykiavimą, negu tai galėtų padaryti bet kokios politinės priemonės; šios darosi iš dalies nė nereikalingos. Šiaip ar taip, vien tik prekybos politikos susitarimai paliečia ūkio santykius gana paviršutiniškai. Daugpusiškus naujųjų laikų persipynimus galėtų atitikti nebent jau tikra tarptautinė ūkio politika. Tačiau ūkiapolitinė Tautų Sąjunga, turint omeny vitalinius tautinių interesų bei energijų priešingumus, susiduria su dideliausiais sunkumais, juoba, kad čia turėtų būti aprėžtas valstybių savarankiškumas. Tuo tarpu privatūs monopoliai ir tarptautiniai santoriai reiškia čia lyg ir savigelbą atskirų ūkio organizacijų, kurios štai jau yra praaugusios valstybės ribas. Čia galima būtų net įžiūrėti pirmieji bandymai prieiti tarptautinio planingo ūkio, nes juk tikslas čia gana dažnai esti kainų stabilizacija ir gamybos pritaikymas rinkos sąlygoms, kurias neretai ardo kai tik tarptautiniai veiksniai.

---

[1] Pramonių tinkamumas sukartelinimui ir sutrustinimui matomai yra nevienodas. Jis pareina nuo to, kiek kuri pramonės šaka susiskirsčius vietoje, nuo jos amžiaus ir t. t.

Tiesa, nereikia apsirikti del tų galimumų dydžio. Kai tik del gamybos aprėžimo įsiterpia svarbus pabranginantis momentas: sustabdant ar prilaikant įmones, didėja vieneto kaštai ir tuo būdu vėl susidaro pavojus pardavimui. Be to, būtinoji sąlyga tokiems privatiniems santoriams yra ta, kad vidaus rinka išgalėtų inimti pageidaujamą kontingentą, o ne atsiliktų nuo jo. Nes jei taip atsitinka, tada turi atlikti perteklius eksportui, kurs bematant paverčia niekais visus sutarimus. Čia tenka sunkiai ieškoti naujų susiderėjimų, kurie vėlgi galioja tik trumpam laikui. Trumpai sakant, tokie tarptautiniai karteliai daug sunkiau gali prisitaikyti, negu tautiniai. Pagaliau, ir visai jau sunku pasidalinti neitralės rinkos ten, kur einasi finansiniu eksportu, t. y., tokiu, kurį iššaukia tik anksčiau įvykęs tautinio kapitalo perkėlimas. Kaip žinome, užsakymai dažnai esti tik rezultatas to, kad eksportuojantis kraštas yra investavęs kapitalo; taigi reikėtų pirma racijonuoti finansavimas, kas sukelia naujų sunkumų ir t. t.

Vis delto tarptautinių kartelių ir koncernų keliu aiškiai vyksta tautinės gamybos pralaužimas, kadangi verslamoninkų elgseną nustato tarpvalstybiniai susitarimai. Visas tarptautinių mopolių klausimas įgyja svarbos dar ir del tų viršpelnių (surplusprofits), kurių tuo būdu gali gauti atskiri kraštai ir kurie daug paveikia turto pasiskirstymą tarp įvairių kraštų; tam tikroms prekėms jie būna ir gana žymūs. Iš antros pusės, tik tarptautinis privačių organizacijų ir verslamonininkų susitarimas tegalėtų vesti į tam tikrą rinkos reguliavimą. Šiuo tarpu rezultatų neturime perdėtai vertinti. Vis tik čia yra galimumai, kuriems ateitis žada išrutulą. Tačiau jų įvykdymui reikėtų nugalėti eilė labai sunkių kliūčių.

VI SKYRIUS.

Netiesioginės administratyvinės priemonės.

Administratyvinis liberalizmas ir protekcionizmas.

Kiekviename krašte yra ištisa eilė vidaus administracijos priemonių, kurios n e t i e s i o g i n a i siekia daryti įtakos tarptautiniam ūkio santykiavimui, ar bent kreipti jį tam tikra linkme. Nagrinėdami faktorius, kurie veikia užsienio preky-

bą, mes skyrėme aktyvinius ir represyvinius. Pirmieji nulemia importo dydį ir linkmę, o tatai vėlgi atsiliepia ir į visą užsienio prekybą. Represyvinėmis vadinome tokias priemones, kurios mėgina trukdyti mainų santykiavimą. Tai dar nereiškia, kad tokie trukdymai visados būtų daromi tik vidaus administracijos priemonėmis. Tiesa tačiau, jog administracija, ar tai del valstybinės politikos sumetimų, ar spaudžiama galingų interesentų grupių, gana dažnai imasi užsienio mainus aprėžti, ar bent tam tikru būdu juos „manipuliuoti". Tai aiškiai pasirodo tada, kai tie aktyviniai faktoriai mėginama šiaip ar taip pakreipti savojo krašto ūkio naudai. Bet ir atvirkščiai, administracijos praktika gali užsienio ūkį skatinti ir remti, tiesiog duoti akstiną prekybai ir susisiekimui, stiprindama ir keldama tuos „aktyvinius" faktorius. Taip tad vidaus administracijos priemonės gali būti taikomos ir skatinamąja ir varžomąja prasme. Vadinas, lygiai gerai gali būti administratyvinis protekcionizmas, kaip ir administratyvinis liberalizmas. Šiuo būdu krašto išgalėjimas bei norėjimas inimti svetimų prekių gali būti išplėstas ar aprėžtas, neliečiant dar tiesioginai ūkio santykių eigos.

Jei valstybinės paramos dėka skatinamas savųjų produktyvinių jėgų ugdymas, pavyzdžiui, keliant savąjį žemės ūkį, tada eventual. gali būti sumažintas įvežimas iš užsienio šioj srity. Bet tuo pat galėtų būti sustiprinta kai tik to žemės ūkio perkamoji galia, ir todel padidėtų įvežimas kitose srityse, gal net prašokdamas pirmesnįjį, arba atvirkščiai, tuo galėtų būti palengvintas išvežimas. Čia tad turime komplikuotus procesus, kurie reikia įsidėmėti, jei norima suvokti jų padariniai visam užsienio ūkiui. Vidaus administracijos priemonės tarpiškai daro tad didelės įtakos tarptautiniams ūkio santykiams. Tų priemonių visuma pasirodo kur kas didesnė, negu iš anksto galima būtų manyti. Delto mes čia paimsime keletą svarbesnių momentų iš šių sričių: susisiekimo administracijos, gamybos skatinimo ir bendrosios paramos.

I. Susisiekimo administracija.

Literatūra apie susisiekimo politiką yra labai pakriki. Apie laivininkystę randame duomenų: Balfour-Report, Survey of overseas markets, I, 1925. Be to, pagrindinai gvildena Sven Helander, Die internationale Schiffahrtskrise und ihre weltwirtschaftliche Bedeu-

tung, 1928. Apie geležinkelius: Beckerath, Die Seehafenpolitik der deutschen Eisenbahnen, 1918; Acworth, The Elements of Railway Economics, 1924. Daug duomenų atitinkamuose „Handwörterbuch der Staatswiss." straipsniuose.

Del tos pagrindinės reikšmės, kurios turi susisiekimas visiems ūkio santykiams, veikiai atsiranda reikalas kai tik šioje srityje imtis tam tikrų administracijos priemonių tautinio rėmimo linkme. Labai dažnai tai daroma su sąmoningu tikslu paveikti tarptautinius santykius savajam kraštui palankia prasme. Tai yra galima tūleriopais būdais.

1. Laivininkystė nuo merkantilizmo laikų visose valstybėse gaudavo žymios paramos iš visuomeninių lėšų. Laivininkystės politika visados buvo vienas iš svarbiausių ūkio administracijos uždavinių. Net ir tuose kraštuose, kurie šiaip jau aiškiai linksta į liberalinę, labiau pasyvinę ūkio politiką, šioje srityje perdėm randame savotišką subvencijonavimą. Subvencijos čia tiekiamos iš dalies laivams statyti, iš dalies pagerintai technikai ir greitumui pasiekti, iš dalies tam tikroms linijoms išlaikyti ir patobūlinti, pagaliau, kai kuriems uostams privilegijuoti. Pokariniu metu ypač Jungtinės Valstybės išplėtė didžiulę jūrių laivininkystės rėmimo programą ir padėjo jai realizuotis.

Statybos premijos iš seno buvo įprastos, siekiant sukurti ir paskatinti prekybos laivyną. Pastaruoju laiku jos ypatingai plačiai vartojamos Prancūzijoje ir Japonijoje, o taip pat Anglijoje ir Italijoje. Priežastis čia ta, jog su laivų statyba surišta nepaprasta rizika, gi iš antros pusės, labai svarbu turėti savas laivų susisiekimas. Moderninė laivininkystės technika reikalauja didelės kapitalo investacijos, tuo tarpu kai pelnas labai ir labai svyruoja. Be užtikrinto rentabilingumo jokia laivininkystės verslamonė nebus linkusi imtis tos rizikos, o ypač tada, jei kitas kraštas galėtų perimti susisiekimą. Savaime būtų priešinga ekonomiškumo principui subvencijuoti nuo atveju laivų statybą. Ir jei vis delto šitai daroma, tai priežasčių čia reikia ieškoti kitose srityse: naudojimasis svetimais patarnavimais gali žymiai prisidėti prie mokamojo balanso pabloginimo, kaip tatai seniau buvo, pavz., Jungtinėse Valstybėse. Kraštui, turinčiam priėjimą prie jūrių, atrodo nepakenčiamas dalykas priklausyti svetimų laivų linijų. Tam priešinasi jau vien politikos prestižas. Delto visos jūreivybinės tautos bando nuola-

tos išlaikyti ir išplėtoti savąjį laivyną. Čia svarbi dar ir ta aplinkybė, kad, išnykus savajam prekybos laivynui, svetimasis lengvai gali įgyti monopolinę būklę. „Pools", susitarimai ir privilegijavimai čia nesunkiai įvykdomi. Kai tik šitai ir skatina valstybes statyti savąsias laivų linijas. Ypač ta mintis, jog karo metu reikėtų priklausyti svetimo laivyno, verčia rūpintis savąja laivininkyste. Ši tad politinė aplinkybė bene daugiausia ir nulėmė valstybių pastangas pasidaryti nepriklausomomis svetimo tarpininkavimo. Juk jau ir Adomui Smith'ui iš Anglų požvilgio atrodė savaime suprantamas dalykas, kad kraštas taip elgiasi, rūpindamasis savo pasaulinės galios interesais.

Čia yra prekybos politikos sritis jau iš seno, nuo Kromvelio ir navigacijos akto laikų, nuo tos laivininkystės politikos, kurią varė Kolber'as ir Olandai 17 ir 18 šimtmetį. Jie savo ruožtu buvo pasekę didžiaisiais Hanzos miestais ir Italijos komunomis. Ši rėmimo politika po pasaulinio karo ypatingai plačiai pradėta vartoti. Del to, berods, padidėjo laivų tūris ir atpigo susisiekimas, bet iš antros pusės susidarė dirbtinė konkurencija ir ypatingos kainų sąlygos. Čia, mat, einasi jau nebe atskirų verslamonininkų iniciatyva, o vis daugiau valstybės parama. Tokias statybos programas randame beveik kiekviename krašte — nepaisant to, ar ši metodė galų gale yra tikslinga ir racionali. Ši sistema padėjo sumažinti važtų (frachtų) tarifus ir tuo būdu paskatino tarptautinius mainus. Laivų tipų modernizavimas ir tonažo pagerinimas kokybiniu atžvilgiu taip pat daug nuo to pareina: statant laivus ir didinant jų tūrį nebėra reikalo žiūrėti vien rentabilingumo sumetimų. Toks ūkio santykių paskatinimas neabejotinai daug padėjo nugalėti erdvės tolumus. Nes laivų tipų pagerinimas ir pagreitinimas savaime veikia taip, lyg būtų priartinti santykiaujantieji kraštai. Šitai kaip tik labai pravertė tarptautinei prekybai, o daugeliu atvejų paskatino ir gamybą.

Mokamojo balanso atžvilgiu yra labai svarbu, kam tenka apmokėjimas už tarpininkavimą ir važtos patarnavimus. Prieš karą, antai, saldo aktyvas iš laivų tarpininkavimo sudarė Anglijai mažiausiai 500, Vokietijai irgi apie 300 milijonų markių grynо pelno. Anglija ir karo metu gavo iš to nemaža pasipelnyti. Iš antros pusės, kitiems kraštams, kaip štai Jungtinėms Valsty-

bėms, teko išmokėti nemažos sumos del to, kad neturėjo savojo laivų susisiekimo. Taigi „išlaidos vėl sugrįžta“, kaip paprastai sakoma. Čia nesvarbu, ar parama tiekiama kaip statybos premijos, ar kaip greitumo arba tolumo premijos; rezultatas išeina toks pat. Sunku beapskaičiuoti, kiek apskritai laivininkystės išsiplėtimas yra įvykęs tokios valstybinės paramos dėka; tik pati linkmė neabejotina. Iš antros pusės, del šios paramos savojo laivyno statymui kyla, berods, ir ypatinga problema — būtent, reikia turėti ir grįžtamųjų važtų, nes antraip statančioji šalis gaus pakelti kaštų pabrangimą, kurs šiaip būtų tekęs tarpininkaujančiam kraštui.

Toliau, svarbus yra dalykas tam tikrų linijų palaikymas tiekiant, sakysim, p a š t o s u b v e n c i j a s. Tuo būdu iš dalies nustatoma savojo jūrių susisiekimo linkmė, pašalinama svetimų linijų konkurencija. Subvencijonuojąs kraštas išlaiko čia susisiekimą tokiais ruožais, kur šiaip jau jis vargiai bebūtų. Ir šiomis premijomis aiškiausiai privilegijuojama savoji laivininkystė, padidinant tuo aktyvinį veiksnį ir drauge užkertant kelią svetimoms jėgoms. Kai kuriais atvejais abejotina tik, ar ne perdidelių aukų reikalauja šis rėmimas iš valstybės.

Pagaliau, j ū r i ų k a n a l ų įrengimas ir plėtimas taip pat reikia skirti į aktyvios jūrių laivininkystės politikos sritį. Sueco, kaip ir Panamos kanalo mintį, berods, iškėlė privatinis verteiviškumas, tačiau be valstybinės paramos ši mintis vargiai bebūtų galėjusi būti įgyvendinta. Po ilgų tyrimų ir bandymų, pagaliau, Anglija ir Jungtinės Valstybės paėmė į savo rankas šiuos itin svarbius jūrių kelius. Tuo būdu žemynų sujungimas bei sienų suartinimas įėjo į naują stadiją, labai svarbią viso pasaulio susisiekimui. Nemaža sveria taip pat ir savininkių valstybių imama rinkliava. Tarptautinėmis sutartimis paprastai atsisakoma privilegijuoti atskiri kraštai tarifų atžvilgiu, ir tautinė laivininkystė paskelbiama laisva susisiekimo priemone. Visa ši politika neabejotinai tenka skirti į laisvos ir l i b e r a l i n ė s administracijos sritį, nors pirminė parama čia ir prileidžiama, kaip savaime suprantamas dalykas.

Nemažiau reikšmės turi pagaliau ir tai, jog kai kurių uostų įrengimams naudoti tiekiama privilegija s a v a j a i v ė l i a v a i. Šiaip jau atrodytų, kad uosto susisiekimui būtų svarbu duoti svetimiems formalinis lygiateisiškumas ar juos net pri-

traukti; juk tuo būdu didėtų susisiekimas ir galima būtų geriau išnaudoti įrengimai. Bet ir čia diferencinis tautų traktavimas yra mėgiamoji administracijos priemonė. Ir be muitų galima privilegijuoti savasis laivynas ir importas iš savųjų kolonijų, ko šiaip jau naturaliniu būdu negalima būtų padaryti. Merkantilizmo praktika apsčiai turėjo tokių metodžių. Bet jos vartojamos dar ir ligi šių dienų. Tuo tarpu, kai ligi šiol galėjome konstatuoti, jog laivininkystės politika aplamai praplečia tarptautinį susisiekimą ir atidaro jam kelius, čia štai labai dažnai siekiama nukreipti jį tautinių tikslų linkui. Linijų vedimas ir uostų administracija tampa priemonėmis paveikti ūkio santykiavimą tautine prasme. Šitai gali turėti reikšmės būklaviečių susidarymui.[1]

Nemažesnės įtakos tarptautiniam ūkio santykiavimui įgyja tūleriopais būdais ir valstybinė geležinkelių administracija. Tiek seniau, tiek naujaisiais laikais geležinkelių statymą remia valstybė, ar tai dovanodama žemės, kaip Jungtinėse Valstybėse, kur didieji pacifikiniai geležinkeliai vargiai bebūtų taip išsirutulioję be tokios geležinkelių politikos: privatinis verteiviškumas reikalavo šios valstybinės pagalbos. Arba valstybė duoda geležinkelių bendrovėms procentų garantiją; šis būdas privatiniam kapitalui pritraukti mielai buvo vartojamas ir Vokietijoje ir Rusijoje, o ypač kolonialiniuose kraštuose. Ar, pagaliau, valstybė gali prisidėti pinigais ir pigaus kredito tiekimu. Galų gale, vyriausybės imasi tiesiog pačius geležinkelius statydinti. Ir kai tik naujaisiais laikais valstybinis geležinkelių rėmimas žymiai padidėjo, ypač užjūriniuose kraštuose. Toks naujas tvarkymas dideliu mastu yra įvykęs štai Indijoje ir ispaninėje Amerikoje.[2] Naudos iš to turėjo, berods, Europos kapitalas ir geležies gaminamoji pramonė. Be svetimų valstybinių subvencijų geležinkelių tiesimas užjūriuose vargiai bebūtų galėjęs eiti spartesniu žingsniu.

---

[1] Galų gale čion priskirtina ir laisvų uostų įtaisymas. Juos, berods, imasi steigti paprastai atskiros savivaldybės; bet savaime aišku, kad jie išsilaiko tik valstybinės paramos ir valstybinės globos dėka, nors patys jie tarnauja laisvam susisiekimui.

[2] Plačiai informuoja apie visą eilę naujų įmonių Balfour - Report, Survey of overseas markets, taip pat ir minėtieji Tautų Sąjungos memorandumai. Ypačiai pamokomas dalykas yra ypatingieji tarifai Jungtinėse Valstybėse. Nėra abejojimo, kad kaip tik jų dėka buvo paskatinta didelė dalis eksporto iš tolimųjų vakarinių kraštų.

Tarptautinei prekybai ypač didelės reikšmės turi transkontinentiniai geležinkeliai. Jie paprastai sujungia plačias sritis su jūrėmis. Pacifikiniai geležinkeliai Amerikoje, Kanadoje ir Sibire yra čia ryškūs pavyzdžiai: tuo praplečiama pasaulinė rinka ir sužadinama nauja konkurencija. Geležinkeliams sudarius šį saryšį, žaliavos gali būti atgabentos pajūrin ir įeiti į tarptautinius mainus. Tik dabar randasi galima masinė apyvarta, nes kontinentinių geležinkelių dėka tolimųjų kraštų produktai pigiai pasiekia pajūrį. Sibiro ir Afrikos geležinkeliai irgi padės atverti naujas žaliavų versmes. Dideliems vidurinės Azijos plotams tas galimumas tebėra dar atviras. Čia visur valstybinė parama turėjo žymios reikšmės; be jos tos verslamonės vargiai bebūtų buvusios įvykdomos.

Visa tai reiškia ekonominių jėgų stiprinimą ir ugdymą, kurs duoda didelių vaisių ne tik savajam kraštui, bet ir tarptautinei prekybai. Su tuo drauge susisieja tam tikra kapitalo politika, kadangi tokioms būtinoms įmonėms stengiamasi pritraukti lėšų iš užsienio. Pastaraisiais dešimtmečiais tatai vaidino gana svarbų vaidmenį; šis periodas dar toli gražu nėra baigtas, nes Azijos, Pietų Amerikos ir Afrikos žemynuose tebelieka pakankamai ploto tai veiklai. Tuo bus vėl praplėsti ir prijungti svetimi kraštai, rastos naujos kolonizuotinos sritys, nauja dirva priartinta prie senųjų valstybių. Žinoma, čia yra pačių valstybių vidaus reikalas, bet toks, kurs tarpiškai padeda plėsti ir tarptautinius ūkio santykius. Kad ne ši užjūrio kraštų geležinkelių politika, tai ūkio santykiavimas būtų taip ir likęs užuomazgoj. Galima, rods, pasakyti, kad privatinis kapitalas panaudoja tautinę administraciją, kaip priemonę savo ekspansijai.

3. Geležinkelių politika gali tačiau ir nuolatos veikti susisiekimo sąlygas ypatingąja tarifų politikos priemone. Kaip tik ši daugiausia ir praverčia tautiniems tikslams. Valstybės veikiai apsižiūrėjo, jog čia yra galingas prekybos politikos įrankis. Delto visuose kraštuose iš seno tapo įprastas administratyvinės politikos dėsnis — paveikti tarptautinis susisiekimas, privilegijuojant savasis kraštas ir statant į nepalankesnes sąlygas svetimasis. Žaliavų pristatymo ir masinės produkcijos atveju, tarifų pabrangimas vaidina labai svarbų vaid-

menį gamybai ir pardavimui, kaip tai visiems laikams klasiškai atvaizdavo Thünen'as. Atstumas nuo pardavimo vietos delto turi tokios reikšmės, kad transportas sudaro vieną iš savųjų kaštų elementų. Šiuo atžvilgiu saliniai kraštai turi naturalinę pirmenybę; jiems „važtos išlaidos", t. y. tarifas × kelio ruožo, tėra nedidelės. Daugiau kontinentaliniai kraštai yra, palyginti, blogesnėse sąlygose. Italiją, Prancuziją, Belgiją, Olandiją, Daniją galima labiau priskirti prie pirmųjų, Vokietiją, Austriją, Lenkiją, Šveicariją, iš dalies ir Jungtines Valstybes — prie antros nepalankesnių sąlygų grupės. Pirmiesiems vidinės važtos išlaidos del naturalinių priežasčių tėra mažos, antriesiems — jos didelės. Tarptautinės prekių kelybos atžvilgiu pastarieji kraštai atsiduria tolimuose Thünen'o valstybės skrituliuose. Šitai įgyja svarbos ypač tada, kai einasi transportu masinių produktų, kuriems atvežti į pajūrį ar vieniems pas kitus reikia didelių išlaidų. Šio klausimo svarbumą Jungtinėms Valstybėms anksčiau jau įžvelgė Carrey. Iš tikrųjų, esant dideliems atstumams krašte, transporto klausimas dažnai vaidina lemiamą vaidmenį. Juk čia ir toji racionalizacija, kuria taip dažnai stebimasi, reikalinga jau vien del to, kad atsigriebtų bent dalį didelių transporto išlaidų.[1] Anglija čia, palyginti, turi pigaus transporto pliusą ir gali iš dalies apsieiti be technikinių pagerinimų. Viena pareina nuo kito. Todel beprasmiškas dalykas norėti vieną metodę būtinai pritaikyti ir kitam kraštui.

Transporto veiksniai daro sprendžiamos įtakos būklavietei ir tarptautiniam darbo pasidalinimui. O medžiagos linkui orientuotoms pramonėms, kaip štai geležies bei jos vartojimo pramonei, transportas juoba tampa lemiamu faktorium, nuo kurio čia pareina aplamai produkcijos galimumas. Ir būklavietės pakitėjimus, kurie nuolat šen bei ten vyksta, taip pat daugiausia sukelia transporto klausimai. Geležinkelių tarifai turės principialiai skirtis, žiūrint tautinių ir regionalinių sąlygų; laipsniuotiniai (Staffeltarife) ir vertės tarifai randa čia naturalinį savo pamatavimą. Delto geležinkelių politika ir siekia kompensuoti naturalinę nelygybę, duoti pirmenybės savosioms

[1] Jei daugiau, kaip 1/4 visų darbą dirbančiųjų Jungitnėse Valstybėse tenka susisiekimui ir prekybai, tai aiškus dalykas, kad reikia taupyti kitose srityse.

pramonėms ir savajam eksportui. Tatai daroma visomis tomis priemonėmis — diferencialiniais, linkmės ir išimties tarifais, ištisa eile refakcijų ir diferencialiniu įvežimo bei išvežimo traktavimu. Įsidėmėtina, jog muitų politika visų pirma kliudo importą; tuo tarpu tarifų politikai daugiausia rūpi eksporto rėmimas; importas nebent tiek tepaliečiamas, kiek jam vėlgi atsiliepia eksportas. Ištisas arsenalas priemonių čia turima dispozicijoj ir nuolat vartojama, norint padaryti įtakos užsienio prekybai. Tos priemonės tėra grynai administracijos dalykas, jos nereikalauja įstatymų leidimo ir parlamentinių tarybų; individualinėmis nuolaidomis, ypatingais skirstymais, nauja prekių klasifikacija — jos gali įgyti nepaprastai didelės svarbos.

Prisižiūrėjus įvairių kraštų „išimties tarifams“ iš užsienio prekybos atžvilgio, galima rasti labai įsidėmėtinų pavyzdžių.[1] Tie išimties tarifai imta vartoti visuose kraštuose. Jungtinės Valstybės, Prancūzija, Austrija-Vengrija, Vokietija, Rusija — visos plačiai juos naudodavo. Įdomiausi ir pamokomiausi bene bus Jungtinių Valstybių „išimties tarifai“, nes juos čia nustato privatinių bendrovių vadybos, pritariant prekybos departamentui. Bendrai apie tuos tarifus mažai kalbama ir plačiajai visuomenei jie beveik nežinomi. Politika čia turi įžymų galimumą administratyvinėmis priemonėmis išlyginti nelygybę ir nepalankesnes sąlygas, ar dirbtinai net sudaryti palankesniąsias: tolimi kraštai, tarifų sulaipsniavimo dėka, pritraukiami arčiau, tam tikri susisiekimo centrai dirbtinai dar paremiami ar ir iš viso naujai sukuriami. Jei Versalės sutartis ypatingai ima nagan šias sąlygas Vokietijoje, tai norakiai užmirštama, kad diferencialinis traktavimas jau nuo seniai įėjo paprotin visuose kraštuose. Be to, Vokietija, palyginti su kitais kraštais, transporto atžvilgiu iš tikrųjų yra žymiai nepalankesnėse sąlygose: tam tikras išlyginimas del ilgų kelių nebūtų, rodos, neteisingas. Čia svarbu ne vidutiniai tarifai patys savaime, bet transporto išlaidos. Jas gi sudaro kelio ilgumas ir tarifų dydis.[2] Kadangi kelio negalima sutrumpinti, tad belieka tik laipsniuoti tarifai.

---

[1] Taip štai, sutartis tarp Rumunijos ir Vokietijos del svarbiausių kiekvienos šalies eksporto prekių į kitą kraštą.

[2] Delto ta metodė — lyginti vien tik atskirų kraštų tarifus, kaip tai daroma, pavyz., Versalės sutarty, ne ką beįrodo ir neprieina jokių išvadų. Aplamai galima nustatyti taisyklė: kraštas su dideliais ats-

4. Ypatingą formą įgavo ši metodė jūrių uostų politikoje. Privilegijavimu ir linkmės tarifais į atskirus kraštus gali būti palengvintas eksportas, o iš antros pusės, pasunkintas importas. Tuo būdu kelias, kurį prekė turi praeiti krašto viduje, nukreipiamas viena ar kita linkme; išimties tarifai skatina ar trukdo tam tikrų prekių eksportą bei importą. Tatai vaidina taip pat svarbų vaidmenį tranzito susisiekimui ir tam tikrų uostų naudojimui. Kóvos tarifų ginklu tarp Hamburgo, Antverpeno, Roterdamo, tarp Triesto ir Hamburgo, tarp Antverpeno ir Šerburgo — vis tai tokios tarifų politikos simptomai ir išraiška. Politinis uosto priklausymas tam ar kitam kraštui nulemia jo reikšmę, kartais visai priešingai jo geografinei būklei; lygiai taip pat ir jo atėmimas gali būti sprendžiamas kito krašto likimui. Ryga ir Triestas, o taip pat Airių uostai gali būti čia pavyzdžiai. Tokią ypatingos uostų politikos priemonę naudoja lygiai Hamburgas, kaip ir Belgijos valdžia Antverpenui remti. Šio, pirmoj eilėj tautinio, reikalo dėka nepaprastai pagyvėja tarptautinis susisiekimas, bet ir savasis kraštas gauna paskatų.

In summa: susisiekimo administracijos priemonės turi didžiulės reikšmės tarptautiniams santykiams ir atskirų kraštų padėjimui. Tam reikalui daromos išlaidos yra netiesioginai produktingos, ir jų reikalaujama, kaip būtino dalyko.

II. Gamybos rėmimas.

Daug medžiagos duoda vėlgi Tautų Sąjungos leidiniai: „Note on certain forms of direct and indirect subsidies". Satraukinio veikalo ir čia trūksta; bandymas: Eulenburg, Die handelspolitischen Ideen der Nachkriegszeit, Weltw. Arch. 1926. Apie Angliją pokariniu metu: Leubuscher, Liberalismus und Protektionismus in England, 1928.

Kitokios, bet nemažesnės reikšmės turi visa tai, kas galima pavadinti gamybos politika: produktyvinių jėgų kėlimas tuo yra svarbus mūsų tikslams, kad jis tarpiškai atsiliepia užsienio prekybai. Čia norima prekių įvežimas trukdyti ar nukreipti į tam tikras vėžes, o iš antros pusės, skatinti bei gaivinti, o gal papiginti išvežimas. Tiesioginai čia turima galvoj vadin.

---

tumais reikalingas laipsniuotinių tarifų, kraštas su mažais atstumais turės daugiau imti pagrindan prekių transportingumą, taigi vertės tarifus. Pirmasai atvejis tinka, sakysim, Vokietijai, antrasis — Anglijai.

„prekybos balansas“ ir jo nepalanki įtaka keičiamajam kursui, aukso atsargai ir valiutai. Šiuos kai tik samprotavimus dažnai sutinkame, kaip motyvus pozityviniam gamybos rėmimui. Pageidaujama, kad dalykai čia pagerėtų ilgam metui, atsižvelgiama ypač ir į finansinę užsienio prekybos pusę, kuri visados yra svarbus prekybos politikos tikslas. Jei teisinga, kad tarpvalstybinius prekių mainus nulemia „aktyviniai faktoriai“, tai vis tik pačius tuos faktorius galima tūleriopai paveikti iš gamybos pusės. Mes matėme, jog tarptautinis darbo pasidalinimas iš dalies remiasi tik istoriniu pranašumu, kaip tai teisingai nurodė jau M i l l'is. Gi tą pranašumą daugeliu atžvilgių sudaro pačios valstybės, remdamos įvairiomis priemonėmis tam tikras šakas. Dažnai atrodo racionaliau neiti muitų politikos keliu ir nesiimti muitų priemonių. Iš esmės tokių rėmimo būdų netrūko nė vienoje gadynėje. Ir valstiečių išlaisvinimas bei amatų laisvė sudarė sąlygas, kurios i n t h e l o n g r u n turėjo paveikti tarptautinį mainų santykiavimą. Čion prisideda ir kitos priemonės, ypač švietimo bei specialinio mokslinimo srity ir d. kt. Visa tai galima būtų pavadinti a k t y v i u o j u p r o t e k c i o n i z m u, tuo tarpu kai prekybos politikos protekcionizmas tėra daugiau pasyvus. Užteks čia paimti tik pora iš daugelio punktų, ir jau bus matyti, kad vien prekybos bei muitų politikos priemonės vis delto tėra tik vienas iš daugelio galimumų.

1. Pramonės gali būti r e m i a m o s s u b v e n c i j o m i s labai įvairiais būdais, neomerkantilistinė praktika rodo tam pakankamai pavyzdžių: atleidžiant nuo mokesčių, duodant išimties tarifus, tiekiant kredito, nustatant palaipsninius mokesčius, kaip štai cukrui arba alui, palengvinant ar pasunkinant dėjimąsi į sąjungas. Nemažos svarbos turi, pagaliau, ir tokia priemonė, kaip steigimas ypatingų mokslinimosi įstaigų, tyrimo institutų, technikinių specialinių mokyklų, normavimas įstatymais amato mokinių būvio; čion taip pat reikia skirti tiekimas premijų už aukštos kokybės dirbinius. Gana bus nurodžius čia pavyzdžiu Japoniją, varanti dideliu užsimojimu tokią autarkinę gamybos politiką. Visa tai yra tarpiškos priemonės, o ne betarpiškos, kaip štai „Trade Facilities Act“ ir panašios, kurios tiesioginai palieČia eksportą.[1] Čia dažniausia valstybė, kaip visuomeniškos

[1] Apie naują šios subvencinės politikos išsiplėtimą Anglijoj žr. Balfour-Report, be to, minėtąjį L e u b u s c h e r'io veikalą.

minties reiškėjas, paima į savo rankas aukštesnį techniknį mokslinimą, steigia tam tikrus specialinius institutus ir tiesia ranką privatinei pramonei. Visa tai yra etatizmo ir intervencionizmo priemonės (anot Mises), kurios beveik visur laikomos savaime suprantamu dalyku. Juk net Adomas S m i t h'as ir M i l l'is pritarė valstybės iniciatyvai ten, kur privatiniai asmens negali ar nenori tokių įstaigų steigti. Dažnai valdžia savo iniciatyva padaro tik pradžią, nesiimdama paties vykdymo į savo rankas. Moderninio ūkio išrutula davė stiprų akstiną galimumams kurti tokias bendrines ir visuomeniaūkiškas institucijas.

Atskirose valstybėse šiuo atžvilgiu dalykai nelygūs. Juk ir privatinė verslamonininkų iniciatyva bei gabumai ne visur vienodi. Tačiau be didesnės ar mažesnės šios rūšies paramos nepalieka net ir Anglija ar Jungtinės Valstybės. Jaunesniuose kraštuose ji juoba yra daug didesnė. Japoniją jau minėjome. Bet taip pat ir Italija, Rusija, Ispanija tariasi negalinčios be jos apsieiti. Čia, be to, žymu, ir tam tikri tautinio charakterio skirtumai. Naujaisiais laikais verslamonininkų veikla atrodo daugiausia prigijusi germaniškai-angliškose tautose, tuo tarpu kai neromaniškai - slaviškos tautos labiau pasikliauna valstybine iniciatyva. Tas pat galima pasakyti apie kolonizuotuosius naujakraščius. Šie tautiniai ūkio politikos ypatumai ligi šiol nebuvo pakankamai įvertinti.

Visos šios institucijos ne būtinai jau turi būti nukreiptos prieš importą arba savojo eksporto sustiprinimui. Aišku betgi, kad jos t a r p i š k a i padeda ugdyti vidaus produktyvines jėgas ir tuo kai tik palankiai veikia eksportą. Liberalizmas dažniausiai pripažįsta šios rūšies netiesioginį rėmimą, kaip jau matėme iš S m i t h'o ir M i l l'io pavyzdžio. Visos tos bandymo stotys, technikinės įstaigos, mokomosios dirbtuvės, patentų įstatymdavybė — neprieštarauja liberalizmo tikslams, o gal būt dar ir tam tikri įrengimai, kurie praverčia eksportui, kaip štai kredito apdraudimas, informacijų biūrai[1], konsulatai bei prekybos rūmai užsieniuose. Šių steiginių skaičius naujaisiais laikais visur žymiai padidėjo ir jų veikimo sritis prasiplėtė. Gal būt, niekur kitur tas nėra taip žymu, kaip Jungtinių Valstybių įrengimuose kai kurioms pramonės šakoms. Antai, chemika ten stengiamasi

[1] Geriausiai bene bus organizuotas Amerikos informacijų biūras — „Bureau of foreign and domestic Commerce".

paremti ir išauklėti ne tik muitų politikos būdais, bet ir pozityvinėmis priemonėmis. Iš antros pusės, net ir Anglija pradėjo skatinti, kelti ir remti atskiras pramonės šakas. Pokariniai laikai tuo ypač pasižymi, bet šis neomerkantilizmas vargiai jau begalima vadinti išimtimi, ypač naujai prasikuriančiuose kraštuose.

2. Jei čia suminėti dalykai yra bendrosios rėmimo formos, tai atskiros valstybės eina toliau, padėdamos tiesiog įkurti pramones, ir, būtent, tokias, kurios praverčia tautinės nepriklausomybės ir savirūpos reikalui. Kita jau byla, ar tie valstybiniai paraminiai turi perspektyvų ir vešėti. Mums šiuo tarpu rūpi tik pats faktas, nes jis gali padaryti žymios įtakos tarptautiniams mainams: pavyzdžiui, skerdyklų ir šaldytuvų įrengimas Australijoje ir Argentinoje įgalina gyvulių produktų eksportą ir tuo sprendžiamai paveikia žemės ūkio gaminių kainas. Gyventojų pajamos žymiai padidėja: išvežami jau nebe patys žemės ūkio produktai, o jų apdirbiniai, į kuriuos įdėta daugiau darbo.

Svarbus dalykas — i š n a u d o j i m a s ligi tol l a t e n t i š k a i g l ū d ė j u s i ų j ė g ų ar tai anglių, ar vandens, ar kitų medžiagų. Pigios jėgos patiekimas gali duoti savosioms pramonėms žymios pirmenybės. Šių medžiagų išnaudojimu visų pirma tikimasi sumažinti importas ir įgyti didesnė nepriklausomybė užsienio atžvilgiu. Šveicarija, Švedija, Austrija, Italija, Rusija — visos jos stengėsi padaryti visuomenei naudingomis savojo krašto (vandens) jėgas. Čia vis viena, ar tą darbą pasiimtų valstybė ar savivaldybės. Dažnai valstybė tik praveda kelią verslamonininkų iniciatyvai, kurie čia lėčiau dirba. Šios visuomeniškos pagalbos prireikia del tos priežasties, kad tokių verslamonių rentabilingumas negreitai pasirodo, o antra vertus, jaunuose kraštuose privatinio kapitalo sudarymas eina tik pamažu. Čia tad dar greičiausiai įvykdomas tautinės gamybos rėmimas, neapsunkinant perdaug visuomenės.

Atskiras dalykas yra pačių naujų pramonių steigimas, kaip štai, dažų pramonės Anglijoj ir Jungtinėse Valstybėse, tekstilinės pramonės Balkanuose, lygiai kaip kitados namų pramonės Silezijoj ir t. t. Visų pirma, didelės svarbos turi g i n k l a v i m o s i p r i e m o n i ų steigimas, nes nuo jų pareina labai daug kitų šakų. Čia anaiptol nėra reikalo, kad privatinis verslamonininkas būtų visai aplenktas, pakanka, jei valstybė duoda užsakymų, kredito pagalbos, ar kitų kurių palengvinimų

„tautiškiems tikslams“. Sėkmingumas pareina, berods, nuo tam tikrų būtinųjų sąlygų: mitrių darbo jėgų, kurios ir pigiau gamina, arba parankaus žaliavos būvio. Tokie pramoniniai bandymai nekartą buvo daromi ir remiami valstybinėmis priemonėmis daugely kraštų (Vengrijoj, Graikijoj, Japonijoj, Italijoj, Ispanijoj) ir dargi ne be pasisekimo. Ypač turimųjų žaliavų išnaudojimas visur duoda progos išdaiginti savąsias pramones. Didelį vaidmenį čia vaidina transporto sutaupymas. Medžio apdirbimas Rusijoje ir Suomijoje, vilnos Australijoje, gyvulių produktų Argentinoje, medvilnės Indijoje, rūdų Pietų-Afrikoje—vis tai yra tam pavyzdžiai: šiais atvejais galima kalbėti apie „monoindustrializaciją“. Čia stengiamasi, užuot eksportavus žaliavas, iš kurių didelių pajamų teturi žemininkai, pasigaminti darbo vertenybių ir tuo padidinti pelną. Ypač po didžiųjų karų esti laikotarpis, kada uoliai imamasi tokias pramones kurti. Nėra abejojimo, jog čia naturaliniai duomens sudaro pranašumą ir delto sėkmė visai galima. Jei jau kalbama apie naturalinį „darbo pasidalinimą“, tai jokiu būdu neseka iš to išskirti ir žaliavų apdirbimo tam krašte, kur jos gaunamos. Ir juoba jaunesniuose kraštuose, kur kapitalas bei verslamoninkų veikla dar reikalingi paskatinimo, valstybei gana dažnai tenka imtis iniciatyvos, ar bent savomis priemonėmis įgalinti, kad to darbo būtų imamasi. Industriniams kraštams tatai užkemša ligišiolines pardavyklas, nes dabar ten svetimą tiekimą atstoja savasis. Dažnai buvo vaizduojama, jog ši jaunesniųjų kraštų emancipacija gresianti padaryti galą Europos industriniam viešpatavimui.

3. Tolesnė tokio gamybos rėmimo priemonė gali būti ž a l i a v ų p a r ū p i n i m a s senesnių kultūrinių kraštų pramonėms. Šiaip jau paliekama laisvai prekybai pristatyti tų žaliavų ir išlyginti jų kainas. Bet čia ir vėl moderninės išrutulos ypatumas yra tas, kad valstybė stengiasi užtikrinti šiuos pristatymus savojo krašto pramonei, nes nuo to pareina viso krašto gyventojų buities galimumai. Čion tenka skirti įsigijimas kaučuko, žibalo, medvilnės, medžio, rūdos, anglių — jei suminėsime tik keletą svarbiausių medžiagų. Jos tapo neišvengiama būtinybe moderninių kraštų gyvenimo reikmenims. Jų užsitikrinama įvairiais būdais — kolonijų įsigijimu, politinėmis sutartimis, laiduojant pristatymą ar įsigalint didžiuose prekybos ke-

liuose, arba net ir prisijungiant svetimus kraštus. Ypatingai didžiulis dalykas yra tvankų įtaisymai Asuane ir Egipto gamybos perstatymas medvilnės produkcijai, atliktas Anglų valstybinėmis priemonėmis. Čia minėtina taip pat žibalo eksploatacija Baku, žibalo interesų rėmimas politinėmis priemonėmis, duodant privilegijų, tiesiant kelius, vedant diplomatines derybas, kurios to tikslo pasiektų. Visur čia siekiama įgyvendinti Fridricho List'o auklėjimo idėja daug kitoniškomis priemonėmis, negu vieni tik muitai.

4. Nepaprastai išaugo ž e m ė s ū k i o gamybos rėmimas. Ypač naujieji kraštai daro tai įvairiausiomis metodėmis — dovanoja žemės, stato drėgmėtiekos įtaisymus, skiria premijas už aukštos kokybės gaminius, duoda eksporto palengvinimus, tiesia geležinkelius (siauruosius geležinkeliukus) — vis valstybės lėšomis ar bent su valstybės garantijomis. Pavyzdžių tam randame naujuose Amerikos ir Australijos kraštuose. Panašiai vartojami k r e d i t o p o l i t i k o s būdai, išduodant avansų derliui, arba imantis jo valiorizacijos, kaip štai kavos ir kaučuko gamyboje. Senesniuose kultūriniuose kraštuose šioj srity pažymėtina ūkio mokyklų tinklo plėtimas, elevatorių statymas, kreditavimas sulig varantais, drėgmėtiekos įtaisymų rėmimas. To pat tikslo siekia ir dalis migracijos politikos, kaip tai aiškiai matyt iš pietinių Amerikos valstijų rūpesčio gauti sezoninių ateivių. Žaliavų parūpinimui ir žemės ūkio gamybai valstybinės paramos galimumai atrodo dar didesni, negu pramonei. Be abejojimo, šiais atvejais greičiausiai dar gali būti vilties, jog tatai atneš naudos visuomenės ūkiui ir pakels produktyvines jėgas, nors kaip tik šios priemonės mažiausiai įeina į normalės protekcinės politikos rėmus.

Pagaliau, nereikia išleisti iš akių p a t e n t ų į s t a t y m d a v y b ė s. Savaime čia, berods, nedaroma skirtumo savojo krašto naudai, nes juk kiekvienas svetimšalis turi teisės patentą įsigyti. Bet kaip tik šitai ir gali būti pakreipta savosios pramonės naudai, kai nustatoma ypatingos taisyklės gamybos vietai, ar išorinė forma ir tuo būdu privilegijuojama tam tikros savos pramonės šakos prieš užsienį (Pavyzdys: „Made in Germany" - Act.).

Iš viso tokių priemonių gamybai remti yra nemaža ir jos dargi nevisados reikalauja didelių kaštų ar netarpiškos rizikos.

Šios priemonės neabejotinai turi didžiulės reikšmės visoms tarptautinių ūkio santykių šakoms, ir jos greičiau per maža, negu perdaug įvertinamos. Naujaisiais laikais šios metodės taikomos platesniu mastu, negu bet kada anksčiau. Liberalizmui jos, berods, nėra visai svetimos. Tik ką liberalizmo metodės turi omeny daugiau dvasinį ir techninį žmogaus stiprinimą, o ne tiek materialinę paramą ar tiesioginį ėmimąsi verslamonių. Jį gerai pamokė patirtis su tiek nevykusių įkūrų ir dirbtinių ramsčių merkantilizmo metu: jis perdaug gerai žinojo esant labai problematiškus bandymus, kurių buvo imamasi be didelio apdairumo ir be tikrų sėkmingumo perspektyvų. Gana dažnai toks dirbtinis globojimas išperi pramonę, kuri paskum nuolatos reikalinga apsaugos. Aplamai betgi šio aktyviojo protekcionizmo nereikia permenkai įvertinti. Atskirose valstybėse mentalitetas šiuo atžvilgiu nėra vienodas. Taip štai, Japonija ir Prancūzija priklauso prie tokių šalių, kur verslamoninkai atrodo iš anksto reikalingi tokios paramos. Apskritai romaniškoms ir slaviškoms tautoms ši metodė yra prilygtinė (adekvatinė). Antra vertus, tam tikrais laikotarpiais mentalitetas labiau į ją linksta, negu kitais; ypač charakteringa ji atrodo pokariniams laikams. Gamybos rėmimo priemonės tiesioginai skiriamos, berods, vidaus rinkos sustiprinimui, bet jos siekia daug toliau ir netiesioginai įgyja elementarinės reikšmės tarptautiniams ūkio santykiams aplamai. Jos yra auklėjimo priemonės be auklėjamųjų muitų, delto svarbios ir teoretiškai. Nemaža dalis moderninės industrializacijos, ypač už vidurinės Europos ribų, buvo pasiekta tik tokios visuomeniškos rėmimo politikos dėka. Čia jos vis reikalauja labiau pasingos tautos; aktingosios irgi mielai ją naudoja užu savo krašto ribų. Bet ir joms pačioms šis „aktyvusis protekcionizmas“ nėra svetimas.

III. Paramos metodės.

Sątraukinio veikalo ligi šiol trūksta, ypač tokio, kur būtų išnagrinėtas rėmimo politikos sėkmingumas, atsižvelgiant į tarptautinę konkurenciją. Mokslinis ūkio politikos gvildenimas dažniausiai praeidavo pro šalį šių problemų, kurios tačiau yra itin svarbios visam valstybinės įtakos klausimui.

Valstybinės metodės, veikiančios užsienio ūkio santykį su vidaus rinka, vartoja, pagaliau, dar ir kitokias priemones, ku-

rios tarnauja tam pačiam tikslui. Visų pirma, čia minėtina užsakymai, tiekimai, varžytynės valstybės ir savivaldybių darbams. Ligi šiol pakankamai neatkreipta dėmesio, jog tuo būdu sukuriamos ir nuolat aprūpinamos užsakymais ištisos tautinės pramonės; daugelis interesentų tiesiog reikalauja to, kaip savaime suprantamo dalyko. Tų paramų sritis yra platesnė, negu iš anksto galima būtų manyti. Anglijoje tokios pramonės vadinamos „sheltered industries", palyginti su „unsheltered", kurios to neturi. Pirmųjų skaičiun įeina tokios, kurioms vidaus rinka visiškai ar bent gerokai užtikrinta. Iš dalies tai jau nulemia transporto sąlygos, neleidžiančios gabentis iš tolo tokių gaminių. Šitai ypačiai galima pasakyti apie statybos pramonę, kuri turi tautinį, o iš dalies net lokalinį pobūdį ir tuo pat naturalinę apsaugą. Bet antra vertus, kai kurioms tautinės gamybos šakoms iš anksto laiduojama rinka iš visuomenės lėšų. Jungtinėse Valstybėse skaičiuojama, kad viešieji užsakymai sudaro $^1/_{10}$ dalį visos gamybos. Vokietijoje jie bus bent nemažesni. Ši dalis vidaus pramonei yra užtikrinta.

1. Visų pirma, svarbus dalykas, kaip tvarkomos viešųjų darbų varžytynės. Valstybė gali čia svetimąją konkurenciją ne tik prileisti, bet ir paskatinti ją, ieškodama svetimų pasiūlymų ir priimdama pigiausįjį, vis vien, kieno jis bebūtų daromas. Šituo keliu einama ten, kur stokoja savosios atitinkamos pramonės šakos, taigi daugiausia jaunuose kraštuose. Svetimieji pasiūlai gali būti prakeliami prieš savuosius kai tik del tam tikro prekybos politikos nusistatymo. Šitai dažnai esti priemonė įtraukti kraštan svetimąjį kapitalo investavimą. Naujoje kapitalo kelybos politikoje visose valstybėse tatai vaidina nemažą vaidmenį ir reiškia netiesioginę subvenciją savajai pramonei; kartu betgi turi iš to naudos ir užsienis. Kolonijose dažnai esti taip, kad metropolijos kraštas be jokių varžytynių vienas teatlieka valstybinius užsakymus. Tuo atveju ši dalis visai nėra tikrasis eksportas, o tik „vyriausybės užsakymai", metropolijos finansuojami. Ši pozicija yra gana žymi Anglų, lygiai kaip ir Prancūzų, o seniau ir Vokiečių kolonijinėje prekyboje. Ir prekybos balanse ji reiškia ką kita, negu privatinis eksportas: labai dažnai delto susidaro klaidinga pažiūra į kolonijinio eksporto reikš-

mę, jei ši pozicija nėra išskirta. Savajai pramonei betgi tai reiškia subvenciją iš valstybės lėšų.

Tačiau ir be to, gali ar tai būti aiškiai siekiama, ar savaime išeiti, kaip rezultatas šiaip visos protekcinės politikos, kad svetimai konkurencijai atkertamas kelias ir duodama pelnytis tik saviesiems tiekovams. Didelio tautinio įkarščio laikais tatai visados vaidina žymų vaidmenį. Šio privilegijavimo laikomasi net ir tada, kai grynai ūkišku atžvilgiu jis vargiai begali būti pateisintas. Naujaisiais laikais didžiuma kraštų daugiau ar mažiau vartoja šią metodę, kaip tai aiškiai daro, antai, Italija ir Ispanija. Bet jos tėra atskiri pavyzdžiai iš daugelio kitų, kur lygiai taip pat elgiamasi. Šitai eina drauge ir priemone nusmukusiai konjuktūrai atgaivinti ir pakelti. Čia regimai yra savosios pramonės rėmimas konjuktūros politikos būdu.

2. Panašiai tenka vertinti ir viešųjų orgnizacijų užsakymai ir tiekimai. Nuolat plečiantis valstybės ir savivaldybių veiklai, šios operacijos apims gan dideles sritis; valstybinė parama karo atveju čia paliekama nuošaliai. Jei dargi kiti tiekimai, palyginti su visa parduotimi, ir nebūtų taip labai žymūs, tai bent dviejose srityse valstybiniai užsakymai turi tikrai didelės reikšmės; jie gali iš savęs paveikti visą ūkį, žiūrint, ar jie tenka saviesiems, ar užsieniui: tai ginklavimosi pramonė ir geležinkelių statyba.

Ginklavimosi pramonė visais amžiais buvo ūkiui labai svarbi. Sombart'as išdėstė, jog didelė dalis modernines stambiosios industrijos kaip tik iš čia gavo pradžią ir įstengė išplėsti paklausus bei sukurti tam tikras įmones. Šitai tebegalioja dar ir šiandien, o gal net didesniam laipsny. Prisiminkime tik, kokio didumo buvo prieš karą valstybių išlaidos kariuomenės reikalams, ir pamatysime, kad vien tik šešiose didžiosiose valstybėse jos siekė daugiau kaip 3 milijardų markių, iš kurių apie pusė teko daiktiniams reikmenims.[1] Ne mažiau

[1] Tiesioginis palyginimas ir čia, žinoma, būtų labai sunkus. Kalbamieji apskaičiavimai remiasi Statesman's Yearbook ir statistiniais metraščiais. Čia betgi svarbu pats principas. Reikėtų kartą apskaičiuoti, kiek valstybės išlaidų tiesioginai tenka atskiroms pramonėms. Išeitų greičiausiai gana nuostabus rezultatas, kad jos sudaro labai žymias sumas. Vokiečių statistikos biuro apskaičiavimu Vokietijoje 1927 m. vals-

svarbios buvo ir išlaidos karo laivynui. Ir vienos ir antros padengiamos iš visuomeninių lėšų ir daugumoje valstybių — jau vien del saugumo motyvų — atiduodamos tik savosioms pramonėms. Tuo būdu n u o l a t buvo maitinamos didelės pramonės šakos, o iš dalies netgi naujai sukuriamos valstybės lėšomis. Toks maitinimas įgyja reikšmės delto, kad šiuo būdu svarbioms geležies pramonės šakoms apskritai užtikrinama vidaus rinka. Po karo dažnai reiškiasi griežtesnė tendencija šią pramonę plėsti toliau ir ją nacionalizuoti. Vien tik šešiose didžiosiose valstybėse daiktinės išlaidos karo ir laivyno reikalams 1926-27 metais sudarė nemažiau, kaip 5 milijardus markių. Sunkiajai ir ginklavimosi pramonei tatai iš tikrųjų yra labai svarbi pozicija ir reiškia stipriausią apsaugą net ir be ypatingų muitų. Dažnai vartojamas posakis, esą kraštas negalįs ilgai pakelti ginklavimosi išlaidų, jau logiškai nėra pagrįstas: visados kraštas gali jas pakelti, nes jos vėl atitenka pramonei, kuri nemaža dalimi iš to ir gyvena. Sunkiojoj pramonėj ypač veikia degresyvinių kaštų dėsnis: gamybos išplėtimas ir nuolatinis kapitalo naudojimas yra jai būtinoji sąlyga. Delto bandoma įtraukti taip pat svetimieji kraštai ir išplėsti pardavimas. Iš antros pusės, nieku būdu neturi mažėti krašto ginklavimosi išlaidos, nes nuo to pareina įmonių ekzistencija. Čia turime elementarinį pavyzdį maitinamų ir apsaugomų priemonių.

G e l e ž i n k e l i ų s t a t y b a irgi turi tokios pat pagrindinės reikšmės šių dienų stambiosios pramonės plėtimuisi ir būviui. Iš pat pradžių tam reikalui labai dažnai buvo tiekiamos valstybės lėšos (Bavarija, Belgija, Rusija, Japonija), ar bent procentų garantijos (Prūsai, Prancūzija), kurios ėjo savosios pramonės naudai ir rėmė ją. Plačiausiai, galėt, pasireiškė tai Rusijos geležinkelių statyboje, kuri tiesiog maitino tenykštę geležies pramonę, savaime buvusią nepalankiose sąlygose. Net ir ten, kur statybai kapitalo turi būti skolinama iš užsienio, darbų vykdymas, juo galint, stengiamasi rezervuoti savajai pramonei. Svetimose pasaulio dalyse duodami valstybiniai užsakymai geležinkelių paviršiaus medžiagai, vagonams, lokomotyvams, kelių tiesimui ir t. t.; vis didėjant tenai gyventojams, tie užsakymai tenka nuolat turėti omeny. Pastaruo-

tybės, valstybinių geležinkelių ir federalinių kraštų (Länder) — taigi be savivaldybių — d a i k t i n i a i u ž s a k y m a i siekė 3,4 milijardų vok. markių.

ju laiku kai tik šioj srity siekiama tautinės pramonės sustiprinimo; nacionalizuojant geležinkelių statybą, dirbtinai stiprinama vidaus rinka. Čia charakteringas „Indian Stores Departament“: tai yra pramonės rėmimas dideliu mastu, galįs sprendžiamai paveikti užsienio prekybą tiek pozityviniu tiek negatyviniu atžvilgiu. Vyksta dideli svetimo kapitalo investavimai, kad energingos paramos dėka suteiktų užsakymų savajai pramonei. Tuo būdu kreditorėje valstybėje susidaro priešingumas tarp kapitalo ir eksporto interesų. Nes kapitalo interesams rūpi kuodidžiausis pelnas, nors del to turėtų nukentėti ir krašto eksportas. Kaip ankščiau matėme, pasitaiko ir kitas būdas, kai valstybinė paskola užsieniui duodama ta sąlyga, kad už ją būtų padaryti užsakymai kreditorės valstybės eksportuojančioms pramonėms. Atmeskime tokius viešuosius užsakymus — ir tūlos eksporto pozicijos išdils.

3. Pagaliau, neretos ir tiesioginės subvencijos atskiroms pramonės šakoms. Štai pastaruoju metu Anglija gausiai subsidijuoja sunkiam būvy atsidūrusias pramones. Reikšmingiausia atrodo anglių pramonės subvencija darbininkų naudai. Ji drauge reiškia ir eksporto rėmimą. Panašiai ir „Trade Facilities Act“ tiekia valstybės garantiją už paskolas organizacijoms ar firmoms: ligi 1926 m. tokių subsidijų buvo išduota 65 milijonai sv. Aštraus krizio atvejai pasitaiko dažnai, sakysim, Anglijos anglių kasykloms, Prancūzijos vynuogių augintojams, Amerikos medvilnės gamintojams. Visados čia tiekiama valstybinė parama įvairiomis formomis. Tuo dirbtinai papiginama savoji gamyba ir jau mažių mažiausiai neprileidžiama svetimo įvežimo. Bet šis kelias taip pat veda į skatinimą eksporto pigiomis kainomis.

4. Galima visa tai smerkti, kaip „etatizmas“ ir „intervencijonizmas“. Kartais čia iš tikrųjų produktyvinės jėgos klaidingai nukreipiamos ar bent neracionaliai panaudojamos. Tačiau nedera permenkai vertinti pačių tų administracinių priemonių, kurių veikimas nuolat reiškiasi, ar tai šalinant susidariusius sunkumus, ar steigiant institucijas, kurios neįmanomos be viešųjų organų pagalbos. Įvairiuose kraštuose jos nevienodai plačiai vartojamos. Bet apsieiti be jų neapsieina nė vienas kraštas, netgi nei Jungtinės Valstybės, iš kurių to dar greičiau-

siai galima būtų laukti.[1] Juk jau ir Smith'as bei Mill'is patiekė labai plėtrias formules, kurios galų gale ir visą šią administracijos praktiką galėtų apimti: būtent, patartina esą steigti valstybės iniciatyva tokie steiginiai, kurie siekia toliau užu privatinių interesų. Šios reikšmės jokiu būdu negalima iš anksto numatyti; šios kompetencijos ribos nuolat plečiasi.

Tatai betgi nieko dar nepasako apie pačią linkmę, kurios laikosi ši ūkio administracija. Iš esmės čia labai gali būti administratyvinis liberalizmas. Kliūčių pašalinimas gan dažnai reikalauja valstybinės intervencijos. Antra vertus, dažnai tik svetimi valstybiniai užsakymai ir sudaro tarptautinius mainus, kurių šiaip jau nebūtų buvę. Šitai vėlgi teigiamai atsiliepia savųjų verslamonininkų veiklai. Ypač tai galima pasakyti apie jaunuosius kraštus, kurie be šito vargiai ir beturėtų svetimą importą. Šituo būdu palengvinamas į juos kelias, išplečiamas transportas, ar bent jau laiduojamas svetimų verslamonių saugumas. Tatai visados turėjo didžiulės reikšmės. Toks administratyvinis liberalizmas ligi šių dienų yra galingas akstinas visai eksporto prekybai. Svetimų vyriausybių pagalba čia dažniausiai būtinai reikalinga: be koncesijų tiekimo svetimieji verslamonininkai vargiai bebūtų pirmiau pasišovę. Tokiam vyriausybės įsikišimui neprieštaraujama, ir jau mažiausiai jam priešingos eksportuojančios pramonės, nes jos negali gyventi vien iš privatinių užsienio užsakymų. Šitai atitinka užsienio prekybos rėmimas pozityvinėmis valdžios priemonėmis: užtenka čia tik nurodyti į visą mokyklų bei švietimo sritį, kuri neabejotinai daug padėjo vokiečių eksportui.

Iš antros pusės, administratyvinis protekcionizmas pastaraisiais dešimtmečiais žymiai sustiprėjo. Sąlygos tam po karo buvo ypačiai palankios. Mes matėme, kaip demokratijos įsigalėjimas sudaro giliausią priežastį, delko šios tendencijos neišvengiamai turi prasiveržti. Jei sąjungos ir monopoliai tiek jau atstoja individualinius ūkius, kad konkurencija tampa daugiau ar mažiau pašalinta, tai ir kiti interesentai nepanorės atsižadėti kontrolės. Įstatymdavybėje ir administracijoje tada duoda to-

[1] Kaip labai ši didėjanti valstybės veikla yra charakteringas laiko pažymys, tai matyt ne tik iš žinomosios Keynes'o paskaitos, bet ypač iš to, jog ši mintis tolydžio vis labiau įsigali Jungtinėse Valstybėse. Pažymėtinas, antai, pasisakymas E. A. Ross, Principles of Sociology, 1925, kurs tokią valstybinę politiką laiko jau savaime suprantamu dalyku.

ną naujieji sluoksniai. Ši aplinkybė tuo yra svarbi kai tik tarptautiniam ūkio santykiavimui, jog dažnai šios pajėgos remiasi valstybine galia. Delto čia parodėme keletą iš viso arsenalo tokių priemonių, kad būtų suprasta jų svarba. Nes antraip visas dėmesys pergreit nukrypsta vien į muitų politiką. Pastarajai juo lengviau dedama perdidelės reikšmės, juo mažiau žinoma apie netiesiogines administracijos priemones. Jei tarptautiniai santykiai yra neišskiriamai susiję su paties krašto ūkio vidine išrutula, tai čia juk administracijos įtaka pasireiškia visuose punktuose. Kokiu sėkmingumu — tai jau kitas klausimas. Moderninio verslamoninko vaidmuo del to nė kiek nemažinamas, jei tinkamai įkainuojama išplėstos administracinės politikos reikšmė tarptautiniams ūkio santykiams. Tada tik bus saugojamasi pervertinti viena pati prekybos politika bei jos padariniai ir vienašališkai dėti jai atsakomybė ten, kur iš tikrųjų veikia visai kitokios priemonės. Anot Bastiat'o žodžių — kiek pakeistų sulig mūsų laikais — jei visuomenės gyvenime skirti tai, apie ką girdima, ir tai, apie ką negirdima, tada administracinės priemonės priderės pastariesiems dalykams. Ir vis delto jų įtaka yra labai didelė.

Baigiant reikia pridurti dvi pastabos. Ką administracija išgali — tai n u s t a t y t i, ar eventual. pakeisti g a i r e s, pagal kurias eina ūkio procesas. Ne daugiau. Visa kita daugiausia padaro savasis interesas ūkio vadų, kurie, šiaip ar taip, moderniniam ūkiui duoda akstiną ir varomąją jėgą. Kelio nurodymas ir gairių nustatymas delto randasi vis reikalingesnis, kad kapitalo rizika žymiai pašoko ir atsakomybė padidėjo. Šitai dera tikrai aktyvioms Europos-Amerikos kultūros pasaulio tautoms, su kuriomis čia turime reikalą. Atrodo, kad to negalima tiek pat pritaikyti labiau pasyvioms tautoms orientališkai -azijinio ir ibero-pietamerikinio kultūros skritulio. Ten, kiek matyt, verslamoninkų veikla reikia dar išplėsti ir įstatyti į vėžes. Delto ir administracijos uždaviniai bus ten daug didesni ir kai tik tarptautiniam ūkio santykiavimui turės daug platesnės ir gilesnės reikšmės.

Iš antros pusės, žiūrint tos ar kitos administratyvinės priemonės, vis tiek, kokios ji rūšies bebūtų, niekad nereikia užmiršti svarbiausios tezės, kuri eina ištisai per visą mūsų dėstymą, būtent — jog visi šių dienų ekonominiai santykiai turi r i n k o s

pobūdį, ir tuo pat yra dvipusiška. Tarptautinėje prekių apyvartoje negali būti daugiau parduota, negu pats pardavėjas nori įpirkti prekių ar prisiimti patarnaujamųjų veikinių, ir atgrįžčiai. Tiek pozityvinės, tiek negatyvinės administracijos priemonės niekaip negali išvengti šio pagrindinio fakto. Jis paprastai perdaug lengvai išleidžiamas iš akių, tarsi būtų galima kas sau izoliuotai imtis kurios nors priemonės, nesukėlus tuo pat būtinai ir atveiksmio.

VII SKYRIUS.

Muitų politikos technika.—Prekybos sutartys.

Muitų politikos technika, kuri literatūroje užima pernelyg daug vietos ir kuriai paprastai dedama perdidelės reikšmės, bus čia nagrinėjama tik bendrai visos užsienio ūkio politikos rėmuose. Literatūros nurodymai randami visuose veikaluose apie prekybos politiką ir atitinkamuose „Handwörterbuch der Staatswis". straipsniuose. Plačiai pas Gruntzel, System der Handelspolitik, 1928, ir Culbertson, The Foreign Trade Policy, 1927.

Mūsų uždavinys buvo parodyti, jog be pačios muitų politikos valdžia turi dar daugelį kitų priemonių, kuriomis gali pasiekti užsienio prekybos skatinimo ar trukdymo, žiūrint, koks yra bendrasis dvasinis laiko krypsnis. Liberalizmas ir protekcionizmas abudu lygiai atrodo galimi, nors pastarasis naujaisiais laikais dažnai ir ima viršų. Bet koks sprendimas čia tad būtų klaidingas, jei žiūrėtume vien tik muitų politikos išskirtinai. Ji tenka imti drauge su visomis vidinėmis ir užsieninėmis administracijos priemonėmis; pati viena ji sudarytų netikrą vaizdą, tiek linkmių, tiek padarinių atžvilgiu. Tiesa tačiau, jog muitų priemonės visados buvo viešųjų diskusijų centre, pirmiausia jau del to, kad jos yra parlamentarinės įstatymdavybės dalykas. Palyginti su tuo, administracinės priemonės visai maža tesvarstomos viešumoje. Taip tad muitų politika dėliai savo daugpusiškos problematikos yra pakankamai svarbi ir reikalauja atskiro nagrinėjimo: juk kai tik ji atrodo ypačiai tam tikusi faktinai daryti didžiausios įtakos prekių apyvartai tarp atskirų kraštų.

I. Sąvokų skyrimai.

1. Kaip artimiausia priemonė užsienio prekybai paveikti, eina draudimai. Ši sena metodė iš merkantilizmo palaikų buvo taikoma dar ir naujosios išrutulos eigoje. Čia nereikia dėti perdidelės reikšmės toms priemonėms, kurių buvo griebiamasi iš bėdos ar negerovės po sunkių sankrėsmų laikų, kaip štai po pasaulinio karo. Eksporto draudimai apskritai esti tik ten, kur žaliavos ar svarbios medžiagos turi būti sulaikytos krašte vidaus vartojimo reikalui. Jie svarbūs iš atžvilgio į vidinį kainų susidarymą. Didesnių išimčių, berods, esti karo metu, kada daugelis dalykų draudžiama išvežti del sveikatos ir saugumo priežasčių; lygiai taip pat ir valiutos suirimo metu tokie draudimai turi laiduoti savųjų gyventojų aprūpinimą. Vis labiau stokojant kai kurių žaliavų, galimas, berods, daiktas, kad ateity tokių draudimų ir dar padaugės. Kitaip yra su importo draudimais. Seniau jie vaidino beveik visose šalyse didelį vaidmenį — Anglijoj jie buvo panaikinti tik 1842 m., Austrijoj — 1851, Prancūzijoj — 1880. Ir pastaruoju laiku jie dar dažnai pasitaiko. Anglijoje po karo savosios pramonės apsaugai buvo uždrausta įvežti dažai; tokie pat draudimai lietė ir gaminius vadin. raktinių pramonių, kurios turėjo būti išugdytos. Jungtinėse Valstybėse irgi nepabijota imtis šių drastiškų priemonių. Kitas dalykas — draudimas įvežti tokias prekes, kurių neleidžiama viduje gaminti (pavz. alkoholio), arba kurių gamyba yra valstybės monopolis (pav., tabakas). Gyvulių importo draudimas del veterinariškai-sanitarinių sumetimų, — tiesa, ir ne be protekcinio pašalies tikslo, — pasitaiko labai dažnai (Vokietijoj nuo 1894 m.).

Jei tuo bandoma suteikti paramos savajai pramonei, tai čia lazda turi du galu, nes ir kiti kraštai gali imtis priešingų priemonių. Tada visa pareina nuo draudžiančios valstybės reikšmės ir stiprumo, ar iš tikrųjų kitas kraštas atsakys retorsyvinėmis priemonėmis. Ši metodė tėra labai grubus būdas, kurs laikinai tegali būti pateisintas. Taip pat ir draudimas išvežti rupmenas (Schrott), kaip ir kiti panašūs draudimai vargiai begali būti nuolatos išlaikyti, nes jie dirbtinai veikia kainas. Tokion sistemon, kur šiaip jau įmonės vedimas ir kainų susidarymas vyksta laisvoje rinkoje, jie netinka, o tik ten, kur yra visuotinis verslo reguliavimas. Pagaliau draudimas įvežti prabangos daly-

kus turi paveikti tam tikrų sluoksnių reikmenų linkmę ir, be to, sudaryti palankų prekybos balansą. Abeja tik labai ribotai tėra galima ir taip pat labai lengvai gali iššaukti priešingas priemones, kurios pakerta apskritai visą prekybą, kadangi prabangos sąvoka yra gana svyruojanti.

Kitaip veikia importo bei eksporto kontingentavimo sistema: ji apriboja prekių kiekį. Tai yra bandymas reguliuoti mainus ir sustiprinti vidaus ūkį. Ši sistema plačiausiai išdirbta Rusijoj. Čia jau vien del stokos atsimokamųjų veikinių tegali būti įleidžiami tik visų reikalingiausieji dalykai. Ir kiti kraštai pastaruoju metu daug kur ėmėsi importo kontingentavimo sistemos. Pavyzdžiu gali būti Vokietijos importo kontingentavimai automobiliams, vynui, šaldytai mėsai; gyvuliams jau anksčiau šis principas buvo pritaikytas. Italija, Ispanija (anglims), Prancūzija, Japonija (dažams) taip pat pasirinko šį valstybės aprėžto kontingentavimo kelią. Ir vėlgi del dvejopų sumetimų: viena, prekybos balansui manipuliuoti, antra turint galvoj stipresnę apsaugą atskiroms pramonės šakoms. Kadangi kontingentas paprastai nustatomas mažas, tad jo įtaka kainoms esti daug stipresnė ir efektingesnė negu muitų. Jei įvežtasis kontingentas turi žemas kainas, tai vis delto krašte jis nedaug tegali kainas paveikti. O kai reikmens perviršija jį, tada tik nedaugelis pirkėjų teturi iš to naudos. Bet iš antros pusės, paties kontingento kainos paprastai laikomos juo galima aukštesnės, ypač jei dar prisideda įvežamasis muitas. Pardavėjai čia nebeturi intereso žemomis kainomis pasiekti didesnės parduoties, o derinasi prie aukštesnių vidaus kainų. Kontingentavimas savo padariniais, berods, nėra tolygus draudimui, bet jis nereiškia ir tikros konkurencijos. Vidaus rinka rezervuojama daugiausia savajai pramonei. Kontingentavimas reiškia monopolį, kurs leidžia kainai kilti ligi viršutinės ribos, sudaromos savosios gamybos. Kaip nusistatys pati kaina, tatai iš esmės pareina jau nuo vidaus rinkos sąlygų, bet ne nuo kontingentuoto įvežimo. Pavyzdžių tam yra daug, antai, kainų susidarymas vokiečių automobilių pramonėje arba mėsos įvežimo atveju.

Importo draudimas ir kontingentavimas yra du ginklai labai abejotinos vertės ir pritaikytini tik tam tikromis aplinkybėmis kuriems-ne-kuriems gaminiams. Kaip laikina priemonė, ši

metodė gali ir duoti auklėjamųjų padarinių; kitas betgi dalykas, jei ji būtų nuolat vartojama. Abu tiedu būdai pralaužia laisvo mainų ūkio sistemą. Jie pridera reguliuotiniam ūkiui, kurio vieną grandį jie ir sudaro. Ne mūsų darbas čia vaizduoti tokį grynai administratyvinį ūkį su visomis jo išdavomis. Tūli sumanymai, kurie po karo buvo kilę del tokio užsienio prekybos reguliavimo, kol kas atrodo neįvykdomi. Arba tada reikėtų ta sistema išplėsti ir krašto viduje, kaip to siekia Rusų planingasai ūkis. Be abejojimo, nuosekli socializacijos sistema turės atvesti į tai, kad ir įvežimas būtų planingai tvarkomas. Įvežimo sindikatų idėja, — vis viena, ar ji būtų su privatine ar su visuomenine viršūne, — irgi turėtų duoti tokių pat išdavų. Iš tikrųjų, šios rūšies siūlymai pakartotinai buvo daromi nors ir liko neįgyvendinti[1]. Buvo siūloma taip pat kontingentuoti javų bei maisto produktų įvežimą, kad viduje išlaikius aukštas kainas. Tada nuosekli išvada — valstybės ar privilegijuotos bendrovės importo monopolis. Į tai vedė Kanitz'o pasiūlymas įsteigti valstybinį javų prekybos monopolį Vokietijoj; panašus monopolis trumpam laikui buvo įgyvendintas Šveicarijoj.

Tokio ūkio paveikslas yra Fichtės uždaroji prekybinė valstybė. Čia importas iš tikrųjų reguliuojamas ir tik maksimalinis kontingentas teįleidžiamas. Charakteringa tačiau, kad prekybinė valstybė turi būti uždaryta tik po to, kai išorinio prijungimo dėka bus jon įterptos visos svarbiosios gamybos sritys. Ji, mat, reikalauja visiško politinio reguliavimo. Kontingentavimas ir importo draudimai, pravesti dideliu mastu, lygiai kaip ir eksporto kontrolė galiausiai reiškia visuotinį ūkio reguliavimą, tiek gamybos, tiek vartojimo atžvilgiais. Tik tada jau reikėtų pakelti nederlius ir persigaminimas, kurie laisvojo ūkio sistemoje maždaug išsilygina. Tarptautinio ūkio santykiavimas yra susiderinęs mechanizmas, kurio negalima improvizuoti; jis reikalauja nuolatinio prekybos bei atskirų ūkių sąryšio. Tuo tarpu tokios sistemos, kuri reguliuoja užsienines pajėgas, toli gražu negalima sulig noru perrikiuoti, kai jau kartą išsukta iš normalinio privačios prekybos kelio. Su ta sistema sunkiai sude-

[1] Ši mintis dažnai buvo svarstoma ypač pokariniu laiku. Ji betgi delto susiduria su tokiais dideliais sunkumais, kad pasiūlai anaiptol nesusidaro taip paprastai, kaip manoma. O pirmiausia visai išleidžiama iš akių tarptautinio finansavimo klausimas, kurs žaliavos parūpinimui yra itin svarbus.

rinamos ir prekybos sutartys; čia galėtų būti nebent tik prekybos konvencijos trumpesniam laikui. Vis delto stiprių įtempimų ir struktūros pakitėjimų laikais dažnai teks išgirsti šaukiantis tokių iš bėdos gelbimųjų priemonių; bet ilgiau patverti ir rasti visuotinį pritaikymą vargiai tebus šiai sistemai lemta. Galimas, berods, daiktas, kad bus bandyta privačiais tarptautinių kartelių susitarimais, kuriuos anksčiau minėjome, pasiekti tarptautinio parduoties reguliavimo ir importo kontingentavimo; tačiau del sutinkamų čia vidinių sunkumų abejotina, ar ir šis būdas galės ateity plačiau išsiplėsti.

2. Svarbiausia tad priemonė lieka muitų sistema. Muitai — tai mokesčiai imami pasieny už prekes pagal tam tikrus skiriamuosius požymius. Skirtina įvežamieji ir išvežamieji muitai; šalia to, apie tranzitinius muitus galima ir nekalbėti. Iš paties apibūdinimo jau aiškėja, jog muitai, žiūrint jų padarinių krašto ūkiui, principialiai prilygsta kitus netiesioginius mokesčius — tiek tik skirtumo, kad jie imami pasieny ir šiuo tarpu liečia užsienio prekybos prekes. Muitų perkrovimo klausimui šitai turi svarbios ir pagrindinės reikšmės.

I š v e ž a m i e j i m u i t a i paprastai uždedami ten, kur tam tikra prekė, prispirtinai reikalaujama, turi monopolinį pobūdį. Tik tada jie gali būti „prasmingai" imami ir užsienio pirkėjų sumokami. Šiaip jau juos gauna sumokėti patys vidiniai gamintojai. Tikslas čia gali būti dvejopas. Viena, f i n a n s i n i s — duoti valstybei pajamų; šitai bus ten, kur kraštas iš tikrųjų turi monopolį, Taip, antai, be pavojaus pardavimui, Čili galėtų apdėti išvežamaisiais muitais salietrą, Švedija grindžiamuosius akmenis ir rūdas, Strait Settlements ciną, prieš karą Vokietija kalį, Brazilija kavą, pietrytinės Europos valstybės tabaką, pietinė Vokiečių Afrika deimantus. Ir ištikrųjų, tai dažnai buvo daroma (išvežamasis muitas Anglų anglims po Būrų karo, deimantams iš Vokiečių pietvakarinės Afrikos). Bet, antra vertus, tokie muitai gali būti ir a p s a u g a, norint, pavyzdžiui, turėti savajam krašte pigiau tam tikrų žaliavų. Tada jie turi tarytum auklėjamąjį pobūdį kaip jau ir merkantilizmo laikais. Tuo būdu norima padaryti prekės užsieny brangesnės, prakelti savasis kraštas[1]. Galimas čia daiktas būtų išvežamojo muito

[1] Reikia pabrėžti, jog S m i t h'as aiškiausiai pritarė išvežamiesiems muitams vilnai, kurie turėjo paremti savąją pramonę!

diferenciacija pagal vartojimo šalis. Tokį tikslą turėjo sąjungininkai Paryžiaus ekonominėj konferencijoj 1916 m.; toks nutarimas vargiai bebūtų galėjęs būti kada nors įvykdytas. Jį, berods, galėtų įgyvendinti didžiulė imperija metropolijos naudai, kai ištikrųjų prekei turimas monopolis; apie tai, būtent, galvoja Anglų ūkio politikai. Toks išvežamasis muitas kartais pavartojamas tam, kad valiutinių išpardavimų atveju nebūtų išaikvotos užsienin svarbios medžiagos. Tai betgi tėra išimties priemonės; šiaip jau išvežamieji muitai vaidina tam tikrą vaidmenį tik del finansinių sumetimų. Bet ir čia vis labiau galima laukti, kad ateity jie ne kartą gali būti pavartoti, kaip ginklas prekybiapolitinėje kovoje.

Svarbiausias tad dalykas yra įvežamieji muitai. Tai visur žinoma ir išmėginta priemonė pasunkinti importą, o kartais ir sulaikyti jį. Ir čia reikia turėti galvoj dvejopas tikslas: ar jie pirmoj eilėj įvedami del finansinių, ar del protekcinių sumetimų. Tiesa, šis skirtumas tik lygtinai galima pripažinti teisingu.

Grynieji finansiniai muitai liečia prekes, kurios viduje negaminamos ir kurių vartojimas del įsigyvenusio įpročio vis delto atrodo reikalingas. Jie čia yra ne kas kita, kaip tam tikros rūšies vartojimo rinkliava; su tikrąja apsaugos idėja šitai neturi nieko bendro. Tie muitai, kaip žinome, visose šalyse vaidina žymų vaidmenį. Ypač Anglija, nežiūrint į visiškai laisvą prekybą, principialiai ima tokią vartojimo rinkliavą ir turi iš to nemažą pajamų šaltinį. Jos sudarė antai, 1900 m. 23,3, 1910 m. 30,1, 1926 m. 97,2 mil. £. Panašiai yra ir kitose laisvos prekybos šalyse, kaip Šveicarijoj, Olandijoj, Belgijoj, Danijoj.[1]

Abejotina jau, berods, ar prabangos muitai, daug kur imami, tenka skirti prie grynai finansinių muitų, ar ne. Tiesa, jų tikslas iš dalies tėra tik rinkliavinis, o visai ne protekcinis. Pavyzdžiu iš senesnių laikų gali būti, sakysim, muitai brangakmenimis, puošmenoms ir t. t., iš naujesnių laikų — šilko mezgimams, kailiams ir kt. Net ir ten, kur tam tikros užsieninės prekės apdedamos atskiru mokesčiu, tikslas vis tebėra rinkliavinis. Tad iš pačių įvežamųjų muitų ir jų reliatyvinio dydžio jokiu būdu dar negalima susidaryti vaizdo apie jų protekcinį cha-

[1] Vokietijoj 1913 m. finansiniai muitai sudarė apie 43% iš visų muitų pajamų. Bendrai visų muitų gauta 1927 m. apie 10% valstybės pajamų.

rakterį. Čia tik del patogumo pasieny gali būti imamas mokestis už reliatyviai nereikalingas prabangos prekes. Tiesa, pati „prabangos“ sąvoka nėra nusistojusi: dažniausia ji apims tam tikras dailesnės ir brangesnės kokybės prekes, kurių krašto viduje tos rūšies negaminama.

Jei tokia užsieninė vartojimo rinkliava yra perdaug didelė, tai rezultatas gali būti vartojimo sumažėjimas. Tada ji nepasiekia savo tikslo — juo didesnių finansinių pajamų. Čia ji nieku nesiskiria nuo vidinių vartojimo rinkliavų, kurios irgi neprivalo prašokti tam tikro dydžio, kad būtų efektyvinės. Finansiniams muitų tikslams svarbu tad: reliatyvinis reikmenų būtinumas, perkamoji galia tų gyventojų sluoksnių, kuriems skiriamos prekės, pagaliau, ir nuosaikus muito dydis. Negalima tačiau pravesti griežtos ribos tarp finansinių ir apsauginių muitų. Specialių finansinių muitų šalutinis padarinys kai kurioms prekėms bus toks, kad jie sudarys kitoms vidaus pramonėms didesnę parduoties rinką ir tuo būdu netiesioginai vėlgi privilegijuos jas: muitas cukrui gali padėt išplėsti siropo ir medaus gamybą, muitas kavai gali paskatinti surogatų pramonę, prabangos muitai — tam tikrų pakaitalų (erzacų) dirbimą savajame krašte. Taip ir iš tikrųjų esti. Ypač prabangos muitai dažnai duoda paskatų savajai pramonei. Tada, žinoma, finansinis tikslas menkėja ar ir visai niekais nueina. Iš antros pusės, kai tik aukšti prabangos muitai gali vesti į tam tikrus g a m y b o s p a k i t ė j i m u s viduje, kurie anaiptol nevisados teigiamai vertintini. Jei perkamoji galia tų sluoksnių, kurie reikalauja prabangos dalykų, tebėra, kaip buvusi, tada krašto viduje lengvai atsiranda tokių prabangos dirbinių gamyba ir, būtent, kitų pramonių nenaudai; nesant prabangos muitų, šito galima būtų išvengti. Taip tad, savaime rodos, gana pamatuotas argumentas turi betgi svarbių išdavų krašto ūkiui.

3. Kitas dalykas g r y n i e j i a p s a u g i n i a i m u i t a i. Kokia yra apsaugos prasmė? Tų muitų uždavinys — saugoti vidaus pramones nuo svetimos konkurencijos. Jie turi pakelti šiaip jau žemą importuojamųjų prekių kainą, kad duotų gamintojams „išsimokančias“ kainas, ar bent sulaikytų kainų spaudimą. Čia aiškiausiai yra kainų sudarymo klausimas. Kainos paveikti — tai svarbiausias uždavinys, žinoma, ta sąlyga, kad savajame krašte yra gaminamos tolygios prekės. Jei tokios ga-

mybos nėra, tada ir muitai nebus apsauginiai; nes muitų dėka tik tuomet gali būti išugdyta pramonė, kai jos imasi verslamonininkai: muitas, berods, sudaro galimumus, bet dar ne įvykdymą. Patys muitai gali čia būti gana nuosaikaus dydžio; šitai bus visų pirma tada, kai muitais apdedami b ū t i n a i r e i k a l i n g i e j i dalykai, ypačiai maisto produktai, kurių kita dalis pagaminama savajame krašte. Čia visiškai neturima tikslo užkirsti kelią importui, o vien tik jį atatinkamai pabranginti, eventual. ir sumažinti, kad saviesiems gamintojams būtų laiduota ganėtina parduotis brangesnėmis kainomis. Antra vertus, aukštesni apsauginiai muitai gali veikti ir p r o h i b i t y v i a i, t. y. tiek pabranginti importą, kad jis nebeišlaikys konkurencijos. Tuo atveju importas visai atkertamas, ko iš tikrųjų ir norėta. Šis atvejis pasitaiko tada, kai siekiama auklėjamųjų tikslų ar norima išlaikyti silpna pramonė. Čia tenka prileisti, kad savojo krašto reikmenis gali iš didumos patenkinti savoji pramonė, ar bent yra vilties, kad ji tatai galės ateity. Šias dvi apsauginių muitų rūšis — vien tik pabranginamąjį muitą ir prohibityvinį muitą — reikėtų principialiai griežčiau skirti, negu ligi šiol tatai buvo daroma. Tuo atveju prohibityvinis muitas tėra tik mandagi draudimo forma.[1]

Ir čia beveik visados turima f i n a n s i n i ų p a š a l i o t i k s l ų ir bent laikinai jų pasiekiama. Šitai pasirodo visur ten, kur muitais apdedama būtinai reikalingas importas; tada paprastai greta apsaugos tikslo atsiveria ir pajamų šaltinis. Ryškus pavyzdys yra žemės ūkio produktai, kurių krašto viduje užtektinai nepagaminama, bet vis delto jie apdedami pabranginamaisiais muitais kainoms pakelti. Iš viso, finansinė pusė visados vaidino didelį vaidmenį, nors tiesioginai ir ne to buvo siekiama. Gana dažnai finansiniai sunkumai verčia griebtis lengvos išgelbos priemonės — muitų: nepakankamą mokesčių sistemą tada papildo ir paremia abejotina muitų sistema. Kaip prisimename, perėjimui į protekcionizmą finansinis momentas buvo stiprus akstinas. Ne kitaip yra ir naujajame muitų sąjūdy ypačiai kolonijiniuose kraštuose, lygiai kaip ir pokariniais laikais; kad ir kaip įvairūs tikslai bei norai, kuriais čia vadovaujamasi, finansinės pusės tikriausiai netrūksta. Antra vertus, galimas daiktas,

[1] Galima sakyti, jog prohibicija aplamai prasideda tada, kai muitas sudaro virš 25% vertės.

kad dėliai aukšto finansinio muito išsimoka imtis gamybos kraštо viduje. Tada finansinis muitas aiškiai virsta auklėjamuoju. Nelengva žinoma, kiekvieną kartą konstatuoti tokį funkcijų pakitėjimo atvejį, bet jis neabejotinai pasitaiko.[1] Išdava tokia, kad apsauginiai muitai turi šalutinių finansinių padarinių, o iš antros pusės finansiniai muitai kartais veikia apsaugomai. Ir labai dažnai muitų panaikinimas susiduria su kliūtimis kai tik iš finansinės pusės; ji aplamai yra vienas iš muitų stangumo momentų. Surasti kitais būdais mokesčių, kurie atstotų panaikintuosius muitus, visados bus sunkoka. Nes dažnai abejotina, ar gyventojų perkamoji galia jau leidžia tuč tuojau naudoti kitus pajamų šaltinius. Be to, kaip jau nurodė Smith'as, staigus muitų panaikinimas yra pavojingas: ūmai atitraukti apsaugą tuo metu, kada kainos krinta, gali būti pražūtinga pramonei, tuo tarpu kai kylančių kainų laikais tai gali būti pakelta be didelių sunkumų. Todel Ricardo savo laiku reikalavo, kad javų muitų panaikinimas būtų atidėtas ar bent palaipsniui tevykdomas. Štai priežastis, delko taip dažnai kraštas, įvedęs apsauginius muitus, juos jau ir laiko: finansiniai ir saugumo motyvai kliudo juos pašalinti. Delto ligi šiol muitai vargiai kada beturėjo tik laikinį pobūdį, kaip tai prileidžia teorija. Savaime, berods, apsaugos tikslo būtų juo geriau pasiekta, juo mažiau apsauginiai muitai duotų iždui pajamų. Tada bent iš šios pusės nebūtų kliūčių jiems panaikinti.

4. Tarifai reiškia atskirų muitų pozicijų sutraukimą į tam tikrą tvarką ir sistematiką. Tarifų schema yra svarbus dalykas muitų specializacijai, kuri tuo būdu gali būti labai plačiai pravesta. Čia sutraukiamos ne tik prekių grupės, bet taip pat prekių rūšys ir porūšės įžvalgiai sutvarkomos. Naujaisiais laikais neabejotinai reiškiasi tendencija vis smulkiau diferencijuoti ir skirstyti. Tuo būdu atskiros prekės gali būti tiksliau sustraipsniuotos, kokybės geriau sulaipsniuotos, pritaikant kiekvienai pozicijai atitinkamą muito dydį. Tuo keliu prieinama „ištisinis" muitų tarifas; jame stengiamasi suminėti juo galint visos prekės. Tai dar anaiptol nereiškia, kad jau visos prekės

[1] Palyginti įvairių kraštų muitų pajamos labai sunku, nes nevienodas yra matavimo pagrindas. Imant biudžetų duomenis, išeitų, kad muitai sudarė 1926-27 m. Prancūzijoj 8, Jungtinėse Valstybėse 13, Danijoj 15, Švedijoj 18, Pietų Afrikos Unijoj 21, Šveicarijoj 25, Suomijoj net 40%.

ir būtų apdėtos muitais, nes ištisos pozicijos įrašomos, kaip laisvos. Muitų pozicijų skaičius vokiečių muitų tarife 1888 m. sudarė tik 490, tuo tarpu 1900 m. — 1800, o 1925 m. jau 2300; Prancūzų: 1892—1500, 1925—4371; Italų: 1888 — 766, 1910 — 1083, 1925 apie 3600. Sutraukiant krūvon daugel pozicijų, tenka rinktis vidurkis, tuo tarpu, suminint atskiras pozicijas galima tarifuoti pagal specifinius ypatumus[1]. Tuo atveju apkrovimas muitais paprastai išeina didesnis, o toks ir yr šio meistravimo tikslas.

Čia pat krinta į akį, jog labai gražiai galima, vis smulkiau dalant tarifus, įvesti diferencinį traktavimą p a g a l p r e k i ų k i l m ę. Galima bet kurią, tarytum bendrai nusakytą, prekių grupę taip specializuoti, kad tuo bus paliestos tik v i e n o krašto prekės. Taip pasiekiama diskriminacijos, kurios visai nėra reikalo atvirai pripažinti. Pavyzdžiui, galima vynų pavadinimus taip sužymėti, kad tam tikro krašto vynų rūšims bus taikomi kitoki muitai, negu visų kitų kraštų vynams. Mat, tarifų diferenciacija leidžia atsižvelgti į tam tikrus ypatumus. Tuo atveju geriau numanu, kokį muitą gali dar pakelti prekės, kurių importas reikalingas, bet vis tik norima apdėti rinkliava: menkesnės prekės apdedama mažesniais, geresnės didesniais muitais. Tarifų r i b a yra ten, kur muito dydis atkerta importą.

Pirmiausia tenka skirti keturis didžiuosius skyrius — maisto produktų, žaliavų, pusfabrikačių ir gatavų dirbinių — o greta to, dar tauruosius metalus, kurie nedera nė į vieną kategoriją. Nors toks skyrimas tarptautiniame santykiavime yra gana įsigyvenęs, tačiau del jo kyla nemaža abejojimų, nes negalima vienprasmiškai nustatyti pusfabrikačių ir gatavų dirbinių sąvokų. Kas vieno akimis žiūrint atrodys gatava, tas kitam bus tik pusfabrikatis. Siūlai mezgimui ir siuvimui naudoti yra gatavas produktas, gi audėjams aiškiausias pusfabrikatis.[2]

Ž á l i a v o s nuo merkantilizmo laikų paprastai įleidžiamos laisvai, ar nebent tik del finansinių sumetimų apdedamos mui-

---

[1] Muitų pozicijų duomenis delto sunku suvaikyti, kad atskiri vardai toliau dalomi; neabejotinai tik žymi bendrai tendencija didinti pozicijų skaičių.

[2] Briuselio sąrašas stengiasi suimti krūvon didelius vienetus, bet del aukščiau minėtų priežasčių atskiros prekės negali būti visai tiksliai įtrauktos į tą ar kitą kategoriją.

tais. Šitai, tiesa, buvo daroma gana dažnai, antai Prancūzijoj ištisą pirmą pusę 19-to šimtmečio. Paskum jos pradėta dažniausiai visai laisvai įsileisti. Iš šios taisyklės maža tėra išimčių. Priežastis čia ta, kad kiekvienas kraštas malonėtų pigiai gaminti ir delto nenori pabranginti žaliavų. Jos laisvai įleidžiamos net ir ten, kur svetimos žaliavos daro konkurenciją saviesiems gaminiams. Tad jau vien del šitos priežasties „ištisinis" tarifas niekad negali apimti visų prekių ištisai ar praversti visoms vidaus pramonėms! Taip štai, nurodant tik kelis pavyzdžius, — dabartiniu metu vargiai bent kur yra muitai odoms, vilnoms, medvilnei, linams, nors seniau tie dalykai, antai, Prancūzijoje buvo apdėti muitais. Dabar jie eina laisvai, nors ir čia savaime galima būtų įžiūrėti apsaugos reikalas. Vietinę vilnų gamybą dažniausiai visai nustelbia kolonijų vilnos; linų auginimą išstumia pigesnės medvilnės konkurencija. Lygiai ir vietinių rūdų kainas numuša svetimos rūdos, ir netgi tenka mesti ištisos kasyklų įmonės, kurios, aukštesnėms kainoms esant, visiškai išsimokėtų. Todel čia gana svarbios tautinės pajėgos lieka be paramos. Tai gali būti visiškai pateisinama tikslingumo sumetimais, bet vis tik tokia elgsena yra kiek prieštaringa. Nepaisoma konkurencijos atskiroms tautinės progamybos šakoms, nei dargi jų žlugimo, kad išlaikius kitas, rasit, ir mažiau svarbias. Labiausiai žinomas pavyzdys — vilnų gamyba, kurios teko atsisakyti visose Europos valstybėse, užleidžiant vietą kolonijinėms vilnoms. Čia būta ypatingai ekstensyvaus žemės naudojimo Thünen'o skritulių prasme; besilaikant jo, būtų turėjęs sumažėti krašto ūkio našumas. Teko rinktis, ir pasirinkta javų bei pašarų auginimas, kaip svarbesnis už vilną, kuriai galima buvo surasti pigesnis pakaitalas. Lygiai taip pat ir tokia svarbi žaliava, kaip anglys, neapdedama muitais, nors neretai svetima konkurencija numuša kainas, ir angliakasybos pramonė kai kuriuose kraštuose gali atsidurti sunkioj būklėj. Pastaruoju laiku čia dažnai stengiamasi pasigelbėti kontingentavimo priemone.

Kitaip yra dalykai su maisto produktais ir gatavais dirbiniais. Pirmieji daugumoje pramoninių valstybių apdedami muitais, kad pakeltų žemės ūkio kainas. Pastebėtina, jog muitus gauna mokėti ir miškų ūkio produktai, nors savaime jie skirtini į žaliavines medžiagas, kurios paprastai įleidžiamos laisvai.

Čia, matyt, daugiausia nulemia valstybės ir viešųjų organizacijų finansinis interesas išgauti iš miškų ūkio rentą. Antra vertus, norima laiduoti žemės naudojimas a t e i č i a i, nors šiuo tarpu del to ir pabranginami svarbūs gamybos įrankiai. Toks muitas, remiantis kai kurių kraštų patyrimu, galima vadinti l a i d u o j a m u o j u m u i t u. Pagaliau, gatavi dirbiniai yra visur pirmiausia apsaugos objektas, pamatuojant dažniausiai tuo, kad į juos esą įdėta daug aukštos kokybės darbo. Su šiuo argumentu mes jau buvome susidūrę.

Savotiškai krinta į akis didelis tarifų schemų įvairumas. Vargiai rasis du kraštai, kur jos būtų vienodos, ir tatai duoda progos skirtingai traktuoti perleidžiant per sieną tas pačias prekes. Dažnai lieka valdininkų nuožiūrai, į kur priskirti atskiros pozicijos. Tarifų schemų suvienodinimas tarp įvairių kraštų susiduria su vidinėmis kliūtimis dėliai kalbos ir įpročių skirtumų tuose kraštuose. Aplamai tarifų taikymas yra labai neracionalus ir dažnai nuožiūros dalykas.[1] Valdžios metodė atsiklausti paskirtų interesentų paprastai veda į tai, kad kiekviena grupė težiūri savo momentinių interesų, nepaisydama kitų grupių. Dėliai kainų sąraišumo (koherencijos) ir visų veiksnių savitarpės priklausomybės — rezultatas čia sunku ir beapskaičiuoti. Gana dažnai matome pavyzdžių, kaip neracionaliai nustatomas muito dydis. Kai tik del to, jog dažniausiai siekiama patenkinti praktiniai reikalavimai, pasirodo savotiškos išdavos, kur sunku beišvengti vidinių prieštaravimų. Visa sistema laiko bėgyje pasidarė labai dirbtinė. Mūsų tarifų politika toli gražu nėra racionali.

5. Praktikoje svarbūs dar keli tolesni skyrimai, kuriuos čia trumpai pabrėšime. Taip štai, skiriama a u t o n o m i n i s ir s u t a r t i n i s t a r i f a s (konvencinis tarifas): žiūrint, ar muitų pozicijos gali būti savarankiškai pakeistos, ar jos yra surištos sutartimis su kitomis valstybėmis; pastaruoju atveju pozicijos sutariamos iš vienos ir antros pusės. Toliau, svarbu skirti v i e n i n g a s ir d i f e r e n c i n i s tarifas. Pirmasis yra vienodas visiems sutartį darantiems kraštams, pastarasis — toms pačioms prekių rūšims laipsniuotas pagal ypatingus požymius. „Diskriminacija“, kaip

[1] Tarifų neracionalumo pavyzdžių žr. S c h ü l l e r, n. v.

tatai vadinama, gali būti pagal kilmę, ar pagal transporto kelią (sausumos, ar jūrų kelias), ir, galiausiai, atsižvelgiant į tai, ar importas vyksta tiesiog iš gamintojo krašto, ar tėra netiesioginis importas. Tuo būdu prieinama „tri-partite-tarif" kurs dažnai reiškia aiškią atskirų kraštų diskriminaciją. Prancūzijoje ši sistema buvo labai išsiplėtusi pirmoj 19-to šimtmečio pusėj. Bet ir pastaraisiais laikais vartojama surtaxe d'origine ir surtaxe d'entrepôt.

Pagaliau prieita prie tolesnio tarifų dalymo ir pradėta skirti: generalinis tarifas, galiojąs bendrai, minimalinis tarifas, reiškiąs žemutinę ribą nuolaidų tiems kraštams, kurie sudaro prekybos sutartį, ir maksimalinis tarifas, kurs yra ne kas kita, kaip grasomoji pabauda. Toks dvilypis tarifas dažnai sudaro derybų bazę, kuria remiamasi, nustatant sutartinius tarifus. Ši metodė pirmiausia buvo pritaikinta, berods, Ispanijoj 70-tais metais, paskum Prancūzijoj; ja pasekė ir kiti kraštai. Mums čia nėra reikalo leistis į kazuistinį šių praktikų narpliojimą.[1] Pastaruoju laiku dažnai minima ir svarstoma dar dvi formos, kurios tėra tik tariamosios sąvokos. Derybiniai muitai turi išimtinai tarnauti vien tik sutarčių darymo tikslui. Jie tad išeina tas pats, ką ir aukščiau minėtieji maksimaliniai tarifai. Nuo jų turi būti „nuderėta", įrašant į tarifus daugelį pozicijų tik tariamai, del visa ko. Bet tokiu perdideliu gudravimu tik pakenkiama sau pačiam. Kas gi turi atsitikti, jei norimo tikslo nebus pasiekta, jei priešingoji pusė tiek pat gudri ir nenusileidžia? Ar tada aukšti derybiniai muitai, kurių visai nenorėta įvesti, turi taip ir palikti? Tai būtų savotiška primityvė savibauda. „Derybiniai" muitai tikrumoje paliks nuolatiniais tarifais, jei po kurio laiko jie nebus sumažinti ligi normalinio dydžio. Kitas dalykas yra atsarginiai muitai. Tai tokie, kurie latentiškai visados būna ir pradeda veikti tik bėdos reikale. Ir ši metodė esmėje tėra neįvykdoma saviapgaulė. Jei iš tikrųjų susidaro tokios sąlygos, kuriomis jie turėtų veikti, būtent, tam tikrų prekių kainos pasaulinėje rinkoje nukrinta, tada muito dydis turi žymiai prašokti normalinį, nes antraip šiais atvejais muitai nieko negelbėtų. Tenka grįžti vėl prie slankiojančios skalės bū-

[1] Reikia skirti: a) autonominis tarifas, b) sutartinis tarifas, c) dvilypis tarifas ir, būtent, su didžiausiu palankumu ir be jo, d) preferencialinis tarifas su aprėžtu didžiausiu palankumu.

do, kurs del kitų priežasčių sukelia didelių abejojimų. Arba taip ir įsisėdama visam laikui į tuos atsarginius muitus, padarius juos tokius aukštus, kad jie veikia kiekvienu atveju; tada jie tėra paprasti apsauginiai muitai. Be to, tokie eventualiniai muitai yra galimi tik vedant autonominę prekybos politiką, bet nesuderinami su prekybos sutartimis, kurios reikalauja tvirtų tarifų. Abi formos, tikrai sakant, tėra tik tariamieji manevrai, pasenėjusios ir primityvės praktikos liekana.

Ne kitaip yra ir su k o v o s muitais, arba kaip jie dar vadinama, r e t o r s i n i a i s muitais, kuriems pritarė jau S m i t h'as. Jų tikslas aiškiausiai yra praeinamas, būtent: priversti priešininkus nusileisti, daryti nuolaidų. Ar jie betgi siekiamojo tikslo pasiekia, atrodo labai ir labai abejotina. Jie gali pasirodyt tinkami nebent tada, jei priešininkai tuč tuojau daro nuolaidų. Bet turėdami galioti ilgesnį laiką, jie nustoja savo prasmės ir virsta tiesiog priešingybe, nes jie iššaukia viduje tokias gamybos ir kapitalo perslankas, kurių visai nenorėta; tada betgi jų pašalinimas jau randasi nuostolingas, ir jie tenka nuolat laikyti. Pagaliau lieka dar viena tarifų forma, kuri būtų galima pavadinti d e g r e s y v i n e s i s t e m a. Jos esmė yra ta, kad čia nenustatoma tvirto santykio tarp kainos ir muito, kaip slankiojamoje skalėje, o iš anksto numatoma jog muitas tolydžio eis mažyn — ar ligi visai išnyks, ar bent kol liks tik nedidelis. Plačiai žinoma čia palaipsninė degresija vokiečių muitų automobiliams, įvesta 1925 m. novelės. Reikia stebėtis, kad ši mintis ligi šiol mažai buvo svarstoma ir dar mažiau praktikoje vykdoma, nors savaime ji nėra neišmaninga. Iš esmės ji atrodo auklėjamosios idėjos konsekvencija. Šituo būdu sektųsi palengvinti tolydinis prisitaikymas prie konkurencijos sąlygų. Ir vadin. „bėdos muitai", imami tam tikromis aplinkybėmis galima būtų panašiai tvarkyti. Priežastis, delko ši sistema ligi šiol mažai buvo taikoma, bus bene ta, kad prileidžiant degresiją, sunku sudaryti tvirtos tarifų sutartys; bet iš antros pusės, kai tik šis būdas galėtų pakankamai atsižvelgti į ketvirtą Smith'o išimtį ir praversti auklėjimo idėjai.

6. Muitų ė m i m a s gali būti atliekamas keleriopu būdu: pagal vertę, pagal išorinius svorio požymius, ar maišyta sistema, sujungiančia abi rūšis. Šį klausimą turime trumpai panagrinėti iš specifiškai socialekonominio požvilgio.

a) Vertės muitai savaime atrodo paprasčiausia ir tinkamiausia metodė. Muito dydis nustatomas pagal prekių vertę, vadinas, pagal svorio vieneto kainos dydį. Tuo būdu, tarytum, pasiekiama teisingo apdėjimo ir prisitaikoma prie tikrųjų kainų svyravimo. Jei vis delto šį metodė neįsigyveno, ir tik Jungtinės Valstybės tesilaiko jos didžiajai savo importo daliai, tai tam yra svarbių priežasčių. Sunkumą sudaro pirmiausia paties kainų nustatymo netikrumas, be to, būtinas reikalas tas kainas nuolat tikrinti ir kontroliuoti. Ši sistema, iš vienos pusės, reikalauja painios procedūros, o iš antros pusės veda į tikrųjų kainų nuslėpimą. Ji sugundo išstatyti dvejopas kainas: vienokias pirkėjui, o kitokias muitinės valdininkui. Norint griežtai ją pravesti, būtinai reikalingas nuolatinis kontroliavimas, kaip tai daro Jungtinės Valstybės. Abejotinai veikia taip pat ir kainų įvairavimas krašto viduje ir užsienyje: jei užsieny kainos krinta, tada muitas darosi palyginti permažas, o jei krinta vidaus kainos, tada jis yra perdidelis — ir atvirkščiai, jei kainos kyla.

b) Delto pereinama prie daug parankesnių specifinių muitų. Jie imami pagal išorinius svorio bei mato požymius: sakysim, visai prasti, prasti ir dailūs, lygūs, raštuoti, dažyti, spausdinti audiniai; neplėšytos ir plėšytos plunksnos; neapdailintos lentos, iš dviejų ir iš trijų pusių apipiauti rąstai; lakuotos, auksuotos, sidabruotos nikeliuotos, bronzuotos prekės; vienlinki ir kelialinki siūlai ir t. t. Pats matavimo pagrindas čia nėra toks paprastas, kaip vertės muitams.

Kadangi muitas taikomas svorio vienetui, kurs savaime yra nejudomas, tad prekės vertė turi būti maždaug tvirta ir nustatyta, kad pagal tai galėtų būti skiriamas muitas. To pasiekiama smulkia diferencijacija prekių rūšių, kurios tada gali būti specifiškai apdėtos muitu. Sumaniai išnaudojant tarifų klases, prieita tad labai plačios specializacijos. Sunkoka tik įderinti prekes į atskiras klases. Pasitaiko kombinacijų ir mišrių produktų, kuriuos įterpti ton ar kiton klasėn pareina nuo muitinės valdininko nuožiūros. Savaime tai yra grubi, paviršutinė metodė, kuri del smulkaus suskirstymo tampa gana neįžvalgi, ypač kad atskiri kraštai dažniausia turi skirtingą nomenklatūrą ir klasifikaciją.

Bet štai iš šios metodės vartojimo išeina savotiškos pasekmės: produktams pingant nuosaikus muitas virsta dideliu, ir atvirkščiai, produktų pabrangimas automatiškai numažina muitą, kurs nominaliai palieka tokio pat dydžio. Taip tai specifinius muitus automatiškai paliečia kiekviena kainų permaina ir perslanka. Tada, praėjus eilei metų, apsaugos vaizdas pasikeičia, ir pirmykštis jų tikslas lengvai gali būti paverstas niekais. Laikotarpy nuo 1895 ligi 1913 m. pakilus bendram kainų lygiui, muitų apsauga buvo daugiau ir mažiau netekusi savo vertės, kai tik delto, jog ji rėmėsi specifine tarifų schema. Tada dažniausiai belieka tik atnaujinti ir pakeisti muitas, pritaikant tarifus pakitėjusioms kainoms.

Jungtinėse Valstybėse tulais atvejais vartojama mišri sistema, t. y. esti svorio muitas, kurs dažnai vaizduojamasi, kaip gamybos kaštų „išlyginimas" ir, be to priedėlis vertės muito forma, turįs paskatinti gamybą. Ši „mixed or compound system" ypač aštriai ir primygtinai trukdo importą.

c) Dar kita muitų ėmimo forma yra slankiojamoji skalė, kuri dažnai buvo siūloma ir faktinai įgyvendinta Anglijoj 1827—47 m. javų muitams, o be to 30-tais metais ir visoj eilėj kitų kraštų.[1] Čia bandoma stabilizuoti vidaus kaina tuo būdu, kad muitai didinami ar mažinami, atvirkščiai pasaulinės rinkos kainoms: vadinas, esant žemesnėms užsienio kainoms muitas didesnis, o aukštesnėms — mažesnis. Ši metodė tačiau negali būti pritaikinta visuotinai, o tik nedaugeliui prekių, kurios ištikrųjų turi vieningas ir lengvai susekamas pasaulinės rinkos kainas. Javų kainoms ji atrodytų geriausiai tinkanti, bet vargiai betiktų kuriems gataviems dirbiniams, taip pat ir ne anglims dėliai jų rūšių įvairumo. Be to, turėtų būti principialiai pravesta vertės muitų sistema, nes antraip šis principas nepritaikomas. Praktikoje slankiojamoji skalė vestų į staigius kainų svyravimus ir plačiai atidarytų kelią spekuliacijai, nuostolingai gamintojams bei vartotojams. Panašus į tai dalykas ir vadin. „elastiniai tarifai", kurių dažnai reikalautų Jungtinėse

[1] Nors slankiojamoji skalė atrodo visai tinkama, bet vis tik ji susiduria su dideliais sunkumais. Apie tai žr. Hennigsen, Die gleitende Skala für Getreide-Zölle, 1912, kur ji nagrinėjama pirmiausia istoriškai, ir Diehl, Ueber die Frage der Einführung beweglicher Getreide-Zölle, Conrads Jahrbücher, 1900.

Valstybėse ir kurie taip pat turį padėti kainas stabilizuoti.

Ar to tikslo, apskritai, galima pasiekti? Ar galima atskiros prekės apsaugoti nuo kainų svyravimų, jei netgi tai ir būtų visai pageidautina? Ar jau tada pastovi kaina laiduotų gamintojui tikras pajamas, o vartotojui aprūpinimą? Ir viena ir antra tikrovėje pasirodo negalima. Priežastis čia ta, kad paklausai ir pareikalavimas taikosi kaip tik prie kainų. Aukštos kainos vartojimą susiaurina, žemos — išplečia jį. Gamintojai, pagaliau, ir lygioms kainoms esant, turėtų nevienodas pajamas, jei tik parduotis bei gavinys bus skirtingo didumo. Toks reguliavimas būtų neįmanomas dar ir delto, kad gamybos kaštai neišlieka pastovūs. Jie pareina nuo gamybos ir parduoties dydžio, todel ir kainos negali būti stabilizuotos. Jau vien tik nuolat svyruojąs pasaulinis derlius neleidžia kainoms nusistoti. Reikėtų kiekviename krašte racijonuoti paklausai ir pritaikinti jie prie pasiūlų ar bandyti dirbtinai reguliuoti pasiūlai. Bet ir gatavų dirbinių kainos negali nuolat būti pastovios; kaštai vienetui nesusidaro proporcionaliai, o pareina nuo parduoties dydžio. Taip tad slankiojamoji skalė yra nelogiškai sugalvota ir išeina iš klaidingų prielaidų: manomojo tikslo, būtent, gamintojų pajamų užtikrinimo, šituo būdu visiškai negalima pasiekti. Lygiai taip pat ir vartotojų reikmenų tenkinimo, kadangi pajamų dydis anaiptol nepalieka vienodas. Kai tik slankiojamoji skalė negalėtų atlikti svarbiausios kainų funkcijos, būtent, pareikalavimo derinimo su patiekimu. Muitas negali pašalinti kainų svyravimo, jis daugių daugiausia gali tik susilpninti padarinius, perkraudamas juos ant kitų pečių. Vis delto šis pasiūlymas nuolat iš naujo keliamas, nors tikslas visiškai negali būti pasiektas. Galiausiai, vienos atskiros kainos stabilizavimas, nors ir kaip svarbi bebūtų prekė, netinka į laisvo kainų susidarymo sistemą. Čia aplamai tegali būti tik labilinė lygsvara; kai tik kainų svyravimas yra čia objektyvinių santykių išraiška.

II. Prekybos sutartys.

1. Turint galvoje visų tarptautinių ūkio santykių savitarpiškumą, vienpusiškas operavimas muitais visados buvo laikomas neracionaliu dalyku. Nė vienas kraštas nėra tikras, kaip

elgsis kitas, jei jis nesusiriša sutartimi. Sutartys dera visur ten, kur nėra valdoviško santykio. Kaip lygiateisiškų individų tarpe esti kontraktinis santykis, taip lygiai ir valstybės daro savytarpy valstybines sutartis. Merkantilizmo laikais buvo savaime suprantama, kad į valstybines sutartis terpdavo ir ūkio politikos dalykus. Del genezės ir seniausiųjų prekybos sutarčių eina ginčas. Jų kilmė siekia, matyt, anų senųjų susitarimų del prekybos laisvės ir apsigyvenimo bei susisiekimo saugumo, kuriuos sudarydavo tarp savęs kunigaikščiai ir atskiri miestai. Taigi, ne „grynoji" prekybos sutartis bus davusi pačią pradžią; susitarimai del užsienio prekybos randami ir bendrose politinėse valstybių sutartyse. Tokie atskirų valstybių susitarimai del savitarpiško prekių ir žmonių traktavimo pasitaiko jau 16 ir dar daugiau 17 šimtmety.[1] Taip antai taikos traktate tarp Anglijos ir Ispanijos iš 1667 m. arba sutartyje tarp Prano I ir Karolio V iš 1526 m. Bet jie permažai reikšmingi, kad iš jų galima būtų padaryti išvados del prekybos politikos linkmės. Iš antros pusės, dažnai buvo nurodoma į kai kurias sutartis, kaip štai Methueno, Assiento ir Edeno sutartys, literatūroje jos vaidina nemažą vaidmenį. Jose svarbu tai, kad jos remiasi abipusiškumu ir verčia laikytis tam tikrų pasižadėjimų lygiai abi šalis. Vis delto jos vargiai begalima vadinti tikrųjų prekybos sutarčių pirmatakais. Visoms joms bendra ta aplinkybė, kad tai yra d a l i n ė s sutartys ir atskiri susitarimai. Delto aš nebūčiau linkęs laikyti jų tikromis prekybos sutartimis. Jos apėmė ne visą prekių santykiavimą, o tik tam tikras dalis, kurios atrodė ypačiai svarbios. Panašaus pobūdžio buvo daugelis sutarčių ligi galo 18-to šimtmečio, ir delto jos neturi didesnės reikšmės. Pagal naujesnę pažiūrą, prekybos sutarties sąvoka dera toms sutartims, kurios imasi reguliuoti visus ūkio santykius tarp valstybių. Delto jos visados apima daugiau, negu vienus tik muitų tarifus ir liečia aplamai visą tarptautinį ūkio santykiavimą. Šios politikos pradmenų negalima tad statyti ant to paties laipto, kaip ir vėliau išsirutuliojusių formų, kurios mums čia daugiausia rūpi.

Tai yra valstybinės sutartys, turinčios bendrai reguliuoti ūkio santykius tarp suvereninių kraštų; tam tikros traktavimo

[1] Atskiri prekybos susitarimai užtinkami jau 15 šimtm., paskum ypač dažnai 17-me, antai, tarp Anglijos ir Danijos, Švedijos, Alžiro; dažni taip pat Prancūzijos susitarimai su Turkija. Prekybos sutarčių kilmė labai neryški, jos tik tolydžio ir palengva perėjo į modernines formas.

formos įgyja čia didelės reikšmės. Naujaisiais laikais jų sudarymas pasunkėjo, nes sutartys turi būti aptartos ir priimtos parlamentų. Ne kartą yra atsitikę, kad prekybos sutartys nerado daugumos pritarimo ir delto negalėjo įvykti (antai, sutartis tarp Kanados ir Jungtinių Valstybių, siekusi, berods, kiek plačiau, buvo Kanados parlamento atmesta). Parlamentas daro žymios įtakos sutarčių linkmei bei turiniui ir sugeba apginti tam tikrus interesus. Atsižvelgiant į stiprų tarptautinio ūkio persipynimą, pastaruoju metu iškilo mintis vietoj prekybos sutarčių tarp dviejų kraštų, daryti k o l e k t y v i n e s sutartis. Jos turėtų atitikti tam tikrus formalumus: vienodi tekstai, vienodi prekių pavadinimai ir muitų schemos, tam tikri susitarimai del muitų pozicijų pakeitimo ir pagaliau bendri susitarimai del muitų dydžio. Tuo būdu tikimasi į prekybos politiką įvesti didesnį pastovumą ir lygiasaikumą. Kitas klausimas, kiek iš tikrųjų tokios kolektyvinės sutartys bus galimos. Svarbu tai, kad jos nekliudo susitariančių šalių suverenumo, bet kai tik šitai ir sudaro didelį sunkumą vieningai veiksenai, esant tokiai įvairiai atskirų tautos ūkių struktūrai.

2. Prekybos sutartys savo prasme aiškiai siekia susaistyti muitus taip, kad jie negalėtų būti vienos pusės pakeisti per tą laiką, kol galioja sutartis. Tuo atveju kalbama apie t a r i f i n e s s u t a r t i s: derybos vedamos, remiantis tam tikrais muitų tarifais ir šie sudaro susitarimų pagrindą. Esminis dalykas, kad tokios sutartys daromos tik tam tikrai eilei metų. Tuo tarpu politinės sutartys galioja, „amžiniems laikams“, jei netgi jose, kaip štai Frankfurto taikos sutartyje, yra ir prekybos politikos nuostatų. Prekybos sutartys, neatnaujinant jų po tam tikro termino, išsibaigia pačios. Tada atnaujinimas įvyksta dažniausia naujais pagrindais ir jau pakeistais muitų tarifais. Žinoma, esant visašališkai absoliutinei laisvai prekybai, nebūtų reikalo nė prekybos sutarčių daryti. Tam tikri kitoniški susitarimai, berods, ir tada galėtų būti daromi; liktų dar gana daug dalykų, kurie būtų reikalingi aiškių santorių: apsigyvenimo bei naturalizacijos teisė, apdėjimas mokesčiais, finansinių rinkliavų ėmimas, karo prievolė ir jurisdikcija, veterinariniai susitarimai ir kt. Esant v i e n a š a l i š k a i laisvai prekybai, jos besilaikinčioji šalis negali daryti tarifinių sutarčių. Čia nėra muitų, kurie sudarytų derybų pagrindą. Tokia šalis yra atidara

kitų kraštų pirkliams bei prekių importui. Tik anie šalutiniai susitarimai galėtų būti ir čia daromi. Tada kitas kraštas, berods, susaisto savo muitus, bet jis gali juos kiekvienu metu ir vėl pakeisti, nebijodamas represalijų. Tokiam padėjime, kaip žinoma, buvo Anglija nuo 1860 m. Labai dažnai tvirtina, kad jos padėtis del to susilpnėjusi, nes ji negalėjusi griebtis jokių retorsijų ir faktinai buvusi beginklė prieš visus apsitvarstymus. Apsauginių muitų šalininkai Anglijoje kai tik iš šios aplinkybės sėmėsi argumentus ir geidavo jau bent derybinių, ar atsarginių muitų. „Fair traide contra free traide" — toks buvo tų prisidengusių protekcijonistų šūkis. Laisvai prekybai esą principialiai pritariama ten, kur ir priešingoji pusė ją teikia, bet šiaip jau reikią apsišarvoti protekciniais muitais, kad privertus priešininkus nusileisti — visai beprasmiškas tvirtinimas, žiūrint pačių prekybos santykių. Berods, ir pats Adomas Smithas aiškiai pritarė retorsiniams muitams. Anglijos visuomenė į tai nesileido ir ligi karo tvirtai laikėsi atvirų durų politikos, bene instinktyviai nujausdama, kad vadin. atsarginiai muitai tėra tik pamėklė ir iš tikrųjų turi vesti į nuolatinius apsaugos muitus.

Autonominę prekybos politiką varant, logišku būdu negali būti prekybos sutarčių, o tik autonominiai tarifai, eventual. turį dvilypių tarifų pobūdį. Tai politikai juk kai tik rūpi nuolatos savo valia ir galia nepriklausomai nustatinėti muitus ir visas tolimesnes taisykles. Delto aukšto protekcionizmo kraštai iš seno nesiima daryti tikrųjų prekybos sutarčių, nes jie nenori būti suvaržyti muitų nustatyme. Lengvai keičiantis parlamentų daugumai, jokia partija nenori ilgam laikui susirišti. Prekybos sutarčių sudarymas reikalauja tam tikrų nuolaidų ir atsisakymo nuo autonomijos. Tos sutartys yra kompromisas, nusilenkimas laisvai prekybai, nors ir ant protekcijonistinės bazės. Del tos priežasties jos ir daromos tik tam tikram laikui. Dabarty dažniausia 10 metų — neilgiau, nes per tą laikotarpį gali įvykti ūkio struktūros ir prekių kainų pakitėjimas, del kurių bus pageidautina ir muitų tarifai pakeisti. Antra vertus, ir netrumpiau, kad verteivos galėtų įsigyventi į esamus nuostatus ir išvengtų permainų bei sankrėsmų.

3. Čia tad esminis dalykas — abipusiškas susirišimas kuriam laikui. Netikroje ir kintamoje ūkio būklėje bent jau valiuta ir muitai turi tam tikrą laikotarpį išlikti ne-

pasikeitę. Prekybininkai gali pagal tai nusistatyti, nebijodami savivališkų ir staigių permainų. Šitai tenka pasakyti apie visus kraštus, kurių užsienio prekyba yra gan opi. Čia pakitėjimas ypačiai pavojingas, nes moderninė gamyba negali taip greitai persirikiuoti ir prisitaikinti pakitėjusioms sąlygoms, kaip tai galėjo dar namų pramonė ir senojo stiliaus manufaktūra. Toks užsitikinimas atsveria tą minusą, kad ir pačios esamosios muitų pozicijos nelengvai prisitaiko, o po kurio laiko jų reikšmė virsta kitoniška, negu buvo sutartį rašant. Pageidaujama, berods, ilgaterminių prekybos sutarčių, bet vėlgi ne perdaug ilgam laikui. Pirmuoju metu po karo tarifai buvo labai nepastovūs ir tatai įnešė ardomąjį nerimą į ūkio santykius. Šiaip ar taip, prekybos sutarčių sudarymas yra viena iš priemonių santykiams stabilizuoti.

Tokių sutarčių sudarymas paprastai ima daug laiko. Ne tik kad pasiruošimas tenka atlikti labai nuodugniai, bet ir pačios derybos eina gana sunkiai ir lėtai. Visi interesentai reikalauja įtraukti į sutartis juo daugiau ir juo aukštesnių pozicijų, tikėdamiesi tuo naiviu gudravimu derybose juo daugiau sau išpešti. Dalis muitų pozicijų iš tikrųjų skiriama tik nusiderėjimui ir nuolaidoms: vadin. „derybiniai tarifai," kurie turi išbandyti derybų partnerių diplomatinį apsukrumą. Gana bergždžias žaidimas, senoviškųjų „kupčių" praktikomis sekant, nes priešingoji pusė irgi paprastai eina į derybas taip pat „apsišarvavus" ir su tokiu pat išskaičiavmu. Pastaruoju metu daugumoje atvejų derybų reikalui statomi priešpriešiais bendrasis ir specialinis tarifas, arba muitų tarife nuskiriami maksimaliniai, generaliniai ir minimaliniai muitai. Pirmieji graso užsispyrusiems priešininkams tam tikros rūšies pabauda, kuri ir iš tikrųjų vykdoma. Generalinis tarifas reiškia vidurio liniją, bendrąsias pozicijas, kuriomis paprastai įvyksta susitarimas. Minimalinis tarifas nurodo apatinę ribą, žemiau kurios nutarta nenusileisti. Dažniausiai jis taikomas tik už ypatingas nuolaidas iš priešingos pusės. Bet ir ten kur nepasirenkama šio trilypio tarifo formos, vis delto derybų metu abu partneriai dažniausiai sutaria mažesnius muitus, negu išsyk galėjo atrodyti. Tokiu taktiniu gudravimu iš tiesų labai maža ką galima pešti, nes priešingoji pusė žinoma, elgiasi lygiai taip pat. Čia neverta plačiau nagrinėti visų tų praktikų ir vingių, paeinančių iš senoviškos mokyklos ir senoviškų pažiū-

rų. Griebiamasi visokių triukų, įmantriausių metodžių, ir kiekvienas partneris dingojasi priešininką įgriebęs. Iš tikrųjų, kartais gali pavykti dideliu atkaklumu iš silpnesnio priešininko šiek tiek nusukti savo naudai. Galima taip pat pripažinti, jog kai kuriose pozicijose viena šalis nusileidžia daugiau, negu interesentai buvo manę. Tačiau visumos įvertinimui tos nuolaidos vargiai beturi tokios reikšmės, kokios paprastai joms deda interesentai.

Ruošiant tarifus ir derantis del jų pralamentuose, kiekviena interesentų grupė daro nusileidimus kitų prekių muitams, savaime tikėdamos, jog kitos grupės elgsis taip pat jos pačios prekių atžvilgiu. Čia stipresnės ir įtakingesnės grupės laimi daugiau, negu silpnesnės. Tuo būdu vienos pozicijos išgavimas verčia priimti ir kitas pozicijas. Pagaliau taip sulipdytas tarifas įgyja labai margą ir neracionalią išvaizdą. Ši savitarpiškų pasiteikimų metodė ypačiai ryški santykiuose dviejų didžiųjų interesentų grupių — sunkiosios pramonės ir žemės ūkio. Pastarasis anaiptol neturi jokios naudos iš pramoninių muitų, priešingai, jis suinteresuotas juo didesniu gamybos įrankių atpigimu. Atvirkščiai, prekyba ir pramonė šiaip jau paprastai siekia kai tik sumažinti muitus maisto produktams; jos bijo, kad del jų pabrangimo pakils gamybos kaštai priešgaminiams bei darbo mokesčiui ir tuo pat sumažės parduotis viduje ir užsienyje. Ir vis delto tos grupės sutinka duoti viena kitai poziciją už poziciją. Rezultate ir išeina tas neracionalumas muitų, kurie sunkiai besuderinami vienas su kitu, o yra sudaryti vien taktinio kompromiso keliu. Delto muitų sutarčių išdavos paprastai nepatenkina nė vienos šalies, bet vis tik jos laikomos mažesne blogybe, negu besutartis būvis. Kadangi tikrosios priežastys iš paviršiaus neįžiūromos, tad ūkio padėčiai sunkėjant pirmiausia verčiama kaltė prekybos sutarčių „nepakankamai apsaugai“ ir reikalaujama artimiausia proga jos pakeisti. Nustatant muitų dydį, maža tesivadovaujama ekonominiu protu; jį nulemia daugiausia nuožiūra, apsukrumas ir galios santykis. Tos dienos reikalai čia daugiau nusveria, negu atžvilga į tolesnes perspektyvas.

4. Savaime prekybos sutartys nieko dar nenusako apie muitų dydį. Jos gali būti sudarytos daugiau laisvaprekybine, ar daugiau protekcionistine prasme. Iš vienos tad formos

nieko negalima spręsti apie turinį. Taip pat ir abu sutartį darantieji kraštai anaiptol neprivalo turėti lygius ar vienodai aukštus muitus. Labai galimas ir beveik įprastas dalykas, kad prekybos sutarties sudarymo pliusai abiejose pusėse yra toli gražu nelygūs: vienas kraštas tam tikromis aplinkybėmis turi duoti didesnių nuolaidų, negu partneris. Tai pareina nuo daugelio aplinkybių: kiek svarbi yra rūpimoji parduoties rinka kitame krašte, kiek įvairiopi tie produktai, kurie rūpi iškišti, kokia tuo momentu ūkio būklė ir t. t. Kraštas, eksportuojąs nedaugelį dalykų, žūt būt turės išgauti iš priešingosios pusės muito lengvatų, o už tai galės įvairiausiose srityse daryti nuolaidų, kurios jam eventual. nedaug kaštuoja. Pavyzdžiui teesie santykis tarp Vokietijos, kuri suinteresuota daugeliu pozicijų, ir Suomijos, kuriai rūpi tik keleto dalykų eksportas.

Iš didumos a g r a r i n i s k r a š t a s dažnai yra palankesnėse sąlygose už industrinę valstybę, nes, maisto produktų paklausams esant reliatyviai netampriems, jis gali tikėtis gana tikros parduoties ir, svarbiausia, be didelio konkurencijos pavojaus. Iš antros pusės, darydamas sutartis, jis turi dėti sprendžiamos reikšmės kai tik šių žemės ūkio gaminių padavimui, tuo tarpu kai į pramonės dirbinių importą jis gali žiūrėti gana abejingai. Palyginti su tuo, pramoninio krašto gaminių eksportas paprastai esti daug opesnis: čia greičiau gali atsirasti konkurencija iš pašalies; parduotis mažiau tikra, paklausai elastingesni ir daug greičiau gali būti muitų paveikti. Maisto produktai ir žaliavos turi būti perkama, nes tai absoliučiai reikalinga išmitimui ir darbui pramoninėje valstybėje. Tuo tarpu pramonės dirbinius tam tikra valstybė gali pirkti, bet ji t u r i tai daryti, nebent tik tiek, kiek šie eina jos pačios eksporto apmokėjimui. Čia reikia atkreipti dėmesys į vieną ligi šiol nepakankamai įvertintą faktą: a g r a r i n i a i k r a š t a i del tos priežasties yra aplamai mažiau linkę daryti prekybos sutartis, negu industriniai kraštai: Pietų Amerikos Valstybės ir Anglų kolonijos iš vienos pusės, palyginti su dauguma industrinių Europos kraštų iš antros. Pirmosios gali sau ramiai žiūrėti, kaip kiti kraštai apsitveria aukštais protekciniais muitais. Joms neperdaug kliudo netgi ir agrariniai muitai, nes juk žaliavos, šiaip ar taip, laisvai įleidžiamos. Gi industriniai kraštai turi dėti didelės reikšmės muitų susaistymui, nes jų gamyba yra pritaikyta eksportui ir

svetimi muitai skaudžiai jai atsiliepia. Galima tiesiog pasakyti, jog tarifinių sutarčių darymas yra visados stipriai industrinalizuotos išrutulos požymis.

Taip tad prekybos sutartis nei duoda lygių pliusų, nei reiškia lygaus muitų dydžio. Vien tik susirišimas sutartimi ir tuo pat t a r i f ų s t a b i l i z a v i m a s yra abiejose pusėse lygus ir sprendžiamas dalykas. Prieš karą bendroji tendencija ėjo tarifų didinimo linkui. Ji atrodė besiplečianti ir po karo dėliai pablogėjusios ūkio būklės. Tiesa, atrodo dažnai kitaip, negu ištikrųjų yra: pačių muitų padidėjimas, anaiptol, dar nereiškia, kad importas daugiau apsunkintas, jei drauge didėja ir kainos. Dėliai kainų pakilimo dažnai didesni muitai sudaro mažesnį apsunkinimą. Į prekybos politikos idėjų sąryšį su bendrąja ūkio būkle jau buvo pakankamai nurodyta. Ir sudarant prekybos sutartis šis sąryšis kai tik pasireiškia iš atžvilgio į muitų dydį. Aplamai imant, viena aplinkybė, berods, visados veikia prekybiapolitinių nuolaidų linkme. Pramoninėms eksporto valstybėms yra stiprus ir naturalinis interesas kreipti liberaline linkme, tuo tarpu kai jauni besiplėtojantieji kraštai labiau linksta į tarifų didinimą — ar tai del finansinių ar del auklėjimo sumetimų. Todėl formaliniu atžvilgiu išrutula stumte stumia į sulyginimą išviršinių nuostatų tarifų schemose, — juo stipriau, juo labiau įsigali rinkoje masinės ir tipinės prekės.

Kiek aplamai prekybos sutartys išgali paveikti tarpvalstybinius prekių mainus ir nuspręsti jų linkmę, šitai teks dar vėliau išnagrinėti. Dažniausiai laikoma politinės priemonės pasekme tai, kas iš tikrųjų yra tik tūleriopų veiksnių ir įvykių išdava. Priežastis čia ta, kad į šias priemones nukreiptas visuomenės interesas; tikroji jų reikšmė gali betgi jo ir neatitikti. Krinta į akis toks dalykas, kad labai dažnai prekių mainai tarp valstybių, neturinčių prekybos sutarties, yra labiau išsiplėtę, negu tarp turinčių ją. Netgi muitų padidinimas nevisados jau sumažina importą. Tuo atveju importas persimeta kita linkme, kuri iš anksto visai nebuvo numatyta. Čia galima kalbėti apie s ė k m ė s s u b s t i t u c i j ą, kuri dažnai įvyksta prieš susitariančių šalių norą. Ilgainiui, mat, anie aktyviniai faktoriai, apie kuriuos anksčiau kalbėjome, daug daugiau nulemia prekių apyvartą, negu prekybiapolitinės sutartys.

2. Reikėtų paminėti dar šalutiniai susitarimai, kurie sudaro gana svarbią dalį prekybos sutartyje: apsigyvenimo teisė, nuosavybės įsigijimas, patentų, markių ir pavyzdžių apsauga, karo tarnybos reguliavimas, akcinių bendrovių leidimas, prekybos keliautojų legitimacija, laivų ir vandens kelių laikymas, konsulatų būvis, pagaliau, čion priskirtina trečiųjų teismų ginčijamiems klausimams steigimas ir bylų vedimas, lygiai kaip mokesčių bei vidaus rinkliavų ėmimas ir bemuitis tobulinamųjų dirbinių susisiekimas. Visi šie dalykai yra labai svarbūs santykiavimui. Čia susiduriama su tokiu klausimu: ar lygus laikymas ir lygios teisės su vietos gyventojais, ar ypatingas svetimųjų traktavimas. Privilegijuoti saviškius, taikant nerašytąją svetimųjų teisę, yra ne tik galima, bet dažnai ir įprasta; šitai mes aiškiausiai matėme iš susisiekimo verslamonių tarifų politikos. Dažniausiai pripažįstama bent jau pati mintis formalinio lygiateisiškumo.

Tačiau, praktiškai taikant nuostatus, labai dažnai jo nesilaikoma. Čia ypatingai gali vykdytis liberalinė ar protekcionistinė dvasia, prieš kurią vien tik formaliniai prekybos sutarčių nuostatai nedaug ką tereiškia.

III. Didžiausias palankumas ir reciprocitetas.

Sątrauka: Glier, Die Meistbegünstigungklausel, 1905; toliau, Schumacher, Meistbegünstigung und Zollunterscheidung, Schr. d. Ver. f. Sozialpolitik, 1916; Bennstein und Leopold, Die Handelsverträge des Erdballs, 1927.

1. Sprendžiamosios svarbos tarptautiniuose prekybos santoriuose įgijo didžiausio palankumo formulė. Istoriškai ji sutinkama kai kuriose 16 ir 17 šimtm. sutartyse, antai, tarp Anglijos ir Portugalijos (1642), tarp Anglijos ir Švedijos (1654), tarp Anglijos ir Niderlandų (1674). Labiausiai žinoma ji tapo iš Utrechto komercinio traktato tarp Anglijos ir Ispanijos (1713 — 1715); tiesa, jis tik išplėtė ankstyvesnę sutartį iš 1667 m., pagal kurią anglai Ispanijos teritorijoje neprivalėjo mokėti didesnių įvežimo ir išvežimo rinkliavų, kaip ispanai, o šiaip visais atžvilgiais gavo tas pačias lengvatas, laisves ir teises, kaip niderlandiečiai, prancūzai ir hanziečiai. Nuo to laiko didžiausio palankumo formulė per visą sekamą šimtmetį buvo gana dažnai vartojama. Jos atsiradimas suprantamas iš to, jog anais lai-

kais, kada perdėm teikta privilegijų bei ypatingų teisių, sutartį darančioms šalims buvo labai svarbu išsiderėti lygybė su trečiaisiais kraštais. Berods, ta formulė tūleriopai keitėsi iš dalies siaurinant, iš dalies praplečiant ją. Kai tik 17 ir 18 šimtmetį prie jos buvo pridurta įvairių apribojimų. Pirmoje 18-to šimtmečio pusėje ji gana dažnai būdavo taikoma platesne ar siauresne forma. Prasidėjus laisvaprekybinei erai, ji, galima sakyt, visur yra vyraujanti, nes labai nedaugelis tarifinių sutarčių tebuvo be jos sudaryta. Vėliau ji ryškiai formuluota Cobden'o sutartyje:[1] „Chacune des Hautes Puissances contractantes s'engage à faire profiter l'autre Puissance de toute faveur, de tout privilège ou abaissement dans les tarifs des droits à l'importeur des articles marchands dans le présent Traité que l'une pourrait accorder à une tiers puissance. Elles s'engagent en outre à ne prononcer l'une envers l'autre aucune prohibition d'importation ou d'exportation qui ne soit en même temps applicable aux autres nations". Nuo to laiko ši formulė pasidarė beveik visuotinis dalykas prekybos politikoje. Ir garsusis Frankfurto sutarties 11 str. turėjo teritorialiai aprėžto didžiausio palankumo klauzulę, nors ji tebuvo taikoma tik šešioms valstybėms išimtinai.[2] Tuo tarpu Versalės taikos sutartis nustatė tik vienpusišką didžiausį palankumą, kaip savotišką pabaudą Vokietijai. Pastaruoju laiku didžiausio palankumo formulei atsiranda vis daugiau priešininkų.

Ši formulė visų pirma sako, kad kiekviena iš susitariančių šalių neprivalo kitos traktuoti blogiau, negu kurios trečios valstybės. Kiekvienas suteikimas nuolaidos, žemesnių muitų, ar kitos kurios lengvatos turi savaime tekti ir sutarties partneriams; šitai liečia apsigyvenimą, važtų tarifus, rinkliavas ir kt. Ta formulė jokiomis aplinkybėmis neleidžia daryti diskriminacijos trečiosios valstybės naudai, jei didžiausias palankumas suteiktas nelygtinai ir neribotai. Ši pastaba, „nelygtinai ir neribotai" svarbu čia pridėti. Didžiausio palankumo formulė nesako, kad dabar svetimų kraštų piliečiai turi būti laikomi lygiai ir su savaisiais. Ši svarbi nuolaida aiškiausiai čia neįeina, skirtumas tarp savojo krašto ir užsienio ir toliau gali būti da-

---

[1] Išspausdinta pas Jastrow, Handelspolitik, 1920, 55 psl.

[2] Stebėtina, kad garsusis Frankfurto sutarties II str. nekalba apie Islandiją, Ispaniją, Švediją, Norvegiją, Daniją, nors su tais kraštais jau ir anuomet turėta glaudesnių prekybos santykių.

romas saviškių naudai. Šitas lygiateisiškumas turi būti atskirai sutartas ir jis dažniausiai formuliuojamas kai kuriais svarbiais punktais — taip, antai: del apsigyvenimo, del žemės įsigijimo, del verslo teisės ir t. t. Nelygtinio ir neriboto didžiausio palankumo klauzulė neleidžia tik privilegijuoti kito svetimo krašto. Diskriminacija čia, berods, galima, bet tik naudai savųjų piliečių, o ne svetimšalių.

Šiai klauzulei priešinga yra abipusiškumo, reciprociteto formulė: t. r. kraštas tik tuomet daro nuolaidų ir suteikia žemesnius muitus, jei kontragentas duoda lygiaverčių nuolaidų kitose srityse; bendro didžiausio palankumo tada nepripažįstama.

Priežastis, delko naudojamasi didžiausio palankumo formule, yra ta, jog norima turėti „fair" t. y. lygi konkurencija neitraliame užsienyje. Kokios bebūtų šiaip jau sąlygos, čia bent jau esi tikras, kad, įsigijęs didžiausį palankumą, nebūsi laikomas blogiau už konkurentą. Šitai atrodo toks didelis pliusas, jog kiekvienas kraštas yra linkęs iš savo pusės suteikti už tai kontragentui didžiausį palankumą. Dažnai tarp atskirų kraštų visai nesudaroma tarifinių sutarčių ir tvirtų prekybos santorių, o vien suteikiama iš abiejų pusių nelygtinis ir neribotas didžiausias palankumas, kad tik nereikėtų antraip nukęsti nuo nepalankaus traktavimo. Tai daroma net ir ten, kur kraštas nesusiriša tarifinėmis sutartimis, o varo autonominę prekybos politiką, taigi, kur šiaip jau nebūtų reikalo daryti nuolaidų.

Grynai laisvos prekybos šalis aplamai negali gauti iš protekcionistinio krašto kitokios pirmenybės, kaip tik didžiausio palankumo pripažinimą; išgauti kokių nors geresnių koncesijų nėra galima, neturint savojo muitų tarifo. Tokias betarifes didžiausio palankumo sutartis darydavo prieš karą, pavyzdžiui, Anglija ir Belgija. Ir tokie kraštai, kurie šiaip jau laikosi autonominės prekybos politikos ir yra netgi stipriai protekcionistiški, vis delto taip pat teikia didžiausį palankumą. Jei jie nenori, kad jų eksportas būtų užsieny blogiau traktuojamas, turi tad iš savo pusės daryti tokią pat nuolaidą; kitais atžvilgiais jie lieka nieku nesuvaržyti. Daugelis užjūrio kraštų, besilaikančių autonominės prekybos politikos, kaip štai dauguma Pietų Amerikos valstybių, eina šiuo keliu, kad už tai gautų irgi didžiausį palankumą.

2. Didžiausio palankumo dėsny yra įvykę žymių modifikacijų, tiek iš atžvilgio į prekes, tiek į atskirus kraštus. Ypač protekcionistinis krypsnis siekia šių apribojimų. Be bendrojo nelygtinio ir neriboto didžiausio palankumo reikia dar skirti: a) ribotas ir, būtent, tam tikroms prekėms, b) bendras, bet ribotas tam tikriems kraštams, ir pagaliau, c) abipusiškumas.

a) Išvardinamos tam tikros prekės (autonomiškai, arba atskiroje tarifinėje sutarty), kurių didžiausis palankumas neliečia. Dažniausiai išskiriamos tokios prekės, kurios yra ypatingose gamybos sąlygose. Šitai pritaikytina naujiems arba galintiems išsirutulioti dirbiniams, pavyzdžiui, cheminei ir elektrotechnikinei gamybai. Naujaisiais laikais šis momentas vaidina nemažą vaidmenį. Jis bandoma dar sustiprinti importo kontingentavimo būdu. Šie kontingentai tenka vis kiekvienu atskiru atveju nustatyti, nesusirišus iš anksto. Tatai žymiai aprėžia didžiausį palankumą jei netgi prekių kiekis ir tėra nedidelis. Galima tačiau šis kai kurių prekių išskyrimas rezervuoti sau tik tam tikram laikui.

b) Iš antros pusės didžiausias palankumas gali būti apribotas tam tikriems kraštams, tik tarpu jų galioti. Sutartyje gali būti kai kurie kraštai išskirti arba, antra vertus, tik tam tikriems didžiausias palankumas tetaikomas. Tai yra traktavimo diferenciacija, galinti turėti toli einančių pasekmių. Labiausiai žinomas čia pavyzdys — Frankfurto taikos sutarties 11 str.[1]: „Išimama tačiau iš minėtosios taisyklės tos lengvatos, kurias viena iš susitariančiųjų šalių suteikė ar suteiks prekybos sutartimis kitiems kraštams, negu štai šiems: Anglijai, Belgijai, Niderlandams, Šveicarijai, Austrijai, Rusijai". Tuo būdu tiek Prancūzija, tiek Vokietija galėjo duoti, sakysim, Italijai ar Ispanijai nuolaidų, neprivalėdamos teikti jų taip pat ir sutarties partneriams. (Vokietijai ar Prancūzijai), vadinas, nelygtinai, tačiau ne neribotai. Šitai būtų galėję įgyti svarbos iš Vokietijos pusės Italų vynams, iš Prancūzijos pusės — Danų pieniniams produktams. Dalykas ne be reikšmės ir ne be pavojaus. Sušvelnino jį ta aplinkybė, kad tie tretieji kraštai savo ruožtu vėlgi sudarė su abiem kontragentais nelygtinio ir neriboto didžiausio palankumo sutartis. Jei tad Italija ir Prancūzija arba Italija ir Vokietija iš savo pusės būtų teikusios ypa-

[1] Išspausdinta pas Jastrow, Handelspolitik, 56 pusl.

tingų lengvatų, tai vis tik dabar atskirų šalių privilegijavimas buvo veik negalimas. Šiaip jau Prancūzija, kaip ir Vokietija būtų galėjusios formaliai palankiau traktuot Italiją ar kitą kurį nesuminėtą kraštą.

c) Su tuo rišasi ir apribojimas pagal kilmę. Galima būtų, antai, už prekes, įvežamas sauskeliais imti kitoks muitas, negu už įvežamąsias vandens keliais. Tuo būdu atskiri kraštai būtų diferencialiniai kliudomi. Tačiau šis klastingas sumanymas vargiai kada bebuvo įgyvendintas, nes, nuosekliai einant, tektų kiekvieną kartą reikalauti kilmės liudymo, o tai galėtų virsti abipusiškai aštriu ginklu. Tolesnė išimtis susidaro tuo atveju, kada kaimyniniai kraštai išskiriami iš didžiausio palankumo, ir teikia vieni kitiems žemesnius muitus. Amerikos valstybių tarpe šitai dažnai pasitaiko; ir šiaip pasienio susisiekime tai gana įprastas dalykas. Čia, be to, galvojama taip pat, jog muitų unijos atveju tarp kaimyninių valstybių ši priemonė galėtų būti pavartota santykiuose su prašalaičiais: norima teikti savitarpy lengvatų, kurios teapimtų tik muitų unijos kraštus.

Ypatingą vaidmenį ši sistema vaidina Anglų kolonijose vadin. „preferential tariff" būdu. Čia kitiems kraštams, berods, pripažįstama didžiausis palankumas, bet metropolijai suteikiama pirmenybė, kuri kartais gali būti ir gana žymi.[1] Taip štai, diferenciniai muitai metropolijos naudai sudarė prieš karą Australijoj 9¾%, Kanadoj 13¼%, Pietų Afrikoj 9%. Ir prasmės ir turinio atžvilgiu tai reiškia ypatingai didelį pralaužimą bendrojo didžiausio palankumo dėsnio. Šie apribojimai neabejotinai panaikina dalį tų pliusų, kuriuos tas dėsnis duoda. Tuo būdu norima sudaryti artimesni santykiai su metropolija iš kolonijų pusės, ir atvirkščiai — metropolijos su kolonijomis[2].

3. Nepaisant šių tūleriopų apribojimų, faktinas tos formulės galiojimas tebėra vis dar gana didelis, jau vien delto, kad daugelis jaunųjų kraštų visai neturi tarifų, o sudaro tik didžiausio palankumo sutartis. Tada prekybos politikos autonomija tebelieka ir muitų pozicijos gali būti sulig noru keičiamos,

---

[1] Iš tokio vidutinio *preference* apskaičiavimo, berods, nedaug kas, dar galima išvesti. Čia svarbu, žinoma, kiek prieš tai buvo padidinti muitai specifinėms Anglų importo prekėms. Delto nereikia perdėti tų nuolaidų reikšmės. Duomens imti iš Balfour-report 545 psl.

[2] Prancūzų kolonijose privilegijavimo metodės irgi yra labai įvairiopos. Plg. čia Balfour-report.

tik privilegijavimui ir diskriminacijai yra užkirstas kelias. Čia pareina bendrai nuo prekybos politikos dvasios, ar didžiausio palankumo formulė įgyja tuo atveju didesnės reikšmės, ar ne.

Tiesa, jos vertinimas aiškiai kinta laiko eigoje. Laisvaprekybinio įsitikinimo laikotarpiu didžiausis palankumas buvo laikomas savaime suprantamu plėtimu bei tobulinimu laisvos prekių apyvartos, atsisakymu nuo smulkių muitų kliaudžių ir pastangų viens kitą įgriebti. Paskum tos formulės pripažinimas ėmė aiškiai menkėti; išimčių skaičius rados didesnis, imtasi vienokių ar kitokių apribojimų. Stipriausiai čia bene paveikė elgsena Anglų kolonijų, kurios principialiai pravedė metropolijos privilegijavimą. Vis delto ta formulė paliko vadovaujančiu dėsniu tarptautiniame ūkio santykiavime. Ir po karo šis dėsnis gavo dar naują paskatą, kai į jį prilinko Jungtinės Valstybės, kurios ligi tol nebuvo jo priėmusios. Valstybės su didele ir įvairiopa parduotimi yra jo reikalingos, nes kaip tik joms labai opiai atsiliepia kiekviena diskriminacija. Monokultūrų kraštai, kaip rodo istorija, daug mažiau to bijo. Didžiausiam palankumui išsiplečiant, kraštai arčiau susisieja vienas su kitu, prekių mainai randasi paprastesni, priešingumai mažėja, įsigyvena lygiateisiškumas. Šitai galima pasakyti ypač tuo atveju, kada drauge sudaromos ir tvirtos tarifinės sutartys, mažiau tuomet, kai pagrečiui išsilieka autonominė prekybos politika. Šiaip ar taip, didžiausio palankumo formulės dėka gauna visuotinai įsigalėti žemiausios muitų pozicijos, sutartos tarp dviejų kraštų; tuo atžvilgiu ji turi aiškiai laisvaprekybinį pobūdį.

4. Nežiūrint į apribojimus, galima vis tik pasakyti, kad didžiausias palankumas tebėra vadovaujantis moderninės prekybos politikos principas. Priekaištai, daromi iš teoretinės pusės, atrodo verti susidomėjimo. Jie eina dviem linkmėm. Esą, tas principas daraąs negalimus specifinius prekybos susitarimus tarp dviejų kraštų. Kiekvieną koncesiją, teikiamą už kitos šalies nusileidimus, ši formulė tuč tuojau apibendrinanti, padaranti prieinama ir tokiems partneriams, kurie iš savo pusės jokių koncesijų nėra davę. Tuo būdu jie gauna šią nuolaidą daug lengviau. Jei trečiasis kraštas išsidera didesnių nuolaidų, tai jos savaime tenkančios ir pirmajam kraštui, kurs čia jokio triūso nėra padėjęs. Sakysim, kraštas A, davęs žymių

nuolaidų cheminei ir mašinų pramonei, išgauna lengvatų vyno importui. Tas vyno muitų sumažinimas automatiškai turįs atitekti ir kraštui B, kurs nei minėtoms pramonėms, nei kitoj kurioj srity žymesnių nuolaidų nėra padaręs ir t. t. Tuo būdu didžiausias palankumas virstąs tarytum premija kraštams, kurie patys kuomažiausiai nusileisdami vis delto netiesioginiai norį išgauti lengvatų. Nes jie be nič nieko naudojąsi tomis lengvatomis, kurias kiti kraštai išsiderą už nuolaidas. Taip tad, apibendrinus šią formulę, išnyktų visi individualiniai susitarimai. Tai esąs rezultatas to, kad reikią be atodairos lygiai gerai traktuoti k i e k v i e n a s trečiasis kraštas, kaip ir tas, kuris pats duoda nuolaidų. Delto čia daug geriau pritinkąs vien tik diferenciavimas, abipusiškumas. Tada esą galima abipusiai santykiai išreikšti tikrai individuališkai ir be atžvilgos į trečią valstybę. Ypač prikišama tai, kad didžiausio palankumo formulė veikia atgal: naujos lengvatos dažnai tarsi iš dangaus nukrinta vienam kraštui tik del to, kad kitas kraštas vėliau gavo jų už nuolaidas trečiajam.

Iš antros pusės, esą, didžiausias palankumas tik skatinąs protekcionizmą. Kiekvienas kraštas susiprantąs, kad jis galįs gauti palengvintą pardavimą vien tik šios formulės taikymo dėka, neprivalėdamas pats už tai kuo atsimokėti. Todel didžiausias palankumas vedąs kai tik į autonominę politiką ir muitų didinimą. Tai esanti beveik premija už muitų kėlimą. Ir vėlgi išeitis iš šio aklino kelio įžiūrima abipusiškume.

Šie priekaištai, daromi daugiausia iš protekcionistų pusės, neperdaug betgi sverią. Pirmasis priekaištas savaime, berods, yra teisingas, bet jis dar ne ką įrodo.

Kiekvienam kraštui svarbu, kokio dydžio yra jo žemiausieji muitai, o ne tai, ar jų sulaipsniavimas toms pačioms prekėms eventual. gali skirtingai kliudyti įvairius kraštus. Jei A turi mokėti 10 mrk. muito už toną, o B 15 mrk., ir pirmasis gali patenkinti visą importą, tada, tiesa, B neimportuos; bet koks skirtumas, ar A ir B importuoja drauge ar tik vienas A? Importuojančiam kraštui, regimai, nėra jokio. Jei netgi A importo neištenka, tada prekė pabrangs aukščiausiu muitu 15 mrk. Todel įvežantis kraštas neturi visai jokios naudos iš diferencijavimo. Šis priekaištas iš esmės tiek tepasako, kad prekybos sutarčių apribojimas dviem atskirais kraštais yra vien tik fikcija. Įvežančiam kraštui svarbu pats importas aplamai, visai

nepareinamai nuo prekių kilmės. Kada, pavyz., Vokietija sumažino javų muitą Vengrijai ir Argentinai lig 3,50 mrk., nebūtų buvę prasmės palikti jį Rusijai 5 markių, net ir tuo atveju, jei Rusija būtų pasirodžiusi mažiau nuolaidesnė už anas valstybes. Vidaus javų kainoms vistiek būtų susidariusi tokia pat konkurencija, tik ką Rusijos perkamoji galia vokiečių gaminiams būtų sumažėjusi ir tuo vokiečiai būtų pakenkę patys sau. Delto teisingai buvo leisti Rusijai dalyvauti didžiausiame palankume, jei netgi ji ir nedavė specialinių nuolaidų. Užsienio prekyba kiekvienam kraštui sudaro savaiminį vienetą, nepareinamai nuo atskirų santykių. Diferencijacija pagal kilmę tėra formalinė procedūra, neturinti reikšmės vidaus kainai. Ji kenkia tik diskriminuojamam kraštui ir praverčia kitai valstybei, bet savajam kraštui iš to nėra jokios naudos. Antrasis priekaištas nė kiek netvirtesnis. Jei prekybos sutartys nesudaromos vien tik tam, kad pakenktų kitiems, tai pirmiausia nuo to kenčia savasis kraštas. Uždarant kelią svetimam importui, neišvengiamai turi nukentėti ir eksportas. Kraštas, atmetęs prekybos sutartis, kad galėtų varyti autonominę muitų politiką, neapgalvoja, kad jo importo susiaurėjimas turės atsiliepti ir jo eksportui. Būdamas reikalingas svetimo importo, sakysim, žaliavų, jis išsigalės mokėti, tik ta sąlyga, jei turės užsieninių kapitalo investacijų arba patarnaujamųjų veikinių, atliktų užsieniui. Tik kraštas su dideliais reikalavimais užsieniui tegali pasivelyti ilgam tokią autonominę politiką. Prancūzijoj iš tikrųjų taip buvo, nes ji turėjo didelius procentų reikalavimus ir išplėstą svetimšalių lankymąsi, o be to, specifišką eksporto rūšį. Ji vis tiek būtų apsiėjusi be prekybos sutarčių, kad ir nesant bendro didžiausio palankumo; ji buvo iš seno pripratusi prie aukštų protekcinių muitų, ir jos eksportas, dėliai ypatingos jo rūšies, tebebuvo reliatyviai neopus. Taip tad ir antras priekaištas atpuola.

5. Dėliai tos aplinkybės, kad didžiausias palankumas gali turėti labai nelygios vertės partneriams, pradėta labiau teikti abipusiškumo principas.[1] Nes juk, apibendrinant aną formulę, ir paskesnieji susitarimai su kita valstybe, atgal veikdami, tuč tuojau ir be jokių sąlygų atitenka partneriams. Todel čia tariamasi reciprociteto politiką būsiant tikslingesnę ir tei-

[1] Reciprociteto klausimą nagrinėjo daugiausia amerikiečiai autoriai: Taussig, Free Trade, Tariff and Reciprocity, 1920. O ypač Vinner, kurs teisingai pabrėžia jo beprasmiškumą.

singesnę. Reciprocitetas, kaip didžiausio palankumo pakaitalas, reiškia tai, jog kiekviena koncesija duodama tik už lygiavertį atveikinį iš priešingos pusės. Tatai atrodo iš pirmo žvilgio visai teisinga ir tikslinga. Šią formulę pirmiausia randame susitarime tarp Jungtinių Valstybių ir Prancūzijos 1778 m., taip pat sutartyje tarp J. Valstybių ir Prūsų 1828 m., be to, dažnai savitarpio sutartyse tarp Pietų Amerikos valstybių. Jungtinės Valstybės atsisakė jos tik 1923 m. gruodžio 8 d. sutartyje. Ligi tol galiojo dėsnis: „Freely, if the concession was freely made, or on allowing the same compensation, if the concession was made conditional". Ši metodė susiduria tačiau su viena didele kliūtimi. Ji kyla iš to, kad koncesija teikiama tik už „lygiavertę" nuolaidą. Bet kaip gi turi būti nustatyta lygiavertybė? Ar tai pareina nuo vieno, ar nuo abiejų kontragentų nuožiūros ir koks yra matas? Lygus produktų kiekis, ar jų vertė? Aišku, čia turima galvoj vertė. Bet tai vėlgi reikalauja, kad abiejų pusių prekių apsunkinimas muitais būtų lygus. Pastarasis gi daugumoje atvejų kaip tik yra skirtingas, nelygu tad ir nuolaida nuolaidai. Todel čia reikia tenkintis tik labai išviršiniu palyginimu, kurį ekonominė išrutula greitu laiku perauga. Ir jei vis delto kurie-ne-kurie kraštai, kaip Ispanija ir Prancūzija, vėl grįžta prie reciprociteto, tai jie šitai daro su aiškiu protekcionistiniu tikslu, kad gautų deryboms bazę ir galėtų diferencialiai traktuoti atskirus kraštus. Tada čia skiriamas didžiausias palankumas, suteikiamas visiems partneriams, ir specialės tarifinės sutartys, rezervuojamos atskiroms prekių rūšims.

Pačiam kraštui iš to eina, berods, labai savotiškos išdavos. Jis, būtent, neturi esmėje visai jokios naudos iš to, kad skirtingai traktuoja įvairius tos pat rūšies importus. Vidaus kaina nusistato, žinoma, sulig aukščiausiu muitu įvežamųjų prekių, kurios dar reikalingos vartojimui. Jei muitų numažinimas tam tikram kraštui liečia tik neištenkamas įvažas, tada jis visai nieko nepadeda: kainą tuo atveju vistiek nulemia kitos įvažos. O jei muitų numažinimas liečia gausias ir pertenkamas įvažas, tada kitų įvažų diskriminacija vėlgi nieko negelbsti. Iš reciprociteto tikrai gali turėti naudos tas ar kitas eksportuojantis kraštas, bet savajam kraštui nėra jokios. Jis tariamai teturi savo pusėje teisingumą, bet tikrumoje nieko; jokiu būdu, mat, nebegalima jau pravesti izoliuotų mainų tarp dviejų kraštų, nebent tai būtų visai specifiški produktai. Šie tačiau vargiai be-

gali turėti didesnės reikšmės valstybėms. Tokie štai sumetimai palenkė ypačiai Jungtines Valstybes atsisakyti nuo abipusiškumo metodės.

6. Lieka dar panagrinėti anksčiau minėtoji kolektyvinių sutarčių mintis. Čia turima galvoj darymas prekybos sutarčių bendrai tarp keleto valstybių, tačiau be didžiausio palankumo.[1] Sąlyga tam būtų — darymas sutarčių tuo pat metu, vienodos muitų schemos, vienodas visų sutartį darančių šalių traktavimas ir kitų rinkų diferencijacija; pats muitų dydis liktų nesuvaržytas. Didžiausio palankumo principialiai nepripažįstama, tačiau kiekviename krašte priedėliai ad valorem aprėžiami ir maždaug taip prilyginami, kad neprašoktų 20% vertės. Čia tad norima padaryti galas prekybos politikos susiskaldymui, įvairumui ir painumui tuo būdu, kad keletas valstybių subendrina ir suvienodina formalumus; muitų dydis paliekama laisvai nustatyti, užbrėžiant tik viršutinę ribą.

Toks yra pastaruoju laiku dažnokai minimas planas. Vargiai tačiau seksis jis įgyvendinti. Tiesa, šioje sistemoje didžiausias palankumas nebebūtų reikalingas, nes ir be to numatoma riba muitų dydžiui. Užmirštama tačiau, kad ir kitiems kraštams, kurie neįeina į sutartis, reikės teikti didžiausias palankumas. Jei to nebus daroma, tada kolektyvinės valstybės jo irgi negaus. Jei tokią kolektyvinę sutartį darytų, kaip dažniausia turima galvoj, kontingentalinis blokas vakarų ir vidurio Europos valstybių, tada jos vis delto turėtų duoti Jungt. Valstybėms ir Anglijai, lygiai kaip ir jos kolonijoms, žemesnius muitus, jei nenorėtų pačios būti diskriminuojamos. Pasirenkant pirmąjį kelią, kolektyvinė sutartis būtinai turėtų išsiplėsti užu susitariančiųjų valstybių ribų. Šis planas atrodo grynai fomaliai ir administratyviai - techniškai sugalvotas. Jis remiasi perdideliu vertinimu formalio prekybos sutarčių charakterio; muitų nustatymas pagal vertę yra betgi aplamai gana abejotinas dalykas. Bendrai, didžiausias palankumas, nežiūrint į visus priekaištus, turi vis tik žymiai daugiau gerų pusių. Jis, be abejojimo, padeda suvienodinti formalumus, daro nereikalingus kilmės liudymus, kurių šiaip jau reikėtų, ir aplamai išlygina bei palengvina visą san-

1 Kolektyvinėmis sutartimis vadinama kartais ir tokios, kurias keletas kraštų paskirai sudaro vienas su kitu tuo pat metu, kaip štai 1892 m. sutartys vidurinėje Europoje arba Kongo aktas iš 1885 m. Tačiau tokia terminologija atrodo netiksli.

tykiavimą. Jo padariniai galima trumpai apibūdinti ta prasme, kad jo dėka virsta visuotiniais žemiausi to meto muitai.

IV. Eksporto premijos ir dumpingas.

Vis dar svarbus Lexis, Die französischen Ausfuhrprämien, 1872; Toliau, Morgenroth, Die Exportpolitik der Kartelle, 1907; Pesl, Das Dumping, 1921; Viner, Dumping a problem of international trade, 1922; to paties, Memorandum on Dumping, 1927.

Iš technikinių prekybos politikos priemonių verta atskirai panagrinėti dar šios dvi: eksporto premijos ir eksporto liudymai. Jos iš savo pusės paliečia vėlgi dumpingo problemą. Eksporto premijos savaime yra įvykdomos kiekvienoje prekybos sistemoje, kuri numato valstybinę globą. Merkantilizmo laikais jos vaidino svarbų vaidmenį. Prancūzijoje jos buvo plačiai taikomos pirmoje 17-to šimtmečio pusėje, ir ta praktika ypačiai daug pamoko įvertinti jų padarinius. Klasikinė teorija nuodugniai jas gliaudė, nes Anglija ilgą laiką turėjo premiją javams. Pas Smith'ą lygiai kaip pas Malthus'ą ir Ricard'o daug vietos užima svarstymas, kiek jos yra tikslingos ar smerktinos. Ir laisvos prekybos atveju gali būti teikiamos ypatingos premijos. Neabejotinai betgi jos lengviau įvykdomos protekcinėje sistemoje. (Laisvos prekybos atveju, sakysim, teikiant kreditą eksportui ar numažinant frachtus arba ir tiesioginai, jei krašte egzistuoja privatinis monopolis). Tokių premijų esmė yra ta, kad eksportui suteikiama ypatinga lengvata. Ji gali būti atvira, gali būti ir paslėpta. — Iš to eina įvairios modifikacijos. Čion reikia skirti: sangrąža, t. y. įvežamųjų muitų atmokėjimas eksporto atveju, bonifikacijos, „drawback", ir tikrosios eksporto premijos (gratifikacijos).

Labai dažnai pasitaiko įvežamųjų muitų sangrąža, išvežant apdirbtas prekes. Ji buvo itin išsiplėtusi Prancūzijoj ligi Cobdeno sutarties, o ir Anglijoj vaidino svarbią rolę, kaip „drawback". Vien tik tranzito atvejui, kada tokia sangrąža būtų savaime suprantama, pastaruoju laiku turima laisvų uostų ir tranzitinių sandėlių įtaisymai, ir delto ji čia nebereikalinga. Ši metodė atrodo visiškai teisinga ir neduodanti jokios ypatingos paskatos ar premijos eksportui, nes juk tuo būdu teatlyginama muitas, kurs buvo paimtas įvežant. Be tokio atmokėjimo pre-

kė negalėtų išlaikyti konkurencijos užsieny. Čia, berods, prileidžiama, kad perdirbinys tikrai pabrangsta tieka, kiek sumokėta muito. Jau Ricardo turėjo galvoje šį atvejį ir pats reikalavo čia sangrąžos. Vadinamieji „acquits à caution" buvo ilgą laiką praktikuojami Prancūzijoj vilnai ir medvilnei, vėliau geležies dirbiniams ir labai daugeliui kitų prekių.[1] Čia einasi vien muito grąžinimu, kurs, rodos, neturėtų sudaryti sunkybės, jei tik iš tikrųjų patiekiamas išvežamųjų prekių tapatybės įrodymas. O kadangi jis sunkoka patiekti, tai paprastai turi užtekti, jei įrodoma, kad išvežamose prekėse medžiagos vertė tikrai yra lygi įvežtajam kiekiui. Prancūzijoje ilgą laiką taip ir buvo daroma. Ir čia, berods, reikia tenkintis tik apytikriu taksavimu, koks įvežtųjų prekių kiekis perdirbta išvežamose prekėse. Delto atmokėjimas lengvai gali virsti paslėpta premija. Jis dažnai esti didesnis, negu tikrasis kainų skirtumas: ar tai sutaupant išvežamose prekėse medžiagos, ar aplamai vartojant savojo krašto žaliavą, ar dar del to, kad įvežamasis muitas nepilnai pasireiškia perdirbinių kainose. Tatai sudaro akstiną eksportuoti, nes iš to randasi pelnas verslamonininkams. Tada jau čia yra tikroji eksporto premija.

Antra vertus, gali būti grąžinama vidinė vartojimo rinkliava ar apyvartos mokestis. Ir šį atvejį Ricardo teoretiškai jau turėjo galvoje ir pritarė tokiam atmokėjimui eksporto atveju. Iš naujųjų laikų labiausiai žinomas pavyzdys yra vokiečių cukraus mokestis iš 1893 m., kurs buvo imamas, kaip žaliavos mokestis, už suvartotus cukrinius runkelius. Čia, technikinių pagerinimų dėka, perdirbinėjant buvo sutaupoma runkelių, ir delto už eksportuojamą cukrų gaunama daugiau sangrąžos, negu sumokėta vartojimo rinkliavos. Cukraus kaina buvo užsieny žemesnė, negu krašto viduje, ligi Briuselio konvencija panaikino tas eksporto premijas. Išvežamųjų prekių atleidimas nuo apyvartos mokesčio irgi veda į tai, kad prekė gali būti eksportuojama pigesne kaina, negu ji yra viduje. Ir šis būdas gali prisidėti prie eksporto palengvinimo. Del didesnio apsunkinimo mokesčiais viduje, randasi pelningiau parduoti užsienin; galimas daiktas, kad vidaus kaina lieka žemesnė, negu užsieninė plius

[1] Senesnis veikalas apie eksporto premijas: Lexis, Die französischen Ausfuhrprämien. Visas klausimas vertas būtų iš nauja plačiai išnagrinėti, kadangi Morgenroth'o veikalas jau yra pasenęs, o naujoji kartelių praktika reikalauja ypatingo susidomėjimo.

premija. Tada eksportuoti yra visai aiškus pelnas. Ir ši tad procedūra lengvai virsta netiesioginės eksporto premijos tiekimu. Pagaliau, tobulinamųjų dirbinių susisiekimui šiuo būdu žymiai palengvinamas eksportas, jei nėra reikalo įrodyti įvežamųjų ir išvežamųjų prekių tapatybės.

2. Sąryšy su tuo yra tapatybės liudymo klausimas. Čia turime galvoj įskaitą tų įvežtųjų prekių, kurios vėl išvežamos kitose tos pačios rūšies prekėse. Tam turi būti įrodytas abiejų kokybių identiškumas (tapatybė). Šitai atliekama importo liudymų sistema, kur dedama pagrindan, aišku, ne įvežtųjų prekių, o perdirbtųjų produktų muitas. Ši sistema įgyja reikšmės tranzitui; šiaip jis būtų pabrangintas, jei neturima įtaisytų laisvų uostų bei tranzitinių sandėlių, kurie leistų aplamai išvengti muitinės. Svarbus yra toks liudymas žaliavų ir pusfabrikačių muitams, nes jie pabrangindami gali apsunkinti eksportą, ar ir padaryti jį visai negalimą. Nuo to apsaugo tapatybės įrodymas, kai išvežimo kraštas išduoda eksportininkui muito liudymą. Komplikuotiems produktams ši metodė sunkiai įvykdoma; tada paprastai tenkinasi tuo, kad aplamai įskaičiuoja muitą, jei tik išvežama tolygios vertės prekė. Pastarasis būdas gali būti pateisinamas, nes muitas lygiai tiek pabrangina prekę. Šitomis sąlygomis čia tikrai būtų vien sangrąža, net ir neįrodžius tapatybės. Tuo betgi sudaromas galimumas anksčiau nurodytu būdu išgauti eksporto premiją, nes iš to paties įvežtųjų prekių kiekio eventual. gali būti daugiau pagaminta, arba jų suvartojimas gali būti padarytas praktiškesnis.

Ši sistema buvo dar toliau išplėsta pradėjus duoti, atvirkščiai, už išvežamas prekes muito pažymėjimą, kaip importo liudymą, už kurį gali būti įvežta lygus kiekis tokių pat, ar ir kitokių prekių. Šitai turėjo svarbos ypač javų išvežimui Vokietijos Rytuose. Čia principialiai nebėra tapatybės, o vien tik tolygios vertės prekių kiekis. Patys importo liudymai gali būti tada parduodami, ir tuo būdu jų kaina priskaitoma eksportininkui vietoj muito. Visa reikšmė čia ta, kad šis importo liudymų atlyginimas padeda išvengti perdidelių pasiūlų krašto viduje. Šiaip primokant už eksportą, muitas gauna pilnai pasireikšti vidaus prekėje. Dėliai to pelnas didėja. Tada, būtent, žemesnių kainų laikais eksportuojama, o aukštesnių kainų laikais importuojama. Tuo būdu vidaus gamintojas gauna didesnę kainą, negu jis gautų be to eksporto. Vokietijoj, ypa-

čiai, tapatybės liudymo panaikinimas (1899 m.) padėjo išsilyginti kainų skirtumams įvairiuose Vokietijos kraštuose ir leido pasireikšti visam muitui prekės kainoje.

3. Pastaruoju metu gana dažnai karteliai teikia p r i v a t i n e s e k s p o r t o p r e m i j a s. Kartelių susitarimais laikant viduje aukštas kainas, pabranginamas tolesnis gaminių perdirbimas ir apsunkinamas jų išvežimas. Todel kartelis atlygina eksportuojančiam vidaus pirkėjui, ką jis virš kainos yra sumokėjęs. Tuo būdu užsieny galima parduoti pigesnėmis kainomis ir vėl padidinti parduotis. Gali atsitikti netgi taip, kad iš tų produktų užsieny atsiranda savoji pramonė, kuri daro konkurenciją vidaus perdirbamosioms pramonėms. Taip štai, olandų verfės gaudavo vokiečių šarvaplokštes (Panzerplatten), žemesnėmis kainomis negu savosios verfės. Lygiai taip pat Anglų marmelado fabrikai gaudavo vokiečių cukrų pigiau, negu vokiškieji ir t. t. Karteliams plečiantis ir stiprėjant, ši metodė vis daugiau išsikeroja. Ši politika teisinama tuo, kad kaina esanti parduoties funkcija. Juo didesnė gamyba, juo mažesni gamybos kaštai, juo pigesnė kaina. Jei eksporto dėka nebūtų išlaikoma didelė gamyba, tada vidaus kaina turėtų dar labiau pakilti. Gi užsieninę kainą nulemianti tenykštė konkurencija delto, esą, noroms nenoroms tenka eksportuoti nuostolingomis kainomis. Todel pigesni pardavimai užsieniui nė kiek nepakenkią vidaus pirkėjams; antraip, girdi, vidaus vartotojai turėtų mokėti d a r brangesnę kainą. Priešingai, toks eksportas tik palengvinąs savajam kraštui rinką ir duodąs darbo galimumų darbininkams, todel esą naudingas. Taip byloja gynėjai. Aišku, tačiau, kad pigesnių užsienio pardavimų principas tegalima įgyvendinti tik ten, kur vidaus rinka yra apsaugota. Dažniausiai, tas bus protekcinių muitų atveju.[1] Laikinai, rasit, ir pakenčiama, ši metodė ilgainiui virsta priešingybe.

Ne pigūs pardavimai užsieniui, o padidinta vidaus kaina yra žalinga eksportuojančio krašto ūkiui. Ir ypač tada, kai užsienis gauna pigiau gamybos priemones, o krašto viduje tolesnis perdirbimas pabranginamas, palyginti su užsieniu. Eksporto premija tada, berods, naudinga eksportuojančiam verslamonininkui, kurs randasi konkurentingesnis pasaulinėje rinkoje.

---

[1] Tiesa, ir prie laisvos prekybos pasitaiko pigesnių pardavimų užsienin, kaip šitai dažnai matyt iš pigesnių anglių pasiūlų.

Bet ji kenkia tiems vidaus pirkėjams, kurie vartoja pabrangintąją gamybos priemonę. Savasis kraštas turi juk dabar mokėti brangiau, negu jis galėtų pirkti pasaulinėje rinkoje. Be to, reikia atsižvelgti dar į vieną dalyką, kurs dažniausiai išleidžiama iš akių: būtent, į nepalankų prekybos balanso veikimą. Eksportas pigesnėmis kainomis, negu viduje, duoda mažesnę perkamąją galią įvežimui tų žaliavų ir maisto produktų, kurie čia būtinai reikalingi. Tatai reiškia savojo krašto gamybos susilpnijimą. Tokios privatinės premijos galimos tik tada, jei yra ne tik protekciniai muitai, bet ir monopolinio pobūdžio sąjungos. Laisvos prekybos atveju privatinių premijų tiekimas yra jau bent apsunkintas.

Žala s a v a j a m k r a š t u i daroma tad dvejopu būdu: mažinant perkamąją galią dėliai aukštų kainų ir skatinant užsieninę konkurenciją. Iš antros pusės, u ž s i e n i s labai gali iš šios metodės pasipelnyti. Jis gauna tas prekes pigiau ir gali atlikti savo gamybą žemesniais kaštais. Tuo būdu tenai randasi laisvos perkamosios galios kitoms prekėms. Šitai, be abejojimo, sudaro p l i u s ą prekybos balansui ir platiems vartotojų sluoksniams, lygiai kaip perdirbamosioms pramonėms ir žemės ūkiui. Taip štai, Anglijai tos pigios pasiūlų kainos, šiaip ar taip, davė nemaža naudos tolesnio perdirbimo ir patobulinimo srityje, į kurią ji tiesiog stumte buvo stumiama. Nors pigūs pasiūlai gaunančiam kraštui dažniausiai išeina naudon, bet vis delto valstybės ginasi nuo šios metodės laikydamos ją „unfair", dumpingu.

4. Paties d u m p i n g o sąvoka gali būti suprasta ir siauresne ir platesne prasme.[1] Pastaruoju atveju k i e k v i e n a s pigesnis pasiūlymas užsieny, del kokių priežasčių jis bevyktų, gali būti taip pavadintas. Dažnai tai daroma agitaciniais sumetimais. Bet juk kiekvieno pranašumo atveju, ar jis būtų naturalinis, ar istorinis, išeis toki pigesni pasiūlai. Jie gali remtis tiek didesniu kasyklų našumu, kaip ir geresne transporto būkle, žemu darbo mokesčiu, moterų bei vaikų darbo naudojimu, ar kitomis priežastimis. Kalbama taip pat apie badmokes-

[1] Apie tai: V i n e r, Dumping, a problem of international trade, 1923; Memorandum on dumping by Jacob Viner, Genf. 1926, L i e f m a n n, Internationale Kartelle, Weltw. Archiv, 1927. V i n n e r išvedžiojimai ištikrųjų giliai apsvarstyti; vis delto aš daug kur negaliu su juo sutikti; visų pirma jau su jo sąvokų aptarimu. Plačiau diskutuoti čia nėra vietos.

tį namų pramonėje ir „kuli" darbininkų nereiklumą, kaip dumpingo priežastis. Tačiau šitokis prasmės išplėtimas vis delto iškreipia pačią sąvoką. Del socialinių priežasčių susidariusieji pigesni pasiūlai negali būti statomi toje pačioje plotmėje, kaip dumpingas. Tikriau, ši sąvoka turi būti visai aiškiai apribota tik tam atvejui, kada užsienyje parduodama tos pačios prekės pigesnėmis kainomis, negu krašto viduje. Tokiam dumpingui pamatą gali sudaryti: a) tik ką nustatytosios eksporto premijos bei eksporto atlyginimai, ar jie būtų valstybinio ar privatinio pobūdžio; b) tiesiog užsieninių kainų numažinimas, kai monopoliškai turima savo rankose vidaus kainos; c) valiutiniai prekių išmetimai, kada, krentant valiutai, prekės užsienyje pasiūlomos pigiau, palyginti su tenykščia pinigų verte. Šis pastarasis dalykas ypačiai didelę rolę vaidino pokariniais laikais. Bet ir anksčiau jau jis buvo pasireiškęs iš sidabravaliučių valstybių pusės, kaip štai Indijos, Meksikos, Brazilijos. Tuo tarpu, kai pirmaisiais dviem atvejais dumpingas varomas norakiai ir visados tam tikromis prekėmis, pastaruoju atveju jis tenka laikyti nenorakiu ir liečiančiu labai įvairiopas prekes. Svarbi yra ta aplinkybė, kad dumpingas numuša aplamai „pasaulinės rinkos" kainas. Tad jis labiausiai turi atsiliepti laisvai neapsaugotai rinkai, nes čia kainos nusistato pagal žemiausius pasiūlus. Ypatinga čia tai, kad tie pasiūlai sudaromi vieno kurio krašto dirbtinėmis priemonėmis. Kodel gi stengiamasi numušti kainos užsieny? Tai gali būti daroma del labai įvairių priežasčių: norint iškišti perdideles atsargas, ar įsigyti naują rinką, ypač išstumti svetimą konkurenciją, bet taip pat siekiant pilnai išnaudoti savąsias gamybos išgales, lygiai kaip ir išplėsti gamybą, — kuri tik tada gali dirbti degresyviniais kaštais. Visur čia mes turime reikalo su norakiu dumpingu. Kokie gi yra jo padariniai? Jei prekė parduodama į užsienį pigesnėmis kainomis, negu krašto viduje, tada nėra reikalo, kad tos kainos padengtų gamybos kaštus, nes juk vidaus rinkoje gaunamos aukštesnės kainos; todel ir pelnas iš užsienio pardavimų turėtų būti žemesnis už normalinį. Kokia iš to pasekmė krašto ūkiui? Mes jau esame nurodę, kad atmokamoji vertė devizų, gautų už tuo būdu parduotąsias prekes, turės būti atitinkamai mažesnė. Mažiau bus begalima nupirkti maisto produktų, žaliavų ir gatavų dirbinių, negu būtų galima už tas pačias vertybes jų gauti krašto viduje ar šiaip jau normali-

nėmis sąlygomis ir užsienyje. Prileiskime, jog ši metodė taikoma daugeliui prekių, jog žemiau kaštų ir normalinio pelno parduodama užsienin ir tekstiliniai ir geležies dirbiniai ir chemikalijos; šitai turėtų nusilpninti savojo krašto ūkį, palyginti su svetimuoju. Dumpinginių prekių perkamoji galia pasaulinėje rinkoje yra permažа, palyginti su nedumpinamomis prekėmis, ypač su žaliavomis. Tai yra „išpardavimas" blogomis sąlygomis, jei dargi tuo momentu atskirų gamybos šakų būvis ir palengvėja. Už devizus, gautus iš tokio eksporto, toli gražu negalima įpirkti tiek žaliavų, kiek jų šiaip jau būtų galima įsigyti. Dumpingas tad yra ne tik privačių pramonininkų, bet ir viso tautos ūkio dalykas. Mokamajam krašto balansui anaiptol nėra visviena, kokios kainos ir pelnai čia gaunama. Įsivaizduokime tik, kad pradedama varyti visuotinis dumpingas visų prekių eksportu — tada šitai turėtų žymiai sumažinti perkamąją galią svetimiems produktams ir savąjį kapitalo darymą.

Atvirkščiai išeina dalykai užsieniui. Jo perkamoji galia lygiai tiek pat sustiprėja, vartojimas išsiplečia, pelnas padidėja, atpigus gamybai ir greičiau apsiverčiant kapitalui. Jis gali kai kurių produktų įsigyti pigiau, negu konkuruojąs eksporto kraštas, ir delto daugiau perkamosios galios paversti kitoms prekėms, kurias įsiveža. Kaip ilgai gali tverti šis būvis, tatai pareina, berods, nuo dumpingo dydžio ir laipsnio. Mūsų prileistuoju atveju, kada toks eksportas apima žymią dalį krašto gamybos, pati eksportuojanti pramonė juo turi silpnėti, juo ji ilgiau laikysis šios sistemos. Nors ji ir atsigriebia ant aukštesnių kainų apsaugotoje vidaus rinkoje, betgi vietiniai pirkėjai ir vartotojai negalės visados ištekti, o turės del to susitraukti su kitais savo paklausais. Dumpinančiam kraštui tat daugiau kenkia, negu dumpinamam. Iš to aiškėja, kad ši sistema tegali būti pravesta tik laikinai ir tik atskiroms gamybos šakoms. Kadangi šis prekių dumpingas teliečia tik kai kurias prekes, todel ir jo padariniai abiem pusėm bus mažiau žymūs. Ir dumpinamasis kraštas tik laikinai tegaus pasinaudoti.

5. Aišku, bet principialiai taip pat, išeina dalykai su valiutos dumpingu. Jis tuo skiriasi nuo paprastojo prekių dumpingo, kad čia ne atskiros prekės atsitiktinai pigiau pasiūlomos, o aplamai visi dumpinančio krašto gaminiai. Kokios čia pasekmės? Kaip rodo patirtis, valiutai smunkant, vidinis kainų lygis iš pradžios esti žemesnis; jis kyla lėčiau, negu valiuta

krinta. Visų pirma darbo mokestis nespėja tiek pakilti. Todel produktų kainos viduje lieka žemesnės, negu ištikrųjų turėtų būti, atitinkamai nukritusiai valiutos vertei. Tik dėliai šito vidaus kainų atsilikimo dumpingas aplamai ir yra galimas. Čia ir vėl vidaus perkamoji galia, palyginti su užsienio prekėmis, randasi mažesnė. Delto valiutos kritimas veikia, kaip eksporto premija ir kaip importo muitas. Ilgainiui tai tampa nuostolinga pačiam dumpinančiam kraštui. Negalima, mat, ilgą laiką mokėti tarsi eksporto premijos už visas išvežamąsias prekes. Parduodant įplaukia į kraštą mažiau devizų, negu jų galima būtų gauti už tą patį prekių kiekį krašto viduje. Kartojasi tai, kas aukščiau pasakyta. Kraštas gauna už savo pigų eksportą mažesnį kiekį svetimų prekių, negu turėtų gauti sulig vidaus kainomis. Netrukus pasirodo reliatyvinė įvežamųjų prekių stoka, delto turi kilti vidaus kainos ir menkėti gyventojų perkamoji galia. Jos kils ligi tol, kol vidinė perkamoji galia vėl bus pakankama tolygioms vertybėms įpirkti. Geriausiu tad atveju tik laikinai teturima naudos, kuri bematant virsta viso krašto ūkio nusilpnėjimu. Štai delko visos valstybės griebiasi stabilizuoti savo valiutą, nors tai iš pradžių turi vesti į eksporto sumažėjimą.

Atvirkščiai, užsienis gauna perkamuosius produktus pigiai; čia tad atlieka laisvos perkamosios galios kitoms prekėms. Ji gali būti paversta ar tai saviems, ar svetimiems gaminiams. Tiesa, šitai susilpnina tam tikras savosios gamybos šakas, bet užtai stiprėja paklausai kitoms prekėms: bendrasis krašto aprūpinimas tampa tad gausesnis ir didesnis. Tačiau ir šis palankus būvis tegali tęstis tik trumpą laiką. Kaip matėme, dumpinantis kraštas netrukus gauna pirktis žaliavos ir maisto produktų aukštesnėmis kainomis. Norėdamas jais nuolatos apsirūpinti, jis turi vėl pakelti užsieninių prekių kainas, nes antraip jis neišgalės pakankamai įsigyti svetimų prekių. Ir užsienis tad negali ilgam laikui pasitikėti pigiais pirkiniais, nes gaus jų tik laikinai, o toliau jie vėl turės prisitaikyti valiutos būviui. Valiutiniai muitai įvedami tam, kad apgintų vidaus pramones nuo dumpinamųjų prekių antplūdžio, nepasiekia savo tikslo, jie tik sutrukdo tą prisitaikymą, kurs po trumpo laiko savaime įvyktų. Daugių daugiausia jie gali padaryti tai, kad kraštas, atsisakęs nuo tokių prekių, turės mažiau naudos, o ji atiteks kitiems kraštams, kurie bematant paims tuos pigius pro-

duktus. Jei, sakysim, Prancūzija ginasi nuo Vokiečių valiutinio dumpingo, nenorėdama laikinai prisiimti pigesnių pasiūlų, tai tada juos su didele nauda paims Argentina ir Brazilija, kurioms bereikės už tai mokėti mažiau savųjų prekių (kavos ir javų), negu už importą iš kitur kur. Kraštui ginantis nuo šio laikino reiškinio, nepaliekančio pastovių rezultatų, tenka mokėti gaminių pabrangimu. Aplamai, prieš dumpingo metodę galėtų pagelbėti nebent tik daugelio kraštų bendras žygis — šitai kai tik turėtų būti tarptautinių ūkio konferencijų uždavinys.

V. Muitų ir prekybos unijos.

Klasikinis veikalas: Bosc, Zollalianzen und Zollunionen, 1907; Coudenhove - Kalergi, Paneuropa, 1925; Dietzel, Die Lehre von den drei Weltreichen, 1900; Naumann, Mitteleuropa, 1915; Paynes, Colonies and colonial Federations, 1905; Heimann, Europäische Zollunionen, 1926; Grosmann, Methods of economic Reprochment (Memorandum des Völkerbundes, 1927).

1. Iš to samprotavimo, jog muitų apsauga ir muitų užtvaros kliudančios laisvai apyvartai ir pasunkinančios mainus, nekartą buvo kilęs planas muitų unijų, muitų sąjungų, muitų federacijų, muitų susivienijimų tarp keleto kraštų: viduje didelė laisva rinka, o užtat bendri muitai išorėn. Čia daugiausia nulemia supratimas, kad didelė rinka leidžia geriau pravesti vidinį darbo pasidalinimą ir geriau išnaudoti kapitalą stambioje gamyboje, negu tai įvykdoma mažoje rinkoje. Abu šiedu dalykai atrodo gana įtikinami argumentai, pripažįstami dideliai naudingais. Šis supratimas, nesvetimas jau ir merkantilizmui, nuolat iškyla ir šiaip jau stipriai protekcionistiniuose kraštuose, netgi Jungtinėse Valstybėse ir Prancūzijoj, kur einama į glaudesnius prekybos santykius su kolonijomis, turint prieš akis „didesnę Prancūziją“. Anglijos perėjimas prie laisvos prekybos aiškiai vadovavosi didelės rinkos idėja. Planuojamosios muitų sąjungos turi čia sudaryti bent surogatą tokių pasaulinių imperijų.

Per visą 19 šimtmetį ši mintis pakartotinai buvo svarstoma ir propaguojama, o nemaža yra svarbių atvejų, kada pagal ją buvo ir elgiamasi. a) Žinomiausias pavyzdys, kurio nėra reikalo kartoti, tai Vokiečių Muitų Sąjunga, Listo propaguota, pietinės ir šiaurinės Vokietijos politikų iniciaty-

va įvykdyta, turint čia galvoje, berods, ir politinį tikslą. b) Kitas nemažiau įdomus pavyzdys — muitų unija tarp Liuksenburgo ir Vokietijos, (1871—1918), kuri neabejotinai buvo naudinga ir didžiajam ir mažajam kraštui; pastaruoju laiku ją pakeitė muitų unija tarp Liuksenburgo ir Belgijos. Iš antros pusės, ilgą laiką buvo muitų unija tarp Švedijos ir Norvegijos paremta politine sąjunga. c) Svarbūs yra Anglų dominijų susijungimai, būtent, Australijos Commonwealth, kuriam pradžią padarė artimesnė muitų unija tarp keturių Australijos kolonijų 1890 m. Toliau, Confederation of Canada, kuri taip pat rėmėsi muitų sąjunga ir kur bendroji muitų linija buvo bene stipriausia susivienijimo sluogtis. United States of South Afrika 1900 m. irgi sudarė muitų uniją. Toliau, Austrija-Vengrija 1849 sudarė personalinę uniją, kuri 1867 m. buvo pakeista valstybiapolitiniu abiejų karalijų susivienijimu muitų unijos forma; muitų siena tarp jų buvo panaikinta dar 1851 metais. Pastarasis pavyzdys, gal būt, ypač pamokomas, nes iš nuolatinių ginčų del kvotos aiškiai matyt šių darinių sunkumai; jie parodo, kaip ekonominis tikslingumas nuolat susiduria su priešingais politiniais tikslais. e) Pagaliau yra sumanymų įvesti muitų uniją Anglijos imperijoj, lygiai kaip ir Amerikos kontinente, o pastaruoju laiku gyvai svarstomas vidurinės Europos ir Paneuropos muitų unijos projektas. Ypač ši pastaroji idėja nuo senų laikų turėjo daug šalininkų, pradedant nuo Molinari per Schmoller'į, Naumann'ą, ligi grafo Caudenhove Paneuropos plano.

2. Istoriškose muitų unijose galima įžiūrėti keleriopų savotiškumų. Viena, jos visos turėjo politinių rezultatų ar netgi atsirado del politinių priežasčių. Anglų kolonijoms savaime suprantamas akstinas į susijungimą buvo ta išorinė aplinkybė, kad jos turėjo bendrą administraciją ir bendrai priklausė metropolijos. Taip pat Vokiečių Muitų Sąjungą sekėsi įvykdyti ir išlaikyti tik delto, kad greta buvo Vokiečių Valstybių Sąjunga (Der Deutsche Bund) ir Sąjungos Seimas (Bundestag); šitai jau sudarė tam tikrą, kad ir netobulą politinę vienybę, kurią ardė tik priklausymas čion savarankiškos Austrijos—Vengrijos. Tai buvo politinė problema, kurią išspręsti pasiėmė Prūsai, pasišovę vadovauti šiai idėjai. Ir politiškai ir ekonomiškai atrodė būtina išskirti iš šios sąjungos Austrija - Vengrija, kuri nederėjo čion, nei tautiniu nei ekonominiu at-

žvilgiu. Vokietijos raida aiškiai ėjo į Vakarus ir į Žiemius, Austrijos - Vengrijos — į Rytus ir į Pietus. Delto turėjo įvykti tikslus geopolitinis skyrimas. Austrija pagal visą savo sudėtį nebuvo tautinė valstybė, kaip kitos Vokietijos dalys. Del šitų politinių priežasčių turėjo nueiti niekais ir barono v o n B r ü c k planas. Mes negalime čia leistis į smulkų šių dalykų dėstymą. Vidinė Vokiečių Muitų Sąjungos istorija anaiptol nėra tokia, kad tiktų būti idealiniu tokių junginių pavyzdžiu. Tautinė ir politinė vienybė buvo ne tik išdava, bet ir, priešingai, būtinoji sąlyga tam, kad galėtų įvykti p a t v a r u s vidinis išsilyginimas tarp heterogeninių Sąjungos dalių. O tam juk reikalinga ne vien bendra muitų siena, apimanti ir tautiniu ir kalbiniu atžvilgiu vieningą sritį, bet taip pat bendrinė bankų ir valiutos santvarka. Vokiečių Muitų Sąjunga gyvavo ne daug ilgiau vienos kartos amžiaus. Todėl tėra didelis nenusimanymas faktino dalykų būvio, kai čia pabrėžiama vien muitų sąryšis, visiškai nutylint politinį pagrindą; jį sudarė visų pirma tai, kad politinė galia, būtent Prūsai, stipria ranka palaikė Muitų Sąjungą.

Bet ir A u s t r i j o s muitų sąjunga, lygiai kaip ir Kanados, suaugo į vieną bendrą politinį vienetą, kurį jungia vienoda kalba, kilmė ir kultūra, bendras priklausymas metropolijos, bendra svetimoji kaimynystė. Šitai buvo tikrieji ryšiai, padėjusieji atlaikyti vieningumą ūkio politikos srityje, nežiūrint į kai kuriuos interesų priešingumus. Be šitos latentiškos ar esamos politinės vienybės nebūtų buvę galima išlaikyti ir muitų sąjungų. Tada būtų trūkę stipriausių varžtų, kurie niekuomet negali būti vien tik ekonominiai. Savotiškai susidėjo Austrijos-Vengrijos santykiai; čia buvo personalinė unija ir savotiška finansų, muitų bei karo vienybė, bet šiaip jau išsiliko dualizmas. Buvo ginčijamas klausimas, ar abi valstybės galėjo savarankiškai imti muitus. Nėra abejojimo, jog kai tik ši muitų sąjunga rėmėsi bendra abiejų valstybių užsienio politika.

Taip tad ligi šiol istorijoje įvairių valstybių muitų unijos visados būdavo politiškai pagrįstos ir niekad neegzistavo pačios savaime. Atrodo, kad vienos tik ekonominės pajėgos negali sudaryti muitų unijos, jei jų neparemia stipri politinės galios valia, kaip tai buvo Vokiečių Muitų Sąjungos atveju. Priežastis čia, berods, ta, kad tautinė bei politinė vienybė turi iš pradžios nugalėti tuos ekonominius priešingumus, kurių visa-

dos bus tarp atskirų krašto dalių. Jie niekad negali būti pašalinti vien del ekonominio pravartumo, o tik prisidėjus čion p o l i t i n e i būtinybei.

Antras muitų sąjungų savotiškumas yra tas, kad jos ypatingai linksta į protekcionizmą. Šitai matyt Vokiečių Muitų Sąjungoje, bet taip pat ir Australijoj, kur Viktorija, ligi tol vedusi laisvaprekybinę politiką, buvo kitų valstybių daugumos įtraukta į aukštąjį protekcionizmą; panašiai ir Kanadoj, Austrijoj - Vengrijoj, Pietų Afrikoj. Ir čia vėlgi ne atsitiktinis, o esminis dalykas. Nes tik didesnėsės valstybės gali bent jau mėginti savarankiškai bei autarkiškai tvarkyti savo ūkį, kadangi jos turi daugiau produktyvinių jėgų. Be to, interesų priešingumai čia paprastai esti daug didesni; juos, kaip matėme, geriausiai dar gali aplyginti protekcionizmas. Muitų unija gali bandyti išplėtoti krašto viduje visapusišką gamybą, ko niekad negalės maža valstybė. Dėliai to priklausomybės jausmo mažosios valstybės dažniausia esti daug labiau linkusios į laisvą prekybą, negu didžiosios. Beje, tokioje sąjungoje silpnesnieji nariai norės ir turės išlaikyti savo egzistenciją. Ir kai tik del to, jog jie dabar yra labiau suartėję su stipresnėmis kito krašto pramonėmis, jų buitis greičiau gali atsidurti pavojuje, ir jie reikalauja bent jau iš užsienio pusės apsaugos bei išlaikymo. Iš to aiškėja beveik neišvengiamai protekcionistinis jungtinių valstybių pobūdis. Kadangi jos kai tik sudaro muitų sąjungą, o ne laisvos prekybos sąjungą, tad šis jų charakteris turės aiškiai ir pasireikšti.

Siekiamojo čia tikslo — didesnės rinkos, gamybos išplėtimo — galima lygiai taip pat pasiekti ir laisvos prekybos keliu, ir netgi daug geresniu būdu. Palyginti su tuo, muitų unijos tėra tik labai netobula priemonė, savo rūšies paliatyva. Atsiranda jos daugiausia del tos priežasties, jog tautiškai giminingos grupės, siekdamos ir politinio susivienijimo, panaudoja muitų sąjungą, kaip priemonę vieningai valstybei sukurti. Šitai yra čia tikslas, o ekonominis pravartumas tik priemonė. Delto, be šios istoriškai - valstybinės tikrovės, niekad ir nebuvo ilgesnį laiką grynai ekonominių muitų unijų. Savaime, berods, būtų įmanoma, kad federalistiškai organizuotos valstybės sudarytų bendrą muitų uniją vieningai ūkio politikai vesti, kaip tai yra, antai, Sovietų respublikose. Čia betgi susidu-

riama su dideliu sunkumu: juk prie pačios muitų politikos turi prisidėti dar ir visos kitos administratyvinės priemonės, tiek viduje, tiek užsienio atžvilgiu, kad sudarytų tikrą „uniją“, ekonominį vienetą. Tad aplamai visa administracija turėtų būti bendra. Nes anksčiau matėme, jog tos kitos priemonės yra labai svarbus veiksnys užsienio ūkio politikoje; vienos tik muitų politikos priemonės čia dar mažiausiai reiškia. Tačiau toks glaudus susijungimas sprendžiamai paliečia atskirų valstybių suverenitetą ir negali būti pasiektas vien federališku sutarimu, paremtu tikslingumo sumetimais.

4. Dažnokai buvo aptariama išorinė forma, kurią galėtų įgauti tie junginiai; Naumann'as bandė surasti ją vidurinei Europai, Coudenhove — Paneuropai. Istorinės pastangos, kurias plačiai aprašė Bosc'as taip ir liko vien bandymais bei siūlymais. Daugelis laisvaprekybinių politikų labai dažnai įžiūri čia palaipsninį perėjimą prie laisvos prekybos. Tai rodo tokie vardai, kaip Chevalier, Cherbulier Prancūzijoj, List, Brentano Vokietijoj. Ypač dažnai buvo svarstoma nuo 50-tųjų metų vidurinės Europos muitų unijos mintis. Tačiau vargiai begali būti įveiktas sunkumas pasiekti tarptautinių muitų susitarimų. Jau vien tik muitų ėmimas reikalauja didesnio bendrumo; turėtų būti įsteigtas muitų parlamentas, muitų komisijos, sutvarkytas muitų padalinimas; tektų taip pat sureguliuoti ir valiutos klausimas. Muitų sąjunga neišvengiamai praauga pati save. Antra vertus, mes matėme, kad muitai tėra viena iš prekybos politikos priemonių. Patys vieni jie nieko negelbės, jei nebus suderintos ir visos kitos priemonės visose administracijos srityse, o ypač valiutos ir susisiekimo politikos. Antraip, nežiūrint į muitų sąjungą, atskiri nariai gali nueiti kas savo keliu. Todel muitų unija būtinai reikalauja administracijos subendrinimo įvairiose srityse ir tuo būdu išauga į platesnį dalyką, negu viena tik muitų unija. Įžvelgę šias konsekvencijas, mes suprasime, kodel politiškai savarankiškų valstybių tarpe muitų unijos idėja taip maža rado pasekėjų ligi šiol, o greičiausia neras jų ir ateity. Tad mes čia nenagrinėsime muitų unijos idėjos Britų imperijoje; ligi šiol tos idėjos įgyvendinti nesisekė, tiek del politinių, tiek del ekonominių priežasčių.

VIII SKYRIUS.

Europos prekybos politikos fazės.

Schmoller, Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre, II t. 1904; Lotz, Ideen der deutschen Handelspolitik, 1892; to paties, Die Handelspolitik des deutschen Reiches. 1901; Tawssig, The tarif History of the United States, 1914; Ashley, Modern Tariff History,1904; Wittschewsky, Russlands Handels, - Zoll - und Industriepolitik, 1905.

Prekybos politikos eiga yra kitokia, negu pačios užsienių prekybos, tesudarančios tik dalį tarptautinių ūkio santykių. Delto apie pastarosios turinį bei vyksmą nieko dar tiesioginai negalima spręsti vien iš prekybos politikos. Ir atskirų kraštų užsieniaukiška raida dažnai vyksta nepareinamai ir net priešingai jų prekybos politikos vairavimui. Vis tai yra tikslo statymai, valios krypsniai, kurie atrodo savaime gana svarbūs, net jeigu jie ir nėra sėkmingi, arba tik iš dalies teįvykdomi. Apie šios politikos tikrąją įtaką faktinajai išrutulos eigai vargiai begalima bus a priori susidaryti šioks ar toks spręsmas. Apskritai jos reikšmė žymiai perdedama. Naivus manymas, esą muitų įvedimas ar pakeitimas jau faktinai nukreipia užsienio prekybą į tam tikras vėžes, toli gražu nėra teisingas. Kaip žinome, tarpvalstybiniam ūkio santykiavimui gauna įtakos labai daugelis veiksnių ir aplinkybių. Prekybos politika yra čia tik vienas atskiras momentas. Delto reikia saugotis, giliau neištyrus, daryti išvadas, apie palankius ar nepalankius rezultatus vien iš prekybos politikos linkmės. Tikriau, čia reikia visada atsižvelgti ir į kitus faktorius, kurie gali turėti įtakos. Antraip spręsmas dažniausiai išeitų klaidingas: būtų juk be atodairos prileidžiama priežastinis sąryšis ten, kur jis dar reikia įrodyti. Nelengvas betgi yra dalykas nustatyti atskirų faktorių įtaką vyksmo sąryšiui. Berods, viešoji opinija paprastai visados verčia atsakomybę vien prekybos politikai, delto tik, jog taip galvoti patogiau, lengviau galima, mat, apsieiti be gilesnio nagrinėjimo. Vis delto, kiekvienu atveju reikia ištirti, kaip aukštai vertintina čia to veiksnio įtaka aplamai visai išrutulai.

Užsienio ūkio politiką visados veikia bendrasai to meto politinis nusistatymas, nes čia juk ištisa karta stato sau tikslus ir valios kryptis. Ta politika tegalima suprasti iš visos vieš-

pataujančių idėjų dvasios, kaip ir iš bendrosios to krašto ekonominės politikos aplamai. Imti izoliuotai vien prekybos politika būtų neapdairu delto, kad kitos vidupolitinės administracijos priemonės gali ją paremti ir sustiprinti, arba, atvirkščiai, ją kompensuoti ir susilpninti. Klaidinga būtų manyti, kad įtakos turi tik tiesioginiai tarpvalstybinio reguliavimo bandymai. Tikrai sakant, kitos priemonės gali netiesioginai paveikti tiek pat, ar net ir stipriau.

Todel čia visa pareina nuo bendrosios ūkio politikos dvasios tuo metu ir tame krašte. Šitai ryškiausiai krinta į akis, kai, sakysim, valiutos sąlygos paverčia iliuzorine tam tikrą muitų politiką, kaip kad naujaisiais laikais dažnai galima pastebėti. Tai yra pavyzdys, kaip stipriai gali veikti administratyvinės priemonės. Bet ir pati ūkio politika tėra tik vienas narys aplamai visoje to meto dvasinėje srovėje. Didieji politinės dvasios krypsmai daro sprendžiamos įtakos ūkio administracijai, o tuo pat ir prekybos politikai. Bendrajai orientacijai esant liberalinei, ir prekybos politika bus paprastai liberališkesnė, negu tokiais laikais, kada stipriau reiškiasi valstybės įsikišimas ir reguliavimas. Tiesa, prekybos politika reliatyviai lengviausiai dar išlaiko savo savarankiškumą; ji yra judresnė ir delto charakteringa aplamai visam politikos vaizdui.

Kaip labai dvasinės srovės daro įtakos užsienio ūkio politikai, tatai matyt jau iš to ryškaus paralelizmo, kurs susieja, tarytum visiškai izoliuotas atskirų valstybių priemones. Sustačius jas chronologiškai vieną greta kitos, pasirodo įstabus sinchronizmas. Čia matyt tam tikros rūšies dvasinė ir politinė koreliacija. Kad ir kaip kiekvienas kraštas rikiuoja savo politiką vien tik pagal savuosius interesus, vis delto jis gauna akstiną ir linkmę iš bendrosios dvasinės tėkmės. Nuostabus užkrečiamasis ir patraukiamasis momentas glūdi kiekvienos gadynės idėjose, kurios visur kur įsigali. Tiesa, atskirais atvejais čia pasitaiko tam tikrų modifikacijų ir nukrypimų: jie sudaro kiekvieno krašto specifiškus savumus. Bet vis delto yra bendrasis atitinkamumas: tolygaus kultūros ūgio kraštus dvasinės srovės suriša vieną su kitu. Šitai galima pastebėti ir kitose kultūros srityse. Čia juk pasireiškia dvasia ir valia ištisos kartos žmonių, gyvenančių tuo pat metu. Peržvelgdami taip naujosios prekybos politikos

fazes iš Vakarų Europos tautų požiūrio, mes laikysimės lyginamosios metodės. Ji čia svarbi delto, jog šiuo būdu geriau galima pažinti esamieji sąryšiai, negu tyrinėjant vien tik atskiras valstybes.

Apie užsieninę ūkio politiką galime kalbėti tik nuo tų laikų, kada susikūrė vieningos tautinės valstybės. Tai įvyko tik 15 šimtmečio gale. Ligi tol teturime atskirų miestų ar miestų sąjungų politiką; galėjo tai būti hanzos arba aukštaitiniai Vokietijos miestai, galėjo būti didžiosios Italų komunos. Jos daugeliu atvejų ėjo paveikslu vėlesnei valstybių politikai, tačiau principialiai jos tenka vertinti kitaip, negu pačios suvereninės valstybės. Tik tais laikais (apie 15-to šimtmečio pabaigą) įvyko tautiškai-valstybinis suvienijimas maždaug tuo pačiu metu Prancūzijoj (Liudvikas XI), Ispanijoj (Ferdinandas ir Izabelė), Anglijoj (Henrikas IV), Rusijoj ir Olandijoj. Jei Vokietijoj ir Italijoj politinio susivienijimo neprieita, tai čia politiką daugiausia varė besiformuojantieji kraštai (Prūsai, Austrija, Toskana, Sardinija) tokiais pat ar panašiais tikslais. Tik nuo šiol prekybos politika tampa valstybės reikalu, kas ji anksčiau būti negalėjo.

Berods, prekybos politika savaime buvo vedama ir senovėje bei viduramžiais. Romos sutartys su Kartaga priklauso čionai, lygiai kaip ir Norvegijos su Anglija 13 šimt. Ir didžiausios Italų bei Hanzos bendruomenės dažnai varė užsieninę ūkio politiką, kuri turi panašumo į vėlesniąją. Tačiau šių atsitiktinių priemonių negalima prilyginti vėlesnei sąmoningai politikai; delto mes tyčiomis jas išskiriame.

Charakteringu požymiu užsieninės ūkio politikos, kurioje prekybos politika sudaro integralinę dalį, mes imsime b e n d r ą j į p o l i t i n ė s m i n t i e s n u s i s t a t y m ą, kurs vyrauja to meto dvasioje ir deda savo atspūdį taip pat ir užsieninei ūkio politikai. Į šį sąryšį jau buvo nurodyta iš sistematinio požvilgio; čia belieka išaiškinti istorinė sluogtis. Ši politinė ideologija, be abejojimo, yra daugiausia išraiška tų galios santykių, kurie užu jos glūdi; bet šitai dar jos vienprasmiškai neapsprendžia. Tikriau, tarptautinės ūkio politikos fazės eina sąryšy su didžiaisiais visuomenės struktūros kitimais, su atskirų socialinių klasių iškilimu ar nusmukimu, lygiai kaip ir su perslankomis pačiame ūkyje; visa tai reikalauja ir kitokio politinio nusistatymo. Taigi, iš vienos pusės, politikos pasikeitimą

nulemia tam tikros objektyvinės permainos, o iš antros pusės, jis yra susijęs su kiekvienos kartos mentaliteto ir aplamai viso gyvenimo pojūčio kitėjimais, vadinas, su subjektyviniais momentais. Jei tokie visur yra veikiamieji pradmens, tai iš to savaime suprantama, kad, nežiūrint į aplamąjį sutapimą, ne visi kraštai yra vienokiame išrutulos laipsny, o šen ir ten žymu modifikuojančių nukrypimų, kurie galima išaiškinti ypatinga krašto ir žmonių struktūra. Bet ir taip dar galima aiškiai pastebėti ans aplamasis dvasinės krypties sutapimas. Žiūrėdami pirmiausia šios bendrosios politinės orientacijos galėsime skirti maždaug šešias fazes.

I. Reguliuojamoji absoliutizmo sistema.

1. Sistema, kurios praktišką vartojimą esame pripratę vadinti merkantilizmu, buvo absoliutinės valstybės politika, taikoma užsieninio ūkio srity. Ji nuosekliai yra autoritariai - reguliuojamoji, auklėjamai - įsakomoji, visiškai nukreipta į praktiką tos valdoviškos gerbūvio globos, kuri apėmė visas administracijos šakas. Užsieninė ūkio politika buvo tik viena forma aplamai visos autoritatyvinės dvasios. Ta bendrąja politinė dvasia, kuri reikalavo suburti visas jėgas absoliutinės valstybės rankose, buvo persiėmusios geriausios to meto galvos (Spinoza, Hobbes, Pufendorff, Grotius, Althusius). Viduje siekianti reguliavimo, išorėn juo didesnės galios, ta politika steigėsi pajungti krašto ir žmonių jėgas vienam bendrapolitiniam tikslui.[1]

Taip dažnai vaizduotąsias užsieninio ūkio priemones galime čia paminėti tik sumariškai ir be atskirų pavyzdžių. Palengvinimai ir laisvė įvežti svetimas žaliavas, antra vertus, draudimas išvežti savąsias (pavyz. Anglų draudimas išvežti vilną 1622 m.): abeja tam tikslui, kad kainos joms būtų išlaikytos žemos. Palengvinimai išvežti manufaktūros prekes, tiekiant premijas (bet ir javų eksportas premijuojamas Anglijoj 1689 m.), o iš antros pusės, suvaržymai ar net ir draudimai jas įvežti. Colbert'o padidintas muitų tarifas gali eiti čia pavyzdžiu. Tikslas dažniausia yra prekybos balanso

[1] Plg. čia Mann, Der Marschall Vauban und die Volkswirtschaftslehre des Absolutismus, 1919, 97-148 psl.

aktyvumas. Anuo metu jis turėjo prasmės ir reiškė primityvią formą kapitalo sudarymo, kurs buvo reikalingas del tūleriopų priežasčių. Iš tikrųjų, besiplečiant pinigų ūkiui, visur kur pasireiškė didelė pinigų stoka, tiek apyvartai, tiek mokėjimų reikalui; ji pasitaiko gana dažnai ir verčia ieškoti išgelbos būdų: čia ir glūdi vidinis pateisinimas to pinigų siekimo. Iš antros pusės, šis piniginis kapitalas turėjo praversti, kaip svarbiausioji priemonė svetimo importo apmokėjimui, nes kitos prekės buvo sunkiai parduodamos. Europos kraštai iš tikrųjų nedaugel dalykų tegalėjo patiekti tarptautinei ūkio apyvartai. Be to, ir įvairios valiutos, kurių pagrindas tuo metu buvo labai nepastovus, reikalavo tarptautinio išsilyginimo; čia trūko dar to bendrojo masto, kuriuo vėliau tapo aukso valiuta. Delto svarbu buvo įsigyti paties tauriojo metalo, kaip tokio, kurio vertės nelietė kunigaikščių monetų bei valiutos menkinimai. Šį dalyką aiškiai suprato Thomas Mun, reikalaudamas pinigų įplaukimo tam, kad būtų galima jais mokėti, o ne tam, kad jie būtų laikomi sukaupti krašte. Pagaliau reikėjo surasti lėšų neproduktingiems tikslams, visų pirma kariuomenei ir labai brangiam išlaikymui kunigaikščio rūmų, kurie juk reikalavo „pinigų“. Šitai dažnai užmirštama, bet iš tikrųjų tai buvo gana svarbus veiksnys. Čia nėra reikalo dar kartą išrodinėti, jog perdidelis vertinimas pinigų, kaip tokių, pasitaiko tik pas nedaugelį rašytojų ir praktikų, o dar rečiau neatskyrimas pinigų nuo turto. Vis delto prekybos balanso aktyvinimas laikomas būtinu dalyku ir tai pirmiausia del politinių priežasčių. Čia aiškiausiai buvo idėjinis sąryšis tarp prekybos balanso (balance of bargain) ir politinės lygsvaros.

Ir prekybos sutarčių sudarymas tėra tik šios politikos priemonė. Labiausiai tapo žinoma Methuen'o sutartis (1703 m.) tarp Anglijos ir Portugalijos, kurią mini jau Adomas Smith'as ir kurią Ricardo ėmė pavyzdžiu savo lyginamųjų kaštų teorijai; toliau, Assiento traktatas (1713 m.), davęs akstiną plačiai kontrabandinei prekybai anglų fabrikatais į ispanų kolonijas Pietų Amerikoje. Apie prekybos sutartis tarp lygiateisių valstybių, rods, nė negalvota: anais laikais buvo savaime suprantama pažiūra, jog tatai turi vesti į politinę viršenybę. Tačiau šios politikos priemonės anaiptol nėra visur vienodos, o vis derinamos su tiesioginiais krašto reikalais. Pažangesniuose kraštuose, kaip štai Anglijoje, neretai pasitaiko

tam tikras varžtų suliuosavimas. Bendroji kryptis tačiau lieka ta pati, nors šen bei ten ir pasireiškia labiau liberaliniai polinkiai. Jų, berods, netrūksta — antai, prekybos ir laivininkystės sutartis tarp Anglijos ir Niderlandų (1674 m.), sutartys, kurias Niderlandai padarė su Prancūzija tarp 1678 ir 1713 m., o ypač Anglijos prekybos sutartis su Prancūzija iš 1786 m.

2. Viduje tą politiką atitinka manufaktūrų steigimas ir rėmimas jų auklėjimo tikslu, atleidžiant jas nuo cechų prievartos ir mokesčių naštos, partraukiant svetimų įmonininkų ir darbininkų, tiekiant valstybinių užsakymų rūmams ir kariuomenei, o taip pat premijų bei avansų. Valstybinių manufaktūrų steigimas (porceliana ir aukso dirbiniai), kaip ir namų pramonės skatinimas (lininiai ir vilnoniai audiniai) irgi pridera į šią sistemą. Gana dažnai tuo būdu duota pradžia dirbtinėms įkūroms, kurios nuolat liko reikalingos apsaugos. Šioje ūkio politikoje, kuri tenka imti kaip loginis vienetas, svarbu yra štai kas:

A. Sukūrimas didesnės rinkos, sujungiant miestą ir kaimą, anksčiau buvusius izoliuotus, įvedant vieningą valiutą visai teritorijai, pašalinant vidines muitų užtvaras — ligi tiek visi politikai stojo už laisvą prekybą, — įsteigiant tautinius bankus vidaus apyvartai, suvienodinant valdinių apdėjimą mokesčiais, trumpai sakant, sujungiant atskirus ūkius į vieną visuomeninį ūkį. Tuo tarpu, kai ligi tol atskiri miestai gyveno izoliuotai vienas greta kito, dabar juos susiejo bendra piniginė santvarka ir administracija. Ypač finansų vieningumas turėjo čia labai didelės reikšmės. Tuo būdu valdovai iš savęs sukūrė valstybinį tautos ūkį. Tik ši vienijanti ir jungianti veikla sudarė pagrindus tikrajam mainų ūkiui. Dažniausiai atskiruose kraštuose trūko dar buržuazijos iniciatyvos, arba ji nėjo už savojo miesto ribų, ir čia visur reikėjo paramos ir paskatos, vadovavimo ir „auklėjimo“, atsižvelgiant į agrarines ir neišrutuliotas sąlygas. Tik Olandija ir Anglija savo buržuazijos tarpe turėjo „verteiviškumo dvasios“. Bet ir čia atrodė reikalingas privilegijavimas, kad laiduotų saugumą ir paskatintų verslamonininkų veiklą.

B. Viena iš svarbių priemonių šiam ūkio vedimui buvo susisiekimo politika. Imtasi tiesti ir gerinti sausakeliai, įtaisyta reguliarinis paštas ir pastotiniai vežimai žmonėms, žinioms ir prekėms, pradėta tvarkyti vandens keliai, tuo

būdu ir viduržemis buvo sujungtas su jūrėmis. Šitai žymiai padidino vidinį susisiekimo vieningumą ir atskirų ūkio sričių sąryšį. Iš antros pusės, buvo varoma tautinė laivininkystės politika, remiant prekybos laivyną, steigiant laivininkystės bendroves ten, kur tik taikėsi proga. Aiški priemonė tautinėms jėgoms didinti buvo ir navigacijos aktas — klasiškas pavyzdys, sudaręs tik paskutinę grandį ilgoje eilėje tolygių priemonių. Juk net ir galingoji auo metu Olandija mokėjo Šeldos uždarymu įsigyti pirmaujamą padėtį prieš Belgų provincijas. Susisiekimo organizacija, drauge su bankais ir valiuta, su finansais ir valdininkija, padėjo sukurti tautinį krašto ūkį. Tai yra labai svarbus papildinys tikrosios pramonės bei prekybos politikos. Ne be reikalo vėliau List'as kai tik šitai perėmė iš merkantilizmo ir pritaikė moderninėms susisiekimo priemonėms.

C. Ypatingo dėmesio buvo atkreipta į gyventojų politiką. Daugeliui to meto politikų ji stovėjo pirmoje vietoje — dalykas visai suprantamas, nes juk didelis žmonių skaičius davė galimumo paimti ir daug mokesčių, kurie valdovams visų pirma rūpėjo. Taip pat ir militariniai sumetimai reikalavo, berods, tokios aktyvios gyventojų politikos. Jos priemonės turi dvejopą charakterį. Iš vienos pusės ši politika buvo aiškiai nukreipta prieš svetimuosius, prieš neparankius svetimos tautybės konkurentus, pradedant hanziečių išvarymu iš Anglijos, kurs čia tėra atskiras, bet ne vienintelis pavyzdys. Šitai kartojasi ir kitur panašiu būdu ypačiai prieš svetimuosius pirklius Prancūzijoj, Ispanijoj, Austrijoj. Čia, kaip ir laivininkystės politikoje, aiškiai pasireiškia tautiškai-ūkinė tendencija.

Iš antros pusės stengiamasi visomis priemonėmis padauginti savųjų gyventojų. Pritraukiant svetimų verslamonininkų, išradėjų, gerų ūkvedžių, norima pakelti darbo kokybė. Toliau, panaikinta jungtuvių suvaržymai ir vaikų skaičiaus apréžimai, sušvelninta atskirų luomų skurdas, pradėta duoti dovanos už didelį vaikų skaičių, priiminėti valstiečius ir apgyvendinti juos palankiomis sąlygomis. Ši politika darosi suprantama, turint galvoj gyventojų išretėjimą visuose kraštuose del karų ir dažnų epidemijų, be to, militarinius tikslus ir aplamai visą valdovų nusistatymą siekti juo didesnio turto.

D. Į visą šią sistemą pridera ir įžymi to laikotarpio kolonijinė politika, kurios ėmėsi viena po kitos visos

valstybės. (Portugalija, Ispanija, Olandija, Prancūzija, Anglija ir Prūsai). Svetimų sričių prijungimas turėjo drauge ir išplėsti valstybės galią, ir aprūpinti tam tikrais tropiniais gaminiais, atnešdamas tuo būdu į kraštą pinigų. Daugiausia čia einasi vien prekybinėmis kolonijomis, kurių eksploatacija turėjo duoti didelio grynojo pelno. Jų valdymą tvarkė arba pati valstybė (Portugalija, Ispanija, Prancūzija) arba atiduodavo jį monopolinėms bendrovėms, kaip Anglija ir Olandija. Net ir nejūreiviškos tautos (Prūsai ir Austrija) mėgino sudaryti tokias privilegijuotas prekybos bendroves. Berods, čia nesusilaukta tos sekmės, kuri kitur buvo gan įžymi. Tosios prekybos bendrovės buvo ir politiniai naujų kraštų užkariautojai ir drauge svarbus galios ekspansijos veiksnys.

3. Visos šitos ekonominės politikos mes negalėtume suprasti neįžvelgę, jog čia v a l s t y b ė s g a l i a, tiek viduje, tiek išorėn buvo pats pirmasis dalykas. Prekybos politika turi tarnauti šiam tikslui ir visiškai nuo jo pareina. Jau minėjome, kad toks tvarkymas ir vadovavimas dažnai tenka aiškinti stoka verteiviškumo iš savosios buržuazijos pusės; antra vertus, atskiros jėgos turėjo būti panaudotos visumai ir išugdytos. Ten, kur pati valdžia tiesioginai nesiėmė iniciatyvos, buvo privilegijuojamos atskiros bendrovės, kurios pasiimdavo vykdymą bei vadovavimą ir kurioms valstybė suteikdavo galios. Valstybinė gerovės globa yra čia vadovaujamoji mintis; priešingai senesnių laikų asketiniam idealui, dabar turtas jau savaime laikomas siektinu tikslu. Visa tai yra tik viena pusė tos absoliutinės valstybės valdžios, kurios anuo metu reikalavo ir teoretikai. Ir Anglų užsienio prekyba ėjo šituo privilegijuotųjų monopolinių bendrovių keliu ne tik kolonijose, bet ir kontinente *(Merchants adventurers)*. Turtas nėra savaiminis tikslas „valdiniams“, o tik priemonė padidinti valstybės pajamas, pagerinti finansus, paremti ir sustiprinti valstybės galią. Ir ten, kur tai aiškiai nepasakoma, šitai yra savaime suprantama tezė. Tai yra bendrinis punktas, kurio paiso visi reikalavimai, šiaip jau gana dažnai viens kitam prieštaraujantieji. Iš šito b e n d r a v a l s t y b i n i o nusistatymo nuosekliai eina mintis reguliuoti ir manipuliuoti užsienio prekybą. Nuo šios bendrosios schemos buvo, berods, atskiruose kraštuose kai kurių nukrypimų, nors ir nelabai daug.

Visa ši sistema, neabejotinai turėjusi prasmės anais laikais, peržengė savo kulminacinį punktą 18 šimtmety, vadinas, „apšvietos“ laikotarpiu. Ideologiškai ji buvo jau seniai nugalėta ir turėjo užleisti vietą naujoms įtakoms bei siekimams. Valstybinės gerbūvio globos dvasinis turinys išsekė; politinė teorija, veikiama socialinės vadovaujančiųjų sluoksnių perslankos, neišvengiamai turėjo nueiti naujais keliais — buržuazija daugumoje kraštų pakankamai sustiprėjo, kad paimtų į savo rankas vadovavimą ir vairavimą.

II. Perėjimas prie liberalinės eros (1780—1840).

Nuo paskutinio trečdalio 18-to šimtmečio ūkio kontroliavimas bei reguliavimas visur žymiai atpalaidėja. Ypač ryškiai tas matyti užsieninėje prekybos politikoje. Jei ligi tol daugelyje valstybių viešpatavo stipri prohibicinė sistema, tai reikia laikyti jau didele pažanga, kad nuo importo bei eksporto draudimų pereita prie tam tikrų muitų. Taip buvo dabar šiauriniuose kraštuose, antai Belgijoj ir Olandijoj, bet taip pat Anglijoj ir netgi Rusijoj, nė negalvojant betgi dar apie laisvos užsienio prekybos įvedimą. Todel mes čia kalbame apie pereinamąjį laikotarpį, kada naujos idėjos ruošė sau dirvą, pirm negu jos gavo įsigalėti.

Į šį persilaužimą atvedė tūleriopos priežastys. Koncepcija prigimties teisės, kaip eilės amžinųjų normų, duotų žmogui pačios prigimties bei išminties, „apšvieta“, pripažįstanti tik savojo proto nurodomą pažinimo ir veikimo kelią, pagaliau, nauja pažiūra į individą — tokie štai buvo čia dvasiniai stimulai. „Individualizmas“ tampa gyvenimo pažvalga ir reikalavimu beįsigalinčių buržuazijos sluoksnių, t. y. savarankiškų vidurinių klasių žemės ūkyje, pramonėje ir prekyboje. Šitų tai kylančių ir stiprėjančių klasių interesai bei gyvenimo pojūtis ir išsireiškia naujoj dvasinėj srovėj. Lygiai ir valstiečiai pradeda įgauti sąmonės, „apšvietos“, jausti patys save, kas pirkliui ir amatininkui anuo metu buvo jau savaime suprantamas dalykas. Ligi šiol buvę viešpataujančių klasių nustelbti, dabar jie sukrunta, juose atbunda troškimas išsivystyti ir pareikšti savo galią. Savarankiškumas ūkyje ir sava atsakomybė tampa dabar šūkiu. Dorovinės valios autonomija yra to naujo gyvenimo pojūčio filosofinė išraiška. Tatai veikė valdančius sluoksnius net ir ten, kur tos vidurio klasės neįsten-

gė pačios paimti valdžios į savo rankas. Čia anaiptol nėra reikalo perdėti mokslo ir teorijos įtakos, o visiškai galima sutikti, jog tų bekylančių sluoksnių vitaliniai interesai tiesioginai privedė prie bendrųjų pažiūrų kitimo. Ši nauja kryptis lietė ne tik užsienio prekybos politiką, bet lygiai taip pat ir visą ūkio politiką aplamai. Ano meto žmonių karta, pačiame subrendimo amžiuje pergyvenusi Prancūzų revoliuciją, buvo persiėmusi ta individualine dvasia, kuri pabrėžia atskirų asmenų savivaldą ir atmeta svetimą jų veiksenos reguliavimą, kaip nereikalingą, netgi kenksmingą. Valstiečių išlaisvinimas buvo čia vienas tos srovės tikslas, amatų laisvė — antrasis. Ir viena ir antra buvo įgyvendinta nepaisant nustelbtųjų interesų pasipriešinimo. (1789 m. rugp. 4 d. naktis, Šteino-Hardenbergo įstatymdavybė, amatų laisvė Prūsuose ir Austrijoj). Taip pat ir prekybos politika maždaug nuo 1780 m. pergyveno iš pradžios labiau laisvaprekybinę bangą, kuri pasireiškė to meto prekybos sutartyse.

Tiesa, šią išrutulą vėlgi pertraukia merkantilizmo a t o k r i č i a i; kilę iš romantikos dvasios, jie ryškiai atsispindi to meto kontinentalinėje politikoje. Tokie romantiškai-reakciniai bruožai žymūs ir didžiojoj politikoj. Užsienio ūkio srityje Prūsai ir Austrija, Prancūzija ir Anglija rodo charakteringą svyravimą, pasirinkdamos priemones. Ir kai tik prekybos politika siauresniąja prasme, iš pradžios pasukusi laisvesne linkme, dažniausia vėl atkrinta į reakcinį judėjimą. Bet vis delto palyginti su senesniųjų laikų priemonėmis, visoje užsienio ūkio politikoje negalima neįžiūrėti laisvesnių bruožų. Aiškiai žymu, jog aplamai sąvaržos palengva laisvėja. Lyginant atskirus kraštus, ir vėl gi pasirodo įstabus jų elgsenos sinchronizmas — neabejotina žymė vienodo minties polinkio. Mintis mat, nuskubėjo pirmyn, pralenkdama nepaslankią savo meto politiką. Nurodysime čia keletą pavyzdžių.

2. A n g l i j o j šis prekybos politikos svyravimas ypač aiškiai pastebimas. Iš pradžios ji laikėsi protekcinės politikos, bet vis tik nuosaikia forma. Sudaryta prekybos sutartis su Prancūzija (Edeno sutartis iš 1786 m.), sumažinant muitus ir suteikiant didžiausį palankumą, kurs įprasta vartoti nuo 1715 m. nuo pabaigos karo del Ispanijos sosto paveldėjimo. Kontinentalinė blokada (1806—1813) reiškė protekcionistinį žygį prieš Angliją, kurs turėjo svarbių padarinių: vilnos pramonės susti-

prėjimas Prancūzijoje ir Vokietijoje buvo tiesioginė pasekmė. Anglijos žemės ūkis padidino savo muitus: 1815 m. javų įvežimas buvo visai uždraustas, pramonės apsauga palikta ir netgi sustiprinta. Tad Smith'o teorija tuo tarpu nedavė vaisių. Nežiūrint į tai, nuo 1822 m. (Canning-Huskisson) pavyko pravesti muitų tarifų reformą, kuri suprastino bei sumažino muitus ir privedė prie slankiojamos skalės bandymo javų muitams (1828). Šalia to, Anglijos perėjimas prie aukso valiutos tarsi dar kartą pabrėžė jos dalyvavimą ir vadovavimą tarptautiniuose ūkio santykiuose.

Prancūzijoje dar „ancien régime", fiziokratų įtakoje, buvo belinkstąs į laisvesnę prekybos politiką, tačiau karas sunaikino šią užuomazgą ir čia toliau eita protekcionizmo keliu. Berods, 1791 m. muitų politika laikėsi gana nuosaikių ribų. Bet tuo tarpu naujai atsiradusi tekstilinė pramonė reikalavo apsaugos nuo anglų konkurencijos. 1815 metų krizis, užtvenkęs kontinentą Anglijos prekėmis kai tik sustiprino šias protekcionistines tendencijas.

O visų pirma, čia daug nulėmė ir finansiniai sumetimai — įsigyti šiuo būdu didesnių pajamų. Atrodė pakankama ir to, kad krašto viduje, kaip revoliucijos pasekmė, susidarė vieninga laisvamainė teritorija (vidaus muitai Prancūzijoj panaikinti 1790 m.). Prancūzija tapo ryškaus solidarinio protekcionizmo šalis su draudimais ir labai aukštais muitais, kurie 40-tais metais buvo dar žymiai padidinti. Ir Rusijoj iš pradžios pasireiškė liberalinis krypsnis, bet paskum prie grafo Kankrino įvyko fronto perkeitimas, siekiant didesnės savojo ūkio apsaugos; iš dalies ji privedė netgi prie naujos draudimų sistemos. Lygiai taip pat ir Jungtinėse Valstybėse iš pradžios buvo besireiškianti laisvaprekybinė tendencija, ligi pagaliau maždaug nuo 1820 m. čia įsigalėjo Hamilthono idėja siekti savosios pramonės išugdymo.

Taip tad čia visur liberališkesnė užsienio prekybos politika, prasidėjusi nuo 18-to šimtmečio pabaigos, buvo nustelbta karo ir jo finansinių bei ekonominių pasekmių. Tuo tarpu vėl visur iš naujo įsigalėjo protekcionizmas. Jį dar sustiprino tie kriziniai reiškiniai, kurie netrukus pradėjo reikštis ūkio gyvenime. Čia mes pirmą kartą sutinkame aiškų konjunktūrinį sąryšį tarp bendrosios būklės ir prekybos politikos. Del psichologinių ir finansinių priežasčių šis sąryšis vis iš naujo kartojasi per visą

tolesnį laikotarpį ištisai. Valstybių viduje, berods, įsigyveno laisvesnė santvarka, bent daugumoje sričių. Bet ir čia romantikinė reakcija įstengė sudaryti kai kuriuos tramdymus ir apribojimus. Politinės ir finansinės pajėgos kur-ne-kur pasirodė stipresnės už bendrąją laiko tendenciją, kuri stūmė į laisvesnį ūkio santykių tvarkymą. Nes naujoji technika organinių pramonių ir mechaniškų varymo jėgų srityje, lygiai kaip ir naujos susisiekimo priemonės, jau tuo metu pradėjo iš vidaus skelti senąsias formas.

3. Svarbios ir pagrindinės reikšmės turėjo Prūsų prekybos politika 1818 m. muitų tarife. Ji aiškiai siekė: sujungti ligi tol atskiras sritis, palengvinti vidaus mainus, sustiprinti vartojimo galią, paremti pramonės įmones, o iš antros pusės, vėlgi sustiprinti Rytų žemės ūkio eksportą; labai žemi muitai užsieniui atitinkamai liberaliniems reikalavimams. Tikslas čia tad sukurti didesnę rinką. Tuo būdu Prūsai anksčiausiai ir nuosekliausiai pasekė naują ūkio politikos srovę. Nemažiau reikšmingas buvo ir Vokiečių Muitų Sąjungos įsteigimas, pasiektas galop po kelių nevykusių bandymų. Čia įgyvendinta principas didelės rinkos su laisvais mainais viduje, kurio kitos valstybės jau seniai buvo anksčiau pasiekusios. Naujoji teritorija jau vien del politinių priežasčių gavo taikyti liberalinį Prūsų muitų tarifą. Tačiau nuo 40-tųjų metų ir Muitų Sąjunga pasuka į protekcionistines vėžes: teko atsižvelgti į sustiprėjusius geležies pramonės ir verpyklų industrinius interesus Pietų bei Vakarų Vokietijoj. Austrija pagaliau nuo trečiojo dešimtmečio visiškai perėjo prie aukšto protekcionizmo sistemos, kuri buvo nukreipta ir prieš stipresniąją Vokietiją.

Taip tad šio laikotarpio prekybos politikoje matome prieštaringą vaizdą. Čia atsispindi dvilypumas socialinių grupių ir interesų, kurie iš pradžios dar atsvėrė vieni kitus, bet galop labiau palinko į protekcionizmą. Šie protekcionizmo atokričiai, kurie pasitaiko ūkio politikoje, nežiūrint į visas pažangėjančias struktūros permainas, tenka aiškinti drauge ir kriziniais to laikotarpio reiškiniais. Jie neleidžia iškilti laisvesnei prekybos politikai, nors bendroji linkmė neabejotinai į tai vedė. Nes juk šalia pačios prekių mainų politikos neprivalome užmiršti dar ir kitų procesų — valiutos, susisiekimo, migracijos politikos srityse. Čia gi, palyginti su senesniais laikais, regimai buvo padaryta pažanga, įsigalint visur laisvesniam sutvarkymui.

III. Liberalizmo fazė (1845—76).

1. Pereitą laikotarpį maždaug per dvi žmonių kartas (1786—1845) tūlose santykiavimo srityse įvyko palengvinimų, kurie galima sakyti, paruošė dirvą liberalizmui. Stangūs senesniųjų laikų varžtai buvo galutinai sutraukyti. Nuo 40-tųjų metų dvasinis naujos kartos nusistatymas visur kur prasiskina kelią liberaline linkme. Ideologiškai ir literatiškai jis nuo seniai buvo ruošiamas ir dabar gavo praktiškai įsikūnyti. Tam tikrą politinę srovę visados gali iškelti tik gilūs socialiniai persisluoksniavimai ir struktūros pakitėjimai. Šį kartą tai buvo visuotinis ūkio gyvenimo pakilimas svarbiausiuose kultūros kraštuose, dėliai naujų aukso kasyklų atradimo Australijoje ir Kalifornijoje: dabar vadovaujantiems buržuazijos sluoksniams galimumas laisviau judėti atrodė ne tik pageidaujamas, bet tiesiog būtinoji gyvenimo sąlyga. Čia prisidėjo ir tam tikra bendroji dvasinė orijentacija. Ji plečiasi gana lygiasaikiai įvairiose dvasios srityse. Literatūroje, mene, teologijoje ir moksle (jaunoji Vokietija, realistika moksle ir poezijoje), lygiai kaip ir didžioj politikoj, pagaliau tiek pat ir ūkyje įsigali laisvesnė žvelgsena. Savotiškas kartų sekmės reiškinys, kur sekamoji karta turi savas pažiūras ir siekia jas įgyvendinti, ypač ryškiai pasirodo prekybos politikoje.

Taip tad bendroji naujo meto idėjinė bei politinė linkmė virto liberaline. Romantikai atgyvenus savo amžių politikos ir ūkio srityje, visur pradeda imti viršų realistinė ir liberalinė mintis. Ji atitinka naujas gyvenimo pažiūras beįsigalinčios buržuazijos, kurios pozicija ir įtaka vis labiau stiprėja. Tai dar toli gražu ne demokratija; tikriau, šios minties nešėjai buvo s a v a r a n k i š k i amatininkai bei pramonininkai, ūkininkai ir pirkliai, mokytiniai ir valdininkai, — tariant, „mokyti ir turtingi žmonės“. Amatų politikos srityje visur matome panaikinant cechinį reguliavimą ir atidarant kelią laisvai atskirų asmenų konkurencijai. Dvasinėje srityje — bandymai įvesti laisvesnį krypsnį į mokyklą ir mokymą, į bažnyčią ir dogmas. Valstybės santvarkos srityje, kuri dabar įgyja didesnės reikšmės ,klasinė rinkimų teisė visiškai atitiko liberalizmo pažiūras, pagal kurias viešpatauti turėjo „turtingieji ir mokytieji“. Dar ne masė, o tik l i b e r a l i n ė m i e s t o i r k a i m o b u r ž u a z i j a yra šios idėjinės sistemos reiškėja. „Laisvė“ tampa vadovaujamuoju jos

gyvenimo obalsiu. Ji jaučiasi pakankamai stipri, kad galėtų apsieiti be valstybės pagalbos ir pasikliauti vien savimi. Tik laisvame susijungime su sau lygiais atskiras asmuo randa paramos, nors jis dažnai tariasi ir šios neprivaląs.

Liberalinė linkmė reiškiasi politinėje ir idėjinėje srityje, Pietvokiečių liberalizme (Rotteck—Welters Lexikon), lygiai kaip ir jaunosios Vokietijos literatūroje; panašios srovės taip pat Prancūzijoje ir Anglijoje. Ekonominėje srityje tai reiškia: juo mažesnis valdžios kišimasis į ūkio santykius, ar čia kalba eitų apie apsigyvenimą, amatus, bankus, ar apie vidinę ar užsieninę prekybą. Tai yra visuotinė banga, kuri eina pradėm per kultūros žmoniją ir kurią turime laikyti tuo metu vyraujančia. Priešingosios tendencijos atgyveno savo dienas, joms trūko pozityvinės, kuriamosios, pagaunančios programos. Liberalinės vyriausybės, ar bent liberalinės partijos įgauna valdžios, jei netgi pastarosios ir nesudaro vyriausybės. Liberalinė buržuazija visur kur konstitucijose ieško ir randa galimumo daryti sprendžiamos įtakos. Anglijoje, Pietų Vokietijoje, bet taip pat Prancūzijoje (Guizot), Prūsuose, Austrijoje ir net Rusijoje ji privedė prie politinio persirikiavimo. Pažangos partija Prūsuose įgyvendino ūkio srityje nemaža savo reikalavimų. Liberalinė era taip pat ir Austrijoj prie jauno Prano-Juozo, kai dvilypės monarchijos santykiai viduje sustiprėjo. Liberalinės vyriausybės ir Prancūzijoj, nuvertus karalių, liberalinės metodės Anglijoj tiek rinkimų teisės srityje tiek užsieninėje bei kolonijinėje politikoje su labai svarbiais rezultatais. Rusijoje kiek vėliau (1862) valstiečių išlaisvinimais — labai charakteringas žygis liberalinės autokratijos prasme. Italijos kelią į tautinį suvienijimą irgi žymėjo liberalinės Cavour'o idėjos, visiškai atitinkančios laiko dvasią. Pagaliau, Amerikoje šiaurinių valstybių laimėjimas reiškė pažangų liberalinį krypsnį, prieš feodališkai-konservatines vergų valstybes.

Lyginant dvasines to meto sroves, tuojau krinta į akis bendrinis bruožas. Laisvesniąją srovę, kurią visur sutinkame, neabejotinai gaivino smarkus ūkio pakilimas visuose kraštuose nuo 19-to šimtmečio pusės. Tai buvo pirmas Europos ūkio išsikėrojimas, visuotinis pažangėijmas, kurį nedaug tesutramdė ir kriziai. Čia tad ir vėl pastebimas sąryšis tarp politikos krypties ir bendrosios ūkio būklės: laisvesnė kryptis yra susijusi su pakilimu, varžomoji — su depresija. Štai dabar aiškiai iškilo

aikštėn, tuo būdu ir prekybos politika buvo nukreipta į liberalines vėžes. Ir vėl čia pasirodo idėjinis sinchronizmas, kurs apima daugiau ir mažiau visus kraštus ir kurio įtakos neišvengia nė vienas politikas. Laisvos prekybos politikos šalininkai nuolatos pabrėžia ir solidarumą politine prasme. Ekonominės taikos ir draugingumo pasekmė esanti taip pat ir politinė taika bei draugingumas. Šie gi yra siekiami, kaip konsekvencija pagrindinių liberalizmo pažiūrų bei gyvenimo pajūčio. Taip tad laisva prekyba tėra tik simbolis bendros laisvosios pasauližvalgos, kuri apima ir visus kitus laisvėjimo sąjūdžius. Tarptautiniams ūkio santykiams daug reikšmės turėjo palengvinimai susisiekimo srityje, kuriuos sudarė transporto sąlygos ir ypač valiutų suvienodinimas. Iš pradžios Europos kontinentui šį uždavinį atliko lotyniškosios monetų sąjungos dvilype valiuta, ligi pagaliau visuose svarbiausiuose kraštuose įsigyveno Anglų aukso valiuta. Šitai reiškė, jog atsisakoma nuo tos pinigų politikos, kur pelnytasi iš menkos valiutos, ir bevelijama dabar turėti laisvi nevaržomi prekių mainai.

Iš antros pusės, žinoma, matyt ir charakteringų nukrypimų specifiškai tautinio pobūdžio, kurie eina iš gyventojų mentaliteto, kaip ir iš kraštų ūkio struktūros. Chronologiniam sugretinimui nėra būtina, kad sprendžiamieji įvykiai visur ištiktų tais pačiais metais, čia svarbu tik bendras vyraujančių idėjų sutapimas, nes juk joms perimti ir pasekti reikia laiko.

2. Prekybos politikos srityje pradžią padarė Anglija savo ryžtu ir lemiamu perėjimu prie laisvos prekybos. Pramoningiausis ir komercingiausis kraštas pasiėmė vadovavimą ir ūkio politikos sityje.

Čia nėra reikalo plačiai dėstyti, kaip po tūleriopų bandymų ir incidentų sąjūdis prieš javų muitus privertė 1846 m. konservatyvinį Peel'o kabinetą įnešti svarbų tų muitų panaikinimo siūlymą, kurs galiausiai buvo daugumos priimtas. Liberaliniai politikai (Cobden), eidami išvien su pramonininkais (Bright), drauge iškovojo laimėjimą. Čia veikė ideologija sustiprėjusios buržuazijos, kuri dabar, pakeitus rinkimų teisę, gavo tarti savo žodį. Drauge su tuo įvyko navigacijos akto panaikinimas laivininkystei, kolonijų atidarymas ir aplamai griežta permaina visoje kolonijinės politikos orientacijoje. Įsidėmėtina, jog čia žemės ūkio interesai turėjo nusileisti sustiprėjusiai pramonei, kuri reikalavo svetimų parduoties rinkų; ne-

mažiau įstabu ir tai, kad darbo klasių dauguma iš pradžios buvo priešinga šiam sąjūdžiui. Tik ilgainiui darbininkai suprato laisvos prekybos reikšmę maisto produktų kainai pasaulinėje rinkoje ir atitinkamai pakeitė savo nusistatymą. Anglų tautos dauguma palinko į laisvos prekybos pusę, žinoma, del tikslingumo sumetimų. Bet čia daug prisidėjo ir pacifistinė ideologija, duodama visam sąjūdžiui tinkamą impetą. Abejotina, ar be tos ideologijos ši mintis būtų gavusi tiek išsiplėsti.

Cobden'o ir Bright'o vadovaujamas Anti - Corn - Law - League sąjūdis ir laisvaprekybinės srovės laimėjimas Anglijoj iššaukė panašius sąjūdžius ir kituose kraštuose. Gladstono kabinetas, panaikindamas 1860 m. visus protekcinius muitus, padarė paskutinį žingsnį. Sekė eilė laisvaprekybinių sutarčių: su Prancūzija 1860 m. (Cobdeno sutartis), su Belgija 1862 m., su Italija, su Vokiečių Muitų Sąjunga, su Austrija 1865 m. Visur čia charakteringa tai, jog savitarpiškai pripažįstama didžiausis palankumas. Angljia atsisako nuo visų protekcinių muitų ir vietoj to įveda didelius finansinius muitus pamogių produktams, siekdama tuo būdu sudaryti progresingą ir socialiai teisingą netiesioginių mokesčių sistemą. Dažnai tenka girdėti tvirtinant, kad anglų žemės ūkis buvęs paaukotas del pramoninių ir prekybinių interesų. Teisinga čia tiek, jog buvo atsisakyta duoti jam bet kokios dirbtinės paramos, ir todel dadar galėjo išsilaikyti tik tie žemininkai, kurie pajėgė konkuruoti be ypatingos apsaugos. Kad dėliai to turėjo dar labiau mažėti dirbamos žemės plotas, vargiai kas begali ir neigti. Priešingai kitoms valstybėms, Anglija ligi šių dienų gana nuosekliai laikosi šio principo. Žinoma, ne teoretinis supratimas, o greičiau vadovaujančių sluoksnių tiesioginiausi interesai teikė šią politiką. Prekyba bei laivininkystė, nekalbant jau apie pramonę, buvo gyvai tuo suinteresuotos, o rinkimų teisės reforma davė joms jų reikalų atstovus parlamente, juoba, kad tie reikalai sutapo su visos anglų tautos interesu. Čia prisidėjo ir to meto anglų industrijos bei technikos progresingas būvis. Mančesterio interesai iš tikrųjų tad nugalėjo agrarijus. Galimas daiktas, kad jų įtaka būtų žymiai sumažėjusi ir be laisvos prekybos, vien del esamo ir paveldėjimo teisės sankcionuoto žemės padalinimo; tačiau ši alternatyva nėra visai tikra. Klausimas sąryšio tarp javų kainų ir darbininkų pragyvenimo šiuo tarpu buvo vieningai išspręstas ta prasme, kad šios dvi kreivosios eina priešinga

linkme (kontrarinė teorija): sustiprėjusiai Anglijos darbininkijai laisvoji prekyba visiškai išėjo naudon. Ši sistema išsilaikė ne tik prie sekamos kartos, bet ilgą laiką dar buvo plačiausių sluoksnių įsitikinimu.

3. Kitais keliais nuėjo tuo tarpu Prancūzijos prekybos politika. Čia visiškai nebuvo jaučiama tos interesų priešingybės, kuri Anglijoje privedė prie laisvos prekybos. Prancūzų laisvaprekybinės lygos bandymai maža terado atgarsio. Įpratimas į privilegijuojančią užsienio prekybos politiką atrodė nenugalimas — nors vadovaujantieji mokslo atstovai laikėsi griežtai priešingų pažiūrų: nuo Say'o ir Bastiat'o laikų jie principialiai reikalavo laisvos prekybos. Kai tik šis nepasisekimas sudaryti laisvaprekybinę falangą atrodo charakteringas Prancūzų dvasios pobūdžiui. Vidurinės klasės buvo smulkiaburžuaziškai nusiteikusios, o eksporto interesai nereikalavo specifinio skatinimo. Valstybinė apsauga virto senu papratimu, nuo kurio sunku buvo beatpratinti vadovaująs vidurinis sluoksnis. Tačiau bankų bei amatų įstatymdavybė ir Prancūzijoj buvo persiėmusi bendra to meto liberaline dvasia. Ir pačios prekybos politikos negalima vadinti jau smarkiai protekcionistine. Tik ką tolima dar buvo mintis sueiti į artimesnius prekybos santykius su kitais kraštais, sudarant didžiausio palankumo prekybos sutartis. Įvairios politinės sistemos, kurios po Paryžiaus taikos sekė viena po kitos, nedaug ką čia pakeitė.

Tik sprendžiamasis Napoleono III nusistatymas palenkė kiek Prancūzijos prekybos politiką prie Anglų pažiūrų. Ne tik asmeniniai jo santykiai su Anglija, bet taip pat ir politiniai bei ekonominiai sumetimai (Chevalier jo patarėjas) vertė imperatorių siekti muitų sumažinimo ir prisišliejimo prie Anglijos. Nemažos reikšmės turėjo čia ir politinis momentas: pigiomis kainomis norėta įsiteikti darbininkams ir paremti juos, duodant darbo ir pelno iš eksporto. Taip tad sudaryta 1860 m. Cobdeno sutartis, kuri už visiškai laisvą prekybą iš Anglų pusės suteikė muitų apribojimą maksimum 30, vėliau 25% ad valorem ir be to, didžiausį palankumą. Vadinas, čia dar nebuvo absoliutiškai laisvos prekybos, bet vis tik žymus ir tolygus muitų sumažinimas. Sekamais metais buvo sudarytos dar sutartys su Belgija su Vokiečių Muitų Sąjunga (1862) su Italija, Šveicarija, Švedija—Norvegija, Ispanija, Olandija, Portugalija ir Austrija (1866). Industrinė buržuazija neslėpė, jog ji šiai krypčiai neper-

daug simpatizuoja. Ji bijojo konkurencijos pavojaus, visų pirma prancūzų tekstilinei pramonei, bet taip pat ir geležies pramonei žiemiuose; nebuvo patenkinti ir darbininkai. Šiaip ar taip, vidaus politikos atžvilgiu liberalinis krypsnis nedavė laukiamos sėkmės. Ekonominiu atžvilgiu Prancūzijos pakilimas neginčytinas; jis čia buvo bendros europinės ūkio pažangos rezultatas.

4. Savotiškai laikėsi Vokiečių Muitų Sąjunga. Ji pradėjo labai nuosaikiu protekcionizmu, atsižvelgdama į to gana palaido junginio skirtingus interesus. Iš pat pradžios ji sekė liberaline Prūsų politika (žr. aukšč.), bet juo toliau juo labiau linko į protekcionizmą: viena, del tam tikrų pramonės sluoksnių (Viurtenbergo verpėjų, Pareinio geležies pramoninin-kų) ekonominių interesų, o iš antros pusės ir del aiškių politinių priežasčių — Prūsų rungtynių su Austrija. Norėta patenkinti Pietų Vokietijos protekcionizmo šalininkai, nes antraip jie būtų labiau linkę į Austriją. Ilgainiui tačiau šios priežastys nustojo reikšmės. Muitų sumažinimas buvo pravartus eksporto interesams, ypač Rytų žemės ūkiui, bet taip pat Saksų verpėjams ir Vakarų mašinų fabrikantams. Jie galėjo tik laimėti iš pigaus pusfabrikačių importo. Iš čia vėl politiniai motyvai suvaidino nemažą rolę prekybos politikos pakitėjimui. Artimesnis sąryšis su Vakarais galėjo būti tik naudingas Vokiečių klausimo apvalymui. Atsiribojimas nuo Austrijos turėjo tapti dar ryškesnis, nes šioji laikėsi ir toliau norėjo laikytis aukšto protekcionizmo. Del tų štai priežasčių ryžtasi įsipinti į eilę naujų prekybos sutarčių, kurioms kelią pravedė Anglija.

Šitai įvyko, sudarius Prūsams Muitų Sąjungos vardu sutartis su Prancūzija (1862), Belgija ir Anglija (1863). Didžiausis palankumas buvo savaime pripažintas, tad drauge ir visos lengvatos iš visų kitų sutarčių. Tuo būdu pasukta į liberalinės prekybos politikos kelią; politikams ir valdovams buvo čia savaime suprantama, kad liberalinė idėja išsiplėtė ir į tarpvalstybines sritis.

Liberalinė ūkio politikos kryptis liko charakteringu bruožu ir naujoje Vokietijos imperijoje — bankų politika, prekybos teisė, amatų įstatymdavybė, apsigyvenimo teisė buvo tvarkoma liberaline prasme. Svarbus čia buvo perėjimas prie aukso valiutos, atsisakant tuo būdu nuo ypatingos apsaugos, kurios tiekė valiutos manipuliacija. Kaip savaime suprantamo dalyko, rei-

kalauta palengva mažinti muitus ir pasiekta to be didelio pasipriešinimo. Ir netgi ne tiesioginiai interesai daugiausia čia nulėmė, nors, ne be to, visų pirma Rytprūsių dvarininkai reikalavo pigių gamybos įrankių ir jau del to vieno norėjo mažesnių muitų; visiškas geležies muitų panaikinimas buvo jų tikslas. Iš antros pusės, šitai rėmė besiplečianti mašinų statybos industrija ir audinių pramonė, o taip pat Hanzos miestų bei vokiečių pirklių ankstyvi eksporto interesai. Tačiau anuo metu grynai ekonominiai interesai ir grynai ekonominiai samprotavimai dar nevaidino svarbiausio vaidmens. Liberalinės politikos ideologija prasiskynė sau kelią ir be specifiškai ekonominio pamatavimo; ji buvo, taip sakant, savaime suprantama ir tarsi nešte nešama visos to meto idėjinės tėkmės. Valstybės vyrai neabejodami sekė šiuo laisvaprekybiniu šūkiu. *(Delbrück-Michaelis)*. Jis atrodė geriausiai laiduojąs tautos gyvybės interesus ir liaudies gerovės kėlimą. Šiam sąjūdžiui davė pagrindą žymus viso ūkio pakilimas, kurs, pradedant nuo 19-to šimtmečio pusės, tik retais protarpiais (1857 m.) laikinai būdavo pertrauktas. Vokiečių imperijos įsteigimas davė naują akstiną. Stiprūs vidaus rinkos paklausai ir greta to pinigų bei kapitalo apstas leido ramiai žiūrėti į svetimą importą ir nebijoti iš jo pavojaus savajai pramonei. Priešingai, savoji gamyba atrodė toli gražu nepakankama naujiems reikalavimams, juoba, kad žemės ūkis turėjo pelningo eksporto į žiemių kraštus, o ypač į Angliją. Aukso valiutos įvedimas iš didelės dalies reikia aiškinti prekybiapolitiniu nusistatymu ir noru dalyvauti pasaulinio ūkio veikloje.

5. Dar, gal būt, charakteringesnė buvo eiga dviejose valstybėse, kurios įprasta laikyti ypatingai protekcionistinėmis — Rusijoje ir Austrijoje-Vengrijoje. R u s i j a irgi pergyveno nuo 1850 m. savo liberalinį prekybos bei pramonės periodą. Geležinkelių tinklo plėtimas, tekstilinės ir cukraus pramonės išrutulia, lygiai kaip ir perėjimas prie intensingesnės žemės kultūros, — visa tai reikalavo svetimų gamybos priemonių, svetimų valstybinių paskolų ir laisvai gaunamų darbo jėgų. Visais tais trimis dalykais turėjo būti ir buvo pasirūpinta. Valstiečių išlaisvinimas prie Aleksandro II (1862 m.) iš žymios dalies turėjo tikslą iššaukti nuolatinį kaimo proletariato nuplaukimą į miesto pramones; šių išdavų dažniausiai ir pasiekta. Užsieny buvo paimta valstybės ir geležinkelių paskolų, laiduotų valstybine procentų garantija. Gamybos priemonės galėjo būti atpigintos, pereinant

prie nuosaikių protekcinių muitų ir sumažinant muitų pozicijas. Ir čia tad neabejotinai žymu liberalinis bruožas, vedęs į susiartinimą su ano meto Vakarų prekybos politika.

Net ir Austrijos-Vengrijos stipriai apsiginamoji ir protekcinė politika buvo žymiai sušvelnėjus. Jau barono von Bruck plačiai sumanytas planas siekė sukurti didelę laisvaprekybinę teritoriją, nepaisant atskirų interesentų grupių. Pažymėtina šios išorinės datos: 1851 m. panaikinimas muitų sienos su Vengrija; sumažinimas muitų, atsižvelgiant į žemės ūkį, stipriai suinteresuotą eksportu; prekybos sutartis su Prūsais, atleidusi nuo daugelio muitų. 1865 m. prekybos sutartis su Muitų Sąjunga ir Anglija, sekamais metais su Prancūzija, Belgija, Niderlandais, Italija, Šveicarija, Ispanija, Norvegija, Švedija. Ypačiai sutartis su Muitų Sąjunga suartino abu kraštus ir praplėtė laisvesnės prekybos sritį, kadangi iš abiejų pusių buvo pripažintas neribotas didžiausis palankumas. Tuo būdu Austrija-Vengrija savaime gavo pasinaudoti visa eile lengvatų, kurių šiaip jau greičiausiai nebūtų išgavusi. Ji aiškiai atsisakė nuo perdėto protekcionizmo. Šitai matyt iš industrinių muitų sumažinimo ir atsižvelgimo į agrarinės Vengrijos eksporto interesus. Plener'o vadovaujama liberalų partija, kuri ilgus metus lėmė krašto likimą, laisvaprekybinę politiką laikė savaime suprantamu papildiniu savo bendrojo nusistatymo, lygiai kaip tai buvo Vokietijoje ir kitur.

Jau buvo nurodyta, kad mažesni kraštai iš savo esmės turi būti labiau linkę į laisvą prekybą. Autarkijos idėja, noras ugdyti juo galint lygiai visas produktyvines pajėgas, tuose kraštuose negali nė kilti, nes jie juk iš anksto reikalingi papildymo Jie gali, berods, saugomai išugdyti atskiras pramonės šakas, bet visą kitą importą turi leisti laisvai, nes jiems tiesiog trūksta išgalių visa namie gaminti. Iš antros pusės, jiems reikia, kad jų specialinį eksportą panorėtų paimti kiti kraštai, kur jis gali rasti parduoties rinką. Šitai iš anksto regimai veda mažesnius kraštus į labiau liberalinę prekybos politiką. Mažosios valstybės — Olandija nuo 1850 m., Belgija jau nuo 1830, Šveicarija nuo 1843, Norvegija nuo 1851, Švedija nuo 1857, Danija nuo 1863 — iš tikriausių savo gyvybės interesų atsidavė laisviems ūkio mainams ir žymiai sumažino muitus. Visos šios valstybės, gana gyvos ir pajėgios pirkti, turėdamos drauge apie 17,5

milijonų žmonių (1860 m.), nemaža čia svėrė. Jos perdėm ir ištisai pasekė Anglų pavyzdžiu mažinti muitus.

6. Vienintelę tik didelę išimtį, dėliai savotiškos motyvų kombinacijos, sudarė kraštas tolimuose Vakaruose — Jungtinės Valstybės. Iš pradžios ir čia 1846 m. įvyko muitų sumažinimas; bet ši kryptis neilgai tetvėrė. Šiaurinių valstybių laimėjimas secesijos kare reiškė drauge, jog laisvas darbas ir pramonė nugalėjo stambųjį žemės ūkį, kurs rėmėsi vergija. Pietinės valstybės buvo gyviausiai suinteresuotos javų ir medvilnės išvežimu; jos reikalavo parduoties pramoninėje Europoje, nes savasis žemynas nebuvo dar pakankamai imlus. Tuo tarpu kai tik šiaurinėse valstybėse labiau prasikūrė pramonė ir todel jai rūpėjo užkirsti kelias Europos konkurencijai. Senasis Hamiltono apsaugos principas buvo vėl atgaivintas ir su šiaurinių valstybių laimėjimu gavo įsigalėti. Antra vertus, po karo kraštas buvo nepaprastai įsiskolinęs, valiuta suirus, reikėjo tad griebtis finansų konsolidacijos. Tebesant dar gana palaidai federalistiškai krašto santvarkai, vienintelis pajamų šaltinis, tiesą sakant, ir buvo netiesioginių mokesčių bei muitų metodė. Kraštas turėjo pasirinkti šią priemonę, norėdamas išsikepurnėti iš skurdaus valiutos ir finansų būvio. Taip tad nuo 1865 metų iš tikrųjų pasukta šiuo apsauginių bei finansinių muitų keliu — sąryšis, kurį mes istorinėse peržvalgose dažnai sutinkame. Naujas muitų tarifas su padidintais muitais buvo vienas iš pirmų naujųjų įstatymų, kuriuos pravedė Lincoln'as. Charakteringa taip pat ir dvejojimas valiutos klausimu. Svyruodama tarp dvilypės ir aukso valiutos, palinkusi į infliacijonizmą, Amerika tik su didelėmis klauzulėmis dėjosi prie europinės valiutos sistemos. Kaip iš to viso aiškėja, Amerika nepasekė bendrąja liberaline kryptimi užsienio ūkio politikoje, o nuėjo savais keliais. Jos sąryšis su europinėmis kultūros srovėmis anaiptol dar nebuvo toks stiprus, kaip pačių Europos valstybių tarpe.

Juo labiau tad krinta į akis pastarųjų vieningumas. Liberalinė kryptis lietė ne tik pačią užsienio prekybą, ji apėmė lygiai ir visas kitas ūkio administracijos sritis. Ji pasireiškė Vokietijos ir lotyniškosios monetų unijos kraštų valiutos reformoje, pasaulinėje pašto sąjungoje iš 1874 m., visuotiniame didžiausio palankumo pripažinime, pagaliau, apsigyvenimo bei svetimšalių teisėje; visa tai padėjo valstybėms suartėti vienoms

su kitomis. Ne tik Anglija perėjo prie laisvesnės koloninės sistemos, bet kiek vėliau ir Olandija, galop ir Prancūzija. Laisvos susisiekimo politikos laimėjimas tarptautinėje prekyboje atrodė taip pat užtikrintas visam laikui, kaip ir liberalinės minties įsigalėjimas visoje vidaus ūkio politikoje bei administracijoje. Net ir toli numatantieji politikai anuo metu tikėjo, kad ši kryptis būsianti patvari; kitokią politiką jie vargiai begalėjo ir įsivaizduoti.

IV. Persimetimas į protekcionizmą.

1. Liberalinė srovė buvo vyraujanti ūkio politikos srityje aplamai nedaug ilgiau, kaip vienos kartos amžių, maždaug nuo 1846 ligi 1876 m. Paskum daugumoje Europos kraštų įvyko aiški reakcija. Pirmiausia ji lietė tik prekybos politiką siauresne prasme. Bet iš tikrųjų ta reakcija ėjo daug giliau. Mes randame čia platesnį sąryšį, kuris dažnai išleidžiamas iš akių: tai yra bendras nusigręžimas nuo liberalinių idėjų aplamai įvairiose dvasios ir politikos srityse. Pirmą smūgį liberalinė kryptis gavo Prancūzijoje. Frankfurto taikos sutartis didžiausio palankumo klauzule surišo abi susitariančias šalis arčiau su Anglija, Belgija, Niderlandais, Šveicarija, Austrija ir Rusija. Protekcionistinės srovės Prancūzijoje niekad nebuvo gelmėje išnykusios, jas tik paviršium pridengė liberalinė Napoleono III politika. Dabar čia prisidėjo dar ir finansinės priežastys, nes dėliai karo atlyginimo Prancūzijos finansinė galia buvo susilpninta ir reikalavo naujų pajamų. O tiesioginiai mokesčiai vis dar stipriai agrariniame krašte susidurdavo su žinomais sunkumais. Pagaliau reikėjo atsižvelgti į skurdų Prancūzijos pramonės būvį; iš seno pripratusi prie apsauginių muitų, ji jau iš pat pradžios sunkiai begalėjo pakelti laisvaprekybinę kryptį. Todel vyriausybė gauna įgaliojimą (1872 m.) atsimesti nuo laisvaprekybinių sutarčių su Anglija ir Belgija. Po dviejų metų buvo pakelti visi muitai. Pradėta vėl taikyti eksporto premijų metodė, davusi geležies pramonei žymios paramos. Čia daug nulėmė ir susaistymas Frankfurto taikos sutartimi. Prancūzijoj jis buvo blogai sutiktas, nes jis varžė laisvą muitų normavimą santykiuose su kaimynais. Nenorėta daryti prekybos sutarčių su Vokietija, kad nereikėtų duoti jai lengvatų.

Iš kitos pusės, Austrijoje-Vengrijoje buvo stiprus palinkimas į protekcionizmą, ar bent jau nenoras daryti ilgalaikes sutartis. Austrija, mat, nuo 17 šimtmečio buvo pripratusi prie stiprios apsaugos. Ypač po Vienos kracho 1873 m. ji jautėsi labai reikalinga apsaugos, kad apsigintų nuo gręsiančios Vokietijos konkurencijos. Reikia pripažinti, kad Austrijos ūkis dėliai nepalankios geografinės padėties turėjo didesnių sunkumų, negu kitų kraštų ūkiui; Austrijos pramonei norėta bent jau rezervuoti Vengrijos rinka.

Bet tikrąjį persilaužimą sudarė staigus Bismarko prekybos politikos pasukimas. Čia pasireiškė įvykusi sąjunga tarp agrarinių ir pramoninių interesų, kurie ligi tol buvo vieni kitiems priešingi. Iš abiejų pusių prasidėjo smarki agitacija, kuri tenka laikyti didžiojo 73-čiųjų metų krizio atveiksmiu. Čia ir vėl matome protekcionizmo idėją stiprėjant dėliai ūkio nusmukimo ir drauge su juo, kaip tai ir anksčiau jau esame pastebėję. Vadovaujančią geležies pramonę daugiausia pastūmėjo protekcionizmo linkui sunkus krizis, kilęs del gausingų naujų įkūrų ir jos aparato išplėtimo; tą krizį dar paaštrino Prancūzų eksporto premijų metodė. Be to, kaip dažnai jau buvo vaizduota, stambųjį Vokiečių žemės ūkį ištiko aštrus agrarinis krizis, užtrūkus javų eksportui ir prasidėjus ekstensyvios kultūros naujokinių sričių konkurencijai. Nuo to krizio nemažiau gavo nukentėti ir kitos Europos valstybės. Pačiam Bismarkui, pagaliau, sprendžiamos reikšmės galėjo turėti bendros valstybinės politikos sumetimas: finansinė nepriklausomybė nuo parlamento, iš kurio išgauti kasmetiniai pajamų leidimai darėsi sunkoka del vidaus politikos sąlygų.

Vokietijos žygis turėjo pagrindinės reikšmės, nes ji buvo susirišusi prekybos sutartimis su daugeliu kraštų. Atsimetimas nuo esamų sutarčių, išsibaigiančiųjų neatnaujinimas, perėjimas prie autonominės apsaugos politikos vien tik su didžiausiu palankumu, tačiau be tarifinio susaistymo — toks buvo kelias, į kurį dabar pasukta. Javų muitų padidinimas iš pradžios buvo nuosaikus (1879 m. tik 1 mrk.), kaip ir daugelio pramonės muitų. Bet toliau tarifų pakeitimai iš 1882, 1885, 1887 m. žymiai padidino muitus ir ypačiai javams (5 mrk.). Reichstago grupės pritardavo viena kitos pozicijų didinimui, laikydamosis dėsnio: „duotos prieš duotą“; pasipriešinimas krašte nebu-

vo pakankamai stiprus. Aplamai Vokiečių importo apsunkinimas 1890 m. buvo padidėjęs 8,8%.

Tokios galingos valstybės elgsena atitiko panašias kryptis kituose kraštuose: taip, antai, Prancūzijoje, kuri 1872 m. atsimetė nuo prekybos sutarčių su Belgija ir Anglija; Austrijoje, kuri atsimetė nuo sutarčių su Anglija, Vokietija ir Šveicarija. Šitai, žinoma, nepaprastai dar sustiprino tą tendenciją. Rusijoje persilaužimas pasireiškė visų pirma įsakymu mokėti muitų rinkliavą auksu (1877 m.) — priemonė, kuri turėjo drauge ir finansinių ir protekcinių tikslų. Runge's kabinetas netrukus palinko į visiškai protekcionistinę sistemą, kuriai lygiai svarbūs buvo protekciniai, fiskaliniai ir mokesčių politikos sumetimai. Pajėgios geležies pramonės išugdymas buvo sprendžiamasis vyriausybės uždavinys. Muitų tarifas iš 1892 m. turėjo būti pavyzdys valstybinės globos, teikiamos tautiniam pramonės darbui protekcionistine prasme. Dargi ir mažosios valstybės, kaip Šveicarija (nuo 1884 m.) ir Belgija (nuo 1887 m.) neišliko visiškai nepaliestos protekcionizmo bangos. Pagaliau, Jungtinės Valstybės (nuo 1893 m.) nuolat bedidindamos muitų tarifus, kurių paskutinis buvo Mac Kinley - Tariff iš 1890 m., aiškiai įėjo į aukšto protekcionizmo periodą.

Anglijoje, berods, irgi pasirodė pirmą kartą protekcionistinė srovė. Pradėta nurodinėti, kad laisvoji prekyba turinti būti teikiama iš abiejų pusių, tik tada ji tikrai būsianti *„fair traide"*; antraip Anglija visose derybose neturinti ko pasiūlyti. Bet vis tik Anglija, nežiūrint į visas priešingas sroves, per visą šį periodą laikėsi absoliutinės laisvos prekybos. Ne kartą daryti bandymai pakreipti vyriausybę priešinga linkme nuėjo niekais, nes gyventojai į tai nelinko, nors ir atrodė taip, tarsi Anglija būtų kokia laisvaprekybinė oazė, iš visų pusių apsupta protekcionizmo jūrių. Matyt, jai nėjo į blogą ta sistema, duodanti pigių maisto produktų ir pusgaminių. Stipri jos gyventojų perkamoji galia, vadovaujamoji vieta pinigų rinkoje ir susisiekimo tarpininkavime, pagaliau, vis dar gana konkurentinga pramonė įgalino Angliją rasti pakankamai parduoties rinkų ne tik savose kolonijose. Jai likdavo aktyvus saldo mokamajame balanse. Tam tikros prekės galėjo būti pigios, nes jos buvo pagamintos iš svetimų pusgaminių, o Anglija gaudavo jų pigiau, negu kiti kraštai. Tuo būdu tiek darbininkija, tiek prekyba bei laivininkystė, kaip ir dauguma pramonės šakų, turėjo iš to tik naudos. Ir An-

glų kolonijos atrodė lygiai taip pat pasiryžusios laikytis laisvos prekybos.

Jau buvo nurodyta, jog dauguma Europos kultūros tautų pasuko į tą patį protekcionizmo kelią. Delto nedera vieno krašto elgsenos laikyti svarbiausiąja priežastimi. Tautos elgiasi vien pagal savo nuožiūrą. Čia tad turėjo būti ir gilesnių priežasčių, o ne vien tik ligi tol tūnojusių egoistinių interesų atbudimas, arba teoretinių prekybos pagrindų nesupratimas, suklaidinęs dabar žmones. Egoizmas ir gerai suprastas savasis interesas, kaip ir grynas pelno troškimas, pereitame periode buvo bent jau tiek pat stiprus, kaip ir dabar. Tik anuo metu tie sluoksniai matė didesnės naudos iš laisvos prekybos, o šiuo atveju iš apsauginių muitų. Ideologinė apyšvaistė, berods, yra galima abiem atvejais: ir šį kartą jos netrūko, pasigaunant gana vykusio šūkio apie „tautinio darbo apsaugą". Bet teoretiniai pamatavimai ir priekaištai visados vaidina labai mažą vaidmenį politikos srityje; tikriau čia turėsime skirti artimesnes ir tolimesnes priežastis. Pirmosios tiesioginai iššaukė persilaužimą, pastarosios sudarė gilesnes šio proceso šaknis. Jos rodo į bendruosius sąryšius, kurie glūdi naujos kartos dvasios linkmėje. Kas čia nori įžiūrėti tik nuklydimą nuo amžinos ir absoliutinės tiesos, tam, žinoma, toks nagrinėjimas atrodys svetimas; tačiau suprasti ši permaina tegalima tik smulkiai ją išanalizavus.

2. Artimiausia jos priežastis—beprasidedanti visuotinė depresija ir stagnacija, kaip tiesioginė didžiojo ūkio krizio pasekmė. Tas krizis, pirmiausia kilęs Austrijoje, persimetė ir į kitus kontinento kraštus. Čia visur buvo įvykęs, sąryšy su agrariniu kriziu, aiškus pramonės perkapitalizavimas, kurs dabar pasireiškė ūkių kontrakcija. Tuo pat metu ėjo vidinis struktūros kitimas, prisidėjus Jungt. Valstybėms prie pasaulinio ūkio; tik dabar visas ūkis gavo pajusti pasirodymą žemės ūkio produktų iš ekstensyvios kultūros kraštų. Tatai iššaukė ne tik Vokietijoj, bet ir kituose kraštuose, žemės ūkio būklės sankrėsmą ir tuo pat, žinoma, kaimo perkamosios galios sumažėjimą; drauge perdaug išsiplėtė pramonės įrengimai, kaip šitai parodė ir Vokietijos perėjimas prie industrinės valstybės. Ditzel'is teisingai stato pirmon vieton sąryšį tarp derliaus gavinio ir bendrosios ūkio būklės. Žemės ūkio perkamosios galios nusmukimas anuo metu iš tikrųjų reiškė depresijos veiksnį. Pasaulinio ūkio struktūros kitimas radosi opus.

Šalia to reikia nurodyti dar į vieną svarbią aplinkybę, būtent į kritingas valiutų santvarkas. Jei perėjimas prie aukso valiutos buvo konsolidacijos ir išlyginimo ženklas, tai ši periodą įvyksta valiutų sankrėsmai įvairiuose kraštuose. Dvilypės ir sidabro valiutų krizis, smarkios kovos del baltojo metalo ištiko kai tik tais laikais. Aiškiai žymu „aukso palos" susiaurėjimas, kurio pakankamai neatstoja kredito priemonės. Ką reiškia pinigų vertės svyravimai, mes gerai žinome iš infliacijos patirties. Bet greta to nereikia užmiršti ir panašių defliacijos, arba devalvacijos padarinių. Neginčijamas dalykas, kad 80-tųjų metų laikotarpy būta defliacijos reiškinių. Jei Cassel'io tvirtinimu normaliai reikalinga kasmet 3% aukso padaugėjimo, kad pinigų vertė išsilaikytų pastovi, tai anuo metu aukso kai tik nebuvo tiek padaugėję. Šitai negalėjo neturėti sunkių išdavų. Peržvelgę bendrai visą išrutulą ir žiūrėdami į dalykus be valiutapolitinio šališkumo, negalėsime to sąryšio nuneigti. Bimetalistų pastangos iššaukti infliacinį judėjimą, turėjo tad savo pamatą. Iš įvykusių prieš tai naujų investavimų dydžio galima konstatuoti smarkus pramonės išaugis ir išsiplėtimas, kurs turėjo būti perdidelis tuo pat metu mažėjantiems paklausams. Rezultatas ir buvo ta visuotinė ūkių kontrakcija, apie kurią anksčiau kalbėjome: prasidėjusi didesnė emigracija, kainų kritimas, įmonių krachai, ilgiau besitęsiąs nedarbas, žemesnis diskontas, verslamonininkų veiklos stagnacija, maža naujų įkūrų. Čia pasikartoja vidinis sąryšis tarp konjuktūros ir prekybos politikos atvirkščiam santyky. Kylanti konjuktūra reiškia aukštas kainas, pakankamai darbo bei pelningų užsakymų, naujų įmonių steigimą. Ji duoda vietos ir laisvesnei prekybos politikos linkmei. Svetimos konkurencijos sunkumo beveik nejaučiama — nes juk kainos aukštos. Vidaus rinka tikra, ji visiškai gali inimti ir svetimas prekes, kurioms atsiranda didesnis pareikalavimas. Kam tad bereikėtų nuo jų gintis, jei vidaus parduotis ir taip laiduota? Kitas dalykas depresijos metu, kaip ji dabar, 70-tųjų metų gale ir 80-taisiais metais, iš tikrųjų buvo. Nekalbant jau apie Vokietiją ir Austriją, Anglijoje dauguma svetimųjų paskolų nukrito, Jungtinėse Valstybėse smarkiai sumažėjo geležies gamyba, Prancūzija nuo 1879 metų pergyveno bendrą nusmukimą. Dabar net ir savieji gamybos įrankiai pilnai neišnaudojami. Todel svetimas importas dabar numuša kainas ir gresia paveržti dalį vidaus rinkos. Perkamo-

ji galia sumažėjo, ji nebūtų buvusi pakankama net ir be svetimos konkurencijos, o juoba dalyvaujant užsieniui. Noras imtis verslamonių buvo nuslūgęs, pramonės įrengimas ir kapitalo rizika, ypačiai didelė sunkiojoj industrijoj, reikalavo apsaugos, kad nereikėtų sustabdyti įmonių. Taip tad visados depresijos laikais atbunda protekcionistinė dvasia. Naujas protekcionizmo sustiprėjimas buvo laukujė išraiška ir tiesioginė pasekmė sunkiojo 80-tųjų metų ūkio krizio. Kaip šis visur kur atsiliepė, taip ir prekybos politika visur pasekė nauju impulsu.

3. Tiesa, reikia pripažinti, kad dalis pereito periodo laimėjimų, ypač susisiekimo palengvinimai, išsiliko. Taip pat ir aukso valiutos išsilaikė, pasipriešinus Anglijai jų pakeitimui. Mėginimų reabilituoti baltąjį metalą, berods, netrūko. Jungtinės Valstybės darė įvairių bandymų su Blando bei Adisono bilium ir kuriam laikui ištikrųjų buvo pakėlusios sidabro prestižą. Tačiau šis žygis nerado pasekėjų; net ir pačios J. V. netrukus ėmėsi aprėžiamųjų priemonių. Užtat šen bei ten valstybės vėl pradėjo labiau domėtis kolonijine veikla, kad tuo būdu duotų paskatų verslamonininkų veikimui. Pereitą laikotarpį ji buvo beveik visiškai užleista, kadangi iš kolonijų nelaukta paramos šiaip jau laisvai funkcijonuojančiam santykiavimui. Dabar vėl visur kur matome stipresnę valstybės veiklą tūleriopose užsienio ūkio srityse.

Galiausiai čia prisidėjo ir visuotinis nusigręžimas nuo liberalizmo įvairiose kultūros srityse. Jis turėjo sąryšio su padidėjusiu valstybės veikimu ekonominėje, o ypač socialinėje srityje. Naujoji karta, šio sąjūdžio reiškėja, atsinešė kitokį mentalitetą, kitokį gyvenimo pojūtį, negu turėjo buvusioji. Vokietijos poelgis atrodo labai charakteringas, nors Vokietija čia buvo anaiptol ne vienintelė ir dargi ne pati pirmoji, kaip tai dažnai manoma. Šį krypsnį sudarė socialinis persisluoksniavimas. Ūmai besiveržianti stambiosios industrijos pažanga gresia ir taip jau nuslopintiems smulkiosios pramonės bei amatų sluoksniams, ir šie ieško apsaugos; ligi šiol jie visiškai buvo amato laisvės šalininkai, matydami joje geriausį būdą iškilti. Nuo šiol mes vėl visur randame cechinę įstatymdavybę ar bent bandymus eiti ta linkme. „Konkurencijos kraštutinumai“ turėjo būti pašalinti. Čia visur kur pavojus, gresiąs „mažajam žmogui“, apatiniams vidurio sluoksniams žemės

ūkyje, amatuose, galop ir prekyboje, verčia šauktis valstybinės pagalbos. Silpnųjų apsauga tampa obalsiu, kurs ideologiškai įsisiaučia tautinio darbo apsaugos skraistėn. Vyriausybėms tenka daugiau ar mažiau į tai atsižvelgti.

Iš antros pusės reikia turėti galvoj ir atbundantis darbininkų sąjūdis, kurs negalėjo tenkintis vienu tik „laisser-faire" principu bei savigelba. Jis prispirtinai reikalavo tūleriopos įstatymdavybės: darbininkų apsaugos daugumoje valstybių, darbininkų draudimo iš pradžios Vokietijoje, paskum ir Anglijoje. Šiaip ar taip, vis tai valstybės įsikišimai, siekią tam tikrų visuomenės klasių apsaugos. Jie anksčiau pasirodė kraštuose su stipriu valstybės autoritetu, bet ilgainiui ir kitų kraštų buvo perimti. Pagaliau, čia prisidėjo ir labai didelis finansinis reikalas surasti valstybei ir savivaldybėms naujų pajamų šaltinių. Daug kur tuo metu buvo įvestas tabako monopolis. Prancūzijoje ir Austrijoje jau iš seno, Italijoje (1862), Ispanijoje, Portugalijoje, Rumunijoje, Serbijoje, Turkijoje; spirito monopolio irgi jau buvo siekiama. Taip pat žymiai padaugėjo ir valstybinių įmonių, ar bent jau savivaldybės ėmėsi jų plačiu mastu, neišskiriant ir Anglijos. Prūsuose 1879 m. prasidėjo didelė akcija už geležinkelių suvalstybinimą. Laisvės principas daugelio sluoksnių jau nebemasina. Naujoji karta kitaip galvoja apie principus, negu buvusioji. Tarp žemės ūkio ir sunkiosios industrijos susidarė sąjunga, kuri dabar ilgesniam laikui turėjo nulemti visą ūkio politikos eigą ir įstatymdavybę. Šitame fone vyko ir prekybos politikos persilaužimas.

Tai ne atsitiktinis dalykas, jog tuo pat metu, kada stipriau pabrėžiama apsaugos reikalas viduje, drauge siekiama ir muitų apsaugos. Režimai yra vidinis sąryšis taip viešpataujančių bendrųjų gyvenimo pažiūrų bei viso gyvenimo pojūčio, vadinas, tarp įsigalėjusio tuo metu žmonių mentaliteto, ir tarp vyraujančios linkmės užsienio ūkio politikoje. Kad ir kaip neracionališkas buvo „tautinio darbo apsaugos" pamatavimas, bet vis tiek jis veikė viešąją diskusiją. Galima kalbėti apie naują autoritarinės valstybinės minties įsigalėjimą tūlose vidaus politikos srityse, kurs patraukė paskui save ir užsienio prekybą. Bent jau trūksta persiėmimo liberaline idėja ir įsitikinimo jos tikslingumu. Ji neteko pritraukiamosios jėgos, nes kiti rūpesčiai slėgia žmones ir jiems mažiau berūpi laisvė ekonomikoje ir

politikoje. Taip tad po vienos kartos amžiaus pametama laisvaprekybinių sutarčių kelias ir bandoma vėl imtis autonominės prekybos politikos.

V. Imperializmo laikai (1895—1914).

Nuolatos laikytis vien tik autonominės prekybos politikos, aplamai atsisakant nuo tvirto tarifų nustatymo, pasirodė, berods, negalima. Pasekę tuo keliu, užsidarė net ir tokie kraštai, kurie savaime buvo gyvai suinteresuoti atvirų durų politika. Tad nuo 1892 m. didesnė eilė kraštų Vokietijos pavyzdžiu ėmėsi tarifinių sutarčių metodės su tvirtu muitų susaistymu. Pirmiausia Vokietija prie C a p r i v i'o pasuko į šį ilgaterminininių sutarčių kelią. Bet jų reikalas, matyt, ir kitur buvo taip pat stipriai jaučiamas. Visur pripažinta didžiausio palankumo formulė; tik Jungtinės Valstybės sudarė čia svarbią išimtį. Naujų sutarčių turinys galima apibūdinti šia prasme: agrarinė apsauga ypač javams buvo susilpninta; už tai agrarinės valstybės davė kurių -ne-kurių nuolaidų; iš antros pusės, pramoniniai muitai sumažinta ar bent liautasi jie didinti, bet užtat smulkiau specializuota tarifai. Svarbiausias dalykas, kad muitai susaistyta ilgesniam laikui ir kraštai arčiau susipynė vienas su kitu didžiausio palankumo formule. Čia galima kalbėti apie Vakarų Europos pretybinių sutarčių sistemą, nes Rusija buvo tų sutarčių dalyvis. Tiesa, kai kurios valstybės ir dabar laikėsi savo autonominės p r e k y b o s p o l i t i k o s, antai, Prancūzija ir Jungtinės Valstybės iš didesniųjų, be to, Graikija, Norvegija, Brazilija iš mažesnių valstybių. Bet užtat dauguma likusiųjų kraštų sudarė tarifines sutartis ir su kitų kontinentų valstybėmis. Prekybinių karų šį laikotarpį, berods, netrūko: taip pavz., Kanados su Belgija bei Vokietija (1897 ir tol.) Prancūzijos su Ispanija, Rumunija (1892) ir Šveicarija (1895—96). Bet rezultate vis delto arčiau susipynė svarbiausieji Europos kraštai, prie kurių ilgainiui buvo pritrauktos ir naujosios Rytų Azijos valstybės.

Ši politika buvo tęsiama ir išėjus tų sutarčių terminui 1906 m. Nauja sutarčių sistema visur kur įsigyveno be didelio pasipriešinimo. Charakteringa, kad dabar protekcionistinė užtvara vėl buvo sustiprinta, padidinus muitus javams, o atitinkamai ir pramonės gaminiams tolesnė tarifų specifikacija. Vokiečių muitų tarifas apėmė 946, Prancūzų — 659 pozicijas. Bet vis

delto norėta tvirto muitų susaistymo ilgesniam laikui, kad apsidraudus nuo autonominės politikos netikėtybių.

2. Tačiau naujam tarptautinio ūkio santykių periodui dargi ir ne ši pusė labiausia charakteringa. Tikriau, santykiai nukrypo tam tikra linkme, kuri, atsiradusi del vidinės kraštų išrutulos, apėmė visą kultūros pasaulį. Tą linkmę mes paprastai vadiname imperializmu. Pažymėtina stipri politinė orientacija tų siekimų, kuriems juk daugiausia rūpėjo ūkiškieji tikslai. Jie sutampa su nauju tautos ūkių išsiplėtojimu, kurs vyko tiek intensyviai viduje, tiek ekstensyviai išorėn. Daugumoje kraštų jie buvo susiję su tam tikra visai aiškia tautine politika. Jei naujų prekybos sutarčių imtasi maždaug nuo 90-tųjų metų vidurio, tai tuo pat laiku prasidėjo ir ta naujoji imperialistinė politika, kuri tęsėsi ligi pasaulinio karo ir tik čia rado laikiną savo apribojimą. Šis imperializmas šiek tiek suliuosavo griežtą protekcionistinę sistemą ir vėl atgaivino kolonijinę mintį. Kolonijinė ekspansija tapo neišskiriama užsienio ūkio politikos dalimi. Jei iš vienos pusės norėta laiduoti eksportas, sudarant ilgaterminines sutartis ir grįžtant prie neriboto didžiausio palankumo, tai iš antros pusės, kapitalo investavimais ir žemių aneksijomis stengtasi surasti tikros žaliavų ir parduoties rinkos. Čia politinės metodės tardavo sprendžiamą žodį; valstybių galia palaikė ir rėmė savųjų piliečių interesus. Dažnais įvairiopų bandymų atvejais naudotasi politinėmis priemonėmis tarptautiniams ūkio santykiams paremti. Čion tenka skirti: diplomatinė įtaka svetimoms valstybėms (Anglijos — Portugalijai ir Persijai, Rusijos — Balkanams, Vokietijos — Turkijai, Jugtinių Valstybių — Pietų Amerikai), toliau, jūrių ginklavimosi ir svetimų teritorijų prijungimo metodė, lygiai kaip ir koncesijų išgavimas saviesiems verslamonininkams bei interesų sferų paskirstymas. Trumpai sakant, čia neabejotinai žymu politinės galios ekspansija santykiuose su silpnesniais, ypač su užjūrio kraštais. Šios metodės labai primena senąjį merkantilizmą ir pateisina jų pavadinimą neomerkantilizmu, kuriame politika ir ekonomika vėl eina išvien. Visa užsienio politika daugiau negu pereitame laikotarpy įgauna ekonominį atspūdį.

Pažymėtina, kad ši imperialistinė srovė apėmė ir demokratines valstybes, kad šalia Vokietijos, Japonijos ir Rusijos, taip pat Prancūzija, Anglija, Italija, net ir Jungtinės Valstybės

čia dalyvavo ir išplėtė savo galios sferą į svetimas teritorijas. Tikslinga bus skirti politinis, ekonominis ir kultūrinis imperializmas, kaip ypatingos formos. Prekybos politika tarnauja šiam sąjūdžiui, ir atvirkščiai, panaudoja anas priemones įsivykdymui. Peržvelgsime čia bendruosius formų apmatus.

Politiškai šis sąjūdis prasidėjo su kolonijinės minties atgijimu Anglijoje maždaug nuo 1880 metų, po to, kai pereitos liberalinės eros metu politinis viešpatavimas svetimiems kraštams buvo tapęs antraeiliu dalyku. Anglijos karalienės vainikavimas Indijos imperatore prie Beaconsfield'o 1877 m. ir išoriniai iškėlė Britų imperijos vardą. Nuo to laiko Anglija tolydžio ir vos pastebimu būdu didino savo kolonijines sritis. Išorines datas čia maždaug žymi: Egipto okupacija (1882), Kipro (1879), Basuto srities ir Witu prijungimas Rytų Afrikoje (1890—1899), Bechuanos, Straits Settlements (1886), Malajų valstybių (1895), pagaliau Zanzibaro, Rodezijos (1903) ir Transvalio — ištisa eilė nuolatinių užkariavimų aneksijų, prikergimų. Šis žemių padidinimas anaiptol nėjo be kovos, iš tikrųjų Anglija nuolatos vedė kolonijinius karus. Paskutinę grandį sudarė Anglų Kongo prijungimas. Taip tad įvyko žymus Britų kolonijinės valstybės praplėtimas ir galios ekspansija, nors Anglija ir dėjosi vedanti taikingą politiką. Šiai valstybei kaĩ tik geriausia pritinka „imperijos" pavadinimas.

Prancūzija ėjo panašiais keliais siekdama išplėsti savo teritoriją. Po pirmų nepasisekusių žygių Tonkine, ji pagaliau įtvirtino savo viešpatavimą Indo - Kinuose, nukariavusi juos (1886) ir ypač Afrikoje. Buvo prijungtas Madagaskaras, okupuota Kongo sritis, šiaurės Afrikoje prie seniau turėtų Senegambijos (1853) ir Alžiro (1830) prisidėjo dar Tunisas (1881), Dahomai, Maroko (1912), Sudanas. Tuo būdu kolonijinės žemės Afrikoje pamažu buvo apskrietos į vientisą teoriją, kuri apėmė beveik visą šiaurės ir vakarų pajūrį. Italijos bandymai irgi buvo nukreipti į šiaurės Afriką, paskum į Adrijos ir Egėjaus jūrių pakraštį. Tiesa, jos pastangos buvo bergždžios, jai iš viso atiteko tik menkas kąsnelis — Tripolis (1911), ligi pagaliau po pasaulinio karo ji gavo bent šiaurinį Adrijos pajūrį. Ir Vokietija įstojo į kolonijinių tautų eilę; nors Bismarkas iš pradžios ir buvo tam priešingas, Vokiečiai vis delto įsigijo teritorijų Afrikoje, atramos punktų Australijos sa-

lyne ir Kiaučau'e. Palyginti su Anglijos ir Prancūzijos turimomis žemėmis Vokiečių kolonijos tebuvo gana kuklios ir tuo tarpu neturėjo didesnės ekonominės reikšmės. Belgija Leopoldo II asmenine politika įsigijo Kongo valstybę (1885 ir 1908), tuo tarpu kai Olandija iš seniau tebeturėjo kolonijų.

Labiausiai gal būt krinta į akis Jungtinių Valstybių žygis, kai jos per karą su Ispanija (1898) paėmė Kubą, Portoriką, Samoą, Filipinus, ir tuos kraštus iš dalies laisviau, iš dalies glaudžiau prisijungė, nors nevadindamos jų kolonijomis. Nemažiau reikšmingas buvo Rusijos veržimasis į Tolimuosius Rytus ir pastūmimas savo ribų į Afganistaną, Mandžūriją ir šiaurės Kinus. Japonijai pavyko paimti savo valdžion Formozą (1894), vėliau ir Korėją (1915). Jau ši bendroji apžvalga parodo nepaprastą didžiųjų valstybių galios ekspansiją. Galima konstatuoti, jog žemės rutulys daugiausia buvo Europos valstybių rankose, ar bent pateko didesnėn ar mažesnėn jų priklausomybėn. Drauge su tuo ėjo laivyno ginklavimaisi „užjurinėms teritorijoms ginti". Metodės beveik visur panašios: iš pradžios „taikinga" eksploatacija, paskum iššaukiama sukilimai ir neramumai, kurie veda į karinę intervenciją tautinei garbei apginti, pagaliau, sudorojama tos neklusnios maištingos tautos drauge su jų žemėmis. Ten, kur nepriėjo prie teritorijų atskyrimo, buvo aprėžta „politinės interesų sferos", sudaryta sąjungos, įsigyta atramos punktų. Visos šios politinės metodės buvo visiškai panašios į absoliutizmo laikų, kur politika ir ekonomika taip pat ėjo ranka rankon. Nors šį kartą jos ir vyko vardan „aukštesnės kultūros" bet buvo taip pat mažai „fair" kaip ir ankstyvesnėsės.

4. Kita išsiplėtimo priemonė buvo kultūrinė penetracija, tūlais atžvilgiais patvariau veikianti, negu bet kuri kita. Pradžią jai dažniausiai duodavo tyrimų bei atradimų kelionės, kurios siekėsi tiek Pietų Amerikos, tiek Afrikos, o vėliau ir Azijos kontinento. Kuriant geografines draugijas, etnografinius muziejus, įtaisant tam tikrus kalbos institutus svetimoms kalboms tirti, paruošiant kolonijoms valdininkų — daryta propaganda toms kultūrinėms pastangoms savajame krašte. Užsienyje gi rūpintasi steigti mokyklų vietos gyventojams, išplėsti Europos kalbos knygų propaganda, filmomis, teatro gastrolėmis, pritraukti svetimų kraštų jaunuomenę į Europos universitetus, kad čia persiimtų jos kultūra. Taip pat ir

tikinčiųjų gynimas, misijų, ordenų ir bažnyčių steigimas vaidino čia nemažą rolę. Ypač Prancūzija varė šį kultūrinį imperializmą; ir iš tikrųjų ji turėjo didelio pasisekimo Oriente, kur plačiai paskleidė savo kultūrą. Aplamai Prancūzijos elgsena su svetimomis tautomis pasirodė labai sumani, gal būt kai tik delto, kad ekonominė tų kraštų eksploatacija teturėjo antraeilės reikšmės. Afrikos, o vėliau ir Vidurinės Azijos tyrimas, kad ir kaip turėjęs iš pradžios vien tik sportinį ir kultūrinį tikslą, vis delto davė pradžią „taikingai - kultūrinei penetracijai".

Pagaliau e k o n o m i n i s imperializmas. Jis pasireiškė daugiausia kapitalistine svetimų kraštų penetracija. Šitai įvyko gana plačiu mastu. Pietų Amerika, kaip ir Pietų Afrika, bet taip pat Kinai ir ypač Anglų kolonijos gavo didelę Europos kapitalų srovę. Tie kraštai dažnai turėjo duoti tam tikrų pasižadėjimų kreditorėms valstybėms, dažniausiai forma susitarimų del tiekimų, varžytynių, užsakymų kelių bei geležinkelių statybai ir kitoms verslamonėms; apsigyvenimas ir įsikūrimas užsienyje buvo sutartimis pavesta ypatingai apsaugai, kad tuo būdu palengvintų emigraciją. Ištisas tinklas bankų skyrių paplito po svetimus kontinentus, kad duotų tiems santykiams reikiamą kredito pagrindą. Laidavimas žaliavų, medvilnės, vėliau žibalo ir kaučuko, tapo sąmoningu prekybos politikos siekimu.

Antra vertus, šis ekonominis viešpatavimas dar nebūtinai turėjo eiti iš pačios valstybės. Čia visiškai pakako privačių sandėrių ir sutarčių arba ir privačių verslamonių — monopolių bei privilegijavimų forma. Turėjimas nuosavybėje žaliavų šaltinių dažnai atrodė tikriausias laidas, kad jų visados bus galima gauti; vien tik prekybiniu veikimu, matyt, nepasitikėta. Tačiau užu visų šių privačių siekimų stovėjo valstybinė galia ir dėjo jiems imperialistinį atspūdį. Nė vienas kraštas nesudarė čia išimties; tautos valdovės ėjo priekyje. Net ir tada, kai buvo vien tik privatūs susitarimai bei ribų nubrėžimai, valstybės paprastai visados rūpinosi šiais dalykais. Jos bent jau rėmė juos išplėstu žinių tiekimu, konsulatų patarnavimu ir informacijomis, kaip tai ypač ryškiai darė Anglija ir Jungtinės valstybės. Berods, tokios užsienio ūkio politikos priežastys žymiai pasikeitė, palyginti su ankstesniu laikotarpiu. Dabar ji tapo reikalinga tam, kad būtų galima vis daugėjančiam gyventojų skaičiui ir didėjantiems reikmenims pritraukti svetimi kraštai su svetimomis žaliavomis, ir atvirkščiai, rasti parduoties rinkų saviesiems

gaminiams. Toks yra svarbiausis šios ekspansijos motyvas. Neabejotinai betgi prisidėjo čia ir labai didelė ideologinių veiksnių įtaka: tautos valdovės visados jaučiasi pašauktos iškelti visam pasauly savo tautinį ypatumą ir skleisti savąją kultūrą. Šioje ideologijoje pasireiškė ne patys blogieji šios kartos palinkimai; ji rado savų dainių (Kipling) ir savą filosofinę apyšvaistę. Delto turėjo būti atsisakyta nuo autarkinės savitankos bandymų, kurių iš pradžios tarytum imtasi, ir vėl prieita prie prekybos sutarčių darymo. Kaip jau matėme, pradžią čia padarė Vokietija, kuri ypačiai gavo pajusti naujas sąlygas. Net ir tokie protekcionistiniai kraštai, kaip Austrija-Vengrija ir Rusija negalėjo nepersiimti laiko dvasia. Jie sudarė tarifines didžiausio palankumo sutartis ne tik su Vokietija, bet ir su kitomis valstybėmis. Sekė ištisa eilė tokių sutarčių, susaistančių muitus, kurias sudarė, antai, Rumunija, Šveicarija, Belgija, Olandija, Švedija. Ši tarptautinės ūkio politikos linkmė ėjo iš naujo nusistatymo vadovaujančiųjų tautų, kurios siekė išplėsti savo galią bei kultūrą ir jau vien delto negalėjo likti užsidariusios.

5. Abi šias tendencijas — savitarpinio tautų susiartinimo ir savosios galios plėtimo — sątraukiai charakterizuoja tokie štai momentai:

a) Valstybinė įtaka tūleriopose tarptautinio santykiavimo srityse, pernešant vidaus-politiką į praplėstą užsieninio ūkio sritį. Ne atsitiktinai, kai tik šį periodą įvyksta perėjimas prie aukso valiutos Rumunijoj (1890), Austrijoj-Vengrijoj (1892), Japonijoj (1897), Rusijoj (1898), bet taip pat Amerikoj (1900) ir net sidabro krašte Meksikoj ir Brazilijoj. Tuo būdu šie kraštai sąmoningai ir iš tikriausio savo intereso prisijungė prie pasaulinio ūkio. Suvienodinus valiutas, sklandžiau galėjo eiti kainų išsilyginimas ir vertybių pervedimas. Tik dabar tebuvo galimas reguliarus ir nuoseklus santykiavimas.

b) Tokio pat tikslo siekia visa eilė susitarimų, kuriuos valstybės tarpusavy sudarė. Peržvelgę tarptautines sutartis, kurių pirmoji buvo pasaulinė pašto sąjunga 1874 m., pastebėsime, kad jų skaičius pastaruoju laikotarpiu nepaprastai išaugo; jos apėmė ne tik prekybą ir susisiekimą, bet taip pat teisę, atskiras žemės ūkio šakas, ir net grynai kultūrinius bei socialpolitinius klausimus.[1] Lygiai taip pat stipriai išsiplėtė tarptau-

[1] Jas išskaičiuoja Harms Volkswirtschaft und Weltwirtschaft, 1912, psl. 320 ir tol.

tinių organizacijų idėja. Visa tai parodė, jog atskirų kraštų politikai noroms nenoroms turėjo pasekti naujomis pasaulinio ūkio tendencijomis.

c) Gretą šių išlyginamųjų pastangų, kaip jau nurodėme, buvo siekiama sustiprinti savoji tautinė galia ir savasis ūkis: interesų apsauga užjūriuose, palankių sutarčių sudarymas, tiekiant kapitalo paskolas, stipresnis emigracijos reguliavimas, savos vėliavos ir prekių privilegijavimas, nustumiant svetimas tautas. Pavyzdžių čia galima rasti klauzulėse sutarčių su Turkija, su Amerika, su Azijos kraštais.

6. Lygiagrečiai ėjo vėlgi pastangos sukurti dideles uždaras ekonomines imperijas. Jos turėjo sudaryti didelę vidaus rinką, reikalingą kapitalistinėms pramonėms. Sir Charles Dilke jau 80-tųjų metų gale į tai ragino, kolonijų ministeris Joe Chaimberlain darė bandymus, kurie, berods, dar sudužo į vidurinius Britų imperijos prieštaravimus. Kolonijos atrodė palankios tai idėjai, nes jos teikė metropolijai lengvatų. Kanada, atsimesdama nuo prekybos sutarčių su Vokietija ir Belgija 1897 m., padarė čia pradžią. Kitais metais ją pasekė Naujoji Zelandija, Pietų Afrika ir Australija, susijungusios į vieningas ūkio teritorijas. Toliau šių pastangų kol kas nesisekė pastūmėti.

Panamerikos rengimai, kuriuos rėmė ypačiai Roosvelt'as ir Taft'as, siekė sustiprinti Jungtinių Valstybių įtaką susisiekimo, trečiųjų teismų ir komercinės patirties apsimainymo srityse ir aplamai išplėsti jų galią visam kontinentui. Ir neabejotinai joms čia pavyko įsigalėti: šitai reiškia Monroe doktrinos taikymą ir ekonominėj srity. Svarstyta Kanados importo privilegijavimas. Panamos kanalas buvo įtaisytas su valstybės pagalba ir sąmoninga politine akcija. Panamerikinės parodos ir kongresai turėjo tarnauti tam pat artimesnio susijungimo tikslui. Iš antros pusės, Rusija išplėtė savo galią toli užu savųjų sienų į Rytų Aziją, pravedus transkontinentinį Sibiro geležinkelį, glaudžiau sujungdama valstybės kraštus, su aiškia militarine ir politine tendencija sukurti didžiulę imperiją, apimančią visiškai skirtingas tautas. Prancūzija prieš pat savo duris susikūrė kolonijinę valstybę Afrikoje, kurios pagrindan padėta savųjų gyventojų privilegijavimas bei svetimos įtakos atstūmimas taip pat ir prekybos srityje. Bandymai visur kur steigti imperijas, kurios būtų susietos ekonomiškai ir politiškai, yra charakteringi

šio laikotarpio prekybos politikai. Čia buvo laikoma savaime suprantamu dalyku, kad visos tos svetimos tautos turi būti iš esmės vien tik objektas, o ne subjektas šios ekspansyvinės ūkio politikos; tik baltosios rasės turėjo šioje politikoje vadovauti. Tiesa, šių planų įgyvendinimas dažniausiai buvo tik tolimos ateities dalykas, o kai kur ir visai sudužo į kietus tikrovės faktus.

Ten, pagaliau, kur patys tie bandymai buvo neįvykdomi, imtasi pasiskirstyti ir kontingentuoti interesų sferas, taip štai, Balkanuose, artimajame Oriente, netgi nevisai dar ištirtose antarktinėse srityse. Šiuo atveju skirtingi kapitalistiniai interesai lengvai susidurdavo vieni su kitais: koncesijos, privilegijos, kasyklų teisės nekartą būdavo dėliai savytarpio valstybių rungtyniavimo užšachuotos ir jų išrutula sutramdyta, kaip štai Turkijoj ir Kinuose. Užu visų šitų siekimų slėpėsi stiprūs tautiškai-kapitalistiški interesai, liečią tautų garbę. Laivynai aiškių aiškiausiai turėjo tarnauti šiems imperialistiniams tikslams. Kariniai susidūrimai ir kivirčiai buvo beveik neišvengiami. Ši sistema reikalavo, kad vis būtų eksploatacijos bei užgrobimų objektų ir kad jie nuolat paliktų tokiame būvyje. Čia visame kame nusvėrė ne vien laisvos sutartys, o politinė galia.

Tuo būdu susidarė ryškus antagonizmas: iš vienos pusės pripažinta būtinas reikalas daryti prekybos sutartys susisiekimo konvencijos bei privatinės sutartys ir tuo siekta juo didesnio įsipynimo į pasaulinį ūkį; iš antros — griebtasi tuo pat metu tautinio ūkio apsaugos bei privilegijavimo ir savosios galios ekspansijos politinėmis - kultūrinėmis ir kapitalistinėmis priemonėmis. Tokios antinomijos yra aiškus šio laikotarpio požymis. Štai ta savotiška būklė, susidariusi dėliai tautų siekimų: stipriausių įtempių priešingybė, kurios nepašalino ir pasaulinis karas, nors jis tuo tarpu ir padarė galą visam šiam tikslo statymui. Stiprus vadovaujančiųjų tautų siekimas buvo nukreiptas į ekspansiją, nors iš antros pusės, jos neišvengiamai turėjo ieškoti savitarpinio bendradarbiavimo ir solidarumo.

VI. Pokarinių laikų tendencijos.

Karas ne tik gerokai pakeitė pasaulinio ūkio struktūrą, bet žymiai nukreipė ir pačias idėjas ir tuo keliariopu atžvilgiu davė tarptautinių santykių politikai kitonišką išvaizdą.

1. Kaip svarbus momentas, reikia konstatuoti paaštrėjusių nacionalistinių tendencijų iškilimas. Savaime jos buvo perdėm antiimperialistinės, nes juk jos pasireiškė ir mažesnėse valstybėse: čia siekiama juo galint savarankiško autarkinio ūkio. Šį sąjūdį dar sustiprina finansiniai ir ypač populiacionistiniai momentai. Jis tenka aiškinti nauja jaunosios kartos dvasia, kuriai visų pirma rūpi iškelti savosios kultūrinės vertybės ir atremti svetimos įtakos. Demokratiniai siekimai skatina šį mentalitetą politinėje srityje. Dėliai to neišvengiamai turi silpnėti imperialistinės tendencijos; jų vieton stoja federalizmas ir lygių tautų sąjunga su ekonominės autarkijos bandymais, vis palaikomi tautinės kultūros ir tautinio vieningumo sąmonės.

2. Ši tendencija apima tiek pat Tolimųjų Rytų kraštus, kaip ir Britų imperijos bei Amerikos kontinento tautas. Išoriniai ją žymi nauja orientacija Anglų imperijoje, kuri visose savo dalyse stipriai pabrėžia federalizmą: tas pat pastebima tiek didelėse, tiek mažose Europos tautose, kur naujosios tautos žūt būt nori išsilaikyti savarankiškos. Kitais pavyzdžiais gali būti Indija ir Egiptas, Australija ir Afrika užeuropiniuose, Lenkija, Ispanija, Italija ir Jugoslavija Europoje.

3. Daugelyje ūkio sričių stiprėja administracinis protekcionizmas, kurį iššaukė visuomenės persisluoksniavimas, senųjų turtų sunykimas, kaip ir demokratiniai siekimai. Naujieji sluoksniai, ypačiai darbininkų klasė, rodo daugiau autoritatyvės nuotaikos, negu turtingoji buržuazija. Finansai, gyventojų ir nedarbo problemos stumia ta pačia linkme. Valstybės įsikišimas visur kur daugiau jaučiamas. „Galas laissez -faire“ — taip skelbia ne tik atskiri politikai, bet ir visa evoliucija. „Socialinės bendruomenės“ ar „tarnybos tautai“ idėja galėtų sukurti naują etiką, kuri atskirą individą nustelbia bendruomenės naudai. Čia gautų aiškiai išsireikšti pakitėjęs naujos kartos mentalitetas bei gyvenimo pojūtis.

4. Atitinkamai šiai pakitėjusiai socialinei struktūrai ir vėl stiprėja protekcionistinės tendencijos. Jas žymiai skatina pokarinių laikų depresija. Visur kur išsiplėtusios ūkio išgalės atrodo tuo tarpu perdidelės sumažėjusiems paklausams. Drauge susidėjusios struktūrinės permainos ir konjuktūrinės aplinkybės veda į tą patį tikslą. Šitai pasirodo ne tik muitų tarifuose, bet dar plačiau daugelyje administracinio pro-

tekcionizmo priemonių. Nuo laisvos prekybos esama toliau, negu kada nors. Visi kraštai, naujai pertvarkydami muitus, bando juos didinti.

5. Iš antros pusės, pasireiškia, berods, ir tendencijos, vedančios į susiartinimo politiką; jas iškelia besiveržianti pirmyn technikos pažanga. Patobulintas transportas laužia užtvaras ir artina tautas, privatūs kapitalistiniai interesai ieško naujų tarptautinių sąjungų. Šitai atsispindi Ženevos ūkio konferencijoje ir dažnai reiškiamuose pageidavimuose susiartinti bei palengvinti santykiavimą, nors dėliai to ir nenyksta dar vidinis protekcionizmas. Tarptautinio ūkio solidarumo nuovoka neabejotinai pažangėja. Bet vis tik, toliau žvelgiant, atrodo negalima šiaip ar taip eliminuoti nacionalistinius siekimus.

6. Vienodijančias tendencijas sustiprina valiutų stabilizacija. Tiesa, jos visur imamasi del vidaus politikos sumetimų, bet ji labai praverčia ir tarpvalstybiniam santykiavimui. Šio valstybių susiartinimo siekia dažnos tarptautinės ūkio konferencijos, tarptautiniai prekybos rūmų suvažiavimai, vėl prasidėjęs didžiausio palankumo tiekimas, kur šį kartą pirmauja Jungtinės Valstybės, muitų tarifų suvienodinimas ir privatūs kartelių susitarimai.

Bendrai imant, čia ir vėl galima pastebėti aiškų ūkio politikos priemonių antagonizmą, kurs atitinka savotiškai dvilypę dvasios nuotaiką. Tautinio užsisklendimo, privilegijavimo ir apsidraudimo pastangas jei nevisai kompensuoja, tai bent žymiai susilpnina ir sutramdo kiti veiksniai, stumiantieji į susiartinimą ir susijungimą. Ir atvirkščiai. Bet imperializmo gadynė atrodo praėjusi. Pasaulinio ūkio sąjungių eigą vis labiau nulemia tai, kokiu būdu ir kokiam laipsny yra įvykę kapitalo persipynimai, kurie reikalauja taikos ir siekia suvienodinimo.

Trys dalykai aiškėja iš šios sinoptinės peržvalgos besikeičiančių užsieninės ūkio politikos fazių naujaisiais laikais.

Viena, stiprus ir beveik savaime suprantamas sąryšis tarp užsieninės ūkio politikos ir bendrai visos krašto vidaus bei užsienio politikos linijos. Užsieninė ūkio politika tėra tik eksponentas, tik išraiška bendrosios to meto dvasinės linkmės. Ši dvasinė-politinė koreliacija žymu įvairiose administracijos srityse, lygiai kaip ir partijų nusistatyme.

Antra savotiškas ritmas, vykstąs beveik savaime suprantamu reguliariškumu — čia įtempis, čia atoslūgis sąvaržumo ir laisvėjimo, įcentrinių bei išcentrinių jėgų. Iš to pažiūrų kitimo gauname pažinti kartos, generacijos idėją. Čia aiškiai pasireiškia nevienmečių sugyvenimas vienu metu ir ypačiai dominuojanti linija vidurinio amžiaus klasių su jų specifiniu mentalitetu.

Pagaliau, aiškus nurodymas į dideles struktūros permainas ir socialinius visuomenės persisluoksniavimus. Jie visados glūdi už politikos kitimų ir kiekvieną kartą iššaukia naują dvasinį žmonių ir klasių nusistatymą. Ateitis, rodos, neabejotinai priklauso stipresniam įsipynimui į pasaulinį ūkį: humanizmo idėjoje jis randa sau dvasinį atotykį (koreliatą).

TREČIOJI KNYGA.

Reikšmė tautos ūkiui.

I SKYRIUS.

Užsieninės ūkio politikos ir ypačiai muitų padariniai.

I. Bendrosios pastabos.

Klausimas, kokie yra netarpiški ūkio politikos padariniai krašto ūkiui, platokai gvildenamas visuose anksčiau minėtuose raštuose apie prekybos politiką. Tiesa, čia gana dažnai įsipina politinės tendencijos. Bet daug rečiau kur randame nagrinėjant t a r p i š k u s padarinius visam tautos ūkio procesui, o jie mums čia kaip tik pirmiausia ir rūpi. Be to, dažniausiai kalbama tik apie muitų politiką, neatkreipiant dėmesio į kitų priemonių reikšmę užsieniniam ūkiui; bent jau trūksta sąraišaus jų apjungimo. Tautų Sąjungos memorandumai, berods, duoda medžiagos rinkiniį, bet ne padarinių įvertinimą.

1. Dabar tenka išspręsti, kokio esama sąryšio tarp užsienio prekybos ir prekybos politikos, kaip ir kuria linkme daro įtakos pačiam tarptautiniam ūkio santykiavimui tos politinės priemonės, kurių daugpusiškumą mes pažinome. Yra du keliai, dvi metodės šiam dalykui suvokti. Viena, induktyvinė metodė ieško tiesioginio santykio tarp išorinių prekybos politikos įvykių ir užsienio prekybos eigos bei pasaulinio ūkio procesų. Ji ima, sakysim, Vokiečių užsienio prekybos bei vidaus rinkos išrutulą nuo muitų įvedimo 1879 ligi 1891 m. ir žiūri, koks yra santykis su atitinkamu padidėjimu 1892 ligi 1904 m. ir paskum vėl 1905 ligi 1913 m., vis lyginant su gamybos dydžiu bei gerybių suvartojimu. Žinoma, reikia imti ilgesni ir vėlgi lygaus ilgumo laikotarpiai, kad galima būtų suvokti padidėjimo rata ir prieiti vaisingų išvadų. Čia pasirodytų, kad pirmuoju laikotarpiu užsienio prekybos dydis, imant drauge eksportą ir importą, augo kasmet vos 1%, antruoju laikotarpiu maždaug 5%, o paskutiniuoju

kasmet apie 7½%.[1] Aišku, jog šio pakitėjimo negalima ar bent tik iš mažos dalies tegalima priskirti prekybos politikai; antraip juk išeitų, kad visuotinis muitų pakėlimas, įvykęs daugumoje kraštų per pastarąją tarifų reviziją, labiau padidino eksportą, negu reliatyvus muitų sumažinimas priešpaskutiniuoju laikotarpiu! Čia, mat, nulemia visai kiti faktoriai, negu prekybos politika.

Galima būtų vėlgi imti iš vienos pusės laisvos prekybos kraštas, kaip Anglija, o iš antros — protekcionistinis, kaip Prancūzija, ir lyginti jų užsienio prekybos padidėjimą.[2] Panašiai galima būtų, sakysim, sugretinti įvairūs kraštai, turintieji ir neturintieji apsauginių muitų, ir lyginti jų žemės ūkis ar atskiros pramonės šakos, žiūrint jų išrutulos, kainų susidarymo ir prekių importo bei eksporto. Bet iš viso to negalima padaryti visiškai jokių išvadų, kurios padėtų mūsų klausimą išspręsti. Tokia induktyvinė metodė yra labai ir labai abejotina, nors ji ir dažnai vartojama argumentacijai. Jos netikrumas eina visų pirma iš to, kad šiuo keliu paliekami nuošaly visi kiti faktoriai, kurie nulemią ekonominę raidą bei prekybos dydį, ir visos permainos suverčiamos vienai priežasčiai, kuri, gal būt, čia kai tik yra bereikšmė. Grynai empirinis faktų surinkimas niekados pats savaime neveda į funkcionalinio jų sąryšio pažinimą. Imkime kad ir tą štai faktinąjį vokiečių prekybos padidėjimą nuo 90-tųjų metų, palyginti su pereituoju dešimtmečiu: ši metodė nė kiek negali išspręsti, kiek čia yra prisidėjusi prekybos politika ir kiek bendroji konjunktūra.

Antra vertus, dviejų kraštų ūkio struktūra ir ūkio būklė tiek yra skirtingos, kad net ir vienodai ūkio politikai esant, jų išrutula vis tik gali eiti kitoniškais keliais. Jau vien tik gyventojų judėjimas, žiūrint jo tempo ir stiprumo, neišvengiamai duoda

---

[1] Pagal Neuman-Spallart, Uebersichten der Weltwirtschaft, Vokiečių užsienio prekybos dydis (importas ir eksportas drauge) sudarė miliard. mrk.:

1879 — 6,7	1892 — 6,97	1905 — 13,2
1891 — 7,3	1904 —12,2	1913 — 20,9

Iš to negalima padaryti jokių išvadų apie prekybos politikos įtaką.

[2] Pagal tą pat šaltinį užsienio prekybos dydis buvo (miliard. mark.):

Prancūzijoj	— 1890 — 6,6	1913 — 12,3
Anglijoj	— „ — 13,98	„ — 28,6

Pirmajame krašte padidėjimas 86%, pastarajame — 100%, tačiau, del nevienodo gyventojų daugėjimo, Prancūzijoj prieaugis kiekvienam gyventojui buvo didesnis, negu Anglijoj. Kas gi iš to išeina mūsų klausimui?

skirtingų padarinių, nepaisant, ar prekybos politika bus šiokia, ar tokia. Nemažiau ir gyventojų charakteris bei mentalitetas gali sudaryti priešingą išrutulą. Aukštas protekcionizmas, antai, Jungtinėse Valstybėse nesulaikė itin sparčios prekybinės ir produktyvinės plėtros, tuo tarpu Prancūzijoj iššaukė reliatyvinę stagnaciją: vienur, mat, vadovaujantis visuomenės sluoksnis aktyvus, prekybiškai nusiteikęs, kitur viešpatauja besitenkinąs vidurinis luomas, labiau linkęs į rentininkavimą. Negalima prieiti pakankamų išvadų nė izoliuotai nagrinėjant įvairių politinių priemonių įtaką atskiroms prekių rūšims; čia veikia pernelyg daug faktorių, kurių nesiseka vienkart visų suvokti. Visi toki palyginimai visados liks tik klaidinantieji ir nevaisingi. Šiuo keliu eiti negalima: nei čia prieinama principialių išvadų, nei sekasi spręsti apie tam tikrus atskirų priemonių padarinius.

Nuolat ir nuolat tenka vis girdėti, kaip paviršutinės prekybos politikos priemonės laikomos atsakingomis ten, kur veikia visai kitos priežastys. Kaip dažnai pokariniais laikais versta atsakomybė už ūkio nusmukimą valiutiniam dumpingui arba apsaugos muitams, kurie čia nevaidino jokio vaidmens arba tik visai nežymų! Stengiamasi politinėmis priemonėmis dalykus pakeisti ir išleidžiama iš akių paties ūkio struktūros permainos, ypačiai kapitalų stoka bei kapitalų judėjimo persirikiavimas, nors kai tik šie veiksniai nulemia bendrąjį pasaulio prekybos mastą, kaip ir atskirų kraštų specialinį būvį.

Kad čia labai dažnai nusveria politinis nusistatymas, mielai palaikąs bet kurią tezę per įrodytą, — to nereikia daug nė aiškinti. Su mokslinių pažinimu šitai neturi visiškai nieko bendro. Aplamai ūkio politikos įtaka tarptautinių ūkio santykių eigai labai perdedama, išleidžiant iš akių tikrąsias veikiamąsias pajėgas. Visų pirma neatsižiūrima į taip svarbius kapitalo kilnojimus, nors jie iš pagrindų veikia ūkio santykius. Čia pritinka B a s t i a t'o posakis apie dalykus, kurie matomi ir tokius, kurie nematomi; iš jų pastarieji paprastai turi ypač didelės įtakos.

Belieka kitas kelias. Bandoma mintyje izoliuoti tam tikros priemonės, kad galima būtų iš premisų išvesti padariniai ir suvokti atskirų elementų įtaka. Patirties faktai tenka čia imti labai atsargiai, nes konkretinėj tikrovėje atskiriems įvykiams visados turi įtakos keletas veiksnių, kurie sunku beišskirti.

2. Represyvinių priemonių padariniai. Tarpe tų labai komplikuotų savitarpiškų aplinkybių, kurios veikia užsienio ūkį, mes skyrėme aktyvinius ir represyvinius faktorius; toliau, nurodėmė, jog pastarieji iš dalies kyla tiesiog iš ūkio, iš dalies juos sudaro politika. Jų įtaka gali pasireikšti tik tuo būdu, kad jie stengiasi paveikti pačius aktyvinius faktorius. Šie, kaip matėme, siekia išplėsti ir intensyvinti reikmenis, perslinkti žemės bazę, pakreipti viso ūkio struktūrą industrializacijos linkme ir pakeisti turto darymo sąlygas. Nuo šių faktorių, kurie nėra vienas kito nepriklausomi, sprendžiamai pareina gyventojų imlumas. Tik jie, tie faktoriai, ilgam laikui keičia paklausų elastingumą. Bendrai visa užsienio prekybos linkmė tik tiek tegali būti tiesioginai pakeista, kiek politinės priemonės sugeba paveikti pačius tuos realius faktorius, vienus ar antrus. Prie aplinkybių, galinčių turėti tolesnės įtakos, tenka priskirti: technika, vidinė orientacija, pinigų bei valiutos sąlygos ir bendroji ūkio būklė. Visa tai kiekvieną kart atsiliepia reikmenų linkmei, rūšiai ir dydžiui. Toliau, pats turto augimas būtinai nulemia ir prekybos mastą.

Iš antros pusės, galima, berods, pačių tų faktorių veikimas netiesioginai sustiprinti ir pagreitinti ar nuslopinti ir palėtinti. Ir kai tik vidaus produktyvinių jėgų ugdymas gali išorėn veikti represyviai. Delto ir yra labai sunku įvertinti prekybiapolitinių priemonių įtaka užsienio prekybai. Dalis jų ištikrųjų gali tramdomai paveikti tam tikras įvažas: sakysim, tuo būdu, kad remiama atskiros pramonės šakos viduje, ar tai tiekiant joms ypatingą muitų apsaugą, ar tai nusakytąja subvencijų politika duodant kitokių pirmenų (avantažų), kurios laiduoja joms vidaus rinką. Šitai gali būti daroma žemės ūkiui, kaip ir atskiroms pramonės šakoms. Ar neturės tada sumažėti užsienio prekybos dydis ar jau bent importas? Gana dažnai toks yra tų priemonių tikslas; tik anaiptol ne būtinai jau turi tai ir įvykti. Labai gali būti tuo pat metu sukeltas ir priešingas judėjimas. Šito reikia laukti jau ir del kitos priežasties: reikalavimai užsieniui ir devizai, kurie tenka už eksportą, turės būti paversti tik vėl prekių importui arba kapitalo investavimui užsieny. Imantis priemonių, kurios tramdo tam tikrų prekių importą, reikės juk kaip kitaip sunaudoti tie devizai užsieny: arba naujų investacijų forma, arba kitoniško importo forma. Kai už eksportą gauta devizų ir nenorima jų paversti tam tikroms

prekėms, belieka tik už jas įsivežti k i t o k i ų prekių. Padidėjusi gyventojų perkamoji galia, kuri gali būti kai tik rėmimo politikos išdava, virsta tada stipresniais paklausais kitoms užsienio prekėms, rasit, dar didesniu mastu, negu anksčiau. Importuoti r e i k i a, jei nenorima sykiu sustabdyti ir eksporto.

Todel apsauginių muitų ar kitų rėmimo priemonių pasekmė labai gali būti ta, kad importas p a k r e i p i a m a s ir n u k r e i p i a m a s kita linkme. Ji bus neišvengiama ypač tada, kai eksportas į kitus kraštus tebelieka. Imkime pavyzdį kad ir iš Italijos ūkio politikos. Krašto elektrifikacija, panaudojant savąsias vandens jėgas, gali padaryti jį nepriklausomą nuo anglių įsigijimo ir tuo sumažinti anglių importą. Bet užtat turės kai tik sustiprėti paklausai elektros prietaisams, ar kitoms specifiškai krašte negaminamoms prekėms, jei tik pajamų, sakysim, už Pietų vaisių ar mineralijų eksportą tebegaunama tiek pat. Arba štai kitas pavyzdys. Savosios gyvulių produktų gamybos rėmimas sulaikys mėsos importą, betgi reikalavimai už geležies dirbinių eksportą gali būti dabar nukreipti įvežimui šilkų, Pietų vaisių, Kinų prekių. Tuo būdu vienoje vietoje r e p r e s y v i n ė s p r i e m o n ė s g a l i k i t o j e v i e t o j e v e i k t i t i e s i o g a k t y v i a i. Labai dažnai pastebima vienos rūšies prekių importo sumažėjimas, bet užtat kitos rūšies padidėjimas. Atvirkščiai antroje pusėje: vienų prekių eksportas mažėja, bet užtat kitų didėja, ir tai kai tik po represyvinių politikos priemonių užsieny. Dažnai muitų priemonės atima tam tikroms vidaus industrijos šakoms ligi tol turėtąją užsienio rinką. Bet užtat tuo pat metu sužadinami užsieny paklausai kitoms prekėms.

Štai išaiškina tuos nuolatinius užsienio prekybos kitimus, kurie iš dalies randasi kai tik del prekybiapolitinių gynimosi priemonių. Delto vargiai begalima nusakyti, kaip represyviniai faktoriai veikia aplamai visą užsienio ūkį. N e t i e s i o g i n ė tam tikrų apsaugos priemonių išdava dažnai gali būti kai tik užsienio prekybos padidėjimas. Iš to aiškėja tas savotiškas ir gana dažnai pastebimas faktas, jog nepaisant prekybiapolitinių pasunkinimų, prekybos mastas vis tik nemažėja, ir atvirkščiai, nežiūrint į tos srities palengvinimus, jis anaiptol tiek nedidėja, kiek laukta. Ligi šiol šis muitų politikos padarinys — vienos šalies i m p o r t o n u k r e i p i m a s, reiškiąs drauge kitos šalies eksporto nukreipimą — nebuvo pakankamai įvertin-

tas. Norėta perdaug siaurai įžiūrėti dažniausiai specifinius rezultatus ir tenkintasi jų aiškinimu. Čia betgi turime sąryšį tarpvalstybinių vyksmų, funkcionaliai pareinančių vienas nuo kito. Kitaip tariant, represyvinės priemonės aplinkiniu keliu vėl virsta aktyvinėmis, tik jau kitoje srityje ir naujomis vėžėmis.

Iš antros pusės, kaip žinome, daugelis politinių vidaus administracijos priemonių gali tiesioginai padidinti perkamąją galią. Palengvinus eksportą (geležinkelių tarifai, užsieninės kapitalo investacijos) ir tuo sustiprinus perkamąją galią, padidės ir importas: jis turės padidėti iš dalies jau tiesioginai, dargi nė kiek nepakeitus importo politikos. Nes tarp šių elementų yra vidinis pareinamumas ir funkcionalinis sąryšis. Ne tik importas tenka atmokėti atveikiniais, bet ir priešingai: k i e k v i e n a s v e i k i n y s u ž s i e n i u i, ar tai prekių tiekimas, ar kapitalo paskola, ar kas bebūtų, r e i k a l a u j a s u s t i p r i n t i i m p o r t ą. Jei kuris kraštas pernelyg dideliais importo apsunkinimais mėgina tam užkirsti kelią, kaip štai Jungtinės Valstybės ar Prancūzija, tada belieka tik viena išeitis: vis didėjančias pajamas už eksportą palikti svetur ir investuoti į užsienines verslamones ar užsienio paskolas. Kaip gi kitaip begalėtų būti realizuoti reikalavimai užsieniui? Tuo būdu, teigiamai veikiant aktyvinius faktorius, sustiprinamas gyventojų imlumas svetimoms prekėms.

Ne kitokie bus padariniai ir prekybos sutarčių, kuriomis siekiama iškišti svetur perdidelė savojo krašto gamyba, kad duotų namie darbo kapitalui ir darbininkams. Jei to tikslo pasiekiama, tada užsieninis biznis padidina pelnus ir tuo sustiprina perkamąją galią: dėliai to drauge didėja ir reikalas daugiau importuoti. Šiaip ar taip, pelnas turės vėlgi užsieninio ūkio srityje veikti. Tai yra neišvengiami šalutiniai padariniai ūkio politikos, kuri visai kitą tikslą turėjo: ryškus tikslų heteronomijos pavyzdys. Daromoji čia įtaka yra netiesioginė, t. y. tarpiškai aktyviai skatinamoji. Vadinas, toli gražu nėra taip, kad administracijos bei politikos priemonės jau sutūrėtų importą ir todel veiktų represyviai, jei netgi kartais iš pažiūros taip ir atrodo. Tikriau sakant, čia visur turime itin komplikuotą procesą, kurs reikia ypač apdairiai išnagrinėti.

3. B e n d r a s i s p r i e m o n i ų v e i k i m a s. Dar vienas dalykas reikia turėti galvoje. Dažnai jau buvo nurodinėta,

jog tarptautiniai ūkio santykiai juo toliau, juo mažiau tegali apsiriboti vien prekių prekyba. Ypačiai daug nusveria čia kapitalo investavimai ir patarnaujamieji veikiniai. Todel ir vienos prekių apyvartos težiūrėjimas nebeatitinka tikrovės, kai norime arčiau susekti politinių priemonių įtakos rezultatus. Bet vėlgi nereikia užmiršti, jog kiekvieno ūkio santykiavimo g a l i a u s i s tikslas — tenkinti materialinių gėrybių reikmenis; visi kiti elementai teturi uždavinį tą tenkinimą paremti ir padidinti. Turto didėjimas reiškiasi nuolatinėmis išgalėmis šių gerybių pasigaminti ar įsigyti. Toks yra kiekvieno ūkio tikslas, nors pats ūkis vėlgi tėra priemonė kitiems tikslams.[1] Jei tad tarptautiniai ūkio santykiai ir apima toli gražu ne vieną prekių prekybą, tai vis delto artimiausis u ž s i e n i n i o ū k i o t i k l a s yra reikmenų tenkinimas prekių importu: visa kita tėra priemonė. Vadinas, yra vis tik pamato šis daugiausia ir nagrinėti. Galėtų atrodyti, jog ligi šiol mes čia dažniausiai gvildenome vieną tik importo pusę; bet juk antroji pusė savaime eina drauge; tarpvalstybiniame santykiavime niekas nesidaro iš savęs, o viskas turi būti apmokėta šiokiais ar tokiais veikiniais, ar tai būtų prekės, patarnavimai, ar kapitalai. Aplamai tik importo reikmens ir sudaro kitam kraštui eksporto galimumus. Kartais gali būti ir taip, kad pirmiau atsiranda eksportas ir tuo iššaukia naujus importo reikmenis. Šitai matome, antai, jaunose agrarinėse šalyse ar kolonijose, kurios tuo būdu tampa pasiūlovais. Bet ir šiuo atveju naujus reikmenis pačiame krašte paprastai sužadina ir paskatina (svetimi) prekybininkai.

Kokia gi linkme eina tos priemonės, kurios turi paveikti užsieninį ūkį siauresniąja prasme, vadinas, prekių apsimainymą?

Ūkyje, kurs remiasi privatine verslamone, viskas sukasi aplink k a i n ų s u s i d a r y m o mechanizmą rinkoje. Iš čia eina gijos į gėrybių gamybą, į pajamų paskirstymą ir į gėrybių vartojimą. Rinkai skiriamoje gėrybių gamyboje kaina yra reguliа-

[1] S p a n n, Fundament der Volkswirtschafslehre, žinoma, teisingai sako, kad ūkis niekad nėra savaiminis tikslas, o tik priemonė kitiems tikslams: visos ūkio veiklos priemoniškas charakteris yra neginčytinas, bet, tiesą sakant, niekad ir nebuvo ginčijamas. Tas pat betgi galima pasakyti apie politiką ir apie kalbą, apie mokslą ir apie techniką. Visa tai yra priemonė vyriausiajam buities tikslui — p a č i a m g y v e n i m u i. Šitai aišku tačiau ir be jokio metafiziško pamatavimo: mokslas galiausiai yra socialinė funkcija tautų gyvenimo pynėje.

torius produkcijos ėmimosi ir jos rentabilingumo. Iš antros pusės, kaina sudaro visiems savarankiškiems ūkiams pajamų šaltinį. Tai pat ir verslamonių kapitalo darymas yra įmanomas tik tada, jei kaina palieka tokį žymų perteklių, kad jis prašoka normalinę konsumciją. Pagaliau, vartojimas jau visiškai pareina nuo kainų: esant vienodoms pajamoms, besikeičiančios kainos nulemia vartojimą, kadangi paklausai stengiasi elastiškai prisitaikyti kainoms. Ir atvirkščiai, kainų pakitėjimas vėlgi tampa priežastimi pajamų perslankos, kuri savo ruožtu iššaukia paklausų kitimą. Taip tad kaina šiokiu ar tokiu būdu visados veikia pajamas, o per jas ir visą tautos ūkį. Aplamai ta įtaka, kurią administracija gali daryti ūkio santykiavimo elementams, turės daugiausia atsiliepti į p a j a m a s. Šitai dažniausia įvyksta tarpišku būdu. Politinės priemonės iš pradžios tarytum einančios kita linkme, tarpiškai paliečia *in the long run* p a j a m a s i r p e r k a m ą j ą g a l i ą. Ši juk galų gale nulemia importo reikalavimą. Vienoks ar kitoks mokesčių ėmimo būdas gali paveikti kapitalo darymą ir tuo pat paklausus, mokymo bei auklėjimo sistema gali padidinti darbingumą, socialinė įstatymdavybė gali daryti įtakos tiek produkcijai, tiek paskirstymui, kaip ir pardavimui.

Sąsaikos patobulinimai tarpiškai atsiliepia į būklavietę ir pardavimą. Visa tai vėlgi per ilgesnį procesą veikia patį importo reikalavimą. Žinoma, dalis priemonių taikoma tiesiog užsieniniam ūkiui; bet nemažesnė jau bent jų dalis gauna įtakos tik t a r p i š k a i. Delto visados bus labai sunkiai tegalima kiekvienu atveju nustatyti, kiek čia yra veikusios imanentinės tautos ūkio pajėgos ir kiek yra prisidėjusi administracija bei reguliavimas. Aplamai imant, pirmosios man atrodo daug daugiau nusveriančios. Jei suvesime tad bendrai visas politines bei administratyvines priemones į tiesioginius užsieniaūkiškus jų padarinius, tai pasirodys, jog jie gali eiti trimis linkmėmis: A į gamybos sritį, B į kainų sritį, C į paskirstymo sritį.

A. Visomis subvencionavimo ir netiesioginio rėmimo priemonėmis g a m y b a ištikrųjų gali būti nukreipta tam tikra linkme. Gali įvykti atskirų šakų sustiprinimas iš vidaus ūkio arba ligtolinio jų svorio pakitimas. Neprileidžiant konkurencijos, kapitalas gali būti nukreiptas į tam tikras šakas, tuo būdu gali būti padidintos pelno perspektyvos ir paskatintas noras imtis verslamonių. Ši viltis, kuria aplamai remiasi auklėjimo idėja, daž-

nai iš tikrųjų išsipildydavo, kaip tiesioginė pasekmė. Dažnai netgi tiek, kad ligi tol visiškai neišrutuliota pramonė išaugdavo savojo krašto imlumą ir pradėdavo reikalauti vėlgi svetimų parduoties rinkų. Pozityvus valstybės rėmimas apima dažniausiai tam tikras vidinio reikmenų tenkinimo rūšis, nekliudydamas tiesioginai jokios eksporto pramonės, taip štai, kada savajame krašte atliekama užsakymai ir duodama darbo savajai pramonei. Šitai visų pirma reiškia tautinės rinkos stiprinimą ir atsiliepia toliau tiek, kiek daro nereikalingą užsieninę veiklą. Bet ir čia neretai pasitaiko, kad sukuriama ar bent sustiprinama eksporto pramonė — kaip štai Argentinoje su valstybės parama buvo išugdyta mėsos pramonė[1]. Ypačiai frachtų politika dažnai sugeba paremti savąją gamybą prieš svetimąją, vartodama visas tas metodes, apie kurias anksčiau kalbėjome. Tūli būklavietės persislinkimai, kurie vyksta iš krašto vidaus į pajūrį arba į transporto atžvilgiu patogesnes vietas, iš pradžios teliečia tautinį kainų susidarymą, bet toliau ir užsieninį ūkį. Tiesa, tų eksperimentų sėkmingumas pareina nuo tūleriopų aplinkybių. Istorija žino labai daug netikusių ir nepavykusių bandymų paremti tokias pramonės šakas, kurios taip ir liko nuolat reikalingos paramos. Bet negalima neigti, jog jie dažnai ir pasisekdavo. Galėtų imti net pagunda nusakyti sąlygas, kuriomis tokie bandymai gali pasisekti. Visų pirma čia reikalingas gyventojų sugebėjimas, paskum tam tikrų žaliavų būvis, tuo tarpu kai reikiamo kapitalo lengvai galima įsigyti iš svetur. Navigacijos aktas galėjo turėti sekmės, nes Anglijos verslamoninkai buvo tam sugebūs. Prancūzijoj analoginė Colbert'o politika iš dalies nuėjo niekais dėliai netikusio tam prancūzų mentaliteto. Kaip ne visus žmones lygiai galima „išauklėti", taip ir ne visas tautas.

B. Kitas dalykas — įtaka kainų susidarymui, kuri kaip matėme, tampa centraline moderninio ūkio problema. Čia anos minėtosios administratyvinės priemonės iš pradžios atrodo visiškai negalinčios turėti įtakos, arba tik labai netiesioginiu keliu. Delto mėginama tarpiškai įgyti jos muitų politikos priemonėmis. Muitų prasmė visų pirma yra ta, kad jie

[1] Valstybinės užsienio prekybos politikos priemonės yra sutrauktos Tautų Sąjungos memorandumuose, ypač: „Note on certain forms of direct and in direct subsidies"; be to, duomens apie atskirus kraštus: Balfour-Report, Survey of overseas markets, 1925.

turi paveikti kainų susidarymą krašto viduje; neprileisdami konkurencijos, jie turi apsaugoti kainas nuo kritimo arba iššaukti diferencinį jų kilimą, palyginti su pasaulinės rinkos kainomis. Muitų politika aiškiausiai yra kainų politika. Ar ji sėkminga, tai jau kitas klausimas, bet šiaip ar taip, toks yra jos artimiausias tikslas. Ji, kaip matėme, mainų ūkio sistemoje yra gamybos reguliatorius, kadangi kylančios ir „pelningos" kainos veikia skatinamai, o smunkančios, bendrai imant, veikia atgrasomai. Iš antros pusės, kaina nulemia pajamas: arba kai pačios pajamos pareina nuo gamybos kainų dydžio (ūkininkų, amatininkų, prekybininkų, verslamonininkų savarankiškos pajamos), arba kai pajamos savo ruožtu tampa kainų susidarymo pagrindu (procentai ir darbo mokestis). Pagaliau, kaina reguliuoja vartojimą, nes sulig ja nusistato perkamoji galia ir paklausų dydis bei linkmė. Muitai reikia laikyti ypatinga forma rinkliavų, kurios gali būti perkrautos. Todel svarbiausias čia klausimas — kaip šios štai rinkliavos veikia kainas ir kitus pagrindinius ūkio elementus.

C. Pagaliau, užsienio ūkio priemonės gali paveikti ir p a s k i r s t y m ą ir tuo pat gyventojų perkamąją galią; iš vienos pusės gali būti paskatintas rentų ir kapitalo darymas, iš antros — susilpnintas darbo mokestis. Šitai įvyksta labai komplikuotu procesu, veikiant kainas arba ypatingai priveligijuojant tam tikrus sluoksnius.

Tuo tarpu, kai padariniams, minėtiems punkte A, vargiai begalima nustatyti bendroji taisyklė ir nebent tik ištirtina sąlygos, kuriomis jie pasireiškia, gi C tėra dalis paties kainų susidarymo — apie B galėsime šį tą tikslesnio nusakyti. Tiesa, tai bus nelengva, nes analoginiai tyrinėjimai apie mokesčius tebėra dar tik užuomazgoje ir sunku numatyti atveiksmis į visą tautos ūkio cirkuliacijos procesą. Vis delto galima bandyt imtis analoginių tyrinėjimų apie muitus ir muitų politikos padarinius.

II. Muitų perkrovimo taisyklės; jų įtaka kainoms.

Šis klausimas daug kur svarstomas, tiesa, kreipiant ypatingo dėmesio į agrarinius muitus, kurie visados sukeldavo gyviausį politikų ir teoretikų interesą. Iš naujesnės literatūros paminėtina: B a s t a b l e - G r e g o r y, The commerce of nations, 1922, papildymas jo „Theory of international trade", naujam leidime privestos ligi dabartinių laikų. Toliau, minėtieji jau veikalai C r o m p t o n, C u l b e r t s o n, T a u s s i g; teoretiškai

pagilina Dietzel, Das Produzenteninteresse der Arbeiter und die Handelsfreiheit 1903; Stolzmann, Theoretische Grundfragen zum Problem, Freihandel und Schutzzoll, 1927; Kuntze, Zollzweck und Zollwirkung, 1928.

Svarbiausių betgi duomenų randame veikaluose apie mokesčių perkrovimą, kurs kai tik pastaruoju metu visiškai teisingai iškeliamas pirmon vieton finansų mokslo tyrinėjimuose: Mann, straipsn. „Steuerüberwälzung", HdSt. 4 leid. 6 t. Seligman, Shifting and incidence of taxation, 1926; v. Mering, Die Steuerüberwälzung, 1928; vis dar įsidėmėtini paskesni skyriai Ricardo, Principles, chap. VIII ligi XVIII.

1. Klausimas, kokie yra muitų padariniai, tiek netarpiškieji, tiek tarpiškieji, turėtų būti dedamas pagrindan, sprendžiant apie muitų įvedimą. Vienas tas dalykas, kad interesantai bėdoje jų pageidauja, taip pat maža gali juos pateisinti, kaip ir priešingas tvirtinimas, esą muitai visados perkraunami pirkėjams ir padidina kainas, nereiškia dar jų nepriimtinumo. Dar ir Marshall'as, ilgai negalvodamas pareiškia, jog vartotojai nešą muitą, taigi, šis padidinąs kainas ir delto veikiąs nepalankiai. Tuo betgi problema dar anaiptol moksliškai neišaiškinta. Jei netgi ta išvada ir pasirodytų teisinga, tai ir tada lieka klausimas, iš kur gi vartotojai ištenka pakelti kainų pabrangimą. Šis klausimas komplikuojasi tuo, kad čia visados einasi ne vieno kurio muito padariniais, o aplamai visų muitų veikimu. Ne kitaip, kaip ir kainų problemos atveju, kur tik kainų susidarymo savitarpiškumas nustato ir tą ar kitą atskirą kainą. Tad izoliuotas nagrinėjimas reikia papildyti visumos apžvalga: šitai buvo ligi šiol dažniausiai išleidžiama iš akių, tiek teorijoje apie mokesčių perkrovimą, tiek muitų pamatavimo teorijoje[1]. Čia papildomai turi prisidėti simultaninis tyrinėjimas. Keičiantis kitiems ūkio elementams (pavz. gamybos kaštams, arba pajamoms), netarpiška įtaka vieno tokio atskiro veiksnio, kaip štai muitas, darosi nežymu už svetimų momentų įsiterpimo. O visų pirma kiekvieno meto ūkio būklė nulemia kainas ir tuo pat muito reikšmę: kylanti konjunktūra daug mažiau pajunta kainų kitimus, negu smunkanti.

Čia vienas su kitu pinasi tokie štai klausimai: 1. Kas neša muitą, savasis kraštas ar užsienis? 2. Ar įvyksta muito per-

[1] Mokesčių perkrovimo teorijos padaryti dar tik pirmi žingsniai; jį reikėtų išplėsti visų pirma ta prasme, kad į tautos ūkio cirkuliacijos procesą būtų įtraukta finansų išlaidų pusė. Nes, be abejojimo, mokesčius sumoka ne tie nelamingieji konsumentai jau savaime, kaip teisingai pastebi Pantaleoni. Nuo jų tik prasideda tikroji mokesčių veikimo problema, lygiai kaip tai yra rinkliavų ir muitų atveju.

krovimas krašto viduje, padidinant kainas? Kitaip tariant, ar muitas, kaip ir mokestis, bus juo galint perstumtas ir perkrautas ant kitų pečių? 3. Ar muitas, sutūrėdamas konkurenciją, paveikia gamybą, elastiškai keičiantis pasiūlams? 4. Kaip muitai veikia gėrybių vartojimą? Visų pirma, kaip svetimos konkurencijos atkirtimas veikia kainas ir tuo pat vartojimo elastingumą? 5. Pagaliau, kaip muitai, įsipindami vieni į kitus, veikia pajamų paskirstymą ir aplamai visą tautos ūkį? Tai yra bendrieji klausimai, nepriklausą nuo atskiro tam tikrų ūkio šakų nagrinėjimo. Nuo atsakymo į šiuos klausimus pareis ir sprendimas apie visos prekybos politikos padarinius. Galutinis atsakymas, berods, bus sunku rasti dėliai sąlygų sudėtingumo ir įvairiopos padarinių reikšmės.

2. Klausimas, ar muitą neša užsienis ar savasis kraštas, pardavėjas ar pirkėjas, — šis klausimas dažnai buvo keliamas, ypačiai politikų, norinčių tuo padaryti įspūdžio. Muito prasmė yra ta, kad jis turi sulaikyti svetimą konkurenciją ir pakelti apsaugojamųjų prekių kainą ar bent neduoti jai nukristi. Žinoma, čia reikia prileisti, kad pasiūlomųjų importuotinų prekių kainos savaime yra žemesnės, negu vidutinės vidaus kainos. Jei „užsienis neša muitą", kaip kad sakoma, tai, kitaip tariant, šitai reiškia, jog importuotų prekių kainos nė kiek nesiskiria nuo pirmiau buvusių kainų krašto viduje; vadinas, užsienis pats turi prisiminti kainų skirtumą, kad galėtų sėkmingai konkuruoti vidaus rinkoje. Kaip yra su šiuo dalyku? Čia reikia skirti keletas atvejų.

I atvejis. Iš pradžios atrodo visai aišku, kad prekė, kuri viduje kaštuoja 100 ir kurios užsieninė gamybos kaina plius transporto išlaidos sudaro 90, uždėjus 20% muitų rinkliavų, tegalėtų būti įvežta iš užsienio tik už 108; tada vidaus kaina irgi pakiltų ligi 108. Galimas betgi daiktas, kad užsienis pasiūlys dabar už 83,5 ir kad 20% ad valorem muitas sudarys lygiai tiek, kad būtų pasiekta senoji 100 kaina. Šiuo atveju užsienis iš tikrųjų neštų muitą, ir vidaus kaina nė kiek nepakiltų. Seniau buvusi konkurencija tebeitų toliau. Galimas net daiktas, kad užsieniniai gamintojai dar labiau nuleis kainą ir pasiūlys dar pigiau, gal jau ne visai tokia pragaištinga kaina 90, bet vis dar žemesne už mūsų prileistą vidaus kainą.[1]

[1] Tiesa, šiuo atveju pasiūlų kaina išeitų pigesnė, negu ji galėtų būti, neturint muito.

II atvejis. Kada gi šitai įvyksta? Matomai visados tada, kai užsienis būtinai reikalingas parduoties tame krašte, vadinas, kai pastarasis turi absoliutinį ar reliatyvinį pirkimo monopolį, ar bent yra labai svarbus užsieniniams gamintojams. Tai bus ypačiai tada, kai muitą uždeda daugelis kraštų. Tuomet iš tikrųjų belieka tik siūlyti kitame krašte pigesne kaina, kad būtų galima aplamai čion įsigauti. Prekės gamyba ir pasiūlai turėtų būti tiek dideli, kad ligtolinės kainos niekaip nesisektų išlaikyti, tada iš tikrųjų užsienis neštų visą muitą. Tai būtų daroma jau ir delto, kad padidintos gamybos kaštai vis tik dar išeitų mažesni, negu sumažintos gamybos, kai tektų parduoti vien tik gaminančiame krašte. Šis atvejis aiškiai pasireiškia dumpinge, kur gamintojas, nenorėdamas netekti užsienio parduoties, pats prisiima kainos numažinimą. Muitais apsaugotam importo kraštui gali iš to ir visai niekas nepasikeisti. Nesant muitų, užsieninis gamintojas vis tiek būtų reikalavęs 100 kainos, eventualiai, ir gavęs ją. Normalinėmis sąlygomis vargiai betikėtina, kad jis būtų pigiau siūlęs, negu privalėjo, ir numušęs vidaus kainą daugiau, negu reikia. Todel čia belieka tik galimumas muitą viduje tiek padidinti, kad užsienis nebegalėtų nešti kainos skirtumo.[1]

III atvejis. Galimas vėlgi daiktas, jog pasaulinės rinkos kaina kai tik del muitų apsunkinimo nukris žemiau, negu ji šiaip jau būtų buvusi. Tai ypačiai gali būti tada, kai daugelis kraštų apdeda muitais tas pačias prekes ir atsiranda viršpasiūlai. Tuomet be transporto ir frachto kaštų prekė dar apsunkinama muitu, kaip ypatinga rinkliava, kuri prisideda prie pačios gamybos kainos. Jei visos vidaus rinkos apsaugotos muitais, tad pasaulinės rinkos kaina tai prekei gali nukristi dėliai sumažėjusių paklausų. Šis atvejis tėra tik specialinis pritaikymas pirmesniojo. Toks eventualumas, berods, tenka prileisti. Jis, gal būt, tapo tikrove Rusijos rugių atveju, nes tas kraštas buvo suinteresuotas kai tik šią prekę parduoti. Gali jis pasitaikinti ir kitomis progomis, nors tai ir nėra taisyklė.

Vadinas, reikia vis delto skaitytis su galimumu, kad užsienis neša visą muitą ir vidaus kaina nė kiek nepakitėja. Apsau-

[1] Mes čia paliekame nuošaly tą atveji, kad užsienis turi nešti muitą delto, kad vidaus kainą plius muitų apsauga išnaudoja karteliai. Esant užsienyje stipriems sindikatams, dumpingas gali eiti ir tada, kai viduje nėra muito. Pavyzdžiui, anglių kaina laikoma aukšta viduje, o užsieny jie pasiūlomi pigiai, nors niekur nėra muito anglims.

gos reikalo žiūrint, muitas nepasiekia tada savo tikslo, nes kainos tebelieka taip pat žemos, ir svetimos prekės pasiūlomos maždaug tokiomis pat kainomis, kaip ir ligi tol. Daugių daugiausia čia gali būti nebent sulaikytas tolesnis vidaus kainų kritimas. Technikiniai pagerinimai, gamyba didesniu mastu, įmonių koncentracija galėtų vesti į tai, kad užsieny ir be dumpingo sumažėtų savieji kaštai tam tikroms prekėms ir įgalintų konkuruoti muitais apsitvėrusiame krašte. Ypač tada galima šito laukti, kai produkcijos dydis verčia svetimus gamintojus ieškoti didesnės rinkos ir prisiimti patiems visą muitą. Šiuos atvejus mes betgi šiuo tarpu atidėsime toliau.

3. Kaip taisyklė, muitą turi nešti savasis kraštas, t. y. užsieninė prekė pasiūloma ligi tol buvusia kaina, ir todel vidaus kaina turės būti lygi užsienio kainai plius muitas. Čia reikia skirti keturi, ar event. aštuoni atvejai.

I. Jei vidaus gamyba nepakankama, tada importas, šiaip ar taip, su muitu ar be muito, vis tiek yra būtinas reikalavimui patenkinti (Vokietijos kviečių importo atvejis). II. Gamyba aplamai pakankama reikalavimui; viršimportas galėtų išstumti savuosius gaminius, ar bent numušti jų kainas, jei jie nenori būti išstumti pigių užsienio įvežinių. III. Gamyba ir be to jau perdidelė ir savasis kraštas turi pats eksportuoti perteklių. Nežiūrint į tai, užsienis gali, bent iš dalies, del tam tikrų priežasčių, pavz. del geresnės frachtų bazės, pasiūlyti pigiau. Pagaliau, IV—tėra tik vienšališki pasiūlai arba delto, kad aplamai nėra jokios užsieninės konkurencijos, arba atvirkščiai — visai nėra savosios gamybos viduje. Šie atvejai, manding, apima visus galimumus. Mes nagrinėsime juos kazuistiškai, vaizduodamies kas kartą tuos santykius, kurie turi būti prieš įvedant muitą.

I atvejis. Vidaus pasiūlai mažesni už paklausus, importas būtinas. Čia yra du galimumai: a) kai užsienio gamyba brangesnė negu savaime pigesnėji vidaus gamyba, tada vidaus kaina kils atitinkamai paklausams, jei šie neelastingi t. y. ir aukštesnėmis kainomis turi būti tenkinami. Šis atvejis, kada kaina pakyla visu muito dydžiu bene bus pritaikomas antai Prancūzijoje, esant visuotiniam nederliui; bet šiaip jis vargiai dažniau bepasitaikys; svarbiau yra b): svetimi pasiūlai pakankamai dideli ir jų kaina žema. Tada turės plaukti į kraštą svetimos prekės. Vidaus kaina eventualiai gali, berods, tam tikroms aukštos kokybės prekėms, arba esant labai palankioms transporto sąlygoms, išsi-

laikyti savo aukštumoje. Čia ir be muito galėtų įvykti prisitaikymas ypatingai palankioms produkcijos sąlygoms ir tuo būdu vidaus gamyba išsilenktų svetimos konkurencijos. Šitai iš tikrųjų gana dažnai įvyksta—kaip matyt iš Olandų ir Danų žemės ūkio, kurs varo tam tikros rūšies tobulinamąją gamybą su labai aukštomis kainomis, arba iš anglų medvilnės verpyklų ir plieno pramonės prieš karą. Čia turima, taip sakant, „naturalinė apsauga" be muito. Ten betgi, kur to nėra, prie lygios kokybės kaina turės kristi, nes juk antraip tik užsieninės prekės tebūtų krašte parduodamos. Antra vertus, jei čia paklausai žymiai kyla, galėtų pasireikšti progresyvinių gamybos kaštų momentas ir sulaikyti importuojamųjų prekių kainų kritimą: tada paklausai tebūtų tenkinami tik aukštesnėmis kainomis. Jei kainą nustato paskutinis pūras javų, tai čia ją nulems „paskutinis gamintojas" su nepalankiausiais kaštais. Vadinas, galimas būtų daiktas, jog kai tik viršimportas turėtų eiti jau aukštesnėmis kainomis; tada čia gautų pasireikšti visas muito dydis. Tokiomis sąlygomis vidaus kraštas vėl galėtų tesėti su bekylančiomis užsienio kainomis. Savaime, tai yra visai galima ir ateity rasit to ir tenka laukti, bet ligi šiol vis tik retai kada taip yra buvę[1]. Žemės ūkio gaminiams tai nepritaikoma kai tik delto, kad ligi šiol vis dar rasta darbui naujos žemės, kuri galėjo pigiau patiekti. Šiaip jau betgi vidaus kaina iš tikrųjų turės pakilti visa muito suma. Dėliai to tikriausiai pabrangs visos vidaus kainos, vis vien, įvežtų ar savų prekių, jos bus lygios užsieninėms pasiūlų kainoms plius pirklio ir tarpininko pelnas, plius transportas, plius muitas. Žinoma, kainų svyravimas lygiagrečiai pasaulinės rinkos kainoms pasiliks ir dabar.

II atvejis. Vidaus pasiūlai = paklausams; importas nėra būtinas, vidaus gamyba gali patenkinti reikalavimą, užsienio prekės nereikalingos. Kaip yra šiuo atveju? a) jei svetima pasiūlų kaina aukštesnė ar bent tik lygaus dydžio, tada apskritai nebus jokio importo ir muitas nereikalingas. Tai yra paprasčiausis ir mažiausiai problematingas atvejis; čia eventualiai gali

[1] Tiesa, kol Jungtinėse Valstybėse geležinkelių pravedimu nebuvo atidarytos agrarinės sritys, Europoje pereito šimtmečio 6 ir 7 dešimtmetį įvyko agrarinių produktų pabrangimas. Priežastis čia buvo reliatyvus gavinio sumažėjimas, daugėjant gyventojams ir turtėjant tautoms. Nuo to laiko, berods, dažnai pranašauta šį reiškinį pasikartosiant, bet dėliai susisiekimo priemonių išsiplėtimo jis ligi šiol nebepasirodė.

būti prieita specializacijos tuose kraštuose, nes tuo būdu pigiau ir daugiau galima pagaminti. b) Kitas dalykas, kai užsienio kainos žemesnės; tada, berods, gali įvykti savųjų produktų išstūmimas. Čia kaina nusistato pagal žemiausiojo siūlovo paskutinius kaštus. Brangiau siūlantieji vidaus gamintojai gali būti ligi tol išstumti, kol rasis kainų lygsvarumas. Dalis vidaus gamintojų turės pasitraukti, arba prisitaikinti užsienio sąlygoms. Tai yra klausimo nagrinėjimui sunkiausis atvejis. Jei svetimi pasiūlai ateina be muito žemomis kainomis, tada turėtų būti išstumta dalis vidaus pasiūlų, vadinas, kainos nukristų. Šiuo atveju tad muito įvedimas neleidžia numušti kainų, kurios šiaip jau būtų turėjusios kristi. Čia atitinkamo dydžio muitas tikrai galėtų sulaikyti importą ir rezervuoti rinką savajai gamybai. Tada vidaus kainos turėtų kilti, nebent tik užsienio gamintojas sumažintų savo kainą visa muito suma, norėdamas vis delto importuoti, vadinas: nebent užsienis aplamai neštų muitą, kaip jau aukščiau išvedžiojome.

III atvejis. Vidaus pasiūlai didesni už paklausus.

a) Savosios prekės turi būti eksportuojamos; jų kainos turi tad nukristi, jei viduje yra konkurencija. Pigiai užsienio prekei nėra čia importo perspektyvų, nes ji vargiai galės konkuruoti su vietos prekėmis. Šį atvejį turėjo galvoj Fridrichas List'as. Čia ir muitas negalės kainų pakelti, jos nusistatys vis pagal žemiausius paskutinio gamintojo kaštus. b) Bet vidaus kainą dažnai reguliuoja karteliai; jie, naikindami konkurenciją, stengiasi išlaikyti viduje aukštas kainas, nežiūrint į perdidelius pasiūlus, ar, tikriau, kai tik del jų. Nustačius vienodą kainų lygį, vidutinė kaina pakeliama ligi aukštesnių „paskutinio gamintojo“ kaštų. Dabar ir muitas turi prasmės. Jis gali garantuoti vidaus rinkai aukštesnės kainas; maža to, jis čia tiesiog būtinas, kad padėtų aplamai išlaikyti aukštumoje vidaus kainas. Šį atvejį tikrumoje turime, antai, sindikuotoje geležies bei plieno produkcijoje. Muitas gali pakelti kainą visa savo suma, nes čia yra monopolinė kaina. Muitas šiuo atveju turi prasmės, jei pašalinta vidaus konkurencija. Monopolinis rinkos valdymas kai tik tuo ir pasireiškia, kad kaina pakeliama muito suma. Tiesa, industrijos gaminių atveju kita aplinkybė pasirūpina prilaikyti šį kainų kilimą. Tai, būtent, degresyvinių kaštų momentas, išplečiant gamybą. Toks išplėtimas veda į tai, kad kaina viduje tik nedaug aukščiau esti paki-

lusi, negu užsienyje, taigi ne visa muito suma pasireiškia kainoje. Tiesa, galimas būtų vėlgi dalykas, jog eksportuoti tenka tokiomis žemomis kainomis, kad viduje reikia pakelti kaina ligi pilnos muito apsaugos, norint dar laiduoti rentabilingumas. Šitai ir iš tikrųjų įvyks, kai yra standūs sindikatai ir atitinkamai aukšta muitų apsauga. Tarpiškai ir čia tad pasaulinė rinkos kaina vėlgi nulemia vidaus kainą.

IV atvejis. Užsieninės konkurencijos visai nėra, arba ji tik labai nežymi. Ar čia muitas turi dar kokį tikslą ir ar jis daro įtakos kainoms? Aišku, kad čia jos nusistato vien pagal vidaus sąlygas, jas nulemia bendrieji kainų dėsniai. Muitas tada tebus eventualinė apsauga t. y. jis stengsis apsaugoti, kad užsienis nebūtų paskatintas imtis tosios gamybos ir eventualiai nepradėtų konkuruoti[1]. Šis atvejis teoretiškai nesudaro sunkumų. b) Galimas tačiau daiktas, kad, atvirkščiai, krašte visai nėra savos gamybos ir vis delto įvedamas muitas. Šitai randame daugelyje kraštų, pavyzdžiui Šveicarijoj, daugiausia aukštos kokybės prekėms. Tada muitas gali veikti auklėjamai ir iššaukti krašte gamybą, kuri iš pradžios yra brangesnė, bet paskum eventualiai gali atpigti ligi užsieninių kainų. Ar toks „auklėjimas“ yra tikslingas — to, berods, iš anksto negalima teigti. Šį eventualumą turėsime ten, kur vidaus parduotis žada būti pakankamai didelė ir paklausai nėra tiek elastingi, kad reikėtų privengti nepirkimo. Kur to nėra, ten toks muitas teturi finansinės reikšmės, kaip atskiras mokestis.

T r u m p a i s u t r a u k u s, prileidžiant muito perkrovimą[2], eventual. kainų išsilyginimą, tie atvejai, statikos sąlygomis, rupiai schematiškai taip atrodytų:

---

[1] Kraštui, kurs ligi tol neturėjo tokios gamybos, šio muito įvedimas, priešingai, tektų aiškinti, kaip grynai auklėjamasis muitas, jei ir čia nenulemia finansiniai tikslai.

[2] Kadangi šie terminai toliau dažnai kartosis, delto čia nustatysime konvencionalinį jų vartojimą kalboje: P e r k r o v i m a s (Ueberwälzung) reiškia, jog gamintojas ar prekybininkas (pardavėjas) padidina prekės kainą vartotojams, ar jie būtų konsumentai, ar tolesni perdirbėjai. — N u s t ū m i m a s (Fortwälzung): kai produktą pabrangina antroji ranka, taip pat pakeldama kaina. — P e r s l i n k i m a s (Abwälzung): kai sumažėja vartojimas kitų prekių, negu tos, kurias tiesioginai apsunkina muitas. — N u k r e i p i m a s (Ablenkung): kai pablogėja konsumcija tos pačios rūšies prekių, ar sumažėja vartojimas kitokių prekių. — A t s t ū m i m a s (Rückwälzung) atgal nuo pirkėjo ant pardavėjo: mažesnis tų pat prekių vartojimas nenaudon gamintojų, kurie pakėlė kaina. — Atsigriebimas (Einholung): išlaikomos senos kainos, griebiantis technikinių ir organizacinių įmonės pa-

I. Vidaus pasiūlai mažesni už paklausus.
   a) užsieniniai pasiūlai būtini, bet tik aukštesnėmis kainomis; vidaus kaina pakils ir turės būt nešama;
   b) užsieniniai pasiūlai būtini, bet žemesnėmis kainomis. Vidaus kaina nukris, ligi išsigalės dar paskutinieji gamintojai; kiti gamintojai atkris, jei nebus įvestas muitas.

II. Vidaus pasiūlai prilygsta vidaus paklausus.
   a) užsienio pasiūlai aukštesnėmis kainomis. Importas neina, vidaus kainos nepasikeičia; muitas be reikšmės;
   b) užsienio pasiūlai savaime nereikalingi, bet pigesni. Galimas išstūmimas, ligi susidarys lygsvara tarp vidaus ir užsienio paskutiniųjų kaštų. Be muito vidaus kainos galėtų nukristi.

III. Vidaus pasiūlai didesni už paklausus.
   a) vidaus gamyba reikalinga eksporto; esant laisvai konkurencijai ir lygiai kokybei, vidaus kaina nukrinta ligi pasaulinės rinkos kainų, kiek tam nekliudo frachtai. Muitas neturi įtakos vidaus kainoms;
   b) vidaus gamyba perdidelė, bet kartelių sujungta. Vidaus kaina kyla maždaug ligi muito dydžio, eksportas tik pasaulinės rinkos kainomis.

IV. Vienašališki pasiūlai.
   a) nėra užsieninės konkurencijos, vidaus kaina nusistato vien pagal vidinės rinkos sąlygas, muitas be reikšmės;
   b) nėra vidaus gamybos, vidaus kaina nusistato pagal svetimo paskutinio gamintojo kaštus, muitas teturi finansinės reikšmės, arba auklėjimo tikslą.

Visuose šiuose kazuistiniuose nagrinėjimuose mes prileidome vienodai pastovią valiutą, kad nekiltų valiutinio dumpingo klausimas. Atvejai I a, II a ir IV a, išsisprendžia gana paprastai. Muitų apsauga lieka be reikšmės ir, jei muitas įvestas, jis šiuo tarpu neveikia, kadangi svetimos konkurencijos netenka laukti[1]. Atvejai I b, III b ir IV b. taip pat lengvai suvokiami.

---

gerinimų. — Išsilenkimas (Ausweichen): gamintojai pakeičia kokybę arba sudėtį (Terminologijos reikalui plg. visų pirma Mann, n. v., nuo kurios mūsiškė šiek tiek skiriasi).

[1] Tik retu I a. atveju galima būtų laukti svetimo importo brangesnėmis kainomis; šis atvejis pasitaiko tačiau tik ypatingomis aplinkybėmis.

Bendrai jie reiškia, jog bus muito apsunkinimas ir kainos turės pakilti. Abejotini ir sunkiai įžvelgiami lieka II b ir II a atvejai. Čia muito veikimas gali ir nepasireikšti, nes užsienis, rasit, yra suinteresuotas pardavimu viduje ir be kainų nuolaidos visai negali įsigauti. Tada lieka tik klausimas, kas neša muitą — vidus ar užsienis; šį eventualumą mes jau esame nagrinėję.

Prieš bandant gvildenti aplamai visą vidinio muitų perkrovimo problemą, pravartu bus panagrinėti atskirai abi muitų rūšys — muitų žemės ūkio produktams ir pramonės dirbiniams, nes čia tenka susidurti su skirtingomis aplinkybėmis. Jos rišasi iš vienos pusės su pasiūlų bei paklausų elastingumu, iš antros pusės su progresyvinių ir degresyvinių kaštų dėsniu. Abi gamybos rūšys laikosi tais atžvilgiais skirtingai.

III. Žemės ūkio apsauga muitais.

Literatūros kai tik apie agrarinius muitus yra nesuskaitoma daugybė; pirmiausia, žinoma, brošiūrinio pobūdžio. Pagrindą visiems tolesniems tyrinėjimams sudaro klasikiniai Ricardo veikalai. Be aukščiau minėtos bendrosios prekybiapolitinės literatūros žr. dar: Brentano, Die deutschen Getreidezölle, 3 leid. 1925, ir, kaip priešingą požiūrį: Esslen, Die Fleischversorgung des Deutschen Reiches, 1912; Esslen, Die Politik des auswärtigen Handels; Harms, Zukunft der deutschen Handelspolitik, 1925, pirmas tomas pašvęstas daugiausia agrariniams muitams; Diehl, Die deutschen Getreidezölle, 1911; Dietzel, Sozialpolitik und Handelspolitik, 1903.

1. Nuo klasikų laikų specifiniai muitai žemės ūkio gaminiams daugiausiai buvo tyrinėjami ir dažniausiai svarstomi. Čia ir teoretiniam nagrinėjimui analizė atrodė įžvalgiausia. Ypatingoji agrarinė apsauga savaime gali būti įgyvendinta labai įvairiais būdais. Daugumas jų visai nekrinta į akis. Tokios yra štai visos tiesioginės ar netiesioginės žemės ūkio paramos priemonės — kultūros intensyvingumas, parduoties palengvinimas, papiginant transportą, kapitalo tiekimas, augalų ir gyvulių bandymų rėmimas, kaimų skirstymas viensėdžiais ir aplamai geresnis žemės apskriejimas bei sklypų sujungimas, darbo sistemos pakeitimas, pigus gamybos priemonių įsigijimas, derliaus avansavimas — vis tai dalykai, kurie gali būti žymiai paremti valstybinėmis priemonėmis. Tačiau agrarinė apsauga muitų forma atrodo mėgiamiausis ir labiausiai paplitęs būdas patenkinti vargo ištiktų ūkininkų pageidavimus. Reikalaujama vis tų pačių priemonių, nors žemės ūkio krizio priežastys gali būti čia labai

skirtingos. Kainų kritimas dėliai svetimos konkurencijos, perdidelis, iš dal. ir neproduktingas įsiskolinimas ir delto nerentabilingumas, kelerių metų blogas derlius ir menkas gavinys, arba priešingai labai gausus derlius, bet žemos kainos; gamybos kaštų padidėjimas, daugiausia dėliai pramonės dirbinių pabrangimo ir žemės ūkio kainų atsilikimo, pagaliau, didelis apsunkinimas mokesčiais, kadangi visuotinis mokestis — šitai neatremiamai įrodė jau Ricardo — paliečia lygiai visus gamintojus. Kad ir kaip įvairios yra priežastys, vis tik ta viena muito priemonė turi visoms joms gelbėti.

Šios priemonės taikyme aiškiausiai matome muitų funkcijų kitimą: vienur jie turi sudaryti n u o l a t i n ę kapitalo apsaugą, vadinas, pašalinti riziką pastoviam kapitalui, įdėtam į žemę, kitur — pagelbėti l a i k i n a m e sunkmety. Ir viena ir antra yra objektyvus pagrindas ir tik del priemonių pasirinkimo gali būti abejojimų. Vargiai bepritinka čia kalbėti apie nepasotinamą agrarijų godumą, kol ir kiti sluoksniai stengiasi padidinti savo pajamas ir apsidraudimu nustumti nuo savęs riziką, kol pelno troškimas bei siekimas yra aukščiausia ūkio reikalavimų dorybė ir prievolė. Klausimas tik, kokie yra muito padariniai pačiai žemės ūkio gamybai, vartotojams, bei kitiems gamintojams. Teoretiškai šie klausimai svarbūs tuo, jog kai tik per juos istoriškai išsirutuliojo ginčijamosios problemos del agrarinės ar industrinės valstybės, del protekcionizmo ar laisvos prekybos. Pastarosios teoretikams kai tik šitai davė pradžią. Agrarinių muitų panaikinimas buvo juk didysis šūkis aplamai visam laisvos prekybos sąjūdžiui. Paskum 70-tųjų metų žemės ūkio krizis vėl privedė prie agrarinės apsaugos, kurios ėmėsi daugumas valstybių, išskyrus Angliją. Vargiai kuris kitas ūkio politikos klausimas yra sukėlęs tiek smarkių ginčų, kaip šis. Perdaug jau aiškus šių muitų žalingumas platiems maisto produktų vartotojų sluoksniams, kad nesukiltų prieš juos vartotojų masė ir neįsikištų čion politinės partijos. Tiesa, reikia konstatuoti, jog atsimetimui nuo laisvų mainų moderniniame ūkyje yra padarę pradžią ir sprendžiamą žingsnį dažniausiai pramoniniai muitai. Bandykime tad išanalizuoti agrarinių muitų padarinius.

2. Ar galima laukti pakilsiant vidaus kainas žemės ūkio produktams? Pagal aukščiau formuluotas taisykles, šitai įvyks tada, kai reikalavimas yra didesnis už vidaus gamybą ir delto turi būti užsienio patenkintas, ir kai iš antros pusės, paklausai

svarbiausioms javų rūšims bendrai yra neelastingi[1] t. r. jog kainų pakilimas visiškai nemažina, ar bent tik labai nežymiai temažina vartojimą. Svetimas importas būtinai reikalingas daugumoje pramoninių valstybių, o kai kur ir agrariniuose kraštuose, kaip štai Italijoj ir Austrijoj. Įvežimas pigiomis kainomis savaime yra galimas tol, kol tebėra kraštų su ekstensyvia kultūra. Ilgą laiką jis dar galės eiti plačiu mastu, nes moderninės susisiekimo priemonės sujungia naujokinius kraštus su pasauliniu ūkiu. Javai kai tik yra pasaulinės prekybos prekė; bet ir gyvulių bei augalų produktams aplamai vis randasi naujų gamybos sričių. Nežiūrint į susisiekimo apsunkinimą, atstumui didėjant, šiuo metu vis dar yra pakankamai laisvos žemės ir delto galimi nuolat pigūs pasiūlai, tuo tarpu kai senesnius kraštus veikia progresyvinių kaštų dėsnis. Čia mes turime aukščiau nagrinėtąjį I b atvejį.

Muitas tad reliatyviai pabrangina vidaus gamybą ir, būtent, tiek, kokia muito suma prisideda prie pasaulinės rinkos kainų (Tuo tarpu čia paliekame nuošaly tą atvejį, kada muitais apsaugotasis kraštas turi pirkimo monopolį tam tikriems žemės ūkio produktams, kurie kitur neranda rinkos). Dėliai to dabar neišvengiamai turės pabrangti visa vidaus kaina javams. Nėra jokios prasmės to neigti, nes tai ne tik logiškai būtina, kai paklausai prašoka vidaus pasiūlus, bet ir faktai nekitaip rodo[2]. Patį muito mokestį importo sumai gali tam tikromis aplinkybėmis sumokėti užsienio importininkas: tada, būtent, kai jam ypatingai rūpi iškišti prekė šiame krašte ir eventualiai reikia bijoti, jog antraip šios rinkos jis netektų. Šitai interesuoja daugiausia iždą ir turi reikšmės finansams,

---

[1] Elastingumo terminą pirmiausia sąmoningai pritaikė Marshall'as, paskum jį dažnokai naudojo Pigou ir iš čia jis yra perėjęs į bendrąjį vartojimą (plg. apie tai: Salz, Begriff der Elastizität, Arch. f. Sozw. 1927. „Paklausų elastingumas" vadinamas toksai, kada kainoms kylant paklausai tolygiai mažėja, o kainoms krintant, jie atitinkamai didėja. Taigi, čia yra proporcionalė reakcija: taip bent formuluoja Marshall'as, Principles, psl. 174). Galima tačiau vadinti „elastingais" tokius paklausus, kurie turi funkcionalinį sąryšį su kaina, nors čia ir nebūtų proporcionalumo; jo dargi dažniausiai ir nebus. Neelastingi arba stangūs paklausai yra tokie, kurių svyravimai žymiai atsilieka nuo kainų kitimo dydžio. Kad pasiūlų elastingumas produkcijos srityje negali eiti paraleliai su kainų kitimu, į tai tekste buvo dažnai nurodinėta.

[2] Javų kaina Vokietijoj buvo aukštesnė už pasaulinės rinkos kainą laikotarpy 1892—1905 m. vidutiniai 3,50 mrk., paskum 5 markėmis. Tai biržos kainos; prie jų prisideda dar individualiniai frachtai, tuo būdu lokalinės pardavimo kainos išeina, berods, kiek kitokios.

bet ne tautos ūkiui. Nes juk pastarajam svarbu klausimas, ar visa vidaus kaina pakyla muito suma. Į šį klausimą tenka, be abejojimo, atsakyti teigiamai. Tik tiek, kad ypatingai gerų vidaus derlių laikais ne visas muito dydis pasireikš kainoje. Ta pati išdava turės būti ir kitų žemės ūkio gaminių atveju, taigi pirmiausia gyvulinių maisto produktų (pieno produktų, mėsos, riebalų) t. y.: visur ten, kur reikalavimas normaliais laikais prašoka vidaus gamybą. O šitai teks pasakyti apie svarbiausius gyvulinius maisto produktus, padidėjus miesto ir pramonės gyventojų skaičiui. Tatai liečia taip pat ir žemės ūkio gamybos priemones, ypačiai pašarus ir trąšas, kurių kaina paprastai pakils maždaug sulig muito dydžiu virš pasaulinės rinkos kainų. Karteliniai sąryšiai ir susitarimai del žemės ūkio produktų savaime vargiai yra galimi. Tiesa, turės būti diferenciacija pagal derliaus išdavas; geram derliui esant, kainų pakilimas greičiausiai nepasieks viso muito dydžio, gi nepakankamo derliaus atveju kainos pabrangs maždaug visa muito suma. Berods, yra skirtumo tarp šių produktų ir javų kainų: ši dalis maisto produktų vartojimo, turėdama elastingus paklausus, bus juo labiau siaurinama, juo kainos aukščiau kils. Šitai turėtų būti kai tik daugumos gyvulinių maisto produktų atveju: kylant kainoms, jų vartojimas arba iš viso sumažinamas arba imama vartoti vietoj geresnių menkesnės kokybės, taigi, vieton geresnės mėsos prastesnę, vieton sviesto margariną, ir net vieton duonos bulves. Dėliai šių paklausų elastingumo produktų kaina čia, reikia manyti, kils mažiau, negu ten, kur paklausai neelastingi: pigesnių maisto produktų kainoms prisidės visas muitas, tuo tarpu brangesniųjų kainos pakils šiek tiek mažiau, ne per visą muitą.[1]

3. Teisinga tai, kad muitas nelygiai paliečia atskiras žemės ūkio šakas, taigi ir nauda iš kainų pakilimo joms nevienoda. Iš javų muito smulkusis ūkininkas tiesiogiai maža turės naudos, mažiau negu stambusis ūkis. Pirmajam tenka pačiam prisipirkti javų ir, žinoma, dabar brangesnėmis kainomis. Pastarasis gamina jų perteklių ir atitinka-

[1] Tai yra atvirkščias Kingo dėsnis, kurs sako, jog nederlius veda į viršproporcionalį javų kainų kilimą; jo pamatavimą žiūr. Eulenburg, Preisbildung in der modernen Wirtschaft, G. d. S. IV t. 282 psl.

mai turi iš muito naudos. Arba, imkime vėl iš vienos pusės muitą pašarams, iš antros pusės muitą gyvuliams bei mėsai. Jei pašarai įleidžiami laisvai, tai iš to turės naudos gyvulių augintojas smulkiame ūkyje, nes jis paprastai visų pašarų turi prisipirkti. Bet, antra vertus, jam bus naudingas apdėjimas muitais gyvulių produktų, ar tai mėsos, kiaušinių, sūrio ar sviesto, lygiai kaip ir daržovių bei vaisių, nes tais produktais remiasi visos smulkiojo ūkio išgalės. Tikrai tad muitas javams reiškia daugiau stambiųjų ūkių apsaugą, o muitas gyvuliniams maisto produktams gina daugiau smulkiuosius ūkininkus. Pirmasai lengvai duoda diferencialinio pelno stambiosioms įmonėms, kurios pasinaudoja brangiomis javų ir pašarų kainomis, tuo tarpu kai smulkioji įmonė kai tik del to turi dirbti pabrangintais gamybos kaštais. Kadangi stambusis žemės ūkis visų pirma yra kapitalistinė įmonė, tad šitai reiškia žemės rentos padidinimą. Nuo Ricardo laikų tatai atrodė ypačiai neteisinga, tarsi visuomenės dovana jau ir taip privilegijuotiems stambiųjų žemininkų sluoksniams, ir nuo seniai jau iš to buvo daromas stiprus argumentas prieš javų muitus.

Tačiau šis privilegijavimas anaiptol dar neturi reikšti priekaišto pačiai sistemai. Nes juk miestų ir pramonės gyventojus daugiausia aprūpina javais agrarinio pertekliaus sritys, taigi, kai tik stambiosios įmonės. Jos turi tad atlikti tam tikrą funkciją tautos ūkio apyrūpoje. Smulkioms ir vidutinėms įmonėms, gal būt, pačioms reikia pirkti ar importuoti javų. Jų padidėjimas neišsprendžia maitinimo problemos daugėjantiems pramonės gyventojams. Nes kai tik del javų gamybos sumažėjimo savajame krašte galėtų pakilti pasaulinės rinkos kaina; iš to susidarytų žemės renta ar būklės renta užjūriniams stambiesiems žemininkams. Antra vertus, del savitarpiško pareinamumo javų kainos atsilieps ir kitiems agrariniems produktams. Tobulinamųjų žemės ūkio gaminių, lygiai kaip žvėrienos, paukštienos ir žuvų kainos pakils, nors ir ne tiek, kaip javų. Kainų sąraišumo dėka vyksta perslinkimo ir perkrovimo procesas, bent jau tiek, kiek paklausai lieka neelastingi. Bet kai vidaus paklausai elastingai reaguoja į gyvulinių maisto produktų kainas, tada jie sumažėja žymiau, negu kainos savaime pakyla. Todel šių produktų kainos nepabrangs visa muito suma ir aplamai atsiliks nuo javų kainų kilimo. Šitai ir vėl reiškia,

jog smulkus ūkininkas negali turėti lygios naudos iš muitų ir kainų padidėjimo.

4. Kas gi įvyks, jei prileisime, kad visų ar bent dalies agrarinių produktų kainos pakilo ir, kadangi vidaus pasiūlai yra nepakankami, tarysime visą vidaus gamybą galint būti parduotą pakilusiomis kainomis? Parduoties sumažėjimas, dėliai paklausų elastingumo kainoms kylant, palies daugiausia svetimų produktų importą. Jiems tad eitų nenaudon paklausų sumažėjimas, tuo tarpu kai savojo krašto gaminiai visiškai galėtų būti parduoti ir pakilusiomis kainomis. Tada bus mažiau importuojama užsieninių maisto produktų, jų vartojimas sumažės. Ši alternatyva, kad paklausų elastingumas daugiausia pakerta užsienio dalyvavimą, bet nelabai teliečia vidaus pasiūlus, tenka prileisti kaip galimoji.[1] Išvadoms tatai yra svarbu. Tai reiškia, jog ūkininkai tikrai gauna didesnių pajamų muito apsaugos dėka ir tai iš pradžių, rodos, visu muito dydžiu. Pasekmė visų pirma ta, kad didėja žemės ūkio gyventojų pajamos ir perkamoji galia tiek kitiems agrariniams produktams, tiek pramonės gaminiams. Štai kas turima pirmiausia galvoj ir kas iš tikrųjų gali įgyti didelės reikšmės: visų žemės ūkio grupių pajamų padidėjimas, kad ir nevisų lygiai.

Antroji pasekmė bus ši: didesnis r e n t o s saugumas ir prieaugis, o tuo pat p a d i d ė j ę s k a p i t a l o d a r y m a s žemės ūkyje. Šitai teisingai įžvelgė R i c a r d o; tai buvo ir svarbiausias priekaištas agrariniams muitams. Čia yra ta garsioji „dovana“ stambiesiems žemininkams, apsaugos „neteisingumas“, nelygiai paskirstąs naudą. Šis argumentas betgi nėra visiškai tvirtas, nes jis regimai perdaug nori įrodyti. Kapitalo darymas yra juk tautos ūkiui elementarinė būtinybė, nes be jo aplamai negalima jokia gamybos technikos pažanga: kiekvienas turto didinimas yra glaudžiausiai su tuo susijęs. Rentos darymo jokiu būdu negalima išvengti. Jis turės įvykti ir be muito, ne tik žemės ūkyje, bet ir bendrai. Tokie diferencialiniai pelnai privatiškai kapitalistiniame ūkyje ne tik neišvengiami, bet jie dargi būtinai reikalingi: juk jie yra stipriausis akstinas intensyvinti ir racionalizuoti įmonę. Taigi klausimas tik,

[1] Užsienis delto ir yra suinteresuotas, kad agrariniai muitai nebūtų įvesti, eventual, kad jie būtų sumažinti, nes, mažėjant vartojimui ar išsiplečiant vidaus gamybai, paklausai galėtų sumažėti kai tik užsienio javams.

kaip toji renta sunaudojama ir kokias funkcijas žemės renta ypačiai turi atlikti. Tai trečioji pasekmė: įmonės intensyvinimo ir didesnio darbo mokesčio galimumas yra artimai surištas su didesnėmis ūkininko pajamomis, su naujo kapitalo sudarymu pačioje įmonėje. Čia svarbu ne inėmimas svetimo skolintinio kapitalo, kurs pareina iš šalies, bet ta aplinkybė, kad pelnas tuojau tiesiogiai dedamas įmonėn ir tuo duodama pradžia savifinansavimui.[1] Kiekviena intensyvi įmonė reikalinga kapitalo investavimo. O savas kapitalas visada yra pigesnis už svetimąjį.

Iš tokio produktyvaus žemės rentos sunaudojimo gali tad būti naudos bendrai visam tautos ūkiui. Ar toks intensyvinimas tikrai įvyksta, tatai pareina nuo daugelio aplinkybių. Bet pats jo galimumas neginčytinas. Šis klausimas nepareina nuo to, ar privataus ūkio sistemoje iš tikrųjų gali būti garantuotas pelnas ir rentabilingumas, vadinas, ar čia turima t e i s ė s reikalauti apsaugos ir išlaikymo? Tokios teisės aiškių aiškiausiai n ė r a; kiekvienas savininkas pats turi pakelti riziką. Tegali būti vien tikslingumo klausimas, ar tautos ūkiui naudingiau kapitalo darymas, ar sumažinimas kainų maisto produktams. Kaip matėme, kiekvieno intensingumo padidinimas yra surištas su pelno perteklium bei kapitalo darymu. Ir žemės ūkyje rentos ir kapitalo darymas gali išeiti naudon bendrai visam tautos ūkiui; be šito būtų neįmanomas intensyvinimas, arba jis reikėtų bandyti svetimų kapitalų pagalba, antraip, turėtų įvykti perėjimas prie ekstensyvaus ūkio, nes tuo būtų čia įdėta mažiau kapitalo. Rentos ir kapitalo darymas yra intensyvios įmonės sąlyga: tik šitai įgalina savifinansavimą, nesigriebiant svetimo ir brangaus realinio bei apyvartinio kredito.

5. Tiesa, — ir tai yra svarbiausis argumentas prieš agrarinius muitus — kyla ne tik pati žemės renta, bet taip pat, dėliai didesnio nominalinio gavinio, atitinkamai kyla ir ž e m ė s k a i n a. Dabar turi būti kapitalizuotas didesnis gavinys, delto ir nominalinė žemės vertė didėja. Čia ir nurodoma, kad iš tokio žemės vertės didėjimo nėra jokios naudos paveldėtojui ir pirkėjui, o rentą susižeria tik pripuolamas žemės savininkas. Tuo tarpu naujasis žemės savininkas atsiduria nepalankioj pa-

[1] Šitai ypač išdėsto B r e n t a n o, Agrarpolitik, 2 leid. 1925, 7 §: Grundeigentum und Grundrente. Taip pat S t o l z m a n n, n. v.

dėty, kadangi jis savo gamybos priemones įgijo brangiai ir iš anksto, rasit, turi įskolinti žemę. O jei apsauginiai muitai pabrangina svarbiausiąją gamybos priemonę, tad jie negali ilgainiui didinti produktingumo: naujam savininkui gamybos kaštai pakyla, ir jis nebeturi jau iš to naudos. Šis argumentas, ypačiai pabrėžiamas ir vokiečių prekybos politikų, atrodo labai svarus ir įtikinamas. Nežiūrint į tai, jis šiandien diskusijoje daug mažiau begalioja.[1] Labiausiai del tos priežasties, kad žemės pardavimas nėra taisyklė, o tik išimtis žemės ūkyje; taigi vertės pakilimas tėra tik virtualinis. Jis galėtų įgyti reikšmės tik nuomininkams ir išmokant dalis atsitraukiantiems įpėdiniams. Be to, gavinio padidėjimas anaiptol neprivalo būti vien nominalinis; tikriau, ne tik galima, bet greičiausiai taip ir bus, kad ūkio intensyvinimo dėka renta virs padidėjusiu realiniu gaviniu. O tada didesnis gavinys, kurį žymi pakilusi žemės vertė ir perkamoji kaina, bus ir nuolatinis. Visa tad pareina nuo to, kam, būtent, sunaudojama renta. Jei ji įdedama įmonėn, tuomet jos veikimas naudingas visam tautos ūkiui; jei to nėra, tada darosi negalima įmonės racionalizacija.

Tolesnis nepalankus javų muitų rezultatas gali būti tas, kad del kainų pakilimo imamasi dirbti ligi tol bloga žemė, kuri tinka tik ekstensyviam ūkiui, pirmiausia, antai, miškinė žemė.

Įtraukiant šią žemę ir paverčiant ją dirva, turi kilti „paskutinieji kaštai." Betgi tautos ūkio grynasai davinys iš to nepadidėja. Nes vienas tik bruto gavinio padidinimas, neproporcionaliai kylant kaštams, tautos ūkio atžvilgiu nėra pateisinamas. Ir reikia pripažinti, kad toks netinkamų žemių įtraukimas neretai iš tikrųjų įvykdavo, kaip agrarinių muitų pasekmė.

6. Yra, berods, dar faktinis klausimas, ar intensingiau ūkininkaujama kainoms kylant, ar joms krintant. Areboe ir Brentano tikina, jog teisingas esąs pastarasis dalykas: tik žemos kainos spiriančios didinti pajamas, tuo tarpu kai, aukštoms kainoms esant, didėjančios vien konsumtyvės išlaidos. „Auklėjimas" įvykstąs žemų kainų atveju. Priešingas atvejis vedąs į tinginį ir apsileidimą; ūkininkui ypačiai reikia akstino, kad jis imtųsi pastangų. Jei šitai netgi būtų ir teisin-

[1] Senesnę pažiūrą atstovauja Brentano ir Dietzel'is, naujesnę — Harms, n. v. ir Beckmann, Weltwirtschaftliche Beziehungen der deutschen Landwirtschaft, 1926.

ga[1], tai vis delto kapitalo sudarymo faktas, kaip agrarinių muitų pasekmė, savaime liktų gana svarbus. Rentos „dovana“ galėtų vis tik būti naudinga tautos ūkiui, nes, pažangėjant technikai ir daugėjant gyventojams, jis nuolatos yra to reikalingas.

Su tuo nuosekliai rišasi ir antras klausimas, būtent: ar, didėjant žemės ūkio pajamoms ir darantis rentai, nepadidės taip pat ir darbo mokesčio fondas: ar nepakils drauge „paskutiniojo darbininko“ darbo mokestis? Dietzel'is, priešingai, čia tvirtina, jog kai tik laisvos prekybos atveju, paliekant nedirbamas blogesnes žemes, turįs pakilti darbo mokestis. Aišku betgi, jog tada šitai įvyksta, atimant duoną „paskutiniam darbininkui“. Greičiau atrodo visiškai galima, kad intensyvinant įmonę ir įdedant daugiau kapitalo, tikrai pakils kaip nominalinis, taip ir realinis žemės ūkio darbininko mokestis. Ir šitai vėlgi yra faktinos dalykų eigos klausimas, kurs vis delto reikia turėti galvoj. Tautos ūkiui tad bus naudos tik tada, kai didėjančios žemininkų pajamos ir kylanti renta paverčiama virš proporcionaliu žemės ūkio intensingumu, o ne jau vien iš patiės ekstensyvaus išplėtimo ir žemės pripirkimo. Nes blogesnių žemių įtraukimas nepadidina juk tautos ūkio gavinio. Priešingai, miškinės žemės plėšimas gali kai tik nukreipti nuo optimalinio naudojimo; ekonominis koeficientas t. y. santykis tarp įdėlio ir gavinio, pablogėja dėliai to bendrai visam tautos ūkiui.

7. Bet štai muito šalininkai labai dažnai iškelia kitą argumentą. Jei ūkininkų pajamos didėja, tai ūkininkai gali išplėsti padidėjusią perkamąją galią pramonės dirbiniams — tekstiliniams produktams, statybos medžiagai, įvairios rūšies padargams. Esant sunkiai žemės ūkio būklei ir nerentabilingai įmonei, susilaikoma nuo reikalingų pirkinių, net ir asmeninio pobūdžio, gi didėjant pajamoms, sustiprėja žemininkų ir ypač smulkiųjų ūkininkų paklausai. Ūkininko turtingumas, be abejo, svarbus dalykas, ne be reikalo pirmiausia tai konstatavo Quesnay ir fiziokratai; žemės ūkio perkamosios galios reikšmės anaiptol nereikia per menkai vertinti. Vienoks ar kitoks derlius tikrai sudaro svarbų konjuktūros momentą ir tai ne tik smukimas bei menkos pajamos, bet ypačiai kilimas,[2]

[1] Kaip jau minėjome kitoje vietoje, šios rūšies psichologinė dedukcija nieko nepasako. Tokiu būdu lygiai gerai galima įrodyti ir priešinga.

[2] Į šį saryšį pirmiausia yra nurodęs Dietzel'is, straipsn. „Ernten“, Hd. Staatswiss., 3 leid. III t. — dalykas, į kurį moderninis konjuktūros tyrimas turėtų kreipti daugiau dėmesio, negu ligi šiol tai buvo daroma.

kurs reiškia sustiprėjusius paklausus visokios rūšies pramoniniams gaminiams. Ta sąlyga žinoma, jei greta gero derliaus yra pamokamos kainos, ir tuo būdu faktinai didėja bendrosios pajamos. Galima tikrai sakyti, kad, įvedant agrarinius muitus, žemės ūkio pajamos paprastai didėja. Tada specialiniai ūkininkų paklausai išsiplečia kasdieninio vartojimo dalykams, lygiai kaip ir viso inventoriaus bei gamybos priemonių papildymui ir atnaujinimui. Kai tik žemės ūkio paklausai savaime yra labai elastingi, nes ūkininkai, būdami patys turto savininkai, iš bėdos apsieina be reikalingiausių dalykų, net ir nedasimaitina, o iš antros pusės, žinoma, pajamoms didėjant, labai žymiai išplečia savo efektyvinius paklausus. Čia einasi tuo, kas taip dažnai buvo vadinama „vidaus rinkos sustiprinimu“. Jis liečia kai tik gana žymią savo skaičium ir vieningą ūkininkų grupę. Vokietijoje ji vis tik sudarė 1895 m. dar 36% visų verslo žmonių, 1925 m., nepaisant bendro gyventojų sumažėjimo, dar 30%, Prancūzijoje 41%, Jungtinėse Valstybėse 26%.[1] Ji, rodos, tebelieka maždaug pastovi. Jos tad pajamų padidėjimas tektų įrašyti, kaip absoliutinis pelnas. Delto interesentai iš pramonės sluoksnių taip mėgsta nurodinėti į solidarumą produktyvinių interesų, kurie drauge esą ir laiduotos rinkos interesai. Ypačiai pabrėžiama didesnis patovumas, kurį duodąs šis vidaus rinkos laidavimas ir kurs esąs taip svarbus industrinės parduoties reikalui.

Betgi iš antros pusės, prieš šitai turėsime pabrangimą konsumcijos ir pragyvenimo visų miesto sluoksnių, tiek savarankiškų amatininkų, tiek valdininkų ir tarnautojų, tiek darbininkų. Čia reikia turėti galvoj trys galimumai: a r b a tų grupių nominalinės pajamos lieka pastovios, vadinas, sumažėja bendra perkamoji galia, a r b a piniginės pajamos padidėja tiek, kad perkamoji galia maisto produktams gali tesėti pabrangimui, arba, galop, pajamos iš dalies tesėja, iš dalies atsilieka. Duonos paklausai mažai elastingi, todel jos pabrangimas, nepadidėjus pajamoms, turės persimesti į kitų daiktų konsumcijos sumažėjimą. Jų vartojimas bus susiaurintas, perkant ton vieton

[1] Jungtinėse Valstybėse visiškai neproporcionaliai apsunkina tautos ūkį prekyba ir susisiekimas. Pagal paskutinį gyventojų surašinėjimą tose šakose dirba maždaug tiek pat žmonių, kaip ir žemės ūkyje, būtent, po 26%. Pramoninė racionalizacija čia būtinai reikalinga tam, kad kompensuotų neracionalų pabranginimą, kurį sudaro prekyba.

maisto produktus, kuriems dabar juk reikia daugiau išleisti. Ypačiai darbininko sąmata yra labai jautri mažiausiam maisto kainų pakilimui.[1] Todel, liekant toms pačioms pajamoms, atitinkamai turės mažėti perkamoji galia kitiems dalykams, arba pablogės pragyvenimas maisto atžvilgiu.

Šių sluoksnių paklausų sumažėjimas iš dalies, žinoma, liečia kitas prekes, negu tas, kurioms didėja žemės ūkio gyventojų paklausai, nes šie jau turi daugiausiai miestišką pobūdį; iš dalies betgi tai bus tie patys dalykai, kaip tekstiliniai produktai, butų įrengimas, rakandai, autuvas ir panašūs daiktai. Tų vartotojų paklausų susilpnėjimas labai greitai teks pajusti. Todel agrarinės perkamosios galios didinimas, jei drauge su tuo nepakyla žemės ūkio našumas, tereiškia tik jos perslanką miesto gyventojų nenaudon. Tautos ūkio atžvilgiu čia įvyksta tik kitokis paskirstymas, bet savaime dar nė kiek nesustiprinama vidaus rinka. Ta pati perkamoji galia nutraukiama nuo miestiečių sluoksnių, daugiausia nuo darbininkų, valdininkų, tarnautojų ir perkeliama žemės ūkio gyventojams. Tautos ūkiui betgi iš to nėra jokio pelno. Kitais atžvilgiais gali būti visiškai pageidautina šio tikslo pasiekti. Tačiau klaida būtų manyti, jog tuo — „sustiprinama vidaus rinka." Ši išvada bus tikra ta sąlyga, jei paklausai kasdieninio vartojimo maistiniams produktams yra reliatyviai neelastingi.[2] Nes tada juk neišvengiamai turės mažėti anų sluoksnių konsumcija kitose srityse, vadinas, perkamosios galios susilpnėjimas atsilieps kitoms prekėms. Todel visas procesas reiškia, berods, perslanką, bet anaiptol dar ne vidaus rinkos sustiprinimą. Čia visa pareina nuo to, ar, pabrangus dėliai muito žemės ūkio gaminiams, tikrai įvyksta intensingumo padidinimas, ekonominio koeficiento pakėlimas žemės ūkyje. Iš to ir tik iš to gali turėti naudos bendrai visas tautos ūkis.

8. Ligi šiol buvo prileidžiama, kad javų ir kitų agrarinių produktų muitai tiesiog perkraunami ant kainų, tad ir ant konsumcijos, kaip tas à priori atrodo numanu ir faktinai buvo įrodyta, tiriant agrarinių produktų kainų pakilimą muito krašte,

---

[1] Šis sąryšis plačiai išdėstytas Eulenburg'o, Die Bedeutung der Lebensmittelpreise für die Ernährung, žr.: Weyls Handbuch der Ernährung, III t. 1911.

[2] Paklausai maisto produktams keičiasi daugiausia sulig kokybėmis: kylant kainoms, susiaurinamas prabangos dalykų vartojimas.

palyginti su pasauline rinka. Kitaip, berods, išeina reikalas, kai darbininkai[1] ligi tol buvusį nominalinį darbo mokestį, kurio palikimas reiškia jiems pablogėjimą, bando padidinti tiek, kiek perkamoji galia maisto produktams yra nukritusi. Tai yra žinomoji Ricardo argumentacija. Jis prileido, kad tai iš tikrųjų turi įvykti ir tada darbo mokesčio padidėjimas perkraunamas toliau ant kapitalo pelno. Tačiau ši prielaida labai abejotina. Industrinių produktų verslamonės, kurias paliečia darbo mokesčio pakilimas, aiškiai turi parduoties ribas, jei jos del padidėjusio darbo mokesčio mėgintų savo ruožtu atitinkamai pakelti produktų kainas: jų gaminių paklausai iš tikrųjų yra daug elastingesni, negu maisto produktų. Delto jos aplamai ne taip lengvai nusileis darbininkų reikalavimams, o dar ypač smunkančios konjuktūros ir didesnio nedarbo laikais. Darbo mokesčio padidėjimas anaiptol neina automatiškai su maisto kainų pakilimu, kaip prileidžia Ricardo. Tikriau, čia reikės įtemptų kovų del darbo mokesčio, kurių laimėjimas toli gražu nėra tikras. Todėl darbininkų bandymai nustumti nuo savęs kainų pabrangimą nebūtinai jau turi pasisekti. Vis delto reikia skaitytis su galimumu, kad po kurio laiko šitai įvyks. Tada, geriausiu atveju, darbininkai bus atgavę pirmesnį gyvenimo standartą, bet neturės jokių pliusų; verslamonininkas tuomet bandys savo keliu padidinti produktų kainas. Tačiau del paklausų elastingumo nebus taip lengva to padaryti. Jei verslamonininkas padidina kainas, tada bendrai siaurėja parduotis ir mažėja pajamos. Dėliai to turės kristi verslamonininko pelnas. O kadangi asmeninė verslamonininko konsumcija ne kiek tereiškia bendroje sąmatoje, tad daugiausia nuo to nukentės ir sumažės industrinio kapitalo darymas. Šis tačiau del kitų priežasčių yra vėlgi pageidaujamas ir tiesiog būtinas.

Iš antros pusės, verslamonininkas bijo, ir dažniausiai ne be pagrindo, kad visiems tiems gaminiams, kurie susiduria užsieny su konkurencija, eksportas bus dėliai kainų pakilimo apsunkintas, ar ir visai pakirstas. Šitai būtų žalinga visam tautos ūkiui. Pramonės šakos, gaunančios dabar viduje sustiprintų paklausų iš žemės ūkio, vargiai bebus tos pačios, kurių užsieninė parduotis atsiduria pavojuj ir mažėja. Delto šios

[1] Tas pat, žinoma, liečia ir valdininkus bei tarnautojus.

parduoties menkėjimas sumažins darbininkams darbą bei laisvas jų pajamas ir susilpnins taupomąją galią. Tiesa, įvykęs ar gresiantis nominalinio darbo mokesčio pakilimas daugeliu atvejų galima p r i s i v y t i ar net p r a l e n k t i įmonių pagerinimu ir patobulinimu. Bet tai toli gražu nėra tikra. Todel javų muitas visados sukeldavo didelių abejojimų kai tik industriniams verslamonininkams, ypač kai jie būdavo suinteresuoti eksportu. Mat, padidėjusią parduotį agrariniams pirkėjams atsveria, viena, sumažėjusi parduotis miesto gyventojams, ir antra, pavojus eksportui. Berods, pačios pramonės interesai čia yra gana skirtingi: tos šakos, kurios maža parduoda užsienin, nelabai tepaisys eksporto argumento, bet tosios, kurios yra stipriai suinteresuotos išvežimu, griežtai priešinsis agrariniams muitams ar bent jau sieks juos sumažinti. Socialekonominių atžvilgiu sprendimas čia daug pareina nuo krašto struktūros, žiūrint, kiek jam svarbus yra eksportas. Jei, didėjant industrializacijai, vis daugiau reikalaujama pirminių medžiagų, tada eksporto argumentas vaidina svarbią rolę.

9. Aplamai tad agrarinės apsaugos perkrovimas, pakylant kainoms, bus neišvengiamas visais tais atvejais, kada kraštas privalo importuoti, savoji gamyba nepakankama ir, iš antros pusės, paklausai maža tėra elastingi. Štai delko, mažėjant reikalingųjų gyvenimui prekių pasiūlams, kainos pakyla d a u g i a u, negu tie pasiūlai sumažėjo, vadinas, brangsta virš proporcionaliai: iš to aiškėja senasis K i n g'o dėsnis. Mat, egzistencijos reikmenų paklausai labai mažai elastingi. Perkrovimo procesas blogiausiu atveju baigiasi tuo, kad našta palieka ant pečių, nepajėgiančių toliau jos nustumti, o geriausiu atveju išeina tolydinis viso kainolygio pakylimas iš šios pusės. Bet tautos ūkiui naudos bus tik tuomet, kai tas kylimas gaunama a t s i g r i e b t i, intensyvinant įmonę ir pakeliant našumą. Agrarinės apsaugos muitai tik tada padidina realinę perkamąją galią, jei sustiprinamas žemės ūkio koeficientas: pagerinant įmonę, prisitaikant prie optimalinės gamybos, didinant intensingumą. Tik tada, bet anaiptol dar ne del vieno tik perkamosios galios perslinkimo. Ans rezultatas tikrai gali būti pasiektas, kai palengvinama agrarinio kapitalo susidarymas, vadinas, kai įvyksta tariamai neteisingas rentos prieaugis. Bet vien tik perkamosios galios perslanka nuo vieno sluoksnio ant kito

nepadidina dar tautos ūkio turto. Tai socialinis procesas, kurs del tam tikrų priežasčių gali būti pageidaujamas, bet iš antros pusės dažnai vėlgi laikomas neteisingu. Visi nusakytieji procesai vyksta, esant izoliuotiems ir gryniems agrariniams muitams, kuriuos mes ligi šiol ėmėme svarstymo pagrindan.

10. Pagaliau, paskutinės pastabos tenka padaryti kai tik del žemės ūkio įmonių intensyvinimo ir stiprinimo. a) Ar agrarinės apsaugos dėka nebus paskatintas ekstensyvus javų ūkis, nustelbiant intensingesnį pieno ūkį ir maišytąjį ūkį, taigi, vadinam. „patobulinamąjį ūkį? b) Ar „paskutiniosios įmonės" kaštai kai tik del intensyvinimo nepakils daugiau, negu padidės gavinys? Be apsaugos muitų blogesnės kokybės įmonė turėtų būti apleista ir tarytum nurašyta nuo tautos turto; beliktų tik tosios įmonės, kurių gamybos kaštai būtų mažesni už importuojančiųjų ekstensyvios žemės ūkio kultūros kraštų optimalinius paskutiniuosius kaštus plius transportas.

a) Pirmasai klausimas atrodo man nebūtinai jau esąs surištas su agrariniais muitais aplamai; jis visiškai pareina nuo technikinio jų sutvarkymo. Galima būti javų muitų priešininku, bet visai pritarti savo rūšies auklėjamam ar atauklėjamam muitui, kurs apsaugotų patobulinamąją žemės ūkio gamybą ir įgalintų imtis tam tikrų tos gamybos šakų[1]. Tada tektų laisvai įleisti, sakysim, pašarai ir ekstensyvios kultūros augalai, o už tat duoti apsauga tam tikroms gyvulių produktų rūšims, kaip štai pataria Esslen'as ir Aereboe. Ar šitai iš tikrųjų gali ir turi būti tokia forma pravesta, to nenagrinėsime, nes šiuo atveju kalbame tik apie principinius galimumus. Čia išeitų auklejimo ar atauklėjimo minties pritaikymas žemės ūkiui, ar bent tam tikroms žemės ūkio dalims. Žiūrint pačios įdėjos, tai turėtų reikšti laikiną tam tikrų vartotojų sluoksnių apsunkinimą, bet ne nuolatinį maisto produktų pabrangimą. Klausimas tik ar šiam „auklėjimui" kai tik ir tinka muitas, kurs paprastai taip sunku vėl panaikinti, ar ne verčiau kitos kurios priemonės?

---

[1] Tą mintį pabrėžia Esslen, Die Fleischversorgung des Deutschen Reiches, 1912; toliau, Aereboe, Agrarpolitik, 1928. Pastaruoju metu Harms, Zukunft der deutschen Handelspolitik ir to pat. Gegenwartsaufgaben der Handelspolitik.

b) Kitaip yra dalykai su antruoju priekaištu, jog muitų apsaugos dėka įtraukiamos darban tokios įmonės, kurios gali dirbti tik aukštesniais produkcijos kaštais ir be muitų visai nepajėgtų egzistuoti. Intensyvinimas ir gavinio didinimas iš tikrųjų turėtų pakelti „paskutiniosios įmonės“ kaštus; šitai tektų laikyti nenaudinga produktyvinių jėgų paskirstymui tol, kol galima įsivežti iš užsienio pigesnių maisto produktų. Progresyvinių kaštų dėsnis turės veikti kai tik intensyvinimo atveju ir šis išsimokės tik tada, kai javų kaina pasieks atitinkamo dydžio. Berods, pritrūkus ilgainiui pigaus užsieninio importo ir pereinant nuo ekstensyvios kultūros prie intensyvios, šitai turėtų ir be to įvykti išrutulos eigoje, ir pasaulinės rinkos kainos kylimas būtų neišvengiamas. Bet tuo laiko tarpu, ligi naturalinis išrutulos procesas prie to prives, čia teks pakelti brangesnių kaštų auka. Nes reikia turėti galvoj šitai: žemės ūkyje pasiūlai yra absoliučiai neelastingi, ar bent tik labai mažai elastingi — sykį investuotas kapitalas čia visiškai negali, ar tik labai sunkiai tegali būti išimtas ir kur kitur įdėtas. O ypač tai bus tuo atveju, kai imama darban tokia menkoji žemė.

Šis priekaištas, kaip man atrodo, yra teisingas ir savaime jo atremti negalima. Čia turėtų tada ateiti pagalbon kiti samprotavimai, kurie pateisintų didesnius kaštus ir žemės kultūros intensyvinimą krašte. Sakysim, šitokie: (1) tuo duodama darbo gyventojų pertekliui, kuriam šiaip jau sunku būtų rasti kitas kuris užsiėmimas. (2) Išvengiama nuostolio žemės kapitalo, įdėto į žemės ūkį ir perėjimo prie ekstensyvios kultūros; tuo būdu čia būtų pritaikytas ketvirtasis S m i t h'o argumentas, kurį pripažino ir R i c a r d o.[1] (3) Antraip, mažėjant agrarinei gamybai, reikėtų už maisto produktų įvežimą mokėti kitu eksportu, o jo sudarymas vėlgi yra gana sunkus ir toli gražu netikras. Pagaliau (4), į žemės išnaudojimą tenka žiūrėti kaip į rezervą, kuris turi būti laikomas, numatant, kad ateity vel pasireikš kainų kylimo tendencija ir tada labai galima laukti naujo rentibilingumo. Ši r e z e r v o l a i k y m o mintis bendrai atrodo vaisinga. Bet tas principas tegali būti tik ribotai pritaikytas, daugių daugiausiai ten, kur einasi krašto žemės turtais.

[1] R i c a r d o savo diskusijoje su M a l t h u s'u 1815 m. pabrėžė kapitalo nuostolį žemės ūkyje dėl žemų javų kainų ir delto reikalavo tik palengva mažinti javų muitus.

IV. Pramonės apsauga muitais.

Pramonės muitai toli gražu nebuvo tiek tyrinėjami, kaip agrariniai muitai. Klasikų teorijoje šis klausimas vaidina antraeilį vaidmenį, o ir šiaip jis buvo posūniškai traktuojamas: grynai praktiški interesai ėmė viršų. Iš raštų pažymėtina: Taussig, International trade; Marshal, Industry and Trade, 1925; Eulenburg, Probleme der deutschen Handelspolitik, 1925; Schönebeck, Zoll und Inlandspreis, 1927-8; Kuntze, Zollzweck und Zollwirkung; 1928; šiaip jau anksčiau minėtieji Schüller'io ir Gruntzel'io veikalai.

1. Muitai pramonės dirbiniams savaime yra senesni, negu agrariniai muitai. Juk merkantilistinė praktika buvo įvedusi daugelį importo suvaržymų, nes ji del finansinių ir populiacionistinių priežasčių dėjo didžiausios svarbos pramonių sukūrimui: kai tik tais suvaržymais ir buvo siekiama „auklėjimo" tikslų. Moderninė pramonės išrutula juos vėl ryškiau iškėlė. Mes jau esame nurodę, kaip čia pradžią padarė Jungtinės Valstybės, kur Sir William Hamilton anksti surado pramonės auklėjimo idėją. Todel aplamai agrarinės valstybės paprastai naudojasi muitų priemone, norėdamos pasiekti to tikslo. Pramoniniai muitai užima visur pirmą vietą tarptautinėje muitų politikoje, jie sudaro svarbiausį tarifinių sutarčių turinį. Apie juos sukasi ilgametinės derybos; jau vien skaičiaus atžvilgiu jie apima daugumą muitų tarifų pozicijų, nors visuomenės interesas daugiausia nukreiptas į maisto produktų muitus. Depresijos laikais prispirtinai reikalaujama didesnės industrinės apsaugos, norint rezervuoti rinką savajai pramonei. Nurodoma į skaičių darbininkų, dirbančių atskirose šakose, kad tuo parodžius, kokios turėtų būti pasekmės, jei del svetimos konkurencijos tektų atleisti nuo darbo tie darbininkai. Nors tai ir yra tik laikinis pamatavimas, bet vis delto prekybos politikos istorijoje šitai vaidina gana didelę rolę, kaip paskutiniais metais pasirodė ypačiai Anglijoje. Pramonės apsaugai pateisinti pastaruoju laiku iškeliamas aikštėn naujas momentas, būtent, dumpingas įvairiomis jo formomis. Apie tai jau esame aukščiau kalbėję. Įvairios muitų formos ir muitų skirstymai išsidirbo kai tik iš pramoninių muitų. Čia reikia turėti galvoje, jog negalima izoliuotai kas sau nagrinėti atskirų pramoninių muitų. Yra aiškus savitarpinis kainų pareinamumas (interdependencija) — svarbiausioji priežastis, delko vienas muitas taip lengvai iššaukia ir kitus muitus. Produktyvinių jėgų paskirstymui lemiamos reikšmės turi bendras visų pramoninių muitų veikimas. Vi-

sai galimas daiktas, kad atskiros pramonės šakos tikrai nepajėgia išsilaikyti be apsaugos bei paramos, ir muito reikalingumas sekasi „tiksliai“ įrodyti. Bet vis tik šitai anaiptol dar neišsprendžia klausimo, ar toks išlaikymas pateisinamas, žiūrint bendrosios krašto ekonomijos, ar eksporto interesai neina kita linkme, negu lig šiol. Štai kas svarbiausia ir yra prikiština tai metodei, kuri imasi dialektiškai pamatuoti atskirų pramonių muitus. Šituo būdu išleidžiama iš akių esminis dalykas, būtent, optimalinis produktyvių jėgų išnaudojimas. Tai atrodo man svarbiausis priekaištas, kurs tenka padaryti įžymiausiam moderniniam protekcionizmo teoretikui Ričardui Schüller'iui[1].

Pramoninių muitų klausimas delto daug sunkesnis, negu agrarinių muitų, nes čia dažnai turime reikalo su elastingais pasiūlais, o taip pat dažnai ir su elastingais paklausais; priešingai žemės ūkiui, kapitalas čia nesurištas, t. y. jis, tarytum, gali būti perkeistas ir perrikiuotas. Tai turi pagrindinės reikšmės ir konkurencijai. Bet štai, kai tik moderninėje išrutuloje stambiosios pramonės, kaip siūlovo, o taip pat ir dalyje paklausų, labai įstabiai pasireiškia ir priešinga tendencija. Į ją tenka atkreipti ypatingo dėmesio, nes abeji, ir paklausai ir pasiūlai, skirtingai reaguoja į kainų kitimą. Modernines išrutulos sąlygose vienos dalies stambiosios industrijos pasiūlai yra nebeelastingi, kitos dalies elastinti; taip pat ir paklausai reaguoja nevienodai. Štai delko mes pramonės muitus ir nagrinėjame atskirai.

2. Muitais norima svetima konkurencija tam tikroje specifinėje sritije arba visiškai atkirsti (a), ar bent tiek pakelti pasiūlų kaina, kad visados galėtų išsilaikyti savoji paskutiniojo producento gamyba (b). Arba, pagaliau, čia turima tikslo gauti eventualinį muitą, kurs apsaugotų nuo staigaus svetimos prekės įsiveržimo vidaus rinkon (c). Pirmojo tikslo pasiekiama prohibityviniais muitais, kurie yra tiek aukšti, kad svetimas importas negali įsiskverbti, pastarojo — vadinamais atsargos muitais, kurie turi vesti į realinį ar virtualinį kainų pakylimą. Išoriniai tai gali ir nekristi į akis, nes tuo, gal būt, užkertamas

[1] Svarbiausias priekaištas Schüller'iui, man rodos, yra tas, kad jis visados nagrinėja tik atskiro muito teisinimą, o ne bendruosius muitų padarinius, ir ypač neištiria, kaip atskirų muitų visuma pagaliau veiks kainas. Šitai berods rišasi su Austrų mokyklos kryptimi, kuri nežino kainų interdependencijos, kaip problemos.

kelias kainų kritimui. Tai yra vadinamieji „eventualiniai muitai," t. r. tokie, kurie tampa realiniai tik tada, jei užsieniniai konkurentai pasiūlo dar žemesnėmis kainomis, negu paskutinieji savosios gamybos kaštai, esant laisvai konkurencijai. Taigi čia dalykai daug sudėtingesni, negu su agrariniais muitais. Mes imsime spręsti ir vėl tris atvejus: kai savosios gamybos pasiūlai yra permaži, lygūs, ar perdideli vidaus pareikalavimui. Tuo tarpu, norėdami „grynai" ištirti padarinius, industrinio dumpingo klausimą paliksime nuošaly.

Kad užsienis „neša" muitą — tatai labai gali būti ir iš tikrųjų gana dažnai pasitaiko. Čia remiamasi žinomuoju argumentu, jog gamyba juo pigesnė, juo įmonė platesnė. Kadangi pasaulinės rinkos kainos nusistato nepareinamai nuo savųjų gamybos kaštų, todėl reikia taikintis prie užsienio kainų. Vis dar esą geriau parduoti pigiau, negu visiškai neparduoti. Labiausiai delto ir svarbu esą „nepertraukti biznio", nes antraip, ir esant išsimokančioms pasaulinės rinkos kainoms teks likti tiesiog atkirstam; santykių su užsieniu negalima improvizuoti ir sulig noru užmegzti ar nutraukti, o tenka jie laikyti ir neišsimokančiomis kainomis. Tačiau mes tolesniuose nagrinėjimuose paliksime nuošaly pigesnių pasiūlų klausimą, nes šiuo tarpu mums kas kita rūpi. Pramoninių prekių vidaus pasiūlams prašokant paklausus (vadinas III atveju), muitas, rodos, visiškai nebus jaučiamas, kol viduje yra laisva konkurencija. Čia kainos nusistatys sulig kaštais paskutiniojo gamintojo, kurs dar gali tiekti rinkai; tada susidarys lygsvara. Net ir auklėjamasis muitas Listo prasme, sakysim, tam tikroms prekių kokybėms, tik iš pat pradžios turėtų veikti pabranginamai: toliau, pritraukiant čion daugiau kapitalo, didesni pasiūlai savaime vestų į vidaus kainų sumažinimą. Muitas tad ištikrųjų šiuo atveju atrodo nepabranginąs kainų, o reiškiąs tik kapitalo ir darbo apsaugojimą nuo kiekvienos atsitiktinės ar nepadorios konkurencijos. Pastaruoju laiku ypač dažnai pabrėžiama, jog toks muitas neturįs reikšmės kainų dydžiui. Jis esąs tik eventualinis muitas, saugojąs nuo ūmaus kainų numušimo ir vidaus rinkos užtvenkimo svetimomis prekėmis, nuo užsienio „iškrovų" („Ablagerung"). Taip štai, Vokietijoje muitas chemikalijoms, arba aliejiniams produktams, arba tekstilinėms prekėms visiškai neatsiliepiąs kainoms, nes čia didesni pasiūlai numušą kainą

ligi paskutiniųjų kaštų, kurie turi būti daromi reikalavimui patenkinti. Aišku tačiau, jog šį eventualumą turėsime tik ten, kur iš tikrųjų vidaus pasiūlai yra didesni už paklausus ir nėra kartelių ar atskirų įmonių monopolinio rinkos valdymo, arba susitarimų dėl kainų. Pastaruoju atveju visa argumentacija sugriūva. Tų organizacijų uždavinys — vieningai nustatyti produktų kainos ir tuo nuslopinti pati vidaus konkurencija. Tada Fridricho Listo prielaida jau nebeatitinka, nes juk, karteliams susaisčius kainas, konkurencija pašalinama. Tiesa, ir tebesant vidaus konkurencijai, kainos muitų dėka gana dažnai laikosi aukščiau pasaulinės rinkos kainų; tuo jos sumažina viduje pardavimą tokių prekių, kurių paklausų elastingumas opiai reaguoja į kainos pakilimą. Tada parduotis viduje yra „saugi“, ir galima pigiau parduoti užsieny. Būtina sąlyga čia, žinoma, yra ta, kad muitai būtų pakankamai aukšti ir duotų galimumo dirbti brangesniam „paskutiniam gamintojui“. Taigi čia pareina nuo muito dydžio: kiek vidaus kaina susilygins su pasaulinės rinkos kaina, kiek ji pakils aukščiau jos. Bet šį „paskutinį gamintoją“ kai tik išlaiko muitas.

Kitaip yra dalykas su pramonine apsauga tuo atveju, kai pasiūlų neištenka paklausams ir šiuos tik iš dalies tegali patenkinti vidaus pramonė. Taip yra naujuose kraštuose, kurie dar neturi savosios pramonės; šitai galima pasakyti ir apie daugelį kokybinių prekių, kurių viduje arba visiškai negamina ar tik netobulai tepagamina. Toliau šis atvejis pritaikomas ten, kur vidaus gamyba dėliai aukštų kainų negali reikalavimo patenkinti ir, atpiginus dirbinius, galėtų būti daugiau parduota; pagaliau ir ten, kur sulig konjunktūros kylimu paklausai elastingai išsiplečia aukštyn; visais šiais atvejais muitas apsaugo vidaus pramonę, neleisdamas nukristi vidutinei kainai, kuri čia išeina lygi užsienio kainai plius frachtas plius muitas. Dumpingo klausimą ir čia atidedame į šalį.

Berods, galimas daiktas, kad anapus apsaugotosios rinkos, vadinas, užsieny, tos pačios prekės kaina nukris žemiau, negu ji būtų, esant vidaus rinkai atvirai. Į tai mes jau anksčiau esame nurodę. Kokia čia priežastis? Muitas veikia užsienį gamintoją taip, tarsi rinkoje pasirodytų silpnesni paklausai (būtent, susilpninti per muito dydį), kurių vis tik nesinorėtų išleis-

ti iš rankų. Tam tikromis aplinkybėmis teks su tuo skaitytis ir sumažinti kainas. Kiek tatai iš tikrųjų galima, pareina nuo faktinojo dalykų būvio, nuo užsieninės konkurencijos sąlygų, bet taip pat nuo vidaus kainos bei muito dydžio. Šitai įvyksta ypač tada, kai daugelis kraštų paseka tuo pat pavyzdžiu ir apsitveria muitais. Tuomet eksportuojantis pramonės kraštas eventualiai turi nuleisti žemiau, negu esant lygiai užtikrintai užsienio parduočiai. Tuo atveju kai tik pramoninių muitų suvisuotinimas iššauktų kainų kritimą pasaulinėje rinkoje ir tuo vėlgi duotų galimumo pramonės dirbinius importuoti. Pasekmė dažniausia bus ta, kad muitas tada atrodys „nepakankamas" ir bus didinamas tol, kol jis iš tikrųjų veiks prohibityviai. Dėl šios priežasties visados yra didelis pavojus, kad muitas pasirodys negana aukštas ir jis teks didinti, kad išlyginus kainų skirtumus[1].

3. Berods, muito veikimą visų pirma nulemia muito dydis. Yra tokių muitų, kurie veikia prohibityviai ir visiškai atkerta importą. Galima prileisti, jog šitai bus visados ten, kur muito dydis praneša 25—30% *ad valorem*. Šie muitai prilygsta importo draudimams. Tokių pavyzdžių yra nemaža; ypač Jungtinės Valstybės pasekė šiuo principu. Berods, vidaus kainos nebūtinai jau turi tada pakilti visa muito suma. Tikriau, čia tebegalioja bendrasis kainų dėsnis, pagal kurį laisvos konkurencijos sąlygose turi dar būti padengti paskutiniojo gamintojo kaštai. Svarbu tai, ar čia yra monopolinių arba monopoloidinių junginių. Jei jų yra, tada kaina mėgina lipti aukštyn; jei jų nėra, tuomet kaina, nepaisant muito, gali nedaug teskirtis nuo kitų kraštų kainų, nes apatinę kainos ribą sudaro paskutinieji kaštai; čia turime minėtąjį III atvejį. Tada paklausų elastingumas turės nulemti, kuri įmonė bus dar įtraukiama darban.

Kitas dalykas ten, kur muitas laikosi saikiose ribose, sakysim, neprašoka 10—15% *ad valorem*. Ten tarptautinė konkurencija savaime yra galima, kaip tai jau anksčiau nurodėme, bet vis tik ji bus apsunkinta. Importas, šiaip ar taip, bus nedidelis, nebent jau užsienis turėtų žymiai geresnes sąlygas. Tiesa, kai tik ši saikios apsaugos metodė neretai duoda savo-

[1] Kiekvienu atveju reikia apsvarstyti, kiek vidaus rinkos užtikrinimas padės išplėsti įmones ir tuo atpiginti pramoninę gamybą. Esant didesniam pardavimui ir laisvai konkurencijai, vidaus kainos galėtų kristi; įvedus muitus, to jau nebus.

tiškų rezultatų. Būtent, muitų dėka dažnai įvyksta tam tikros rūšies darbo pasidalinimas pramonės dirbinių gamybos srityje: specialiniai dalykai importuojami, nesiimant jų gaminti viduje. Iš to daros suprantamas ir tas šiaip jau nuostabus reiškinys, jog kai tik pramoniniai kraštai savitarpy yra geriausi pirkėjai vieni kitų produktų,[1] nors tam, rodos, priešinasi kai kurie muitai ir jie netgi laikas nuo laiko didinami. Priežastis čia gana aiški. Juk daugiausia industrinės valstybės ir gali paimti kitų industrinių dirbinių, o ne retai gyvenamieji agrariniai kraštai. Iš vienos pusės miesto gyventojai, iš antros — moderninė pramonė kuolabiausiai jų reikalauja, ar tai būtų elektros aparatai, matavimo instrumentai, cheminiai dirbiniai, ar automobiliai, įrankiai ir t. t. Šie produktai yra tiek specifinės rūšies, jog tik iš lygiai išsiplėtojusių kraštų tegalima nuolatos laukti paklausų. Bendrai pajamos iš pramoninių muitų, priešingai agrariniams muitams atrodo ne labai didelės. Vokietijoje prieš karą jos sudarė 8%, Šveicarijoj 20% ir tik Jungtinėse Valstybėse 49%. Tiek apie muitų įtaką kainoms aplamai.

4. Dabar pabandykime išsiaiškinti pramoninių muitų apsaugos padarinius. Prileisime, jog ta apsauga tikrai realizuojama, t. y. jog vidaus kainos šiokiu ar tokiu būdu pakeliamos ir užsieniniai gamintojai taip pat parduoda tik aukštesnėmis kainomis; šiuo tarpu antraeilis tėra klausimas, ar kaina pakyla visu muito dydžiu ar tik dalimi. Turėsime skirti keleta atvejų, charakteringų pramonės dirbiniams.

Kai paklausai elastingi (t. y. tokie, kurie jautriai reaguoja į kainas), gali sumažėti parduotis, bet, nežiūrint į tai, padidėti pelnas, kadangi kainų pakylimas su kaupu atpildo parduoties sumažėjimą (I atvejis). Arba, kai produktai būtinai reikalingi gyvenimui, paklausai savaime nesikeičia, tada silpnėja konsumcija kitų gaminių, kurie yra mažiau reikalingi, (II atvejis). Mažiau elastingi paklausai tenkinami sąskaiton labiau elastingų — procesas, kuris nuolat ir nuolat kartojasi, versdamas, antai, siaurinti prabangos reikmenis, arba pereiti

[1] Pavyzdžiu čia gali būti mašinos, cheminiai dirbiniai, elektrotechnika. Pabrėžtina, kad visų pramoninių kraštų mašinų eksportas daugiausiai eina vėlgi į kitus pramoninius kraštus. Tas pat galima pasakyti apie kitas dvi pramones. Plg. Tautų Sąjungos memorandumus: Pasaulinė mašinų industrija (Lange) ir monografiją apie cheminę industriją (Ungewitter).

prie blogesnių kokybių. Šitai reiškia netiesioginį nustūmimą ant kitų pramonių, kurių gaminiai dabar mažiau perkami ir tuo joms nuolatos kenkiama. Tačiau toks nustūmimo procesas turės tęstis ilgesnį laiką ir tik tolydžio bus jaučiamas. Tada apsaugotųjų pramonės dirbinių kaina kyla arba sąskaiton žemės ūkio, arba sąskaiton kitų pramonės prekių, kurių paklausai mažėja, ar, pagaliau, kokybės sąskaiton. Galimas tačiau daiktas, kad, esant tampriems paklausams ir drauge pabrangus dėliai muitų kitiems produktams, gyventojai neįstengs išlaikyti ligtolinio vartojimo, tada paklausai susiaurės maždaug tiek, kiek kainos pakilo. Tai vadin. elastingieji paklausai siauresne prasme. Čia įvyksta atstūmimas atgal ant producento (III atvejis), regimai nepalankiausi rezultatai pramonei. Pagaliau, gamintojas nepakelia kainos sulig muito dydžiu, bijodamas ką tik minėto atvejo, kada parduoties sumažėjimas atimtų jam daugiau pelno, negu jis turėtų naudos iš aukštesnės kainos, nes įmonė jam išsimoka tik didesnio masto gamybą varant. (IV atvejis). Šitai galėtų būti akstinas imtis techniškai-organizacinių įmonės patobulinimų, kurie padėtų atsigriebti gresiantį kainų pakylimą. Antrasis atvejis — dalinis nustūmimas ant kitų produktų, kurių dabar mažiau perkama — bus bene dažniausis. Šitai atsilieps ypačiai prabangos dirbiniams. Pagaliau, pirmasis atvejis, kada kainų pakylimas iš dalies tenka prisiimti vidaus vartotojams, gali vesti į eksporto padidinimą kai tik delto, jog įmonė tampa rentabilingesnė, nežiūrint į sumažėjusią parduotį. Vadinas, tada muitas netiesioginai prisidėtų prie užsienio prekybos sustiprinimo. Tokie atvejai gana dažni: taip štai, kada vidaus perdirbėjai turi brangiau dirbti ir delto perkelia savo fabrikaciją į užsienį, kur jiems tas pats gaminys išeina pigiau, atsimetant muitui.

5. Čia ypatingai svarbi yra viena aplinkybė — tai skirtingi gamybos kaštai toj pačioj pramonės šakoj krašto viduje. Muitų apsauga lygiai kaip ir karteliai išlaiko ir silpnesnes įmones, kurios šiaip jau del nepalankių sąlygų turėtų būti apleistos. Tuo būdu muitas reiškia kapitalo apsaugą daugiausiai tokių pramonės šakų, kuriose nusveria pagrindinis kapitalas. Padidintas rentabilingumas, sumažinta rizika — toki yra apsaugos padariniai; ir silpnesnės įmonės gauna išsilaikyti. Šitai gali iššaukti neproporcionalų kapitalo suplaukimą į apsaugotąsias šakas ir tuo iš dal. dirbtinę industrializaciją. Tolesnis

rezultatas bus įmonių išplėtimas ir iš to vėlgi persigaminimas, kurs dabar spiria ieškoti parduoties užsienyje. Toks dirbtinis pramonės išugdymas ir perkapitalizavimas labai gali įvykti kai tik delto, jog išsaugoma silpnesnės įmonės. Tiesa, ir laisvos prekybos laikotarpy esame turėję tokį perkapitalizavimą, kurs pasirodė perdidelis vidaus ir užsienio rinkai, kaip tai matyt iš Vokietijos išrutulos 70-siais metais (įkūrų metai). Bet iš antros pusės, kai tik moderninė muitų politika, saugojanti vidaus rinką, dažnai yra kalta tūlų pramonės šakų hipertrofija. Šitai aiškiai parodo tam tikri reiškiniai Jungtinėse Valstybėse, bet taip pat ir kituose kraštuose. Industrinės plėtros tempas Jungtinėse Valstybėse ir Vokietijoje tenka iš žymios dalies aiškinti muitų apsauga. Kai tik tuo, visai prieš industrinės apsaugos šalininkų norą, pagreitinama kapitalistinė išrutula, kuri šiaip jau būtų ėjusi lėčiau. Tada, gamybai peraugus vidaus paklausus, būtinai prireikia didinti eksportas ir užkariauti naujos rinkos, o šitai bematant veda į kainų numušimą[1]. Industrinio turto didinimas dažnai yra susijęs su neproporcionaliu kapitalo paskirstymu, kurį apsauga palaiko.

Industrinė kapitalo apsauga turi tad dvipusišką veidą. Iš vienos pusės — išlaikymas, pelno padidinimas, ir, gal būt, įmonės intensyvinimas; iš antros — kapitalo sutraukimas ir tam tikras perkapitalizavimas, kurs verčia plėsti gamybą ir veržtis užsienin. Panašiai, lyg kad darytume spaudimą į katilą ir draugе perkaitintume jį. Galimas daiktas, jog pasitaikys toks atvejis, kad kainos tada vėl kris, ir bus stengiamasi sudaryti prekybos sutartys. Bet tai dar nereiškia, jog toks rezultatas turi įvykti, sakome tik, jis gali įvykti, prileidžiant, kad muitas tikrai padidins gryną pelną.

6. Visų svarbiausis yra klausimas, kaip atsiliepia muitai gamybos priemonėms, vadinas, reproduktyvaus vartojimo gėrybėms Čion reikia priskirti iš vienos pusės žaliavos, iš antros pusės daugelis pusgaminių, kurie perdirbami toliau (žaliavinė geležis, plienas, aliejai, chemikalijos) galop, muitai mašinoms ir aparatams. Šių gamybos priemonių paklausai yra, palyginti, maža elastingi, jie nedaug tega-

[1] Prielaida, kad, mažėjant rentabilingumui, kapitalas esąs išimamas ir pervedamas į pelningesnes vietas, suponuoja patį šį galimumą; bet kada nusveriamos reikšmės turi pastovusis kapitalas, ypač sunkiojoj pramonėj, tada šio galimumo nėra.

lės susitraukti ir kylant kainoms, kadangi tų dalykų vartojimas būtinai reikalingas moderninėje pramonėje. Iš antros pusės, kainoms krintant, tokių gamybinių produktų paklausai maža tepadidės, nes tų įmonių pajėgumas yra reliatyviai stangus. Taigi, kainoms kylant, vartotojas turės prisiimti padidėjusius kaštus. Ar čia yra galimas perkrovimas arba atsigriebimas? Reikia turėti galvoj, kad muitas paliečia tik dalį gamybos kaštų, o ne visus. Čia dalykai atrodo kitaip, negu su konsumtyvinėmis kasdieninio ar liuksusinio vartojimo prekėmis. Jei jų konsumcija nesumažėja, tai tas įvyksta sąskaiton kitų prekių, be kurių galima apsieiti. Reproduktyvaus vartojimo gėrybėms šito galimumo, aplamai imant, nebus. Toks vartotojo „išsilenkimas" būtų įmanomas nebent tada, kai galima pasivaduoti substitucinėmis gėrybėmis. Prisižiūrėkim į dalykus arčiau.[1]

Visų pirma, ž a l i a v o s naujaisiais laikais dažniausia nuo muito atleidžiamos, nors seniau jos vaidino ir gana žymią rolę. Šiandien daugumas kraštų laiko jų įsigijimą taip svarbiu, kad neapdeda jų muitais, jei netgi importas ir sudaro pavojų vidaus gamybai. Jos laisvai įvežamos ne tik ten, kur jų nėra savajame krašte, bet ir ten, kur jos konkuruoja su kitais kraštais, turinčiais palankesnes gamybos sąlygas. Savaime, čia, rodos, reikėtų galvoti apie garsius „išlyginamuosius muitus". To betgi nepaisoma ir verčiau leidžiama sumažėti ar sunykti tautinei gamybai, nors čia tenka paaukoti pirmaeilės produktyvinės jėgos. Šitai galima pasakyti apie Zigerlando ir Saksonijos rūdos kasyklas, apie Europos valstybių vilnos gamybą ir ypač apie anglis. Kai tik anglių gamybą svetima konkurencija pastaraisiais laikais nustelbia tokiuose kraštuose, kurie jų patys galėtų pakankamai pasigaminti. Čia svarbią rolę vaidina transporto momentas; atrodo naudingiau iš tam tikrų savojo krašto sričių eksportuoti, o užtat kitas sritis, kurių būklė nepalankesnė, aprūpinti svetimomis anglimis, nors savaime jos galėtų būti aprūpintos iš savųjų išteklių. Bet vis tik muitų paprastai neįmama; bijoma, kad dėliai to pabrangs visi pramonės gaminiai, nors tai ir nenuoseklu, jei jau reikalaujama industrinių išlyginamųjų

[1] P i g o u apsidirba čia perdaug lengvai, kai jis, nagrinėdamas elastingumo klausimą, ima daugiausia erzacų priemones ir perdėm prileidžia vienų gėrybių substituciją kitomis tos pat rūšies gėrybėmis. Bet tai yra tik dalinė problema.

muitų. Čia, mat, atrodo gana tikra, kad muitas tokioms žaliavoms, nesant pakaitalų, negalės būti nei nustumtas, nei atsigriebtas: paklausai joms moderninėje įmonėje absoliučiai neelastingi. Del tos tat priežasties jos dažniausiai ir įleidžiamos laisvai.

Kitaip yra dalykai su instrumentalinėmis gamybos priemonėmis siauresne prasme, kurios jau pačios pagamintos ir reikalngos tolesniam perdirbimui, taigi, ypačiai žaliavinė geležis, augalų aliejai ir chemikalijos, kiek tolesniu būdu ir siūlai, medis bei pusmedžiagės. Čia visur einasi ne tikrosios konsumcijos paskutiniuoju konsumentu, o reproduktyviu vartojimu toliau perdirbančių pramonės šakų. Kai tik čia paprastai lengviausia sekasi sudaryti karteliai ir pasiekti monopolinio rinkos valdymo, kadangi čia turima reikalo su standartinėmis prekėmis, kurios daug greičiau duodasi reguliuojamos, nekaip daugeriopi gatavi dirbiniai. Ypač svarbus yra muitas geležies pusdirbiniams, kaip žaliavinė, štanginė ir pusiau apdirbta geležis, kuri vartojama mašinoms, tiltams geležinkelių paviršiaus medžiagai, padargams ir laivams statyti. Jos vartojimas yra tad būtinai reikalingas visoj srity toliau apdirbančių industrijų. Delto šių gamybos priemonių kainos pakylimas paprastai nustumiamas ant kitų ūkio šakų. Tų dirbinių paklausai mažai elastingi, jie čia tiesiog būtini, nes antraip turėtų žlugti visa toliau apdirbančioji pramonė, kuri be tų priešgaminių negali apsieiti. Ką gi beveiktų mašinų statyba arba audinių pramonė arba aliejų valyklos (rafinerijos) be pusfabrikačių, kuriais remiasi visas jų perdirbimo procesas? Iš antros pusės, pabrangus toms gamybos priemonėms, berods, galėtų būti sulaikytas kapitalo investavimas ir naujų metodžių įvedimas, nes dabar rentabilingumas būtų permažas. Aplamai tų pusgaminių paklausai tiek daug pareina nuo konjunktūros, nuo pinigų bei kapitalo rinkos būvio, kad galima, prileidžiant vienodas aplinkybes, tie paklausai laikyti mažai elastingais; taip pat labai abejotina, ar perdirbėjas gali atsigriebti kainų pakylimą kitais būdais. Kad šie muitai veikia pabranginamai, tatai pripažįsta ir patys pramonininkai, tiekdami už eksportuojamus dirbinius muito sangražą. Visose pramonės šakose, kur tokia sangrąža išmokama, galima drąsiai sakyti, jog vidaus kaina pakyla visu muito dydžiu, kaip tai buvo Prancūzijos eksporto premijų atveju pirmoj pusėj 19-to šitmečio, ir yra įrodyta tūlais

kartelių bei trustų atvejais[1]. Žinia, muito sangrąža dar nenuima viso apsunkinimo. Ji duodama tik už eksportą, tuo tarpu vidaus pramonės šakos turi pirktis gamybos priemones brangiau, negu jas gauna užsienis. Bet to dar negana, kad pabranginama vidaus gamybos priemonės. Didelės svarbos įgyja ta aplinkybė, jog vidaus produkcijos sąskaiton užsienis gauna medžiagų pigiau. Tuo būdu gali susidaryti disproporcija: gamybos priemonių industrijos, gavusios apsaugą, dirbtinai išsikeroja; jų eksportas varomas smarkiai, jei jos išgali susijungti į kartelius. Šitai ir yra labiausia abejotinas kai tik tų industrinių muitų padarinys: neproporcionalus kapitalo investacijos paskirstymas ir savojo krašto apsunkinimas svetimų vartotojų naudai. Jau buvo nurodyta į tai, kad Olandijos laivų statyklos iš pigios vokiečių žaliavinės geležies stato laivus, kurie Vokietijoje iš tos pačios geležies kaštuoja brangiau. Taigi, ne pigus pardavimas užsieniui, o aukštesnės vidaus kainos yra čia žalingos.

Kainų pakylimas atsiliepia gamybos priemonių pirkėjui, tiek žemės ūkyje, tiek pramonėje bei statyboje, o ypač susisiekimo srityje: pabrangsta juk aprūpinimas instrumentalinėmis priemonėmis. Bet pačių galutiniųjų produktų kainas tatai turės veikti skirtingai. Čia daugiausia pareina nuo to, koks pusfabrikačio kiekis yra įdėtas į galutinįjį dirbinį, kurs eina tiesioginiam vartojimui. Rašomajai mašinai geležies muito veikimas bus labai nežymus, garvežiui jau daug didesnis, o bėgiui ir labai žymus. Čia regimai priklauso nuo ilgio to kelio, kurs tenka praeiti, ligi produktas apdirbta forma pasiekia paskutinį vartotoją. Galima nustatyti taisyklė: juo trumpesnis kelias, juo didesnis muito apsunkinimas, juo ilgesnis — juo mažesnis. Paskutinysis gamintojas gauna nešti tik nedidelę dalį kainos pakylimo. Todel čia muito veikimas pareis nuo paskutiniųjų paklausų elastingumo. Jei apsunkinimas didesnis ir paklausai gerokai elastingi, tada įvyks išsilenkimas ir muito atstūmimas. Juo mažesnis apsunkinimas ir paklausų elastingumas, juo menkiau pastarieji reaguos. Pirmuoju aveju muito išsilenkiama ir atstumiama jis atgal ant paties producento, sumažėjant parduočiai, antruoju at-

---

[1] Apie tai žr. anksčiau nurodytą literatūrą: Lexis ir Morgenroth, o ypač Vinner, Memorandum on Dumping, be to, jo aukščiau minėtą veikalą.

veju muitas pasidalina tarp gamintojo ir vartotojo. Taigi muitų veikimas nevienodas. Juo rupesnės, mažiau apdirbtos masinės prekės, juo labiau žymus joms muitas, ir juo dailesnės, aukštesnės kokybės — juo mažiau.

Suimant šį procesą į tam tikrą formulę, muitai gamybos priemonėms turėtų tokius rezultatus:

p e r k r o v i m a s ant gamintojo ir pirklio nuo jų
n u s t ū m i m a s toliau ant vartotojo, arba
a t s t ū m i m a s atgal ant pirklio, arba
i š s i l e n k i m a s erzacų priemonėmis, jei ne galimas
a t s i g r i e b i m a s racionalizacijos būdu.

Pabrangus įvairiopoms gamybos priemonėms, kitos industrijos šakos irgi panorės gauti muitą. Galimas daiktas, jog sulig tuo užsienis vėl pasidarys konkurentingas, kadangi brangūs priešgaminiai išanksto apsunkina toliau perdirbančias pramones.[1] Delto jos reikalaus apsaugos, kad galėtų tesėti instrumentalinių ir šiaip kitų gamybos priemonių kainų kylimui. Rezultatas tada bus visuotinis apsunkinimas toliau perdirbančių pramonių. Tada visos šakos sutartinai ims šauktis muitų, kad išlygintų ir apsaugotų savo dirbinių kainą. Dailenybių pramonė mažiau čia bus paliesta, negu vidutinių ir masinių dalykų fabrikacija. Iš to drauge išeina, jog vien tik izoliuotai nagrinėjant muitų reikalingumą tai ar kitai pramonei, kaip šitai daro S c h ü l l e r'is, nepavyks išaiškinti kai tik esminio dalyko, būtent, kokie bus rezultatai vartotojams ir kitoms pramonėms. Praktikoje šitai susekti sunkiai tebus galima delto, kad tam reikėtų statiško tautos ūkio, o jis yra visados dinamiškai pažangėjąs ir konjuktūros veikiamas.

7. Sutraukdami tad, turėsime pasakyti, kad, imant galvon pramonės komplikuotumą, muitų apdėjimas ir jo padariniai negali būti vienodi. Bus šakų daugiau ir mažiau apsaugotų, didesnės ir mažesnės naudos beturinčių: žiūrint, ar kur yra nevaržoma vidinė konkurencija, ar gana platus rinkos valdymas. Muitai turėtų būti suderinti su kainomis ir kaštais, kad jie būtų racionalūs. Šitai betgi pasirodo negalima delto, jog kaštai yra

---

[1] Taip buvo, pavyzdžiui, prieš karą su Austrijos geležies pramone; čia gamybos kaštai, daugiausia del nepalankių transporto sąlygų, jau savaime išėjo aukšti, o muitas juos dar didindavo. Šitai sprendžiamai paliesdavo vėlgi toliau perdirbančias pramones, ypač mašinų statybą. Delto reikalauta tolesnės muitų apsaugos, kuri dažniausiai ir buvo teikiama.

kintamas dydis ir patys kinta disproporcionaliai įmonės išplėtimui ir parduočiai: mažėjant vieneto kaštams, muito našta gali būti nepersunki, bet jei vieneto kaštai lieka kaip buvę, ji ir labai daug sveria. Pramoniniai muitai taip pat labai nelygiai gali būti ir perkrautini. Tatai pareina nuo paklausų elastingumo.

a) Instrumentalinės gamybos priemonės dažniausiai bus vartojamos, nepaisant kainų, nes paklausai čia reliatyviai mažai elastingi ar net ir visai neelastingi. Gal būt, tik statyba daugiau pareis nuo kaštų, kuriems vėlgi turi reikšmės gamybos priemonių pabrangimas. Aplamai tad čia muitai seksis perkrauti — ir juo geriau, juo tos gamybos priemonės būtinesnės. Daugiausia, ką gali neproporcionaliai pabrangti kreditas ir susilaikyti kapitalas. Kiek tatai iš tikrųjų įvyks, pareis nuo bendrosios ūkio būklės: kylančioje konjunktūroje bus daromi investavimai, nors kainos reliatyviai ir aukštos, gi konjunktūrai smunkant, bus greičiau susilaikoma. Pastaromis aplinkybėmis muitas gali tad vesti į parduoties sumažėjimą. Iš antros pusės, reikia, berods, pabrėžti, kad apsaugotoji pramonė, turėdama didesnio pelno, kai ji išlaiko tokią pat apyvartą ir gauna aukštesnes kainas, gali savo keliu daugiau įpirkti kitų produktų. Tokios tai pasekmės, kai muitai pakelia kainas reproduktyvaus vartojimo dalykų arba gamybos priemonių.

b) Kitaip yra su pramoninėmis konsumcijos gėrybėmis, kurių paklausai stipriai elastingi. Čia reikės turėti omeny tam tikra konsumtyvinių gėrybių eilė, žiūrint jų reikmenų būtinumo. Ir tai del to, kad mūsų kultūroj didelė dalis pajamų turi būti atidėta maisto produktams ir buto nuomai. O tada likusieji paklausai turi prisitaikyti kainoms, t. y. kainoms kylant, tolesnės eilės reikmenų paklausai aplamai mažės. Tada belieka tik aprėžti būtinieji gyvenimo reikmens, jei, sakysim, tuo pat metu neatsiranda iš kitos pusės perkamosios galios padidėjimo. Visai tad šių pramoninių konsumcijos dalykų grupei (pirmoj eilėj drabužiai, toliau taip pat baldai ir kt.) galime prileisti, jog konsumentai, sumažindami vartojimą, atstums muitą atgal ant pirklio ir paskutinio gamintojo, kuriems iš to bus sumažėjusi parduotis, nes jie daugiausia priklauso nuo šio pirkėjų sluoksnio. Prabangos dalykai bene mažiau čia bus kliudomi, negu vidutinės prekės: kai tik vidutiniai ir žemutiniai pajamų sluoksniai yra daug jautresni kainoms, negu aukštutiniai. Delto štai nauda iš pramoninio muito tokioms prekėms gali bū-

ti labai problematiška: pelnas juk visados yra padauginys iš kainos ir parduoties, o pastaroji vėl gi tėra kainos funkcija.

8. Tuo būdu atrodo tik iliuzija, esą muitas jau vien del kainų turįs bendrai duoti didesnį pelną. Šitai gali būti tik ta sąlyga, jei pabrangusių prekių apyvarta nesumažėja. Bet parduotis juk pareina nuo paklausų dydžio ir pajamų perkamosios galios. Ir nematyt iš kur begalėtų atsirasti didesni paklausai pakilusiomis kainomis, jei tuo pat metu nesumažės kitų dalykų pirkimas. Taip tad vienos pramonės šakos pelnas neišvengiamai turėtų daryti nuostolio kitai šakai. Arba kainos galėtų būti berods „išsimokančios", bet už tat parduotis nepatenkinama; tada beliktų griebtis forsuoto išvežimo žemomis kainomis, kad vėl atsigriebus parduoties sumažėjimą viduje, kurį iššaukė kai tik kainų pakilimas. Del tos priežasties nevisai nuosekli ir logika kartelių, kurie muitų apsauga ir susitarimais pakelia kainas viduje, o paskum dėliai sumažėjusios parduoties turi eksportuoti žemesnėmis kainomis. Būtinas eksporto reikalas gali susidaryti kai tik del neproporcionalaus kapitalo investavimo ir viršprodukcijos, o iš antros pusės del kainų pakilimo viduje.

Tiesa, lieka dar m u i t ų a t s i g r i e b i m o būdas, t. y. atskiri gamintojai bando kompensuoti produkto kaštų padidėjimą organizaciniais ir technikiniais patobulinimais, kurie sutaupo išlaidas. Išplečiant gamybą, gali būti bandoma sumažinti bendruosius kaštus ir tuo būdu palikti senąsias kainas ar jas net atpiginti, kai tik tam, kad išvengus gresiančio parduoties sumažėjimo. Klausimas tik, kiek seksis tokios sątaupos pravesti. Čia galime prileisti, kad p e r d i r b a n č i o s pramonės gana dažnai imasi šio būdo ir tuo apsisaugo nuo parduoties sumažėjimo. Šiuo atveju muitas neturėtų tad jokios įtakos galutinio produkto kainai. Tačiau instrumentalinės gamybos priemonės tesudaro tik dalį kaštų, kurie eventl. gali būti atsigriebta. Delto sunkiai begalima atskirais atvejais susekti, kiek muitai veikia tolesnės eilės prekes.

9. Dar du muitų rezultatai reikia panagrinėti. Jau kartą matėme, kad k a r t e l i a i, arba trustai ir p r a m o n i n i a i m u i t a i paprastai yra savitarpy surišti, vieni kitus įgalina. Turint muitų apsaugą, kuri sulaiko arba apsunkina importą, lengva sudaryti susitarimai. Ir Jungtinėse Valstybėse tik apsaugos muitų dėka trustai gavo taip plačiai išsikėroti. Šiais atvejais pilnas muitų išnaudojimas ir kainų išlaikymas, konjunk-

tūrai smunkant, bus galimas del kitų priežasčių, negu žemės ūky. Kartelių rizikos apsauga, kuri daugiausia padeda silpnesnėms įmonėms, galės būti įgyvendinta, tik išnaudojant muitų apsaugą. Valdyti rinką, kaip to siekia karteliai, galima tik ta sąlyga, jei yra užkirstas kelias užsieninei konkurencijai. Tiesa, monopolinėms pramonės dirbinių kainoms veikiai nustato ribą savotiškos moderninės stambiosios įmonės pobūdis — tvirtų (fixe) kaštų persvara — ir didesnės parduoties interesas. Šitai neišvengiamai verčia laikytis saiko, keliant kainas, jei netgi ir siekiama išnaudoti muitas. Konjunktūrai kylant, kainos ir be to pašoks, bet smunkančioje konjunktūroje seksis šiuo atveju išvengti didesnio kainų kritimo. Galimas taip pat daiktas, kad, nesant muitų, kainos išeitų žemesnės, jei užsienis turi palankesnes gamybos sąlygas. Iš antros pusės, galima manyti, kad karteliams rūpės juo didesnė parduotis viduje, nes užsienio rinka visados yra netikra ir daug lengviau „paveržiama". Delto muitas gali būti čia ir nevisados pilnai išnaudotas, nors dažniausiai šito tenka laukti. Tolesnį rezultatą sudaro išlaikymas ir silpnų nedarbingų įmonių, kurioms muitas tarytum laiduoja kaštus ir kainų būvį. Karteliai tiesiog vadinta „vidurinio luomo apsauga". Bet šitoks kainų apsaugos rezultatas bus ir ten, kur kartelių nėra. Atskiros įmonės ir verslamonės dirba labai nevienodomis sąlygomis ir jų tarpe visados bus tokių, kurių kaštai žemesni ir tokių, kurių kaštai aukštesni už normalinius. Šitai padaro jau skirtumas frachto bazės, didesnis ar mažesnis gamybos rūšių kombinavimas, įmonės dydis, nelygus santykis tarp pastovaus ir judomojo kapitalo ir kt. Schüller'io bandymas surasti čia tam tikras normas, pagal kurias turėtų būti laiduoti tam tikri žemutiniai kaštai, tada, būtent, kai užsienis tik laikinai, o ne visados gali pigiau konkuruoti, toks bandymas negali pavykti del to sunkumo, jog kaštai patys yra kintamas dydis. Reikia tačiau manyti, jog laisvos konkurencijos sąlygose nepalankesnės įmonės savaime neišsilaikytų ir kai tik joms reikalinga apsauga. Dėliai to betgi didėja paskutinieji kaštai t. y. kaštai tos silpniausios įmonės, kurios pasiūlai dar priimami rinkoje. Be abejojimo, darbininkams ir įmonių aprūpinimui darbu toks išlaikymas yra svarbus; nemažos reikšmės turi tai, kad išlaikoma investuotas kapitalas ir sumažinama nedarbas. Tačiau tautos ūkiui vis delto tai reiškia ekonominio koeficiento pabloginimą, kadangi mažiau pajėgios įmonės

nuolatos apsunkiną visą ūkį. Tatai vėlgi turi įtakos stipresnėms įmonėms. Jos gauna diferencinio pelno, nes jos ir be to jau geriau stovi, o dabar muitų apsauga garantuoja jų parduočiai aukštesnes kainas. Šis rezultatas įgyja reikšmės taip pat kapitalo išplėtimo ir kapitalo nukreipimo klausimui. Nes nuosekli eiga bus dabar tokia: didesnis kapitalo pelnas — delto didesnis vidinis kapitalo darymas — toliau, įmonės ir industrijos šakos išplėtimas. Šitai įvyksta ne tuo būdu, kad kapitalas iš kitur įplauktų į tą industrijos šaką, o tuo būdu, kad dabar ta pramonė pati iš savęs sudaro daugiau kapitalo. Kai tik stipresnės įmonės tuo paskatinamos imtis gamybos išplėtimo ir naujų investacijų savifinansavimo keliu. Galima netgi laukti kad ir užsieninis kapitalas pradės plaukti į tas ypačiai pelningas įmonės. Toks neproporcionalus kapitalo nukreipimas į tam tikras pramonės šakas yra labai galimas. Bet kadangi konsumtyvinių pramonės dirbinių paklausai prie esamo pajamų suskirstymo yra elastingi ir veikiai pasiekia ribą, todel dabar taps būtinai reikalinga užkariauti naujos rinkos, išplėsti užsieninė parduotis, ieškant parduoties kanalų perdidelei gamybai. Čia paprastai kalbama apie persigaminimą ir perkapitalizavimą, kurie iš tikrųjų žymūs tūlose moderninėse pramonėse. Tuo man atrodo iš dalies kalta ir muitų apsauga: įvyksta neproporcionalus kapitalo nukreipimas į apsaugotąsias šakas, o tai yra neracionalus ekonominio koeficiento formavimas. Kai tik šis savotiškas rezultatas ir skiria iš esmės pramoninę apsaugą nuo agrarinės; tai pateisina ir atskirą jos čia nagrinėjimą. Tiesa, ir žemės ūkyje, turint garantuotas kainas, gali būti paimta javams menkoji žemė. Bet pramonėje tokio naudojimo proga yra kur kas didesnė ir tikrai daug dažniau pasitaiko.

Žemės ūkiui iš to eina dar ypatingos pasekmės — pabrangsta svarbios gamybos priemonės, ūkio padargai, statybos medžiaga, dirbtinės trąšos, aliejiniai pašarai, lygiai kaip ir daugelis vartojimo dalykų. Ypač, kai muitai rišasi su karteliais, tada krintančių žemės ūkio kainų laikais gali būti išlaikytos aukštos pramonės kainos ir tuo būdu neproporcionaliai pabranginti žemės ūkio gamybos kaštai. Dėliai to žemės ūkio būklė darosi juo toliau, juo sunkesnė, ypač, kai nepalankus kainų santykis tęsiasi per keletą ūkio periodų. Čia kalbama apie „kainų žirkles“, kurios lengvai gali atsirasti tarp žemės ūkio gaminių

ir pramonės dirbinių. Kartelinių kainų laikymas tuo metu, kai krinta konjunktūra žemės ūkiui, kurs savo kainų negali išlaikyti, yra čia pasunkinanti aplinkybė. Nes nereikia užmiršti pagrindinio skirtumo: žemės ūkio gaminiai turi pasaulinės rinkos kainas, pramonės dirbiniai dažniausiai jų neturi; pirmieji seka bendruoju kainų judėjimu, pastarieji eina kitais keliais. Dėliai to bus labai galimas nuolatinis žemės ūkio apsunkinimas kreditu.

Bendrai tad suėmus: pramonės apsauga gali būti nustumta toliau ant gamybos priemonių vartotojų. Iš antros pusės ji gana dažnai tenka pakelti pačiai pramonei ir iššaukia kai tik persigaminimo tendenciją. Tokie padariniai bus dažniausiai ten, kur yra kainų santoriai. Jų gali ir nebūti ten, kur eina laisva konkurencija krašto viduje. Nustūmimo toliau nebus tik tada, kai tuo pat metu griebiamasi intensyvinti ir racionalizuoti įmonės, vadinas, kai po kurio laiko pavyksta atsigriebti kainų pakylimas, ir muitų politika nebesulaiko silpnesnių įmonių atkritimo.[1]

V. Mišri muitų sistema.

Literatūra, kurią nurodėme aukščiau, kalbėdami apie apsauginius muitus, gvildena šį klausimą dažniausiai tik bendrai, neįtraukdama muitų į visą cirkuliacijos procesą. Specialiniai padariniai tautos ūkio procesui, — tiek pajamų susiskirstymui, tiek kapitalo darymui, kaip ir pinigų vertei, turėtų būti pabrėžti stipriau, negu tai ligi šiol buvo daroma. Keleta nurodymų duoda Fisher, Purchassing power of money 1911, skyriuje: „Effects on tariff."

1. Mišri muitų sistema, t. y. agrariniai ir drauge pramoniniai muitai, kaip matėme, ne būtinai dar reikalauja ištisinio muitų tarifo. Tačiau abi šiodvi apsaugos rūšys yra susijusios viena su kita, ir tai ne tik del politinių priežasčių, o tikriau, jos viena kitą daro reikalingą. Įprastoji argumentacija čia tokia: agrariniai muitai, pabrangindami maisto produktus, ceteris paribus veda į pakilimą nominalinio darbo mokesčio, tad ir pramonės dirbinių, kaip tai prileido jau Ricardo. Tuo tarpu neapsunkintasai užsienis gali pigiau gaminti ir todel pramonei reikia apsaugos nuo užsienio kainų spaudimo. Antra vertus,

[1] Visados tegalima svarstyti tik bendri pramoninių muitų galimumai, bet ne konkretūs rezultatai. Čia kiekvienu atskiru atveju įsiterpia ypatingi faktoriai, kurie sudrumščia priežastinį sąryšį. Socialiniuose moksluose negalima, mat, daryti eksperimentų, o tik apytikrės išvados iš premisų.

pramoniniai muitai apsunkina žemės ūkį, kaip gamybos priemonių vartotoją ir kaip konsumcijos dalykų konsumentą. Taip tai įvyksta abipusiškas kaštų padidinimas; tada paprastai siekiama „išlyginimo“ tuo būdu, kad ir kitos pramonės šakos gauna muitus. Kai jau kartą pasukta muitų apsaugos keliu, neapsiribojant vien atskirais ir sunkmečio muitais, tada šis kelias, tiesiog del paprastos dalykų logikos, beveik neišvengiamai veda į solidarinę apsaugą, išreikštą ar neišreikštą.

Savaime iš anksto negalima nustatyti proporcionalaus muitų apdėjimo įvairioms šakoms. To vargiai ir besiekiama. Bet ir norint, to negalima būtų padaryti jau vien delto, jog ne visos šakos yra lygiai reikalingos apsaugos, o be to, čia reikėtų, kad įvairių prekių kainų judėjimas eitų visados paraleliai. Tuo tarpu ūkyje, kurs remiasi darbo pasidalinimu, nuolatos vyksta savitarpinės k a i n ų p e r s l a n k o s. Sukelia jas tūleriopos priežastys — nevienodas darbo turėjimas, naujų technikų atsiradimas, nelygus derlius, įvairūs gyventojų persisluoksniavimai ir perkamosios galios prieaugis. Del to ir muitų padariniai, šiaip ar taip, bus skirtingi. Prileidžiant netgi muitų perkrovimą, ir tai vienų prekių paklausai bus reliatyviai neelastingi arba mažai elastingi, (kaip kad matėme duoninių javų arba svarbių gamybos priemonių), kitų gi prekių atveju galima bus muitų apsunkinimo išsilenkti arba nustumti ant trečiųjų prekių (sakysim, namų apyvokos arba rūkymo dalykų atveju); čia paklausai kinta elastingai sulig kainomis, kad ir ne būtinai jau proporcingai. Iš antros pusės kainų pakilimas gali būti atstumtas atgal ant paties gamintojo, jei paklausai labai elastingi ir išsilenkimas negalimas. Be to, perdirbėjas gali atsigriebti kainos pakylimą minėtais racionalizacijos būdais. Arba štai, vienų dalykų p a s i ū l a i gali elastingai prisitaikyti, vadinas, išvengti nuostolių, tuo tarpu kai kiti to negali. Taigi muitų veikimas turės būti visados skirtingas. Delto ir ta nauda, kurios gauna atskiros šakos iš apsaugos ir kainų pakylimo, bus labai nelygi. Jei, pavyzdžiui, javų muitai tik iš dalies tesireiškia darbo mokesčio pakylimu, vadinas, pastarasis atsilieka, tada ir instrumentalinių gamybos priemonių kaina gali bent del šios priežasties nepakilti tiek daug, o žymiai atsilikti.

Sprendžiamos svarbos turi klausimas, kurią viso gaminio dalį sudaro muitu apdėtoji gamybos priemonė. Tam reikalui mes daliname kaštus į asmeninius ir daiktinius, o šiuos vėl į

bendruosius ir ypatinguosius[1]; taigi K=a (b+y) + d (b+y). Tik pastariesiems tegali turėti įtakos priešgaminių kainos pakylimas, bet ne kitiems kaštams. Vadinas, čia svarbu, kurią galutinio produkto dalį sudaro atskiri faktoriai. Imkime, pavyzdžiui, t e k s t i l i n ę pramonę; čia asmeninė kaštų dalis turės didėti tik tada, kai del agrarinių muitų didės ir darbo mokestis. Palyginti su aplamais kaštais, šitai galima būtų eventl. be didelės bėdos pakelti arba atsigriebti, ar tai racionališkiau ūkį vedant, ar sutaupant darbo mokesčio kaštus greitesne apyvarta. Daiktinių kaštų bendroji dalis d(b) kol kas nepakitėtų, nes ją sudaro tik pastovusis kapitalas trobesių ir įtaisų, kurių tuo tarpu nereikia atnaujinti; beliktų tik ypatingieji d (y) kaštai ir juose muitas siūlams, kurs turėtų išsireikšti produkto kainoje. Reikia manyti, kad jų pabrangimas tik iš mažos dalies tegalima ar ir visai negalima bus atsigriebti, kadangi tas faktorius turi itin didelės reikšmės galutinam produktui. Tad neišvengiamas bus savikaščių padidėjimas. Bet atskirų faktorių dalinys įvairiose pramonės šakose yra labai nevienodas. Be to, patys kaštai nėra koks pastovus dydis, o sprendžiamai pareina nuo apyvartos kiekio ir investuotojo kapitalo išnaudojimo laipsnio. Delto ir pabranginamasai muitų veikimas turės labai skirtingai pasireikšti, žiūrint, koks dydis tenka d(y), gamybai plečiantis ar paliekant, kaip buvus. Visiška tad nesąmonė jau vien iš muitų daryti išvada, jog visos kainos lygiai pakilsiančios; to negali būti net ir tada, jei gamintojas siekia realizuoti visą muitą.

2. Ar būtinai tad turės, įvedus mišrius muitus, visas k a i n o l y g i s pakilti ir būti aukštesnis, negu laisvos prekybos krašte, arba gyvenimo standartas pirmajame krašte tiek blogesnis, negu antrajame? A priori reikėtų abeja prileisti. Lygindami santykius iš vienos pusės Belgijos ir Anglijos, kurios turėjo laisvą prekybą, iš antros pusės Prancūzijos ir Jungtinių Valstybių, kurios laikėsi aukšto autonominio protekcionizmo, Italijos ir Vokietijos, kuriose veikė saikūs muitų tarifai, — negalime padaryti tiesioginės išvados: nežiūrint į panašią muitų politiką, sąlygos buvo visiškai skirtingos. Trijuose minėtuose pavyzdžiuose pirmasis kraštas visados turėjo žemesnį kainolygį ir menkesnį gyvenimo standartą, negu antrasis — nors muitų po-

[1] Čia reiškia: K—kaštai, a—asmeniniai, d—daiktiniai, b—bendrieji, y—ypatingieji.

litika buvo vienoda. Čia, mat, visa pareina nuo pajamų dydžio, palyginti su pinigų perkamąja galia. Gi kainų visuma reikia laikyti efektyvinių pajamų, tariant, efektyvinių paklausų funkcija. Tad, ar muitų apsauga padidina pajamas? Tas būtinai privalėtų įvykti, jei turi kilti kainų visuma. Antrai p, visiškai yra negalimas bendras kainolygio pakylimas. Kainolygis yra tik kitoniška išraiška pinigų perkamosios galios t. y. pajamų[1]. Nepadidėjus pajamoms arba apyvartos kapitalui, negalimas ir pastovus kainų pakylimas. Iš kur gi jis turėtų atsirasti? Kaina juk tėra efektyvinių pasiūlų ir efektyvinių paklausų išraiška. Yra tik trys galimumai. Arba turėtų sumažėti parduotis, kad nepadidėjusios pajamos išgalėtų sumokėti brangesnes kainas. Arba, jei vartojimas lieka, koks buvęs, turėtų susilpnėti kapitalo darymas, sumažėti tiek, kiek kainos pakyla. Arba, galop, pajamos nominaliai turėtų kilti. (Sąlyga tam būtų „pinigų" padaugėjimas). Tiesa, liktų dar, kaip galimas mišrios muitų sistemos rezultatas, muitų atsigriebimas tuo būdu, kad tolesnieji perdirbėjai vėl išlygintų kainų pakylimą: intensyvindami žemės ūkį, darydami technikinių sątaupų pramonėje, trumpai sakant, gerindami ekonominį koeficientą. Tada bent iš dalies įvyktų pasiūlų atpiginimas bei padidinimas ir delto kainų pabrangimas išeitų mažesnis už muitų pakylimą. Bet tą atvejį paliksime nuošaly. Kaip gi tad virtualinis (t. y. galimas) kainų pakylimas turės veikti aplamai visą gyventojų perkamąją galią?

Rezultatas turi būti dvilypis. Arba I — savitarpiški atskirų pajamų santykiai ir įtempiai bendrai lieka kaip buvę, tik aukštesniame lygy, negu ankščiau. Tai išeitų pinigų vertės nukritimas iš prekių pusės. Prekės, berods, pabrangsta, bet tiek, ar maždaug tiek pat, padidėja ir atskiros pajamos, gal nelygiai visų sluoksnių, bet aplamai visos. Ši alternatyva tačiau nelabai betikėtina, nes jau muitų padariniai mišrioje sistemoje nėra lygūs. Arba II — įvyksta didelės kainų perslankos savitarpy, įtempiai pasikeičia ir nusistato ant naujos, bet aplamai aukštesnės kainų bazės. Jei netgi kai kurie muitai ir neveiktų pabranginamai kainų, ko visiškai galima laukti, tai vis delto žemės ūkio gaminių, lygiai kaip ir sukartelintų prekių kainos tu-

[1] Pajamų ir ypač apyvartos kapitalo išplėtimą kredito dėka mes čia paliekame nuošaly suprastinimo reikalui. Principinai betgi tai labai nedaug tepakeičia dalykus.

rės pakilti. Čia mūsų anksčiau išvestoji „kainų taisyklė“ sutinka su patyrimu. Dėliai to betgi turės mažėti laisvos pajamos, silpnėti kapitalo darymas ir gyventojų imlumas. Iš antros pusės kainų pakylimas gali būti atstumtas atgal ant pirklio ir gamintojo. Kokios tada pasekmės?

Gaminių parduotingumas sumažėja; turės tad silpnėti kapitalo darymas ir sumažėti laisvos pajamos, bent jau tose įmonėse, kurios dabar mažiau begali parduoti, lygiai kaip ir privatiniame biudžete. Išlaikyti nesumažėjusią apyvartą, parduodant aukštesnėmis kainomis, tegalima būtų tik sąskaiton tų prekių, kurios negali tiek pakelti kainų, bet kurioms paklausai taip pat sumažėja, arba vėlgi kapitalo darymo sąskaiton. Čia gaus nukentėti tos šakos, kurių paklausai yra elastingi ir negali tesėti kainų pakylimui, o naudos iš to turės pramonės su reliatyviai neelastingais paklausais. Tokia turės būti dalykų eiga. Nenumanau, iš kur begalėtų rastis v i s u o t i n i s pajamų padidėjimas, jei drauge nedidėja ir pasiūlai, vadinas, kainos vėl krinta. Antraip pajamų padidėjimas būtų vien tik nominalinis. Čia, mat, reikia visas cirkuliacijos procesas įsivaizduoti statiškam būvy. Šią dalykų eigą visados sudrumsčia ta aplinkybė, kad drauge su muitų įvedimu daugėja gyventojai, išsiplečia kreditas, įsiterpia technikinė pažanga ir pelnai iš užsienio; visa tai, žinoma, gali padidinti realines pajamas ir iššaukti gyvesnius paklausus. Be šito, rodos, turėtų įvykti arba I arba II alternatyva. Nes, žinoma, tas naivus sakymas, kad muitai visai nepasireiškią kainoje, o esą tik apsauga nuo netikėtos konkurencijos peržemomis kainomis, — toks teigimas ir logiškai ir faktiškai yra neteisingas. Joks tyrinėjimas negali pasiekti tikslo, jei jis neįterpia reiškinių į vieningą ūkio cirkuliacijos procesą. Taigi, a r b a visuotinis kainų kilimas nekintant parduoties dydžiui, a r b a tam tikrų prekių parduoties sumažėjimas liekant tokiai pat pajamų visumai. Kaipgi išspręsti šis logiškai esmiškas sunkumas, jei tebelieka supozicija, kad bent jau nemažos dalies apsaugotųjų šakų kainos iš tikrųjų pakyla, ir vis delto šitai gali ir nepaveikti bendrojo kainolygio? Dalykų eiga čia tokia. Dėliai ligi šiol suponuoto kai kurių ar daugelio produktų kainos kilimo, dėliai menkesnių įmonių rentabilingumo, o geriau įtaisytųjų įmonių viršpelnio atsiranda vėl atskirose vietose nauji pelnai ir n a u j o s pajamos. Susidaro tam tikrų privilegijuotų įmonių diferenciniai pelnai, verslamonininko renta karte-

liams ir padidėjusi perkamoji galia tų sluoksnių, kurie tiesioginai ar tiesioginai turi naudos iš kainų pakylimo. Ten visur atsiranda ir padidėjęs kapitalo darymas bei kapitalo akumuliacija, padidėjusi perkamoji galia, kai tik delto, jog muitai veikia ir tiek, kiek jie veikia. Šio pajamų pliuso iš suponuojamo kainų pakylimo anaiptol neturime užmiršti. Beje, čia nereikia taikyti etinio masto: ar tai esą teisinga, jog privilegijuojami atskiri asmens arba klasės. Privatinio ūkio sistemoje to, šiaip ar taip, negalima išvengti. Tokioje ūkio santvarkoje, kuri remiasi privatine nuosavybe, nuolatos turės atsirasti labai įvairiose vietose diferencinės pajamos: jos atsiras iš konjunktūros, retybinio, atsitiktinio ir spekuliacinio pelno. Visos šios diferencinės pajamos daugiausiai rišis su turtu ir tik retai su darbu. Prie tų faktorių kurie sudaro diferencines pajamas, teks dabar skirti ir muitai. Naudos iš jų negali turėti lygiai visi verslai, o tik atskiros šakos ir čia dar greičiausiai tik atskiros įmonės ypatingai, kaip tai išrodė Ricardo žemės ūkiui ir kasykloms. Neesti jokios vidutinės pelno ratos ir jokio pelnų arba paskutiniųjų gavinių išsilyginimo — kadangi kapitalas ir darbas nėra sulig noru pakeistini ir perkeltini. O tik šia sąlyga tegalėtų išeiti visur vidutinis pelnas.

Klausimas dabar, kokios socialekonominės funkcijos eina iš diferencinių pajamų susidarymo. a) Iš vienos pusės, išsiplės šių sluoksnių paklausai tam tikroms gėrybėms, ypač prabangos reikmenims, eventl. ir užsieninėms prekėms. b) Iš antros pusės, tokios pajamos galėtų vesti į kapitalo darymą pačioje gamyboje, ar tai žemės ūkyje ar pramonėje, tiek konsumcijos gėrybėms, tiek gamybos priemonėms; šiuo atveju tas kapitalas reikalaus naujų darbininkų ir naujų produkcijos įrankių. Surpliuspelniai paprastai sustiprina savifinansavimą. c) Pagaliau kai tik iš tų naujų pelnų gali atlikti dalis laisvų pajamų, kurios virsta kapitalu kitoje ūkio vietoje, ir čia vėlgi išplečia pajamas. Vadinas, vieton atkritusių paklausų, dabar kitoje vietoje randasi sustiprėję paklausai, tiek konsumcijos ūkių, tiek pelno įmonių. Iš čia prasidės dabar pagreitintas kapitalo darymas ir industrializacija, kaip tai tipingai matyt buvo prieš karą Jungtinėse Valstybėse ir Vokietijoj. Galimas daiktas, kad pasirodys tam tikras disproporcionalumas pajamų bei kapitalo daryme, kadangi patys muitų rezultatai, kaip matėme, turi būti skirtingi. Įvyksta pajamų bei turto perkeitimas ir persluoksniavimas, kurio pas-

kutinių išsišakojimų negalima nė numatyti. Vienos grupės paklausų sumažėjimą (perstūmimas ant konsumentų) atstoja kitos grupės padidėjusios pajamos ir padidėjusieji paklausai[1]. Taigi, tiek tėra tiesos tam posaky, jog vartotojai neša kainų pakilimą, kad ligišioliniai vartotojai nebegali tenkinti, kaip tenkinę, tam tikrų savo reikmenų, kol jiems priauga naujų pajamų. Užtat dabar pasirodo rinkoje n a u j i vartotojai su kitų prekių paklausais, arba ir kiti vartotojai su tų pačių prekių paklausais.

Privatinio ūkio sistemoje gamybos kaštų ir pelnų diferenciacijos negalima išvengti; diferenciniai pelnai būtinai tenka gamybos priemonių savininkams ir i š č i a i š p l e č i a d i d e s n i u s p a k l a u s u s t i e k p r o d u k t y v i n i ų g ė r y b i ų, t i e k d a r b o j ė g ų, k a i p i r k o n s u m t y v i n i ų g ė r y b i ų. Visa tai reiškia pajamų bei perkamosios galios perslanką, ir iš antros pusės — produktyvinių jėgų perslanką. Todel sprendžiamosios svarbos čia turi tai, ar šiuo būdu iš tikrųjų pasiekiama gamybos intensingumo padidinimo, vadinas, ar muitas veikia „auklėjamai", t. y. padeda dauginti gėrybes ir daryti kapitalą, ir, būtent, tarpiškai per diferencinius pelnus. Tik tada būtų sustiprinta vidaus rinka: padauginant realinių gėrybių skaičių, pagerinant ekonominį tautos ūkio koeficentą, pakeliant realines tautos pajamas.

4. Pastarieji išvedžiojimai įgyja reikšmės vėlgi pačiai užsienio prekybai. Nelygiai kylant atskirų prekių kainoms viduje, gali vėl atsirasti kai kurių pabrangusių prekių pasiūlai iš užsienio, kurių šiaip jau nebūtų buvę. Šito visai galima laukti prekybos sutarčių sistemoje, kai išsiderama žemesni ir ilgesniam laikui tvirtai nustatyti muitai, jei jie iš anksto nėra prohibityvūs. Kitaip yra dalykas ten, kur veikia autonominiai tarifai, kurie gali būti tuč tuojau ir kaip tik norint pakeisti. Nes prekės visados metasi į tas vietas, kur kainos aukštesnės, o paprastai tai bus ne laisvos prekybos kraštas, bet kaip tik apsaugotasis. Jei jos eitų į neapsaugotąjį kraštą, tada ten kainos turėtų kristi, vadinas, importas neišsimokėtų. Protekcionizmo šalininkai pa-

[1] Į panašią dilemą buvo nurodyta aukščiau sąryšy su subvencijomis laivininkystei. S c h ü l l e r'is (n. v. 234 psl.) tvirtina, jog eksportas galįs būti ir žalingas, nes eksportuojančiame krašte delto galinčios pakilti kainos; bet tai, žinoma, būtų teisinga tik prileidžiant, kad produkcijos išplėtimas tegalimas tik didesniais kaštais, gi tuo tarpu pramonėje veikia priešingas — degresyvinių kaštų dėsnis.

prastai šį dalyką tyčiomis nutyli, nors jis turi pagrindinės reikšmės. Kitaip bus tik dumpingo atveju. Vien tik „išlyginamieji“ muitai, kurie turi kompensuoti kainų skirtumus, neužkerta dar kelio vadinamoms svetimų prekių „iškrovoms“, esant užsieny žemoms kainoms; tada tektų laikas nuo laiko didinti muitai. Iš antros pusės muitų dėka gaunamieji viršpelniai dirbtinai sukuria tam tikrų sluoksnių paklausus, kurie vėl gali vesti į svetimų prekių importą, kai tik delto, kad padidėja šių sluoksnių perkamoji galia. Tada importas greičiausia eis kita linkme, kaip ligtol. Bet jis būtinai turės atsirasti: kaip mes ankščiau nurodėme, užsieniniai devizai paprastai vėl virsta prekių importu. Delto daugumoje atvejų mišri muitų sistema pakeičia ne importo dydį aplamai, o tik jo linkmę. Ir, būtent, dažniausia padidėja specializuotų ir dailesniųjų prekių importas. Muitų perkrovimo procesas pakeičia, mat, disproporcionaliai paklausus, o juk šie sprendžia ir veikia užsienio prekybą.

Iš to, berods, kyla dvigubas pavojus krašto ūkiui: viena, gali įvykti ne optimalinis kapitalo naudojimas, o atsitiktinai dirbtinis, ir iš antros pusės, reikmenų tenkinimas gali išeiti ne tikslingiausis ir visapusiškiausis, o daugiau plutokratinis, iš kurio turi naudos diferencinio pelno gavėjai. Visa tai yra galima, bet, atsižvelgiant į perkrovimo proceso sudėtingumą, toli gražu ne tikra. Šiaip ar taip, neseka nagrinėti atskirų muitų ir ūkio šakų kas sau, kaip tai dažnai daroma, o reikia išsiaiškinti rezultatai visam cirkuliacijos procesui.

5. Reikšmingi mišros sistemos padariniai finansams. Muitų pajamos be abejo visur sudaro nemažą pliusą, kurį ne taip lengvai gali kas beatstoti. Jos čia yra ypatingai parankios, o kai kuriais atvejais ir gana gausus mokestis nuo vartojimo. Kiekvienas muitas turi šalutinių finansinių padarinių, kurie prisideda prie jo laikymo. Prieš šitai betgi reikia pastatyti didesnės biudžeto išlaidos. Jei kainos kyla, tai in the long run šitai turės paliesti valdininkų algas ir viešųjų įmonių daiktines finansų išlaidas. Ši išlaidų pusė kartais gali netgi daugiau padidėti, negu pajamos. Tik tada, kai muitai iš tikrųjų teapima prabangos importą, jie nedidins finansinių išlaidų, bet turės jas didinti tada, kai jie liečia maisto dalykus ir gamybos priemones. Muitų pajamos gaunamos tik už įvežamas prekes, tuo tarpu kainų pakylimas apima ir vidines. Delto valstybė ilgainiui negauna tiek naudos, kiek tikėjosi. Ji turi dabar surinkti lėšų didėjančioms

išlaidoms ir perkrauti šias ant gyventojų, iš dalies kai tik ant apsaugotųjų producentų, kurie tuo būdu vėl netenka dalies pelno. Ši finansinė pusė reikėtų sąryšy su perkrovimo problema ypačiai atsidėjus išgvildenti, nes ji sunkiai duodasi pastebima[1]. Deduktyviai ši alternatyva atrodo neišvengiama, nors tikslus išrodymas bus labai sunku patiekti. Šie samprotavimai galėtų vesti į racionalų finansinių muitų išplėtojimą: muitas prabangos dalykams ir aukštesnės kokybės prekėms nepadidins valstybės išlaidų, o padaugins tik pajamas. Gal būt, tas pats tektų pasakyti ir apie vartojimo rinkliavas, kurios liečia reliatyviai prabangos konsumciją. Kitaip yra su muitais maisto produktams ir gamybos priemonėms, kurių kainų pabrangimą viešasis biudžetas veikiai turės pajusti. Čia tad ir vėl finansinė muitų problema ir jos padariniai tegalima tikrai suprasti tik sąryšy su visu tautos ūkio cirkuliacijos procesu.

II SKYRIUS.

Pasaulinės rinkos kaina ir tautinės kainos.

Klasikiniai Ricardo, Mill'io ir Bastablio tyrinėjimai liečia dažniausiai atskirų prekių, ypač javų kainas; tas pat reikia pasakyti ir apie vėlesnę brošiūrinę literatūrą. Tačiau moderniniai ūkio sąryšiai reikalauja imti problemą bendriau. Iš naujesnės literatūros visų pirma svarbu: Irving Fisher, The purchasing power of money, 1911, Irving Fisher, The making of index numbers, 1920, toliau, Cassel, Geldwesen seit 1914 (1924); pastaruoju laiku Wolfers, Zoll und Preisniveauspanne, 1929, su kuriuo autorius principialiai nesutinka.

1. Pažiūrėkime dabar, ar tautinė muitų politika nedaro įtakos ir pasaulinės rinkos kainoms, jei nevisoms, tai jau bent kai kurių prekių? Čia reikia išnagrinėti, kokie bus rezultatai, jei ir kiti kraštai visuotinai įveda muitus, ar tai toms pačioms, ar kitoms prekėms. Tam neužtenka muitų analizės viename atskirame krašte. O jei ir kiti kraštai įsiveda tą apsaugą, kurią tiekia sau vienas kuris kraštas, kokie tada bus padariniai? Prileiskime, kad daugumas kraštų apdeda muitais tekstilinius, medvilninius ir vilnonius audinius, arba dažus ir kitas chemikalijas; kokios iš to bus pasekmės gaminan-

[1]) Čia ir yra ligišiolinės perkrovimo teorijos netobulumas, kad ji nenagrinėja toliau antros proceso pusės, būtent, pozityvinio naudojimo atimtųjų pajamų dalių. Mes galėtume šitai eventualiai pavadinti pristūmimu (Zuwälzung). Tai yra būtinas papildinys, be kurio negalima išsiaiškinti ir suprasti viso perkrovimo proceso.

čiam kraštui, kokios pardavimui, kokios kainoms? Klausimas atrodo itin svarbus, nes atskiras žygis to ar kito krašto, kurs ginasi nuo neparankios konkurencijos, turės, be abejojimo, paveikti sulaikomąsias prekes ir jų kainas. Čia mes prileisime, kad tik vienas ar du kraštai suinteresuoti pertekliaus eksportu, o kiti apsitveria muitais, ar tai siekdami „auklėjimo“ tikslų, ar del finansinių, arba pramonės išlaikymo sumetimų.

Jei visuose apsaugotuose kraštuose toms pačioms prekėms yra vienodas ar skirtingas muitas, tai normaliu būdu šitai susiaurina parduoties rinką gaminantiems kraštams ir sumažina gamybą. Dėliai to betgi turės aplamai pakilti kaina tų prekių, kurias veikia degresyvinių kaštų dėsnis, visų pirma pačiame gaminančiame krašte, nes jis, žinoma, susidurs su panašiomis apsaugos priemonėmis ir kituose kraštuose. Gana naivu norėti pačiam visa linija varyti eksportą ir tuo pat metu atsitverti nuo svetimų dirbinių. Nes atsitvėrimo politika kone savaime veda į tai, kad ja paseka ir kitos šalys. Tolesnis rezultatas turėtų būti gamybos apribojimas ir delto prekės pabrangimas pačiame gaminančiame krašte. Iš antros pusės, neitralės rinkos, kurios pačios tų prekių negamina, turi iš to naudos. Kai tik del protekcionistinių kraštų atsitvėrimo, jos gauna dabar prekes pigiau, negu šiaip jau būtų gavusios: kitaip tariant, jos dabar iš anksto gauna kainoje vartotojo rentą. Tada pasaulinės rinkos kaina ir be jokio dumpingo bus žemesnė, negu esant visur atviroms durims, taigi ir didesniems paklausams. Kraštai gamintojai mėgins tada kad ir su nuostoliu, ar bent jau su mažesniu pelnu iškišti užsienin savo perteklius, neišparduodamus viduje, — o tokios bus paprastai visos prekės, kurių paklausai elastingi. Kiekviena pramonės šaka, kurios gamyba prašoka savojo krašto reikmenis, veržiasi eksportuojama užsienin, bet įsigauti čion gali tik sumažintomis kainomis. Anglija tikriausiai ilgą laiką turėjo naudos iš to, kad kiti kraštai apsitvėrė protekciniais muitais: kai tik šitai vertė ją imtis dailinamosios pramonės. Kalbamoji tendencija ypatingai dar sustiprės tada, jei, sakysim, kraštas gamintojas teikia eksporto premijas arba varo užsieny dumpingą. Tuo atveju pasaulinės rinkos kainos atskiroms prekėms nukris daugiau, negu proporcionaliai — atvirkščias Kingo dėsnis. Iš to susidarys dar didesnė vartotojo renta užsieniui, kurs pats tos prekės negamina. Tada muitų priedėlis anaiptol neduotų tų aukštų kainų, ku-

rių norėta, nes kai tik atsitvėrimo politikos suvisuotinimas numuša pasaulinės rinkos kainas. Dėliai šios alternatyvos dažnai abipusiškas interesas verčia griebtis užsienio prekybos specializacijos. Eksportuojantis kraštas stengiasi juo galėdamas išsilenkti konkurencijos neitralėse rinkose tuo būdu, kad įvyksta tam tikras parduoties sričių pasiskirstymas. Konkuruoti visados galės tik nedidelis skaičius prekių.

2. Dabar ta štai problema — tautinių kainų santykis su pasaulinės rinkos kainomis — reikės išnagrinėti ypačiai atsidėjus, nes kai tik čia veikiausiai galėtų pasireikšti užsieninės ūkio politikos įtaka. Kalbėdami apie to ar kito krašto k a i n o l y g į, vadiname juo tam tikrų charakteringų prekių grupės santykį su piniginiu vienetu. Tai sutrumpintas ir tikslingas nusakymo būdas, padedąs suvesti į vieną bendrą vardiklį skirtingą piniginio vieneto perkamąją galią įvairioms prekėms.[1] Tikslinga yra imti pagrindan didmenų prekybos prekės, nes mažmenų prekybai daro nemažos įtakos kokybiniai ir lokaliniai momentai. Be to ir tautinei produkcijai visų pirma svarbu didmenų prekybos prekės. Vadinas, čia turime sutrauktą tam tikrą t a u t i n ę prekių vertės v i s u m ą. Iš to išeina, kad „pasaulinės rinkos kainolygio“ negali būti, nes nėra vieningos konsumcijos, išreikštos „pasaulinio pinigo vienetu.“ Ir esamosios pasaulinės rinkos kainos visados turi būti skaičiuojamos tuo ar kitu piniginiu vienetu. Iš antros pusės, nėra galima lyginti viens su kitu įvairių tautinių kainolygių. Jie juk turi žymėti perkamas parduodamas prekes, o šios kai tik yra skirtingos įvairiuose kraštuose. Tiek gėrybių gamyba, tiek jų vartojimas pareina nuo visos krašto ūkio struktūros. Anglijos prekių kainolygis, žiūrint didmenų prekybos prekių, bus taikomas kitoniškai vertės visumai, negu Vokietijos, Prancūzijos, ar Amerikos. O imti palyginimui atskiras prekes — tai reikštų kai tik nutrinti tuos tautinius ypatumus, kurie charakterizuoja kainolygį santyky su piniginiu vienetu. Rugiai, antai, Vokietijoje yra labai svarbūs, bet žiūrėti jų kainos Anglijoje būtų bepras-

[1] Kainolygio sąvoka pati savaime yra grynai konvencinė. Norėdami išreikšti pinigų vertę tokiu kainolygiu, turėtume, tiesą sakant, šalia prekių imti ir kitas vertybes, kaip žemė, efektai, kapitalas, o taip pat ir darbo mokestis. Čia betgi kalbame tik apie p r e k i ų k a i n o l y g į, kuris bendrai laikomas pakankamu pinigų galiai matuoti; tai iš dalies ir teisinga tiek, kad perkamąja galia paprastai vadinama pinigų vieneto santykis su prekių kiekiu. Tolesniuose išvedžiojimuose turėsime reikalo tik su tokiu prekių kainolygiu.

miška, nes čia jie neturi reikšmės. Kraštui kurs maža teperdirbinėja medvilnės, jos kaina visai nesvarbu, tuo tarpu kai perdirbinėjančio krašto gamybai ji ir labai svarbi. Ką beturėtų veikti Šveicarija su geležies rūdos kainomis, jei ta prekė nevaidina čia jokios rolės, tuo tarpu kai Ispanijai ir Švedijai ji turi elementarinės reikšmės. Užteks šių pavyzdžių, jų dauginti nėra reikalo. Iš to berods kyla tolesnis klausimas, kurį jau anksčiau esame palietę. Kaip tai atsitinka, kad tautiniai prekių kainolygiai eina skirtingais keliais, nors kiekvienas kraštas moka pasaulinės rinkos prekėms vienodas kainas? Kitais žodžiais tariant: Koks yra santykis tarp pasaulinės rinkos kainos ir tautinio kainolygio? Ir aplamai, ar tarptautinė prekyba išlygina ir priartina kainas?

3. Visų pirma, pasaulinės rinkos kaina svarbiausioms prekėms, kaip javai arba medvilnė, varis arba žibalas, gali „grynai" pasireikšti tik tada, kai atmetama į šalį transporto sąlygos. Toms pačioms prekėms įvairiuose kraštuose prisideda skirtingos važtos išlaidos. Čikagos kviečiai arba medvilnė Berlyne ir be muito moka frachtu brangiau. Be to, prie frachto reikia dar pridėti apdraudimo ir sandėlių išlaidos, lygiai kaip ir procentų nuostolis. Šie kaštai juo didesni, juo ilgesnis kelias nuo gamintojo ligi perdirbėjo, jie turi atsiliepti ir kainolygiui. Ligi šiol permaža buvo atkreipta dėmesio į tai, jog sutrumpinus gamybos proceso laiką, mažėja išlaidos už laikymą sandėliuos ir už procentus. Su visomis prekėmis kartojasi tas pats — efektyvės pasiūlų kainos padidėja frachto skirtumais bei prekybinėmis išlaidomis ir prekė paprastai yra gamybos krašte pigesnė. Taip pat ir konkurencinės užsienio kainos visados pabrangsta viduje transporto kaštais, pridėjus dar prie jų sandėlio ir procentų nuostolius. Todel konkuruoti gali tik tie užsieniniai gaminiai, kurių kaštai žemesni už vidaus kainą plius frachtas plius pašalinės išlaidos. Čia jau glūdi esminė priežastis skirtumo tarp pasaulinės rinkos kainų ir įvairių tautinių kainų t a i p a č i a i p r e k e i. Šis skirtumas turi pasireikšti ir tautiniam kainolygy[1].

---

[1] Čia neliečiame klausimo, kaip tiksliau kainolygis statistiškai apskaičiuoti. Ligišiol įprastam apskaičiavimui galima prikišti tai, kad čia didmenų prekybos prekių pagrindan imama biržos kaina arba žaliavos kaina importo uoste. Šitai betgi tėra v i r t u a l i n i s dydis, kadangi čia kai tik atsimeta frachtas ir šalutinės išlaidos, kurios turi sprendžiamos reikšmės tautiniam kainolygiui.

Be to, kiekviena pasaulinės prekybos prekė atskiruose kraštuose turi tam tikrą reikšmės svorį. Jis pareina nuo gyventojų paklausų ir perkamosios galios, vis viena, ar tie paklausai randasi iš paskutinio vartotojo konsumcijos, ar iš pareikalavimo gamintojų, kurie prekę toliau perdirbinėja. Prekė, kuriai paklausų visai nėra arba jie tėra labai menki, maža tereiškia ir visam kainolygiui; ir priešingai tokia, kuri gaminama pačiame krašte ir todel dažnai klausiama. Taigi, neužtenka vien apskaičiuoti absoliutinės kainos, kad galėtume palyginti įvairius kainolygius santyky su jų pinigų verte, o tikriau, kiekviena prekė reikia įtraukti kainolygin su tokiu svoriu, kurio ji tuo metu šiam kraštui turi. Neturtingesnis kraštas mažiau juk perka aukštos kokybės prekių, ir jų kaina čia vaidina mažesnę rolę nusvertame kainolygy, negu turtingame krašte, kurs daugiau vartoja šių produktų. Efektyviniai atskirų prekių paklausai turi daryti nemažos įtakos ir laikiniems kainolygių svyravimams. Kokios prekės ir kokiu mastu įeina į kainolygį, tatai visiškai priklauso nuo reikmenų, nuo ūkio struktūros ir perkamosios galios. Šitai atliekama tuo žinomuoju būdu, kad prekių kainos atžymimos jų paklausų svoriu, vadinas, apyvartos kiekiu. Palyginimui pasaulinės rinkos kainų su tautiniais kainolygiais, arba ir pastarųjų palyginimui vienas su kitu, ši procedūra yra būtinai reikalinga.[1] Jei netgi svarbiausiųjų pasaulinės prekybos prekių kainos ir vienodos, tai vis tik jų dalinys bendroje krašto apyrūpoje gali būti tiek skirtingas, kad kai tik delto jis skirtingai veikia ir tautinį kainolygį. Amerikos medvilnės reikšmė Anglijai bus labai didelė, nes čia ji vaidina svarbiausią rolę gamybai, tuo tarpu kai Rusijai ir Lenkijai ji nekiek tereiškia, čia pareikalavimui ir gamybai svarbiau yra linai ir vilna.

Pagaliau, yra tokių prekių, kurios visai neturi pasaulinės rinkos kainų ir vis tik vaidina didesnę ar mažesnę rolę tautinėje gamyboje. Jų negalima išleisti iš tautinio kainolygio vien tik delto, kad kitur jų nėra apyvartoje. Principialiai čion reikia priskirti, iš vienos pusės, sunkiai transportuojamos prekės, iš antros — neišsimokančios transportuoti, pavz., statybos medžiagos, kurių kaina daugiausia pareina nuo tautinių ir lokalinių sąlygų. Tokios prekės irgi tenka įtraukti kainolygin su atitinkamu

[1] Būtų vidinis prieštaringumas — tirti piniginio vieneto perkamąją galią santyky su prekių vertės visuma, o sprendžiant apie atskirų prekių kainas, tos kai tik perkamosios galios nepaisyti.

parduoties svoriu, žiūrint tos reikšmės, kurios ši grupė turi visumai. Mes jau žinome, jog didesnis ar mažesnis ūkio autarkiškumas (savirūpa) pareina nuo krašto ekonominės išrutulos laipsnio. Nevienodas tad bus ir savirūpos vaidmuo, nustatant tautinę vertės visumą. Tautiniai prekių kainolygiai turės turėti skirtingą sudėtį dėliai šių trijų priežasčių[1]: (I) Pasaulinės prekybos prekės nevienodai sveria įvairių kraštų apyrūpoje, nelygu reikmens ir perkamoji galia. (II) Frachtas ir šalutinės išlaidos keičia pasiūlų kainą. (III) Grynai tautinės bei lokalinės prekės visur turi gana žymios reikšmės ir būtinai sudaro skirtingą dalinį tautiniame kainolygy.

4. Kokia iš to išvada? Nežiūrint į l y g i a s pasaulinės prekybos prekių k a i n a s, jų įtaka tegali pasireikšti tik sulig tuo svoriu, kiek atskiros užsieninės prekės sveria bendrai visoje apyrūpoje. Kadangi šitai priklauso nuo specialinių reikmenų, lygiai kaip ir nuo gyventojų perkamosios galios, tad kiekvienu atveju jų dalinys tautiniame kainolygy pareis ir nuo to paklausų kiekio. Delto tie daliniai ne tik gali, bet ir turi būti skirtingi. Vargiai beįmanoma, kad dviejuose kraštuose svetimos prekės sudarytų lygų dalinį ir jų svoris vartojime būtų vienodas. Todel ir tų kraštų kainolygiai negali būti nei lygūs, nei panašūs.

Bet ir t a u t i n i ų k a i n o l y g i ų i š s i l y g i m a s taip pat vargiai bėra galimas. Prielaida tam turėtų būti — vienodos kapitalo sąlygos, vienodas pajamų susiskirstymas, vienoda ūkio struktūra ir reikmens. Negalima juk, nagrinėjant kainų nusistatymą, nepaisyti reikmenų ir perkamosios galios, o žiūrėti vien tik absoliutinių prekių kainų, nes tada liktų išleistas iš akių kai tik pats sprendžiamasis momentas. Netgi ir t e n d e n c i j o s į t o k į i š s i l y g i n i m ą negali būti, kol nėra įvykdytos minėtosios prielaidos. Tarptautinė prekyba, žinoma, nuolat reaguoja į kainų skirtumus labai jautriai. Bet jai čia turi reikšmės ne tautinis prekių kainolygis, o visados tik s i ū l o m ų i r k l a u s i a m ų užsieninių prekių kainos. Ir ateity, tebeliekant skirtumams turto ir ūkio struktūros, reikmenų ir perkamosios galios, netenka laukti tokio prekių kainų išsilyginimo, net jeigu stan-

[1] Lyginant prekių kainas įvairiais laikotarpiais, paprastai prileidžiama vienoda jų sudėtis, kad galima būtų patirti perkamosios galios kitimas. Iš esmės tai yra f i k c i j a, gal būt, ir visai tikslinga. Šiaip jau reikia, žinoma, konstatuoti, jog kai tik del atskirų kainų pasikeitimo turi kisti ir jų visumos sudėtis, kadangi paklausai, tad ir reikšmės svoris derinasi sulig kainomis.

dartizuotų prekių skaičius ir padidėtų. Priešingai, augant transporto išlaidoms ir atstumams, tie skirtumai turės darytis dar didesni.

5. Šitai betgi turi pasekmių tam svarbiam klausimui, ar muitai gali, ir kiek jie gali daryti įtakos pinigų perkamajai galiai, t. y. prekių kiekio santykiui su piniginiu vienetu. Ar muitų įvedimas pakelia kainolygį, o jų panaikinimas sumažina jį? Įvedimas muitų atskiroms prekėms tik tam tikromis aplinkybėmis tegalėtų turėti įtakos. Bet kai muitais apdedama daugelis prekių, tada, esą, tikrai galįs būti paveiktas kainolygis. Tokia yra labai išsiplatinusi ir, galima sakyt, vyraujanti nuomonė. Net ir autoritetingi mokslininkai, kaip Marshal'as ir Fisher'is aiškiai stengiasi ją įrodyti. Bet ar ši pažiūra yra bent kiek logiškai pamatuota? Prileiskime, kad apsaugotųjų prekių vidaus kainos pakyla visu muito dydžiu ar jo dalimi aukščiau, negu neapsaugotame krašte. Tik tada, jei šitai įvyksta, ir kyla pati problema, nes jei muitas del tam tikrų anksčiau aptartų priežasčių neatsiliepia kainai, tada jis, žinoma, negali turėti įtakos ir kainolygiui. Taigi, visai neapgalvotai daroma, suponuojant visuotinį kainų pakilimą muito dydžiu, tarsi jau savaime suprantamą dalyką, neištyrus pirmiau, ar muitas dar aplamai padidina atskirų prekių kainas. Mes betgi čia tyčiomis darome tą prielaidą, jog muitais apsitvėrusis kraštas tikrai turi nešti visą ar dalinį kainų pakilimą. Ar tada jau ir visas kainolygis turės būti aukštesnis?

Empiriškai žiūrint, šis dalykas atrodo gana savotiškas delto, kad atskiruose protekcionistiniuose ir laisvaprekybiniuose kraštuose randame visai skirtingą prekių kainų dydį. Toks aiškiai laisvaprekybinis kraštas, kaip Olandija, tiek didmenų prekybos prekėmis, tiek gyvenimu visais atžvilgiais yra brangus; taip pat ir Anglijoje realinis kainolygis toli gražu nėra žemas, tuo tarpu kai laisvaprekybinėje Belgijoje kainos gana pigios. Tokių pat priešingumų matome ir protekcionistiniuose kraštuose. Jungtinės Valstybės turi itin aukštas kainas, ir dažnai manoma, jog tuo iš dalies kalti ir apsauginiai muitai. Iš antros pusės, Prancūzija, nežiūrint į aukštus muitus, turi žemą kainolygį, kurs Rusijoje berods buvo dar žemesnis, tuo tarpu kai Austrija velgi turėjo brangias kainas. Taigi empiriškas būvis pasirodo labai nevienodas. Tebelieka tad klausimas, koks yra santykis tarp muitų ir kainolygio?

6. Apsaugotos muitais ir delto (kaip mes prileidžiame) pabrangintos prekės sudaro tik dalį vertės visumos, bet ne ją visą. Jau buvo nurodyta, jog paprastai žaliavos palieka laisvos nuo muito, be to, didelis kiekis vietinių medžiagų, prie kurių pirmiausiai priskirtina statybos medžiagos, bet taip pat ir daugelis kitų prekių, toliau, didelė dalis gatavų dirbinių, kurie ne užsieny pagaminami. Vidaus prekės *(home trade products)*, palyginti su užsienio prekėmis *(foreign trade products)* visuose kraštuose vis dar sudaro daugumą. Kiek žaliavos įeina į kainolygį, muitai tuo ruožtu visiškai neturi įtakos; užtat, jei šios prekės turi pakelti didesnes transporto išlaidas krašto viduje, jos bus čia brangesnės, negu užsieny. Kraštas, kurs gabenasi medžių iš savųjų tolimų sričių, yra nepalankesnėj būklėj, negu jis įsivežtų jų iš užsienio patogiomis transporto sąlygomis. Panašiai yra ir su kitomis sunkiomis medžiagomis, kurios turi padaryti ilgą kelią ligi apdirbimo vietos. Arba štai, vaisiai dažnai bus brangesni ten, kur didelis atstumas, nors ir nėra muito, negu tokiam krašte, kur yra muitas, bet atstumas nedidelis. Jei imsime galvon, jog didelė dalis žemės produktų vis dar paeina iš savojo krašto, jog gana žymi dalis svetimųjų žaliavų, kurios sudaro pagrindą pramonės veiklai, bendrai įleidžiama be muito, ir tik transporto bei prekybos išlaidos jas pabrangina, — tai bus aišku, kad žymiai didesnės kainolygio dalies muitai visiškai nepaliečia.

Bet kaip gi yra su pačiomis apsaugotomis ir, kaip sakome, pabrangintomis prekėmis? Juk jų įtaka turės pasireikšti? Ir, būtent, del savitarpinio kainų pareinamumo (interdependencijos) turės taip pat pabrangti keletas ar daugelis kitų prekių. Jau minėjome, kad ypač apdėtieji muitais priešgaminiai, kaip geležis, siūlai ar aliejai, pereina į galutinį gaminį ir turi perduoti toliau kainos pabrangimą, jei jie nebus pakeisti erzacais, ar ne bus atsigriebta įmonės patobulinimais. Taigi labai galimas būtų muito perkrovimas bei nustūmimas toliau ir tuo pat pabranginimas daugelio kitų prekių, jei netgi jos neapsaugotos muitais. O kai del muitų pakyla būtinųjų gyvenimo reikmenų kaina, tada iš tikrųjų galėtų eiti iš čia bent dalinis ir kitų prekių pabranginimas, kaip šitai galima laikyti įrodytu visupirma maisto produktų atveju. Ligi tol atrodo logiškai viskas tvarkoj. Bet štai muitų veikimo klausimui turi reikšmės viena aplinkybė, kuri yra svarbi aplamai prekių kainoly-

giui, būtent, tas svoris, kuriuo įeina kainolygin, muitais apdėtosios prekės. Čia turime išvadą iš pirmesniųjų samprotavimų apie muitų rezultatus aplamai. Jei paklausai elastingi, o kainos svetimoms prekėms dėliai muitų kyla, tada sumažės vartojimas ir konsumcija, ir tuo būdu kai tik del kainos pakilimo šios prekės mažesniu svoriu tegalės pasireikšti kainolygy, negu ten, kur jos neapsaugotos, tad ir jų kaina reliatyviai žema.[1] Taigi, pasekmės čia lygiai tokios, tarsi gyventojų perkamoji galia būtų sumažėjusi muito dydžiu.

Taip tad muitas ir pabrangimas atsiliepia į svorį, kuriuo apsaugotosios prekės įeina kainolygin. Rezultatas išeina toks, kad muito priedėlis ne būtinai dar turi reikštis kainolygio pakilimu: tikriau, jis gali sumažinti vartojimą ir versti vartotojus persimesti į pigesnius dalykus, kurių kaina plius muitas yra žemesnė. Reikmenų aprūpinimas ir gyvenimo standartas gali būti protekcionistiniame krašte daug menkesnis, konsumcija gali būti nustumta į pigesnes ir prastesnes prekes, kai tik delto, kad geresnės neįperkamos. Kraštas gali mokėti už tam tikras kokybes žymiai brangiau, negu kitur. Bet visa tai anaiptol dar neatsilieps į prekių kainolygį. Šį iš tikrųjų nulemia įmonių kapitalo ištekliai ir vartotojų biudžetų pajamos. Nes juk paklausai visados dera tam tikriems prekių kiekiams, o ne vien prekėms, kaip tokioms. Delto ir kainolygį nustato ne absoliutinės kainos, o nupirktieji kiekiai. Jei netgi atskirų prekių muitai ir kainos dviejuose kraštuose lygios, tai ir tada kainolygiai bei perkamoji galia vis tik gali eiti skirtingais keliais, kai tik delto, kad vienodos prekių kainos turi kitoniškus svorius kainolygiui. Kitaip tariant, tai reiškia, jog ir pinigų vertė yra ir turi būti skirtinga.

Kad šitai būtų aiškiau, paimkime du kraštus V ir A kiekvieną su keturiomis prekių grupėmis, kurios visos įvežamos iš užsienio ir be kurių jokia kita prekė neįeina kainolygin. Jos turi reprezentuoti čia įvairias prekių rūšis, kurias mes sutraukiame į grupes. Vienas kraštas įveža jas laisvai, o kitas apdeda muitais, ir, būtent, krašte V jos yra apsaugotos ir kaina pabranginta, tuo tarpu kraštas A įveža be muito ir delto turi žemesnę kainą. Vienintelė prielaida, kurią mes čia ne be pagrindo darome, yra ta, jog kainos dydis veikia paklausus ir tai taip, kad

[1] Ir čia paliekame nuošaly klausimą, kaip būtų tiksliausia toks „svoris“ patirti, ir dar ypač, kaip sužiūrėti „kintamo svorio“.

jie sulig kainos pabrangimu kinta, ar proporcionaliai, ar daugiau kaip proporcionaliai, ar mažiau kaip proporcionaliai. (Svorio skaičiai visur pažymėti kursyvu). Tada nusvertasis kainolygis atrodys taip:

Prekių grupių kainos *(Nupirktųjų prekių kiekiai).*

	a		b		c		d		Indeksas
A	12	*(500)*	17	*(300)*	5	*(600)*	8	*(400)*	100
V I	15	*(400)*	28,25	*(240)*	6,25	*(480)*	10	*(329)*	100
II		*(300)*		*(180)*		*(700)*		*(300)*	92
III		*(400)*		*(200)*		*(600)*		*(400)*	106

P i r m u o j u atveju, — kai mes prileidžiame proporcionalų paklausų elastingumą, eventl. perėjimą prie blogesnės kokybės, jei ir perkami tokie pat kiekiai, — šiuo atveju ir vienur ir kitur kainolygis nesikeičia. A n t r u o j u atveju, kada paklausai reaguoja daugiau kaip proporcionaliai, ir ypač mažėja geresnių kokybių paklausai, bendrai kainolygis krinta, nepaisant atskirų prekių kainų pakylimo. T r e č i u o j u atveju, kada pareikalavimas kinta mažiau kaip proporcionaliai, palyginti su kainų pakylimu, bendroji suma kyla, t. y. arba kraštas yra praturtėjęs iš kitų šaltinių, arba konsumcija yra padidėjusi sąskaiton būsimojo kapitalo darymo (eventualiai, pinigų vertė yra nukritusi iš pinigų pusės). Iš šitų samprotavimų išeina, jog tarp muito ir kainolygio arba visiškai nėra jokio sąryšio, ar bent tik labai netiesioginis. Kainolygį iš tikrųjų nulemia perkamoji galia ir paklausai, tariant, kapitalo gausumas krašte.

Neturtingas kraštas, kuriame maža tėra kapitalo ir silpna perkamoji galia, nepaisant visų muitų, gali turėti žemą kainolygį, tuo tarpu turtingas kraštas, nežiūrint į laisvą prekybą, turės aukštą kainolygį. Aukšti protekciniai muitai maža teturi įtakos Jungtinių Valstybių kainolygiui. Tų muitų pašalinimas nekiek tesumažintų vidutines kainas. Ką muitas iš tikrųjų sprendžiamai paveikia — tai gėrybių pareikalavimą ir vartojimą, vadinas, konsumcijos linkmę, gyventojų buities standartą, eventl. socialinį susisluoksniavimą ir kapitalo darymą. Muitai, berods, gali toje vertės visumoje, kurią mes suimame į kainolygį, iššaukti žymias reikmenų ir paklausų perslankas. Vienos prekės nustelbiamos, kitos iškeliamos. Bet pats vertės visumos dydis anaiptol dar neprivalo būti šiaip ar taip pakeistas. A t-

skirų kainų perslankos kainolygio viduje nereiškia dar paties kainolygio pakitėjimo.

Į klausimą, kaip muitai veikia bendrąjį kainolygį ir pinigų perkamąją galią, tenka tad atsakyti, jog jie visai neturi įtakos bendrajam kainolygiui, o tik atskirų prekių kainoms ir jų vartojimui. Bendras prekių kainų pakylimas būtų įmanomas tik tada, jei drauge lygiai pabrangtų ir neapsaugotosios prekės, tiek savos, tiek užsieninės, kaip šitai prileidžia Irwing Fisher[1] Sunku tačiau įžiūrėti, iš kur gi turi nuolatos rastis toks bendras kainų padidėjimas, jei tuo pat metu nekyla proporcionaliai visos pajamos ir įmonių lėšos. Tik tada, būtent, tegalėtų būti nupirkti tokie pat prekių kiekiai aukštesnėmis kainomis.

Tiesa, buvo nurodoma, jog apsauginiai muitai varžą importą ir aktyviną prekybos balansą. Tada užsienis turįs mokėti pinigais arba užsieniniais devizais. Dėliai to štai padidėsiąs pinigų kiekis, taigi, nukrisianti pinigų vertė ir pabrangsiančios visos prekės; vadinas, kainolygis pakilsiąs iš pinigų pusės. Tokia yra supozicija.[2] Nelabai tačiau betikėtina, kad šis rezultatas visados įvyktų, jei netgi kartą jis iš tikrųjų yra pasitaikęs, būtent, Jungtinėse Valstybėse ir Švedijoje po karo. Nuolatinis mokėjimas „pinigais", kaip bendroji taisyklė, yra neįvykdomas. Iš kur gi tas neparduodąs užsienis turi gauti devizų? Reikia juk prileisti, kad kiti kraštai irgi vadovaujasi tuo pat principu — stengiasi apsitverti muitais ir aktyvinti prekybos balansą; tada perkąs užsienis neturės nuolatos iš kur imti devizų, kuriais galėtų mokėti už eksportą iš apsaugotojo krašto. Delto turės sumažinti ir pastarojo prekių išvežimas. Tada betgi vidaus kainos dėliai susiaurėjusios užsieninės parduoties turės kai tik vėl kristi. Tuo būdu eksporto sumažėjimas, kaip netiesioginė muitų pasekmė, kartais gali privesti prie kainų kritimo dėliai viršprodukcijos, kuri dabar negauna išplaukti užsienin. Taigi, šia forma negalima tos tezės įrodyti.

---

[1] Irving Fisher, n. v. 93—95, 312—14 psl. „The tariff wall is a sort of dam, causing an elevation in the prices of the goods impounded behind it".

[2] Tokia bendrai Irvingo Fisher'io nuomonė, kad laisvoje prekyboje kainos greičiau išsilyginančios. „Prices will tend to fall through increase in trade which may in turn be brought about by improved transportation, by increased freedom of trade". Tačiau patirties medžiagos, kuria remiasi Fisher'is, (78 psl.) atrodo permaža, nes jo čia neprisilaikyta atitinkančių ir neatitnkančių atvejų metodės (Mill).

8. Gal tad visuotinė laisva prekyba vestų į kainų išsilyginimą, kuriam daugiausia kliudo apsauginiai muitai? Ir šitai vargiai bėra galima. Čia dažniausia išleidžiama iš akių viena svarbi aplinkybė. Kainų r e a k c i j o s g r e i t i s yra nevienodas; vienos kinta greitai, palyginti su likusiomis, kitos tik palengva. Šitai priklauso nuo to, kiek laiko eina atskira prekė, ligi ji pasiekia galutinį vartotoją, o iš dalies ir nuo elastingumo paklausų, kurie nevienodai reaguoja į kainų pakitimus. Pasekmė yra ta, kad atskirus kraštus nevienodai paliečia tų pačių pasaulinių prekių kainos. Prisiminkime dar kartą, kas nulemia tautinius kainolygius. I. Transporto kaštai ir sąryšy su tuo skirtingos prekybinės išlaidos, jei netgi čia turime vienodas pasaulinės rinkos prekes. II. Skirtingi gyventojų paklausai dėliai skirtingų įpročių ir skirtingų ūkio reikmenų. III. Nevienodas dalinys, tenkąs vidaus prekėms bendrojoj konsumcijoj, tad ir kainolygy. Tai yra komponentės, einančios iš visos krašto ūkio struktūros ir turto plėtros. Jų neišlygina nė laisvoji prekyba. Jau vien ta aplinkybė, kad svetimos žaliavos dažniausiai įvežamos laisvai ir delto muitai teliečia tik dalį importo, turės sumažinti skirtumą tarp laisvo ir apsaugotojo krašto.

Visa tai atsiliepia ir į kainų judėjimą įvairiuose kraštuose. Ūkio konjunktūros eiga dviejose valstybėse nėra vienoda, o priklauso nuo specifinių aplinkybių, kurių lengvai neperkelsi. Konjunktūros fazės, šalia viso jų panašumo, turės skirtingą pobūdį delto, kad gyventojų daugėjimas ir kapitalo investacija, pramonės būsena ir žemės ūkio dalinys bendroje gamyboje taip pat yra skirtingi. Del visų tų priežasčių turės būti kitoniška konjunktūrinė reakcija. Net ir esant visuotinai laisvai prekybai, konjunktūrinės fazės nesutaps viena su kita, nes tautos ūkių struktūros vis tiek liks skirtingos. O jos nulemia gamybos pobūdį, pareikalavimą, ir tuo pat kainas. Kai tik tie pajamų bei perkamosios galios svyravimai įvairiose konjunktūros fazėse ir padaro tai, kad kinta paklausai, tad drauge ir tas svoris, kurio atskiros prekės turi vertės visumai. Pagaliau, ir tie faktoriai, kurie nulemia p a r e i k a l a v i m o e i g ą, ir tos aplinkybės, kurios daro įtakos kintamiems paklausams, įvairiuose kraštuose yra tiek skirtingos, kad, palyginti su tuo, muitai bei rinkliavos visados tesudaro tik vieną momentą šalia daugelio kitų.

Galiausiai, klaidinga būtų iš atskirų kainų judėjimo šis ar tas spręsti apie visumą, neatsižvelgus į kitas aplinkybes. Mo-

kesčiai, transporto išlaidos, muitų rinkliava gali susilpninti kai kurių sluogsnių perkamąją galią tam tikroms prekėms, Bet šitai tik labai mažas turės paliesti perkamąją galią visumai. Nes juk nereikia užmiršti, kad vienoj pusėj paklausams atkritus, kitoj vietoj atsiranda nauji reikmens ir pakalusai, galį kompensuoti tą sumažėjimą.

9. Iš to, kas aukščiau pasakyta, tenka padaryti dvi išvados. Tarptautinė prekyba derinasi ne sulig prekių kainolygiu, o sulig pareikalavimu atskirų prekių, kurioms yra paklausų. Aukštas kainolygis visados yra ženklas, jog to krašto, ar bent tam tikrų lemiamų sluoksnių turtingumas reliatyviai didelis. Delto, ir tik delto, o ne vien del aukštesnių kainų, ir importas čion eventualiai bus didesnis, jei kiti kraštai norės ir galės priimti už jį duodamas vertybes. Atvirkščiai, iš žemo kainolygio galima spręsti, jog kraštas yra neturtingas ir kai tik delto turės menkesnę perkamąją galią ir mažesnius paklausus svetimoms prekėms. Prekių kainolygis tėra pačių gyventojų perkamosios galios išraiška ir iš jo savaime dar negalima daryti išvadų apie svetimų prekių pareikalavimo dydį. Šis, kaip žinome, priklauso nuo socialekonominių krašto išgalių. Kaip vienoda valiuta neišlygina dar kainų atskiruose kraštuose, taip negali išlyginti jų ir laisvi prekių mainai. Nežiūrint į vienodą aukso valiutą, aukso perkamoji galia įvairiuose kraštuose vis delto lieka labai skirtinga. Jei jaunuose kraštuose kainos brangsta, tai delto, kad didėja pajamos, kyla produktyvinės jėgos, o tuo pat ir perkamoji galia. Čia jie panašėja į senesniuosius kraštus ir delto štai gali pakilti taip pat ir kainolygis. Toks kainų pakitimas yra visados išorinis ženklas, kad sąlygos ir paties ūkio struktūra taip pat keičiasi. Tatai nereiškia išsilyginimo kainų, kaip tokių, o greičiau tam tikrą panašėjimą sąlygų, kurios jas sudaro.

Iš antros pusės, ir gyvenimo kaštai gali būti apytikris bendrojo kainolygio atvaizdas. Jie nusistatys didesniam ar mažesniam atstume nuo didmenų prekybos kainų. Krašte, kur gyvenimo kaštai aukšti, ir visas gyvenimo būdas greičiausiai bus žymiai geresnis, įvairiopų gėrybių ir veikinių vartojimas didesnis, negu ten, kur gyvenimo kaštai žemi, tad atitinkamai menkesnis ir gyvenimo būdas. Ir čia štai, gyvenimo standartui, muitai iš tikrųjų gali turėti labai jautrios įtakos. Kai tik del muitų

pabrangimo kai kurie sluoksniai, tebegaudami tokių pat pajamų, negalės sau leisti tam tikrų išlaidų, ar bent turės pereiti prie blogesnių kokybių. Bendrasai gyvenimo lygis tegali kilti, tik didėjant pajamoms, arba atpingant tam tikroms prekėms. Labai galimas daiktas, kad su lygiomis absoliutinėmis pajamomis viename krašte galima gyventi geriau, negu kitame. Tai bus ypačiai tada, kai būtinieji gyvenimui dalykai yra taip pigūs, kad didesnė dalis pajamų lieka laisva ir gali pakelti gyvenimo standartą. Kapitalo darymas čia bus didesnis, negu tokiame krašte, kur reikalingiausi dalykai yra reliatyviai brangūs. Kainų susisluoksniavimui turi įtakos daugelis aplinkybių — viena iš jų labai gali būti ir muitų politika, tačiau bendrai viso kainolygio jį neveikia.[1]

III SKYRIUS.

Valstybinės įtakos galimumas ir ribos.

1. Kiek aplamai administracijos ir ypačiai muitų politikos priemonės gali duoti tam tikrų vaisių, ne momentalinės dabarties sunkumams ir negandams pašalinti — visumos įvertinimui jie nėra tiek svarbūs, — o visam tautos gyvenimui? Dabarties sunkumai, pagaliau, tėra administracinės praktikos dalykas, ne mokslinio tyrinėjimo objektas; pastarasis visados turi reikalo su bendrybėmis. Delto čia iš anksto tenka išskirti visi tie svarstymai, kurie turi galvoje šį laikinį gelbėjimo reikalą. Dėl šių laikinių priemonių tikslingumo visados bus diskutuojama. Pagal naujesnį įvardinimą šitai galime pavadinti konjunktūrine įtaka. Ji gali liesti visą tautos ūkį, ar tik ypatingas atskirų šakų sąlygas. Bet svarstomąjam klausimui ne tas yra svarbu. Mums čia, tikrai sakant, rūpi dinamiškoji problema struktūrinės, taigi patvarios ūkio politikos įtakos.

---

[1] Plačiai užsimotas Tyszkos bandymas: Löhne und Lebenskosten in Westeuropa, (Schr. d. Ver. f. Sozialpolitik, 1914) eina tuo keliu, kad jis nagrinėja kainų pakylimus įvairiuose kraštuose. Čia jis atranda, kad laisvos prekybos kraštuose gyvenimo kaštų indeksas mažiau kilęs, negu darbo mokesčio indeksas. Priešingai protekcionistiniuose kraštuose. Taip betgi metodiškai negalima patiekti įrodymo. Nes jai pradedamaisiais metais kainų dydis buvo nevienodas, tai žinoma, kad kainos turės mažiau kilti tame krašte, kurs jau iš pradžios turėjo aukštesnį kainolygį, negu tokiame, kur jos buvo žemesnės. Tikriau, čia reikėtų imti pradžiai absoliutines kainas, kad galima būtų palyginti keletą kraštų vieną su kitu. Bet šitai vėlgi susiduria su dideliais sunkumais del kitokių priežasčių.

Delko ji gali būti reikalinga? Priežastis čia yra ši. Kiekvienu metu gyvena viena šalia kitos keletas žmonių kartų — vienos, atsinešančios praeities paveldėjimą, kurį nori išlaikyti, paskum, pačios produktingosios ir vadovaujančios vidutinio amžiaus klasės, pažangos ir judėjimo nešėjos, šalia jų — priaugančiosios kartos, kurios jau laužiasi iš vyraujančios generacijos rėmų ir būtinai turi žiūrėti savo ateities, taigi būsimo žmonių amžiaus. Žinoma, šia trečiąja karta drauge turi rūpintis ir vyresnieji. Tai yra nepaliaujamai vykstąs procesas, kurs nuolat atsinaujina, nors gyventojų energijos tempas eina čia lėčiau, čia smarkiau. Šis tai n e v i e n a m ž i ų v i e n m e t i š k u m a s ir glūdi tautos idėjoje. Iš šio nevienodo amžiaus klasių sugyvenimo viena šalia kitos randasi būtinas reikalas rūpintis tolimuoju rytojum, o ne vien tik šiandienine dabartim, nors ir ši pareiškia savo teises.

Naujaisiais laikais šitai dar sustiprina ta aplinkybė, jog kapitalai investuoti žemės ūky, progamyboj ir daugely pramonių gali vesti vaisių tik paskesniu laiku. Šiems investavimams lemta gyventi ir patverti daug ilgiau, negu kaskartiniems jų savininkams, ir delto jie tam tikru būdu susaisto būsimąsias kartas. Rėmai išpildomi tik ateity: ryškiausiai tai matyt didelėse susisiekimo verslamonėse, kurios visados rengiamos išaugiui, o taip pat ir ten, kur pastovūs kapitalai investuoti į progamybos įmones, ar jos būtų visuomeninio, ar privatinio pobūdžio. Gal labiausiai tai krinta į akis kasyklų ir rūdakrosnių atveju; ne be reikalo juk ši pramonė ir vadinama „sunkiąja“, nes ji sunkiai perrikiuojama. Šis kapitalo masių pririšimas neabejotinai didėja, ir tik n u o s a v y b ė s teisė kinta laiko eigoje. Delto ir politinės priemonės turės siekti užu dabarties, jos turės būti aiškiai dinamiškai orientuotos. Štai kas ir įsivykdo tautos idėjoje: asmeninis sąraišumas nūnai gyvenančių kartų ir daiktinis pririšimas prie kapitalo. Labai gali būti visuomeninio ūkio uždavinys pasirūpinti būsimųjų kartų ateities interesais, prakeliant juos prieš dabartinius, vien šios dienos reikalus. Ir ypačiai tarptautiniuose ūkio santykiuose pasireiškia generacijų sekmės dėsnis ir šiandienykščios dabarties peraugimas: užsieniniai investavimai kai tik dažniausiai ateity teišsimoka. Jie daromi tolimoms perspektyvoms. Kokie galimumai eina iš to užsieniniai ūkio politikai?

2. Struktūrinis ūkio politikos priemonių veikimas, kiek jis liečia užsienio ūkį, sprendžiamai pareina nuo patvarių produktyvinių jėgų būvio tame krašte, nuo esamų pirminių žemės medžiagų ir darbo nuoveikių. Nei vieno nei antro negalima sukurti, bet galima išplėsti ir žymiai pagerinti. Ypač darbo nuoveikiai gali būti administracinėmis priemonėmis „išauklėti", padaryti tinkamesni, pakeliant darbingumą, praplečiant jų judėjimo plotą. Naujaisiais laikais čion tenka skirti ir vadovaujančių ūkio vadų verslamoniškumo dvasia bei ryžtumas: ūkio politikos priemonės gali duoti jiems akstiną ar slopinti juos. Čia visur yra įmanomas sėkmingas politikos veikimas. Kitaip yra su kapitalu, kurs aplamai tik vienas ir tegali duoti darbo progų. Šitai tikrai suprato jau klasikai, nors jų taupymo teorija buvo nepakankama kapitalo darymo klausimui išaiškinti ir iš esmės vedė klaidingu keliu. Kai tik del minėtojo savo internacionališkumo, kapitalas atrodo visur įgyjamas, jei tik yra duotos pirmosios dvi sąlygos — žemės bazė ir darbo nuoveikiai. Tiesa, paprastai savųjų produktyvinių jėgų išugdymui reikės įsigabenti svetimų gėrybių. Ligi šiol dar nė viena tauta pati iš savęs neįstengė išplėtoti savųjų jėgų, nei kultūrinių, nei grynai politinių, nei dargi ekonominių. Visados čia reikėjo svetimos paskatos bei paramos, ar ir svetimų gėrybių. Pastarosios tenka įsigyti už kitus kuriuos veikinius ar patarnavimus, arba už prekių eksportą. Čia yra viena užsieninės ūkio politikos riba, kurios nesiseka peršokti.

Imantis visų tų priemonių, kurios turi stiprinti vidaus rinką, reikia apsvarstyti, ar tuo nebus atkirstas, ar bent pabrangintas būtinasis svetimas įvežimas, be kurio kraštas negali apsieiti.[1] Kai tam tikri muitai ar kitos administracinės priemonės veikia prohibityviai, tada gali būti vienašališkai forsuotos atskiros ūkio šakos ir ypačiai delto, jog padidėjus arba žadant padidėti rentabilingumui, lengva įsigyti svetimo kapitalo. Arba vėlgi importo suvaržymu galima nenoromis išauklėti rentininkavimas, kurs, žinoma, nepadeda stiprinti produktyvinių jėgų. Tikrai autarkizacijai, kuri turėtų sėkmingumo perspektyvų, būtina sąlyga yra ta, kad vidaus rinka galėtų būti praplėsta pati iš savęs, nereikalaujant jokios svetimos pagalbos — ar tai žmonių

[1] Čia visur turima galvoje ne reguliuotasis, o privatinis ūkis, kurio pagrinde glūdi laisvas konsumcijos tvarkymas ir laisvas pajamų naudojimas.

sezoniniams darbams, ar industrinių žaliavų arba maisto produktų, ar, pagaliau, kapitalų iš užsienio. Tik tokiu atveju užsidarymas ir prohibityvinė muitų politika galėtų turėti sekmės. Tačiau, pasiekus tam tikro kultūros laipsnio, šitai bus tik labai reta išimtis, mažiausiai jau galima išrutulos pradžioje. Ir ta veikiai pasigaunama mintis, jog medžiagos bazė galima esą praplėsti, politiškai prisijungiant arba įtraukiant savo priklausomybėn svetimus kraštus — moderninės kolonijinės politikos leitmotyvas — ilgainiui pasirodė nevaisinga ir netgi netikslinga. Čia, mat, reikia kitoniškų, ne vien tik gynimos priemonių — reikia nuolatos taikstytis prie būtinybių tų kraštų, be kurių negalima apsieiti.

Pažangėjant industrializacijai ir intensyvėjant žemės ūkiui, būtinai prireikia svetimų įvažų. Nebeištenka žemės bazės. Šitai matome net ir Jungtinėse Valstybėse, nes ir ten pradeda stokoti kai kurių žaliavų, nekalbant jau apie europines pramonės valstybes ir jaunesniuosius kraštus. Be to, reikia s v e t i m ų parduoties rinkų savajai gamybai. Jos atrodo savitikslis krašto viršprodukcijai iškišti, o yra tačiau tik priemonė, kad iš viso duotų ekzistencijos galimumų to krašto žmonėms. Šitoje išrutulos stadijoje, kurią, kaip atrodo, yra priverstos gyventi moderninės valstybės, turi prasidėti prekybos sutarčių politika, kad užtikrintų parduoties rinkas. Tai ne atsitiktinumas, kad prekybos sutarčių mintis ir prasiskynė kelią, tik įvykus struktūriniam moderninių valstybių perkitimui, taigi, vos-vos du žmogaus amžiai; visos ankstyvesnės sutartys tebuvo gana bereikšmės preliudijos. Agrariniai kraštai, turėdami gana tikrą savo gaminių parduotį, daug mažiau yra reikalingi tokių sutarčių. Industrinėms valstybėms šitai reiškia, jog anksčiau ar vėliau tenka m a ž i n t i m u i t a i savajame krašte, nes tik tuo būdu galima gauti nuolaidų iš priešingos pusės, beje, tik taip iš tikrųjų ir įvykdoma savotiška gamybos specializacija aukštesniame išrutulos laipsny. Negana rezervuoti vidaus rinka saviems gaminiams, kai yra būtinas reikalas iškišti svetur vidaus gamybos perteklius. Nes juk priimąs kraštas atsiduria tokioj pat būklėj, jis verčiamas griebtis tokios pat politikos kaip ir eksportuojanti šalis. Šitai apibrėžia ir savosios elgsenos linkmę bei galimumus. Jungtinės Valstybės irgi turės pasukti į šį kelią, jei jos norės didesniu mastu eksportuoti pramonės dirbinius.

3. Čia svarbus yra supratimas, jog parduoties rinka galima turėti tik tuose kraštuose, kurie patys yra imlūs ir pajėgūs pirkti. Senoji prekybos politika, kuri stengėsi laikyti svetimą kraštą juožemesniam išrutulos laipsny, nes tik tada tikėjosi turėsianti tikrą parduotį, protavo nelogiškai ir pasirodė visiškai klaidinga — jei netgi Anglija ir varė tokią politiką Indijoje ligi pat karo. Kas galima pasakyti apie savojo krašto imlumą, būtent, jog turtas ir reikmenų išplėtojimas sudaro reguliatyvines apyvartos pajėgas, — lygiai tas pat pritinka ir pirkėjui. Jau Hume buvo pareiškęs šį dėsnį, kurį dabar pakitėjusiomis aplinkybėmis gyvenimas patvirtina. Prekybinis pavydas bei rungtyniavimas nuolat stengiasi šią tiesą užtemdyti, nors po to, ką ankščiau esame išaiškinę, ji turėtų būti savaime suprantama. Laikinai ar tik tariamai pavojuj atsidurusieji interesai (kartais ir darbininkų) yra gana trumparegiški, primesdami savo valią vyriausybei, nors politika turi nusistatyti tolimoms perspektyvoms. Tik turtingi ir kylantieji kraštai tėra pajėgūs pirkti ir gali sudaryti nuolatinę parduoties rinką, o ne eksploatuotieji. Kokių tik „pavojų“ trumparegiškai neįsivaizduota iš naujųjų kraštų kylimo! Amerikos pavojus, Japonijos pavojus, Indijos pavojus! Jei Indija su savo 300 milijonų gyventojų ligi šiol tepaima tik 13% Anglijos eksporto, tai štai trys karūninės kolonijos (crown colonies) vos su 20 milijonų paima 18%! Labai jau neišmaninga trukdyti svetimų kraštų išrutulą, ar bent kvaršinti sau del to galvą, bijant naujos konkurencijos. Tarytum ano meto senieji kraštai nežiūrėjo taip pat kreivai į jaunesniųjų išrutulą ir tarytum galima būtų išrutula sustabdyti! Čia toli numatančiai politikai tebėra didelių galimumų.

Taip tad kiekvieno krašto užsienio prekyba tiek tegali didėti, kiek plečiasi svetimas tautos ūkis. Šitai ypačiai reikia pasakyti apie agrarinius kraštus, kuriuos kiti mielai laiko tam tikrų pirminių medžiagų tiekovais, bet drauge nenorėtų prileisti savarankiškos jų išrutulos. Bet juk, išplečiant savojo krašto produktyvines jėgas, stipriau įsipinama į pasaulinį ūkį dėliai priežasčių, kurios mes pakankamai išdėstėme. Todėl ir svetimų kraštų produktyvinių jėgų kylimas sudaro savajam kraštui parduoties galimumų ir didesnnio imlumo svetur. Šis procesas kartojasi vis iš naujo: Vokietija ir Jungtinės Valstybės prieš senesnėją Angliją; Rusiją, Rytų Azijos ir Anglų kolonijos prieš

ligšiolinės pramonės valstybes. Kiekvieną kartą kyla nauji baimės šauksmai, kurie veikiai pasirodo be pagrindo. Nes bendrai visas užsienio prekybos tūris didėja tik besirutuliojant naujiems kraštams. Neseka vienam kraštui pripažinti išrutulos galimumus, o kitam juos neigti, kaip tai darė net ir Fridrichas List'as. Visų išrutula galima, jei tik yra įvykdytos abi sąlygos: pirminių medžiagų būvis ir darbo noras. Akstiną naujųjų kraštų išrutulai paprastai duoda pačios senosios pramoninės valstybės, perkeldamos čion kapitalų arba gamybos priemonių.

4. Tiesa, čia susidaro savotiški sunkumai. Kiekvienas dinamiškasis ūkis turi sunkumų jau savo viduje, o prie jų prisideda dar tie, kurie eina iš užsienio ūkio santykių susimazgymo. Svetimų kraštų turtėjimas nuolatos verčia kitus persirikiuoti ir prisitaikyti; užsienio prekybos, ypačiai eksporto sudėtis tolydžio vis kinta. Išaugus krašte naujiems reikmenims, kurie negali būti patenkinti savomis išgalėmis, tenka griebtis papildymo iš kitų kraštų. Bet ir patys tie reikmens nuolatos kinta. Berods, esti lėtos eigos ir audringos pirmynvaržos laikai. Paskutinysis amžius buvo antrosios rūšies. Šitai darė, iš vienos pusės, besikeičianti technika ir nuostabiai greitai daugėją gyventojai, o iš antros pusės jaunesniųjų tautų samonės atbudimas ir savarankiškumo siekimas; jos nori praturtėti, pradėdamos pačios gamintis tų prekių, kurių ligi šiol pirkdavosi. Tiesa, dabar joms atsiranda nauji reikmens, kurie tenka aprūpinti. Senosioms valstybėms sunkoka prie to prisitaikyti ir persirikiuoti, bet vis tik reikės. Užsienio prekybos tūris gali didėti, tik kylant kitų kraštų tautos ūkiams. Jaunesniųjų tautų išrutula neišvengiamai ir jas stipriau supina su svetimais kraštais, nes ir jų savosios išgalės tėra aprėžtos. Taigi čia turime atgrįžtinį santykį. Eksporto padidėjimas galimas tik ta sąlyga, jei naujieji kraštai išplėtoja didesnę perkamąją galią. Ir nėra abejojimo, jog čia politika visais laikais yra daug padėjusi sukelti naują išrutulą, ar bent ją pagreitinti: seniau Anglijoje, paskum Vokietijoe, vėliau Jungtinėse Valstybėse, pastaruoju metu Japonijoj, Indijoj ir Anglų karūninėse kolonijose. Be ūkio politikos priemonių pagalbos vargiai bebus galima apsieiti; bent jau svetimuose kraštuose senųjų pramonių valstybių piliečiai gerokai ja naudojasi. Tarptautinė teisė ir privatinė tarptautinė teisė turės čia daug prisidėti, kad laiduotų saugumą. Pakankamai jau buvo išrodyta, kiek įvairių priemonių

tam turima. Bet ar jau čia jaunesniesiems kraštams nėra jokių ribų?

Išdavoms svarbu yra klausimas, ar padidinamas jauno krašto ūkio našumas, sukuriant ar palaikant politinėmis priemonėmis tam tikras ūkio šakas. Tiesa, reika pripažinti, kad laikinis kito krašto „pranašumas“ anaiptol dar negali būti absoliutinis mastas spręsti apie savo mažvertybę. Nes jis gali remtis atsitiktinėmis istorinėmis priežastimis, kurios nėra nepakeičiamos, o pačios yra susidariusios tik tam tikrų priemonių dėka. Reikia, mat, skirti atsitiktinė konjunktūrinė būklė nuo esminės struktūrinės. Taigi ne laikinės konsteliacijos, o ateities perspektyvos nulemia, kiek valstybės įsikišimas gali turėti patvarios sėkmės. Šitai tenka spręsti kiekvienu atskiru atveju, bet tikrai paaiškėja dažniausiai tik vėliau. Čia ir yra vienas didžiausių sunkumų kiekvienos ūkio politikos intervencijos. Iš istorijos patiriame apie daugybę nevykusių įkūrų, kurias nuolatos valdžia turėjo puoselėti. Antra vertus, nėra abejojimo, jog pramoninė išrutula, štai kad ir Jungtinėse Valstybėse, nebūtų buvusi galima šitokiu mastu be valstybinės apsaugos priemonių, — ne tik medvilnės pramonės, bet taip geležies bei plieno pramonės, o pastaruoju laiku ir chemikos, kuri išaugo beveik po mūsų akių. Naujojo pasaulio apgyvendinimas irgi nėjo be visuomeniškos pagalbos. Panašūs galimumai labai dažnai kartojasi jaunuose kraštuose ypač ten, kur yra žemės pagrindas, palengvinąs naudojimą. Politinės priemonės gali tad lengvai virsti neproduktingu jėgų nukreipimu, lygiai kaip ir vesti į produkcijos išplėtimą. Čia, norint varyti racionalią apsaugos muitų politiką, bus pravartus degresyvinių tarifų būdas. Tokie tarifai duoda galimumo palengva prisitaikyti, jei degresijos laikas nustatomas neperilgas. Lygiai taip pat, berods, ir senesniuose kraštuose laikinu sunkmečiu gali prisireikti visuomeniškų priemonių, kad neišleidus iš rankų turimųjų krašto rezervų; tas ypačiai galima pasakyt ten, kur savajam krašte yra žaliavos bazė. Šitai gali pritikti ir žemės ūkiui. Juk visai galimas daiktas, kad anksčiau ar vėliau reikės prie tų rezervų grįžti. Glūdantieji krašto rezervai turi būti nuolatos palaikomi, nes antraip, kai jie kartą jau bus apleisti, tada nesiseks paskum kada panorėjus imti juos naudoti. Ryškiausiai tai matyt kasyklų atveju: jose tik su didžiuliais kaštais begali būti vėl pradėtas darbas, jei jos jau kartą pasemdintos. Čia ir galėtų

būti ūkio politikos uždavinys tuos rezervus išlaikyti ir tausoti būsimoms kartoms; moderninė išrutula daro šį uždavinį ypačiai svarbų. Šitai liečia tiek žemės ūkio dirvą ir miškus, kaip ir žaliavų bazę ir ja besiremiančias pramones. Iš antros pusės, kraštui bus svarbu ne tik optimalinė gamyba pilnai išnaudoti, bet šalia to neapleisti ir kitų mažiau palankių, bet vis dar našių sričių. Tuo būdu bendrasai krašto gavinys bene daugiau padidės, negu pirmuoju atveju. Ir kaip tik iš tarptautinio požvilgio gyventojų perkamoji galia tada bus didesnė, negu išnaudojant vien tik geriausiąją gamybą, kuri vis tiek vieną dieną gali būti kitų pralenkta.

5. Tačiau visur ten, kur žaliavos bazės t r ū k s t a ūkio šakos būklė iš anksto jau yra opi ir dirbtinis ugdymas gali būti efemerinio pobūdžio. Tokioj būklėj neabejotinai atsidūrė kai kurios europinės pramonės. Tiesa, kiekvieno krašto viduje yra visiškai galimas tam tikras gamybos persirikiavimas. Delto atrodys pageidautina išnaudoti ne tik geriausi produkcijos galimumai, bet ir apygeriai, kurie šiaip jau dirvonautų. Ir čia eventul. galima kalbėti apie savo rūšies rezervų sudarymą; jis atrodo ypačiai reikalingas ten, kur didelis gyventojų skaičius turi rasti gyvenimo priemonių savajame krašte. Čia įgyja reikšmės pradžioje minėtoji generacijų idėja. T a d a š i s r e z e r v ų s u d a r y m a s y r a a u k a, daroma tam, kad sukurtų ateičiai gyvenimo galimumų. Naujausiais laikais emancipacija iš žemės bazės labai toli pažengusi. Italija, stokodama ir geležies ir anglių, vis tik turi gana darbingą metalo pramonę, kuri gali netgi eksportuoti. Tas pat galima pasakyti apie Šveicariją, kurios mašinų pramonė įžymiai plėtojasi. Ar yra koks laidas, kad tos pramonės galės patvariai išsilaikyti? Čia tebelieka nenumatytinų sunkumų. Turės įvykti specializacija tarp vienodos kultūros kraštų; šitai duoda tam tikrą garantiją ateičiai. Ji betgi bus užtikrinta tik tada, jei pramonė nuolatos s u g e b ė s p r i s i t a i k y t i. Ši specializacija aukštesniam išrutulos laipsny, nėra absoliutinė, o nuolat kintama, bent jau tol, kol pažangėjanti technika atskleidžia vis nauju galimumų ir tokiems kraštams, kurie ligi tol turėjo atsilikti. Jau vien tik vandens jėgų ir žibalinio motoro panaudojimas kiek štai davė naujiems kraštams galimumų, kurių ligi tol nebūta! Tiesa, ir tada nelengva bus inprovizuoti ir perkelti į kitas tautas tam tikri asmeniniai privalumai — ar tai skonio justis, ar mokslo nuoveikiai, ar techniki-

niai sugebėjimai, ar prekybiniai talentai. Čia tad iš tikrųjų susidaro specifinės rūšies pranašumas, kurs gal ir tenka laikyti „patvariu“. Tam prilygsta ir ypatingas transporto patogumas, kurs kitur negali būti sudarytas. Visais tais atžvilgiais tauta, turinti vieną ar kitą šių ypatingų gabumų, gali ilgesniam laikui įgyti pirmenybę ir naudotis ja. Berods, pigios darbo jėgos negalima priskirti prie tų pliusų, nes dėliai to palieka menka ir gyventojų perkamoji galia. Toji pirmenybė reikia, berods, nuolat vis iš naujo iškovoti, nes ji tėra reliatyvi. Tokiam nuolatiniam prisitaikymui ir persirikiavimui tinkamos sąlygos sudaromos tik prileidžiant laisvą konkurenciją: ji padeda išvengti klaidingo, nes tik laikinio, gairių nustatymo, kurs paskum tik su dideliais nuostoliais tegalima pataisyti. Tuo būdu išvengiama ir apgaulės to patvaraus, rodos, pajėgumo, kurs iš tikrųjų betgi remiasi vien ūkio politikos priemonėmis ir įgyjamas tik už aukas kitose srityse.

Sprendžiamasis tad klausimas, kuriuo būdu įvyksta našumo padidinimas tokiose ūkio šakose, neturinčiose žemės bazės. Jei pelnas ir yra ženklas, jog pasirinkta tikras kelias, tai vis tik esminis tebelieka klausimas, ar tuo būdu padidinamos produktyvinės jėgos. Aiškiau gal parodo priešingas ženklas: kai daugelis įmonių kurios nors pramonės šakos ilgą laiką duoda nuostolių, ar bent permenko pelno ir delto reikia nuolatos didinti muitai, tada čia neabejotinai turime neproduktingą jėgų nukreipimą ir rėmimą. Nes toki primokėjimai juk aplamai tegalimi tik tuo būdu, kad kitos pramonės šakos duoda perteklių, kurs sunaudojamas silpnesnėms šakoms remti. Toks būvis ilgainiui negali būti išlaikytas. Čia tad turėtume aiškų nurodymą, ar ūkio politikos intervencija yra tikslinga, ar betikslė. Tai yra tolesnė riba kiekvieno krašto ūkio politikai.

6. Yra betgi dar vienas dažnai siekiamas galimumas, kurį turime ypačiai aptarti, kadangi su juo nuolat ir nuolat susiduriame. Ar prekybos politika neprivalėtų statyti sau kito tikslo, negu vien tik pavojaus grasomų interesų apsauga, būtent, prekybos balanso manipuliavimo? Ar prekybos balanso pasyvumas nėra vienas tų reiškinių, kurie turėtų pateisinti ūkio politikos intervenciją? Jis liečia visą tautos ūkį: juk jis atrodo esąs itin svarbus valiutos išlaikymui, o ypačiai biudžeto lygsvarai, ir drauge vidiniam kapitalo darymui. Čia reikalinga būtų nuo-

latinė prekių apyvartos kontrolė, nepriklausomai nuo anksčiau nusakytos kredito bei valiutos politikos. Kad pastaroji gali daryti įtakos, tai neabejotina: kodel tad negalėtų ir prekybos politika?

Šiaip ar taip, senojoj Rusijoj ir Austrijoj - Vengrijoj, o pastaruoju laiku Italijoj ir kitur, valstybės vyrai ir ūkio politikai nuolat vadovavos ta mintimi, jog čia reikia imtis apsaugos priemonių: importas, kurs nėra absoliučiai reikalingas, turįs būti varžomos, arba, kaip pastaruoju laiku sako, manipuliuojamas[1]. Nepaisant mokslininkų teorijų, nepaisant visų priešingų patyrimų, prekybos balanso pasyvumas vis dar laikomas didele nelaime, kuri tariamai vedanti į tautos turto konsumavimą, į netikslingą priemonių naudojimą, į valiutos kritimą. Delto stengiamasi paveikti prekybos balansą — išlyginti pasyvinį saldo, aprėžiant importą, o iš antros pusės, skatinant eksportą. Tokių bandymų imamasi dar ir dabar, bent jau muitų politika nuolat ir nuolat pamatuojama šiuo argumentu iš merkantilizmo palaikų. Klausimas ar tokie bandymai gali būti sėkmingi: ar muitų politika ir kitos atitinkamos priemonės, kaip draudimai eventl. kontingentavimai, gali daryti įtakos prekybos balanso palankumui?

Nors, rodos, paprasčiausias daiktas atkirsti arba pasunkinti importas, bet vis tik vargiai begalima šiuo būdu tikslo pasiekti. Reikalavimai ir pasižadėjimai tarp įvairių kraštų piliečių, be abejo, nėra ir negali būti kiekvienu momentu išsilyginę. — Tautos ūkis nėra įmonė, kur pajamos ir išlaidos galima būtų suvesti vienos su kitoms savo rūšies balanse; ir be to, įvedant kredito pozicijas, sekasi išlyginti kiekvienas saldo. Labai gali susidaryti vienoj šaly perteklius, kurs bus investuotas kitoj šaly; atvirkščiai, kitam krašte visados gali rastis pareikalavimas tokiems pinigams, kurie kiekvienu metu sudaro išsilyginimą. Nėra reikalo čia kartoti, ką anksčiau apie tai esame sakę. Vadinas, visai galimas daiktas, kad atsiras laikinis deficitas, kurs vėliau bus išlygintas kreditu, patarnaujamaisiais veikiniais ar tiesiog tik įrašais (Vortrag). Vienu iš šitų būdų vadinamasai prekių prekybos balanso pasyvumas visados turės išsilyginti, nes visa tarp-

[1] Šis argumentas daugiausia Austrijos, bet taip pat ir Prancūzijos politikuose nuolatos darė įtakos prekybos politikai. Gana dažnai buvo tiriamas atskirų pramonės šakų aktyvumas ar pasyvumas ir pagal tai nustatomos muitų politikos priemonės.

tautinė apyvarta eina iš privatinių susitarimų ir jokie veikiniai niekados neteikiami be atveikinių. Kurį iš tų būdų kiekvienu atskiru atveju čia turėsime, pareis nuo to, kur kokios bus aplinkybės.

7. Mėginimas muitais ar kitomis administracijos priemonėmis suvaržyti importą nepasiekia tačiau savo tikslo dėliai vidinių priežasčių. Kol krašte yra v i d a u s perkamosios galios svetimoms prekėms pirkti, arba kol užsienis teikia kreditų, tol tebėra galimumų gabentis iš užsienio muitais neapsunkintų ar reliatyviai mažai apsunkintų prekių, ar net ir savaime brangių, bet aukštai vertinamų dalykų. Priemonės prieš tai tuo tarpu nėra. O kai muitai sustiprina ir padidina plačių sluoksnių pajamas, tai šie sluoksniai įgyja dar daugiau galimumų įsigyti tokių užsieninių pirkinių. Kai tik pakeldama nominalinę perkamąją galią, muitų politika kartais gali pasiekti priešingų vaisių, negu norėta, būtent gali padidinti importą, nors kainos ir būtų aukštos[1].

Bandant manipuliuoti prekybos balansą, dažnai kas kita išleidžiama iš akių. Importas paprastai nėra savo nuožiūra pasirinktinas. Tikriau, esti reikalas įsivežti ir ne absoliučiai pageidaujamų prekių. Nes išvežant prekių arba teikiant patarnaujamųjų veikinių užsieniui, atsiranda reikalavimai, kurie negali būti kitaip atpildyti, kaip tik pačiam įsivežant prekių arba skolinant pinigų, už kurias paskum vėlgi gaunama prekių. Eksportas, kurs yra reikalingas, kad galima būtų duoti žmonėms darbo ir iš antros pusės įsigyti žialiavų, daro neišvengiamą ir šiokį ar tokį importą. O jei jo nenorima, tada belieka reguliuoti aplamai v i s a užsienio prekyba, tiek eksportas, tiek importas. Sovietų siekimas tvarkyti importą pagal tam tikrą raktą, kaip tai siūlė jau F i c h t e, visiškai neįvykdomas privatinio mainų ūkio sistemoje. Nes perkantis kraštas, kurs ima iš kito prekių, turi juk apmokėti savo importą, todėl atitinkamai ir eksportuoti. Jis turi priimti ir reliatyviai nereikalingas prekes, kad duotų išlyginti savo saldo, nes antraip kitas kraštas irgi negalėtų nieko nupirkti. Nubiednėjusiam kraštui, žinoma, būtų labai racio-

[1] Kitaip yra dalykai, kada infliacija dirbtinai išpučia perkamąją galią, arba defliaciją ją aprėžia. Abi todvi priemonės iš tikrųjų gali manipuliuoti prekybos balansą; bet dažniausiai tai bus tik šalutiniai padariniai, netyčiomis pasiekti.

nalu, imti tik tokias prekes, kurių jis būtinai reikalingas, o ne tąsias, be kurių jis gali ir apsieiti, kaip štai pietiniai vaisiai, vynas, kailiai ir kt. Betgi kraštų gamyba nėra taip savitarpy sulaipsniuota, kad perkantis kraštas galėtų pasiūlyti tik tokias prekes, kurios absoliučiai reikalingos. Tenka arba aplamai atsisakyti nuo eksporto ir jo apmokėjimo, arba noroms nenoroms prisiimti šalia reikalingojo importo ir reliatyviai nereikalingas, nes kitas kraštas iš dal. tik tokį ir tegali duoti. Nuo to nebus jokios pagalbos.

Gilesnę priežastį čia reikia įžiūrėti tame, jog mainų apyvarta eina ne tik tarp dviejų kraštų, bet visados tarp keleto. Iš to atsiranda tūleriopi sąpyniai. Sakysim, Vokietija savo būtiną importą iš *x* (medvilnę iš Jungtinių Valstybių) apmoka eksportu į *y* (mašinų į Italiją); y iš dalies santykiauja su x ir turi iš ten pliusų už išeivių darbininkų darbą; bet iš antros pusės y turi mokėti Vokietijai reliatyviai nereikalingomis prekėmis (citrinomis ir vynu), nes jai reikalingų ir būtinų dalykų pakankamai neturi. Jei tad Vokietija nori išlaikyti savo eksportą — o šitai yra būtinai reikalinga atskiroms pramonės šakoms, kaip ir visam tautos ūkiui, — tai jos mašinų pirkėjai yra ne tik tame krašte, o taip pat ir kitame, kurs turi visai kitokius skolų pasižadėjimus. Tada štai ir tenka priimti reliatyviai mažiau reikalingos prekės. Šis būtinumas egzistuoja visumai tautos ūkių. Jį realizuoti padeda lyg ir koks p r i v a t a u s ū k i o v y l i u s tuo būdu, kad veržiasi patenkinama tam tikra perkamoji galia, kurios atlieka toms tarytum nereikalingoms užsienio prekėms. Ir jei jų nenorima priimti, arba importas iš tikrųjų uždraudžiamas ar suvaržomas, tada rezultatas turės būti eksporto sumažėjimas. O šitai vėlgi padarys negalimu pirktis iš užsienio būtinųjų dalykų, kaip medvilnės ar kitų prekių. P r e k y b o s b a l a n s o m a n i p u l i a c i j a n e g a l i p r a s m i n g a i v y k t i, n e s u a r d a n t a p l a m a i t a r p t a u t i n i ų s a n t y k i ų i r n e s u d a r a n t p a v o j a u s i r p a č i a m e k s p o r t u i. Delto šis eksperimentas gali tik pakenkti savajam tautos ūkiui. Šitai bus tol, kol savojo krašto gyventojai būtinai reikalingi ar tai svetimų kapitalų, ar svetimų žaliavų, ar svetimų maisto produktų. Taip tad prekybos balanso manipuliavimas, aprėžiant importą turės vykti arba eksporto sąskaiton, arba kapitalo ėmimo sąskaiton.

Net ir vadin. prabangos importo suvaržymas šiuo būdu nežada sėkmės. Nes juk įvežimas aukštesnės kokybės ir vertybės prekių, kurios vadinamos „prabanga“, pareina nuo gyventojų pajamų diferenciacijos. Ten kur ji nedidelė, ir imlumas tokioms prekėms bus mažas. Šitai aiškiai matyt iš neturtingų kraštų prekių įvažų. Tik esant dideliai pajamų diferenciacijai, atlieka perkamosios galios tokioms išlaidoms. Ir kai šios prekės atkertamos prohibityviais muitais, siekiant manipuliuoti prekybos balansą, tai ta perkamoji galia savaime tebelieka laisva. Ji pasireikš krašto viduje, iššauks ir skatins ten panašias gamybas. Ar tikslingas toks kapitalo ir darbo nukreipimas į tos rūšies produkcijas, atrodo labai abejotina; tuo būdu dirbtinai sukuriamos pramonės, maža tegalinčios išsiplėsti. Ypač neturtingam kraštui nėra prasmės taip elgtis ir gaminti pačiam dailesnės kokybės prekės, jei netgi ir esama joms pareikalavimo. O jei norima išvengti tokių prekių importo, tai tam yra kitokia priemonė: tas didesnes pajamas taip apdėti mokesčiais, kad nebeatliktų perkamosios galios. Tada toks importas liausis savaime. Delto atrodo tikslinga, įvesti tokioms prekėms finansinius muitus, kurie neturi būti prohibityviai. Tuo būdu duodama valstybei pajamų ir drauge atitinkamai apsunkinamas vidaus vartojimas. Bet prekybos balanso manipuliacija tam netinka.

IV SKYRIUS

Turto darymo problematika.

Visa ši problematika daugiausiai buvo gvildenama anglų literatūroje. Tai ir visai suprantama: Anglijos gerbūvis jau nuo šimtmečių atrodė taip susijęs su užsienio ūkiu, kad į tai noroms nenoroms turėjo nukrypti praktinis ir mokslinis interesas. Jau John Stuart Mill savo teorijoj apie „International Values“ išdėstė užsienio prekybos naudą tautos gerbūviui, nors dar ir nepakankamomis priemonėmis; Bastable raštuose perdėm vyrauja turto idėja; pastaruoju laiku ją vėl labiau iškelia Marshall, Money, Credit and Commerce, 1923 ir Pigou Economics of Welfare, 1924 ir Essay on applicated economics, 1926; teoretiškai šią problemą nagrinėja ir Edgeworth, Papers, Vol. III. — Vokietijoje, dėliai istorinės mokyklos ir paskutiniojo naudingumo teorijos nusistatymo, turto problema nuostabiu būdu visiškai išnyko iš diskusijos; tik pastaruoju metu į ją vėl pradėta kreipti daugiau dėmesio: Gruntzel, Lehre von Volksreichtum, 1926, Liefmann, Vom Reichtum der Nationen, 1925, Amonn, Grundzüge der Volkswohlstandslehre, 1927.

I. Kaštai ir mainų nauda, kaip turtėjimo matas.

Kiekvienai tautai priėjus tam tikrą išrutulos stadiją, tarptautinis ūkio santykiavimas nebėra jau laisvo pasiryžimo dalykas, nuo kurio ji galėtų ir atsisakyti, o būtinasis reikalas. Veikiamosios jėgos, kurias anksčiau mėginome apibūdinti, aiškiai verčia eiti šiuo keliu. Bet ar užsieninės ūkio politikos priemonės negali labai įvairiopai jo paveikti? Kad ir kaip skirtingos yra vedamosios idėjos bei tie tikslai, kuriuos jos sau stato, e k o n o m i n ė problema visados lieka ši: Kiek yra nuolatinai didinamos turto versmės? Ar būsimajai kartai yra laiduojamas aprūpinimas materialinėmis gėrybėmis ir didesnis metinis reikmenų bei pomėgių gavinys? Kiek pakeliamos produktyvinės jėgos, kurios tik ir įgalina tą nuolatinį gėrybių pasitiekimą? Čia nekalbėsime apie tai, kiek turtas aplamai gali būti vedamoji tautos idėja: ar savaime siektinas didelis gyventojų skaičius, ar trumpesnis darbo laikas, arba geresnis paskirstymas — to čia nesiimame spręsti.

Klausimas tad, kokios naudos turi kiekvienas kraštas iš to tarptautinio ūkio santykiavimo? Ir iš antros pusės — kuria dalimi užsieninis ūkis prisideda prie produktyvinio tautos darbingumo padidinimo? Abi problemos — pirmoji statiška, antroji dinamiška — reikalauja atsakymo. Pirmąją tezę kai tik išnagrinėjo ir pagilino klasikai. Jiems turėjo būti svarbu apginti užsieninė prekių prekyba, kokia ji anuo metu buvo, nuo vidaus rinkos šalininkų užsipuolimų ir išrodyti mainų nauda iš grynai ekonominio požvilgio. Klasikų doktrina remiasi konkrečiais, bet ginčytinais pavyzdžiais, kas dažnai užmirštama. Jiems čia rūpėjo pamatuoti Anglų prekybinės politikos praktika, kaip naudinga ir visoms dalyvaujančioms šalims pelninga. R i c a r d o ir M i l l'is tiesioginai ima pavyzdžius ir Anglijos — Portugalijos arba Anglijos — Lenkijos prekybos sutarčių; savaime tai dar nereiškia, kad iš to negalima būtų išvesti visuotinų tiesų. Tačiau ta teorija iš dalyko esmės tegali apimti tik dalį problematikos; statikos prielaida, kuria remiasi tie išvedžiojimai, atitinka maždaug faktiną ano meto būvį, tuo tarpu kai moderninius laikus charakterizuoja atskirų elementų judrumas, taigi, dinamika. Be to, ten dedamos pagrindan tam tikros pažiūros į gyventojų daugėjimą bei jo padarinius, su kuriomis mes šiandien nebegalime sutikti, juoba, kad ir anais laikais jos nebuvo teisingos.

Šioks ar toks aiškinimas bent jau negali būti remiamas tam tikra gyventojų teorija, lyg kokia nesugriaunama tiesa, kaip tai daro Ricardo ir Mill'is[1]. Bet štai daugeliu tarptautinės prekybos atvejų einasi anaiptol ne ekonomine racija vien tik kalkuliaciniai „pelningo pirkimo", kaip privatiniam bizny, o tiesiog būtinybe, jei tam tikri reikmens gali ir turi būti patenkinti. Tasai pelno klausimas tik tada turi prasmės, jei yra pasirinkimas: pirktis tam tikrų daiktų iš užsienio, ar imtis juos savajame krašte gaminti. Bet ne tada, kai šios alternatyvos aplamai nėra, o tenka arba pirktis, arba visai jų neturėti. Tuo atveju klausimą nulemia reikmenų būtinumas ir gyventojų pajėgumas pirkti. Tuščias tėra darbas įsivaizduoti, būsią tas ar kitas kraštas, galįs pats gamintis kolonijinių produktų, arba augintis vynuogių šiltadaržiuos, o paskum įrodinėti, kad tokia gamyba neišsimokanti ir delto racionališkiau daryti „mainai". Šio samprotavimo pagrindinė prielaida yra beprasmiška. Kaip gi begalėtų būti iš nieko pagaminti stokojamieji anorganiniai žemės lobiai arba trūkstamos produktyvinės jėgos, kurių tas kraštas štai neturi? O kai tik tokios prekės moderniniame ūkyje sudaro vis didesnę užsienio prekybos dalį. Kiekvienas kraštas teturi tik tam tikrą kiekį žemės lobių, darbo nuoveikių ir kapitalo išteklių, tam tikras „išgaliaS", kaip mes anksčiau esame pavadinę. Tam tikrame aprėžtame plote nėra galima gaminti visų visokiausių produktų. Reikia siektis svetimų, šiokiu ar tokiu būdu, ar tai politinio prijungimo keliu, ar ekonomine pirkimo metode. Pasirinkimo čia nebėra, tenka arba pirkti, arba jų visai atsižadėti. Pirkimas įvyks tada, kai yra ir noro ir pajėgumo pirkti, o atsisakyti reikės tuomet, jei kainos prašoka perkamąją galią. Vienas kuris kraštas dėliai stokos priemonių neturi, mat, pakankamai išgalių gamintis visų gėrybių ir išlaikyti gyventojus. Todel bus bandoma vienokiu ar kitokiu būdu įsigyti tų gėrybių iš svetur. Gauti jų galima ne vien tik už kitas parduotinas prekes, tam, kaip žinome, yra dar gana ir kitoniškų galimumų. Bet prekių eksportas, bus, berods, paprasčiausias, o daugeliu atvejų ir vienintelis būdas. Čia svarbiausia tai, kad ir kiti kraš-

[1] Tikriau, problema yra ši: kaip stovi gyventojų klausimas, jei nuolat praplečiama žemės bazė: vadinas, gyventojų daugėjimas viename kuriame krašte savaime tiek tėra apribotas, kiek čia stokoja kapitalo, ar trukdomas eksportas. Uždaros prekybinės valstybės prielaida, kuri daroma klasikų argumentacijoje, nedera į rinkos ūkio sistemą ir problemų sritį.

tai turėtų noro bei pajėgumo pirkti tam tikrų gaminių. Juk tų kraštų išgalės irgi tėra aprėžtos, ir delto jie lygiai taip pat turi apsiriboti tam tikrų produktų gamyba, o kitų, trūkstamų, pirktis iš užsienio. Šiam santykiavimui įprasta vartoti „tarptautinio darbo pasidalinimo“ sąvoka. Ta sąvoka yra kilusi bene iš Torrens'o, kurs sąryšy su Smith'o mintimis vartoja posakį *„territorial division of labour“*. Kaip jau minėjome, ši savoka nėra vykusiai sudaryta, nes ji logiškai suponuoja visumą, kuri paskum dalinama. Tokia forma ji berods nepriimtina ir čia gal būt charakteringa, kad Mill'is visai nevartoja to pavadinimo. Čia nebuvo padalintas joks produktas ar darbas, kurį, sakysim, vienas kraštas galėtų atlikti, ar faktinai ligi tol būtų atlikęs. Tikriau, čia turime reikmenų išaugimą ir iš to einančią būklaviečių diferenciaciją[1]. Kitaip tariant, kultūriniai ar technikiniai reikmens, arba abeji drauge, išauga savojo krašto ribas, kada prireikia gėrybių, kurių savoji žemė neduoda. Arba štai krašte yra produktyvinių jėgų taip apsčiai, kad jos negali būti visos savajame krašte sunaudotos, bet užtat trūksta kitų — dažniausiai neorganinių technikinių produktų. Čia tad yra produktyvinių jėgų „disproporcionalumas“ — sąvoka į kurią ligi šiol permaža kreipta dėmesio. Del abiejų priežasčių turės vykti tarptautinis ūkio santykiavimas, kurs įgyja įvairias formas — prekių, žmonių, kapitalo, patarnaujamųjų veikinių apyvartos. Tuo būdu ir susidaro čia ūkio sričių ir būklaviečių diferenciacija t. y. gamybos apribojimas bei specializacija. Iš to turi naudos visi dalyvaujantieji kraštai, nes specifiniai gabumai ir ypatumai tik tada gali būti visiškai išnaudoti, kai paklausai yra pakankamai dideli. Ginčijamieji klausimai kyla tik tais atvejais, kai keletas kraštų gali gaminti tokių pat prekių skirtingomis sąlygomis. Tik tada gali nulemti kainų kalkuliaciniai momentai, bet ne kitais atvejais. Ši paprasta dalykų būsena čia reikėjo dar kartą pabrėžti.

2. Kokia tad yra tiems atvejams teorija tiklingiausio tarptautinio reikmenų aprūpinimo, kurs taip pat galima pavadinti „optimaliniu būklaviečių paskirstymu“? Smith'ui išnagrinė-

[1] Teisingai šitai pabrėžia Harms, Volkswirtschaft und Weltwirtschaft, 1912; jis principinai atmeta tarptautinio darbo pasidalinimo sąvoką, nes ši tik sukelia neaiškumų. Jis pakeičia ją „gamybos sričių diferenciacijos“ sąvoka. Betgi iš tikrųjų čia einasi ne tik viena gamyba; delto mes verčiau vartojame pavadinimą: „ūkio sričių diferencijacija“.

jus principą bendrai, Ricardo sukūrė klasikinę teoriją, o Mill'is ir Cairnes galutinai ją išrutuliojo. Vėlesnieji autoriai, kaip Bastable, maža bepridėjo naujų minčių. Kaip jau minėjome, čia paradigma ėjo prekybos susitarimas tarp Portugalijos ir Anglijos, išreikštas Methueno sutarty iš 1703 m., kuri buvo panaikinta tik 1830 m. Turėjo būti išrodyta, jog abiem kraštam iš to yra naudos, nors kai tik šis pavyzdys nevykusiai buvo parinktas. Nes argumentacija visados tėra teisinga tik tam tikromis prielaidomis, tad ir išvada galioja tik toms prielaidoms esant. Tuo būdu iš anksto aprėžiama pritaikymo sritis ir tik dalis reiškinių tegali būti išaiškinta, nes juk prielaidos ne visur atitinka. Kalbamoji doktrina galima taip formuluoti: Du kraštai, imami kaip vienetai, tik tada sueina į mainų santykiavimą vienas su kitu, kai abi pusės turi iš to naudos. Jei gamybos kaštai toms pačioms prekėms abiejuose kraštuose yra lygūs, ir kainos, kaip vienur, taip ir kitur, išeina vienodo dydžio tada nėra jokio reikalo gabentis iš kito krašto, kas galima gauti savajame krašte už tokią pat kainą. Tuo atveju nesusidaro jokios „naudos" iš pirkimo. Ji bus tik tada, jei gamybos kaštai viename krašte yra žemesni negu kitame. Tada šis kraštas imsis gaminti kitokius produktus, kuriems turi palankesnes sąlygas. Gamyba pereis į optimalinę būklavietę.

Paimkime kraštus A ir P (čia galima įsivaizduoti Angliją ir Portugaliją) ir prileiskime, kad vynas (v) ir vilnonai (Tuch) t gali būti pagaminti krašte A už 15 ir 10 betkokių vienetų, o krašte P už 8 ir 12 tokių pat vienetų. Tada (savaime prileidžiant proporcionalų kapitalo ir kaštų didėjimą gamybai plečiantis) krašte A 200 vienetų v kaštuos 3000, 200 vienetų t 2000, iš viso 5000, taigi vidutiniai 100 kaštuos 1250; krašte P 200 vienetų v pagaminimas kaštuos tik 1600, bet 200 t — 2400, iš viso 4000, taigi 100 vienetų vidutiniai kaštuos 1000. Iš to išeina, kad abiem kraštam bus naudingiau, jei A gamins tik t, o P tik v ir abu mainys viršaus gamybą vienas su kitu. Abu kraštai gauna tada tokį pat kiekį palankesnėmis sąlygomis. Prileiskime kad abu kraštai reikalingi po 100 vienetų kiekvienos prekės; tada A, negamindamas v namie, o mainydamas iš P, sutaupytų 700 (jis išleis 1000 už t plius 800 už v, vieton 1000 plius 1500): vieton 2.500 jis turi duoti tik 1800. Bet ir kraštas P taip pat turės iš to naudos. Jis sutaupo 200 (800 už v plius 1000 už t, vieton 800 plius 1200). Užuot išleidęs 2000 jis taip pat išleis

tik 1800. Abu tad turi naudos iš mainų, kad ir ne abu lygiai; ir, būtent, A pelno daugiau, kadangi v gamyba atsieina ten brangiau negu t gamyba krašte P. Atitinkamai ir P pelnas turės būti mažesnis, nes čia kainos aplamai yra žemesnės ir delto absoliutiškai mažesnis pelnas bus čia reletyviai didesnis pliusas, negu šiaip jau, rodos, didesnis A pelnas. Bet vis delto abu kraštai iš to turtėja: už tiek pat lėšų, kiekvienas kraštas gali dabar įgyti didesnį reikmenų patenkinimą.

Absoliutinių kaštų skirtumo principas galioja dviguba prielaida: viena, kad kainos iš tikrųjų *in the lung run* nusistato sulig gamybos kaštais ir antra, kad abiejose gamybos rūšyse lygiai veikia proporcionalių vieneto kaštų dėsnis. Ši pastaroji prielaida yra itin svarbi ir esminė. Kalbamoji teorija suponuoja ją, kaip savaime suprantamą, nors ji žemės ūkio produktams jau tikriausia netinka: žemės ūkio gamyboje bendrai veikia progresyvinių kaštų dėsnis. Čia vis vien del kurios priežasties didėja agrarinių gaminių paklausai: ar del to, kad daugėja gyventojų savajame krašte, ar kyla vidinė perkamoji galia, ar atsiranda didesnis pareikalavimas iš užsienio. Mūsų pasirinktame pavyzdy negalėtų štai įvykti mainai, jei krašte P 200 v pagaminimas išeitų po 10 už vienetą. Berods kraštas A vis dar turėtų šiek tiek naudos iš mainų ir delto jis gal ir norėtų pirkti. Bet kraštui P nebūtų jokios prasmės mainyti, nebent tik A sutiktų padaryti nuolaidų už t, sakysim, vieton 10 skaičiuodamas po 9 vienetą; jam tektų padaryti ši nuolaida, jei jis nori parduoti savo t[1]. Ši alternatyva tačiau vargiai betikėtina jau del tos pačios pagrindinės prielaidos, nes tada, būtent, A turėtų parduoti savo t žemiau gamybos kaštų, o tatai *in the long run* yra neįmanoma. Kitaip būtų dalykas tik tada, jei sakysim t gamyba patektų į degresyvinių kaštų dėsnį ir kai tik gamybos išplėtimas atpigintų t kainą (priešingai v) vadinas, jei abiejų prekių gamyba veiktų priešingi kaštų dėsniai. Taigi išvada bus teisinga, tik prileidžiant proporcionalius gamybos kaštus.

3. Bet štai taip pat dažnai pasitaiko kitoks atvejis, kur išsprendimas atrodo ne taip paprastas, būtent tada, kai vienas ku-

[1] Ši konsekvencija, kurios prieina ir Mill'is, sugriauna patį principą: tada jau nebe gamybos kaštai nulemia tarptautinius mainus, o pačios kainos. Jos betgi pareina dar ir nuo daugelio kitų faktorių, nes perkamoji galia ir pajamos nuolat daro joms įtakos. Tuo būdu čia nuslystama nuo tos prielaidos, kad mainų „nauda“ einanti iš skirtingų gamybos kaštų.

ris kraštas abi prekes gamina palankesnėmis sąlygomis, t. y. pigiau, negu kitas. Pagal tą teoriją ir čia turėtų eiti „mainai", jei tik abiejų prekių gamybos kaštų skirtumas yra didesnis brangesniajame krašte, vadinas, jei viena prekė r e l i a t y v i a i pigiau pagaminama viename krašte, negu kitame[1]. Tada čia bus žemesni ne absoliutiniai, bet l y g i n a m i e j i (k o m p a r a t y v i n i a i) k a š t a i. Mainai gali būti naudingi abiem kraštam, nors, absoliutiškai imant, brangiau produkuojantis kraštas atrodo visados esąs nepalankesnėse sąlygose, o pigiau produkuojantis — savaime jau geresnėse. Samprotavimą čia galima taip nusakyti:

Imame du kraštus A (Anglija) ir V (Vokietija) ir dvi prekes: vilnonus (Tuch) (t), ir lininius audinius (l); čia A tebus aplamai brangiau gaminantis, o V pigiau gaminantis kraštas, bet t, palyginti su l, tebus pigiau pagaminama krašte A, o krašte V atvirkščiai — l reliatyviai pigiau gaminama už t. Kaštai vienetui tebus tokie:

Krašte A už t = 20, l = 18
Krašte V už t = 16, l = 12

Tada galima bus gauti:

Krašte A už 10 l = 9 t, 10 t = $11^{1}/_{9}$ l
Krašte V už 10 l = 7½ t, 10 t = $13^{1}/_{3}$ l

Šiaip jau iš pradžios atrodytų, kad kraštui V praverstų gamintis namie abi prekės, nes jis, pirkdamas iš A, tiek už t, tiek už l moka brangiau. Atvirkščiai, A turėtų liautis gaminęs abi prekes ir pirkti jas iš užsienio, kadangi jis ir t ir l brangiau gamina, negu V. Iš tikrųjų betgi dalykai yra kitaip. Trumpai sumetus, paaiškėja, jog išeina naudingiau, jei V įsiveža t iš A ir užtat išveža l, o A, priešingai, gamina tik t ir importuoja l iš V. Krašte A galima, būtent, už tokią pat kainą, už kurią perkama 10 t, gauti tik $11^{1}/_{9}$ l, o krašte V už tuos pat 10 t = $13^{1}/_{3}$ l. Atvirkščiai, krašte A už sumą, kuri reikia išleisti 10-čiai l, gaunama jau 9 t, tuo tarpu krašte V už tą pat sumą tik 7½ t.

Jei tad A gamina 300 t ir iš jų 150 suvartoja pats, o 150 išveža, tai gauna už juos 200 l, tuo tarpu kai savajame krašte už

[1] Čia vis viena, del kurių priežasčių kainos išeina skirtingos: gali tai būti nepalankesnės gamybos sąlygos, blogesnė technika, ar atvirkščiai, gyvenimo standartas viename krašte bendrai aukštesnis negu kitame; šių veiksnių skirtingumas nulemia ir kainas.

tai būtų gauta tik 166⅔ l. Tuo būdu jis pelno 33½ l. Iš antros pusės, kraštui V bus naudingiau gaminti 300 l ir pusę to išvežti, nes už išvežtuosius 150 l savajame krašte tebūtų 112 t, gi iš A gauna už tai 135 t, vadinas, pelno 22½ t. Taip tad ir šiam kraštui daug naudingiau visai atsisakyti nuo t produkcijos ir gaminti tik l. Šitai praturtina abi šalis.

Kokios čia susidarys kainos abiem prekių rūšim? Aišku, kad šiaip jau didesnės naudos turėtų A, nes ji reliatyviai pigiausiai gauna pirkti.[1] Delto ji privalės daryti didesnių nuolaidų, kad ir V pirkimas atrodytų naudingas. Kainos tad nusistatys kiek žemiau. Šį pavyzdį vėliau smulkiai išgvildeno M i l l'is savo *Theory of International Values,* kad įrodytų jog ir savaime pigiau gaminantis kraštas reliatyviai pelno, darydamas mainus. Jis gauna už savo pigius produktus vis tik daugiau kitos prekės, negu kad jis pats irgi ją gamintųsi. Šitai galima, sakysim, aiškinti taip, kad Vokietija visiškai atsisakytų nuo vilnonų gamybos ir pirktųsi juos iš užsienio, kadangi darbas ir kapitalas geriau sunaudojami, jei šis kraštas atsideda tik lininių audinių gamybai. Ši argumentacija turi atremti priekaištą, esą tuo būdu praturtinamas tik brangiau gaminantis kraštas, bet ne pigiau gaminantis, nes šis ir be mainų turįs abi prekes pigiau savo krašte. Į tai dabar atsakoma, jog šiam kraštui ir tada bus didesnės naudos, jei jis tegamins vieną tik r e l i a t y v i a i pigiau pagamintiną prekę, o kitą gabensis iš užsienio. Jis vis tik gaus tada daugiau tos kitos prekės, negu galėtų gauti už tuos pačius kaštus savajame krašte, būtent, daugiau, palyginti su ta preke, už kurią perka. Šitai turi drauge parodyti, kad net ir tie kraštai, kurie daugumą produktų gamina, rodos, nepalankiausiomis sąlygomis, vis delto ne tik gali dalyvauti tarptautinėje prekyboje bet net g a u n a k a i t i k i š t o t u r t ė t i. Tuo būdu pasiekiamas optimalinis produktyvinių jėgų naudojimas ir aukščiausis turto plėtros laipsnis. Berods, tarptautinis ūkio santykiavimas remiasi tada ne tiek naturaliniu pranašumu, kurį sudaro kartą ant visados duotieji pažymiai, o tikriau jis čia yra

---

[1] Tarptautinių vertybių teorijos čia negalime plačiai dėstyti; ją išplėtojo C a i r n e s, B a s t a b l e, S i d g w i c k, E d g e w o r t h; pastarasis įvilko ją į matematinį apvalkalą (Mathematical Psychies, Papers t. III). Vokietijoje R i c a r d o ir M i l l'io doktrinų išdėstymą ir kritiką davė A m o n n ir pastaruoju metu W e i g m a n n, Beitrag zur Theorie des internationalen Handels, 1927.

dinamiškai-reliatyvinis, pareinąs nuo to, kiek kuri tauta išgali sudaryti savo naudai kaštų skirtumą.

Ši loginė metodė suprastina dalykus tuo, kad ji tik du kraštus įtraukia į mainus ir tik dvi prekes stato priešpriešiais. Be to, neatsižvelgia ir į gamybos kaštų skirtumą įvairiose to paties krašto įmonėse. Per tai, kad mainuose dalyvauja daugelis kraštų ir apyvarton eina daugelis prekių, sąlygos, berods, komplikuojasi, bet principas lieka tas pats. Santykiai čia bus painesni, sunkiau įžvelgiami, bet iš esmės dalykas nepasikeis. Nekitaip yra ir su transporto apsunkinimu, kurs gal būt viename krašte daugiau sveria, negu kitame. Dėliau to, berods, pasikeičia absoliutiniai santykiai: eventualiai gali išnykti to krašto gamybos pliusai, kai frachto būklė yra nepalankesnė; tada kraštas nebedalyvauja mainuose. Tačiau „palygintinai" lieka tas pat. Čia, mat, visa pareina nuo diferencialinių kaštų, dėliai kurių mainai gali atrodyti naudingi. Kai tik tuo būdu turi įvykti tarptautinis darbo pasidalinimas: kiekvienam verslui čia nusistato r e l i a t y v i a i o p t i m a l i n ė b ū k l a v i e t ė.

Pagaliau ta teorija prileidžia grynuosius prekių mainus (barter) ir darbo dienų redukciją. Perėjimas į piniginę sąskaitybą tebūsiąs čia tik išorinė komplikacija ir patį pincipą maža tepakeisiąs, kaip šitai visų pirma pabrėžia Bastable. Taip štai išvedžioja lyginamųjų kaštų teorija; ją ligi šių dienų gana daug kas pripažįsta, kad įrodytų, jog mainų santykiavimas praturtina visus kraštus[1].

4. P r i e k a i š t a i. Kokia yra šios teorijos galiojimo sritis, kiek ji gali išaiškinti tarptautinį ūkio santykiavimą, ar bent tarptautinę prekių apyvartą?

Čia, žinoma, dar nepakanka nurodyti v i e n a s tik vienintelis pavyzdys, — kaip tai daro C a i r n e s ar ir mūsų laikais dar B a r o n e, — kad jau minties išvados būtų užgrūdintos tikrovėje. Toks vienas pavyzdys dar labai maža ką teįrodytų; galima būtų pakankamai rasti ir priešingų pavyzdžių. Tikriau, reikia ištirti pati dedukcija, žiūrint jos vidinio atsparumo. Ta teorija daro eilę prielaidų, aiškiai jų nenusakydama; klausimas, ar dedukcija tebegalios, jei tas prielaidas kaitaliosime, ar beati-

[1] Taip štai dar F o n t a n a - R u s s o, Handelspolitik, 29 psl.; C a s s e l, Teorinė socialekonomija, 1931, 397 psl. (vok. 1924, 425 psl.); B a r o n e, Grundzüge der theoretischen Nationalökonomie (vok. S t ä h l e v e r t i m a s, 1927), 106 psl.

tiks dar išvados, jei bus pakeistos ir modefikuotos premisos[1]. Kai tik turto darymo ir geriausios reikmenų apyrūpos klausimui yra svarbu, ar ištikrųjų ta ir yra tarptautinio ūkio santykiavimo prasmė ir esmė.

a) Kiekvieno krašto užsieninę ūkio apyvartą, kaip žinome, tik iš dalies tesudaro grynieji prekių mainai, o iš dalies kitoniški veikiniai ir reikalavimai. Todel nauda kraštams, dalyvaujantiems tarptautiniame ūkio santykiavime, negali eiti vien tik iš prekių mainų. Iš kapitalo tarpininkavimo ir transporto operacijų randasi vienur išlaidos, kitur pelnai, jau bent nemažesni už tuos, kurie tenka iš grynosios prekių prekybos. Jų niekaip negalima išspręsti vien tik kaštų lyginimo būdu, kadangi jie eina visai iš kitoniškų ūkio sferų. Čia turi pasuoti tiek absoliutinių, tiek lyginamųjų kaštų dėsnis, ne delto, kad jis būtų neteisingas, bet kadangi jis visiškai neapima šio ūkio santykiavimo. Ta teorija neduoda į tai jokio atsakymo ir duoti negali, nes ji deda pagrindan „mainus" (bargain). Palygintinų „gamybos kaštų" šie kitoniški elementai visiškai neturi. Čia jau tektų daryti palyginimai su k i t o n i š k o m i s vertybėmis; bet tada susiduriama su sunkumais kai tik iš kaštų atžvilgio. Reikėtų, sakysim, palyginti kurio krašto procentų reikalavimų vertė su atskirų prekių gamybos kaštų verte; tai yra betgi netolygaus mato dydžiai.

Taip tad kaštų lyginimo principas teapima vien tik prekių pasikeitimą. R i c a r d o laikais šis vaidino dar svarbiausį vaidmenį ir sudarė svarbiausį interesą tarptautinio turto darymo klausimui. Bet kai jis tėra jau tik viena grandis tarptautinių ūkio sąpynių grandinėje, tada jis negali išaiškinti visumos. Pats principas, tiesa, liktų dar gana svarbus ir tai daliai, nors jo pritaikymo sritis ir būtų aprėžta. Ar jis tad galioja bent grynajam p r e k i ų pasikeitimui? Jau buvo nurodyta, jog dviejų kraštų gamybos kaštai tegalima lyginti tik tada, jei yra pasirinkimas:

[1] Logika reikalauja, kad visuose spręsmuose būtų formuluotos premisos, kuriomis remiasi išvados; tik tada ji turi įtikinamos galios. O jei prielaidos tik aprėžtai atitinka, tada išvada gali būti visai teisinga, bet jos pritaikymo sritis tebus labai siaura. Anaiptol betgi neseka nukrypimų laikyti „išimtimis", nekliudančiomis taisyklės. Tikriau, reikia ištirti, kokia išeis išvada kitokiomis prielaidomis, kurios labiau atitinka tikrovę. Tolesnieji mūsų išvedžiojimai reikalingi tam, kad vad. „lyginamųjų kaštų dėsnis" išnyktų iš mokslinės diskusijos, kur tik senas įprotis jį laiko. Ricardo šie priekaištai nekliudo, nes jis teisingai charakterizavo savo laikus, o tik jo aklus sekėjus.

gamintis kurių nors produktų pačiam, ar del tikslingumo sumetimų tos gamybos nesiimti ir pirktis tų dalykų iš kitur. Bet, kaip matėme, didesnė dalis tarptautinės prekių apyvartos visai negali būti taip aiškinama. Negalima pasitiekti anorganinių medžiagų arba augintis pietinių vaisių, jei nėra kasyklų arba klimato sąlygos netinkamos. Toki atvejai reikia tad išskirti. Italijoje štai anglių nėra, ir kavos arba medvilnės negalima išauginti šiaurės kraštų šiltadaržiuos, bent jau reikiamo kiekio. Ši gana žymi tarptautinė prekių apyvarta neįeina tad į to principo galiojimo sritį. Čia visur klausimas išimtinai pareina nuo perkančiojo krašto reikmenų būvio ir perkamosios galios: ar jis nori ir gali tiek išleisti, ar jis taip aukštai vertina tas prekes, kad sutiktų duoti už jas kitus produktus. Tai jau ne vienų tik gamybos kaštų reikalas, o tikriau l y g i n a m ų j ų p a k l a u s ų i r p e r k a m o s i o s g a l i o s k l a u s i m a s. Čia tenka žiūrėti ne to, ar gaminys viename krašte kaštuoja tiek, gi antrame štai tiek, o veikiau to, ar pirkėjas tiek vertina įsigytiną prekę, kad duotų už tai kitus produktus. Taigi anoji teorija apima tik tokias gėrybes, kurių gamyba yra galima abiejuose kraštuose. Pavyzdžiai, kurie į tai neatsižvelgia yra blogai parinkti; paties principo jie, berods, neliečia, logiškai jis tebelieka teisingas, tik praktiškai čia nepritaikomas.

b) Bet štai buvo tylomis prileistos dvi supozicijos, kurios neabejotinai pasitaiko, bet vis delto tėra specialinis atvejis, ypač kai pagrindan dedami kaštai: būtent, viena prielaida — proporcionalūs vieneto kaštai gamybai plečiantis, ir antroji — lygūs vidutiniai kaštai tos pat rūšies įmonėse viename krašte. Pirmoji prielaida, berods, tinka dar amatų ir namų pramonės įmonei, lygiai kaip ir grynajai prekių prekybai. Bet ji jau visai nedera žemės ūkio gamybai, o juoba stambiajai industrinei gamybai. Delto M i l l'io pavyzdžiai iš dalies yra netikusiai parinkti, kiek čia įrodymui imami žemės ūkio produktų mainai už industrinius gaminius. Nes bendrai žemės ūkio gamybą senesniuose kraštuose veikia progresyvinių kaštų dėsnis, kurį pripažįsta ir M i l l'is. Tarptautinėje prekyboje šio momento neseka išleisti iš akių. Ir delto — laikantis to pat pavyzdžio—visai galimas daiktas, kad viename kuriame krašte gamybos kaštai tam tikram prekių kiekiui savaime bus mažesni, negu kitame krašte, bet kai tik didėjimas

paklausų agrariniams produktams (vynui) turės padidinti išlaidas vienetui. Mainai kai tik tada virsta nenaudingi, jei arba kadangi prisideda kito krašto paklausai. Šitai bus ypač tuo atveju, kai industriniai dirbiniai tiekiami už žemės ūkio produktus: progresuojant žemės ūkio gaminių kaštams, šių dalykų eventualiai vis mažiau begalės būti mainoma už pramonės dirbinius. Čia tad jau aritmetiniame pradmeny daroma klaida, laikant gamybos kaštų proporcionalumą savaime suprantama prielaida, tuo tarpu kai šitai reikia pirmiau dar ištirti. Ypačiai agrarinių gaminių mainuose už pramoninius ši aplinkybė turi daug sverti.

Tuo vėlgi atveju, kai gamybos išplėtimas veda į degresyvinių kaštų dėsnį, vadinas, stambiosios industrinės gamybos atveju, iškyla kita alternatyva[1]. Čia atpigimo laipsnis turėtų būti abiejose pusėse lygus, kad įvyktų mainai pagal žemiausių kaštų dėsnį. O jei degresija prekei t būtų, sakysim, didesnė, negu l, tai sąskaitos ir vėl nesueitų. Kad ši lygios degresijos prielaida visados pasirodytų tikra, labai mažai betikėtina vien delto, jog tam turėtų būti bent jau lygi organinė kapitalo sudėtis abiejų prekių rūšių gamyboj[2]. Nes jei šios sąlygos nėra, tada kaštų degresijos laipsnis, besiplečiant gamybai, atskirose šakose turės būti skirtingas. Daugumoje moderninių pramonių vieneto kaštai pareina nuo gamybos dydžio. Racionalus išnaudojimas bus galimas tik pilnai dirbant įmonei; kaštų numažinimas taip pat daug priklauso nuo pagrindinio kapitalo dydžio. Taip tad prielaida, kuria remiasi ta argumentacija, yra visai speciali, ir negalima prileisti ją visuotinai galiojant. Tikriau, reikia logiš-

---

[1] Čia mes atidedame į šalį tą dalyką, kad ir pramonėje masinės gamybos dėsnis turi savo ribą. Ji tačiau pasireiškia vėliau, negu žemės ūky. Našumo dėsnio (Ertragsgesetz) formulavimas ne visados yra vykusis. Delto mes verčiau kalbame apie „progresyvinius“ ir „degresyvinius“ kaštus. Literatūros santrauka duoda Diehl. Giebt es ein allgemeines Ertragsgesetz. (Jahrb. f. Nation. u. Stat. 1923) ir Schmalenbach, Grundlagen der Selbstkostenrechnung und Preispolitik, 1927.

[2] Tiesa, Ricardo daro šią keistą prielaidą, gal būt ir teisingą jo laikais, kad darbas visados paimąs proporcionalų kapitalo kiekį; delto pastarojo galima esą ir nepaisyti, jei tik pirmasis žinomas. Apyvartos kapitalui, gal būt, šitai ir tinka, kad „darbo mokesčio fondas“ apytikriai yra visados vienodas darbo vienetui. Bet šiaip jau ta prielaida neatitinka, ji bent jau negali būti visuotine supozicija.

kai skirti šeši atvejai:[1] būtent, kada krašte A vienos prekės gamybą veikia proporcionalių vieneto kaštų dėsnis, o kitos progresyvinių arba degresyvinių. Iš antros pusės, tie atvejai, kada abiejuose kraštuose eventl. abidvi prekes veikia tas pats progresyvinių ar degresyvinių kaštų dėsnis, arba eiga yra abejur priešinga, išplečiant tuose kraštuose gamybą. Dalykai komplikuojasi, kada tos pat rūšies prekėmis savitarpy mainosi ne tik du kraštai, o keletas.

Kai tik padidėjusieji tarptautiniai paklausai tam produktui turės pakeisti sąlygas, kadangi kinta „paskutinieji kaštai", kurie nulemia kaskartinę mažiausiąją kainą. Taip, pavyzdžiui, Vokiečių mašinų pramonės išplėtimas sumažino atskirų vienetų kainas, palyginti su Austrų dirbiniais, arba didesnė automobilių gamyba Jungtinėse Valstybėse numušė kainą daugiau, negu Vokietijoj. Žemės ūkio produktams, atvirkščiai — padidėjusieji paklausai vėl pakelia kainas. Taigi, jau vien tik tarp dviejų kraštų turime šešis atvejus, iš kurių senoji teorija tik vieną vieninteli tepaėmė; kitiems penkiems atvejams ta argumentacija netinka. Tuo būdu paties principo galiojimas aprėžiamas tik siaura sritimi. Jis apima vien tik proporcionalių kaštų atvejį, kurs nėra įprastinis nei žemės ūkyje, nei kasyklose, nei pramonėje.

c) Dar labiau abejotina atrodo antroji prielaida—l y g ū s v i d u t i n i a i į m o n i ų k a š t a i tos pat rūšies prekių gamyboje. Ši prielaida tik labai aprėžtai tegalioja; ji neatitinka netgi to paties krašto sąlygų, kurios ir čia turi būti skirtingos jau vien del skirtingo gamybos vietų atstumo nuo parduoties rinkos. Iš tikrųjų, tiek žemės ūkyje, tiek pramonėje į m o n ė s d i r b a l a b a i n e v i e n o d o m i s s ą l y g o m i s ir dėlto jų gamybos kaštai skirtingi. Pasiūlų kainas nulemia kaštai paskutiniosios įmonės, kuri dar pritampa reikalavimui patenkinti, trumpiau sakant, „paskutinieji įmoniški kaštai".

---

[1] I š p l e č i a n t g a m y b ą, s a v i k a š č i a i tam tikros prekių rūšies v i e n e t u i schematiškai taip gali eiti krašte A ir krašte B. (< degresyviai, > progresyviai, = proporcionaliai):

A	B	A	B
>	=	>	>
=	=	<	<
<	=	>	<

Kai tik šie „paskutinieji kaštai“ toms pačioms prekių rūšims yra nelygaus dydžio įvairiose šalyse, tad atitinkamai susidaro ir skirtingų kaštų skalė. Jei dvi šalys V ir A gamina tos pačios rūšies prekes, tai dalis įmonių šalyje A eventualiai gali dirbti nepalankesnėmis sąlygomis, vadinas, didesniais kaštais, negu paskutiniosios įmonės šalyje V, nors šiaip jau ten tūlos įmonės dirba pigiau. Ir vėlgi atvirkščiai, dalis įmonių šalyje A gali dirbti palankesnėmis sąlygomis ir mažesniais kaštais, negu šalyje V, bet vis tik vidutiniai kaštai ten išeina didesni (76 pieš. 73). Paimkime kiekvienai šaliai šešias įmones su kintamais vieneto kaštais; čia, pavyzdžiui, šalyje V ir A vienos tonos žaliavinės geležies gamybos kaštai svyruos taip:

	a	b	c	d	e	f	g
V		(2)70	(2)72	75	80		
A	62	65	71	74		83	85

Tada, esant pasaulinės rinkos kainai 74, šalyje V įmonės nuo a ligi d gali visai gerai atsilaikyti prieš konkurenciją; pakilus kainai ligi 85, galėtų dirbti dar ir įmonės e ir f, bet nukritus kainai ligi 69, matomai nė viena negalėtų dirbti. Beje, mes čia, nenorėdami dalykų komplikuoti, transporto išlaidas jau įskaičiuojame į gamybos kaštus. Bet nereikia užmiršti, kad nevienodos transporto išlaidos sunkioms ir lengvoms prekėms sudaro diferencinį momentą. Iš to aiškėja, jog konkurencija toms pačioms prekėms visados kliudo tik tam tikras įmones; kitos gali išsilaikyti, kadangi žemutinė kainos riba derinasi sulig paskutiniais kaštais. Mūsų pavyzdy iš šešių įmonių galėtų išsilaikyti pirmuoju atveju ne mažiau, kaip keturios, antruoju atveju visos, o trečiuoju atveju nė viena. Taip tad egzistencijos galimumas pareina ne nuo optimalinio būklaviečių pasiskirstymo aplamai, o nuo k a s k a r t i n i ų k a i n ų, tai yra nuo efektyvinių paklausų ir konjunktūros laipsnio, kurie drauge nulemia kainas. Esant tam tikram kainų dydžiui, abi šalys labai gerai galės tenkinti paklausus, gi kitaip kainoms susidėjus — ne. Pačios kainos tačiau susidaro r i n k o j e, kuri mainų santykiavime viską ir nulemia, čia jas nustato drauge ir paklausai, o šiuos vėlgi gali veikti konjunktūra, pakitėjęs technikinis reikalavimas, kapitalo apstumas ir kt. Tada betgi lyginamųjų kaštų momentas jau nebepakankamas.

Klausimą komplikuoja dar ta aplinkybė, kad, kintant paklausams ir elastiškai prisitaikant gamybos dydžiui, patys gamybos kaštai, kaip matėme, vėlgi turi pasikeisti. Taip štai, padidėjus paklausams ir gamybai, kaštai šalyje V galėtų sumažėti ir ligi tol nepalanki įmonė vėl galėtų stoti į konkurentingųjų eilę, nors kainos aplamai būtų ir nukritusios. Kaštai, mat, nėra koks pastovus dydis, jie aplamai pareina nuo gamybos dydžio, nuo paklausų susidėjimo, nuo bendrosios ūkio būklės, nuo įmonės ypatumų. Čia nesiimsime to smulkmeniškai paatvejui nagrinėti. Tačiau principas, kurs dera tik tam tikromis ir aprėžtomis sąlygomis, gali būti pats tiksliai formuluotas, bet tikrovės išaiškinimui jis lieka bereikšmis, jei jo pritaikymo sritis yra per siaura.

d) Tas principas tenka apibrėžti ir dar iš vienos pusės. Tuo tarpu tepaliktų sau prielaida, jog kainą galiausiai reguliuoja gamybos kaštai. Bet tarptautinių prekių mainų ji anaiptol neišsprendžia. Čia tikriau visa pareina nuo paklausų, išgalinčių pirkti. Labai mažai betikėtina, kad, kylant paklausams, k a i n a laikytųsi gamybos kaštų. Šalyje V, kuri gauna vilnonus pigiau iš A, atlieka laisvų paklausų. Ši nauja perkamoji galia veiks taip, kad kaina, bent jau kitoms prekėms, dabar pakils aukščiau, jei pasiūlai negalės tuč tuojau elastiškai pasekti, kas vargiai bebus galima. Atvirkščiai, pigesnis kitų prekių įsigijimas gali sustiprinti paklausus užsienio vilnonams ir vėlgi pakelti kainą. Argi tuo būdu sustiprėjusieji paklausai tikrai gaus pirkti vilnonus pigiausia kaina? Tai atrodo netikėtinas dalykas. Prielaida, jog kaskartiniai gamybos kaštai *in the long run* reguliuoja kainą, nedaug ką tepasako tiesioginiam susidarymui r i n k o s k a i n ų, kurios tarptautinei prekybai ir yra sprendžiamasis dalykas, nes gamybos kaštai, kaip matėme, patys yra kintami. Statistiškasis klasikų teorijos įrodymas išleidžia iš akių šią konsekvenciją; ji turi ir vėl aprėžti principo galiojimą. Padidėjus paklausams iš V, kiekvienu momentu įtraukiamas gamybon ir „nepalankus“ gamintojas, tad kainos ir vėl turės kilti. Tada betgi galimas daiktas, kad kraštas taps konkurentingu, nes juk padidėjusieji „paskutiniai kaštai“ vėl duoda dirbti tokioms įmonėms, kurios žemesnėmis kainomis negalėjo išsilaikyti.

c) Iš to eina dar viena tos teorijos konsekvencija, kuri reikia trumpai paminėti. Anaiptol nėra vis vien, ar vyksta vien tik prekių mainai (bargain) be pinigų, ar čia einasi piniginėmis kainomis. Moderniniame ūkyje tik šias turime imti pagrindan, nes jos yra rinkos santykiavimo prielaida. Niekuomet nėra taip, kad, sakysime, dviejų šalių santykiuos prekės pirktų prekes, o visados perka tik piniginės pajamos. Tarptautinei prekybai yra bendrasai klausimas, ar pajamų dalys, atlikusios laisvos dėliai pigaus pirkimo, išplečia didesnius paklausus kitiems produktams, ar ne. Dedant pagrindan naturalinius kaštus ir naturalinius mainus, praeinama pro šalį kai tik tos problemos, kurią iškelia vien piniginės kainos. Nes pigus vienos prekės pirkimas tarptautinėje prekių apyvartoje neišvengiamai turi atsiliepti ir kitų kainų eigai. Kainų savytarpy yra juk koreliacija, ir, pasikeitus vienų kurių prekių kainoms, turi kisti paklausai kitoms prekėms. Mill'is jau atsižvelgė į šį momentą, prileisdamas paklausų elastingumą, bet dar nepakankamai kreipė į tai dėmesio. Negalima štai lyginti dviejų izoliuotų kainų vienos su kita, o reikia žiūrėti jų eigos sąryšy su kitomis kainomis. Tada betgi vien tik gamybos kaštų lyginimas nieko dar nepasako. Kainų sąraišumas, pakeisdamas perkamąją galią, daro įtakos atskiroms pajamoms. Norėdami suprasti tarptautinį ūkio santykiavimą, mes turime reikalo ne tik su naturaliniais gamybos kaštais, bet taip pat su efektyviais piniginiais paklausais.

f) Pagaliau ta prielaida, jog viena gamyba gali būti tuč tuojau pakeista kita — vadinas, pasiūlų elastingumas — vėlgi tėra visai specialinis atvejis. Jis įmanomas tik ten, kur nusveriamos reikšmės turi dar apyvartos kapitalas, kaip štai prekyboje, arba namų pramonėje. Čia iš tikrųjų perėjimas nuo vienos verslo šakos į kitą yra galimas be didelių nuostolių. Kitaip betgi visur ten, kur investuoti dideli pagrindiniai kapitalai, taigi, žemės ūkyje, kasyklose, stambiojoj industrijoj. Paaiškėjus, jog vienas kuris kraštas tam tikroje pramonės šakoje dirba brangiau, reikėtų tos šakos visiškai atsižadėti. Šitai betgi reiškia kapitalo nuostolį, kurs ne taip lengva beatgauti. Persimetimas į kitą gamybos šaką visų pirma reikalauja ilgesnio laiko. Tuo laiko tarpu rinka ir kainų susidarymas gali vėl taip pakrypti, kad perkeitimas pasi-

rodys buvęs nereikalingas. Taip tad ši teorija daro prielaidą, kurios paprastai tikrovėje nebūna; atrodo visai neįmanomas dalykas, kad pasiūlai galėtų tučtuojau sekti elastingus paklausus ir tuo numažinti kainas. Nereikia užmiršti, kad moderniniame ūkyje pasiūlai remiasi kapitalo investavimais, kurie toli gražu ne tuojau duoda vaisių. Tikriau, statiškame būvy pasiūlai reikia laikyti reliatyviai neelastingais. Bet tada tos teorijos pritaikymo sritis ir iš šios pusės tėra labai siaura.

Ieškota pavyzdžių, kurie galėtų tą teoriją iliustruoti, ir iš tikro jų rasta. Cairnes nurodė į Australijos aukso gamybą, dėliai kurios atsisakyta nuo mažiau pelningo medžių ūkio savajame krašte ir pradėta jie importuoti. Bet kaip tik šis pavyzdys ypačiai nevykusiai parinktas. Aukso produkcija eina anormalinėmis sąlygomis ir iššaukia rezultatus, kurių neesti kitų gamybų atveju. Daugiau jau būtų pamato nurodyti čia į vilnos gamybos išnykimą daugumoje Europos valstybių; ji liautasi gaminti, nes kolonijų vilna išėjo reliatyviai pigiau, ir pelningiau buvo persitvarkyti į tobulinamąjį žemės ūkį. Tokių pavyzdžių galima rasti ištisa eilė, bet jie matomai nedaro taisyklės. Tiesa, jie įrodo, jog krašto turtėjimas atskirais atvejais tenka aiškinti kaštų momentu, bet ne tai, kad šis momentas sudarytų čia pagrindą.

5. Taip tad kaštų lyginimo dėsnis perdaug siauroj srity tegalioja, kad jo iš tikrųjų pakaktų išaiškinimui turto darymo tarptautinėje prekyboje. Neseka, mat, tiriant tarptautinę prekių apyvartą, nepaisyti paklausų ir vien tik paskutiniuosius kaštus laikyti kainos reguliatorium: šie juk patys yra perdėm kintami ir pareina nuo paklausų. Delto tarptautinėje rinkoje jokiu būdu negalima neatsižvelgti į efektyvių paklausų aplinkybę. Parduodamas užsienin, pardavėjas visados stengsis gauti juo galima didesnę kainą. Gamybos kaštai nustato ją tik tam tikrais atvejais: tada būtent, kai pasiūlai perdaug dideli ir paklausai tėra mažai elastingi, arba kai spiria smunkanti konjunktūra. Kainos klausimui visa nulemia tai, kiek pirkėjai nori ir gali išleisti savo pajamų, eventl. kapitalo. Šitai pareina ne tik nuo jų reikmenų būvio, bet, svarbiausia, ir nuo jų perkamosios galios stiprumo. Jei gyventojai išgali patenkinti savo reikmenis, net jeigu tai ir „daug“ kaštuoja, tada įsigijimas bus kraštui tikslingas ir naudingas. O jei perkamo-

sios galios nepakanka arba reikmens nėra tiek išsiplėtoję, tada iš užsienio nebus perkama. „Šilkas“, antai, neturtingiems gyventojams yra perbrangus, nors kitiems sluoksniams, arba kitoms tautoms jis gali atrodyti pigus. Bet jei kurie techniniai ar kultūriniai reikmens pripažįstami būtinais, tada atsiranda reikalas gabenti prekių iš užsienio, nors kitos tautos akimis žiūrint, tai gali atrodyti ir ne „pigu“.

Pasiekus tad kultūriniams ir technikiniams reikmenims tam tikro laipsnio, gyventojų perkamoji galia ir tik ji nulems, ar bus norima už žymesnę dalį pajamų pirkti tam tikrų prekių, neturimų savajame krašte — ar tai technikinių žaliavų, kolonijinių prekių, ar masinės prabangos dalykų. Išleistinų lėšų kiekis visiškai pareina nuo gyventojų pajėgumo pirkti. Jei padidėjo skaičius ir rūšis tų reikmenų, kurie tenkinami iš užsienio pirktais dalykais, tai gyventojai iš to yra praturtėję materialinių gėrybių, daugiau jų dabar turi. Produktyvinių gėrybių įsigijimui svarbu yra krašto kapitalingumas, ar tas kraštas įstengia aprūpinti technikinius reikmenis. Kiek tad kuri tauta gali čia kitai tesėti, pareina nuo komparatyvinės tautų perkamosios galios bei kapitalingumo, jei jos pačios neturi tų gėrybių.

Žiūrint šios komparatyvinės perkamosios galios, kuri apima tiek pajamas, kaip ir kapitalą, tautos ryškiai skiriasi viena nuo kitos ir tatai galiausiai nulemia tarptautinius mainus bei turto pasiskirstymą tarp kraštų.[1] Tai reiškia: kiekis prekių, kurį vienas kraštas paima nuo kitų, pareina nuo jo efektyvinių paklausų, palyginti su kitų kraštų paklausais jo prekėms. Atskirų kraštų perkamoji galia, kaip jau anksčiau esame nurodę, priklauso nuo daugelio aplinkybių, kurių čia nėra reikalo pakartotinai minėti. Iš visos jų perkamosios galios tam tikra dalis tenka tarptautiniams prekių mainams, kiek neištenka savųjų išgalių reikmenims patenkinti.

[1] Kad kapitalas dažnai gali būti eventual. skolinamas iš kitur, to čia plačiau nenagrinėsime. Beje, ir Bastable 43 psl. kalba apie „comparative intensity of demand“. — Kiek perkamosios galios atlieka užsieninėms prekėms, pareina, berods, ir nuo kainų kitų būtinųjų prekių— tiek netarpiškos konsumcijos, tiek produktyvinio suvartojimo gėrybių.

Tik perkamoji galia bei kapitalingumas nusprendžia, ar vyks tarptautinė prekyba ir kokiu mastu. Turtingasis kraštas galės išleisti daug lėšų ir tuo eventl. sprendžiamai paveikti prekių kainą pasaulinėje rinkoje, kaip štai Jungtinės Valstybės pokariniu laiku. Nubiednėjusi tauta iš anksto atpuola, kaip pirkėjas; kylantis kraštas bandys įsigabenti tam tikrą dalį gėrybių, smunkantis nebegalės atitinkamos dalies iš užsienio įsigyti. Sulig to išeis ir turto padidėjimo laipsnis, kurs tenka priskirti užsienio prekybai. Senasis atsakymas į klausimą, kaip tauta gauna praturtėti iš tarptautinio ūkio santykiavimo, turi tad būti atmestas kaip nepakankamas. Problema tebelieka kitokioj plotmėj ir reikalauja kitokio išsprendimo.

II. Turto didinimo galimumai: iš prekių mainų.

Apie bendruosius raštus žr. 427 psl. pastabą. Amerikoniškoje literatūroje ši problema šiuo tarpu dar mažai begvildenama, nes kiti klausimai daugiau patraukia dėmesį; turtėjimo problema atrodo ten tarytum savaime suprantama. Lig šiol rods niekur nebuvo bandoma iš prekybos statistikos išaiškinti, kiek atskiri kraštai pelno iš tarptautinių mainų, nors toks bandymas, kritiškai atliktas, galėtų būti ir vaisingas. Šis klausimas sektųsi nagrinėti sąryšy su mokamuoju balansu. Čia betgi dažniausiai tenkinamasi vien tik išorine atskirų pozicijų pelno bei nuostolio priešstata, neanalizuojant pačios reikšmės tautos ūkiui. Reikia tikėtis, kad ateity į šiuos klausimus vėl bus kreipiama daugiau dėmesio, nes atskiri kraštai faktinai juo toliau juo labiau priklauso pasaulinio ūkio ir delto ši turto darymo pusė įgyja vis didesnės reikšmės. Ir mokslas negalės į tai neatsižvelgti.

1. Ar galima susekti, kuria dalimi tarptautinis santykiavimas padidina kiekvieno krašto gyventojų gerbūvį? Paaiškėjo, jog vien tik lyginant kaštus ir iš to einančią mainų naudą, geriausiu atveju tegalima suimti tik vienas ruožtas iš viso klausimų komplekso. Savaime, didinimas turto, o taip pat ir reikmenų tenkinimo, aplamai, pareina nuo kiekio tų gėrybių bei veikinių, kurių kraštas iš viso ir nuolatos gali turėti. Tą kiekį nulemia didumas ekonominio koeficiento t. y. santykio tarp išdėlio ir gavinio iš tautos ūkio gamybos.[1] Tarptau-

[1] Ši „ekonominio koeficiento“ sąvoka, kuriai skirtina didesnės reikšmės, galioja čia bendrai, visai nepareinamai nuo klausimo, kaip šis matas turėtų būti tikrovėje apskaičiuotas, sakysim, statistine sėkmės skaičiuote. — „Turtu“ vadiname čia visados materialinių gėrybių ir patarnavimų („necessaries and conveniences“) sumą. Dinamiškasis nagrinėjimas, kurs čia visur dedamas pagrindan, negali, žinoma, išskirti iš to ir sugebėjimo tų dalykų įsigyti.

tiniam santykiavimui teks iš to visados tik tam tikra dalis, bet, žinoma, ne viskas. Tautos ūkyje, kur yra darbo pasidalinimas, išorinė turto išraiška bus piniginių pajamų perkamoji galia, palyginti su prekių kainomis: jei ji didelė, tada kraštą vadiname „turtingu", priešingu atveju—„neturtingu". Prekių kainų reikšmė paaiškėja, tik lyginant jas su pajamų dydžiu. Paprastai turtingame krašte kainos aplamai esti aukštesnės, negu neturtingame: pirmame gyvenimas yra gausus, pastarajame skurdus. Galimas daiktas, jog, nežiūrint į aukštą realinių pajamų lygį, kraštas tik mažą jų dalį teturi paversti užsienio prekybai. Tada ir pastarosios dalinys bendrame turto ugdyme, bus tik nedidelis. Ir atvirkščiai, kraštas gali būti labai stipriai įsipynęs į užsienio prekybą; tada ir jos dalinys bus gana žymus, nors tai dar nereiškia, kad ir pats turto darymas čia jau būtų didelis. Pirmąjį tipą gali vaizduoti, antai Jungtinės Valstybės, kurių turtas, šiaip ar taip jį bematuotum, tik maželyte dalimi susidaro iš užsienio prekybos, tiek iš importo, tiek iš eksporto; antrąjį tipą bene galėtų reprezentuoti Belgija, kuri dėl savo mažumo ir aprėžtų išgalių labai stipriai yra įsipynusi į užsienio prekybą, bet vis delto negali būti vadinama „turtinga". Iš to, kad kraštas daugiau ar mažiau yra susirišęs su pasauliniu ūkiu, negalima dar daryti išvadų, apie jo turtingumą. Abu tiedu dalykai, teturi tik labai netiesioginį sąryšį ir pareina nuo valstybių ūkio struktūros. Užsienio prekyba tad labai nelygia dalimi ir prisideda prie krašto turtėjimo; šitai aiškėja jau iš to, ką esame sakę apie nevienokias kraštų „išgales". Tiesa, dažnai buvo nurodoma, jog toks kraštas, kaip Anglija, iš tikrųjų didelę dalį savo turto sudarė iš užsienio prekybos; tačiau iš šio pavyzdžio nedaug ką begalima išvesti. Be to, dar nepasakyta k i e k iš viso jos turto yra įgyta užsienio prekybos, kiek kitų faktorių dėka. Lygiai taip pat negalima iš Amerikos kolonijų praradimo spręsti apie netektąjį pelną, nes nauda iš kolonijų buvo labai abejotina.

Vis delto tebelieka klausimas, kuria dalimi tarptautiniai ūkio santykiai prisideda prie kraštų turtėjimo bei galimumo pasitiekti daugiau materialinių gėrybių. Buvo manoma, jog tatai galįs parodyti kiekvienam kraštui tenkąs dalinys iš pasaulinio tauriųjų metalų ištekliaus, nes šis pasiskirstąs sulig

krašto turtingumu ir prekių apyvarta; savaime aišku, kad ši nuomonė nėra teisinga. Aukso pasiskirstymas pareina visai nuo kitokių aplinkybių, be to, jį nulemia vyriausybių pastangos, kurios vadovaujasi bankų taisyklėmis bei gyventojų mokėjimo įpročiais, ir delto jis negali būti čia tinkamas matas. Nevykęs buvo taip pat ir bandymas imti tokiu matu pelną, kurs išeina, lyginant nupirktųjų ir parduotųjų prekių kaštus, kadangi čia prielaida, kaip matėme, yra persiaura. Pirmuoju būdu šį klausimą mėgino išspręsti Ricardo, antruoju— Mill'is ir Bastable. Subjektyvinė vertės teorija galėtų bandyti, ir iš tikrųjų yra bandžiusi, laikyti tokiu rodykliu naudą, kurios abi šalys gauna kas sau iš prekių mainų, žiūrint jos santykio su šalies pajamomis; bet ir šis būdas duoda ne ką geresnių vaisių. Trūksta mato jau vien dviejų individų naudos vertinimams matuoti, tad ką ir bekalbėti apie santykius tarp keleto tautų. Be to, šiuo būdu daugių daugiausia galėtų paaiškėti vien tik pelnas iš pačios prekių prekybos, o kai žiūrime viso valstybinio santykiavimo, kurs apima dar daug kitokių pozicijų, tada ši metodė visiškai nepritaikoma. Reikia tad bandyti prieiti prie šios problemos kitokiu būdu.

Kaip aukščiau matėme, užsienio prekybos dalinys, tenkąs kiekvienam gyventojui, pareina visai nuo kitokių aplinkybių, o ne nuo turtingumo laipsnio; delto ir jis čia negali būti joks matas.[1] Kitas jau reikalas, jei mes arčiau įsižiūrėsime į rūšis tų prekių, kurios gabenamos iš svetur. Tada paaiškės, jog vargingesnis kraštas įsiveža daugiausia gyvenimui būtinųjų dalykų, tuo tarpu kai turtingasis vis daugiau gabenasi ir prabangos prekių. Čia tad atrodo, jog pirmas turės daug didesnės naudos negu antrasis—išvada, kurią Mill'is iš tikrųjų darė: žiūrint atskiro suvartoto vieneto, neturtingajam kraštui esą reliatyviai daugiau naudos. Tačiau ši metodė atrodo nelabai tetikusi klausimui išspręsti. Tikriau, čia visados svarbiausia yra kainos, kuriomis kiekvienas kraštas pirkinius gauna. Šios gi pareina tiek nuo įsigijimo kaštų,

---

[1] Užsienio prekybos dalinys kiekvienam gyventojui sudarė 1913 m. (vok. mrk.):

Vokietijoj	293	Šveicarijoj	667
Anglijoj	497	Belgijoj	891
Prancūzijoj	299	Olandijoj	1906
Jungtinėse Valstybėse	173	Švedijoj	291

kaip ir nuo pajamų dydžio. Todel pasaulinės rinkos kainų dydis būtinai turi skirtingos reikšmės įvairiems kraštams, nelygu gyventojų turtingumo laipsnis. Turtingojo krašto pasiturįs pirkėjas, žiūrint jo pajamų, gaus prekes aplamai žemiau jam galimos kainos, tuo tarpu kai neturtingesnis kraštas, kurs, kaip paskutinysis pirkėjas, daugiausia nulemia kainą, vos vos išeis „ant savo kaštų". Čia, anot Simmel'io galima kalbėti apie turto superadditumą: kas daug turi, tam dar daugiau duodama, ir atvirkščiai. Turtingasai kraštas gauna tad vartotojo rentą; kai kurios prekės tenka jam kone dykai, bent jau reliatyviai pigiai, vien tik delto, kad yra neturtingesnių pirkėjų. Iš to randasi kraštui žymus pelnas ir atlieka laisvų pajamų kitoms prekėms, kurių jis dabar gali įsigyti. Prieš karą šitai neabejotinai derėjo tam tikra prasme Anglijai, o pastaruoju metu tai galima pasakyti apie Jungtines Valstybes. Antra vertus, jei vargingesnis kraštas už būtinuosius gyvenimo dalykus turi mokėti brangiai, palyginti su jo perkamąja galia, ir delto neišgali pasitiekti sau kitų germenų, tai aišku ir užsienio prekyba nedaug tedidina jo turtą. Pirmuoju atveju gyvenimo standartas ir kainolygis bus aukštas, antruoju atveju žemas: tai įrodo ką tik sakytoji tezė. Iš antros pusės, berods, ir nuolatinis dumpingas, kur prekė atiduodama žemiau kaštų, ar bent žemiau normalio pelno, turėtų regimai vesti į krašto nubiednėjimą, jei jis varomas ilgesnį laiką ir daugeliui pramonės šakų. Apie dumpingą reikia spręsti, žiūrint ne vien tik tų eksportuojančių pramonių intereso, o aplamai viso krašto turto darymo; šiuo atžvilgiu jis tenka labai nepalankiai vertinti. Priimantis kraštas, atvirkščiai, galėtų iš pigaus pirkimo turtėti, jam atliktų laisvos perkamosios galios kitoms prekėms. Taip tad klausimas, kiek tarptautinis ūkio santykiavimas praturtina kraštą, pareina nuo to, koks yra santykis tarp kainų dydžio ir to krašto perkamosios galios.

2. Čia galima būtų pastatyti klausimas, ar iš tarptautinės prekybos daugiau pelno nusveriamai agrarinis, ar nusveriamai pramoninis kraštas. Atsakymas į tai išeis ne visai vienprasmis. Savaime, vien tik auginimas ir eksploatavimas pirminių medžiagų, prie kurių be žemės ūkio gaminių

priskirtina dar kasyklų produktai ir šiaip medžiagos, turėtų duoti mažesnio pelno, kadangi jose kapitalas lėčiau apsiverčia: organinių materijų gamyboje vidutinės zonos kraštuose paprastai tik vieną kartą į metus. Pramoninėje gamyboje, priešingai, kapitalas gali apsiversti kelis kartus į metus ir tuo padidinti pelną, nors absoliutinė pelno rata tebus tik normali. Čia ir reikia įžiūrėti svarbiausioji priežastis, delko agrarinės valstybės stengiasi pereiti prie industrijos. Kai tik nevienodas kapitalo apyvartos greitis yra neabejotina turtėjimo versmė. Šlovės himnai, kuriuos Listas giedojo pramonei, galiausiai rėmėsi šiuo samprotavimu. Šiaip ar taip, galima išstatyti tezė, jog kapitalo apyvartos laikas, kurį eksporto prekė pereina gamybos procese, yra tikras matas turtėjimui iš užsienio prekybos[1]. Delto prekybiniai kraštai turi veikiausiai praturtėti, nes čia toji apyvarta itin greitai vyksta; užsienio prekyboje kapitalas vis delto greičiau apsiverčia, negu pramonėje, nors, kaip prileido A. Smith'as, gal ir lėčiau, negu vidaus prekyboje. Šitai, be abejojimo, teisinga, tai pakartotinai rodo istorija, kuri pasakoja apie prekybinių miestų ir prekybinių valstybių praturtėjimą. Jų silpnumas yra tas, jog kai tik šie santykiai paprastai neilgiausiai tepatveria. Lengvai gali susidaryti pavojus, kad pakitės prekių kelias, ar nutruks pati prekyba. Delto visi grynai prekybiniai miestai taip anksti nusmuko; ir Anglijos padėtis remiasi anaiptol ne vienu tik prekių tarpininkavimu, o ir savųjų prekių eksportu. Šiaip ar taip, atrodo, kad pramoninės valstybės aplamai turi daugiau galimumo praturtėti iš tarptautinio ūkio santykiavimo, negu agrarinės.

Tačiau ši išvada tik iš dalies tėra teisinga; iš jos tenka padaryti labai žymių išimčių. Ir čia, būtent, svarbu yra prekių kainos, kurios gaunamos prekes išvežant, arba atvirkščiai, tenka sumokėti įsivežant. Jei tam tikrų prekių paklausai mažai elastingi, vadinas, tam tikram technikos ar kultūros laipsny jos yra būtinos, tada eksportuojantis kraštas gali iš-

[1] Čia mes imame normalų pelną, kurs atitinka įprastinį to krašto procentų dydį plius rizikos premija, bet ne ypatingą viršpelnį. Pelnų ratos išsilyginimo teorija prileidžia vienodą kapitalo apyvartos laiką įvairiose pramonės šakose; šis betgi kai tik yra skirtingas, jau vien del skirtingos organinės kapitalo sudėties.

gauti savo rūšies monopolinę kainą, kurią kiti jam noroms nenoroms turi sumokėti. Čia kaina visiškai pareina nuo to, ar parduodamųjų medžiagų yra nepriteklius ar perteklius. Sombart'as išdėstė, kaip 18 šimtmečio pabaigoje medžiams teko mokėti monopolinė kaina, ligi juos pradėjo atstoti akmens anglys. Pirminėms materijoms, kurios tik kur-ne-kur terandamos, daugiausia nusvers retybės veiksnys: tada eksportuojantis kraštas gaus pelno rentą. Čia nėra reikalo nurodinėti tik deimantus, galima paimti kad ir Čili salietrą, arba jodą, varį, medį, ciną, platiną ar žibalą, kurie visi turi tam tikrą retybės vertę. Gamybos šalims iš to eina viršpelnis. Tam tikromis aplinkybėmis, pavz., karo metu, kai tik agrarinės šalys gauna žymaus konjunktūrinio pelno, kaip štai jo teko Argentinai, Kanadai ar Brazilijai. Kitoje vietoje jau buvo nurodyta, jog čia lengvai atsiranda monopolinės tendencijos, ir tada pirkėjai gauna mokėti eksportuojančiam kraštui tributą. Šitai pasitaiko jau dabar, o ateity gali dar dažniau būti.[1] Pastaruoju metu Jungtinės Valstybės nusiskundžia, jog šios rūšies monopoliai perdaug plėšia iš jų už tam tikrus importo dalykus; bet nereikia užmiršti, kad ir jos pačios ne tik karo metu susižėrė tokių siurpliuspelnių, bet ir dabar pačios išnaudoja panašius pirminių medžiagų monopolius. Čia tad visur gauna ypatingai praturtėti kai kurie žaliavų kraštai.

Priešingai yra dalykai ten, kur paklausai elastingi, o pasiūlai reliatyviai stangūs t. y. negali būti lengvai aprėžti. Tada pirkėjas eventl. gali turėti tokio ekstra pelno. Seniau buvo išplitusi nuomonė, jog svarbiausis kolonijų uždavinys esąs tiekti metropolijai pigių žaliavų ir tuo būdu duoti jai, kaip monopoliniam pirkėjui, tokio ekstra pelno. Manoma, kad Anglija ištisais šimtmečiais pelniusis šiuo būdu. Britų imperijos planas irgi turįs tam tarnauti. Dar ir šiandien Prancūzijoje, Italijoje ir kitur tikima tokiu ypatingu kolonialiniu pelnu. Iš tikrųjų, kolonijų siekimas ligi pat šių dienų iš dide-

[1] Tiesa, pastebima ir priešingoji tendencija, kuri gali būti pavojinga kai tik monokultūrų kraštams: dėliai naujos technikos Čili jau iš didelės dalies neteko savo salietros monopolio. Lygiai taip pat ir dirbtinio kaučuko bei dirbtinio šilko gaminimas galėtų žymiai pakenkti tiems kraštams, kurie tiekia naturalinę šių dalykų žaliavą. Naujoji technikos išrutula, galima spėti, nepalankiai paveiks ilgainiui ir Anglijos pelnus iš anglies; ne tik Anglijai, bet ir kitiems kraštams, tame tarpe ir Vokietijai, turėtų nepalankiai atsiliepti „anglies sualiejinimas."

lės dalies remiasi užkariautųjų kraštų eksploatacija. Vietos gyventojai išnaudojami: kadangi jie mažanoriai, nereiklūs, todel produktai iš jų gaunami pigiai, „žemiau vertės“. Nėra abejojimo, kad tuo būdu, kai kurie kraštai žymiai pelnosi. Tiesa berods ir tai, kad Europos tautų turtingumas ligi pat šių dienų iš dalies remiasi išnaudojimu svetimų nacijų: indų, afrikėnų, Amerikos negrų ir svetimų ateivių iš Europos Rytų. Jų darbo produktai neabejotinai įturtina pirkėjus. Be pigaus juodojo darbininko, medvilnė niekados nebūtų turėjusi tokių žemų kainų, tad ir nebūtų sukūrusi Europos tekstilinės pramonės. Europos turtas dalinai eina iš eksploatacijos spalvuotodžių darbininkų Transvalio ir Kalifornijos aukso kasyklose, Pietų Amerikos, Pietų Afrikos vilnų farmose ir kt. Berods, tuo silpninama ir anų gyventojų perkamoji galia; perpigiai atiduodami žaliavas, jie maža tegali arba ir visai negali įpirkti gatavų dirbinių. Europos parduoties rinkos sunkumų dalis kyla kai tik iš to, kad tų gyventojų perkamoji galia tyčiomis laikoma žema. Nors tuo tarpu pasipelnymas neginčytinas, bet pagaliau visa ta politika antru galu muša savo poną. Apie žaliavos kraštus galima pasakyti: turtėjimas iš jų eksporto aplamai atrodo reliatyviai nedidelis, žymesnis nebent tik iš tam tikrų prekių monopolių, kurie, tiesa, dažnokai pasitaiko. Čia, berods, akumuliuojama žemės renta, bet turto darymo tempas, palyginti su prekybiniu ir industriniu kapitalu, yra lėtas.

3. Iš antros pusės pelnas iš pramonės dirbinių pardavimo, jei atmesime į šalį dumpingo atvejį, atrodo savaime daug didesnis; čia juk įdėta daugeriopo darbo, ir, būtent, laisvo, kurs brangiau apmokamas. Galėsime tad taip formuluoti: juo kraštas išveža daugiau didžiaverčių prekių, kuriose įdėta daug darbo, juo pelnas didesnis: viena delto, jog tos prekės eina per daugelį rankų ir kiekvienam atskiram sluoksniui duoda pajamų, jog dailydarbiai greičiau padirbami ir greičiau apsiverčia, jog čia visų pirma įdėta kvalifikuoto darbo, kurs reikalauja aukštesnės kainos ir duoda naujos perkamosios galios. Iš to galima padaryti išvada: juo daugiau rankų prisideda prie eksportuojamos prekės padirbimo, juo labiau eksportas praturtina ir patį kraštą. Rašomojoje mašinėlėje medžiagos

vertė yra maža, darbo dalinys didelis. Taip tad iš gatavo dirbinio eksporto pelnas didesnis, kaip iš pusfabrikačio, iš pastarojo vėlgi didesnis, kaip iš žaliavos, nebent tik čia būtų turimas monopolis. Delto kiekvienas kraštas stengiasi juo galėdamas pats sunaudoti pirmines materijas ir jų vieton išvežti apdirbtas medžiagas ar net ir baigtinai padirbtus produktus. Tuo būdu daugiau žmonių gauna darbo savajame krašte; sudaroma daugiau pajamų ir perkamosios galios, o visų pirma daugiau kapitalo, kurs yra būtinoji turto didinimo sąlyga. Palyginti su paprastais materijalais, čia gauna veikti taip daug didesnis kiekis produktyvinių jėgų — inžinierių ir braižytojų, padargų, įrankių, pagelbinių medžiagų ir cheminių aparatų,— jog visur dedama pastangų juo galint daugiau šių dirbinių namie gamintis. Pramoninių kraštų pelnas atrodo tad dvigubas: tiek iš fabrikatų eksporto, tiek iš žaliavų importo — kaip gamintojų ir kaip vartotojų.

Bet vis delto ir čia reikia padaryti nemažų apribojimų. Gatavų dirbinių parduotis atrodo greičiau prieinanti ribą, negu pusfabrikačių, pirminių medžiagų ir masinių prekių. Priežastis čia ta, kad paklausai toms prekėms, kurios gauna aukštesnes kainas ir palieka daugiau pelno krašte, yra labai ir labai elastingi. Jei perkamoji galia del vienos ar kitos priežasties sumažėja, tada pirmiausia tenka atsisakyti nuo didžiaverčių prekių ir sustabdyti jų paklausai. Kai tik del savo įvairumo tos prekės yra labai opios rinkoje, jas daug greičiau gali ištikti kainų kritimas ir kainų svyravimai. Pusfabrikačiai ir pirminės medžagos yra žymiai atsparesnės, nes jų efektyviai paklausai ne taip greitai kinta. Prie to prisideda dar viena aplinkybė, kuri veikia priešinga linkme, negu monopolis kai kurių žaliavų pasiūlams: būtent, gatavų dirbinių pasiūlai yra tarptautiškai r e l i a t y v i a i e l a s t i n g i ir lengvai išsiplečia svetur. Čia nėra ilgam laikui užtikrintų monopolinių situacijų, o galimi pasekimai, naujos technikos, perkėlimai — visur ten, kur nesama sąraišumo su būklaviete. Visi pasiūlai bendrai čia išeina elastingi, kadangi jie lengvai gali atsirasti naujuose kraštuose. Jau buvo nurodyta, kad ir čia, berods, kai kuriais atžvilgiais gali susidaryti kvazimonopolis; taip štai veikia: prancūzų skonis, vokiečių mokslinė technika, amerikiečių gabumas išradimams, anglų transporto pirme-

nybė ir t. t. Šiek tiek tad ir čia specifiniai pasiūlai būtų vis delto aprėžti ir duotų tam tikrą laidą prieš išstūmimą. Užtat iš antros pusės, tik didėjant tautų turtingumui tegali rastis rinka kai tik šioms vertingesnėms prekėms. Tik tada, jei yra tikros parduoties perspektyvos, bus įmanomas paklausų išplėtimas ir iš to vėlgi kraštų gamintojų turtėjimas. Beje, čia atrodo būtina sąlyga, kad prekybos tarpininkavimas juo galint paliktų savojo krašto pirklių rankose, nes antraip tarpinis pelnas atitektų kitoms tautoms.

Iš to eina savotiška konsekvencija. Jei kuri gamyba vyksta tik progresyvinių kaštų dėsniu, — ar tai del to, kad kasyklose drauge artėja jų išsibaigimas, ar žemės ūkyje pasireiškia reliatyviai mažėjančių gavinių principas, — tada šiai gamybai apmokėti reikia vis didesnių lėšų ir išlaidų. Šitai dera ypač tada, kai yra naturaliniai ar dirbtiniai monopoliai, kurių medžiagoms pakaitalai tik iš bėdos tėra galimi. Ilgainiui tad šios rūšies prekėms moka vis daugiau kitų produktų! Bet štai kiti dirbiniai, ypač masinės produkcijos dalykai, eina degresyvinių kaštų dėsniu; juo pirmųjų produktų gamyba brangsta, juo pastarųjų pinga. Žaliavų vis mažėja — reliatyviai, palyginti su reikalavimu — jų kainos kyla. Gatavų dirbinių daugėja, ir jų kainos atitinkamai krinta. Tatai reiškia savotišką antagonizmą. Pirminės medžiagos tolydžio darosi, palyginti, vis brangesnės, o tuo tarpu gatavi dirbiniai, palyginti, vis pigesni.[1] Tada tenka atiduoti vis didesnis kiekis industrinių dirbinių už tas bepradedančias stokoti pirmines materijas. Ši tendencija anksčiau ar vėliau turės įsigalėti, nors dabar dar kartais ypatingomis aplinkybėmis pasireiškia priešingas procesas — vadin. „kainų žirklės“, kur agrariniai gaminiai atsilieka nuo pramonės dirbinių kainų kilimo. Tai bus, bendrai imant, tik labai reta išimtis.

Ši antagonistinė eiga, kada vienos rūšies gėrybių pradeda reliatyviai stokoti ir delto jos reikalauja vis didesnių išlaidų, tuo tarpu kitų, masinių produktų, kaštai krinta, galima ir kitaip nusakyti. Jei kraštas nori turtėti ir kai kurios gėrybės, dėliai sustiprėjusių paklausų reikalauja vis didesnių lėšų, tada kitos gamybos dalis turi vykti mažėjančiais kaštais, kad galima

[1] Šia proga galime užsiminti, jog ir gataviems dirbiniams yra žemutinė riba, nuo kurios galioja mažėjančių kaštų dėsnis.

būtų įsigyti anų dalykų. Antraip juk neišvengiamai turėtų sumažėti bendrasai aprūpinimas gėrybėmis. O kad krašto turtingumas dar kiltų, anoji didėjančių kaštų tendencija turi būti netgi su kaupu kompensuota. Norint išlyginti vienos rūšies gėrybių ekonominio koeficiento pablogėjimą, reikia jis žymiai pagerinti kitoms gėrybėms. Jei to nebūtų padaryta, tai mūsų kokybiškai augantieji reikmens galėtų būti patenkinti tik vis didėjančiomis išlaidomis. Čia tai moderninė technika ir pasiekė savo triumfą, kad ji šią tendenciją didėjančių išlaidų pirminėms medžiagoms įsigyti ne tik nugalėjo, bet dar pavertė jos priešingybe. Ir jei tautos gavo turtėti iš tarpvalstybinės prekių prekybos, tai visų pirma technikos, pagerintos organizacijos ir ypačiai susisiekimo priemonių išplėtimo dėka.

III. Iš patarnaujamųjų veikinių.

Kaip jau anksčiau esame išaiškinę, patarnaujamieji veikiniai, kuriuos vieno krašto piliečiai atlieka kito krašto piliečiams tenka įrašyti pirmajam, kaip pelnas, antrajam, kaip išlaidos. Tokie veikiniai gali būti: 1) grynai prekybinis tarpininkavimas, 2) laivų sąsaikos perėmimas, 3) provizija už pinigų, kapitalo ir kredito tarpininkavimą, 4) laikinų darbų prisiėmimas, pagaliau 5) suteikimas pragyvenimo svetimšaliams; kiti patarnavimai neturi tokios didelės reikšmės, kaip tik ką sakytieji. Visais šiais atvejais dalykų eiga atrodo gana paprasta: vienašališkas turtėjimas naudai to krašto, kurs veikinius atlieka, ir sąskaiton ano, kurs juos gauna. Savaime čia dar nėra jokio produktyvinių jėgų kėlimo, žiūrint, sakysim, pasaulinio ūkio, o tik turto perslankos iš vieno krašto į kitą. Jos sudaro abiejose pusėse „nematomąjį eksportą“ arba „nematomąjį importą“, kaip įprasta vadinti anglų terminologijoj. Kraštas, t i e k i a n t i s patarnavimus, gali už jų vertės sumą įsigyti reikmenų ir germenų, o gaunantis juos kraštas turi atsilyginti tokią pat sumą kitokiais veikiniais. Atrodo, kad galėjimas tiekti tokių patarnavimų priklauso prie tų elementų, kurie nuolat įturtina kraštą, lygiai kaip reikalas naudotis jais sudaro išlaidas, kurios yra neišvengiamos, įsijungus į pasaulinį ūkį. Dalykai betgi nėra taip paprasti. Prisižiūrėkime arčiau kiek patarnaujamieji veikiniai gali būti tautai turto šaltinis.

1. Uždarbis iš grynojo prekybinio tarpininkavimo svetimiems kraštams, ar tai iš komisinių ar saviprekybinių operacijų, bus aktyviai veikiančiam kraštui tikras pelnas, kai tik delto, jog čia tėra tarpinė veikla be gamybos ir parduoties rizikos. Jei, pavyzdžiui, Hamburgo pirkliai daro, sakysim, Pietų Amerikos sąskaiton užpirkimus Olandijoj arba Šveicarijoj ir imasi delkredere už producentą ir užsakytoją, tai pelnas iš šių patarnavimų turi būti įrašytas, kaip grynas pliusas Vokietijai. Palyginti su pelnu iš vidaus prekybos, skirtumas čia tik tas, kad dabar visas kraštas, kaip toks, gauna kredito pliusų už kuriuos gali įsivežti reikalingų ir naudingų dalykų. Bet štai kai tik čia susidaro ir ypatingų pelnų, o iš antros pusės ir ypatingų nuostolių galimumas. Tokie ypatingi pelnai bus visados tada, kai vieno kurio krašto piliečiai sugeba įsigyti prekybos monopolį. Prieš karą, pavyzdžiui, „Deutsche Metallgesellschaft" buvo užėmusi tokią poziciją negeležinių metalų srityje. Lygiai taip pat gali būti monopolizuota vario, žibalo ar kaučuko prekyba, kai ją suima tautinės bendrovės, užsitikrindamos visus ar bent svarbiausius tų medžiagų išteklius ir tuo paimdamos į savo rankas parduotį. Turėdamas savo dispozicijoj žaliavas, toks kraštas gauna ypatingo pelno, tiek iš pirkimo, kaip monopolinis pirkėjas, tiek iš pardavimo, kaip monopolinis pardavėjas. Pirkdamas, jis gali siūlyti minimalinę kainą, o parduodamas, reikalauti maksimalinės. Prekyboje bendrai kapitalo apyvarta eina greičiau, kaip gamyboje. Jei netgi pelno rata ir nedidelė, tai ir tada absoliutinis pelnas išeina jau nemažas, o dabar jį dar padidina pirkėjo monopolis.

Prieš tai betgi reikia pastatyti ir ypatinga rizika. Nes tokia veikla reikalauja visų pirma kapitalo, kurs čia įdedamas ilgesniam laikui, taigi, kai tik atitraukiamas nuo greitesnės apyvartos; be to, riziką sudaro ir galimas naujos konkurencijos atsiradimas arba sunkumai iškišti paimtąjį prekių kiekį. Tarpininkas imasi delkredere, nes gamintojas yra suinteresuotas tučtuojau parduoti; jis kai tik delto ir naudojasi prekybišku tarpininkavimu, kad išvengtų tos kredito rizikos. Tarpininkui tenka būti ne tik komisionierium, dažnai jis pats turi tapti savaiminiu pirkėju, kai tik delto, kad jis siekia rinkos valdymo. Todel ir ypatingo pelno šansai pareina nuo to, kiek

rinka gali tuč tuojau prekę paimti, ar tai būtų varis, medvilnė, ar kaučukas. Šis rinkos imlumas galima betgi numatyti tik tada, kai pats reguliuoji ir pasiūlus. Tarpininkavimo veikla yra tad perdėm spekuliatyviška; kredito tiekimas prekės ėmėjams iš dalies surištas su netikrumu. Ypačiai monopolinis pirkėjas eventl. neparduoda tučtuojau paimtojo prekių kiekio arba sumokėjimas atidėliojamas, ir tuo būdu ilgėja kapitalo įdėjimas ir didėja procentų nuostoliai. Toks individualinis prekybininko nuostolis paliečia visą tautos ūkį. Bet iš antros pusės, tos išlaidos, kurias perkantis kraštas išmoka už tarpininkavimą, tūlais atvejais gali būti gana didelės ir gerokai praturtinti kitą kraštą. Iš čia kai tik ir kyla tendencija pereiti prie savaiminio žaliavų įsigijimo, kad išvengus priklausomybės nuo svetimo tarpininkavimo. Vis delto nemažas yra ir nuostolio pavojus, kurs gali susidaryti prekybai del perprodukcijos, del konjunktūros persilaužimo, arba atpigimo. Tada kainų kritimą ir gaminių neparduotingumą iš didelės dalies turi pakelti prekybinis tarpininkas. Čia tad pareina ne vien nuo faktino rinkos valdymo, bet taip pat nuo bendrosios konjunktūros ir kainų susidarymo, kiek iš tikrųjų prekybinis tarpininkavimas įturtina kraštą. Dažnai jis tai daro; užsienis paprastai mato vien tik pelną ir laiko jį „neuztarnautu". Bet iš to reikia jau bent atimti nuostoliai, o šie esti nemaži. Charakteringi čia nuostoliai, kurių turėjo dėliai kaučuko kainų kritimo kai tik monopoliniai prekybininkai, negalėjusieji išlaikyti kainų, atsiradus viršpasiūlams.

Šitai nuolatos pasikartoja ir su kitomis pasaulinės prekybos prekėmis. Antai, žibalui užtenka jau nedidelio kainos pakylimo, kad masiniai padaugėtų šulinių, ir kainos vėl kristų. Taip yra ir daug kur kitur. Senesniais laikais didelės prekybos bendrovės tikrai turėdavo žymaus pelno iš šio tarpininkavimo. Ir nūnai kai kurių žaliavų atvejais bus taip, kad iš kainų skirtumo daug mažiau turės naudos atskiri gamintojai, o ją sugebės išnaudoti tarpininkai. Tačiau vidutiniškai pelnas iš šio tarpininkavimo greičiausia neprašoks normalinio pelno. Tiesa, jie eis į aktyvą to krašto, kurs veikinius atlieka, ir teks įrašyti į pasyvą kito krašto, kurs jais naudojasi.

2. Transporto tarpininkavimo perėmimas tiesioginai pareina nuo geopolitinės valstybių būklės. Kai kurios

tautos tarytum iš anksto yra tam paskirtos, kitos turi naudotis jų patarnavimais. Kaip jau anksčiau pastebėjome, čia yra viena iš priežasčių, delko kiekvienas kraštas stengiasi pats perimti šį tarpininkavimą, kad sutaupytų išlaidas ir paliktų pelną saviems gyventojams. Šitai gali būti pageidaujama ir del politinio prestižo, del militarinio saugumo karo atveju, ar kaip savotiška subvencija vidaus pramonėms. Salinis kraštas, kaip Anglija ar Japonija, jau vien del savo tarptautinės reikšmės intereso negalės kitaip elgtis, kaip tik steigtis savąjį prekybos laivyną. Jei šie trys motyvai nuo merkantilizmo laikų tardavo čia sprendžiamą žodį, tai e k o n o m i n i u atžvilgiu dalykas atrodo visai kitaip. Kur, kur, o čia tai tikriausiai juo pigesnio įsigijimo momentas galioja nepareinamai nuo politinių sumetimų: čia nebeveikia motyvas tautinio gamybos sąraišumo su būklaviete, del kurio gali kartais atrodyti pakeltina ir patartina ypatingoji apsauga. Kadangi transporto esmė yra susisiejimas svetimų kraštų vieno su kitu, o ne vien tik su gimtuoju, nes juk kelyba negali juo vienu apsiriboti, tad kai tik delto, ekonomiškai žiūrint, čia turėtų išimtinai nulemti įsigijimo pigumas. Šis tačiau pareina nuo tūleriopų sąlygų. Jos charakterizuoja jau aplamai stambiąją įmonę, bet moderninėse sąsaikos verslamonėse yra ypačiai svarbios. Čion pridera: transporto paklausų kontinuitetas, pilnas važtatūrio išnaudojimas, dyklaikio sutrumpinimas, pagreitinant įkrovimą ir iškrovimą, galėjimas važioti lygiai visais metų laikais ir ypačiai būtinas grįžtamųjų važtų turėjimas. Nepilnas važtatūrio išnaudojimas ir stovėjimas be darbo negyvuoju sezonu, lygiai taip pat reiškia pabranginimą, kaip ir ilgesnis delsimas transporto uoste arba tarpais važtų perteklius, tarpais nepriteklius. Visa tai pabrangina važtų tarifus ir sumažina rentabilingumą. Abejotina, ar savasis tautinis laivynas galės tesėti visoms šioms sąlygoms, ypač ar tarptautinė konkurencija nesudarys perdidelio ir tuščiomis einančio važtatūrio. Kraštui, kurs čia nesiekia savarankiškumo, tie veikiniai gali atsieiti pigiau, negu tokiam kraštui, kurs įsisteigia didelį prekybos laivyną. Tada už prestižą ir galios siekimą tenka prikišti ekonominių nuostolių. Klausimas tad, ar visam tautos ūkiui nebus sveikiau ir racionališkiau sumokėti už svetimus transporto patarnavimus, negu forsuoti savąjį tonažą. Pastarasis, gal

būt, reikalauja subvencijų ir primokėjimų iš visuomeninių lėšų, o tuo tarpu, dirbtinai padaugėjus laivų statybai, pats jis nepasieks nė vidutinio rentabilingumo.

Savasis prekybos laivynas gali būti laikomas didžios vertės dalyku tautai, jis gali būti statomas del tautinio prestižo ir galios sumetimų, kaip pastaruoju laiku daro Jung. Valstybės, tačiau ekonomišku atžvilgiu tai anaiptol dar nebus racionalu.

Ar negalimas betgi dalykas, jog kai tik čia vienas kuris kraštas, įsigijęs monopolinę būklę, pradės imti iš kitų ypatingus tributus už šį sąsaikos tarpininkavimą? Karo metu labai dažnai atsitiks, kad ta ar kita valstybė išnaudos savo monopolinę būklę. Tačiau normaliais laikais jau viena ta aplinkybė, kad tik didžiausis važtatūrio išnaudojimas sumažina kaštus, automatiškai vers laikyti žemus prekių tarifus. Lygiai taip pat veiks ir baimė, kad perdaug pakėlus tarifus, nebūtų iššaukta nauja konkurencija. Taip tad transporto priklausomybė gali ir nebūti nuostolinga kraštui, besinaudojančiam svetimais patarnavimais, ir toks naudojimas anaiptol dar neprivalo nepalankiai veikti turto plėtros tame krašte. Laisvaprekybinis lyginamųjų kaštų argumentas kai tik čia absoliutiškai teisingas, kur jo mažiausiai paisoma. Ir anaiptol dar nėra įrodyta, kad, pavz., Jungtinėms Valstybėms svetimas transporto tarpininkavimas prieš karą atsiėjo šiaip ar taip brangiau, negu vėlesnis savarankiškumas šiuo atžvilgiu.

Iš antros pusės, savasis transporto tarpininkavimas ir jo ėmimasis kitų sąskaiton taip pat maža dar besudarys ypatingo turtėjimo veiksnį. Pelną iš laivų sąsaikos, kaip jį skaičiuoja mokamasai balansas, gali atsverti sumažėjęs įmonių rentabilingumas, nepasiekiąs nė vidutinio dydžio. Čia tuo dar nesakoma, kad taip yra buvę, pavz., Anglijoj ar Vokietijoj prieš karą. Bet turto plėtros įvertinimui svarbu, jog iš vienų tik frachto pajamų negalima dar spręsti apie viso tautos ūkio turtėjimą. Faktas, kad laivų statyba ir sąsaika yra plačiai subvencijonuojama, paremia sakytąją tezę. Taip pat ir ta aplinkybė, jog dažnai supainiojama politinis ir ekonominis interesas. Pirmasai gali pasirodyti būtinas, žiūrint tarptautinės krašto reikšmės, ir delto valstybė negalės nuo jo atsisakyti: tik tada reikia aiškiai ir žinoti, jog čia einasi politiniu interesu.

3. Pastaruoju metu labai išsiplėtęs k r e d i t o, p i n i g ų i r k a p i t a l o t a r p i n i n k a v i m a s, kurį atlieka to ar kito krašto bankų institucijos, atrodo galįs būti įrašytas, kaip grynas pelnas tam kraštui. Kapitalo davėjai yra privatūs žmonės, bankai imasi tarpininkauti tik kapitalo ėmėjams, ar jie būtų privatūs asmens, vyriausybės ar savivaldybės. Rizika ir nuostoliai, šiaip jau labai dažnai pasitaiką užjūrinėse investacijose, čia, rodos, visiškai negresia. Tarpininkaujantis verteiva susižeria tik proviziją už tarpininkavimą. Atrodo, jog kai tik ši veikla, lygiai, kaip vidaus bankams komisinės operacijos, yra visų saugiausia ir tikriausia. Užsieniniai bankai paprastai gauna iš tokių operacijų labai didelio pelno. Skolinantis kraštas dažnai esti sunkiam būvy ir reikalauja tarpininkavimo, už kurį turi sumokėti labai didelę proviziją. Šitai aiškiai matyt daugelio valstybių paskolose, antai, visados po karų. Antra vertus, ir pasiūlai čia paprastai esti aprėžti; ne taip jau daugelis kraštų tiekia savo lėšas tarptautinėje kapitalo rinkoje.

Reikalas iš tikrųjų eina sklandžiai ligi tol, kol pati tarpininkaujanti verslamonė neverčiama prisiimti tam tikrų sumų. Čia priklausys nuo užsieninių paskolų finansavimo rūšies, ar bankui pačiam neteks avansuoti pinigų ar investuoti tam tikrų sumų, kai efektai pasirodys neparduodami ir jų kursas nepalankus. Tam tikromis aplinkybėmis emituojančiam bankui gali atsirasti reikalas griebtis, intervencinių pirkimų užsieny, ir tuo būdu įdėti savo kapitalą ilgesniam laikui. (Baring Brothers atvejis Anglijoj). Taip yra nekartą atsitikę, remiant smunkančias užsienio paskolas, ypač kai čia prisideda dar politiniai motyvai (taip štai Prancūzų ir Vokiečių bankų intervencija del Rusijos paskolų, arba Šiaurės Amerikos bankų dėliai Pietų Amerikos paskolų). Čia tad ir tarpininkaujant bus neišvengiamas tam tikras pavojaus momentas. Tada šių verslamonių nuostoliai yra visos tautos nuostoliai.

Tiesa, šis atvejis vargiai bebus taisyklė, o tik nelaiminga išimtis. Greičiau, emituojantis bankas nuolatos turės pelno iš provizijų. Tokie prekybininkų pelnai atsveria tada tūlų užsieninių kapitalų nuostolius, nors ir ne tie patys asmens sudaro tuos sluoksnius, kuriems tenka pelnas ir nuostolis. Pavyzdžiui, tarpininkaujantieji Vokiečių ir Anglų bankai pešė di-

delių pelnų iš Amerikos geležinkelių bonų arba Transvalio aukso šerų: savo portfeliuose jie nepasiliko nė vieno tų vertybės popierių, su kuriais patys Anglų ir Vokiečių kapitalistai nemaža prakišo. Tikro pelno duoda, pagaliau, operacijos su užsieniniais vekseliais arba trumpaterminiais nerizikingais reporto pinigais. Taip štai, Angliją nuolat gerokai įturtina ypatinga svarų vekselio reikšmė ir užsieninės bankų filialės, lygiai kaip ir Prancūzija nemaža pelnosi, tiekdama trumpatermininių investacijų užsieniui. Čia visur naudojantysis kraštas gauna sumokėti už šiuos patarnavimus. Pozicija: privačių užsieninių bankų ir privačių draudimo bendrovių (jūrų draudimo, gyvybės draudimo) provizija—sudaro nemaža pliusų savajam tautos ūkiui; šios rūšies tarpininkavimo operacijos nesurištos su rizika, jei atmesti į šalį nenormalius karo ar valstybės bankroto atvėjus.

4. Paprastai šių trijų rūšių tarpininkavimas vienpusiškai teįturtina vieną kraštą kitos šalies sąskaiton, bet produktyvinių jėgų tiesioginai jis nepadidina. Čia daromos išlaidos yra reikalingos, nes kai tik tarptautinėje apyvartoje keliai nuo gamintojo pailgėja, ir todel turi įsiterpti vis nauji nariai. Tautos ūkio atžvilgiu svarbu, ar tos išlaidos yra didesnės ar mažesnės, negu jos išeitų savajame krašte. Iš antros pusės, kai kurie kraštai būtinai turi naudotis tokiais svetimais patarnavimais, kad aplamai galėtų statyti ir plėtoti savo tautos ūkį, nes savųjų jėgų nepakanka, arba jos nėra tam pritaikytos. Vis tik tarpininkaujančiam kraštui turto prieaugis visais atvejais nėra taip jau visai tikras, o surištas su tam tikra rizika, kurios sunku beišvengti.

Kitaip yra dalykas su s e z o n i n i o i š e i v i a v i m o pozicija, kuri įgyja dvigubos reikšmės. Mes jau esame nurodę, jog produktyvinių jėgų pakėlimas retai gyvenamuose kraštuose reikalauja laikinio darbo jėgų papildymo; tirštai gyvenami kraštai, priešingai, šiuo būdu įgyja daugiau uždarbio progų. Taip tad abiem pusėm eina iš to turto padidinimas. Tik darbo jėgų perkėlimas apskritai ir teįgalina tam tikrų žemės lobių išnaudojimą, tam tikrų darbų pravedimą ir įvykdymą. Sumokamas už tai atlyginimas bendrai esti mažesnis, negu pelnas, kurio darbdavys kraštas tiesioginai turi pats, mažesnis taip pat, negu pajamos, kurių gaunama parduodant užsienin

pagamintąsias gėrybes. Šiaip ar taip čia visados išgaunama tam tikra d a u g i o v e r t ė. Ateiviai darbininkai, kai tik delto yra tokie pigūs, kad jų egzistencijos pagrindas yra ne tame darbo krašte, o svetur. Jų atlyginimas retai pasieks to krašto pragyvenimo minimumą. Darbas čia išeina pigesnis, negu kad jį dirbtų savieji darbininkai. Ne tik istoriškai žaliavų pasitiekimas remiasi iš dalies svetimų darbo jėgų eksploatacija, bet taip yra dalinai ir ligi šių dienų. Ateivių darbas reiškia pigių veikinių elementą, kurie atlyginami žemiau vertės; gali tai būti spalvuotodžiai (kinai, indai, negrai) arba išeiviai iš pertirštai gyvenamų Europos sričių[1]. Priimąs juos kraštas iš to neabejotinai gauna turtėti.

Žinoma, ir išeivius leidžiančiam kraštui jų uždarbis tenka įrašyti, kaip pelnas. Svetur gaunamas darbas laiduoja galimumą išgyventi savajame krašte. Reikia manyti, jog šiaip jau namie jie negalėtų pakankamai rasti produktingo darbo. Vis delto toks laikinas darbo jėgų perleidimas daugiau padidina darbdavio krašto produktyvines jėgas, negu už tai gauna atlyginimo išeivybės kraštas. Pastarasis, be to, turi pakelti išlaidas krizio atveju ir neproduktingo amžiaus klasėms. Todel ateivius priimantis kraštas paprastai daug daugiau pelno, negu juos leidžiantis. Betgi ten ta pozicija visai nepasireiškia mokamojo balanso aktyvuose, o įrašoma tik į pasyvus. Ir šitai jau parodo, kaip maža tegalima vien tik iš mokamojo balanso spręsti apie tikrąją būseną.

5. Pagaliau, priemonė kraštui turėti yra s u t e i k i m a s l a i k i n o p r a g y v e n i m o s v e t i m š a l i a m.s, keleivių kelionės, vis vien, ar jie čion keliautų reikalais, pasilsiui ar pramogai. Keliautojai, žinoma, patys sumoka už pragyvenimą svetimame krašte. Bet ir čia reikia skirti keletas atvejų. Kaip matėme, keleivių išlaikymu dažnai tik atsilyginama užsieniui už paskolintą iš jo kapitalą. Užsienis gauna šia ypatinga forma savo pelną už nuošimčius iš kapitalo, kurį anksčiau yra keliaujamam kraštui paskolinęs. Tada čia neįvyksta praturtinimo, o tik sumokėjimas anksčiau paimtos skolos, arba, iš antros pusės, atsiėmimas paskolintojo kapitalo. Jau minė-

[1] Maininkaujančioje visuomenėje d a u g i o v e r t ė visados gali realizuotis tik r i n k o j e, produktų k a i n o j e, bet dar ne pačioje gamyboje.

jome, kad, pavyzdžiui, amerikiečiai šiuo būdu iš dalies atsiima savo paskolas Europai. Prieš karą Austrija ir Italija galėjo šia forma atsimokėti savo skolas. Čia, aišku, turtėjimas pareina nuo to, ar paskolintoji suma buvo produktyviai krašte sunaudota, ar ne. Tik tuo atveju išeina tikras pelnas.

Kitaip reikia vertinti dalykai ten, kur vyksta anksčiau neapmokėtas keleivių susisiekimas, kur jis tad atneša į kraštą „naujų pinigų“ už keleivių išlaikymą. Ar iš to kraštas jau turtės? Jei čia apmokamas toks suvartojimas, kurio kraštas pats negali patiekti, tai, aišku, ir turto iš to jam veik neprisidės. Sakysim, kraštas turi gamtos grožybių, bet maisto produktų nepakanka nė jam pačiam. Svetimšaliai reikalauja dabar tokių dalykų, kurie daugumoje tenka įsigyti iš svetur. Tada ir pelnas iš svetimšalių susisiekimo matomai bus nedidelis, jį sudarys tik v i r š a u s k a i n o s, paimamos iš svetimųjų už patarnavimus. Pinigai turi būti paversti užsieniniams pirkiniams svetimšalių reikalui, ir tik maža dalis tenka vidaus darbui. Galima prileisti, kad šis atvejis apytikriai tinka Šveicarijai ir Norvegijai, tad jų pelnas iš svetimšalių kelionių anaiptol nebus toks didelis. K i t a i p yra dalykai ten, kur išlaikymas svetimšaliams patiekiamas iš paties krašto išteklių bei jėgų. Tada iš tikrųjų bus žymus turto padidėjimas. Tokioj būklėj yra, sakysim, Prancūzija, Italija, iš dalies ir Austrija, kurios gauna iš šios pozicijos nemaža pelno.

Ir čia betgi lieka vienas svarbus punktas: kaip tatai a t s i l i e p i a į p i n i g ų k i e k į ir į p r e k i ų k a i n a s keliaujamame krašte? Perleidimas vienų tik pinigų — banknotų ir čekių forma, — nedidėjant drauge gėrybių kiekiui, turi iššaukti infliaciją, kad ir nedidelė ji tebūtų. Iš tikrųjų, daugiausia svetimšalių gyvenamos vietos esti brangesnės, negu kitos to krašto vietos. Berods, kainų pakylimas paprastai tik tose vietose ir jaučiamas. Svarbu, kurią dalį sudaro svetimšalių susisiekimo pelnas bendrose tautos pajamose. Jei svetimųjų prieplūdis labai didelis, tada nustojama dirbti produktyvinis darbas, o ton vieton teikiama patarnavimai svetimšaliams; naujų gėrybių tuo nesukuriama. Priešingai ten, kur svetimšalių kelionės daugiausia siekia tik sostinę, arba aplamai yra negausios: čia pinigų kiekio padaugėjimas neturės didesnės reikšmės visam kraštui. Taip tad, turtėjimo

laipsnis sprendžiamai pareina nuo to, ar svetimšalių susisiekimas yra reliatyviai lokalinis, ar jis daro stipresnės įtakos ir visam kraštui, ar jų išlaikymui pakanka savųjų išteklių, ar reikia pirktis iš užsienio. Pastaruoju atveju įturtinimas absoliučiai gali būti didelis, bet palygintinai jis bus tik nežymus.

Patiems keliautojams, atvirkščiai, svarbu yra pinigų vertės bei kainų skirtumas gimtajame ir keliaujamame krašte. Jei svetimžemiai užsieny gyvena pigiau, negu savajame krašte, tai jie matomai gauna ekonomiškų pliusų ne tik sau, bet ir visam kraštui. Dažniausiai betgi ši pozicija nėra tiek žymi, kad galėtų kiek daugiau nusverti. Reikia tik vengti klaidos, kuri būtų daroma, laikant jau pačias gautąsias pinigines vertybes tuo turto prieaugiu, kurį duodąs svetimšalių susisiekimas.

Iš šių mūsų išvedžiojimų apie įvairių patarnaujamųjų veikinių reikšmę kraštų turtėjimui aiškėja, kaip maža dar begalima spręsti apie šį reikalą iš vienų tik išmokamojo balanso pozicijų. Šios pozicijos nieko dar nepasako apie absoliutinį ar reliatyvinį pelno dydį. Tikriau, čia visur pareina nuo aplinkybių, ar iš to įvyks ir kiek įvyks turto padidinimas. Iš aktyvumo ar pasyvumo šiuo atžvilgiu neseka dar daryti jokių toli einančių išvadų. Nebent tik galima konstatuoti ta aplinkybė, kad čia visados tam tikros tautos pirmauja ir aplamai tuos patarnaujamuosius veikinius atlieka, tuo tarpu kaip kitos turi jais daugiausia naudotis. Pavz. Rusija ir Pietų Amerikos valstybės visais šiais atžvilgiais buvo pasyvios, o Anglija ir Prancūzija iš didelės dalies aktyvios. Tačiau ir tuos veikinius veikiantieji kraštai daugeliu atvejų turi tai daryti, kad aplamai duotų darbo savo gyventojų daliai. Be šito jie turėtų mažiau uždarbių ar net ir negalėtų išlaikyti ilgainiui visų žmonių. Tai galima pritaikinti, pavyzdžiui, Šveicarijai, kur seniau daugelis gyventojų turėjo dangintis svetur, o dabar jie gauna išgyventi savajame krašte iš svetimšalių pelno. Šiais atvejais bendrai didoka krašto gyventojų dalis bus reikalinga šiokio ar tokio tarpininkaujamojo darbo ir veikinių užsieniui bei svetimiesiems. Jie turės tuo verstis, net jeigu iš atskirų pozicijų ir negaus nei atskiri asmens ypatingo gerbūvio, nei visas kraštas žymesnio įturtinimo. Taip tad į šį klausimą negalima vienpusiškai atsakyti.

IV. Iš kapitalo perkėlimų ir tributų.

Šių turto darymo formų nagrinėjimas drauge parodo, kaip maža kas dar begalima suvokti to klausimo sprendimui iš prekybos balanso, ar iš prekybos statistikos. Nei viena, nei antra neduoda į tai jokio atsakymo. Bet ir iš likusių tarpvalstybinio santykiavimo elementų taip pat maža dar begalima savaime padaryti išvadų, neturint kitų duomenų. Kai tik šios kitos pozicijos reikia ypatingai išnagrinėti sprendžiant turto darymo klausimą. Čia svarbu, iš vienos pusės, kapitalo perkėlimų, ir iš antros — tributų tiekimo problemos.

Vis didėjantieji kapitalo perkėlimai tarptautiniuose ūkio santykiuose įgijo sprendžiamos reikšmės visų pasaulio tautų turto plėtrai. Jie daugiausia yra prisidėję prie žymios dalies turto darymo 19 šimtm., kiek šis nėjo iš grobio, užkariavimo ir tributų, vadinas, senesnių turto krovimo formų. Apie tai jau esame plačiai kalbėję anksčiau. Peržvelkime dabar trumpai abi kapitalo perkėlimo puses. Skolininkei valstybei kapitalo ėmimas iš pradžios atrodo reiškiąs priklausomybę nuo kreditorės šalies, nuolatinę prievolę būtinai eksportuoti. Bet ir šis santykis yra abipusiškas, nes dabar ir kreditorius yra priverstas imti iš skolininko už procentus prekes arba veikinius. Skolininkės šalies pajėgumas visiškai pareina nuo to, kokios rūšies yra paskolos naudojimas, produktyvinis ar konsumtyvinis (šitai yra priešingybė, o ne: produktingas ar neproduktingas). Prie antros naudojimo rūšies yra priskirtina nemaža dalis valstybės išlaidų, kariuomenės ir laivyno išlaikymas, sveikatos globa, viešoji butų statyba, miestų plėtimas ir d. k. k. Tos išlaidos yra neproduktyvinės — ir šitai reikia tvirtinti, nepaisant visų priešingų posmavimų, kurie tik užtemdo dalyką — kadangi jos neduoda jokių pajamų ir turi būti padengtos iš mokesčių, t. y. jos aplamai tik tiek tegali būti daromos, kiek kitos administracijos šakos bei viešosios įmonės duoda perteklių. Ypačiai militarinės išlaidos galima laikyti tik konsumtyvinėmis. Visi šie dalykai nėra nė „tarpiškai produktyviniai", jie tiesiog „kaštuoja" ir turi būti apmokėti iš visuomenės lėšų. Privatine nuosavybe paremtoje santvarkoje išorinis pažymys yra čia rentabilin-

gumas privačiaūkiška prasme. Visos tos bendruomeniškai naudingos, viešos, labdaringos ir politiškai-militariškos institucijos jokio rentabilingumo neturi ir neprivalo turėti.[1] Jei kuris kraštas tik tokiems tikslams imtų iš užsienio valstybines paskolas ar kreditus — prileidžiant, kad tai būtų galima — tada jis tik apsikrautų skolomis, bet šitai nė jokiu būdu nepadėtų išplėsti turto. Tokios paskolos gali būti pageidaujamos dėl politinių, kultūrinių ar kitų kurių sumetimų, bet jos nekelia šalies turto.

Kitaip yra dalykai su visais tais kapitalo naudojimais, kurie paverčiami produktyviniams tikslams, ar tai geležinkelių ir kitų susisiekimo priemonių statybai, ar naujų žemės ūkio kultūrų išugdymui, ar tam tikrų pramonių kūrimui ir t. t. Čia iš anksto jau galima laukti, kad turtas didės ir tuo pat žmonių gerbūvis kils. Vargiai betikėtina, kad svetimas kapitalas eitų į tas verslamones, kur yra maža sėkmingumo vilties. Jau buvo nurodyta, jog čia be kitų rėmimo būdų, visų pirma apsauginiai muitai laiduoja tam tikrą rentabilingumą; delto ir svetimas kapitalas nebūtinai dar turi orientuotis į laisvą prekybą. Berods, čia gali būti abejojimų, ar tos verslamonės jau tuojau turės sėkmės. Tai dar nebus priekaištas tokioms paskoloms, jei tučtuojau neišsivers didelė renta: kai kurios verslamonės numatomos tolimoms perspektyvoms ir tik po ilgesnio laiko gali parodyti savo reikšmę. Šitai tenka pasakyti apie daugumą susisiekimo įmonių, kurios pradžioje visados reikalauja pridėti lėšų, lygiai kaip ir apie daugelį kitų ilgam laikui projektuojamų verslamonių. Nevykusių įkūrų ir čia gali pasitaikyti, bet kai tik su svetimais pinigais jos mažiausiai bus galimos; tiesa, reikia pripažinti, kad, antai, Amerikos geležinkeliai, įkurti užsieniniais kapitalais, tik labai vėlai tepradėjo duoti rentą. Galėtų būti įdomu, sykį ištirti užsieninių investacijų rentabilingumą. Čia bene pasirodytų, jog kapitalistai kartais yra turėję ir nuostolių, bet nemaža taip pat ir siurpliuspelnių. Šiaip ar taip, tik kapitalo in-

[1] Delto Adolfo Wagner'io ir Wilbrandt'o idėjos, kur jie laiko įmanoma charitatyvinę ūkio sistemą, neturi jokio pagrindo, lygiai kaip ir vaizdavimas grynai komunistiškos santvarkos be viršpelnių. Kai tik padidėjusios socialinės išlaidos reikalauja ne tik ypatingai didelio pertekliaus iš kitų įmonių, bet ir stabilinio gyventojų skaičiaus, kurs nespirtų nuolat daryti naujų kapitalo investacijų.

vestacijų ir kapitalo skatinimo būdu galėjo būti pakeltos produktyvinės pasaulinio ūkio jėgos.

Kitaip yra dalykai kreditorei valstybei. Pastaroji turtėja delto, kad ji gauna iš kapitalo investacijų pajamų, kurios aplamai yra didesnės: ar čia nebus daug tikresnis turto didinimas, negu iš vieno tik prekių prekybos pelno? Jei investavimai užsieny yra pelningesni, tada kreditorei valstybei įplaukia daugiau perkamosios galios, negu kad jie būtų netiek pelningai sunaudoti savajame krašte. Šis turtėjimas iš kapitalo paskolų atrodo visai aiškus, kadangi tuo būdu užsienio rinkoje išplėsta perkamoji galia yra didesnė, negu kad ji šiaip jau būtų krašto viduje; 8% pelnas užsieny, žinoma, reiškia daugiau, kaip 5% pelnas viduje—konsumentui. Tačiau reikia nurodyti į dvi aplinkybes, kurios gali sutrukdyti turto plėtrą skolinančiame krašte. Viena, kai tik šis tariamai didesnis rentabilingumas, kurs eina vien tik iš kapitalo naudojimo svetimame krašte, palyginti su mažesniu jo pelningumu senesniajame, gali vesti į tai, kad bus apleistos savosios gamybos įmonės, keliant jas jaunesniajame krašte. Vadinas, čia gali būti remiamos svetimų kraštų produktyvinės jėgos saviškių skriaudon, kai tik del to privačiaūkiškai didesnio rentabilingumo. Dažnai buvo nurodoma į tai, jog kapitalas išeina svetur, užuot naudojamas savajame krašte. Šitai žymu visur ten, kur apleidžiama savųjų produktyvinių jėgų išnaudojimas, ekonominio koeficiento gerinimas, susimasinus didesniu momentaliniu rentpelniu. Taip iš tikrųjų yra, antai, Prancūzijoje. Ten galėtų būti padaryta dar nemaža įtaisymų ir naujų investavimų tiek žemės ūkyje, tiek pramonėje, bet jie taip ir lieka nepadaryti, kadangi platūs gyventojų sluoksniai bevelija gauti didesnę rentą iš užsienio, negu žemesnius procentus savajame krašte. Šitai gali ir nebūti nenaudinga, žiūrint vien tik gerbūvio, t. y. vien tik pagalvinio dalinio. Gyventojų perkamoji galia neabejotinai didėja, o tuo pat ir „gerbūvis", „welfare" Pigou prasme. Reikia manyti, kad ir pajėgumas įsigyti prekių bus didesnis. Renta ir tuo pat pelnas bus aukštesni, negu ten, kur gaunama tik žemesni savojo krašto procentai. Taigi, vien tik privataus ūkio konsumcijos težiūrint, čia tikrai padidinama turtas — šiai dienai. Kitaip, betgi visuomenės ūkiui ir būsimai kartai. Čia nukenčia būsimasai

krašto produktingumas, siekiant sustiprinti šiandienykščią konsumcijos galią ir išplečiant tik rentininkavimą. Dabartinės kartos asmeninio gerbūvio siekimas nustelbia čia vidinį turto darymą ir ekonominio koeficiento pagerinimą.

Gal būt visoms tautoms yra lemta nuo tam tikros išrutulos stadijos pasukti į šį kelią, perleidžiant iniciatyvą jaunesnėms, pažangėjančioms, vyriškesnėms tautoms. Ta linkme veikia jau mažesnis gyventojų daugėjimas senos kultūros kraštuose; tada ans kapitalų prieaugis, kurs šiaip jau reikia sunaudoti daugėjantiems gyventojams, dabar gali būti paverstas vien konsumcijai. Šitai veda toliau į rentininkavimą ir stabilinį būvį, priešingai dinamiškajam, kurį visados žymi smarkus gyventojų daugėjimas.

2. Reikia turėti galvoje ir dar viena konsekvencija kreditorei valstybei. Būtent, produktyviniai kapitalo investavimai užsieny išugdo naują konkurenciją, kuri tam tikromis aplinkybėmis gali tapti neparankia ligšiolinei industrinei valstybei. Taip štai, sukuriama naujuose kraštuose daugiausia l e n g v o j i pramonė, kuri nereikalauja nei stambių kapitalų, nei didelio aparato. Šitai pritaikoma visai tekstilinei pramonei, bet taip pat ir daugeliui kitų pramonių.

Nemaža dalis naujų pramonių, įkurtų naujuose kraštuose, atsirado kai tik dėliai kapitalo perkėlimų iš industrinių šalių— taip, antai, Indijoje, Balkanuose, Rusijoje. Šios įkūros savaime reiškia dar tik pirmą stadiją. Antroji esti „auklėjamųjų muitų" įvedimas, kad padarytų tas naujas pramones atsparias prieš užsieninę konkurenciją. Trečioji — krašto savarankėjimas šioje dabar jau „išauklėtoje" pramonėje; paskutinioji būtų, pagaliau, eksportas gaminių kai tik šių pramonių, kurios buvo sukurtos svetimu kapitalu. Ši išrutula aiškiai pastebima Jungtinėse Valstybėse. Čia visa industrija yra atsiradusi Europos kapitalo dėka ir dabar, sustiprinta dar apsauginių muitų, pradeda peraugti ir nustelbti pačius kapitalo davėjus. Tas pat matyti kai kurioms šakoms ir Anglų kolonijose.[1] Lygiai ir Amerikos kapitalo eksportas sustiprins ateity jos pačios konkurentus. Labai galimas daiktas, kad šiuo būdu naujose

[1] Panašiai ir Vokietijoje Anglijos tekstilinės mašinos ir iš dalies svetimas kapitalas išugdė tekstilinę pramonę, kuri toliau pati ėmė eksportuot.

žemėse ir kolonijose sudaromos palankesnės gamybos sąlygos, negu senuose kreditorių ir metropolijų kraštuose.

Žiūrint visuotinės turto plėtros, šitai, be abejojimo, sustiprina pasaulinio ūkio išgales, padidina bendrąjį žmonių aprūpinimą gėrybėmis, vadinas, jų materialinį gerbūvį —berods, visados tik su ta sąlyga, jei naujų kraštų industrializacija ir agrarizacija tikrai esti rentabilinga. Pasaulinės žemės ūkio gamybos padidinimas, naujų kultūrų išugdymas, gausesnė naujų produktų gamyba neabejotinai reiškia bendrąi visų tautų turtėjimą. Šitai, kaip matėme, iš žymios dalies įgalina kapitalo eksportas. Jei iš vienos pusės yra neišvengiamas tam tikrų materijų nepriteklius, tai naujų agrarinių kraštų penetracija tiek pat prisideda prie viso pasaulio turtėjimo, kaip ir atradimas naujų medžiagų išteklių, ar tai būtų žibalas, akmens anglis ar vanduo. Kadangi visa tai gali vykti tik kapitalo investavimų dėka, delto pasauliniam ūkiui šitai reiškia pažangą, prileidžiant vis, kad naujos verslamonės, kaip to galima laukti, yra našesnės ir ekonominis koeficientas palankus.

Kitaip betgi atrodo dalykai konkurencijos sąlygoms. Naujosiose valstybėse neretai susidarys skolinusiam kraštui konkurencija, kuri be kapitalo eksporto visiškai nebūtų kilusi. Šitai turės įvykti jau iš dalyko esmės. Ypač dažnai pastebimas šis procesas lengvojoj pramonėj, kuri paprastai nereikalauja didelių aparatūrų ir neretai naudoja savo krašte turimas žaliavas. Dvigubų transporto kraštų sutaupymas yra čia neabejotinas pliusas, galįs netgi atsverti eventl. menkesnį darbininką ir aukštesnius procentus, mokamus už kapitalą. Antra vertus, čia paprastai išnaudojami geriausi patyrimai ir pritaikomos naujausios metodės, todel sėkminga konkurencija atrodo visiškai galima. Jei netgi paskutinioji stadija — savasis naujųjų kraštų eksportas — ir nebūtų pasiekta, tai vis tik jau bent šios rinkos yra amžinai dingusios ligišioliniems eksporto kraštams. Galimas vėlgi dalykas, jog padidėję pasiūlai numuš pasaulinės rinkos kainą. Kaip ten bebūtų, kapitalo eksportas tūleriopose srityse sukuria naują konkurenciją ir gali tieka kenkti kapitalą skolinančioms šalims: kaip štai, kapitalo nukreipimas į Amerikos transporto prie-

mones išstūmė Europos žemės ūkį iš Anglijos ir Švedijos rinkų, arba kaip Indijos medvilnės gamyba apkarpė Anglijos rinką Azijoje.

Rezultatas čia tad išeina toks, kad pasaulinio ūkio išgalės s t i p r ė j a, produktyvinių jėgų visuma i š s i p l e č i a, vadinas, bendrai viso pasaulio turtingumas kyla. Bet užtat tam tikros t a u t i n i ų ūkių šakos turi nukentėti. Gali tai būti žemės ūkis, tekstilinė pramonė ar tam tikromis aplinkybėmis ir kasyklos. Gamybos įrankių pramonės čia greičiausiai nedaug tebus kliudomos, nes jos iš anksto yra surištos su būklaviete. Visa tai tam tikromis aplinkybėmis gali padaryti žalos seniesiems kapitalo kraštams. Atskirose šakose jie gaus pergyventi krizinius reiškinius; kartais dėliai to gali persislinkti ir ekonominio svarumo centras. Iš pasaulinio ūkio požiūrio, juo pigesnis pasitiekimas neginčytinai reiškia pažangą ta prasme, jog realinis turtingumas didėja; tačiau kai kuriems atskiriems tautų ūkiams šitai išeina skriaudon. Šis a n t a g o n i z m a s man atrodo neabejotinai esąs. Kad ir teisinga, jog nuo tam tikros išrutulos stadijos turto plėtra tėra galima tik įsipinant į pasaulinį ūkį ir jame dalyvaujant, tai vis delto reikia nurodyti tuos pavojus, kurie iš to gresia atskiroms tautinių ūkių šakoms. Moderniniame ūkyje ši antinomija, gal būt, ypačiai stipriai pasireiškia. Kaip matėme, čia ūkio politikai yra didžių uždavinių: juo galima sklandžiau įvykdyti būtinasis ligšiolinės gamybos persitvarkymas ir prisitaikymas, o iš antros pusės, rūpintis gyventojų išlaikymu. Dažniausiai, nežiūrint į gamybos išplėtimą jaunuose kraštuose, ar kai tik dėliai to, atsiranda naujas ekvivalentas kitoje srityje. Naujai industrializuotieji kraštai išplėtoja stipresnius paklausus ir didesnę perkamąją galią kai tik delto, kad jų turtingumas pakilo. Tik išrutuliodami savąsias pramones, jie tampa turtingesniais, tad ir imlesniais svetimam eksportui, kuriam ligi šiol negalėjo išsitesėti. Ši procedūra kartojasi nuolat iš naujo. Savaime juk ir jų gamybinės išgalės yra aprėžtos, lieka tad galimumas dar platesnio importo pakitėjusiems ir padidėjusiems reikmenims tenkinti. Berods, čia tenka persirikiuoti ir prisitaikyti tiems naujai industrializuotų kraštų reikmenims, kad eventl. būtų pasiektas darbo pasidalinimas aukštesniame išrutulos laipsny. Šiaip ar taip, šie sunkumai savaime dar nesudaro

kliūties, kad kai tik kapitalo eksportas negalėtų praturtinti ir senųjų kraštų.

Paskutinė, bet, rods, ir seniausia forma turtėjimo tarptautiniuose santykiuose gali būti atėmimas grobio, teritorijos, uždėjimas tribūtų, kontribucijų ir vienpusiškų veikinių, kuriuos anksčiau kitoje vietoje esame minėję. Čia dalykų eiga atrodo iš anksto aiški. Gaunantis kraštas praturtėja tų veikinių suma, o tiekiantis nubiednėja. Visa senesnioji kolonialinė politika galiausiai remiasi šia perkėlimų forma. Senosios valstybės, be abejojimo, gavo čia gerokai praturtėti, ne tik iš plėšraus ūkio ir agrarinių kraštų eksploatacijos, bet taip pat ir tiesioginių kariško užgrobimo ar taikingo transfero būdu.[1] Kai paimamos realinės gėrybės, tada turto padidėjimas visiškai aiškus. Čia gaunama veikinių, neduodant jokio atlyginimo. Kitaip yra tuomet, kai eina gyvų pinigų ar devizų transferas. Čia, būtent, gali būti padarytas spaudimas į pinigų vertę abiejuose kraštuose, kurio padariniai yra gana savotiški. Kraštui gavėjui tai reiškia jo pinigų ir devizų vertės sumažėjimą, palyginti su kraštu davėju. Vadinas, šitai daro jo devizų kursui, o tuo pat ir prekių prekybai, tam tikros infliacinės įtakos, kurią aukščiau esame nusakę. Atvirkščiai einasi kraštui davėjui: dėliai devizų stokos pakyla savoji valiuta ir atitinkamai nukrinta svetimoji. Rezultate išeitų — tuo aplinkiniu keliu, kurį esame atvaizdavę, — kainų pakylimas kreditorėje valstybėje ir jų nukritimas debitorėje. Šitai apsunkina eksportą pirmojoje ir palengvina antrojoje, o importą — atvirkščiai. Berods, įtaka pinigų rinkai gali būti atitinkamomis priemonėmis sutramdyta.

Kaip tačiau šis procesas atsiliepia į turto didinimą? Tributų gavimas eventualiai gali susilpninti kreditorės šalies aktingumą, jei gaunamosios lėšos paverčiamos vien tik vartojimo gėrybėmis ir negaivina tautos ūkio. Jos padidina vien to meto konsumcijos fondą. Užtat debitorėje šalyje iš vienos pusės pradeda stokoti kapitalų ir delto silpnėja pramoninė ekspansija, iš antros pusės mažėja pajamos ir perkamoji galia. Tai ir yra antroji medalio pusė, kad kiekvienas nubiednėjimas kontribucija apkrautojo krašto

[1] Kolonialinės istorijos „chronique scandaleuse" ūkio srityje puikiai atvaizdavo Sombart, Der moderne Kapitalismus, 1 t. 680 psl. ir tol.

neišvengiamai silpnina jo imlumą svetimoms prekėms, kiek čia paklausai elastingi. Pasirodo sena patirtis, kad vieno krašto turtėjimas, kurs remiasi atėmimu ar vienpusiškais pervedimais, yra lazda dviem galais visur ten, kur vyksta tarptautinė ūkio apyvarta: reguliarinis kreditorės šalies išvežimas į ten pakertamas, ji pati bus priversta eksportuoti kapitalą, kad sukurtų kitur naujų pardavyklų, kurios atstotų debitorės šalies silpnėjančią perkamąją galią. Tiesa, šis susilpnėjimas iš dalies bus perstumtas ant trečiųjų kraštų, kurie dabar mažiau į ten begalės parduoti. Juo mažesniu daliniu kreditorė šalis dalyvauja skolininkės valstybės užsienio prekyboje, juo jai naudingiau. Juo didesniu — juo žalingiau. Nes pirmuoju atveju debitoriaus perkamosios galios ir imlumo sumažėjimą pajus kiti ligišioliniai importininkai, o ne kreditorius kraštas. Tada kitiems tiekovams, jei jie nori išlaikyti savo parduotį, belieka tik finansuoti importas kitoje vietoje. Nes vargiai betikėtina, kad dabar kreditorė šalis iš savo sustiprėjusios perkamosios galios išplėstų tokius pat paklausus, kokius ligi tol turėjo skolininkė valstybė. Tikriau, reikia laukti, kad įvyks žymi p a k l a u s u p e r s l a n k a.

4. Ką tad reiškia turto plėtrai toks nuosavybės keitimas? Tuo čia iš esmės einasi, o ne vien tik paklausų perslanka iš vieno krašto į kitą. Čia matomai visa priklauso nuo to, ar kapitalas produktingiau naudojamas debitorėje ar kreditorėje šalyje. Reikia skirti keletas atvejų.

I. Prileiskime, kad kontribucijų apmokėjimui pervedama užsieninių rentų ar šiaip paskolų titulai, kurie buvo daugiausia konsumtyviškai naudojami. Tada skolininkėje valstybėje mažiau beturės perkamosios galios tik vienas rentininkų vartotojų sluogsnis. Ir jei dabar kreditorėje šalyje gautasis kapitalas paverčiamas produktyvinėms investacijoms, pramonės ir sąsaikos įmonių finansavimui, vadinas, produktingiau naudojamas, tada nuosavybės keitimas reiškia ne tik turto perkėlimą, bet ir turto p a d i d i n i m ą. II. Jei naujieji savininkai taip pat kaip ir senieji, tik konsumuoja rentas, bet nenaudoja jų produktingai, tai pasaulinio ūkio atžvilgiu šitai reiškia tik nuosavybės perkėlimą; iš to nebus ir abiem kraštams jokių gilesnių padarinių. Iš pasaulinio ūkio požiūrio, čia tėra turto perslanka. III. Perkeliamieji kapitalai (vertybės) sena-

jame krašte tarnavo pramonės ir žemės ūkio įmonių intensyvinimui bei naujų steigimui. Taigi jie čia buvo paverčiami tam, kad skatintų produktyvinę išrutulą, didintų tautos ūkio gavinį. Kreditorėje šalyje jie dabar daugiausia konsumuojami, t. y. naudojami rentos tikslams, arba militariniam ginklavimuisi ar viešosioms išlaidoms. Tada tributų perkėlimas daro nuostolį ne tik mokančiam kraštui, bet taip pat ir visam pasauliniam ūkiui aplamai. Čia yra produktyvinio kapitalo pavertimas konsumtyviniu turtu ir renta. Ilgainiui šitai turi vesti į perkamosios galios s m u k i m ą, į aktyvinių pozicijų mažėjimą, kaip anksčiau esame pavadinę. IV. Galimas betgi daiktas, kad perkeliamieji kapitalai ir naujo savininko bus naudojami gamybos priemonių forma, kad kreditorėje šalyje ligi tol apleistos verslamonės dabar prakiunta (geležinkelių, kanalų statyba, pigesnis kreditas žemės ūkiui ir pramonei ir t. t.). Tada savaime čia neesti jokių nuostolių, o tik produktyvinių jėgų perslanka. Visa pareina nuo to, kur yra didesnis verteiviškumas ir produktyvinių jėgų padidinimas — senoje skolininkėje valstybėje, ar naujoje kreditorėje šalyje. Vadinas, čia yra faktino dalykų būvio klausimas, kaip su tuo išeis. Imant, pavyzdžiui, Vokietijos transferą, galima spėti, jog Prancūzijoj, pagal visą gyventojų mentalitetą, tie turtai bus naudojami daugiausia konsumtyviai, ar bent mažiau produktingai, negu Vokietijoj. Šitai reikštų pasaulinio ūkio išgalių sumažėjimą. Bet jei, antra vertus, perkeltasis turtas naujame krašte labiau paskatintų produktingumą, negu pas senąjį savininką, tada išeitų absoliutinis turto padidinimas. Šitai galioja visai bendrai. Kuris iš šių galimumų šen ar ten atitiks, tatai pareis nuo faktinųjų sąlygų.

V. Išvados.

Iš šio nagrinėjimo prieiname tad išvadų, kad tarptautiniai ūkio santykiai tam tikromis aplinkybėmis ir labai gali prisidėti prie turto padidinimo; kad jie bent jau labai stipriai paskatina struktūrines permainas ar ir visiškai naują orientavimąsi. Anoji siaura pažiūra, pagal kurią prekybos nauda einanti vien iš prekių mainų, pasirodo toli gražu nepakankama sąryšiams išaiškinti. Taip pat ir kaštų lyginimas nėra tiek svarbus turto

didinimo bei išsilyginimo klausimui ir nepataiko į dalyko esmę. Tikriau, klausimas visados bus šis: Kiek ekonominis įvairių kraštų bendradarbiavimas padeda kelti vidinį tautos ūkio pajėgumą, kiek jis išjudina esamuosius elementus ir pakelia jų asmeninį bei daiktinį našumą, t. r. ar jis patvariai didina gavinį, palyginti su įdėtu darbu kapitalu — ar jis tad gali pagerinti patį ekonominį krašto koeficientą. Nuo to sprendžiamai pareina tautinės dividendos dydis ir gyventojų gerbūvis. Šitai tarptautinis santykiavimas iš tikrųjų yra padaręs gana dideliu mastu, ir tai ne tik didindamas prekių įsigijimą. Ryškiausiai, gal būt, tai matyti tam tikrų kapitalo perkėlimų atveju. Bet tas pat įvyksta, ir gaunant įsivežti šiokių ar tokių gamybos priemonių, šiaip jau krašte neturimų, kurios tik ir įgalina gyventojus sunaudoti savo darbo jėgą. Tada užsieninis ūkis reiškia daugiau, negu ven tik turto darymą — būtent, čia jau yra paties mitybos ploto praplėtimas.

Kaip jau esame pastebėję, atskirų ūkio organizmų pajėgos iš žymios dalies reikalauja komplementarinių gėrybių, kad aplamai galėtų plėtotis. Bet šitų komplementarinių gėrybių — ar tai būtų žaliavos, ar maisto dalykai, kapitalai ar darbo jėgos — atskiri tautos ūkiai visiškai negalėtų savo veikinių nuveikti. Nuo tam tikro ekonominės išrutulos laipsnio tarptautinis ūkio santykiavimas yra tad būtinoji turto didinimo sąlyga. Šis neįmanomas visur ten, kur stokoja pirminių medžiagų, kapitalų arba žmonių, vadinas, kur tik jų įsigijus tegali būti pilnai išplėtotos produktyvinės jėgos. Nekalbant jau apie tai, kad kultūros išrutulai atrodo būtinas įvairių tautų susidūrimas. O jei taip yra, tai svetimų tautinių ūkių stiprinimas matomai tampa čia prielaida, kad didėtų bendrai visa užsienio prekyba ir savitarpiniai tautų santykiai.[1] Kiekvienas savojo ūkio stiprinimas, jo turto ir tautinės dividendos didinimas, juo toliau juo labiau bus atveiksminiame santyky su kitų ūkio organizmų pažanga.

---

[1] Pagal aukščiau minėtąjį seną Hume'o dėsnį, kurs visados užmirštama, ir ateity tik pažangėjantieji ir besiplėtojantieji kraštai tebus pajėgūs pirkti. Tam betgi reikalinga didesnė industrinė išrutula. Ji berods „gresia pavojumi“ senųjų kraštų pozicijoms: tačiau kapitalistiniame laikotarpy nebėra stangios sistemos.

2. Visų pirma atrodo teisinga, kad mažieji kraštai daug jautriau reaguoja į tarptautinius santykius, negu didieji, nes pastariesiems čia einasi tik nedaugeliu užsieninių pozicijų. Dideli kraštai paprastai yra daugpusiškesni ir delto tikriau gali čia veikti. Jie greičiau įstengia padaryti įtakos pasaulinės rinkos paklausams ir kainoms: mažas kraštas čia kaip ir neturi reikšmės. Todel didieji kraštai, daugpusiškiau išplėsdami savo pasiūlus, kur kas geriau gali prisitaikyti ir atsižvelgti į įvairius reikmenis. Mažasis kraštas, kurs dažnai tik viena kita pramone tesiverčia, maža teturi išrutulos galimumų. Kaip matėme, užsienio prekybos dalinvs turto plėtroje negali būti didesnis, negu tos pat užsienio prekybos dalinys visame tautos ūkyje. Prileiskime, kad vienas kraštas yra suinteresuotas eksportu tik dešimta dalimi visos savo gamybos, o kitas trečia dalimi; tada ir dalinys turto plėtroje bus analoginiame santyky — nebent tik vienas kuris kraštas del ypatingų aplinkybių turėtų privilegijuotą padėtį, vadinas gautų kvazirentą. Jau iš šito tad nuosekliai išeina, jog mažam kraštui pelnas iš užsienio ūkio bus bendrai didesnis, negu dideliam kraštui, kurio paties produktyvinės jėgos savaime yra stipresnės.

Buvo kalbama (L i e f m a n'o) apie „turto išsilyginimą". Šitai negali reikšti, kad užsieninis ūkio santykiavimas darytų tautas ekonomiškai vieną į kitą panašesnes. Tikriau sakant, susidūrimas su svetimomis tautomis iššaukia tam tikrų pasekmių, kurių be šito visai nebūtų buvę. Įsidėmėkime tai dar kartą: I. Tam tikros žemės jėgos arba tam tikri žmonių gabumai aplamai gali būti išnaudoti, tik varant eksportą, arba atliekant veikinius užsieniui. II. Tam tikros produktyvinės jėgos eksploatuojamos tuo būdu, kad jas įvaisina svetimi kapitalai arba darbo nuoveikiai. III. Sužadinami ir patenkinami reikmens, kurie be šito būtų likę nerūpinami; paskatinamas ir padidinamas darbštumas. IV. Iš antros pusės, sudaroma žmonėms pragyvenimas, įsigijant svetimų pirminių medžiagų. Šitai įgalina sukurti tam tikras pramones, kurios reikalauja svetimų žaliavų ir tuo duoda darbo savojo krašto gyventojams. V. Reikmenų tenkinimas virsta daugpusiškesnis ir įvairesnis. Tuo būdu, užsieniniam santykiavimui apimant vis daugiau kraštų, ūkis iš abiejų pusių praplečiamas ir intensyvinamas. Tai yra bendrai tie galimumai, kurių užsieninis ūkis tei-

kia turto plėtrai. Už juos tenka atmokėti vis didėjančia priklausomybe nuo kitų kraštų ūkio. Tai yra neišvengiama konsekvencija.

3. Tačiau kiekviename krašte vis delto yra skirtinga ta tautinės dividendos dalis, kuri eina iš tarptautinių ūkio santykių. Viena, ji yra skirtinga absoliučiai, kadangi užsieninė rinka sudaro tik tam tikrą, kad ir sprendžiamą, dalį visos gamybos ir apyvartos. Kaip matėme, antai, Jungtinėse Valstybėse ir Rusijoj ši dalis tuo tarpu tėra labai maža, Anglijoj ir Belgijoj labai didelė. Betgi ir mažas dalinys pagal minimumo dėsnį gali būti labai svarbus visumos likimui. Toliau, ji yra skirtinga reliatyviai, nes, kaip anksčiau esame nurodę, pelnai iš užsienio rinkos esti labai įvairūs: monopoliniai pelnai iš prekybos apyvartos, transporto pelnai, darbo pelnai iš brangiau apmokamo aukštos kokybės darbo, kapitalo pelnai iš aukštesnių procentų. Ypač pastarieji gali kartais būti žymiai didesni už normalį pelną savajame krašte. Kraštas, gaunąs didesnių kapitalo pelnų iš užsienio, tikriausiai gali įsigyti daugiau gėrybių, pasitiekti daugiau pramogų ir patarnavimų, negu kad galėtų, gaudamas tik vidutinį vidaus pelną. Visi tie pelnai padidina tautinę dividendą. Pagaliau, yra ir laikinių skirtumų. Ne tik konjunktūros, bet ir išrutulos eigoje dalykai keičiasi. Užsieninis ūkis gali tesėti žingsnį paties krašto turto plėtrai, jis gali, palyginti su ja, reliatyviai mažėti arba reliatyviai didėti. Pastaruoju atveju galimas daiktas, kad ilgainiui didėjimo tendencija silpnės. Čia įžiūri pavojų tos visos tautos, kurių turto plėtra iš anksto remiasi užsieniniu ūkiu. Kai kraštas įtraukiamas į pasaulinį ūkį, tai iš pat pradžios pelnas gali būti labai žymus nors, absoliučiai imant, užsienio prekybos dalinys ir ne taip daug svertų. Vėliau betgi įvyksta tam tikras prisotinimas, pelnas berods didėja, bet jau ne tiek, kaip anksčiau. Čia gali pasireikšti tendencija mažėjančios turto plėtros iš prekių mainų, brangstant žaliavoms ir atitinkamai nemažėjant pramonės dirbinių kaštams. Tokia problema gali kilti pavyzdžiui Anglijai ir Olandijai. Šitai dar nesako, kad be užsieninės rinkos galima būtų šiaip ar taip apsieiti, o tik tiek, kad čia įvyksta tam tikras tempo sulėtinimas. Nes iš tikrųjų gana rizikingas dalykas, kada kraštas perdaug ir tolydžio vis labiau

remia savo turtą kapitalo eksportu, nesirūpindamas atitinkamai plėtoti ir stiprinti savojo ūkio produktyvinių jėgų.

Užsieninio ūkio reikšmė pasirodo tačiau tikroje šviesoje tik tada, kai lyginame pereitojo šimtmečio gyventojų padaugėjimą, santyky su žemės plotu. Kad senoje Europos žemėje gali gyventi ne tik tris kart tiek žmonių, kaip prieš 100 metų, bet kad jie dar sugebėjo pakelti ir savo gyvenimo standartą, — šitai aiškintina tuo sprendžiamuoju faktu, jog senosioms tautoms pavyko pritraukti viso žemės rutulio turtai ir paversti jie sau naudingais. Gyventojų pertekliaus baimė išnyko, kadangi tautos ūkis nebeprivalo apsiriboti vien savojo krašto žemės baze, o nuolatos plečia mitybos plotą užu jo ribų. Tautinė dividenda nuo to laiko nuolatos kyla. Sulig tuo užsienio prekyba nustoja buvusi vien tikslingumo klausimas, o tampa būtinas pačios tautų egzistencijos reikalas. Kaip jau žinome, ne vien prekių mainai šitai daro. Ypačiai Naujasis pasaulis yra gavęs kitų vertybių, kurių jis buvo reikalingas to kontinento išrutulai — kapitalų ir žmonių. Kai tik tautinis sąjūdis drauge su masių demokratizacija, kuri pastaruoju metu stipriau apima tautas, negu kada nors seniau, turės vesti į dar glaudesnį savitarpinį susipynimą. Juk ne kas kitas, kaip masė labiausiai ir siekia didinti turtą bei individualinį gerbūvį. Čia pasireiškia tarsi ūkio vylius, jog kai tik tautinė atskirų kraštų ūkių plėtra, dėliai aprėžtų kiekvieno krašto išgalių, verčia stipriau įsipinti į tarptautinius ūkio sntykius. Tik tolydžio vis didėjant šiam įsipynimui tėra galimas tautinis turto ugdymas. Jei senesniems kraštams tempas ir lėtėja, tai vis delto yra atveiksminis vidaus sąryšis tarp bendrojo tautos turto didinimo ir dalyvavimo tarptautiniuose santykiuose. Tokia atrodo savotiškoji ateities dinamika.

Rodyklės

(Skaitmens rodo puslapius)

I. Asmenų rodyklės.

A.

Acworth 239.
Aleksandras II. 324.
Althusius 309.
Amonn 428, 433.
Areboe 370, 376.
Aristotelis 119, 150.
Ashley 139, 306.

B.

Bagehot 72, 80.
Balfour 2, 238, 242, 248, 287, 353.
Barone 81, 434.
Bastable 6, 12, 37, 354, 402, 430, 444.
Bastiat 259, 321, 346.
Beaconsfield 336.
Beckerath 239.
Beckmann 370.
Behre 23.
Bennstein 283.
Bickel 1, 139.
Bismarck 135, 151, 166, 327, 336.
Blondel 138.
Boehler 6.
Boggs 72.
Bonn 20, 113, 137.
Bosc 301, 305.
Branton 134.
Brentano 139, 152, 165, 180, 363, 369.
Bright 320.
Bruck, bar. 303, 324.

C.

Cairnes 6, 49, 430, 434, 442.
Cancrin 307.
Canning 315.
Caprivi 118, 333.
Carrey 9, 52, 65, 155, 168.
Cassel 72, 81, 199, 203, 331, 402, 435.
Cavour 320.
Chamberlain 134, 339.
Cherbuliez 305.
Chevalier 305, 322.
Cleveland 137.
Cobden 161, 320.
Colbert 138, 240, 309, 354.
Coudenhove - Kalergi 301, 305.
Crompton 140, 353.
Cromwell 176, 240.
Culbertson 140, 259, 354.

D.

Delbrück 324.
Diehl 149, 274, 366, 437.
Dietzel 139, 149, 161, 173, 181, 301, 354, 370
Dilke 134, 340.
Dupin 166.

E.

Edgeworth 6, 428, 433.
Elster 120.
Esslen 1, 81, 139, 219, 363, 376, 440, 446.
Eulenburg 16, 32, 43, 204, 246, 302 352, 366.

F.

Fichtė 130.
Fisher, Irving 199, 203, 207, 243, 412.
Flux 71, 199.
Fontana-Russo 1, 153, 434.
Fourier 234.

G.

Gehlhoff 204.
Gladstone 135, 321.
Glathe 72.
Glier 283.
Goschen 28, 73, 80.
Grambow 135.
Gregory 354
Grossmann 302.
Grotius 309.
Gruntzel 1, 141, 259, 428.
Guizot 319.

H.

Hahn 72, 84, 199
Hamilton 89, 137, 179, 316, 378.
Hardenberg 315.
Harms 2, 60, 109, 139, 182, 339, 363, 370, 377, 430.
Hawtrey 72, 140, 199, 208.
Hegel 109, 128, 231.
Heimann 301.
Helander 238
Helfferich 200.
Heller 127
Henningsen 274.
Hermberg 61, 72.
Hilferding 31.
Hobbes 309.
Hobson 37, 217.
Hornegk 166.
Hume 97, 151, 419, 473.
Huskisson 315.

J.

Jastrow 284, 286.
Jevons 6.

K.

Kanitz 262.
Keynes 72, 199, 205, 257.
Kipling 339.
Kjellen 109.
Knapp 200, 208.
Kulitscher 15.
Kuntz, 355, 378.

L.

Lammers 232.
Lange 382.
Langenbeck 15.
Laughlin 199.
Leopoldas II, Belgijos K. 336.
Leopold 283.
Leubuscher 134, 246.
Levy, H. 2, 134.
Lewis, Cleona 72 ir tol.
Lexis 166, 293 ir 388.
Liefmann, 232, 234, 241, 428, 474.
Lincoln 326.
List 35, 89, 124, 164, 174, 181, 251, 301, 360, 420.
Lotz 306.
Luxemburg 42.

M.

Machlup 199, 205.
Mac Gregor 232.
Mac Kinley 137, 329.
Malthus 17, 22, 27, 88, 94, 106, 119, 153, 175, 293, 377.
Mann 309, 355, 361.
Marshall 64, 140, 165, 355, 365, 378, 407, 428.
Marx 24, 48, 120, 132.
Mayer 136,
Meinecke 109.
Menger 154.
Mering 354.
Meusel 120, 133.
Michaelis 324.
Mill 7, 37, 49, 52, 60, 79, 86, 143, 151, 157, 178, 246, 402, 412, 430, 442.
Mises 72, 109, 129, 207, 248.
Molinari 301.
Mombert 128
Morgenroth 293, 388.
Mühlenfels 65.
Mulhall 25, 27.
Müller Ad. 176.
Mun 73, 310.
Mussolini 89.

N.

Nachimson 42.
Napoleon III. 322.
Naumann 301, 305.
Neisser 202.

O.

Oppenheimer 49.

P.

Palyi 37, 65, 81, 217.
Pantaleoni 355.
Paynes 302.
Peel 134, 320.
Pesl 293.
Petritsch 72.
Philippowich 128.
Pigou 121, 365, 386, 428, 467.
Plenner 324.
Plenge 217.
Pohle 165.
Pribram 2.
Prince - Smith 115, 151.
Pufendorff 309.

Q.

Quesnay 371.

R.

Ranke 109, 116.
Ricardo 2, 7, 22, 34, 39, 49 79, 83, 150, 157, 173, 184, 195, 207, 266, 293, 355, 373, 399, 433, 441, 446.
Roosevelt 340.
Ross 257.
Rotbeck 319.
Roussiers, de 232.
Runge 329.

S.

Salz 139, 365.
Sartorius v. Waltershausen 2, 37, 109, 217, 223.
Say 37, 166, 174, 186, 187, 321.
Schippel 132.
Schmallenbach 437.
Schmidt, F. 72.
Schmoller, 109, 165, 174, 305.
Schönebeck 162, 378, 399.
Schüller, R. 139, 155, 269, **379**, 388, 401.
Schultze - Gävernitz 134.
Schumacher 2, 283.
Seligmann 355.
Serra 73
Sidgwick 433
Sieveking 1, 15
Simmel 448.
Smith Adam 17, 23, 32, 83, 103, 123, 150, 178, 183, 195, 239, 257, 263, 272, 293, 315, 376, 430, 448.
Soden 174.
Soetber 72.
Somary 10, 199.
Sombart 15, 17, 37, 85, 106, 252, 450.
Sommer 174.
Spann 165, 351.
Spinoza 309.
Stein 315
Stephenson 36, 47.
Sternberg 42.
Stolzmann 139, 355, 369.
Sulzbach 128.

T.

Taft 340.
Taussig 1, 140, 290, 306, 354, 378.
Thünen 167, 176, 244, 270.
Torrens 145, 430.
Tyszka 415.

U.

Ungewitter 382.

V.

Vauban 309.
Vinner 65, 80, 290, 297, 387.

W.

Wagner Adolf 465.
Waltershausen 37, 224.
Weber, Alfred 155, 156.
Weber. Max 15.
Weddingen 90.
Weigmann 5.
Welter 318.
Wergo 109, 137.
Whitaker 199,
Wicksell 72, 123, 199.
Wiedenfeld 231.
Wilbrandt 465.
Wilson 137.
Withers 199.
Witte 89.
Wittschewsky 306.
Wolters 402.

Z.

Zollinger 72.

II. Dalykų rodyklės.

A.

Absoliutizmas, prekybos sistema 309 (Žr. ir merkantilizmas).
Adisono bilis 332.
Agrarinis krizis 195, 328, 330, 363.
Agrariniai muitai 133, 135, 149, 176 ir tol; **363** ir tol.
Agrarinės valstybės, jų produktyvinių jėgų išnaudojimas 175
„ importas ir eksportas **58** ir tol; 100, 351, 382, **448** ir tol.
„ prekybos sutartys 281, 418.
„ perėjimas į pramonę 177.
Akcyzė 165.
Aktingumas, ekonominis 3, 28, 33, 98, 259, 335.
Amatai, a-tų laisvė 247, 315.
Amžiaus klasės, jų sudėtis 50, 228.
„ subuvimas vienu metu įvairių 414.
Amžiaus rūpinimas neproduktyvių 460
Anti-Corn-Law-League 149, 322.
Apdėliai (Lasten), socialiniai 191.
Apdirbamoji pramonė 155.
Apsaugos muitai **183, 265.**
„ politika (Žr ir protekcionizmas) 138, 289, 216 ir tol.
„ teorijos **164, 183.**
Apsigyvenimo teisė 225, 326.
Apyvartos mokestis 188.
Arbitražas 44, 54, 79, 211.
Asiento traktatas 275. 311.
Askezė, kaip kultūros idealas 125.
„Atauklėjamieji“ muitai 183, 376.
Atsargos muitai 272, 277.
Atsigriebimas 374, 384, 395.
Atstūmimas, muitų 363, 384, 396.
Atvirų durų politika 148, 278, 333.
Aukcijonai, tarptautiniai 55.
„Auklėjimas“ 145, 174, 311, 353, **418** ir tol; auklėjamieji muitai **174** ir tol.

Auksas, pasiūlai ir paklausai 203
„ eksportas 72, 79, 202.
„ demonetizacija 206.
„ kiekis, kaip turto matas 446.
„ nepriteklius 330
„ padaugėjimas 29, 72, 202.
„ politika 202.
„ punktai 211.
„ valiuta 13, 34, **200** ir tol. 332, 414.
Auksabranduolė valiuta 204.
Australijos muitų sąjunga 302.
Austrijos - Vengrijos muitų sąjunga 303.
Autarkija 16, 34, 91, 114, 168, 305, 418.

B.

Balansas, vertybių pervedimų 73.
„ prekybos 63, 163, 412, 423.
„ mokamasai 28, 45, 73, 200, 299, 462.
Banking - teorija 83
Barter 12 past., 434.
Bepinigė mokamoji apyvarta 216.
Bimetalizmas 137, 330.
Birža, aukso įplaukio veikiama 80.
„ tarptautinė 22, 35, 55. 60.
Biudžetas, valstybės 401, 423.
Blando bilis 332.
Briuselio konvencija 296.
„ muitų sąrašas 268.
Būklaviete (Standort) **154**, 177, 242, 353.
„ diferenciacija 430
„ prieraišumas prie b-tės 154
„ optimalinis paskirstymas 154, 430.

C.

Clearing'as, tarptautis 12, 35, 68, 217.
Cobdeno sutartis 283, 296, 322.

D.

Darbas 7, 14, 49, 230 (Žr. ir migracijos).
„ proporcionalumas tarp d-bo ir kapitalo 437.
„ kaip turto versmė 101, 451.
„ tautos, jo apsauga 166 ir tol.,
„ rinka 52. 90.
„ padalinimas, tarpvalstybinis 9, 56, 395.
„ tarptautinis 142, 430.
Darbininkai, jų rėmimas ir išlaikymas 120, 125.
„ nusistatymas prekybos politikoj 132 (bendrai); 134 (Anglijoj); 135 (Vokietijoj) 138 (Prancūzijoj).
Darbininkai ir liberalizmas 329.
„ apsauga ir draudimas 333.
Darbo mokestis, prekybos politikos įtaka d-bo m-sčiui 190, 370; valiutos nusmukimo įtaka d. m. 300.
„ kaip kaštų elementas 64, 143.
„ jo fondas 370, 438.
Daugiovertė 460.
Defliacija 216, 330, 425.
Degresija, kaštų žr. Kaštai, degresyviniai.
Demokratizacija, tautų 111, 129, 342, 475
Depozitai, kaip trumpaterminių investavimų forma 44.
Derlius 88, 163, 366, 394.
„ avansavimas 363.
Derybiniai muitai 271.
„ tarifai 279.
Deviacija 155.
Devizų kursai žr. Keičiamieji kursai.
Didžiausias palankumas 283, 315.
Diferenciniai kaštai 435.
Diferencinis pelnas 62, 159, 368, 399, 450.
„ tarifas 244, 269, 286.
Diskontas, d-to rinka 45.
„ politika 12, **212**, 215, 223.
„ procentai 38, 80, 333.
Diskriminacija 270, 291, 339.
Disproporcingumas, produktyvinių jėgų 169, 197, 430.
Dividenda, tautinė 97, 106, 125, 143, 473.
Draudimas 54, 345, 436.
Drawback 293 (Žr. taip pat sangrąžos).
Dumpingas 191, 212, 236, **293**, 297, 357, 400, 448.
Dvasinės srovės, jų įtaka ūkio politikai **306** ir tol.

E.

Edeno sutartis 275, 315.
Efektų kapitalas 8, 217.
„ rinka 83.
„ kursai 202.
Egzodrominis pinigų tvarkymas 200 ir tol.
Eksportas, e-to interesai 98, 135, 256, 374.
„ savitarpio santykiai tarp e-to ir importo 244, 349, ir tol., 401, 425.
„ premijos 85, 191, **293**, 309, 387.
„ draudimai 261, 309, 314.
„ laidavimas 220 ir tol.
Elastingumas, sąvoka 365.
„ pasiūlų ir paklausų 365, 379 ir tol.

Elastingumas, banknotų padengimo 216.
„ kreditavimo 215.
„ mokamųjų priemonių 213.
Embargo 39, 220.
Emigracija, e jos politika 116, 227, 186, 316.
Emisijos 45.
Etatizmas 248, 257.
Eugenika 121.
Europos ūkio sąjunga 115.
Eventualinė apsauga 196, 311, 379.

F.

Federalizmas 343.
Fichtės valstybė 6, 103, 169, 262, 426.
Finansai, muitų įtaka f-ams 401.
„ bendrumas 13, 310.
„ prekybos politikos finansiniai tikslai 114, 168, 263, 317, 326, 378, 401.
„ kontrolė, tarptautinė 219.
Finansavimas (eksporto) 43, 237; (užsienio paskolų) 459; (importo) 472; (geležinkelių) 39; svetimų valstybių 223.
Finansiniai muitai 264 ir tol; 321, 362, 401, 428.
Finansinis kapitalas 31.
Fiziokratai 101, 316, 371.
Frankfurto taika 277, 283, 327.

G.

Galia, kaip reguliatyvinė idėja 111.
„ kaip turto tikslas? 77.
„ siekimas ūkio politikoje 313, 334.
Gamyba, g-bos reguliavimas 234.
„ pertvarkymas 145, 195, 420, 468.
„ politika 246.
„ rėmimas 247.
Gamybos kaštai, jų reikšmė kainų susidarymui 440.
„ padidinti muitų 368, 376.
„ kaip parduoties funkcija 276, 297.
„ skirtingumas tos pat rūšies įmonėse 384, 437
„ priemonių muitai 387.
Gavinys, mažėjantis, žr. kaštai progresyviniai.
Geležies krizis 195, 328.
Geležinkeliai, jų statyba 217, 250, 255, 324, 466
„ finansavimas 38, 41.
„ politika 242.
Geležinkelių suvalstybinimas 333.
Generacijų (kartų) eiga 176, 319, 343, 416.
Generalinis tarifas 272, 279.
Gerbūvis 121, 467, 473, 476.
Ginklavimosi pramonė 136, 186, 249, 464.
Gold exchange standard 206.
Greater Britain 134.
Gresham'o dėsnis 201,
Gyventojai, kaip reguliatyvinė idėja 116.
„ agrariniai, jų skaičius 17, 372.
Gyventojų išlaikymas 120.
„ perkamoji galia 330.
„ tirštumas 59, 91, 118.
„ daugėjimas 23, 28, 87, 105, 203. 338, 420, 467.
„ perteklius 24, 94, 118, 476,
„ politika 119, 224, 312, 342,

H.

Heteronomija, tikslų 110, 121, 229, 350.
Humanizmas 115, 151, 344.

I.

Idėjos, reguliatyvinės, ūkio politikos 109.
Imigracija, i-jos politika 49, 190, 230.
Imperializmas 334.
Importas, jo būtinumas 429; atgrįžtinis santykis tarp i-to ir eksporto 245, 348, 401, 425.
Importo liudymai 296.
„ d audimai 261, 314, 424.
„ sindikatai 261.
Indekso (prekių) valiuta 207.
Idividualizmas 314.
Industrializacija 29, 178, 466.
Infliacija 71, 201, 326, 425, 462.
Informacijų tiekimas 247, 338.
Intensyvinimas, reikmenų 348.
„ žemės dirbimo 59, 100, 175, 363.
„ gamybos 93, 138, 173, 382.
Interesų sferos, politinės 336, 341.
Internacionalizmas 114, 130, 150.
Intervencionizmas 148, 242, 242, 256.
Investuojamasis kapitalas 39, 182.
„ kreditas 39.
Išeivybė, sezoninė (Žr. ir migracijos) 51, 229.
Išgalės (Kapazität) pramoninės, 196, 254.
„ tautos ūkio 61, 100, 174, 325, 420, 447.

Išgalės pasaulinio ūkio 32, 96, 467.
Išimtys iš laisvos prekybos 153, 178, 183 ir tol.; 195, 272, 3 6.
Išlaikymas. iš-mo muitai 182, 186, 193, ir tol.
Išlyginamieji muitai 183, 188, 386, 395, 400.
Išsilenkimas 361 (definicija); 388, 411.
Išvežamieji muitai 264.

K.

Kainos, k-nų dėsniai 7, 58, 62.
„ išsilyginimas 340.
„ konvencijos 232.
„ perslankos 395, 412.
„ politika, tautinė 62.
„ „žirklės“ 393, 453.
Kainolygis, 12, 58, 64, 502, 470.
Kanados muitų Sąjunga 302.
Kanalų statyba, valstybinė 241.
Kapitalas, k-lo judėjimas 7, 21, 27, 31, 37.
„ pastovusis 439.
„ jo stoka 346.
„ proporcionalumas su darbu 438.
„ apsauga 193, 218, 332, 384, 393.
„ apyvarta 90, 448.
„ darymas 24, 69, 93, 160, 299, 369. 451.
„ investacijos, užsieninės 32, 38, 32, 218, 418; jų funkcijos 39.
„ interesai, jų įtaka ūkio politikai Anglijoje 134; jų priešingumas eksporto interesams 219, 256, 465.
„ perkėlimai, tarptautiniai 37, 217, 464.
„ politika 218.
„ rinka 84, 203, 387.
„ tarptautinė 21, 39, 222.
„ tarpininkavimas Žr. kredito tarpininkavimas.
Karo atlyginimai 65, 327.
Karteliai 133, 193, 297, 360.
„ tarptautiniai 232, 343.
Kaštai, degresyviniai 60, 160, 256, 360, 437.
„ pastovūs 391.
„ lyginamieji 32, 91, 433.
„ progresyviniai 437.
„ proporcionaliai 437.
Keičiamieji kursai, pinigų 85.
„ veikiami prekybos balanso 246.
„ kapitalo perkėlimų (transfero) 65, 69, 470.
„ jų įtaka kainoms 80,
„ jų manipuliacija 44, 198.
Kilmė, diferenciacija pagal prekių k-mę 272, 287.
Kingo dėsnis 366 past. 375.
Knyginis kreditas 76.
Koeficientas, užsienio ūkio 105.
„ žemės ūkio 373, 445.
„ ekonominis 124, 370.
Koherencija kainų 12, 171, 270, 368, 442.
Kokybės pablogėjimas 384, 412.
Kolektyvinės sutartys 277, 291.
Kolonijos, jų eksploatacija 18, 25, 45.
„ penetracija, kapitalistinė 31, 219.
„ savųjų k-jų privilegijavimas 40, 241.
„ surišimas su metropolija 65, 210, 254.
Kolonijinės bendrovės 22, 312.
Kolonijinė politika 29, 100, 320, 418.
Komisinės operacijos 55.
Komplementarinės gėrybės 473.
Koncesijos 258, 338, 341.
Konjunktūra 45, 210.
„ skolintinė 45, 224.
„ veikiama devizų politikos 210.
„ laisvos prekybos 162.
„ kredito racionavimo 216.
„ privatinių tarptautinių susitarimų 2, 36.
„ jos įtaka užsienio prekybai 30, 64, 347.
„ emigracijai 48.
„ prekybos politikai 317,
„ kainų susidarymui 441.
Konjunktūrinės įtakos darymas valstybinėmis priemonėmis 416.
Konkurencija 143 ir tol.; 154, 164.
„ nepadori dumpingo 192.
„ didžiausio palankumo atveju 285.
„ išvežimo premijų 296.
„ dumpingo 229.
„ valstybės įtaka jai 378.
„ ir nedarbas 378.
„ sužadinama kapitalo eksporto 467.
Konsignacinės operacijos 56.
Komsumcija Žr. vartojimas.
Kontingentai, parduoties, monopolių daromi 232.
„ importo ir eksporto 236,
„ imigracijos 230 261.
Kontinentalinė blokada 315.
Kontrarinė teorija 161, 321.
Kontribucijos, 37, 65, 224, 470.
Konvencinis tarifas 270.
Kreditas, k-to tiekimas 76, 196, 218, 221, 338.

Kredito infliacija 224,
„ kūrimas, pirminis, 94.
„ politika, notų bankų 218.
„ restrikcija 70, 216.
„ tarpininkavimas 53, 436, 459.
Kreditorės valstybės (definicija) 31; kaip jas veikia kapitalo perkėlimai 70, 202, 464 ir tol.
Kriziai 27, 70, 162, 193, 210.
Kultūra, savosios išlaikymas 111.
„ kaip turto tikslas? 123.
„ lygis žr. Standartas, gyvenimo.
Kursai tarpvaliutiniai 79, 200.
Kvazi monopoliai 63, 232, 453.
Kvazirenta 474.

L.

Laipsniuotinis tarifas (Staffeltarif) 245.
Laisvoji prekyba, argumentai (klasikiniai) 142; (naujesnieji) 153.
Laivininkystė (Žr. ir transportas) 239.
„ valstybinis rėmimas 239, 313.
„ nusistatymas ūkio politikoj 131, 322.
„Landed interest", jų įtaka Anglų ūkio politikai 134.
Liberalizmas 129, 314, 318.
„ administratyvinis 237, 257.
„ fazė 318.
„ perėjimas prie l-mo 314.
Liuksemburgo—Vokietijos muitų unija 302.
Lombardavimas 219.

M.

Mac Kinley tarifas 329.
Manipuliavimas, prekybos balanso 424.
„ valiutos 85, 199.
Masinės prekės, reikšmė tarptaut. mainams 18, 31, 57.
„ „ gamyba 159.
„ „ transportas 25, 52, 243.
Mentalitetas, gyventojų, jo įtaka prekybos politikai 9, 134, 248, 309, 428.
Merkantilizmas 36, 97, 166, 238, 309, 378.
Metodė, dėstymo 6, 35, 96, 345.
Methueno sutartis 143, 276, 310.
Miestai-valstybės ir užsienio prekyb. politika 5, 21, 37, 308.
Migracijos 4, 19, 34, 73, 116, 190, 224, 430.
Minimalinis tarifas 272, 279.
Minimumo dėsnis 98, 107.
Mitybos plotas, savajame krašte 33, 84, 116, 227, 473
Mixed system 274.
Mokamasai balansas 28, 45, 72, 20 299, 462.
Monetų Sąjunga, lotyniškoj 13, 28, 320.
Monoindustrializacija 249.
Monokultūros 58, 287, 450.
Monopoliai 232.
Monopolinės prekės 62.
Monroe doktrina 348.
Muitai 62, 84, 144, 151, 153 (muitų interpendencija); 166, 196, 263 ir tol.; 269, 280 (muitų neracionalumas); 293 (dydis); 307, 315, 329 (mokėjimas auksu); 345, 395, 407.
„ mažinimas 113, 323, 333, 418.
„ apdėjimas 329, 388, 395, 413.
„ padidinimas 290, 329, 334, 342.
„ ribos 14, 302, 311, 317, 324.
„ karai 152, 335.
„ politika 259, 415.
Muitų Sąjunga, Vokiečių 311, 317, 323.
„ sistema, mišri 394.
„ tarifas 187, 267, 316, 333.
„ „ autonominis 270, 400.
„ „ ištisinis 167, 173, 395.
„ unijos 286, 301, 317, 323.

N.

Nacionalizmas, ūkio politikoje 111, 176, 335, 420.
Naturaliniai prekių mainai 5, 37, 57, 67, 442.
Naturaliniai veikiniai 67, 470.
Nauda, kaip turtėjimo matas 441.
Navigacijos aktas 21, 115, 175, 240, 313.
Nedarbas, 56, 136, 330, 393.
Neomerkantilizmas 248, 335.
Notų bankų politika 202.

O.

Open market operations 217.

P.

Pacifizmas 115, 151, 320.
Pajamos, piniginė forma 445.
„ didėjimas 249, 368, 372.

Pajamų susisluoksniavimas 14, 88, 351, 407, 427.
„ perslankos 81, 149, 171, 214, 354, 396.
Paklausai, jų perslankos 71, 173, 343.
Panamerikos siekimai 340.
Paneuropa 151, 301, 305.
Parduotis (Absatz); praplėstos parduoties argumentas 160;
„ monopolių kontingentuojama 232.
„ perslanka, esant solidarinei apsaugai 170.
Parduoties kelių teorija 35, 59.
Pardavimo sindikatai 234.
Paritetas, jo išlaikymas 200.
Partijos, jų nusistatymas ūkio politikoj 127.
Pasaulinė pašto sąjunga 326, 339.
Pasaulinė rinka 41, 61, 160.
„ „ prekės 57.
„ „ kainos 61, 178, 216, 299, **402**, 441.
Pasaulinis ūkis 7, 30, 177, 230, 330, 454.
Pasienio susisiekimas 10, 287.
Paskirstymas, socialinis 69, 88. **125**, 354, 373.
Pašto subvencijos 241.
Pašto susisiekimas 3, 52.
Patentų įstatymdavybė 251.
„Pavojai" iš užsienio 419.
Pensijų mokėjimas, tarptautinis 37, 65.
Pelno siekimas 31, 84, 160 217, 365.
„ renta 450.
„ rata, jos išsilyginimas 6, 263.
„ „ mažėjanti 41, 448.
Perkamoji galia 404.
„ „ paritetai 207.
Perkapitalizavimas 7, 163, 196, 384.
Perkrovimas (Ueberwälzung) mokesčių 355.
„ muitų **354**, 362, 367, 409.
Perstūmimas (Abwälzung) muitų 361, 387, 396, 400.
Pinigai, p-gų rinka, tarptautinė 35, 37.
„ „ tautinė 9, 80, 202.
„ kiekis, jo pakitėjimas žr. kainolygis.
„ politika, užsieninė 200 ir tol.
„ stabilizacija 199, 207.
Pirkimo monopolis 356.
Pirminės medžiagos žr. žaliavos.
Planingasai ūkis, tarptautinis 40, 229.
„ „ tautinis 237, 262.
Plantažų ūkis 21.
Politika, grynoji, jos pirmenybė 4, 110, 238.
Politika, grynoji sąryšy su ūkio politika 223.
Popierinė valiuta žr. Valiuta.
Prabangos prekės, jų suvaržymas muitais 265.
„ apdėjimas mokesčiais 428.
„ importas 19, 86, 427.
Pramonė, valstybinis p-nės rėmimas 249.
„ nusistatymas ūkio politikoj 131, 136, 320.
„ apsauga muitais **378**.
Pramoninės valstybės, jų produktyvinių jėgų išnaudojimas 175.
„ „ pramonės gaminių pareikalavimas 382.
„ „ importas ir eksportas.
„ „ prekybos sutartys 281, 419.
Pramoniniai muitai 133, 136, 176, 378.
Preference 287, 339.
Prekių prekyba, 4, 46, **56** ir tol. 82, 192,
„ „ 436.
„ rinkos, tarptautinės 34, 84.
Prekyba, jos nusistatymas ūkio politikoj 132, 321.
„ nematomoji 44, 74, 455.
Prekybinės išlaidos 406, 413.
Prekybinis kapitalas 8, 90.
Prekybiniai miestai, grynieji 37, 103, 448.
Prekybinė valstybinė, grynoji 37, 103, 448.
Prekybos balansas 73, 164, 412, 423.
„ politika, autonominė 285, 329
„ „ fazės, 306.
„ statistika 464.
„ sutartys 108, 196, **275**, 322, 350, 429.
„ tarpininkavimas 37, 54, **454**, 474.
Prigimties teisė 314.
Priklausomybė, ekonominė, nuo pasaulinio ūkio 104.
Principiniai klausimai, prekybos politikos 140.
Privatinis diskontas 223.
Privatinė nuosavybė, kaip ūkio santvarka 165, 193, 398.
„ Privatinė tarptautinė teisė 420.
Procentai, jų dydis 81 ir tol.; normavimas kredito politika 220.
„ garantija paskoloms 219, 241, 256, 324.

Procentų mokėjimas 78, 214.
Produktyvinės jėgos, jų teorija 34.
„ ribotumas 143.
„ disproporcionalumas 169, 197
„ išugdymas 144, 247,
„ optimalinis išnaudojimas 144, 434.
Prohibityviniai muitai 266, 379, 417.
Protekcionizmas (žr. ir apsauga 128, 237, 246, 327, 342 (administracinis).

R.

Racionalizacija (žr. technikos pažanga).
„Raktinės" pramonės 260.
Rasės higiena, 122.
„ politika.
Reciprocitetas 285, 291.
Reikmens, r-nų intensingumas 88.
„ ekstensingumas 87
„ skirtingi agrarinėse ir pramoninėse valstybėse 89
„ ir užsienio prekyba 93, 155, 449.
Rembursinis kreditas 45.
Rėmimo politika (žr. ir subvencijos) 252.
Renta (žr. žemės renta) 34, 65, 151, 368.
Rentinis kapitalizmas 139, 221.
Rentinė valstybė 37, 43, 103, 231.
Rentpelniai 465.
Reparacijos 65.
Reporto pinigai 459.
„ rinka 65.
Retorsiniai muitai 184, 272, 278.
Revolving credits 44.
Rezervų išlaikymas 378, 421.
Rinka, plati vidaus 301, 340.
„ lokalinė 60.
„ tautinė.
„ neitralinė 402.
„ neorganizuota 62.
„ praplėtimas 23, 39, 51.
Rinkos kaina 441.
„ ūkis 3, 124, 259, 351.
Romantikos reakcija 315.

S.

Sąjungos, tarptautinės (žr. ir karteliai) 232.
Sangrąža 293, 387.
Savifinansavimas (žemės ūky) 369 (pramonėj) 400.
Sheltered industries 135, 253.
Sidabro valiuta 330.
Sinchronizmas tarptautinis 37, 308, 315, 320.
Siurpliuspelniai 22, 65, 237—400 ir tol.
Skalė, muitų, slankiojamoji 196, 271, 274, 315.
Skolininkės valstybės (definicija) 46.
„ „ turtėjimas iš kapitalo perkėlimų 463.
„ „ , kaip jas veikia transportas 69, 203, 470.
Socialinė politika 123, 126, 190.
Socialistinė visuomenės santvarka 129, 133.
Solidarinė apsauga 139, 167. 187, 395.
Specializacija, gamybos 93, 144, 154, 192, 360.
Specifiniai tarifai (muitų) 273.
Spekuliacija 39, 44, 200, 275, 456.
Spirito monopolis 333.
Standartas, gyvenimo 90, 125, 158, 445.
„ „ pablogėjimas dėl muitų 150, 371.
Struktūra, ūkio, jos kitimas 78, 104, 184, 309, 330.
„ „ reikšmė kainolygiui 464, 413.
„ „ „ užsienio ūkiui 15, 33, 119, 374.
„ „ ir valstybinių priemonių įtaka 415.
Substitucija, sėkmės 282.
„ pagrindo 111, 127, 184,
„ prekių 99, 367, 386.
Subvencijos 21, 65, 166, 247.
Surtaxe d'entrepôt 271
„ d'origine 271.
Susisiekimo priemonės, 175, 416.
„ administracija 238, 311.
Susisluoksniavimas, socialinis 64, 125, 309, 395.
Susitarimai, tarptautiniai 340.
Svetimšaliai, s-lių politika 227, 312.
„ teisė 3, 229, 326.
„ kelionės 48, 460.
Svoris, prekių kainolygy 406.

Š.

Šalutiniai susitarimai, tarptautiniai 278, 282.
Štutgarto rezoliucija 168.

T.

Tabako monopolis 333.
Tapatybės liudymas 295.
Tarifai (žr. muitų tarifai).
„ elastingi 329.
„ *tri partite* 272.
Tarifinė politika, geležinkelių 198, **243**, 283.
Tarifinės sutartys 272, 277, 216 ir tol.
Tarnautojai, jų nusistatymas ūkio politikoj 132.
Tarptautiniai pelnai 453.
Tarptautinė teisė 420.
Tarptautinės ūkio konferencijos 300, 342.
Taupumas 94.
Tautų Sąjunga, ekonominė 236.
Technikos pažanga 17, 33, 91, 146, 172, 343.
„Teisingumo" argumentas 126, 159, 291, 398.
Teritorija, jos reikšmė 99 ir tol.
Tezauravimas, aukso 205.
Tikslai, užsieninio ūkio (žr. ir idėjos, reguliatyvinės) 351.
„ finansiniai prekybos politikos 115, 240, 267, 316, 342.
„ jų heteronomija 121, 136, 350.
Trade Facilities Act 221, 248.
Transferas **66, 470.**
Transkontinentaliniai geležinkeliai 243.
Transportas 9, 17, 87, 257, 342.
„ masinių prekių 25.
Transporto kaštai 52, 63, 175, **243**, 387.
„ tarpininkavimas 52, 240, 436, **457**.
Tranzitiniai sandėliai 294.
Trustai žr. karteliai.
Tobulinamasis žemės ūkis (Veredelungslandwirtschafts 376.
Tory partija 134.
Turtas, definicija 89.
„ , kaip reguliatyvinė idėja 10, **121**.
„ versmės 97.
„ darymas 65, 349, **428** ir tol.
„ išsilyginimas 474.

U.

Ubikvitetai (visurybės) 155.
Ūkio politikos priemonės, privatinės 231.
„ „ valstybinės, užsienio ūky 141, 198, 237, 349, 416 . 350, 415.
Unionizmas 134.
Universalinė ekonomija 5, 36.
Uostų politika 242, 247.
Užsienio prekyba ir u. p-bos politika 6, 109.
„ „ ir vidaus politika 109.
„ „ finansavimas 43, 232.
„ „ turtėjimas iš u. p. 445.
Užsakymai, valstybiniai 225, 338.
Užsienio rinka, santykis su vidaus rinka 97 ir tol. 445, 473.

V.

Valdininkai, jų nusistatymas ūkio politikoj 133; muitų įtaka v-kų algoms 401.
Valiorizacija 222, 233, 251.
Valstiečių išlaisvinimas 247, 315, 325.
Valiuta, jos rėmimas 44, 64, 200.
„ įtaka muitų politikai 306.
„ laisvoji 207.
„ vasalinė 209.
„ manipuliacija **199**, 260, 348.
„ stabilizacija 342.
„ suvienodinimas 28, 310, 320.
Valiutinis dumpingas **192**, 299.
Vartojimas, jo perslankos 265, 371.
Vartotojų argumentas laisvos prekybos teorijoj 147, 158.
Vartotojo renta 64, 403.
Varžytynės (submisijos) **253**, 338.
Veikiniai, patarnaujamieji 20, 34, 46, **52**, 73, 104.
Vergų darbas 20, 326.
Verslamonės, užsieninės, dalyvavimas jose, 38, 74.
„ „ jų steigimas 38, 42.
„ valstybinės 334.
Verslamonininkas, jo veikimas 217, 417.
„ renta 399.
Versalio taikos sutartis 245, 284.
Vertės tarifai (muitų) 273.
Vidaus prekyba, jos skyrimas nuo užsienio prekybos 6.
„ rinka, santykis su užsienio r-ka **97**, 107, 168.

Vidurinis luomas, jo rėmimas 125; jo nusistatymas ūkio politikoj 133 ir tol.
Vidurio Europos muitų unija 301, 305.
Vieningas tarifas 261.

Ž.

Žaliavos (laisvos nuo muitų) 268, 309,
„ 386, 409.
„ jų kultūros 40.
Žaliavos rinkos 31, 93, 251, 335.
„ monopoliai 232.
Žemės ūkis, jo dalinys tautos ūky 413.
„ „ apsauga muitais 363.
„ „ nusistatymas ūkio politikoj 132.
Žemės renta 270, 368 ir tol. 451.
Žemės kaina 368.
Žemės dovanojimai 242.
Žemės bazė žiūr. mitybos plotas.
Žmonių judėjimas (žiūr. ir migracijos) 3, 19, 47, 72.